નમો તસ્સ ભગવતો અરહતો સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ

સદ્દનીતિપ્પકરણં

ધાતુમાલા

૧૫. સરવગ્ગપઞ્ચકન્તિક સુદ્ધસ્સરધાતુ

ઇતો પરં તુ સરતો, કકારન્તાદિભેદતો;
ધાતુયો ધાતુનિપ્ફન્ન-રૂપાનિ વિવિધાનિ ચ.

સાટ્ઠકથે પિટકમ્હિ, જિનપાઠે યથાબલં;
નયં ઉપપરિક્ખિત્વા, સમાસેન કથેસ્સ'હં.

ઇ ગતિયં. ચેસં ધાતૂનં ગતિઅત્થો, બુદ્ધિપિ તેસં અત્થો. પવત્તિપાપુણાનિપિ. તત્ર ગમનં દુવિધં કાયગમનં ઞાણગમનઞ્ચ. તેસુ **કાયગમનં** નામ ઇરિયાપથગમનં, **ઞાણગમનં** નામ ઞાણુપ્પત્તિ, તસ્મા પયોગાનુરૂપેન ''ગચ્છતી''તિ પદસ્સ ''જાનાતી''તિપિ અત્થો ભવતિ, ''પવત્તતી''તિપિ અત્થો ભવતિ, ''પાપુણાતી''તિપિ અત્થો ભવતિ, ઇરિયાપથગમનેન ગચ્છતીતિપિ અત્થો ભવતિ, ઞાણગમનેન ગચ્છતીતિપિ અત્થો ભવતિ. તથા હિ ''સીઘં ગચ્છતી''તિઆદીસુ ઇરિયાપથગમનં ''ગમન''ન્તિ વુચ્ચતિ. સુન્દરં નિબ્બાનં ગતો. ''ગતિમા''તિઆદીસુ પન ઞાણગમનં. એવં સબ્બેસમ્પિ ગત્યત્થાનં ધાતૂનં યથાપયોગં અત્થો ગહેતબ્બો.

તસ્સિમાનિ રૂપાનિ ભવન્તિ – ઇતિ, એતિ, ઉદેતિ. કારિતે ''ઉદાયતી''તિ રૂપં ભવતિ. ઉટ્ઠાપેતીતિ હિ અત્થો, દકારો આગમો. ઉપેતિ, સમુપેતિ, વેતિ, અપેતિ, અવેતિ, અન્વેતિ, સમેતિ, અભિસમેતિ, સમયો, અભિસમયો, ઈદિ, ઉદિ, એકોદિ, પણ્ડિતો, ઇતો, ઉદિતો, ઉપેતો, સમુપેતો, અન્વિતો, અપેતો, સમેતો, એતબ્બો, પચ્ચેતબ્બો, પટિયમાનો, પટિચ્ચો, એન્તો, અધિપ્પેતો, અધિપ્પાયો, પચ્ચયો, અઞ્ઞાનિપિ યોજેતબ્બાનિ. ''ઇતા, ઇત''ન્તિઆદિના યથારહં ઇત્થિનપુંસકવસેનપિ. પચ્ચેતું, ઉપેતું, સમુપેતું, અન્વેતું, સમેતું, અભિસમેતું, ઇચ્ચ, પટિચ્ચ, સમેચ્ચ, અભિસમેચ્ચ, અપેચ્ચ, ઉપેચ્ચ, પટિમુખં ઇત્વા, ઇત્વાન, ઉપેત્વા, ઉપેત્વાન, ઉપેતુન, અઞ્ઞાનિપિ બુદ્ધવચનાનુરૂપતો યોજેતબ્બાનિ.

ઇતિઇતિ ક્રિયાસદ્દો, સુત્તન્તેસુ ન દિસ્સતિ;
ઇદમેત્થ ન વત્તબ્બં, દસ્સનાયેવ મે રુતો.

''ઇતાયં કોધરૂપેન'', ઇતિ પાળિ હિ દિસ્સતિ;
અઙ્ગુત્તરનિકાયમ્હિ, મુનિનાહચ્ચ ભાસિતા;

વુત્તઞ્હેતં ભગવતા **અઙ્ગુત્તરનિકાયે** કોધં નિન્દન્તેન –

''ઇતાયં કોધરૂપેન, મચ્ચુવેસો ગુહાસયો;

તં દમેન સમુચ્છિન્દે, પઞ્ઞાવીરિયેન દિટ્ઠિયા’’તિ.

તત્ર **ઇતાયન્તિ** ઇતિ અયન્તિ છેદો. **ઇતિ**ઇતિ ચ ગચ્છતિ પવત્તતીતિ અત્થો. અયં પનેત્થ સુત્તપદત્થો – યો દોસો લોકે ‘‘કોધો’’તિ લોકિયમહાજનેન વુચ્ચતિ, નાયં અત્થતો કોધોતિ વત્તબ્બો. કિન્તિ પન વત્તબ્બો, એસો હિ સરીરસઙ્ખાતગુહાસયો મચ્ચુરાજા એવ કોધવસેન પમદ્દન્તો સત્તસન્તાને ગચ્છતીતિ વત્તબ્બો. તં એવરૂપં ‘‘મચ્ચુરાજા’’તિ વત્તબ્બં બહુનો જનસ્સ અનત્થકરં કોધં હિતકામો દમેન પઞ્ઞાય વીરિયેન દિટ્ઠિયા ચ છિન્દેય્યાતિ.

એતીતિ ઇમસ્સ પન આગચ્છતીતિ અત્થો. ‘‘એતી’’તિ એત્થ હિ **આ**ઉપસગ્ગો સન્ધિકિચ્ચેન પટિચ્છન્નત્તા ન પાકટો વલાહકાવત્થરિતો પુણ્ણચન્દો વિય. તથા હિ એત્થ આ ઇતિ એતીતિ સન્ધિવિગ્ગહો ભવતિ, **આ**કારસ્સ ચ **ઇ**કારેન પરેન સદ્ધિંયેવ **એ**કારાદેસો. તસ્મા ‘‘અયં સો સારથી એતિ. એતુ વેસ્સન્તરો રાજા’’તિઆદીસુ ‘‘આગચ્છતિ, આગચ્છતૂ’’તિઆદિના અત્થો કથેતબ્બો. બ્યાકરણસત્થેપિ હિ આ ઇતિ એતીતિ સન્ધિવિગ્ગહો દિસ્સતિ, તસ્મા અયમ્પિ નીતિ સાધુકં મનસિ કાતબ્બા. અથ વા **ઇતી**તિ રસ્સવસેન વુત્તં પદં ગમનં બોધેતિ, **એતી**તિ વુદ્ધિવસેન વુત્તં પન યથાપયોગં આગમનાદીનિ. મત્તાવસેનપિ હિ પદાનિ સવિસેસત્થાનિ ભવન્તિ. તં યથા? સાસને પબ્બજિતો, રટ્ઠા પબ્બાજિતોતિ. સઞ્ઞોગાસઞ્ઞોગવસેનપિ, તં યથા? ગામા નિગ્ગચ્છતિ. યસં પોસો નિગચ્છતિ, તસ્મા અયમ્પિ નીતિ સાધુકં મનસિ કાતબ્બા. એત્થેતં વુચ્ચતિ –

ઇ ગતિયન્તિ કથિતા, ધાતુ વુદ્ધિં ગતા યદા;
તદા આગમનત્થસ્સ, વાચિકા પાયતો વસા.

ઇરિયાપથત્થતો હે-સા નિચ્ચાગમવાચિકા;
‘‘અયં સો સારથી એતિ’’, ઇચ્ચાદેત્થ નિદસ્સનં.

અનિરિયાપથત્થેન , વત્તને ગમનેપિ ચ;
આગમને ચ હોતીતિ, ધીમા લક્ખેય્ય તં યથા.

‘‘પટિચ્ચ ફલમેતી’’તિ, એવમાદીસુ વત્તને;
વુદ્ધિપ્પત્તા ઇકારવ્હા, એસા ધાતુ પવત્તતિ.

‘‘અત્થમેન્તમ્હિ સૂરિયે, વાળા’’ ઇચ્ચાદીસુ પન;
ગતે, ‘‘એતીતિ ઇતી’’તિ-આદિસ્વાગમને સિયા.

તથા હિ ઈતીતિ અનત્થાય એતિ આગચ્છતીતિ ઈતિ, ઉપદ્દવો, ઇતિ આગમનત્થો ગહેતબ્બો. આહ ચ **સુત્તનિપાતટ્ઠકથાયં** ‘‘એતીતિ ઈતિ, આગન્તુકાનં અકુસલભાગીનં બ્યસનહેતૂનં એતં અધિવચન’’ન્તિ.

ઇદાનિ યથારહં નિપાતાખ્યાતનામિકપરિયાપન્નાનં **ઇતિઇતો** સદ્દાનમત્થુદ્ધારો વુચ્ચતે – તત્થ **ઇતિ**સદ્દો હેતુપરિસમાપનાદિપદત્થ વિપરિયાય પકારાવધારણ નિદસ્સનાદિઅનેકત્થપ્પભેદો. તથા હેસ ‘‘રુપ્પતીતિ ખો ભિક્ખવે તસ્મા રૂપન્તિ વુચ્ચતી’’તિઆદીસુ હેતુઅત્થે દિસ્સતિ. ‘‘તસ્માતિહ મે ભિક્ખવે ધમ્મદાયાદા ભવથ, મા આમિસદાયાદા. અત્થિ મે તુમ્હેસુ અનુકમ્પા, કિન્તિ મે સાવકા ધમ્મદાયાદા ભવેય્યું, નો

આમિસદાયાદા''તિઆદીસુ પરિસમાપને. ''ઇતિ વા ઇતિ એવરૂપા વિસૂકદસ્સના પટિવિરતો''તિઆદીસુ આદિઅત્થો. ''માગણ્ડિયોતિ તસ્સ બ્રાહ્મણસ્સ સઙ્ખા સમઞ્ઞા પઞ્ઞત્તિ વોહારો નામં નામકમ્મં નામધેય્યં નિરુત્તિ બ્યઞ્જનમભિલાપો''તિઆદીસુ પદત્થવિપરિયાયે. ''ઇતિ ખો ભિક્ખવે સપ્પટિભયો બાલો, અપ્પટિભયો પણ્ડિતો. સઉપદ્દવો બાલો, અનુપદ્દવો પણ્ડિતો. સઉપસગ્ગો બાલો, અનુપસગ્ગો પણ્ડિતો''તિઆદીસુ પકારો. ''અત્થિ ઇદપ્પચ્ચયા જરામરણન્તિ ઇતિ પુટ્ઠેન સતા આદન્દ અત્થીતિસ્સ વચનીયં. કિં પચ્ચયા જરામરણન્તિ ઇતિ ચે વદેય્ય, જાતિપચ્ચયા જરામરણન્તિ ઇચ્ચસ્સ વચનીય''ન્તિઆદીસુ અવધારણે. ''અત્થીતિ ખો કચ્ચાન અયમેકો અન્તો, નત્થીતિ ખો કચ્ચાન અયં દુતિયો અન્તો''તિઆદીસુ નિદસ્સને. નિપાતવસેનેવ તે પયોગા ગહેતબ્બા. ''ઇતાયં કોધરૂપેના''તિ એત્થ પન આખ્યાતવસેન ગમને **ઇતિ**સદ્દો દિસ્સતિ. અયમેવત્થો ઇધાધિપ્પેતો, નિપાતત્થો પન ન ઇચ્છિતબ્બો, વિઞ્ઞૂનં અત્થગ્ગહણે કોસલ્લુપાદનત્થં કેવલં અત્થુદ્ધારવસેન આગતોતિ દટ્ઠબ્બં. ઇતરો પન –

ગત્યત્થે ચિમસદ્દત્થે, **ઇતો**સદ્દો પવત્તતિ;
અન્વિતો''તિ હિ ગત્યત્થે, પચ્ચત્તવચનં ભવે.

ઇમસદ્દસ્સ અત્થમ્હિ, નિસ્સક્કવચનં ભવે;
''ઇતો સા દક્ખિણા દિસા'', ઇતિઆદીસુ પાળિસુ.

ગત્યત્થો ઇચ્છિતો એત્થ, ઇતરત્થો ન ઇચ્છિતો;
અત્થુદ્ધારવસા વુત્તો, કોસલ્લત્થાય વિઞ્ઞુનં.

ઇધ પન **સમય**સદ્દસ્સ અત્થુદ્ધારં સનિબ્બચનં વત્તબ્બમ્પિ અવત્વા ઉપરિ **અય**ધાતુવિસયેયેવ વક્ખામ **ઇ એ અય**ધાતુવસેન તિધાતુમયત્તા **સમય**સદ્દસ્સ. તત્ર **ઇતી**તિ **ઇ**કારાનન્તરત્યન્તપદસ્સ ચ ''એતિ, ઉદેતી''તિઆદીનઞ્ચ **એ**કારાનન્તરત્**ય**ન્તપદાનં અઞ્ઞેસઞ્ચ એવરૂપાનં પદમાલા યથારહં યેભુય્યેન અત્તનોપદાનિ વજ્જેત્વા યોજેતબ્બા. ઈદિસેસુ હિ ઠાનેસુ દુક્કરા ક્રિયાપદમાલા. યસ્મા પન ઇમસ્મિં પકરણે સુકરા ચ દુક્કરા ચ **ત્ય**ન્તપદમાલા જાનિતબ્બા , તસ્મા **ભૂવાદિ**ગણાદીસુ અટ્ઠસુ ગણેસુ વિહિતેહિ છન્નવુતિયા વચનેહિ સબ્બસાધારણં અસબ્બસાધારણઞ્ચ પદમાલાનયં બ્રૂમ –

અકારાનન્તરત્યન્ત-પદાનં પન્તિયો બુધો;
ભવતિ રુન્ધતાદીનં, યોજે સબ્બત્થ સબ્બથા.

ઇતિ એતી''તિ ચેતેસં, પદાનં પન પન્તિયો;
સુદ્ધસ્સરપુબ્બકાનં, યોજે વિઞ્ઞૂ યથારહં.

આકારાનન્તરત્**ય**ન્ત-પદાનઞ્ચાપિ પન્તિયો;
''યાતિ સુણાતિ અસ્ના-તિ'' ઇચ્ચાદીનં યથારહં.

ઇવણ્ણાનન્તરત્યન્ત-પદાનમપિ પાળિયો;
યોજે ''રુન્ધિતિ રુન્ધીતિ''-ઇચ્ચાદીનં યથારહં.

> **ઉ**કારાનન્તરત્ય**ન્ત-સુતિ**ઇતિ પદસ્સ ચ;
> પેરણત્થે પવત્તસ્સ, યોજે માલં યથારહં.
>
> **એ**કારાનન્તરત્ય**ન્ત**-પદાનમ્પિ યથારહં;
> ‘‘જેતિ રુન્ધેતિ કારેતિ, કારાપેતી’’તિઆદીનં.
>
> **ઓ**કારાનન્તરત્ય**ન્ત**-પદાનમ્પિ પદક્કમે;
> ‘‘કરોતિ ભોતિ હોતી’’તિ-આદીનં યુત્તિતોવદે;
>
> ઇચ્ચેવં સત્તધા વુત્તો, પદમાલાનયો મયા;
> ઇતો મુત્તો નયો નામ, નત્થિ કોચિ ક્રિયાપદે.
>
> ‘‘આદત્તે કુરુતે પેતે’’, ઇચ્ચાદિ નયદસ્સના;
> યથારહં યુત્તિતોતિ, વચનં એત્થ ભાસિતં.

ઇદાનિ ઇકારાનન્તરત્યન્તપદસ્સ કમો વુચ્ચતે – ઇતિ, ઇન્તિ. ઇસિ, ઇથ. ઇમિ, ઇમ. અપરિપુણ્ણો વત્તમાનાનયો. ઇતુ, ઇન્તુ. ઇહિ, ઇથ. ઇમિ, ઇમ. અપરિપુણ્ણો પઞ્ચમીનયો. એત્થ ચ ઇમેસં દ્વિન્નં સાસનાનુરૂપભાવસ્સ ઇમાનિ સાધકપદાનિ ‘‘વેતિ, અપેતિ, અન્વેતી’’તિ. તત્થ વિ ઇતિ **વેતિ**. વિગચ્છતીતિ અત્થો, **ઇતિ**સદ્દો હેત્થ ગમનં બોધેતિ. તથા અપ ઇતિ **અપેતિ**. અપગચ્છતીતિ અત્થો. અનુ ઇતિ **અન્વેતિ**. અનુગચ્છતીતિ અત્થો. ગરૂ પન અનુ એતિ **અન્વેતી**તિ વદન્તિ. તં –

> ‘‘યથા આરઞ્ઞકં નાગં, દન્તિં અન્વેતિ હત્થિની;
> જેસ્સન્તં ગિરિદુગ્ગેસુ, સમેસુ વિસમેસુ ચ;
> એવં તં અનુગચ્છામિ, પુત્તે આદાય પચ્છતો’’તિ.

ઇમાય પાળિયા ન સમેતિ ‘‘જેસ્સન્તં અન્વેતી’’તિ વચનતો ‘‘અનુગચ્છામી’’તિ વચનતો ચ. તથા હિ **એતિ**સદ્દો યત્થ ચે ઇરિયાપથવાચકો, તત્થ આગમનંયેવ જોતેતિ, ન ગમનં, તસ્મા આગમનત્થસ્સ અયુત્તિતો ગમનત્થસ્સ ચ યુત્તિતો વિ ઇતિઆદિના છેદો ઞેય્યો. એતેસઞ્ચ **ઇતિ**સદ્દવસેન કતછેદાનં અત્થિભાવં યુત્તિભાવઞ્ચ ‘‘ઇતાયં કોધરૂપેના’’તિ પાળિયેવ સાધેતિ, તસ્માયેવ ‘‘અનુ ઇતિ, અનુ ઇન્તિ, અનુ ઇસી’’તિઆદિના ‘‘અન્વેતી’’તિઆદીનં છેદે લબ્ભમાનનયેન વુત્તપ્પકારો વત્તમાનાપઞ્ચમીનયો પરસ્સપદવસેન દસ્સિતો. સત્તમીરૂપાદીનિ સબ્બથા અપ્પસિદ્ધાનિ.

ઇમાનિ પન ભવિસ્સન્તિયા રૂપાનિ, સિત્તા તે લહુમેસ્સતિ. ઇસ્સતિ, ઇસ્સન્તિ. ઇસ્સસિ, ઇસ્સથ. ઇસ્સામિ, ઇસ્સામ. ઇસ્સતે, ઇસ્સન્તે. ઇસ્સસે, ઇસ્સવ્હે. ઇસ્સં, ઇસ્સામ્હે. અસબ્બધાતુકત્તેપિ સુદ્ધસ્સરત્તા ધાતુસ્સ **ઇ**કારાગમો ન લબ્ભતિ. પરિપુણ્ણો ભવિસ્સન્તીનયો.

અથ કાલાતિપત્તિયા રૂપાનિ ભવન્તિ, ઇસ્સા, ઇસ્સંસુ. ઇસ્સે, ઇસ્સથ. ઇસ્સં, ઇસ્સમ્હા. ઇસ્સથ, ઇસ્સિસુ. ઇસ્સસે, ઇસ્સવ્હે. ઇસ્સં, ઇસ્સામ્હસે. કાલાતિપત્તિભાવે ચ અસબ્બધાતુકત્તે ચ સન્તેપિ સુદ્ધસ્સરત્તા ધાતુસ્સ

અકારિકારાગમો ન લબ્ભતિ અનેકન્તિકત્તા વા અનુપપન્નત્તા ચ અકારાગમો ન હોતિ. ન્નિન્નન્હેત્થ સુદ્ધસ્સરાનં અનન્તરિકાનં એકતોસન્નિપાતો અનુપપત્તિ. પરિપુણ્ણો કાલાતિપત્તિનયો.

ઇમસ્મિં પન ઠાને સાટ્ઠકથે તેપિટકે બુદ્ધવચને સોતૂનં પયોગત્થેસુ પરમકોસલ્લજનનત્થં ''નનુ તે સુતં બ્રાહ્મણ ભઞ્ઞમાને, દેવા ન ઇસ્સન્તિ પુરિસપરક્કમસ્સા''તિ પાળિતો નયં ગહેત્વા વુત્તપ્પકારેહિ ભવિસ્સન્તિયા રૂપેહિ સબ્બસો સમાનાનિ અસમાનત્થાનિ વત્તમાનિકરૂપાનિ ચ ઈસકં અઞ્ઞમઞ્ઞં સમાનાનિ ભવિસ્સન્તીકાલાતિપત્તીનં રૂપાનિ ચ પકાસયિસ્સામ – વત્તમાનાવસેન તાવ ''ઇસ્સતિ, ઇસ્સન્તિ. ઇસ્સસિ, ઇસ્સથા''તિ સબ્બં યોજેતબ્બં. અત્થો પન ''ઇસ્સં કરોતી''તિઆદિના વત્તબ્બો. તસ્મિંયેવ અત્થે ભવિસ્સન્તીવસેન ''ઇસ્સિસ્સતિ, ઇસ્સિસ્સન્તિ. ઇસ્સિસ્સસિ, ઇસ્સિસ્સથા''તિ પરિપુણ્ણં યોજેતબ્બં. અત્થો પન ''ઇસ્સં કરિસ્સતી''તિઆદિના વત્તબ્બો. કાલાતિપત્તિવસેન પન ''ઇસ્સિસ્સા, ઇસ્સિસ્સંસુ. ઇસ્સિસ્સે, ઇસ્સિસ્સથા''તિ પરિપુણ્ણં યોજેતબ્બં, અત્થો પન ''ઇસ્સં અકરિસ્સા''તિઆદિના વત્તબ્બો. ધાત્વન્તરવસેન સંસન્દનાનયોયં.

ઇદાનિ એકારાનન્તરત્યન્તપદસ્સ કમો વુચ્ચતે –

એતિ, એન્તિ. એસિ, એથ. એમિ, એમ.

એતુ, એન્તુ. એહિ, એથ. એમિ, એમ.

ન ચ અપ્પત્વા દુક્ખન્તં, વિસ્સાસં એય્ય પણ્ડિતો;
નિવેસનાનિ માપેત્વા, વેદેહસ્સ યસસ્સિનો;
યદા તે પહિણિસ્સામિ, તદા એય્યાસિ ખત્તિય.

એય્ય , એય્યું. એય્યાસિ, એય્યાથ. એય્યામિ, એય્યામ. એથ, એરં. એથો, એય્યાવ્હો. એય્યં, એય્યામ્હે.

સો પુરિસો એય્ય, તે એય્યું. ત્વં એય્યાસિ, તુમ્હે એય્યાથ. અહં એય્યામિ, મયં એય્યામ. સો પુરિસો એથ, તે એરં. ત્વં એથો, તુમ્હે એય્યાવ્હો. અહં એય્યં, મયં એય્યામ્હે.

પરોક્ખાહિય્યત્તનજ્જતનીરૂપાનિ સબ્બસો અપ્પસિદ્ધાનિ.

એસ્સતિ, એસ્સન્તિ. એસ્સસિ, એસ્સથ. એસ્સામિ, એસ્સામ. એસ્સતે, એસ્સન્તે. એસ્સસે, એસ્સવ્હે. એસ્સં, એસ્સામ્હે.

સમ્મોદમાના ગચ્છન્તિ, જાલમાદાય પક્ખિનો;
યદા તે વિવદિસ્સન્તિ, તદા એહિન્તિ મે વસં.

''અભિદોસગતો ઇદાનિ એહી''તિ વચનદસ્સનતો અપરાનિપિ ભવિસ્સન્તીરૂપાનિ ગહેતબ્બાનિ.

એહિતિ, એહિન્તિ. એહિસિ, એહિથ. એહિમિ, એહિમ. એહિતે, એહિન્તે. એહિસે, એહિવ્હે. એહિસ્સં, એહિસ્સામ્હે.

એસ્સા, એસ્સંસુ. એસ્સે, એસ્સથ. એસ્સં એસ્સામ્હા. એસ્સથ, એસ્સિસુ. એસ્સસે, એસ્સવ્હે. એસ્સિં, એસ્સામ્હસે.

અથાપરોપિ **એકારાનન્તરત્યન્તપદક્કમો** ભવતિ;
ઉદેતિ, ઉદેન્તિ; ઉદેસિ, ઉદેથ; ઉદેમિ, ઉદેમ.

ઉદેતુ, ઉદેન્તુ. ઉદેહિ, ઉદેથ. ઉદેમિ, ઉદેમ, ઉદામસે.

ઉદેય્ય, ઉદેય્યું. સેસં નેય્યં. ઉદિસ્સતિ, ઉદિસ્સન્તિ. સેસં નેય્યં. ઉદિસ્સા, ઉદિસ્સંસુ. સેસં નેય્યં.

ઇમાનિ સુદ્ધસ્સરધાતુરૂપાનિ.

કકારન્તધાતુ

કુ સદ્દે કે ચ. કોતિ, કવતિ, કાયતિ, એવં કત્તુપદાનિ ભવન્તિ. કુય્યતિ, કિય્યતિ, એવં કમ્મપદાનિ. કાનનં, કબ્બં, જાતકં, એવં નામિકપદાનિ. કુત્વા, કુત્વાન, કવિત્વા, કવિત્વાન, કાવિત્વા, કાવિત્વાન, કાયિતું, એવં અબ્યયપદાનિ.

તત્ર **કાનન**ન્તિ ઠિતમજ્ઝન્હિકસમયે કવતિ સદ્દં કરોતીતિ કાનનં, વનં. તથા હિ –

‘‘ઠિતે મજ્ઝન્હિકે કાલે, સન્નિસીવેસુ પક્ખિસુ;
સણતેવ બ્રહારઞ્ઞં, સા રતિ પટિભાતિ મ’’ન્તિ

વુત્તં. અથ વા કોકિલમયૂરાદયો કવન્તિ સદ્દાયન્તિ કૂજન્તિ એત્થાતિ કાનનં. મનોહરતાય અવસ્સં કુય્યતિ પણ્ડિતેહીતિ **કબ્બં**. **કાવિયં**. **કાવેય્યં**. અઞ્ઞત્ર પન કવીનં ઇદન્તિ **કબ્બ**ન્તિ તદ્ધિતવસેન અત્થો ગહેતબ્બો. કેચિ તુ **કાબ્ય**ન્તિ સદ્દરૂપં ઇચ્છન્તિ, ન તં પાવચને પમાણં સક્કટભાસાભાવતો. સક્કટભાસાતોપિ હિ આચરિયા નયં ગણ્હન્તિ. જાતં ભૂતં અતીતં ભગવતો ચરિયં, તં કીયતિ કથીયતિ એતેનાતિ **જાતકં**. જાતકપાળિ હિ ઇધ ‘‘જાતક’’ન્તિ વુત્તા. અઞ્ઞત્ર પન જાતં એવ જાતકન્તિ ગહેતબ્બં. તથા હિ **જાતક**સદ્દો દેસનાયમ્પિ વત્તતિ ‘‘ઇતિવુત્તકં જાતકં અબ્ભુતધમ્મ’’ન્તિઆદીસુ. જાતિયમ્પિ વત્તતિ ‘‘જાતકં સમોધાનેસી’’તિઆદીસુ.

પક્ક નીચગતિયં. **નીચગમનં** નામ હીનગમનં હીનપ્પવત્તિ વા. **નીચ**સદ્દો હિ હીનવાચકો ‘‘નીચે કુલે પચ્ચાજાતો’’તિ એત્થ વિય. પક્કતિ ક્રિયાપદમેત્થ દિસ્સતિ, ન નામિકપદં. યત્થ યત્થ નામિકપદં ન દિસ્સતિ, તત્થ તત્થ નામિકપદં ઉપપરિક્ખિત્વા ગહેતબ્બં. ક્રિયાપદમેવ હિ દુદ્દસં, ક્રિયાપદે વિજ્જમાને નામિકપદં નત્થીતિ ન વત્તબ્બં, તસ્મા અન્તમસો ‘‘પક્કનં, તકનં’’ ઇચ્ચેવમાદીનિ ભાવવાચકાનિ નામિકપદાનિ સબ્બાસુ ધાતૂસુ યથારહં લબ્ભન્તીતિ દટ્ઠબ્બં.

તક હસને. **હસનં** હાસો. તકતિ.

તકિ કિચ્છજીવને. **કિચ્છજીવનં** કસિરજીવનં. તઙ્કતિ. આતઙ્કતિ. આતઙ્કો. **આતઙ્કો**તિ કિચ્છજીવિતકરો રોગો, તથા હિ અટ્ઠકથાચરિયા ‘‘અપ્પાબાધં અપ્પાતઙ્ક’’ન્તિ ઇમસ્મિં પાળિપ્પદેસે ઇતિ અત્થં સંવણ્ણેસું ‘‘**આબાધો**તિ વિસભાગવેદના વુચ્ચતિ, યા એકદેસે ઉપ્પજ્જિત્વા સકલસરીરં અયપટ્ટેન બન્ધિત્વા વિય ગણ્હાતિ. **આતઙ્કો**તિ

કિચ્છજીવિતકરો રોગો. અથ વા યાપેતબ્બરોગો આતઙ્કો, ઇતરો આબાધો. ખુદ્દકો વા રોગો આતઙ્કો, બલવા આબાધો. કેચિ પન ‘અજ્ઝત્તસમુટ્ઠાનો આબાધો, બહિદ્ધાસમુટ્ઠાનો આતઙ્કો’તિ વદન્તી’’તિ.

આતઙ્કો આમયો રોગો,
બ્યાધા’બાધો ગદો રુજા;
અકલ્લઞ્ચેવ ગેલઞ્ઞં,
નામં રોગાભિધાનકં.

સુક ગતિયં. સોકતિ, સુકો, સુકી. તત્ર **સુકો**તિ સુવો. સોકતિ મનાપેન ગમનેન ગચ્છતીતિ સુકો. તસ્સ ભરિયા સુકી.

બુક્ક ભસ્સને. ઇધ **ભસ્સનં** નામ સુનખભસ્સનં અધિપ્પેતં ‘‘સુનખો ભસ્સિત્વા’’તિ એત્થ વિય, ન ‘‘આવાસો ગોચરં ભસ્સ’’ન્તિઆદીસુ વિય. વચનસઙ્ખાતં ભસ્સનં, બુક્કતિ સા.

ધક પટિઘાતે ગતિયઞ્ચ. **પટિઘાતો** પટિહનનં. ધકતિ.

ચક તિત્તિપટિઘાતેસુ. **તિત્તિ** તપ્પનં, **પટિઘાતં** પટિહનનંવ. ચકતિ.

અક કુટિલગતિયં. અકતિ. એતા **કુ**આદિકા **અક**પરિયન્તા ધાતુયો પરસ્સ ભાસાતિ સદ્દસત્થવિદૂ વદન્તિ. તેસં મતે એતા ‘‘તિ અન્તિ, તુ અન્તુ’’ ઇચ્ચાદીનંયેવ વિસયો. પાળિયં પન નિયમો નત્થિ, તસ્મા ન તં ઇધ પમાણં.

ઇ અજ્ઝયને. **અજ્ઝયનં** ઉચ્ચારણં સિક્ખનં વા, અયતિ, અધીયતિ, અજ્ઝયતિ, અધીતે, અજ્ઝેનં, અજ્ઝાયકો. દિબ્બં અધીયસે માયં. અધીયન્તિ મહારાજ, દિબ્બમાયિધ પણ્ડિતા. અજ્ઝેનમરિયા પથવિં જનિન્દા. તત્થ **અજ્ઝાયકો**તિ અજ્ઝયતીતિ અજ્ઝાયકો, મન્તે પરિવત્તેતીતિ અત્થો.

ઉ સદ્દે. અવતિ, અવન્તિ. અવસિ. એત્થ ‘‘યો આતુમાનં સયમેવ પાવા’’તિ પાળિ **પ**પુબ્બસ્સ **ઉ**ધાતુસ્સ પયોગોતિ દટ્ઠબ્બો. **પ**પુબ્બસ્સ **વદ**ધાતુસ્સ **દ**કારલોપપ્પયોગોતિપિ વત્તું યુજ્જતિ.

વઙ્ક કોટિલ્લે. વઙ્કતિ. વઙ્કં. **વઙ્ક**સદ્દો હિ **વક્ક**સદ્દેન સમાનત્થો, **વક્ક**સદ્દો ચ **વઙ્ક**સદ્દેન. તથા હિ –

‘‘યં નિસ્સિતા જગતિરુહં, સ્વાયં અગ્ગિં પમુઞ્ચતિ;
દિસા ભજથ વક્કઙ્ગા, જાતં સરણતો ભય’’ન્તિ.

પાળિ દિસ્સતિ. અયં પન **વક્ક**સદ્દો સક્કટભાસં પત્વા **ક**કાર**ર**કારસઞ્ઞોગક્ખરિકો ભવતિ, ધાતુભાવો પનસ્સ પોરાણેહિ ન વુત્તો, તસ્મા કિરિયાપદં ન દિટ્ઠં. ઇમસ્સ પન **વઙ્ક**સદ્દસ્સ ‘‘**વઙ્ક કોટિલ્લે**’’તિ ધાતુભાવો વુત્તો, ‘‘વઙ્કતી’’તિ કિરિયાપદઞ્ચ, પાળિયં તુ ‘‘વઙ્કતી’’તિ કિરિયાપદં ન દિટ્ઠં, તથા ભાવવાચકો **વઙ્ક**સદ્દોપિ. વાચ્ચલિઙ્ગો પન અનેકેસુ ઠાનેસુ દિટ્ઠો. તત્ત **વઙ્કતી**તિ કિરિયાપદં પાળિયં અવિજ્જમાનમ્પિ ગહેતબ્બમેવ **નાથતી**તિ કિરિયાપદમિવ. ભાવવાચકસ્સ પન **વઙ્ક**સદ્દસ્સ અત્થિતા નત્થિતા ચ પાળિઆદીસુ પુનપ્પુનં ઉપપરિક્ખિતબ્બા. કેચેત્થ વદેય્યું

‘‘યદિ ભાવવાચકો **વઙ્ક**સદ્દો નત્થિ, કથં ‘અટ્ઠવઙ્કં મણિરતનં ઉળાર’ન્તિ એત્થ સમાસો’’તિ. એત્થ પન અટ્ઠસુ ઠાનેસુ વઙ્કં **અટ્ઠવઙ્કં**, ન અટ્ઠવઙ્કાનિ યસ્સાતિ. દબ્બવાચકો હિ **વઙ્ક**સદ્દો, ન ભાવવાચકોતિ દટ્ઠબ્બં.

વઙ્કં વક્કઞ્ચ કુટિલં, જિમ્હઞ્ચ રિમ્હમનુજુ;
વઙ્કસદ્દાદયો એતે, વાચ્ચલિઙ્ગા તિલિઙ્ગિકા.

અથ વા **વઙ્ક**સદ્દોયં, ‘‘વઙ્કઘસ્તા’’તિઆદિસુ;
બળિસે ગિરિભેદે ચ, વત્તતે સ પુમા તદા.

અયઞ્હિ ‘‘તે’મે જના વઙ્કઘસ્તા સયન્તિ. યથાપિ મચ્છો બળિસં, વઙ્કં મંસેન છાદિતં. વઙ્કઘસ્તોવ અમ્બુજો’’તિઆદીસુ બળિસે વત્તતિ.

એત્થ સિયા ‘‘નનુ ચ ભો ‘યથાપિ મચ્છો બળિસં, વઙ્કં મંસેન છાદિત’ન્તિ એત્થ **વઙ્ક**સદ્દો ગુણવાચકો વિસેસનસદ્દો, યેન બળિસો વિસેસિતો, તેન વઙ્કં કુટિલં બળિસન્તિ અત્થો વિઞ્ઞાયતી’’તિ? તન્ન, **વઙ્ક**સદ્દે અવુત્તેપિ બળિસસભાવસ્સ વઙ્કત્તા કુટિલત્થો પાકટોતિ નત્થિ વિસેસનસદ્દેન પયોજનં. ઇદં પન ‘‘બળિસં વઙ્ક’’ન્તિ વચનં ‘‘હત્થિ નાગો. સરોરુહં પદુમં. હત્થી ચ કુઞ્જરો નાગો’’તિઆદિવચનમિવ પરિયાયવચનં, તસ્મા ‘‘વઙ્ક’’ન્તિ પદસ્સ ‘‘કુટિલ’’ન્તિ અત્થો ન ગહેતબ્બો. અથ વા યથા ‘‘યથા આરઞ્ઞકં નાગં, દન્તિં અન્વેતિ હત્થિની’’તિ એત્થ **નાગ**સદ્દસ્સ **દન્તી**સદ્દસ્સ ચ અઞ્ઞમઞ્ઞપરિયા યવચનત્તેપિ **દન્તિ**ન્તિ મનોરમદન્તયુત્તન્તિ અત્થો સંવણ્ણિતો, તથા ‘‘બળિસં વઙ્ક’’ન્તિ ઇમેસમ્પિ અઞ્ઞમઞ્ઞં પરિયાયવચનત્તેપિ **વઙ્ક**ન્તિ કુટિલન્તિ અત્થો વત્તબ્બો. એવઞ્હિ સતિ અત્થો સાલરાજા વિય સુફુલ્લિતો હોતિ, દેસના ચ વિલાસપ્પત્તા, ન પન ‘‘વઙ્કં બળિસ’’ન્તિ સદ્દાનં ગુણગુણીવસેન સમાનાધિકરણભાવો ઇચ્છિતબ્બો ‘‘બુદ્ધો ભગવા વેરઞ્જાયં વિહરતી’’તિઆદીસુ ‘‘બુદ્ધો ભગવા’’તિ ઇમેસં વિય સમાનાધિકરણભાવસ્સ અનિચ્છિતબ્બત્તા. ન હિ ઈદિસેસુ ઠાનેસુ સમાનાધિકરણભાવો પોરાણેહિ અનુમતો.

‘‘યત્થ એતાદિસો સત્થા, લોકે અપ્પટિપુગ્ગલો;
તથાગતો બલપ્પત્તો, સમ્બુદ્ધો પરિનિબ્બુતો’’તિ,

‘‘બુદ્ધં બુદ્ધં નિખિલવિસયં સુદ્ધિયા યાવ સુદ્ધિ’’ન્તિ ચ આદીસુ પન અનુમતો. એત્થ હિ ‘‘એતાદિસો’’તિ ચ ‘‘અપ્પટિપુગ્ગલો’’તિ ચ ‘‘તથાગતો’’તિ ચ ‘‘બલપ્પત્તો’’તિ ચ ‘‘સમ્બુદ્ધો’’તિ ચ ‘‘પરિનિબ્બુતો’’તિ ચ ઇમાનિ ‘‘સત્થા’’તિ અનેન પદેન સમાનાધિકરણાનિ. તથા ‘‘બુદ્ધં બુદ્ધ’’ન્તિ દ્વિન્નં પદાનં પચ્છિમં પુરિમેન સમાનાધિકરણં ભવતિ.

ઇતિ ‘‘યથાપિ મચ્છો બળિસં, વઙ્કં મંસેન છાદિત’’ન્તિ એત્થ **વઙ્ક**સદ્દો બળિસસ્સાભિધાનન્તરં, ન ગુણવાચકો. એવં **વઙ્ક**સદ્દો બળિસે વત્તતિ. ‘‘કઙ્કં ગચ્છામ પબ્બતં. દૂરે વઙ્કતપબ્બતો’’તિઆદીસુ પન ગિરિવિસેસે વત્તતિ. એત્થ ચ ‘‘વઙ્કપબ્બતો’’તિ વત્તબ્બે સુખુચ્ચારણત્થં નિરુત્તિનયેન મજ્ઝે અનિમિત્તં **ત**કારાગમં કત્વા ‘‘વઙ્કતપબ્બતો’’તિ વુત્તં. અથ વા વઙ્કોયેવ વઙ્કતા, યથા દેવો એવ દેવતા. યથા ચ દિસા એવ દિસતાતિ, એવં **તા**પચ્ચયવસેન વઙ્કતા ચ સા પબ્બતો ચાતિ ‘‘વઙ્કતપબ્બતો’’તિ વુત્તં, મજ્ઝે રસ્સવસેન ચેતં દટ્ઠબ્બં. અથ વા વઙ્કમસ્સ સણ્ઠાનમત્થીતિ વઙ્કતોતિ **મન્તુ**અત્થે **ત**પચ્ચયો, યથા પબ્બમસ્સ અત્થીતિ પબ્બતોતિ. એવં વઙ્કતો ચ સો

પબ્બતો ચાતિ વઙ્કતપબ્બતો. ‘‘વઙ્કપબ્બતો’’ ઇચ્ચેવ વા પણ્ણત્તિ, પાદક્ખરપારિપૂરિયા પન ‘‘દૂરે વઙ્કતપબ્બતો’’તિ વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં.

લોક દસ્સને. લોકતિ. લોકો. આલોકોતિ અઞ્ઞાનિપિ રૂપાનિ ગહેતબ્બાનિ. **ચુરાદિ**ગણં પન પત્વા ઇમિસ્સા ‘‘લોકેતિ, લોકયતિ, ઓલોકેતિ, ઓલોકયતી’’તિઆદિના રૂપાનિ ભવન્તિ. **લોકો**તિ તયો લોકા સઙ્ખારલોકો સત્તલોકો ઓકાસલોકોતિ. તત્થ ‘‘એકો લોકો, સબ્બે સત્તા આહારટ્ઠિતિકા’’તિ આગતો સઙ્ખારો એવ લોકો સઙ્ખારલોકો. સત્તા એવ લોકો સત્તલોકો. ચક્કવાળસઙ્ખાતો ઓકાસો એવ લોકો ઓકાસલોકો, યો ‘‘ભાજનલોકો’’તિપિ વુચ્ચતિ. તેસુ સઙ્ખારો લુજ્જતીતિ લોકોતિ. વુત્તઞ્હેતં ભગવતા ‘‘લુજ્જતિ પલુજ્જતીતિ ખો ભિક્ખુ તસ્મા લોકોતિ વુચ્ચતી’’તિ. લોકિયતિ એત્થ પુઞ્ઞપાપં તબ્બિપાકો ચાતિ સત્તો લોકો. લોકિયતિ વિચિત્તાકારતો દિસ્સતીતિ ચક્કવાળસઙ્ખાતો ઓકાસો લોકો. યસ્મા પન **લોક**સદ્દો સમૂહેપિ દિસ્સતિ, તસ્મા લોકિયતિ સમુદાયવસેન પઞ્ઞાપિયતીતિ લોકો, સમૂહોતિ અયમ્પિ અત્થો ગહેતબ્બો. અથ વા **લોકો**તિ તયો લોકા કિલેસલોકો ભવલોકો ઇન્દ્રિયલોકોતિ. તેસં સરૂપં **ચુરાદિ**ગણે કથેસ્સામ બહુવિધતઞ્ચ. બહિદ્ધા પન કવીહિ ‘‘લોકો તુ ભુવને જને’’તિ એત્તકમેવ વુત્તં.

સિલોક સઙ્ઘાતે. **સઙ્ઘાતો** પિણ્ડનં. સિલોકતિ, સિલોકો, સિલોકમનુકસ્સામિ. અક્ખરપદનિયમિતો વચનસઙ્ઘાતો **સિલોકો**. સો પજ્જન્તિ વુચ્ચતિ, તથા હિ ‘‘સિલોકો યસસ્સિ પજ્જે’’તિ કવયો વદન્તિ.

દેક ધેક સદ્દુસ્સાહેસુ. **સદ્દો** રવો, **ઉસ્સાહો** વાયામો. દેકતિ. ધેકતિ.

રેક સકિ સઙ્કાયં. રેકતિ. સઙ્કતિ, તસ્મિં મે સઙ્કતે મનો. સઙ્કા.

અકિ લક્ખણે. અઙ્કતિ, અઙ્કો, સસઙ્કો.

મકિ મણ્ડને. **મણ્ડનં** ભૂસનં, મઙ્કતિ.

કત લોલિયે. લોલભાવો **લોલિયં** યથા દક્ખિયં. કકતિ, કાકો, કાકી. એત્થ ‘‘કાકો, ધઙ્કો, વાયસો, બલિ, ભોજિ, અરિટ્ઠો’’તિ ઇમાનિ કાકાભિધાનાનિ.

કુક વક આદાને. કુકતિ, વકતિ, કોકો, વકો. એત્થ **કોકો**તિ અરઞ્ઞસુનખો. **વકો**તિ ખુદ્દકવનદીપિકો, બ્યગ્ઘોતિપિ વદન્તિ.

વક દિત્તિયં પટિઘાતે ચ. **દિત્તિ** સોભા, વકતિ.

કકિ વકિ સક્ક તિક ટિક સેક ગત્યત્થા. કઙ્કતિ, વઙ્કતિ, સક્કતિ, નિસક્કતિ, પરિસક્કતિ, ઓસક્કતિ, વધાય પરિસક્કનં. બિળારનિસક્કમત્તમ્પિ. તેકતિ, ટેકતિ, ટીકા સેકતિ. એત્થ **ટીકા**તિ ટિકિયતિ જાનિયતિ સંવણ્ણનાય અત્થો એતાયાતિ ટીકા. એતા **ઇ**ધાતુઆદિકા **સેક**પરિયન્તા ધાતુયો ‘‘**અત્તનોભાસા**’’તિ સદ્દસત્થવિદૂ વદન્તિ. તેસં મતે એતા ‘‘તે અન્તે, તં અન્તં’’ઇચ્ચાદીનંયેવ વિસયો, પાવચને પન નિયમો નત્થિ.

હિક્ક અબ્યત્તસદ્દે. **અબ્યત્તસદ્દો** અવિભાવિતત્થસદ્દો નિરત્થકસદ્દો ચ. હિક્કતિ, હિક્કતે. ઇમં ‘‘**ઉભયતોભાસા**’’તિ વદન્તિ. ઇદં તુ પાવચનેન સંસન્દતિ. પરસ્સત્તનોભાસાનઞ્હિ ધાતૂનં ‘‘ભવતિ, ભવતે, બાધતે,

બાધતી’’તિઆદિના યેભુય્યેન દ્વિધા દ્વિધા રૂપાનિ સાસને દિસ્સન્તિ.

ઇમાનિ કકારન્તધાતુરૂપાનિ.

ખકારન્તધાતુ

ખા પકથને ખ્યા ચ. **પકથનં** આચિક્ખનં દેસનં વા. ખાતિ, સઙ્ખાતિ. **આ**પુબ્બત્તે વિસદિસભાવેન **ખા**ત્યક્ખરસ્સ દ્વિત્તં, **આ**કારસ્સ ચ સઞ્ઞોગપુબ્બત્તા રસ્સત્તં, અક્ખાતિ. અક્ખાસિ પુરિસુત્તમો. અક્ખેય્યં તે અહં અય્યે. ધમ્મો સઙ્ખાયતિ. અક્ખાયતિ. અત્ર પન **ક**કારલોપો. સ્વાખાતો ભગવતા ધમ્મો. સઙ્ખાતો. અક્ખાતો. અક્ખાતારો તથાગતા. સઙ્ખાતા સબ્બધમ્માનં વિધુરો. સઙ્ખા, પટિસઙ્ખા. ક્રિયં આક્યાતિ કથેતીતિ આખ્યાતં. કેચિ પન ‘‘સ્વાખાતો’’તિ ચ ‘‘સ્વાક્ખ્યાતો’’તિ ચ ‘‘સ્વાખ્યાતો’’તિ ચ પદમિચ્છન્તિ. તત્થ પચ્છિમાનિ સક્કટભાસાતો નયં ગહેત્વા વુત્તાનિ, ઇતરં યથાઠિતરૂપનિપ્ફત્તિવસેન, અતો યથાદસ્સિતપદાનિયેવ પસત્થતરાનિ. તત્થ **સઙ્ખા**સદ્દસ્સ અત્થુદ્ધારો નીયતે – **સઙ્ખા**સદ્દો ઞાણકોટ્ઠાસપઞ્ઞત્તિગણનાસુ દિસ્સતિ. ‘‘સઙ્ખાયેકં પટિસેવતી’’તિઆદીસુ હિ ઞાણે દિસ્સતિ. ‘‘પપઞ્ચસઞ્ઞાસઙ્ખા સમુદાચરન્તી’’તિઆદીસુ કોટ્ઠાસે. ‘‘તેસં તેસં ધમ્માનં સઙ્ખા સમઞ્ઞા’’તિઆદીસુ પઞ્ઞત્તિયં. ‘‘ન સુકરં સઙ્ખાતુ’’ન્તિઆદીસુ ગણનાયં. એત્થેતં વુચ્ચતિ –

‘‘ઞાણપઞ્ઞત્તિકોટ્ઠાસ-ગણનાસુ પદિસ્સતિ;
સઙ્ખાસદ્દોતિ દીપેય્ય, ધમ્મદીપસ્સ સાસને’’તિ.

ખિ ખયે. ખિયનધમ્મં ખીયતિ. સાસનાનુરૂપેન સરે **ઇ**કારસ્સ **ઇય્યા**દેસો, ખિય્યતિ. ‘‘ખયો, ખં’’ ઇચ્ચપિ રૂપાનિ ઞેય્યાનિ. તત્થ **ખયો**તિ ખિયનં ખયો. અથ વા ખિયન્તિ કિલેસા એત્થાતિ ખયો, મગ્ગનિબ્બાનાનિ. ખયસઙ્ખાતેન મગ્ગેન પાપુણિયત્તા ફલમ્પિ ખયો. **ખ**ન્તિ તુચ્છં સુઞ્ઞં વિવિત્તં રિત્તં, **ખ**ન્તિ વા આકાસો.

ખિ નિવાસે. ખીયતિ, ખિય્યતિ વા. સાસનાનુરૂપેન **ઇ**કારસ્સ **ઈય ઇય્યા**દેસો દટ્ઠબ્બો. અયં **દિવાદિ**ગણેપિ પક્ખિપિતબ્બો. ખં ખયં. અભિરમણીયં રાજક્ખયં. તત્થ **ખીયતી**તિ નિવસતિ. **ખ**ન્તિ ચક્ખાદિઇન્દ્રિયં ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીનં નિવાસટ્ઠેન. **ખય**ન્તિ નિવેસનં. **રાજક્ખય**ન્તિ રઞ્ઞો નિવેસનં. અત્રાયં પાળિ –

‘‘સચે ચ અજ્જ ધારેસિ, કુમારં ચારુદસ્સનં;
કુસેન જાતખત્તિયં, સવણ્ણમણિમેખલં;
પૂજિતા ઞાતિસઙ્ઘેહિ, ન ગચ્છસિ યમક્ખય’’ન્તિ.

તત્થ **યમક્ખય**ન્તિ યમનિવેસનં.

ખુ સદ્દે. ખોતિ ખવતિ.

ખે ખાદનસત્તાસુ. ખાયતિ. ઉન્દૂરા ખાયન્તિ. વિક્ખાયિતકં. ગોખાયિતકં. અસ્સિરી વિય ખાયતિ. દિસાપિ મે ન પક્ખાયન્તિ. એત્થાદિમ્હિ **કાયતી**તિ ખાદતિ. અથ વા ઉપટ્ઠાતિ પઞ્ઞાયતિ.

સુખ દુક્ખ તક્રિયાયં. તક્રિયાતિ સુખદુક્ખાનં વેદનાનં ક્રિયા, સુખનં દુક્ખનન્તિ વુત્તં હોતિ. અકમ્મકા ઇમે ધાતવો. સુખતિ, દુક્ખતિ. સુખં, દુક્ખં. સુખિતો, દુક્ખિતો. સુખં સાતં પીણનં, દુક્ખં વિઘાતં અઘં કિલેસો. તત્થ **સુખ**ન્તિ સુખયતીતિ સુખં. યસ્સુપ્પજ્જતિ, તં સુખિતં કરોતીતિ અત્થો. **દુક્ખ**ન્તિ દુક્ખયતીતિ દુક્ખં. યસ્સુપ્પજ્જતિ, તં દુક્ખિતં કરોતીતિ અત્થો. ઇમાનિ નિબ્બચનાનિ કારિતવસેન વુત્તાનીતિ દટ્ઠબ્બં **અટ્ઠકથાયં સુખદુક્ખ**સદ્દત્થં વદન્તેહિ ગરૂહિ **સુખયતિ દુક્ખયતિ**સદ્દાનં કમ્મત્થમાદાય વિવરણસ્સ કતત્તા. તથા હિ ''સુખેતિ સુખયતિ, સુખાપેતિ સુખાપયતિ, દુક્ખેતિ દુક્ખયતિ, દુક્ખાપેતિ દુક્ખાપયતી''તિ ઇમાનિ તેસં કારિતપદરૂપાનિ, અત્તાનં સુખેતિ પીણેતીતિ ચ, સુખયતિ સુખં, દુક્ખયતીતિ દુક્ખન્તિ ચ,

> ''સચે ચ કિમ્હિચિ કાલે,
> મરણં મે પુરે સિયા;
> પુત્તે ચ મે પપુત્તે ચ,
> સુખાપેય્ય મહોસધો''તિ ચ

પાળિઆદિદસ્સનતો. સદ્દસત્થે પન ધાતુપાઠસઙ્ખેપે ચ ઇમે ધાતવો **ચુરાદિ**ગણેયેવ વુત્તા. ''સુખયતિ દુક્ખયતી''તિ ચ અકારિતાનિ સુદ્ધકત્તુપદાનિ ઇચ્છિતાનિ. મયં તુ તેસં તબ્બચનં સુદ્ધકત્તરિ ચ તાનિ પદરૂપાનિ ન ઇચ્છામ પાળિઆદીહિ વિરુદ્ધત્તા, તસ્માયેવ તે ઇમસ્મિં **ભૂવાદિ**ગણે વુત્તા. અયઞ્હિ સુદ્ધકત્તુવિસયે અસ્માકં રુચિ ''સુખતીતિ સુખિતો, દુક્ખતીતિ દુક્ખિતો''તિ.

નનુ ચ ભો ''સુખતિ દુક્ખતી''તિ ક્રિયાપદાનિ બુદ્ધવચને ન દિસ્સન્તીતિ? સચ્ચં, એવં સન્તેપિ અટ્ઠકથાનયવસેન ગહેતબ્બત્તા દિસ્સન્તિયેવ નામ. ન હિ સબ્બથા સબ્બેસં ધાતૂનં રૂપાનિ સાસને લોકે વા લબ્ભન્તિ, એકચ્ચાનિ પન લબ્ભન્તિ, એકચ્ચાનિ ન લબ્ભન્તિ. એવં સન્તેપિ નયવસેન લબ્ભન્તિયેવ. ''કપ્પયવ્હો પતિસ્સતા''તિ હિ દિટ્ઠે ''ચરવ્હો ભુઞ્જવ્હો''તિઆદીનિપિ નયવસેન દિટ્ઠાનિયેવ નામ.

તત્ર પનાયં નયો. **વિસુદ્ધિમગ્ગા**દીસુ હિ ''એકદ્વિયોજનમત્તમ્પિ અદ્ધાનં ગતસ્સ વાયો કુપ્પતિ, ગત્તાનિ દુક્ખન્તી''તિ એવં **ભૂવાદિ**ગણિકં અકમ્મકં સુદ્ધકત્તુવાચકં ''દુક્ખન્તી''તિ ક્રિયાપદં દિસ્સતિ. તસ્મિં દિટ્ઠિયેવ ''સુખતિ, સુખન્તિ. સુખસિ, સુખથ. સુખામિ, સુખામા''તિઆદીનિ ચ ''દુક્ખતિ, દુક્ખન્તિ. દુક્ખસિ, દુક્ખથા''તિઆદીનિચ દિટ્ઠાનિ નામ હોન્તિ દિટ્ઠેન અદિટ્ઠસ્સ તાદિસસ્સ અનવજ્જસ્સ નયસ્સ ગહેતબ્બત્તા, તસ્મા ''સુખતીતિ સુખિતો, દુક્ખતીતિ દુક્ખિતો''તિ **ભૂવાદિ**નયો એવ ગહેતબ્બો, ન પન **ચુરાદિ**નયો. અપરમ્પેત્થ નિબ્બચનં, સુખં સઞ્જાતં એતસ્સાતિ **સુખિતો**, સઞ્જાતસુખોતિ અત્થો. એસ નયો **દુક્ખિતો**તિ એત્થાપિ. અથ વા સુખેન ઇતો પવત્તોતિ સુખિતો. એસ નયો ''દુક્ખિતો''તિ એત્થાપિ. દુલ્લભાયં નીતિ સાધુકં મનસિ કાતબ્બા.

મોક્ખ મુચ્ચને. અકમ્મકોયં ધાતુ. મોક્ખતિ. મોક્ખો. પાતિમોક્ખો. કારિતે ''મોક્ખેતિ, મોક્ખયતિ, મોક્ખાપેતિ, મોક્ખાપયતી''તિ રૂપાનિ. કેચિ પનિમં ''**મોક્ખ મોચને**''તિ પઠિત્વા **ચુરાદિ**ગણે પક્ખિપન્તિ. તેસં મતે ''મોક્ખેતિ, મોક્ખયતી''તિ સુદ્ધકત્તુપદાનિ ભવન્તિ. એતાનિ પાળિયા અટ્ઠકથાય ચ વિરુજ્ઝન્તિ. તથા હિ ''મોક્ખન્તિ મારબન્ધના. ન મે સમણે મોક્ખસિ. મહાયઞ્ઞં યજિસ્સામ, એવં મોક્ખામ પાપકા''તિ પાળિયા વિરુજ્ઝન્તિ. ''યો નં પાતિ રક્ખતિ, તં મોક્ખેતિ મોચેતિ આપાયિકાદીહિ દુક્ખેહીતિ **પાતિમોક્ખો**''તિ અટ્ઠકથાય ચ વિરુજ્ઝન્તિ, તસ્મા પાળિયં ''મોક્ખેસિ મોક્ખેમા''તિ ચ અવત્વા ''મોક્ખસિ, મોક્ખામા''તિ સુદ્ધકત્તુવાચકં વુત્તં,

તઞ્ચ ખો અપાદાનવિસયં કત્વા. **અટ્ઠકથાયં** પન ‘‘મોક્ખેતિ, મોચેતી’’તિ હેતુકત્તુવાચકં વુત્તં, તમ્પિ અપાદાનવિસયંયેવ કત્વા. એવં ઇમસ્સ ધાતુનો સુદ્ધકત્તુવિસયે અકમ્મકભાવો વિદિતો, હેતુકત્તુવિસયે એકકમ્મકભાવો વિદિતો **મુચ પચ છિદાદયો** વિય. **મોક્ખ**ધાતુ દ્વિગણિકોતિ ચે? ન, અનેકેસુ સાટ્ઠકથેસુ પાળિપ્પદેસેસુ ‘‘મોક્ખેતિ, મોક્ખયતી’’તિ સુદ્ધકત્તુરૂપાનં અદસ્સનતોતિ દટ્ઠબ્બં.

કક્ખ હસને. કક્ખતિ.

ઓખ રાખ લાખ દાખ ધાખ સોસનાલમત્થેસુ. ઓખતિ. રાખતિ. લાખતિ. દાખતિ. ધાખતિ.

સાખ બ્યાપને. સાખતિ. સાખા.

ઉખ નખ મખ રખ લખ રખિ લખિ ઇખિ રિખિ ગત્યત્થા. ઉખતિ. નખતિ. મખતિ. રખતિ. લખતિ. રઙ્ખતિ. લઙ્ખતિ. ઇઙ્ખતિ. રિઙ્ખતિ.

રક્ખ પાલને. રક્ખતિ. રક્ખા, રક્ખણં, સીલં રક્ખિતો દેવદત્તો, સીલં રક્ખિતં દેવદત્તેન, સીલં રક્ખકો દેવદત્તો.

અક્ખ બ્યત્તિસઙ્ઘાતેસુ. અક્ખતિ, અક્ખિ, અક્ખં.

નિક્ખ ચુમ્બને. નિક્ખતિ, નિક્ખં.

નક્ખ ગતિયં. નક્ખતિ. નક્ખત્તં. એત્થ **નક્ખત્ત**ન્તિ એત્તો ઇતો ચાતિ વિસમગતિયા અગન્ત્વા અત્તનો વીથિયાવ ગમનેન નક્ખનં ગમનં તાયતિ રક્ખતીતિ નક્ખત્તં. પોરાણા પન ‘‘નક્ખરન્તિ ન નસ્સન્તીતિ **નક્ખત્તાની**’’તિ કથયિંસુ. ‘‘નક્ખત્તં, જોતિ, નિરિક્ખં, ભં’’ ઇચ્ચેતે પરિયાયા.

વેક્ખ વેક્ખને. વેક્ખતિ.

મક્ખ સઙ્ઘતે. મક્ખતિ.

તક્ખ તપને. **તપનં** સંવરણં. તક્ખતિ.

સુક્ખ અનાદરે. સુક્ખતિ.

કખિ વખિ મખિ કઙ્ખાયં. સત્થરિ કઙ્ખતિ. વઙ્ખતિ, મઙ્ખતિ. ‘‘કઙ્ખા કઙ્ખાયના કઙ્ખાયિતત્તં વિમતિ વિચિકિચ્છા દ્વેળ્હકં દ્વેધાપથો સંસયો અનેકંસગાહો આસપ્પના પરિસપ્પના અપરિયોગાહના થમ્ભિતત્તં ચિત્તસ્સ મનોવિલેખો’’ ઇચ્ચેતે કઙ્ખાપરિયાયા. એતેસુ પન –

> વત્તન્તિ લોકવોહારે, ‘‘કઙ્ખા વિમતિ સંસયો;
> વિચિકિચ્છા’’તિ એતાનિ, નામાનિયેવ પાયતો.

કખિ ઇચ્છાયં. ધનં કઙ્ખતિ, અભિકઙ્ખતિ, નાભિકઙ્ખામિ મરણં. અભિકઙ્ખિતં ધનં.

દખિ ધખિ ઘોરવાસિતે કઙ્ખાયઞ્ચ. દઙ્ખતિ. ધઙ્ખતિ.

ઉક્ખ સેચને. ઉક્ખતિ.

કખ હસને. કખતિ.

જક્ખ ભક્ખણે ચ. હસનાનુકડ્ઢનત્થં **ચ**કારો. જક્ખતિ.

લિખ લેખને. લિખતિ, સલ્લેખતિ. અતિસલ્લેખતેવાયં સમણો. લેખા, લેખનં, લેખકો, લિખિતં, સલ્લેખપટિપત્તિ, એતા **દખિ**આદિકા **લિખ**પરિયન્તા ''**પરસ્સભાસા**''તિ સદ્દસત્થવિદૂ વદન્તિ.

ધુક્ખ ધિક્ખ સન્દીપનકિલેસનજીવનેસુ. ધુક્ખતિ. ધિક્ખતિ. સદ્દસત્થવિદૂ પન ''ધુક્ખતે ધિક્ખતે''તિ **અત્તનોભાસં** વદન્તિ. તથા ઇતો પરાનિ રૂપાનિપિ.

રુક્ખ વક્ખ વરણે. **વરણં** સંવરણં. રુક્ખતિ. વક્ખતિ. રુક્ખો, વક્ખો. એત્થ ચ **વક્ખો**તિ રુક્ખોયેવ. તથા હિ ''સાદૂનિ રમણીયાનિ, સન્તિ વક્ખા અરઞ્ઞજા''તિ જાતકપાઠો દિસ્સતિ. ઇમાનિ પન રુક્ખસ્સ નામાનિ –

''રુક્ખો મહીરુહો વક્ખો, પાદપો જગતીરુહો;
અગો નગો કુજો સાખી, સાલો ચ વિટપી તરુ;
દુમો ફલી તુ ફલવા, ગચ્છો તુ ખુદ્દપાદપો''તિ.

કેચેત્થ વદેય્યું ''નનુ ચ **સાલ**સદ્દેન સાલરુક્ખોયેવ વુત્તો, નાઞ્ઞો 'સાલા ફન્દનમાલુવા'તિ પયોગદસ્સનતો, અથ કિમત્થં **સાલ**સદ્દેન યો કોચિ રુક્ખો વુત્તો''તિ? ન સાલરુક્ખોયેવ **સાલ**સદ્દેન વુત્તો, અથ ખો સાલરુક્ખેપિ વનપ્પતિજેટ્ઠરુક્ખેપિ યસ્મિં કસ્મિઞ્ચિ રુક્ખેપિ ''સાલો''તિ વોહારસ્સ દસ્સનતો અઞ્ઞેપિ રુક્ખા વુત્તા. તથા હિ સાલરુક્ખોપિ ''સાલો''તિ વુચ્ચતિ. યથાહ ''સેય્યથાપિ ભિક્ખવે ગામસ્સ વા નિગમસ્સ વા અવિદૂરે મહન્તં સાલવનં, તઞ્ચસ્સ એલણ્ડેહિ સઞ્છન્નં. અન્તરેન યમકસાલાન''ન્તિ. વનપ્પતિજેટ્ઠરુક્ખોપિ. યથાહ –

''તવેવ દેવ વિજિતે, તવેવુય્યાનભૂમિયા;
ઉજુવંસા મહાસાલા, નીલોભાસા મનોરમા''તિ.

યો કોચિ રુક્ખોપિ. યથાહ ''અથ ખો તં ભિક્ખવે માલુવબીજં અઞ્ઞતરસ્મિં સાલમૂલે નિપતેય્યા''તિ. અત્રિદં વુચ્ચતિ –

''સાલરુક્ખે જેટ્ઠરુક્ખે,
યસ્મિં કસ્મિઞ્ચિ પાદપે;
સાલો ઇતિ રવો સાલા,
સન્ધાગારે થિયં સિયા''તિ.

સિક્ખ વિજ્જોપાદાને. સિક્ખતિ. સિક્ખા, સિક્ખનં, સિક્ખિતં સિપ્પં, સિક્ખકો, સિક્ખિતો, સેક્ખો, અસેક્ખો. **ક**કારલોપે ''સેખો અસેખો''તિ રૂપાનિ ભવન્તિ. તત્થ **સિક્ખિતો**તિ સઞ્જાતસિક્ખો, અસિક્ખીતિ વા સિક્ખિતો, તથા

હિ કત્તુપ્પયોગો દિસ્સતિ ''અહં ખો પન સુસિક્ખિતો અનવયો સકે આચરિયકે કુમ્ભકારકમ્મે''તિ.

ભિક્ખ યાચને. ભિક્ખતિ. ભિક્ખુ, ભિક્ખા, ભિક્ખનં, ભિક્ખકો, ભિક્ખિતં ભોજનં. એત્થ પન ''ભિક્ખુ યતિ સમણો મુનિ પબ્બજિતો અનગારો તપસ્સી તપોધનો'' ઇચ્ચેતાનિ પરિયાયવચનાનિ. એતેસુ સાસને ''ભિક્ખૂ''તિ ઉપસમ્પન્નો વુચ્ચતિ. કદાચિ પન ''ભિક્ખુસતં ભોજેસિ, ભિક્ખુસહસ્સં ભોજેસી''તિઆદીસુ સામણેરેપિઉપાદાય ''ભિક્ખૂ''તિ વોહારો પવત્તતિ, તાપસાપિ ચ **સમણ**સદ્દાદીહિ વુચ્ચન્તિ, ''અહૂ અતીતમદ્ધાને, સમણો ખન્તિદીપનો''તિઆદિ એત્થ નિદસ્સનં.

દક્ખ વુદ્ધિયં સીઘત્તે ચ. દક્ખતિ, દક્ખિણા, દક્ખો. દક્ખન્તિ વદ્ધન્તિ સત્તા એતાય યથાધિપ્પેતાહિ સમ્પત્તીહિ ઇદ્ધા વુદ્ધા ઉક્કંસગતા હોન્તીતિ **દક્ખિણા**, દાતબ્બવત્થુ. દક્ખતિ કુસલકમ્મે અઞ્ઞસ્મિઞ્ચ કિચ્ચાકિચ્ચે અદન્ધતાય સીઘં ગચ્છતીતિ **દક્ખો**, છેકો, યો ''કુસલો''તિપિ વુચ્ચતિ.

દિક્ખ મુણ્ડિઓપનયનનિયમબ્બતાદેસેસુ. **દિક્ખ**ધાતુ મુણ્ડિયે, ઉપનયને, નિયમે, વતે, આદેસે ચ પવત્તતિ. દિક્ખતિ. દિક્ખિતો મુણ્ડો. એત્થ સિયા – નનુ ચ ભો **સરભઙ્ગજાતકે** ''ગન્ધો ઇસીનં ચિરદિક્ખિતાનં, કાયા ચુતો ગચ્છતિ માલુતેના''તિ એતસ્મિં પદેસે અટ્ઠકથાચરિયેહિ ''**ચિરદિક્ખિતાન**ન્તિ ચિરપબ્બજિતાન''ન્તિ વુત્તં. ન હિ તત્થ ''ચિરમુણ્ડાન''ન્તિ વુત્તં. એવં સન્તે કસ્મા ઇધ ''**દિક્ખ**ધાતુ મુણ્ડિયે વુત્તા''તિ? સચ્ચં, તત્થ પન **દિક્ખિત**સદ્દસ્સ પબ્બજિતે વત્તનતો ''ચિરપબ્બજિતાન''ન્તિ વુત્તં, ન ધાતુઅત્થસ્સ વિભાવનત્થં. ઇધ પન ધાતુઅત્થવિભાવનત્થં મુણ્ડિયે વુત્તા. તાપસા હિ મુણ્ડિયત્થવાચકેન **દિક્ખિત**સદ્દેન વત્તું યુત્તા. તથા હિ અટ્ઠકથાચરિયેહિ **ચક્કવત્તિસુત્તત્થવણ્ણનાયં** ''કેસમસ્સું ઓહારેત્વા કાસાયાનિ વત્થાનિ અચ્છાદેત્વા''તિ ઇમિસ્સા પાળિયા અત્થવિવરણે ''તાપસપબ્બજ્જં પબ્બજન્તાપિ હિ પઠમં કેસમસ્સું ઓહારેન્તિ, તતો પટ્ઠાય પરૂળ્હકેસે બન્ધિત્વા વિચરન્તિ, તેન વુત્તં કેસમસ્સું ઓહારેત્વા''તિ એવં અત્થો સંવણ્ણિતો.

ઇક્ખ દસ્સનઙ્કેસુ. ઇક્ખતિ, ઉપેક્ખતિ, અપેક્ખતિ. ઉપેક્ખા, અપેક્ખા, પચ્ચવેક્ખણા. **ક**કારલોપે ''ઉપેખા, અપેખા, ઉપસમ્પદાપેખો''તિ રૂપાનિ ભવન્તિ.

દુક્ખ હિંસાગતીસુ. દક્ખતિ. દક્ખકો.

ચિક્ખ ચક્ખ વિયત્તિયં વાચાયં. ચિક્ખતિ, આચિક્ખતિ, અબ્ભાચિક્ખતિ. આચિક્ખકો. ચક્ખતિ, ચક્ખુ. એત્થ **ચક્ખૂ**તિ ચક્ખતીતિ ચક્ખુ, સમવિસમં અભિબ્યત્તં વદન્તં વિય હોતીતિ અત્થો. અથ વા ''સૂપં ચક્ખતિ, મધું ચક્ખતી''તિઆદીસુ વિય યસ્મા અસ્સાદત્થોપિ **ચક્ખુ**સદ્દો ભવતિ, તસ્મા ''ચક્ખતિ વિઞ્ઞાણાધિટ્ઠિતં રૂપં અસ્સાદેન્તં વિય હોતી''તિ અસ્સાદત્થોપિ ગહેતબ્બો. ''ચક્ખું ખો માગણ્ડિયં રૂપારામં રૂપરતં રૂપસમ્મુદિત''ન્તિ હિ વુત્તં. સતિપિ સોતાદીનં સદ્દારામતાદિભાવે નિરૂળ્હત્તા નયને એવ **ચક્ખુ**સદ્દો પવત્તતિ **પઙ્કજા**દિસદ્દા વિય પદુમાદીસુ.

ચક્ખ'ક્ખિ નયનં, લોચનં દિટ્ઠિ દસ્સનં;
પેક્ખનં અચ્છિ પમ્હં તુ, ''પખુમ''ન્તિ પવુચ્ચતિ.

એતા **રુક્ખાદિકા ચક્ખ**પરિયન્તા ''**અત્તનોભાસા**''તિ સદ્દસત્થવિદૂ વદન્તિ.

ગકારન્તધાતુ

ગુ કરીસુસ્સગ્ગે. કરીસુસ્સગ્ગો વચ્ચકરણં. ગવતિ. **ગે સદ્દે**. ગાયતિ. ગીતં.

વગ્ગ ગતિયં. વગ્ગતિ. વગ્ગો, વગ્ગિતં. એત્થ સમુદાયવસેન વગ્ગનં પવત્તનં **વગ્ગો. વગ્ગિત**ન્તિ ગમનં. તથા હિ **નાગપેતવત્થુઅટ્ઠકથાયં** ‘‘યો સો મજ્ઝે અસ્સતરીરથેન ચતુબ્ભિ યુત્તેન સુવગ્ગિતેન. અમ્હાકં પુત્તો અહુ મજ્ઝિમો સો, અમચ્છરી દાનપતી વિરોચતી’’તિ ઇમિસ્સા પાળિયા અત્થં વદન્તેહિ “**સુવગ્ગિતેના**તિ સુન્દરગમનેના’’તિ. કિઞ્ચિ ભિય્યો કિયાપદમ્પિ ચ દિટ્ઠં ‘‘ધુનન્તિ વગ્ગન્તિ પવત્તન્તિ ચમ્બરે’’તિ.

રગિ લગિ અગિ વગિ મગિ ઇગિ રિગિ લિગિ તગિ સગિ ગમને ચ. ચકારો ગતિપેક્ખકો. રઙ્ગતિ. રઙ્ગો. લઙ્ગતિ. લઙ્ગો, લઙ્ગી. અઙ્ગતિ, અઙ્ગેતિ. અઙ્ગો, સમઙ્ગી, સમઙ્ગિતા, અઙ્ગં, અઙ્ગણં. વઙ્ગતિ. વઙ્ગો. મઙ્ગતિ. મઙ્ગો, ઉપઙ્ગો, મઙ્ગલં. ઇઙ્ગતિ. ઇઙ્ગિતં. રિઙ્ગતિ. રિઙ્ગનં. લિઙ્ગતિ. લિઙ્ગનં. ઉલ્લિઙ્ગતિ, ઉલ્લિઙ્ગનં. તઙ્ગતિ. તઙ્ગનં. સઙ્ગતિ. સઙ્ગનં. તત્થ **અઙ્ગ**ન્તિ યેસં કેસઞ્ચિ વત્થૂનં અવયવો, સરીરમ્પિ કારણમ્પિ ચ વુચ્ચતિ. **અઙ્ગણ**ન્તિ કત્થચિ કિલેસા વુચ્ચન્તિ ‘‘રાગો અઙ્ગણ’’ન્તિઆદીસુ. રાગાદયો હિ અઙ્ગન્તિ એતેહિ તંસમઙ્ગિપુગ્ગલા નિહીનભાવં ગચ્છન્તીતિ “**અઙ્ગણાની**”તિ વુચ્ચન્તિ. કત્થચિ મલં વા પઙ્કો વા ‘‘તસ્સેવ રજસ્સ વા અઙ્ગણસ્સ વા પહાનાય વાયમતી’’તિઆદીસુ. અઞ્જતિ મક્ખેતીતિ હિ અઙ્ગણં, મલાદિ. કત્થચિ તથારૂપો વિવટપ્પદેસો ‘‘ચેતિયઙ્ગણં, બોધિયઙ્ગણ’’ન્તિઆદીસુ. અઞ્જતિ તત્થ ઠિતં અતિસુન્દરતાય અભિબ્યઞ્જેતીતિ હિ અઙ્ગણં, વિવટો ભૂમિપ્પદેસો. ઇચ્ચેવં –

> રાગાદીસુ કિલેસેસુ, પઙ્કે કાયમલમ્હિ ચ;
> વિવટે ભૂમિભાગે ચ, ‘‘અઙ્ગણ’’ન્તિ રવો ગતો.

યુગિ જુગિ વજ્જને. યુઙ્ગતિ. જુઙ્ગતિ.

રગિ સઙ્કાયં. રઙ્ગતિ.

લગ સઙ્ગે. **ચ** કારો અનન્તરવુત્તાપેક્ખકો. લગતિ. ચ જતો ન હોતિ લગનં. બળિસે લગ્ગો.

થગં સંવરણે. થગતિ.

અગ્ગ કુટિલગતિયં. અગ્ગતીતિ અગ્ગિ, કુટિલં ગચ્છતીતિ અત્થો.

> અગ્ગિ ધૂમસિખો જોતિ, જાતવેદો સિખી ગિનિ;
> અગ્ગિનિ ભાણુમા તેજો, પાવકો તિવકો’નલો.
>
> હુતાસનો ધૂમકેતુ, વેસ્સાનરો ચ અચ્ચિમા;
> ઘતાસનો વાયુસખો, દહનો કણ્હવત્તનિ.

એતા **ગુ**આદિકા **અગ્ગ**પરિયન્તા “**પરસ્સભાસા**”તિ સદ્દસત્થવિદૂ વદન્તિ.

ગા ગતિયં. ગાતિ.

ગુ સદ્દે. ગવતિ.

ગુ ઉગ્ગમે. ઉગ્ગમો ઉગ્ગમનં પાકટતા. ગવતિ. સદ્દસત્થવિદૂ પનિમાસં ‘‘ગાતે ગવતે’’તિ **અત્તનોભાસત્તં** વદન્તિ.

ગકારન્તધાતુરૂપાનિ.

ઘકારન્તધાતુ

ઘા ગન્ધોપાદાને. ઘાતિ. ઘાનં. ગન્ધં ઘત્વા. અત્રાયં પાળિ ‘‘ગન્ધં ઘત્વા સતિ મુટ્ઠા’’તિ. એતિસ્સા પન **દિવાદિ**ગણં પત્તાય ‘‘ઘાયતિ ઘાયિત્વા’’તિ રૂપાનિ ભવન્તિ.

ઘુ અભિગમને. અભિગમનં અધિગમનં. ઘોતિ.

જગ્ઘ હસને. જગ્ઘતિ, સઞ્જગ્ઘતિ. સઞ્જગ્ઘિત્થો મયા સહ. જગ્ઘિતુમ્પિ ન સોભતિ. જગ્ઘિત્વા.

તગ્ઘ પાલને. તગ્ઘતિ.

સિઘિ આઘાને. આઘાનં ઘાનેન ગન્ધાનુભવનં. સિઙ્ઘતિ, ઉપસિઙ્ઘતિ. ઉપસિઙ્ઘિત્વા. આરા સિઙ્ઘામિ વારિજં. એતા ‘‘**પરસ્સભાસા**’’તિ સદ્દસત્થવિદૂ વદન્તિ.

ઘુ સદ્દે. ઘોતિ, ઘવતિ.

રઘિ લઘિ ગત્યક્ખેપે. ગત્યક્ખેપો ગતિયા અક્ખેપો. રઙ્ઘતિ, લઙ્ઘતિ, ઉલ્લઙ્ઘતિ. લઙ્ઘિતા, ઉલ્લઙ્ઘિકાપીતિ, લઙ્ઘિત્વા.

મઘિ કેતવે ચ. ચકારો પુબ્બત્થાપેક્ખો. મઙ્ઘતિ.

રાઘ લાઘ સામત્થિયે. રાઘતિ. લાઘતિ.

દાઘ આયાસે ચ. આયાસો કિલમનં. **ચ**કારો સામત્થિયાપેક્ખકો. દાઘતિ. નિદાઘો.

સિલાઘ કત્થને. કત્થનં પસંસનં. સિલાઘતિ. સિલાઘા. બુદ્ધસ્સ સિલાઘતે. સિલાઘિત્વા. ‘‘**અત્તનોભાસા**’’તિ સદ્દસત્થવિદૂ વદન્તિ.

ઘ કારન્તધાતુરૂપાનિ.

ઇતિ **ભૂવાદા**ગણે **ક**વગ્ગન્તધાતુરૂપાનિ

સમત્તાનિ.

ચકારન્તધાતુ

ઇદાનિ **ચવગ્ગન્તધાતુરૂપાનિ** વુચ્ચન્તે –

સુચ સોકે. સોચતિ. સોકો, સોચના, સોચં, સોચન્તો, સોચન્તી, સોચન્તં કુલં, સોચિત્વા.

કુચ સદ્દે તારે. તારસદ્દો અચ્ચુચ્ચસદ્દો. કોચતિ. ઉચ્ચસદ્દં કરોતીતિ અત્થો.

કુઞ્ચ કોટિલ્લ'પ્પીભાવેસુ. કુઞ્ચતિ. કુઞ્ચિકા, કુઞ્ચિતકેસો. કુઞ્ચિત્વા.

લુઞ્ચ અપનયને. લુઞ્ચતિ. લુઞ્ચકો, લુઞ્ચિતું, લુઞ્ચિત્વા.

અઞ્ચુ ગતિપૂજનાસુ. મગ્ગં અઞ્ચતિ. બુદ્ધં અઞ્ચતિ. ઉદ્ધં અનુગ્ગન્ત્વા તિરિયં અઞ્ચિતોતિ તિરચ્છાનો. કટુકઞ્ચુકતા.

વઞ્ચુ ચઞ્ચુ તઞ્ચુ ગતિયં. વઞ્ચતિ. ચઞ્ચતિ. તઞ્ચતિ. મઞ્ચતિ. સન્તિ પાદા અવઞ્ચના. **અવઞ્ચનાતિ** વઞ્ચિતું ગન્તું અસમત્થા.

ગુચુ ગણેચુ થેય્યકરણે. થેનનં થેય્યં, ચોરિકા. તસ્સ ક્રિયા **થેય્યકરણં**. ગોચતિ. ગણેચતિ.

અચ્ચ પૂજાયં અચ્ચતિ. બ્રહ્માસુરસુરચ્ચિતો.

તચ્ચ હિંસાયં. તચ્ચતિ.

ચચ્ચ જચ્ચ પરિભાસનવજ્જનેસુ. ચચ્ચતિ. જચ્ચતિ.

કુચ સંપચ્ચનકોટિલ્લપટિક્કમવિલેખનેસુ. કુચતિ, સઙ્કુચતિ. સઙ્કોચો.

તચ સંવરણે. સંવરણં રક્ખણં. તચતિ. તચો.

દિચ થુતિયં. દિચતિ.

કુચ સઙ્કોચને. કોચતિ, સઙ્કોચતિ. સઙ્કોચો.

બ્યાચ બ્યાજિકરણે. બ્યાજિકરણં બ્યાજિક્રિયા. બ્યાચતિ.

વચ વિયત્તિયં વાચાયં. વિયત્તસ્સ એસા વિયત્તિ, તિસ્સં વિયત્તિયં વાચાયં, વિયત્તાયં વાચાયન્તિ અધિપ્પાયો. વિયત્તસ્સ હિ વદતો પુગ્ગલસ્સ વસેન વાચા વિયત્તા નામ વુચ્ચતિ. યથા પન કુચ્છિસદ્દતિરચ્છાનગતાદિસદ્દો ''અબ્યત્તસદ્દો''તિ વુચ્ચતિ, ન એવં વચનસઙ્ખાતો સદ્દો ''અબ્યત્તસદ્દો''તિ વુચ્ચતિ વિઞ્ઞાતત્થત્તા. ''વત્તિ, વચતિ, વચન્તિ. વચસિ'' ઇચ્ચાદીનિ સુદ્ધકત્તુપદાનિ. ''વાચેતિ, વાચેન્તિ'' ઇચ્ચાદીનિ હેતુકત્તુપદાનિ. ''અત્થાભિસમયા ધીરો, પણ્ડિતોતિ પવુચ્ચતિ. વુચ્ચન્તિ. સન્તો સપ્પુરિસા લોકે, દેવધમ્માતિ વુચ્ચરે'' ઇચ્ચાદીનિ કમ્મપદાનિ. ગરૂ પન વકારસ્સ ઉકારાદેસવસેન ''**ઉત્તં ઉચ્ચતે ઉચ્ચન્તે**''તિઆદીનિ ઇચ્છન્તિ,

તાનિ સાસને અપ્પસિદ્ધાનિ, સક્કટભાસાનુલોમાનિ. સાસનસ્મિઞ્હિ **ર**કારાગમવિસયે **નિ**પુબ્બસ્સેવ વચસ્સ **વસ્સ** **ઉ**કારાદેસો સિદ્ધો “**નિરુત્તિ**, **નિરુત્તં**, નેરુત્ત”ન્તિ. વચનં, વાચા, વચો, વચી, વુત્તં, પવુત્તં, વુચ્ચમાનં, અધિવચનં, વત્તબ્બં, વચનીયં, ઇમાનિ નામિકપદાનિ. વત્તું, વત્તવે, વત્વા, વત્વાન, ઇમાનિ **તુમ**ન્તાદીનિ “**પરસ્સભાસા**”તિ સદ્દસત્થવિદૂ વદન્તિ.

તત્થ **વત્તી**તિ વદતિ. આખ્યાતપદઞ્હેતં. અત્થસંવણ્ણકેહિપિ ‘‘વત્તિ એતાયાતિ વાચા’’તિ નિબ્બચનમુદાહટં. સદ્દસત્થે ચ તાદિસં આખ્યાતપદં દિટ્ઠં. એત્થ પનેકે વદન્તિ ‘‘વચતિ, વચન્તીતિઆદીનિ ક્રિયાપદરૂપાનિ બુદ્ધવચને અટ્ઠકથાટીકાસુ સત્થેસુ ચ અનાગતત્તા છડ્ડેતબ્બાની’’તિ. તન્ન, યસ્મા સાસને ‘‘અવચ, અવચિંસૂ’’તિ સુદ્ધકત્તુપદાનિ ચ ‘‘વાચેતિ, વાચેન્તી’’તિઆદીનિ હેતુકત્તુપદાનિ ચ દિસ્સન્તિ, તસ્મા બુદ્ધવચનાદીસુ અનાગતાનિપિ ‘‘વચતિ, વચન્તી’’તિઆદીનિ રૂપાનિ ગહેતબ્બાનિ. વચેય્ય, વુચ્ચતુ, વુચ્ચેય્ય. સેસં સબ્બં સબ્બત્થ વિત્થારતો ગહેતબ્બં.

પરોક્ખારૂપાનિ વદામ – વચ, વચુ. વચે, વચિત્થ. વચં, વચિમ્હ. વચિત્થ, વચિરે. વચિત્થો, વચિવ્હો. વચિં, વચિમ્હે.

હિય્યત્તનીરૂપાનિ વદામ – અવચા, અવચૂ. અવચો, અવચુત્થ. અવોચં, અવચુમ્હ. અવચુત્થ, અવચુત્થું. અવચસે, અવચુવ્હં. અવચિં, અવચમ્હસે.

અજ્જતનીરૂપાનિ વદામ – અવચિ, અવોચું, અવચિંસુ. અવોચો, અવોચુત્થ. અવોચિં, અવોચુમ્હ. અવોચા, અવોચુ. અવચસે, અવોચિવં. અવોચં, અવોચિમ્હે.

ભવિસ્સન્તીરૂપાનિ વદામ – વક્ખતિ, વક્ખન્તિ. વક્ખસિ, વક્ખથ. વક્ખામિ, વક્ખામ. વક્ખતે, વક્ખન્તે. વક્ખસે, વક્ખવ્હે. વક્ખસ્સં વક્ખમ્હે.

ઇમેસં પન પદાનં ‘‘કથેસ્સતિ, કથેસ્સન્તી’’તિઆદિના અત્થો વત્તબ્બો. **વક્ખ રોસે**તિ ધાતુસ્સ ચ ‘‘વક્ખતિ, વક્ખન્તિ. વક્ખસી’’તિઆદીનિ વત્વા અવસાને ઉત્તમપુરિસેકવચનટ્ઠાને ‘‘વક્ખેમી’’તિ વત્તબ્બં. અત્થો પનિમેસં ‘‘રોસતિ, રોસન્તી’’તિઆદિના વત્તબ્બો. અયં **વચવક્ખ**ધાતૂનં ભવિસ્સન્તીવત્તમાનાવસેન રૂપસંસન્દનાનયો. અપરાનિપિ **વચ**ધાતુસ્સ ભવિસ્સન્તી સહિતાનિ રૂપાનિ ભવન્તિ – વક્ખિસ્સતિ, વક્ખિસ્સન્તિ. વક્ખિસ્સસિ, વક્ખિસ્સથ. વક્ખિસ્સામિ, વક્ખિસ્સામ. વક્ખિસ્સતે, વક્ખિસ્સન્તે. વક્ખિસ્સસે, વક્ખિસ્સવ્હે. વક્ખિસ્સં, વક્ખિસ્સામ્હે.

અત્રાયં પાળિ –

‘‘અભીતકપ્પે ચરિતં, ઠપયિત્વા ભવાભવે;
ઇમમ્હિ કપ્પે ચરિતં, પવક્ખિસ્સં સુણોહિ મે’’તિ.

ગદ્રતપઞ્હેપિ ‘‘રાજા તુમ્હેહિ સદ્ધિં પટિસન્થારં કત્વા ગહપતિ પતિરૂપં આસનં ઞત્વા નિસીદથાતિ વક્ખિસ્સતી’’તિ એવમાદિઅટ્ઠકથાપાઠો દિસ્સતિ, તસ્માયેવ એદિસી પદમાલા રચિતા. **વક્ખ રોસે**તિ ધાતુસ્સપિ

ભવિસ્સન્તીસહિતાનિ રૂપાનિ ‘‘વક્ખિસ્સતિ, વક્ખિસ્સન્તી’’તિઆદીનિ ભવન્તિ. અત્થો પનિમેસં ‘‘રોસિસ્સતિ, રોસિસ્સન્તી’’તિઆદિના વત્તબ્બો. અયં **વચવક્ખ**ધાતૂનં ભવિસ્સન્તીવસેનેવ રૂપસંસન્દનાનયો.

અવચિસ્સા, વચિસ્સા, અવચિસ્સંસુ, વચિસ્સંસુ. સેસં સબ્બં નેય્યં. ઇધ પન **વુત્તસદ્દસ્સ** અત્થુદ્ધારં વત્તબ્બમ્પિ અવત્વા ઉપરિયેવ કથેસ્સામ ઇતો અતિવિય વત્તબ્બટ્ઠાનત્તા.

ચુ ચવને. ચવતિ. કારિતે ‘‘ચાવેતી’’તિ રૂપં. દેવકાયા ચુતો. ચુતં પદુમં. ચવિતું, ચવિત્વા.

લોચ દસ્સને. લોચતિ. લોચનં.

સેચ સેચને. સેચતિ.

સચ વિયત્તિયં વાચાયં. સચતિ.

કચ બન્ધને. કચતિ.

મચ મુચિ કક્કને. **કક્કનં** સરીરે ઉબ્બટ્ટનં. મચતિ. મુઞ્ચતિ. **મચિ ધારણુચ્છાયપૂજનેસુ**. ધારણં ઉચ્છાયો પૂજનન્તિ તયો અત્થા. તત્થ **ઉચ્છાયો** મલહરણં. મઞ્ચતિ. મઞ્ચો, મઞ્ચનં. મઞ્ચતિ પુગ્ગલં ધારેતીતિ મઞ્ચો.

પચ બ્યત્તિકરણે. પચતિ. પાકો, પરિપાકો, વિપાકો, પક્કં ફલં.

થુચ પસાદે. થોચતિ.

વચ વચિ દિત્તિયં. વચતિ. વઞ્ચતિ.

રુચ દિત્તિયં રોચને ચ. **દિત્તિ** સોભા. **રોચનં** રુચિ. રોચતિ. વેરોચનો. સમણસ્સ રોચતે સચ્ચં. તસ્સ તે સગ્ગકામસ્સ, એકત્તમુપરોચિતં. અયઞ્ચ **દિવાદિ**ગણે રુચિઅત્થં ગહેત્વા ‘‘રુચ્ચતી’’તિ રૂપં જનેતિ. તેન ‘‘ગમનં મય્હ રુચ્ચતી’’તિ પાળિ દિસ્સતિ. **ચુરાદિ**ગણે પન રુચિઅત્થં ગહેત્વા ‘‘રોચેતિ રોચયતી’’તિ રૂપાનિ જનેતિ. તેન ‘‘કિં નુ જાતિં ન રોચેસી’’તિઆદિકા પાળિયો દિસ્સન્તિ. તેગણિકોયં ધાતુ.

પચ સંપાકે. પચતિ, પચન્તિ. સદ્દસત્થવિદૂ પન ‘‘**અત્તનોભાસા**’’તિ વદન્તિ.

અઞ્ચ બ્યયગતિયં. **બ્યયગતિ** વિનાસગતિ. અઞ્ચતિ.

યાચ યાચનાયં. બ્રાહ્મણો નાગં મણિં યાચતિ. નાગો મણિં યાચિતો બ્રાહ્મણેન. તે તં અસ્સે અયાચિસું. સો તં રથમયાચથ. દેવદત્તં આયાચતિ. એવં સુદ્ધકત્તરિ રૂપાનિ ભવન્તિ. બ્રાહ્મણો બ્રાહ્મણેન નાગં મણિં યાચેતિ, યાચયતિ, યાચાપેતિ, યાચાપયતિ. એવં હેતુકત્તરિ. રાજા બ્રાહ્મણેન ધનં યાચિયતિ, યાચયિયતિ, યાચાપિયતિ, યાચાપયિયતિ. એવં કમ્મનિ. યાચં, યાચન્તો, યાચન્તી, યાચન્તં કુલં. યાચમાનો, યાચમાના, યાચમાનં કુલં. યાચકો, યાચના, યાચિતબ્બં, યાચિતું, યાચિત્વાન, યાચિતુન, યાચિય, યાચિયાન. એવં નામિકપદાનિ તુમન્તાદીનિ ચ ભવન્તિ.

પચ પાકે. ઓદનં પચતિ. "**ઉભયતોભાસા**"તિ સદ્દસત્થવિદૂ વદન્તિ. યથા પન સાસને "પણ્ડિતોતિ પવુચ્ચતી"તિ **વચ**ધાતુસ્સ કમ્મનિ રૂપં પસિદ્ધં, ન તથા **પચ**ધાતુસ્સ. એવં સન્તેપિ ગરૂ "તથા પચ્ચતે ઓદનો"તિ તસ્સ કમ્મનિ રૂપં વદન્તિ. સાસને પન અવિસેસતો "પચ્ચતે"તિ વા "પચ્ચતી"તિ વા વુત્તસ્સપિ પદસ્સ અકમ્મકોયેવ દિવાદિગણિકો પયોગો ઇચ્છિતબ્બો "દેવદત્તો નિરયે પચ્ચતિ. યાવ પાપં ન પચ્ચતી"તિઆદિદસ્સનતો. કેચેત્થ વદેય્યું "સયમેવ પીયતે પાનીયન્તિઆદિ વિય **ભૂવાદિ**ગણપક્ખિકો કમ્મકત્તુપ્પયોગો એસ, તસ્મા 'સયમેવા'તિ પદં અજ્ઝાહરિત્વા 'સયમેવ દેવદત્તો પચ્ચતી'તિઆદિના અત્થો વત્તબ્બો"તિ તન્ન, "સયમેવ પીયતે પાનીય"ન્તિ એત્થ હિ પાનીયં મનુસ્સા પિવન્તિ, ન પાનીયં પાનીયં પિવતિ. મનુસ્સેહેવ તં પીયતે, ન સયં. એવં પરસ્સ પાનક્રિયં પટિચ્ચ કમ્મભૂતમ્પિ તં સુકરપાનક્રિયાવસેન સુકરત્તા અત્તનાવ સિજ્ઝન્તં વિય હોતીતિ "સયમેવ પીયતે પાનીય"ન્તિ રૂળ્હિયા પયોગો કતો.

"સયમેવ કટો કરિયતે"તિ એત્થાપિ કટં મનુસ્સા કરોન્તિ, ન કટં કટો કરોતિ. મનુસ્સેહેવ કટો કરિયતે, ન સયં. એવં પરસ્સ કરણક્રિયં પટિચ્ચ કમ્મભૂતોપિ સો સુકરણ ક્રિયાવસેન સુકરત્તા અત્તનાવ સિજ્ઝન્તો વિય હોતીતિ "સયમેવ કટો કરિયતે"તિ રૂળ્હિયા પયોગો કતો.

એત્થ યથા **સયં**સદ્દો પાનીયં પાનીયેનેવ પીયતે, ન અમ્હેહિ. કટો કટેનેવ કરિયતે, ન અમ્હેહીતિ સકમ્મકવિસયત્તા પયોગાનં અઞ્ઞસ્સ ક્રિયાપટિસેધનસઙ્ખાતં અત્થવિસેસં વદતિ, ન તથા "દેવદત્તો નિરયે પચ્ચતિ, કમ્મં પચ્ચતી"તિઆદીસુ તુમ્હેહિ અજ્ઝાહરિતો **સયં**સદ્દો અત્થવિસેસં વદતિ અકમ્મકવિસયત્તા એતેસં પયોગાનં. એવં "દેવદત્તો"તિઆદિકસ્સ પચ્ચત્તવચનસ્સ અકમ્મકકત્તુવાચકત્તા કમ્મરહિતસુદ્ધકત્તુવાચકત્તા ચ "પચ્ચતી"તિ ઇદં **દિવાદિ**ગણિકરૂપન્તિ દટ્ઠબ્બં. **પચ**ધાતુ સદ્દસત્થે **દિવાદિ**ગણ વુત્તો નત્થીતિ ચે? નત્થિ વા અત્થિ વા, કિમેત્થ સદ્દસત્થં કરિસ્સતિ, પાળિ એવ પમાણં, તસ્મા મયં લોકવોહારકુસલસ્સ ભગવતો પાળિનયઞ્ઞેવ ગહેત્વા ઇમં **પચ**ધાતું **દિવાદિ**ગણેપિ પક્ખિપિસ્સામ. તથા હિ **ધમ્મપાલાચરિય અનુરુદ્ધાચરિયા**દીહિ અભિસઙ્ખતા **દિવાદિ**ગણિકપ્પયોગા દિસ્સન્તિ –-

ઞાણયુત્તવરં તત્થ, દત્વા સન્ધિં તિહેતુકં;
પચ્છા પચ્ચતિ પાકાનં, પવત્તે અટ્ઠકે દુવે.

અસઙ્ખારં સસઙ્ખાર-વિપાકાનિ ચ પચ્ચતિ

ઇચ્ચેવમાદયો. એત્થ પન તેસં ઇદમેવ પાળિયા ન સમેતિ. યે **ચુરાદિ**ગણમ્હિ સકમ્મકભાવેન **ભૂવાદિ**ગણે ચ અકમ્મકભાવેન પવત્તસ્સ **ભૂ**ધાતુસ્સેવ **ભૂવાદિ**ગણે પવત્તસ્સ સકમકસ્સપિ સતો **દિવાદિ**ગણં પત્વા અકમ્મકભૂતસ્સ **પચ**ધાતુસ્સ સકમ્મકત્તમિચ્છન્તિ. એતઞ્હિ સાટ્ઠકથે તેપિટકે બુદ્ધવચને કુતો લબ્ભા, તસ્મા ભગવતો પાવચને સોતૂનં સંસયસમુગ્ઘાટત્થં એત્થ ઇમં નીતિં પટ્ઠપેમ –

વિનાપિ ઉપસગ્ગેન, ગણનાનત્તયોગતો;
સકમ્માકમ્મકા હોન્તિ, ધાતૂ **પચભિદા**દયો.

પુરિસો ઓદનં પચતિ. સ ભૂતપચનિં પચિ. ઓદનો પચ્ચતિ. કમ્મં પચ્ચતિ. વીહિસીસં પચ્ચતિ. રુક્ખફલાનિ પચ્ચન્તિ. નાગો પાકારં ભિન્દતિ. તળાકપાળિ ભિજ્જતિ. ભિજ્જનધમ્મં ભિજ્જતિ. એત્થ ચ **સયં**સદ્દં

અજ્ઝાહરિત્વા ‘‘સયમેવ ઓદનો પચ્ચતી’’તિઆદિના વુત્તેપિ ‘‘પુરિસો સયમેવ પાણં હનતિ. ભગવા સયમેવ ઞેય્યધમ્મં અબુજ્ઝી’’તિ પયોગેસુ પરસ્સ આણત્તિસમ્ભૂતહનનક્રિયાપટિસેધમિવ પરોપદેસસમ્ભૂતબુજ્ઝનક્રિયાપટિસેધનમિવ ચ અઞ્ઞસ્સ ક્રિયાપટિસેધનવસેન વુત્તત્તા યો **સયં**સદ્દવસેન કમ્મકત્તુભાવપરિકપ્પો, તં ન પમાણં. **સયં**સદ્દો હિ સુદ્ધકત્તુઅત્થેપિ દિસ્સતિ, ન કેવલં ‘‘સયમેવ પીયતે પાનીય’’ન્તિઆદીસુ કમ્મત્થેયેવ, તસ્મા સાસનાનુરૂપેન અત્થો ગહેતબ્બો નયઞ્ઞૂહિ.

વિનાપિ ઉપસગ્ગેન, વિનાપિ ચ ગણન્તરં;
સકમ્માકમ્મકા હોન્તિ, અત્થતો **દિવુ**આદયો.

કામગુણેહિ દિબ્બતિ. પચ્ચામિત્તે દિબ્બતિ. અઞ્ઞાનિપિ યોજેતબ્બાનિ.

ગણન્તરઞ્ચોપસગ્ગં, વિનાપિ અત્થનાનતં;
પયોગતો સકમ્મા ચ, અકમ્મા ચ **ગમા**દયો.

પુરિસો મગ્ગં ગચ્છતિ. ગમ્ભીરેસુપિ અત્થેસુ ઞાણં ગચ્છતિ. ધમ્મં ચરતિ. તત્થ તત્થ ચરતિ.

ગણન્તરઞ્ચોપસગ્ગં, પયોગઞ્ચત્થનાનતં;
વિનાપિ તિવિધા હોન્તિ, **દિસા**દી રૂપભેદતો.

પાસાદં પસ્સતિ, પાસાદં દક્ખતિ પાસાદો દિસ્સતિ. અઞ્ઞાનિપિ યોજેતબ્બાનિ.

સભાવતો સકમ્મા તુ, **રુદ**ધાતાદયો મતા;
સભાવતો અકમ્મા ચ, **નન્દ**ધાતાદયો મતા.

મતં વા અમ્મ રોદન્તિ, ઇધ નન્દતિ પેચ્ચ નન્દતિ.

ઉપસગ્ગવસેનેકે, સકમ્માપિ અકમ્મકા;
સમ્ભવન્તિ તથેકચ્ચે, અકમ્માપિ સકમ્મકા.

એકચ્ચે તુપસગ્ગેહિ, સકમ્મા ચ સકમ્મકા;
અકમ્મકા અકમ્મા ચ, એસત્થોપેત્થ દીપિતો;

પુરિસો ગામા નિગ્ગચ્છતિ, ધનં અધિગચ્છતિ, પુરિસો પાણં અભિભવતિ, હિમવતા પભવન્તિ મહાનદિયો. અઞ્ઞાનિપિ પયોગાનિ યોજેતબ્બાનિ.

તત્થ યદિ સાસને **પચ**ધાતુસ્સ કમ્મનિ રૂપં સિયા, ‘‘પુરિસેન કમ્મં કરિયતી’’તિ પયોગો વિય ‘‘પુરિસેન ઓદનો પચિયતી’’તિ પયોગો ઇચ્છિતબ્બો. યે પન ગરૂ ‘‘તયા પચ્ચતે ઓદનો’’તિઆદીનિ ઇચ્છન્તિ, તે સદ્દસત્થનયં નિસ્સાય વદન્તિ મઞ્ઞે. એવં સન્તેપિ ઉપપરિક્ખિત્વા યુત્તાનિ ચે, ગહેતબ્બાનિ. કારિતે ‘‘પુરિસો પુરિસેન પુરિસં વા ઓદનં પાચેતિ, પાચયતિ, પાચાપેતિ, પાચાપયતિ. પુરિસેન પુરિસો ઓદનં પાચિયતિ,

પાચયિયતિ, પાચાપિયતિ, પાચાપયિયતી''તિ રૂપાનિ ભવન્તિ. ''યથા દણ્ડેન ગોપાલો, ગાવં પાચેતિ ગોચર''ન્તિઆદીસુ અઞ્ઞોપિ અત્થો દટ્ઠબ્બો.

પચં, પચન્તો, પચન્તી, પચમાનો, પચમાના. પાતબ્બં, પચિતં, પચિતબ્બં, પચનીયં, પચિતું, પચિત્વા. એત્થ ચ ''ઇમસ્સ મંસઞ્ચ પાતબ્બ''ન્તિ પયોગો ઉદાહરણં. ''પચતિ, પચન્તિ. પચસી''તિઆદિ પદક્કમો સુબોધો.

સિચ ઘરણે. સેચતિ, સેકો, ''**ઉભતોભાસા**''તિ વદન્તિ.

ઇમાનિ **ચ**કારન્તધાતુરૂપાનિ.

છકારન્તધાતુ

પરસ્સભાસાદિભાવં, સબ્બેસં ધાતુનં ઇતો;
પરં ન બ્યાકરિસ્સં સો, સાસને ઈરિતો ન હિ.

છુ છેદને. છોતિ. છોત્વાન મોળિં વરગન્ધવાસિતં. અચ્છોચ્છુંવત ભો રુક્ખં.

મિલેછ અવિયત્તાયં વાચાયં. મિલેચ્છતિ, મિલક્ખુ. પચ્ચન્તિમેસુ જનપદેસુ પચ્ચાજાતો હોતિ મિલક્ખૂસુ અવિઞ્ઞાતારેસુ.

વછિ ઇચ્છાયં. વઞ્છતિ. વઞ્છિતં ધનં.

અછિ આયામે. અઞ્ચતિ. દીઘં વા અઞ્છન્તો દીઘં અઞ્છામીતિ પજાનાતિ.

હુચ્છ કોટિલ્લે. હુચ્છતિ.

મુચ્છ મોહમુચ્છાસુ. મુચ્છતિ. મુચ્છિતો વિસવેગેન, વિસઞ્ઞી સમપજ્જથ. મુચ્છા, મુચ્છિત્વા.

કુછ વિસરણે કોછતિ.

યુછ પમાદે. યુચ્છતિ.

ઉછિ ઉઞ્છે. **ઉઞ્છો** પરિયેસનં. ઉઞ્છતિ. ઉઞ્છાચરિયાય ઈહથ.

ઉછ પિપાસાયં. ઉછતિ.

પુચ્છ પઞ્હે પુચ્છતિ. પુચ્છિતા, પુચ્છકો, પુટ્ઠો, પુચ્છિતો, પુચ્છા. ભિક્ખુ વિનયધરં પઞ્હં પુચ્છતિ. પુચ્છિ, પુચ્છિતું. પુચ્છિત્વા. એત્થ ચ પઞ્ચવિધા પુચ્છા અદિટ્ઠજોતનાપુચ્છા દિટ્ઠસંસન્દનાપુચ્છા વિમતિચ્છેદનાપુચ્છા અનુમતિપુચ્છા કથેતુકમ્યતાપુચ્છાતિ. તાસં નાનત્તં **અટ્ઠસાલિનિ**યાદિતો ગહેતબ્બં.

વિચ્છ ગતિયં. વિચ્છતિ. વિચ્છિકા.

વચ્છ છેદને. વુચ્છતિ. વુત્તા, વુત્તવા, વુત્તસિરો. **વ**કારગતસ્સ **અ**કારસ્સ ઉત્તં.

વુત્તસદ્દો કેસોહરણેપિ દિસ્સતિ ''કાપટિકો માણવો દહરો વુત્તસિરો''તિઆદીસુ. એત્થ ચ **સિર**સદ્દેન સિરોરુહા વુત્તા યથા **મઞ્ચ**સદ્દેન મઞ્ચટ્ઠા, **ચક્ખુ**સદ્દેન ચ ચક્ખુનિસ્સિતં વિઞ્ઞાણં. રોપિતેપિ ''યથા સારદિકં બીજં, ખેત્તે વુત્તં વિરૂહતી''તિઆદીસુ. કથિતેપિ ''વુત્તમિદં ભગવતા, વુત્તમરહતા''તિઆદિસુ. અત્રિદં વુચ્ચતિ –

> **વચ્છવપવચ**વસા, **વુત્ત**સદ્દો પવત્તતિ;
> કેસોહારે રોપિતે ચ, કથિતે ચ યથાક્કમન્તિ.

અપરો નયો – **વુત્ત**સદ્દો ''નો ચ ખો પટિવુત્ત''ન્તિઆદીસુ વાપસમીકરણે દિસ્સતિ. ''પન્નલોમો પરદત્તવુત્તો''તિઆદીસુ જીવિતવુત્તિયં. ''પણ્ડુપલાસો બન્ધના પવુત્તો''તિઆદીસુ અપગમે. ''ગીતં પવુત્તં સમીહિત''ન્તિઆદીસુ પાવચનવસેન પવત્તિતે. લોકે પન ''વુત્તો પારાયનો''તિઆદીસુ અજ્ઝેને દિસ્સતિ, અત્રિદં વુચ્ચતિ

> ''વાપસમીકરણે ચ, અથો જીવિતવુત્તિયં;
> અપગમે પાવચન-વસેન ચ પવત્તિતે;
> અજ્ઝેને ચેવમેતેસુ, **વુત્ત**સદ્દો પદિસ્સતી''તિ.

અપરોપિ નયો – **વુત્ત**સદ્દો સઉપસગ્ગોચ અનુપસગ્ગો ચ વપને વાપસમીકરણે કેસોહારે જીવિતવુત્તિયં પમુત્તભાવે પાવચનવસેન પવત્તિતે અજ્ઝેને કથનેતિ એવમાદીસુ દિસ્સતિ. તથા હેસ –

> ''ગાવો તસ્સ પજાયન્તિ, ખેત્તે વુત્તં વિરૂહતિ;
> વુત્તાનં ફલમસ્નાતિ, યો મિત્તાનં ન દુબ્ભતી''તિ

આદીસુ વપને આગતો. ''નો ચ ખો પટિવુત્ત''ન્તિઆદીસુ અટ્ઠદન્તકાદીહિ વાપસમીકરણે. ''કાપટિકો માણવો દહરો વુત્તસિરો''તિઆદીસુ કેસોહરણે. ''પન્નલોમો પરદત્તવુત્તો મિગભૂતેન ચેતસા વિહરતી''તિઆદીસુ જીવિતવુત્તિયં. ''સેય્યથાપિ નામ પણ્ડુપલાસો બન્ધના પવુત્તો અભબ્બો હરિતત્થાયા''તિઆદીસુ બન્ધનતો પમુત્તભાવે. ''યેસમિદં એતરહિ પોરાણં મન્તપદં ગીતં પવુત્તં સમીહિત''ન્તિઆદીસુ પાવચનભાવેન પવત્તિતે. લોકે પન ''વુત્તો ગણો, વુત્તો પારાયનો''તિઆદીસુ અજ્ઝેને. ''વુત્તં ખો પનેતં ભગવતા, ધમ્મદાયાદા મે ભિક્ખવે ભવથ, મા આમિસદાયાદા''તિઆદીસુ કથને. અત્રિદં વુચ્ચતિ –

> **વપ વતુ વચ્છવચ**-ધાતૂનં વસતો મતો;
> સોપસગ્ગો નોપસગ્ગો, **વુત્ત**સદ્દો યથારહં.
>
> વપને ચ વાપસમી-કરણે મુણ્ડતાય ચ;
> જીવવુત્યં પમુત્તત્થે, વસા પાવચનસ્સ તુ;
> પવત્તિતે ચ અજ્ઝેને, કથને ચાતિ લક્ખયે;

તચ્છ તનુકરણે. તચ્છતિ. તચ્છકો દારું.

छकारन्तधातुरूपानि.

जकारन्तधातु

जिजये. जेति. जयति, पराजयति. धम्मं चरन्तो सामिकं पराजेति. धम्मं चरन्तो परज्जति. राजानं जयापेसुं. जयापेत्वा. एत्थ **जयापेसुन्ति** ''जयतु भव''न्ति आसीसवचनं वदिंसूति अत्थो. जयनं, जितं, जयो, विजितं, जिनो, जेता, जेतो, जितो मारो, मारं जितो, जितवा, जितावी, विजितावी, मारजि, लोकजि, ओधिजिनो, अनोधिजिनो, जितो. विजितो, जेतुं, विजेतुं, जित्वा, विजित्वा. इमस्स पन धातुस्स **किंयादि**गणं पत्तस्स ''जिनाति जिनित्वा''त्यादीनि रूपानि भवन्ति.

जि अभिभवने. जेति. जिनो. पुब्बे विय रूपानि. एत्थ च ''तुम्हेहि आनन्द सप्पुरिसेहि विजितं, पच्छिमा जनतासालिमंसोदनं अतिमञ्ञिस्सती''ति पाळि अभिभवनत्थसाधका. एत्थ हि **विजितन्ति** अधिभूतन्ति अत्थो.

जु गतियं. एत्थ सीघगति अधिप्पेता. जवति. जवनं, जवो, जवं, जवन्तो, जवनचित्तं, जवनपञ्ञो, जवनहंसो. मनोजवं गच्छति येनकामं.

जेखये. जीयति. **एकारस्स ईयादेसो**. सासनानुरूपेन ''किं मं धनेन जीयेथा''ति हि पाळि दिस्सति. सद्दसत्थविदू पन ''जायती''ति रूपं वदन्ति.

सज्ज गतियं. सज्जति.

कुज खुज थेय्यकरणे. कोजति. खोजति.

वज गतियं. धज धजि च. वजति. अब्बजति. मनुस्सत्तञ्च अब्बजे. वजो, वजनं, पवजनं, पब्बज्जा, पब्बजितो, पब्बाजितो.

> सका रट्ठा पब्बाजितो, अञ्ञं जनपदं गतो;
> महन्तं कोट्ठं कयिराथ, दुरुत्तानं निधेतवे.

धजति. धजो. धञ्जति. धञ्जनं. एत्थ **धजोति** केतु. **धञ्जनन्ति** गमनं.

अज खेपने च. गतिअपेक्खकोयेव **चकारो**. अजति. अजो. एत्थ **अजोति** एळको. इमानि पनस्स परियायवचनानि ''अजो एळको उरब्भो अवि मेण्डो''ति. तत्थ **उरब्भोति** एळको, यो ''अजो''तिपि वुच्चति. **अवीति** रत्तलोमो एळको. **मेण्डोति** कुटिलसिङ्गो एळको. तथा हि **जनकजातके** अजरथतो मेण्डरथा विसुं वुत्ता. अपिच **अजेळकन्ति** अजतो एळकस्स विसुं वचनतो **एळकसद्देन** मेण्डोपि गहेतब्बो, **महोसधजातकट्ठकथायञ्हि** मेण्डेळकानं निब्बिसेसता वुत्ताति.

अज्ज सज्ज अज्जने. अज्जनं अज्जनक्रिया. अज्जति. सज्जति.

कज्ज ब्यथने. ब्यथनं हिंसा. कज्जति.

ખજ્જ મજ્જને ચ. મજ્જનં સુદ્ધિ. બ્યથનાપેક્ખો **ચ**કારો. ખજ્જતિ. ખજ્જૂરો.

ખજ મન્થે. મન્થો વિલોળનં. ખજતિ.

ખજિ ગતિવેકલ્લે. કિસ્સ ભન્તે અય્યો ખઞ્જતીતિ. ઉભો ખઞ્જા. ખઞ્જનં, ખઞ્જિતું, ખઞ્જિત્વા.

ખજ કમ્પને. ખજતિ. એજા. એત્થ ચ **એજા**તિ લાભાદિં પટિચ્ચ એજતિ કમ્પતીતિ એજા, બલવતણ્હાયેતં નામં.

બુજ વજિરનિબ્બેસે. વજિરનિગ્ઘોસેતિ કેચિ વિદૂ વદન્તિ. બોજતિ.

ખિજ કુજિ ગુજિ અબ્યત્તસદ્દે. ખિજતિ. કુઞ્જતિ. ગુઞ્જતિ.

લજ લાજ તજ્જ ભસ્સને. લજતિ. લાજતિ. તજ્જતિ.

લજિ દિત્તિયઞ્ચ. ભસ્સનાપેક્ખો **ચ**કારો. લઞ્જતિ. તતિયો નયલઞ્જકો. લઞ્જેતિ પકાસેતિ સુત્તત્થન્તિ લઞ્જકો.

જજ જજિ યુદ્ધે. યુજ્ઝનં **યુદ્ધં**. જજતિ. જઞ્જતિ.

તુજ હિંસાયં. તોજતિ.

તુજિ બલને ચ. બલનં બલનક્રિયા. હિંસાપેક્ખકો **ચ**કારો. તુઞ્જતિ.

ગજ કુજિ મુજિ ગજ્જ સદ્દત્થા. ગજતિ. કુઞ્જતિ. મુઞ્જતિ. ગજો ગજ્જતિ, મેઘો ગજ્જતિ. યત્થ દાસો આમજાતો, ઠિતો થુલ્લાનિ ગજ્જતિ. મણિ ગજ્જતિ. ગ્ગાણગજ્જનં ગજ્જતિ. ગજ્જિતું સમત્થો. ગજ્જિતા. ગજ્જિત્વા. તત્થ **ગજો**તિ હત્થી. હત્થિસ્સ હિ અનેકાનિ નામાનિ –

હત્થી નાગો ગજો દન્તી, કુઞ્જરો વારણો કરી;
માતઙ્ગો દ્વિરદો સટ્ઠિ-હાયનો’નેકપો ઇભો.

થમ્ભો રમ્મો દ્વિપો ચેવ, હત્થિની તુ કરેણુકા;
હત્થિપોતો હત્થિચ્છાપો, ભિઙ્કો ચ કલભો ભવે.

ચજ ચાગે. ચજતિ. પરિચ્ચજતિ. ચાગો. પરિચ્ચાગો. ચજનં. ચજં, ચજન્તો. ચજમાનો.

સન્જ સઙ્ગે. સઙ્ગો લગનં. સઞ્ચતિ. સત્તો. સજનં, સત્તિ. આસત્તિ. સજિતું. સજિત્વા.

ઈજ ગતિયં. ઈજતિ.

ભજિ ભજ્જને. ભજ્જનં તાપકરણં. તિલાનિ ભજ્જતિ. પુરિસેન ભજ્જમાનાનિ તિલાનિ.

એજ ભેજ ભાજ દિત્તિયં. **દિત્તિ** સોભા. એજતિ. ભેજતિ. ભાજતિ.

તિજ નિસાને, **ખમાયઞ્ચ**. **નિસાનં** તિક્ખતાકરણં. **ખમા** ખન્તિ. તેજતિ. તિતિક્ખતિ. તેજનો. તેજો. તત્થ **તેજનો**તિ કણ્ડો સરો ઉસુ. **તેજો**તિ સૂરિયો. અથ વા **તેજો**તિ તેજનં ઉસ્મા ઉણ્હત્તં તાપો. **તેજો**તિ વા આનુભાવો પભાવો.

સઞ્જ પરિસ્સઙ્ગે, આલિઙ્ગનં **પરિસ્સઙ્ગો**. સઞ્જતિ.

ખજિ દાને, **ગતિયઞ્ચ**. ખઞ્જતિ. ખઞ્જનં.

રાજ દિત્તિયં ભાજ ચ. રાજતિ. ભાજતિ. રાજા. રાજિની. વનરાજિ. રાજિત્વા. વિરાજિત્વા. અત્ર વિઞ્ઞૂનમત્થવિવરણે કોસલ્લજનનત્થં સિલોકં રચયામ –

> મ’હા’રાજ મહારાજ, મહારાજ મમેવ’હિ;
> ને’તસ્સ ઇતિ વત્વાન, દ્વે જના કલહં કરું.

એત્થ ચ પઠમપાદસ્સ દુતિયપદે ‘‘મે અહિ **મહી**’’તિ છેદો ‘‘પુત્તા મે અત્થિ પુત્તા મત્થી’’તિ વિય. ‘‘મહિ અરાજ મહારાજા’’તિ ચ છેદો ‘‘યોપિ અયં યોપાય’’ન્તિ વિય. એત્થ **અરાજ**સદ્દો ‘‘અતિકરમકરાચરિયા’’તિ એત્થ **અકરી**તિ અત્થવાચકો **અકર**સદ્દો વિય આખ્યાતપરોક્ખાવિભત્તિકો દટ્ઠબ્બો. **અરાજ** વિરોચીતિ અત્થો. અયં પન ગાથાય પિણ્ડત્થો ‘‘**મહારાજ** મે અહિ અરાજ, મમ એવ અહિ અરાજ, ન એતસ્સ ઇતિ વત્વા **દ્વે** અહિતુણ્ડિકજના કલહં કરિંસૂ’’તિ.

રઞ્જ રાગે. ભિક્ખુ ચીવરં રજતિ. સત્તો રૂપાદીસુ રઞ્જતિ. રજનં. રજકો. રાગો. વિરાગો. હલિદ્દિરાગો. રાજા. રાજિની. ઇમસ્સ ચ **દિવાદિ**ગણં પત્તસ્સ ‘‘રજ્જતિ વિરજ્જતી’’તિ રૂપાનિ ભવન્તિ. તત્થ **રજન**ન્તિ રજનવત્થુ. **રજકો**તિ રજકારો વત્થધોવનકો. **રાગો**તિ રજ્જન્તિ સત્તા તેન, સયં વા રઞ્જતિ, રઞ્જનમત્તમેવ વા એતન્તિ રાગો, તણ્હા. ઇમાનિ પન તદભિધાનાનિ –

> રાગો લોભો તસિણા ચ, તણ્હા એજા વિસત્તિકા;
> સત્તિ આસત્તિ મુચ્છા ચ, લુબ્ભિતત્તઞ્ચ લુબ્ભના.
>
> કામો નિકામના ઇચ્છા, નિકન્તિ ચ નિયન્તિ ચ;
> વનઞ્ચ વનથો ચેવ, અપેક્ખા ભવનેત્તિ ચ.
>
> અનુરોધો ચ સારાગો, સઙ્ગો પઙ્કો ચ સિબ્બિની;
> નન્દીરાગો અનુનયો, ગેધો સઞ્જનની તથા;
> જનિકા પણિધિ ચેવ, અજ્ઝોસાનન્તિનેકધા.

વિરાગોતિ મગ્ગો નિબ્બાનઞ્ચ. **રાજા**તિ પથવિસ્સરો. એત્થ ધાતુદ્વયવસેન નિબ્બચનાનિ નિચ્યન્તે. નાનાસમ્પત્તીહિ રાજતિ દિબ્બતિ વિરોચતીતિ **રાજા**. દાનઞ્ચ પિયવચનઞ્ચ અત્થચરિયા ચ સમાનત્તતા ચાતિ ઇમેહિ ચતૂહિ સઙ્ગહવત્થૂહિ અત્તનિ મહાજનં રઞ્જેતીતિપિ **રાજા**. **રાજિની**તિ રાજભરિયા. તેસં અભિધાનાનિ વુચ્ચન્તે સહાભિધાનન્તરેહિ –

રાજા ભૂપતિ દેવો ચ, મનુજિન્દો દિસમ્પતિ;
પત્થિવો જગતિપાલો, ભૂભુજો પથવિસ્સરો.

રટ્ઠાધિપો ભૂમિપાલો, મનુસ્સિન્દો જનાધિપો;
નરિન્દો ખત્તિયો ચેવ, ખેત્તસ્સામિ પભાવકો.

મુદ્ધાભિસિત્તો રાજાતિ, કથિતો ઇતરો પન;
રાજઞ્ઞો ખત્તિયો ચાતિ, વુત્તો ખત્તિયજાતિકો.

મુદ્ધાભિસિત્તો અનુરાજા, ઉપરાજાતિ ભાસિતો;
ચતુદ્દીપી રાજરાજા, ચક્કવત્તીતિ ભાસિતો.

રાજિની ઉપરી દેવી, મહેસી ભૂભુજઙ્ગના;
ખત્તિયા રાજપદુમી, ખત્તિયાની ચ ખત્તિયી;
ઇત્થાગારન્તુ ઓરોધો, ઉપરીતિપિ વુચ્ચતિ.

ભજ સેવાયં. ભજતિ. ભજના. સમ્ભજના. ભત્તિ. સમ્ભત્તિ. ભત્તા.

યજ દેવપૂજસઙ્ગતકરણદાનધમ્મેસુ. **દેવપૂજ**ગ્ગહણેન બુદ્ધાદિપૂજા ગહિતા. **સઙ્ગતકરણં** સમોધાનકરણં. તથા હિ **અધિમુત્તત્થેરવત્થુમ્હિ** ‘‘યદત્થિ સઙ્ગતં કિઞ્ચિ, ભવો વા યત્થ લબ્ભતી’’તિ ગાથાયં **સઙ્ગતસદ્દેન** સમોધાનં વુત્તં. **દાનં** પરિચ્ચાગો. **ધમ્મો** ઝાનસીલાદિ. એતેસ્વત્થેસુ **યજ**ધાતુ વત્તતિ. પુપ્ફેહિ બુદ્ધં યજતિ. દેવતં યજતિ. દેવમનુસ્સેહિ ભગવા યજિયતિ. ઇજ્જતિ. યિટ્ઠં. યઞ્ઞો. યાગો. ધમ્મયાગો. યજમાનો સકે પુરે. યિટ્ઠું, યજિતું. પુથુયઞ્ઞં યજિત્વાન. સોળસપરિક્ખારં મહાયઞ્ઞં કત્તુકામો.

મજ્જ સંસુદ્ધિયં. મજ્જતિ. બાહિરં પરિમજ્જતિ. ભૂમિં સમ્મજ્જતિ. મજ્જનં. સમ્મજ્જની.

નિજિ સુદ્ધિયં. નિઞ્જતિ. પનિઞ્જતિ. નિઞ્જિતું. પનિઞ્જિતું. નિઞ્જિત્વા. પનિઞ્જિત્વા. અયં પન પાળિ ‘‘તતો ત્વં મોગ્ગલ્લાન ઉદ્ધાયાસના ઉદકેન અક્ખીનિ પનિઞ્જિત્વા દિસા અનુલોકેય્યાસી’’તિ.

નિજિ અબ્યત્તસદ્દે. નિઞ્જતિ.

ભજ પાકે. તિલાનિ ભજ્જતિ. ભજ્જમાના તિલાનિ ચ.

ઉજુ અજ્જવે. **અજ્જવં** ઉજુભાવો. ઓજતિ. ઉજુ.

સજ વિસ્સગ્ગપરિસ્સજ્જનબ્ભુક્કિરણેસુ. સજતિ. લોક્યં સજન્તં ઉદકં.

રુજ ભઙ્ગે. રુજતિ. રુજા. રોગો. એત્થ **રુજા**તિ બ્યાધિ રુજનટ્ઠેન. **રોગો**તિ રુજતિ ભઞ્જતિ અઙ્ગપચ્ચઙ્ગાનીતિ રોગો, બ્યાધિયેવ, યો ‘‘આતઙ્કો’’તિપિ ‘‘આબાધો’’તિપિ વુચ્ચતિ.

ભુજ કોટિલ્લે. **આવિ**પુબ્બો અઞ્ઞત્થેસુ ચ. ઉરગો ભુજતિ. આભુજતિ. ભિક્ખુ પલ્લઙ્કં આભુજતિ, ઊરુબદ્ધાસનં બન્ધતીતિ અત્થો. મહાસમુદ્દો આભુજતિ, આવટ્ટતીતિ અત્થો. કેચિ પન ‘‘ઓસક્કતી’’તિ અત્થં વદન્તિ. ‘‘વણ્ણદાન’’ન્તિ આભુજતિ, મનસિ કરોતીતિ અત્થો. મૂલાનિ વિભુજતીતિ **મૂલવિભુજો**, રથો. એત્થ ચ **વિભુજતી**તિ છિન્દતિ. ભોગો. ભોગી. આભોગો. આભુજિત્વા. એત્થ ચ **ભોગો**તિ ભુજયતિ કુટિલં કરિયતીતિ ભોગો, અહિસરીરં. **ભોગી**તિ સપ્પો.

રજિ વિજ્ઝને. નાગો દન્તેહિ ભૂમિં રઞ્જતિ. આરઞ્જતિ. એત્થ ચ ‘‘તથાગતરઞ્જિતં ઇતિપી’’તિ નેત્તિપાળિ નિદસ્સનં. તસ્સત્થો ‘‘ઇદં સિક્ખત્તયસઙ્ગહિતં સાસનબ્રહ્મચરિયં તથાગતગન્ધહત્થિનો મહાવજિરઞાણસબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણદન્તેહિ રઞ્જિતં આરઞ્જિતં, તેભૂમકધમ્માનં આરઞ્જનટ્ઠાનન્તિપિ વુચ્ચતી’’તિ. **રઞ્જિત**ન્તિ હિ રઞ્જતિ વિજ્ઝતિ એત્થાતિ રુઞ્જિતં, રઞ્જનટ્ઠાનં. ‘‘ઇદં નેસં પદક્કન્ત’’ન્તિઆદિમ્હિ વિય એતસ્સ સદ્દસ્સ સિદ્ધિ વેદિતબ્બા અધિકરણત્થસમ્ભવતો.

વિજી ભયચલનેસુ. ઈકારન્તોયં ધાતુ, તેનસ્સ સનિગ્ગહીતાગમાનિ રૂપાનિ ન સન્તિ. વેજતિ. વેગો. ધમ્મસંવેગો. સંવિગો વેગેન પલાયિ. નદીવેગો. ઊમિવેગો , વાતવેગો. એત્થ **ધમ્મસંવેગો**તિ સહોત્તપ્પં ઞાણં. ‘‘વેગો, જવો, રયો’’તિ ઇમે એકત્થા. **દિવાદિ**ગણં પન પત્તસ્સ ‘‘વિજ્જતિ સંવિજ્જતિ ઉબ્બિજ્જતી’’તિ રૂપાનિ ભવન્તિ દ્વિગણિકત્તા.

લજ્જ લજ્જને. લજ્જતિ. લજ્જા. **લજ્જા**તિ હિરી. યા ‘‘વિરિળના’’તિપિ વુચ્ચતિ.

વળજિ પરિભોગે. વળઞ્જતિ.

કુજ્જ અધોમુખીકરણે. કુજ્જતિ. નિકુજ્જતિ. ઉક્કુજ્જતિ. પટિકુજ્જતિ. નિકુજ્જિતં વા ઉક્કુજ્જેય્ય. અઞ્ઞિસ્સા પાતિયા પટિકુજ્જતિ. અવકુજ્જો નિપજ્જહં. તત્થ **કુજ્જતિ નિકુજ્જતી**તિ ઇમાનિ ‘‘ચરતિ વિચરતી’’તિ પદાનિ વિય સમાનત્થાનિ, અધોમુખં કરોતીતિ હિ અત્થો. **ઉક્કુજ્જતી**તિ ઉપરિમુખં કરોતિ. **પટિકુજ્જતી**તિ મુખે મુખં ઠપેતિ.

મુજ્જ ઓસીદને. મુજ્જતિ. નિમુજ્જતિ. નિમુગ્ગો. ઉમ્મુગ્ગો.

ઓપુજિ વિલિમ્પને. ગોમયેન પથવિં ઓપુઞ્જતિ.

જકારન્તધાતુરૂપાનિ.

ઝકારન્તધાતુ

ઝે ચિન્તાયં. ઝાયતિ, નિજ્ઝાયતિ, ઉપનિજ્ઝાયતિ, ઉજ્ઝાયતિ, સજ્ઝાયતિ. ઝાનં, નિજ્ઝાનં, ઉપનિજ્ઝાનં, ઉજ્ઝાયનં, સજ્ઝાયનં. નિજ્ઝત્તિ. ઉપજ્ઝા, ઉપજ્ઝાયો. ઝાયી, અજ્ઝાયકો.

તત્થ ઝાયનન્તિ દુવિધં ઝાયનં સોભનમસોભનઞ્ચ. તેસુ સોભનં ‘‘ઝાયી તપતિ બ્રાહ્મણો. ઝાયામિ અકુતોભયો’’તિઆદીસુ દટ્ઠબ્બં. અસોભનં પન ‘‘તત્થ તત્થ ઝાયન્તો નિસીદિ. અધોમુખો પજ્ઝાયન્તો

નિસીદી''તિઆદીસુ દટ્ઠબ્બં. **ઝાયી**તિ આરમ્મણૂપનિજ્ઝાનેન વા લક્ખણૂપનિજ્ઝાનેન વા ઝાયનસીલો ચિન્તનસીલો. ઝાયી ઝાનવાતિ અત્થો. **અજ્ઝાયકો**તિ ઇદં ''ન દાનિમે ઝાયન્તિ, ન દાનિમે ઝાયન્તીતિ ખો વાસેટ્ઠ અજ્ઝાયકા અજ્ઝાયકાત્વેવ તતિયં અક્ખરં ઉપનિબ્બત્ત''ન્તિ એવં પઠમકપ્પિકકાલે ઝાનવિરહિતાનં બ્રાહ્મણાનં ગરહવચનં ઉપ્પન્નં, ઇદાનિ પન તં અજ્ઝાયતીતિ **અજ્ઝાયકો**, મન્તે પરિવત્તેતીતિ ઇમિના અત્થેન પસંસાવચનં કત્વા વોહરન્તીતિ. અયં પનત્થો ''**અધિ**પુબ્બસ્સ ઇ અજ્ઝયને''તિ ધાતુસ્સ વસેન ગહેતબ્બો. એવં **અધિ**પુબ્બસ્સ **ઇ**ધાતુસ્સ વસેન ઇમસ્સ ધાતુસ્સ અત્થપરિવત્તનં ભવતિ. યં સન્ધાય ''અજ્ઝાયકો મન્તધરો''તિ વુત્તં.

ઝે દિત્તિયં. દીપો ઝાયતિ, દારૂનિ ઝાયન્તિ. એત્થ **ઝાયતી**તિ જલતિ. **ઝાયનજલન**સદ્દા હિ એકત્થા.

જજ્ઝ પરિભાસનતજ્જનેસુ. જજ્ઝતિ.

ઉજ્ઝ ઉસ્સગ્ગે. **ઉસ્સગ્ગો** છડ્ડનં. ઉજ્ઝતિ. ઉજ્ઝિતં.

ઝકારન્તધાતુરૂપાનિ.

ઞકારન્તધાતુ

ઞા અવબોધને. ''ઞાતિ, ઞન્તિ, ઞાસિ. ઞાતુ, ઞન્તુ. ઞેય્ય, ઞેય્યુ''ન્તિઆદીનિ યથાપાવચનં ગહેતબ્બાનિ. ઞાતિ, ઞાતકો, અઞ્ઞો, ઞત્તં, ઞત્તિ, પઞ્ઞત્તિ, વિઞ્ઞત્તિ, સઞ્ઞત્તિ, સઞ્ઞા, સઞ્ઞાણં, પઞ્ઞા, પઞ્ઞાણં, ઞાણં, વિઞ્ઞાણં.

તત્થ **ઞાતી**તિ જાનાતિ. પુન **ઞાતી**તિ બન્ધુ. સો હિ ''અયં અમ્હાક''ન્તિ ઞાતબ્બટ્ઠેન ઞાતીતિ. એવં ઞાતકો. **અઞ્ઞો**તિ દિટ્ઠધમ્મિકાદયો અત્થે ન ઞાતિ ન જાનાતીતિ અઞ્ઞો, અવિદ્વા બાલોતિ અત્થો. **ઞત્ત**ન્તિ જાનનભાવો. ''યાવદેવ અનત્થાય, ઞત્તં બાલસ્સ જાયતી''તિ પાળિ નિદસ્સનં. **સઞ્ઞાણ**ન્તિ ચિહનં. કારિતે ''ઞાપેતિ સઞ્ઞાપેતિ વિઞ્ઞાપયતી''તિઆદીનિ ભવન્તિ. યસ્મા પન ''અઞ્ઞાતિ પટિવિજ્ઝતિ. અત્તત્થં વા પરત્થં વા ઞસ્સતિ. અનઞ્ઞાતઞ્ઞસ્સામીતિન્દ્રિયં. એકચ્ચે નબ્ભઞ્ઞંસુ, એકચ્ચે અબ્ભઞ્ઞંસૂ''તિ પાળિયો દિસ્સન્તિ, તસ્મા **ઞાતી**તિઆદીનિ આખ્યાતિકપદાનિ દિટ્ઠાનિયેવ હોન્તિ નયવસેન. તથા હિ **અઞ્ઞાતી**તિ એત્થ **આ**ઇતિ ઉપસગ્ગો, સો પરસ્સક્ખરસ્સ સઞ્ઞોગુચ્ચારણિચ્છાય રસ્સં કત્વા નિદ્દિટ્ઠો. **ઞાતી**તિ સાસને આખ્યાતિકપદં દિટ્ઠં, તસ્માયેવ ''ઞાતિ, ઞન્તિ. ઞાસી''તિઆદિના પદમાલાકરણે નત્થેવ દોસો.

ઞા મારણતોસનનિસાનેસુ. **મારણં** જીવિતિન્દ્રિયુપચ્છેદકરણં. **તોસનં** તુટ્ઠિ. **નિસાનં** તિક્ખતા. ઞત્તિ. મનુઞ્ઞં. પઞ્ઞત્તિ.

એત્થ **ઞત્તી**તિ મારેતીતિ વા તોસેતીતિ વા નિસેતીતિ વા અત્થો. અયઞ્ચ **ઞત્તિ**સદ્દો ''વત્તિ એતાયાતિ વાચા''તિ એત્થ **વત્તિ**સદ્દો વિય આખ્યાતિકપદન્તિ દટ્ઠબ્બો. તથા **આદત્તે**તિ એત્થ વિભત્તિભૂતસ્સ **તે**સદ્દસ્સ વિય વિભત્તિભૂતસ્સ **તિ**સદ્દસ્સ સઞ્ઞોગભાવો ચ ધાતુઅન્તસ્સરસ્સ રસ્સત્તઞ્ચ. **મનુઞ્ઞ**ન્તિ મનં આભુસો ઞેતિ તોસેતીતિ મનુઞ્ઞં. અયમત્થો **મન**સદ્દૂપપદસ્સ **આ**પુબ્બસ્સિમસ્સ **ઞા**ધાતુસ્સ વસેન દટ્ઠબ્બો. **પઞ્ઞત્તી**તિ નાનપ્પકારતો પવત્તિનિવારણેન અકુસલાનં ધમ્માનં ઞત્તિ મારણં પઞ્ઞત્તિ. અથ વા ધમ્મં સુણન્તાનં ધમ્મદેસનાય ચિત્તે

અનેકવિધેન સોમનસ્સુપ્પાદનં. અતિખિણબુદ્ધીનં અનેકવિધેન ઞાણતિખિણકરણઞ્ચ પઞ્ઞત્તિ નામ, તથા સોતૂનં ચિત્તતોસનેન ચિત્તનિસાનેન ચ પઞ્ઞાપનં પઞ્ઞત્તીતિ દટ્ઠબ્બં.

ઇતિ **ભૂવાદિ**ગણે **ચ**વગ્ગન્તધાતુરૂપાનિ

સમત્તાનિ.

ટકારન્તધાતુ

ઇદાનિ ટવગ્ગન્તધાતુરૂપાનિ વુચ્ચન્તે –

સોટ્ટ ગબ્બે. **ગબ્બં** દબ્બનં. સોટતિ.

યોટ્ટ સમ્બન્ધે. યોટતિ.

મેટ્ટ મિલેટ્ટ ઉમ્માદે. મેટતિ. મિલેટતિ.

કટ વસ્સાવરણેસુ. કટતિ.

સટ પરિભાસને. સટતિ.

લટ બાલ્યે ચ. પુબ્બાપેક્ખાય **ચ**કારો. લટતિ. લાટો.

સટ રુજાવિસરણગત્યાવસાનેસુ. **રુજા** પીળા. **વિસરણં** વિપ્ફરણં. **ગત્યાવસાનં** ગતિયા અવસાનં ઓસાનં અભાવકરણં, નિસીદનન્તિ વુત્તં હોતિ. સટતિ. સાટો વુચ્ચતિ સાટકો.

વટ વેધને. વટતિ. વટો. વાટો.

ખિટ ઉત્તાસને. ખેટતિ, આખેટકો, ખેટો, ઉક્ખેટિતો, સમુક્ખેટિતો.

સિટ અનાદરે. સેટતિ.

જટ ઘટ સઙ્ઘાતે. જટતિ. જટા, જટિલો, જટી. અન્તોજટા બહિજટા, જટાય જટિતા પજા. કારિતે ‘‘સો ઇમં વિજટયે જટં. અરહત્તમગ્ગક્ખણે વિજટેતિ નામા’’તિ પયોગો.

ભટ ભત્તિયં. ભટતિ. ભટો. વેતનં ભટકો યથા.

તટ ઉસ્સયે. ઉસ્સયો આરોહો ઉબ્બેધો. તટતિ. તટો, ગિરિતટો, નદીતટો, તટી, તટં.

ખટ કંસે. ખટતિ. ખટો.

નટ નતિયં. નટતિ. નટો, નાટકં.

પિટ સદ્દસઙ્ઘાટેસુ. પેટતિ. પેટકો, પિટકં. **પિટકસદ્દો** ''મા પિટકસમ્પદાનેના''તિઆદીસુ પરિયત્તિયં દિસ્સતિ. ''અથ પુરિસો આગચ્છેય્ય કુદાલપિટકં આદાયા''તિઆદીસુ યસ્મિં કિસ્મિઞ્ચિ ભાજને.

હટ દિત્તિયં. હટતિ. હાટકં, હટકં. યં જાતરૂપં **હટક**ન્તિ વુચ્ચતિ.

સટ અવયવે. સટતિ.

લુટ વિલોઠને. લોટતિ.

ચિટ પેસને. ચેટતિ. ચેટકો.

વિટ સદ્દે. વેટતિ. વેટકો.

અટ પટ ઇટ કિટ કટ ગતિયં. અટતિ. પટતિ. એટતિ. કેટતિ. કટતિ. પટો ઇચ્ચેવ નામિકપદં દિટ્ઠં. પટતિ જિણ્ણભાવં ગચ્છતીતિ પટો. **પટો**તિ વત્થં. વત્થસ્સ હિ અનેકાનિ નામાનિ –

પટો ચોળો સાટકો ચ, વાસો વસનમંસુકં;
દુસ્સમચ્છાદનં વત્થં, ચેલં વસનિ અમ્બરં.

મુટ પમદ્દને. મોટતિ.

ચુટ અપ્પીભાવે. ચોટતિ.

વટિ વિભાજને. વટતિ. વણ્ટો.

રુટિ લુટિ થેય્યે. રુણ્ટતિ. લુણ્ટતિ. રુણ્ટકો. લુણ્ટકો.

ફુટ વિસરણે ફોટતિ. ફોટો.

ચેટ ચેટાયં. ચેટતિ. ચેટકો.

ઘુટ પરિવત્તને. ઘોટતિ.

રુટ લુટ પટિઘાતે. રોટતિ. લોટતિ.

ઘટ ચેતાયં. ઘટતિ. ઘટો. **ઘટો** વુચ્ચતિ કુમ્ભો. ઇમાનિ તદભિધાનાનિ –

ઘટો કુમ્ભો ઘટી કુમ્ભી, તુણ્ડિકિરો તુ ઉક્ખલી;
મહન્તભાજનં ચાટિ, અતિખુદ્દં કુટ્ટં ભવે;

ચટ ભટ પરિભાસને દેટ ચ. ચટતિ. ભટતિ. દેટતિ.

કુટ કોટિલ્લે. કુટતિ. પટિકુટતિ.

પુટ સંકિલેસને. પુટતિ.

ચુટ છુટ કુટ છેદને. ચુટતિ. છુટતિ. કુટતિ.

ફુટ વિકસને. ફુટતિ.

મુટ અગ્ગિસદ્દપક્ખેપમદ્દનેસુ. મુટતિ.

તુટ કલહકમ્મનિ. તુટતિ.

ઘુટ પટિઘાતે. ઘુટતિ. ઘોટકો.

ટકારન્તધાતુરૂપાનિ.

ઠકારન્તધાતુ

ઠા ગતિનિવત્તિયં. ગતિનિવત્તિ ઉપ્પજ્જમાનસ્સ ગમનસ્સુપચ્છેદો. ઠાતિ, ઠન્તિ. તિટ્ઠતિ. પતિટ્ઠાતિ. અધિટ્ઠાતિ. અધિટ્ઠેતિ. સણ્ઠાતિ. સણ્ઠહતિ. અધિટ્ઠહતિ. ઉપટ્ઠહતિ. ઠાતુ. તિટ્ઠતુ. તિટ્ઠેય્ય. અટ્ઠ, અટ્ઠુ. અટ્ઠા, અટ્ઠૂ, અટ્ઠાસિ, અટ્ઠંસુ. યાવસ્સ કાયો ઠસ્સતિ. તિટ્ઠિસ્સતિ. ઉપસ્સુતિ તિટ્ઠિસ્સથ. અટ્ઠિસ્સા, અટ્ઠિસ્સંસુ. અતિટ્ઠિસ્સા, અતિટ્ઠિસ્સંસુ. ઠાતું, ઉપટ્ઠાતું. ઉપટ્ઠહિતું. અધિટ્ઠાતું. અધિટ્ઠહિતું. ઠત્વા, અધિટ્ઠિત્વા. ઉપટ્ઠહિત્વા, અધિટ્ઠહિત્વા. ઠાનં, ઠિતિ, સણ્ઠિતિ, અવટ્ઠિતિ. સણ્ઠાનં, પટ્ઠાનં. ઉપટ્ઠાકો, ઠિતો. પબ્બતટ્ઠો ભૂમટ્ઠો. ઉપટ્ઠહં ઇચ્ચાદીનિ.

તત્થ **ઠાન**સદ્દો ઇસ્સરિયઠિતિખણકારણેસુ દિસ્સતિ. ‘‘કિં પનાયસ્મા દેવાનમિન્દો કમ્મં કત્વા ઇમં ઠાનં પત્તો’’તિઆદીસુ હિ ઇસ્સરિયે દિસ્સતિ. ‘‘ઠાનકુસલો હોતિ અક્ખણવેધી’’તિઆદીસુ ઠિતિયં. ‘‘ઠાનસોપેતં તથાગતં પટિભાતી’’તિઆદીસુ ખણે. ‘‘ઠાનઞ્ચ ઠાનસો ञત્વા અટ્ઠાનઞ્ચ અટ્ઠાનસો’’તિઆદીસુ કારણે. કારણઞ્હિ યસ્મા તત્થ ફલં તિટ્ઠતિ તદાયત્તવુત્તિભાવેન, તસ્મા **ઠાન**ન્તિ વુચ્ચતિ.

ઇસ્સરિયે ઠિતિયઞ્ચ, ખણસ્મિમ્પિ ચ કારણે;
ચતૂસ્વત્થેસુ એતેસુ, **ઠાન**સદ્દો પવત્તતીતિ.

ઠે સદ્દસઙ્ઘાતેસુ. ઠીયતિ.

ઠે વેઠને. ઠાયતિ.

પઠ વિયત્તિયં વાચાયં. ધમ્મં પઠતિ. પાઠો, નક્ખત્તપાઠકો, સો હોરપાઠકં પુચ્છિ. સબ્બપાઠી ભવિસ્સતિ. પઠિતું, પઠિતવે, પઠિત્વા, પઠિત્વાન, પઠિતુન, પઠિય, પઠિયાન.

એવંવિધં **તું**પચ્ચયન્તાદિવિભાગં સબ્બત્થ યથારહં વત્તુકામાપિ ગન્થ વિત્થારભયેન ન વદામ. અવુત્તોપિ ઈદિસો વિભાગો નયાનુસારેન યથાસમ્ભવં સબ્બત્થ યોજેતબ્બો. યત્થ પન પાળિનિદસ્સનાદિવિસેસો ઇચ્છિતબ્બો

હોતિ, તત્થેવેતં દસ્સેસ્સામ.

વઠ થૂલિયે. વઠતિ. વઠરો. **વઠરો**તિ થૂલઘનસરીરસ્મિં વત્તબ્બવચનં. તથા હિ **વિનયટ્ઠકથાયં** “**વઠરો**તિ થૂલો, થૂલો ચ ઘનસરીરો ચાયં ભિક્ખૂતિ વુત્તં હોતી”તિ વુત્તં.

મઠ નિવાસે. મઠતિ. મઠો.

કઠ કિચ્છજીવને. કઠતિ. કઠો.

રઠ પરિભાસને. રઠતિ.

સાઠ બલક્કારે. **બલક્કારો** નામ અત્તનો બલેન યથાજ્ઝાસયં દબ્બલસ્સ અભિભવનં. સાઠતિ. સાઠો.

ઉઠ રુઠ લુઠ ઉપઘાતે. ઓઠતિ. રોઠતિ. લોઠતિ.

પિઠ હિંસાસંકિલેસેસુ. પેઠતિ. પિઠરો.

સઠ કેતવે ચ. પુબ્બત્થેસુ ચકારો. સઠતિ. સઠો **સઠો**તિ કેરાટિકો વુચ્ચતિ.

સુઠ ગતિપટિઘાતે. ગમનપટિહનનં **ગતિપટિઘાતો**. સોઠતિ.

કુઠિ લુઠિ આલસ્સિયે ચ. **ચ**કારો પુબ્બત્થે ચ. કુણ્ઠતિ. કુણ્ઠો. લુણ્ઠતિ. લુણ્ઠો.

સુઠિ સોસને. સુણ્ઠતિ.

રુઠિ લુઠિ અઠિ ગતિયં. રુણ્ઠતિ. લુણ્ઠતિ. અણ્ઠતિ.

વેઠ વેઠને. વેઠતિ, નિબ્બેઠતિ. વેઠનં, નિબ્બેઠનં.

વઠિ એકચરિયાયં. વણ્ઠતિ.

મઠ કુઠિ સોકે. મઠતિ. કુણ્ઠતિ.

એઠ હેઠ વિબાધાયં. એઠતિ. હેઠતિ. વિહેઠતિ. વિહેઠનં.

લુઠ પટિઘાતે. લોઠતિ.

પઠ વિખ્યાને. પઠતિ.

લુઠ સંકિલેસે. લોઠતિ.

ઠકારન્તધાતુરૂપાનિ.

ડિ વિહાયસગતિયં ગમનમત્તે ચ. ડેતિ, ડયતિ. ડેમાનો. ઉચ્ચે સકુણ ડેમાન. યે મં પુરે પચ્ચુડ્ડેન્તિ.

ડિ ખિપનુડ્ડનેસુ. ડેતિ. ઉડ્ડેતિ.

ઇતો બહિદ્ધા પાસણ્ડા, દિટ્ઠીસુ પસીદન્તિ તે;
ન તેસં ધમ્મં રોચેમિ, ન તે ધમ્મસ્સ કોવિદા.

એત્થ ચ **પાસણ્ડા**તિ પાસં ડેન્તીતિ પાસણ્ડા, સત્તાનં ચિત્તેસુ દિટ્ઠિપાસં ખિપન્તીતિ અત્થો. અથ વા તણ્હાપાસં દિટ્ઠિપાસઞ્ચ ડેન્તિ ઉડ્ડેન્તીતિ પાસણ્ડા.

મુડિ કણ્ડને. મુણ્ડતિ. કુમારં મુણ્ડિંસુ. મુણ્ડો.

ચુડ્ડ હાવકરણે. ચુડ્ડતિ.

અડ્ડ અભિયોગે. અડ્ડતિ.

ગડિ વદનેકદેસે. ગણ્ડતિ. ગણ્ડો.

હુડિ પિડિ સઙ્ઘાતે. હુણ્ડતિ. પિણ્ડતિ. પિણ્ડો.

હિડિ ગતિયં. હિણ્ડતિ, આહિણ્ડતિ.

કુડિ દાહે. કુણ્ડતિ. કુણ્ડો.

વડિ મડિ વેઠને. વણ્ડતિ. મણ્ડતિ. મણ્ડલં.

ભડિ પરિભાસને. ભણ્ડતિ. ભણ્ડનં. ભણ્ડો.

મડિ મજ્જને. મણ્ડતિ. મણ્ડનં.

તુડિ તોળને. તુણ્ડતિ. તુણ્ડો. તુણ્ડેનાદાય ગચ્છેય્ય.

ભુડિ ભરણે. ભુણ્ડતિ.

ચડિ કોપે. ચણ્ડતિ. ચણ્ડો. ચણ્ડાલો, ચણ્ડિક્કં.

સડિ રુજાયં. સણ્ડતિ. સણ્ડો.

તડિ તાળને. તણ્ડતિ. વિતણ્ડા.

પડિ ગતિયં. પણ્ડતિ. પણ્ડા, પણ્ડિતો. એત્થ **પણ્ડાતિ** પઞ્ઞા. સા હિ સુખુમેસુપિ અત્થેસુ પણ્ડતિ ગચ્છતિ દુક્ખાદીનં પીળનાદિકમ્પિ આકારં જાનાતીતિ ‘‘પણ્ડા’’તિ વુચ્ચતિ. **પણ્ડિતોતિ** પણ્ડાય ઇતો ગતો પવત્તોતિ પણ્ડિતો. અથ વા સઞ્જાતા પણ્ડા એતસ્સાતિ **પણ્ડિતો**. પણ્ડતિ ઞાણગતિયા ગચ્છતીતિપિ **પણ્ડિતો**. તથા હિ **અટ્ઠકથાયં** વુત્તં ‘‘પણ્ડન્તીતિ **પણ્ડિતા**. સન્દિટ્ઠિકસમ્પરાયિકત્થેસુ ઞાણગતિયા ગચ્છન્તીતિ અત્થો’’તિ.

ગડિ મદે. ગણ્ડતિ.

ખડિ મન્થે. ખણ્ડતિ. ખણ્ડિતો, ખણ્ડો.

લડિ જિવ્હામથને. લણ્ડતિ. લણ્ડો.

ડકારન્તધાતુરૂપાનિ.

ઢકારન્તધાતુ

વડ્ઢ વડ્ઢને. વડ્ઢતિ. સિરિવડ્ઢકો, ધનવડ્ઢકો, વડ્ઢિતો, બુડ્ઢો. એત્થ ચ **વ**કારસ્સ **બ**કારો, **અ**કારસ્સ **ઉ**કારો.

કડ્ઢ આકડ્ઢને. કડ્ઢતિ, આકડ્ઢતિ, નિકડ્ઢતિ. અકામા પરિકડ્ઢન્તિ, ઉલૂકઞ્ઞેવ વાયસા.

ઇમાનિ **ઢ**કારન્તધાતુરૂપાનિ.

ણકારન્તધાતુ

અણ રણ વણ ભણ મણ કણ સદ્દે. અણતિ. અણકો બ્રાહ્મણો. રણતિ. રણં. વણતિ. વાણકો. ભણતિ. ભાણકો. મણતિ. મણિકો. કણતિ. કાણો. તત્થ **બ્રાહ્મણોતિ** બ્રહ્મં અણતીતિ બ્રાહ્મણો, મન્તે સજ્ઝાયતીતિ અત્થો. અક્ખરચિન્તકા પન ‘‘બ્રહ્મુનો અપચ્ચં **બ્રાહ્મણો**’’તિ વદન્તિ. અરિયા પન બાહિતપાપત્તા **બ્રાહ્મણોતિ**.

> બ્રાહ્મણો સોત્તિયો વિપ્પો, ભોવાદી બ્રહ્મબન્ધુ ચ;
> બ્રહ્મસૂનુ દ્વિજો બ્રહ્મા, કમલાસનસૂનુ ચ;

રણસદ્દો ‘‘સરણા ધમ્મા અરણા ધમ્મા’’તિઆદીસુ કિલેસેસુ વત્તતિ. કિલેસા હિ રણન્તિ કન્દન્તિ એતેહીતિ **રણાતિ** વુચ્ચન્તિ.

> ‘‘ધનુગ્ગહો અસદિસો, રાજપુત્તો મહબ્બલો;
> સબ્બામિત્તે રણં કત્વા, સંયમં અજ્ઝુપાગમી’’તિ

એત્થ યુદ્ધે વત્તતિ. **રણં કત્વાતિ** હિ યુદ્ધં કત્વાતિ અત્થો. ‘‘તિણઞ્ચ કટ્ઠઞ્ચ રણં કરોન્તા, ધાવિંસુ તે અટ્ઠદિસા સમન્તતો’’તિ એત્થ ચુણ્ણવિચુણ્ણકરણે વત્તતિ. **રણં કરોન્તાતિ** હિ ચુણ્ણવિચુણ્ણં કરોન્તાતિ અત્થો. એવં અત્થવિવરણમ્પિ સદ્દસઙ્ખાતમત્થં અન્તોયેવ કત્વા અધિપ્પાયત્થવસેન કતં, ન ધાતુનાનત્થવસેનાતિ દટ્ઠબ્બં. અથ વા ધાતૂનમત્થાતિસયયોગોપિ ભવતિ, તેન એવં અત્થવિવરણં કતન્તિપિ દટ્ઠબ્બં.

ભણ ભણને. પરિત્તં ભણતિ, વચનં ભણતિ. દીઘભાણકો, પિયભાણી, ભાણવારો. એત્થ ભાણવારોતિ –

> ‘‘અટ્ઠક્ખરા એકપદં, એકા ગાથા ચતુપ્પદં;
> ગાથા ચેકામતો ગન્થો, ગન્થો બાત્તિંસતક્ખરો;
>
> બાત્તિંસક્ખરગન્થાનં, પઞ્ઞાસં દ્વિસતં પન;
> ભાણવારો મતો એકો, સ્વટ્ઠક્ખરસહસ્સકો’’તિ.

એવં અટ્ઠક્ખરસહસ્સપરિમાણો પાઠો વુચ્ચતિ.

ઓણં અપનયને. ઓણતિ.

સોણ વણ્ણગતીસુ. સોણતિ, સોણો.

સોણ સિલોણ સઙ્ઘાતે. સોણતિ. સિલોણતિ.

ઘિણિ ઘુણિ ઘણિ ગહણે. ઘિણ્ણતિ. ઘુણ્ણતિ. ઘણ્ણતિ.

ઘુણ ઘુણ્ણ ગમને. ઘોણતિ. ઘુણ્ણતિ.

પણ બ્યવહારે, થુતિયઞ્ચ. પણતિ વાણિજો, વોહારં કરોતિ ઇચ્ચત્થો. સદ્ધો બુદ્ધં પણતિ, થોમયતિ ઇચ્ચત્થો, આપણં, સાપણો ગામો.

ગણ રણ ગતિયં. ગણતિ. રણતિ.

ચણ સણ દાને. ચણતિ. સણતિ.

ફણ ગતિયં. ફણતિ. ફણં.

વેણુ ઞાણચિન્તાનિસામનેસુ. વેણતિ.

પીણ પીણને. **પીણનં** પરિપુણ્ણતા. પીણતિ. પીણો દિવા ન ભુઞ્જતિ, પીણોરક્ખંસબાહુ.

મિણ હિંસાયં. મિણતિ.

દુણ ગતિયઞ્ચ. હિંસાપેક્ખકો ચકારો. દુણતિ.

સણ અબ્યત્તસદ્દે. સણતિ. સણતેવ બ્રહ્મારઞ્ઞં. **સણતેવા**તિ નદતિ વિય.

તુણ કોટિલ્લે. તોણતિ.

પુણ નિપુણે. પુણતિ, નિપુણતિ. નિપુણધમ્મો. એત્થ ચ **નિપુણસણ્હસુખુમસદ્દા** વેવચનસદ્દા **કુસલછેકદક્ખસદ્દા** વિયાતિ દટ્ઠબ્બં.

મુણ પટિઞ્ઞાણે. મુણતિ.

કુણ સદ્દોપકરણે. કોણતિ.

ચુણ છેદને. ચોણતિ.

મણ ચાગે. વેરં મણતીતિ **વેરમણિ**.

કુણ વિકિરણે વિધુનને ચ. કુણતિ. અઙ્ગારકાસું અપરે કુણન્તિ.

ઇમાનિ ણકારન્તધાતુરૂપાનિ.

ઇતિ **ભૂવાદિ**ગણે **ટ**વગ્ગન્તધાતુરૂપાનિ

સમત્તાનિ.

તકારન્તધાતુ

અથ **ત**વગ્ગન્તધાતુરૂપાનિ વુચ્ચન્તે –

તે પાલને. **પાલનં** રક્ખણં. તાયતિ. તાણં, ગોત્તં, નક્ખત્તં. અધસ્સ તાતા. કિચ્છેનાધિગતા ભોગા, તે તાતો વિધમિ ધમં. તત્થ **ગોત્ત**ન્તિ ગં તાયતીતિ ગોત્તં. ''ગોતમો કસ્સપો''તિ હિ આદિના પવત્તમાનં ગં વચનં બુદ્ધિઞ્ચ તાયતિ એકંસિકવિસયતાય રક્ખતીતિ ગોત્તં. યથા હિ બુદ્ધિ આરમ્મણભૂતેન અત્થેન વિના ન વત્તતિ, તથા અભિધાનં અભિધેય્યભૂતેન, તસ્મા સો ગોત્તસઙ્ખાતો અત્થો તાનિ તાયતિ રક્ખતીતિ વુચ્ચતિ. કો પન સોતિ? અઞ્ઞકુલપરમ્પરાસાધારણં તસ્સ કુલસ્સ આદિપુરિસસમ્મુદિતં તંકુલપરિયાપન્નસાધારણં સામઞ્ઞરૂપં.

નક્ખત્તન્તિ વિસમગતિયા અગન્ત્વા અત્તનો વીથિયાવ ગમનેન નક્ખનં ગમનં તાયતિ રક્ખતીતિ નક્ખત્તં, તં પન અસ્સયુજાદિવસેન સત્તવીસતિવિધં હોતિ. તથા હિ અસ્સયુજો ભરણી કત્તિકા રોહણી મિગસિરો અદ્દા પુનબ્બસુ ફુસ્સો અસ્સલિસો માઘો પુબ્બફગ્ગુણી ઉત્તરફગ્ગુણી હત્થો ચિત્તં સ્વાતિ વિસાખા અનુરાધા જેટ્ઠા મૂલં પુબ્બાસળ્હં ઉત્તરાસળ્હં સાવણં ધનસિટ્ઠા સતભિસત્તં પુબ્બભદ્દપદં ઉત્તરભદ્દપદં રેવતી ચાતિ **સત્તવીસતિ નક્ખત્તાનિ**. તાનિ પન અત્તનો ગમનટ્ઠાનં ઈસકમ્પિ ન વિજહન્તિ કિઞ્ચિ સીઘં કિઞ્ચિ દન્ધં, કદાચિ સીઘં, કદાચિ દન્ધં, એત્તો ઇતો ચાતિ એવં વિસમગતિયા અગન્ત્વા યન્તચક્કે પટિપાટિયા યોજિતાનિ વિય સમપ્પમાણગતિયા અત્તનો વીથિયાવ ગચ્છન્તાનિ મણ્ડલાકારેન સિનેરું પરિવત્તન્તિ. એવં ઇમાનિ નક્ખનં ગમનં તાયન્તિ રક્ખન્તીતિ નક્ખત્તાનીતિ વુચ્ચન્તિ. પોરાણા પન **ખર**ધાતુવસેન ''નક્ખરન્તિ ન નસ્સન્તીતિ **નક્ખત્તાની**''તિ આવોચું, ''નક્ખત્તં જોતિ રિક્ખં તં'' ઇચ્ચેતાનિ નક્ખત્તતારકાનં નામાનિ. ''ઉળુ તારા તારકા''તિ ઇમાનિ પન સબ્બાસમ્પિ તારકાનં સાધારણનામાનિ. **ઓસધી**તિ પન તારકાવિસેસસ્સ નામં.

ચિતિ સઞ્ઞાણે. સઞ્ઞાણં ચિહનં લક્ખણકરણં. ચેતતિ. ચિહનં કરોતીતિ અત્થો. ઈકારન્તવસેન વુત્તત્તા અસ્મા ધાતુતો **સકિ સઙ્કાયન્તિ** ધાતુતો વિય નિગ્ગહીતાગમો ન હોતિ. એસ નયો અઞ્ઞેસુપિ ઈદિસેસુ ઠાનેસુ.

પત ગતિયં. પતતિ. પપતતિ પપાતં, પપતેય્યહં. પાપત્તં નિરયં ભુસં. **અહં**સદ્દેન યોજેતબ્બં, પાપત્તં પપતિતોસ્મીતિ અત્થો. પાપત્થ નિરયં ભુસં, સોકુમારોતિ યોજેતબ્બં, પાપત્થ પપતિતોતિ અત્થો. પરોક્ખાપદઞ્હિએતં દ્વયં. ''પાવદં પાવદા''તિઆદીસુ વિય ઉપસગ્ગપદસ્સ દીઘભાવો, તતો **અંસદ્દસ્સ ત્તં**આદેસો, **અસદ્દસ્સ ચ ત્થા**દેસો ભવતિ. અચિન્તેય્યો હિ પાળિનયો.

અત સાતચ્ચગમને. સાતચ્ચગમનં નિરન્તરગમનં. અતતિ. યસ્મા પન **અત**ધાતુ સાતચ્ચગમનત્થવાચિકા, તસ્મા ભવાભવં ધાવન્તો જાતિજરાબ્યાધિમરણાદિભેદં અનેકવિહિતં સંસારદુક્ખં અતતિ સતતં ગચ્છતિ પાપુણાતિ અધિગચ્છતીતિ અત્તાતિપિ નિબ્બચનમિચ્છિતબ્બં. અત્થન્તરવસેન પન ''આહિતો અહંમાનો એત્થાતિ અત્તા, અત્તભાવો''તિ ચ ''સુખદુક્ખં અદતિ અનુભવતીતિ અત્તા''તિ ચ ''અત્તમનોતિ પીતિસોમનસ્સેન ગહિતમનો''તિ ચ અત્થો દટ્ઠબ્બો, યત્થ યત્થ યથા યથા અત્થો લબ્ભતિ, તત્થ તત્થ તથા તથા અત્થસ્સ ગહેતબ્બતોતિ.

ચુત આસેચને ખરણે ચ. ચોતતિ.

અતિ બન્ધને. અન્તતિ. અન્તં. અન્તિયતિબન્ધિયતિ અન્તગુણેનાતિ **અન્તં**. ઇધ **અન્ત** સદ્દસ્સ અત્થુદ્ધારો વુચ્ચતે ''અન્તં અન્તગુણં ઉદરિય''ન્તિ એત્થ દ્વત્તિંસાકારન્તોગધં કુણપન્તં અન્તં નામ. ''કાયબન્ધનસ્સ અન્તો જીરતિ. હરિતન્તં વા''તિ એત્થ અન્તિમમરિયાદન્તો અન્તો નામ. ''અન્તમિદં ભિક્ખવે જીવિકાન''ન્તિ એત્થ લામકન્તો. ''સક્કાયો એકો અન્તો''તિ એત્થ કોટ્ઠાસન્તો. ''એસેવન્તો દુક્ખસ્સ સપ્પચ્ચયસઙ્ખયા''તિ એત્થ કોટન્તો. ઇચ્ચેવં –

> કુણપન્તં અન્તિમઞ્ચ, મરિયાદો ચ લામકં;
> કોટ્ઠાસો કોટિ'મે અત્થો, અન્તસદ્દેન ભાસિતા.

કિત નિવાસે રોગાપનયને ચ. કેતતિ. સાકેતં ન ગરં, નિકેતો, નિકેતં પાવિસિ. આમોદમાનો ગચ્છતિ સન્નિકેતં. તિકિચ્છતિ, ચિકિચ્છતિ, ચિકિચ્છા, ચિકિચ્છકો. તત્થ **સાકેતન્તિ** સાયં ગહિતવસનટ્ઠાનત્તા સાકેતં, **યં**સદ્દલોપો.

યત પતિયતને. પતિયતનં વાયામકરણં. યતતિ. યતિ, યતવા, પયતનં, આયતનં, લોકાયતં. એત્થ **આયતનન્તિ** આયતનતો આયતનં, ચક્ખુરૂપાદીનિ. એતાનિ હિ તંદ્વારારમ્મણચિત્તચેતસિકા ધમ્મા સેન સેન અનુભવનાદિકિચ્ચેન આયતન્તિ ઉટ્ઠહન્તિ ઘટન્તિ વાયમન્તિ એતેસૂતિ ''આયતનાની''તિ વુચ્ચન્તિ. એત્થ પન **નીતનુ**ધાતૂનં વસેનપિ આયતનસદ્દત્થો વત્તબ્બો સિયા, સો ઉત્તરિ આવિભવિસ્સતિ.

આયતનસદ્દો નિવાસટ્ઠાને આકરે સમોસરણટ્ઠાને સઞ્જાતિદેસે કારણે ચ. તથા હિ ''લોકે ઇસ્સરાયતનં વાસુદેવાયતન''ન્તિઆદીસુ નિવાસટ્ઠાને **આયતન**સદ્દો વત્તતિ. ''સુવણ્ણાયતનં રજતાયતન''ન્તિઆદીસુ આકરે. સાસને પન ''મનોરમે આયતને, સેવન્તિ નં વિહઙ્ગમા''તિઆદીસુ સમોસરણટ્ઠાને. ''દક્ખિણાપથો ગુન્નં

આયતન''ન્તિઆદીસુ સઞ્જાતિદેસે. ''તત્ર તત્રેવ સક્ખિભબ્બતં પાપુણાતિ સતિ સતિઆયતને''તિઆદીસુ કારણે વત્તતીતિ વેદિતબ્બો. સો ચ નાનાપવત્તિનિમિત્તવસેન ગહેતબ્બો.

નિવાસે આકારે ચેવ, જાતિદેસે ચ કારણે;
સમોસરણટ્ઠાને ચ, **આયતન**રવો ગતો.

લોકાયતં નામ ''સબ્બં ઉચ્છિટ્ઠં, સબ્બં નુચ્છિટ્ઠં. સેતો કાકો, કાળો બકો ઇમિના ચ ઇમિના ચ કારણેના''તિ એવમાદિનિરત્થકકારણપટિસંયુત્તં તિત્થિયસત્થં, યં લોકે ''વિતણ્ડસત્થ''ન્તિ વુચ્ચતિ, યઞ્ચ સન્ધાય બોધિસત્તો અસમધુરો વિધુરપણ્ડિતો ''ન સેવે લોકાયતિકં, નેતં પઞ્ઞાય વડ્ઢન''ન્તિ આહ. આયતિં હિતં તેન લોકો ન યતતિ ન ઈહતીતિ લોકાયતં, કિન્તં? વિતણ્ડસત્થં. તઞ્હિ ગન્થં નિસ્સાય સત્તા પુઞ્ઞક્રિયાય ચિત્તમ્પિ ન ઉપ્પાદેન્તિ. અઞ્ઞત્થાપિ હિ એવં વુત્તં ''**લોકાયતસિપ્પ**ન્તિ 'કાકો સેતો, અટ્ઠીનં સેતત્તા, બલાકા રત્તા, લોહિતસ્સ રત્તત્તા'તિ એવમાદિનયપ્પવત્તં પરલોકનિબ્બાનાનં પટિસેધકં વિતણ્ડસત્થસિપ્પ''ન્તિ.

યુત જુત ભાસને. **ભાસનં** ઉદીરણં. યોતતિ. જોતતિ.

જુતદિત્તિયં. જોતતિ, વિજ્જોતતિ. જુતિ, જોતિ. કારિતે ''જોતેતિ, જોતયિત્વાન સદ્ધમ્મ''ન્તિ પયોગા. એત્થ ચ **જુતી**તિ આલોકો સિરિ વા. **જોતી**તિ પતાપો. અથ વા **જોતી**તિ ચન્દાદીનિ. વુત્તમ્પિ ચેત **સિરિમાવિમાન વત્થુઅટ્ઠકથાયં** ''જોતીતિ ચન્દિમસૂરિયનક્ખત્તતારકાનં સાધારણનામ''ન્તિ. અથ વા ''જોતિ જોતિપરાયણો''તિ વચનતો યો કોચિ જોતતિ ખત્તિયકુલાદીસુ જાતત્તા ચ રૂપસોભાયુત્તત્તા ચ, સો ''જોતી''તિ વુચ્ચતિ.

સિત વણ્ણે. **સિત**ધાતુ સેતવણ્ણે વત્તતિ. કિઞ્ચાપેત્થ વણ્ણસામઞ્ઞં વુત્તં, તથાપિ ઇધ નીલપીતાદીસુ સેતવણ્ણોયેવ ગહેતબ્બો પયોગદસ્સનવસેન. સેતતિ. સેતં વત્થં. વાચ્ચલિઙ્ગત્તા પન **સેત**સદ્દો તિલિઙ્ગો ગહેતબ્બો.

સેતં સિતં સુચિ સુક્કં, પણ્ડરં ધવલમ્પિ ચ;
અકણ્હં ગોરમોદાતં, સેતનામાનિ હોન્તિ હિ.

વતુ વત્તને. વત્તતિ, પવત્તતિ, સંવત્તતિ, અનુવત્તતિ, પરિવત્તતિ. પવત્તં.

કિલોત અદ્દભાવે. **અદ્દભાવો** તિન્તભાવો. કિલોતતિ, પકિલોતતિ, તેમેતીતિ અત્થો. કારિતે પકિલોતેતિ, પકિલોતયતિ. ઉણ્હોદકસ્મિં પકિલોતયિત્વા, તેમેત્વાતિ અત્થો.

વત યાચને. વતતિ.

કિત ઞાણે. કેતતિ. કેતનં, કેતકો, સઙ્કેતો.

કતિ સુત્તજનને. સુત્તં કન્તતિ.

કતિ છેદને. મંસં કન્તતિ, વિકન્તતિ, અયોકન્તો. સલ્લકન્તો મહાવીરો. મા નો અજ્જ વિકન્તિંસુ, રઞ્ઞો સૂદા મહાનસે.

ચતી હિંસાગન્ધેસુ. ઈકારન્તત્તા ઇમસ્મા નિગ્ગહીતાગમો ન હોતિ. ચતતિ.

તકારન્તધાતુરૂપાનિ.

થકારન્તધાતુ

થા ગતિનિવત્તિયં. થાતિ. અવત્થા, વવત્થાનં, વવત્થિતં, વનથો. ''છેત્વા વનં વનથઞ્ચા''તિ એત્થ હિ મહન્તા રુક્ખા વનં નામ, ખુદ્દકા પન તસ્મિં વને ઠિતત્તા વનથો નામ વુચ્ચન્તિ.

થુ થુતિયં. થવતિ, અભિત્થવતિ. થવના, અભિત્થવના, થુતિ, અભિત્થુતિ.

યદિ હિ રૂપિની સિયા, પઞ્ઞા મે વસુમતી ન સમેય્ય;
અનોમદસ્સિસ્સ ભગવતો, ફલમેતં ઞાણથવનાય.

તેહિ થુતિપ્પસત્થો સો, યેનિદં થવિતં ઞાણં, બુદ્ધસેટ્ઠો ચ થોમિતો. તત્ર **થવના**તિ પસંસના. પસંસાય હિ અનેકાનિ નામાનિ.

થવના ચ પસંસા ચ, સિલાઘા વણ્ણના થુતિ;
પનુતિ થોમના વણ્ણો, કત્થના ગુણકિત્તનં;

થે સદ્દસઙ્ઘાતેસુ. થીયતિ, પતિત્થીયતિ. થી. અત્રિમા પાળિયો – અભિસજ્જતિ કુપ્પતિ બ્યાપજ્જતિ પતિત્થીયતિ, કોપઞ્ચ દોસઞ્ચ અપ્પચ્ચયઞ્ચ પાતુકરોતિ. થિયો નં પરિભાસિંસૂતિ. તત્ર ''થીયતિ પતિત્થીયતી''તિમાનિ **એ**કાર**સ્સીયા**દેસવસેન સમ્ભૂતાનિ. થીયતિ સઙ્ઘાતં ગચ્છતિ ગબ્ભો એતિસ્સાતિ **થી**. આચરિયા પન **ઇત્થી**સદ્દસ્સેવ એવં નિબ્બચનં વદન્તિ, ન **થી**સદ્દસ્સ.

ગબ્ભો થીયતિ એતિસ્સા, ઇતિ **થી** ઇતિ નો રુચિ;
ગબ્ભો થીયતિ એતિસ્સા, ઇતિ **ઇત્થી**તિ આચરિયા.

તેસં સુદ્દક્કરોવાદે, ''ઇત્થી''તિ પદસમ્ભવો;
અયં વિનિચ્છયો પત્તો, નિચ્છયં ભો સુણાથ મે.

થીસદ્દેન સમાનત્થો, **ઇત્થી**સદ્દો યતો તતો;
થીસદ્દે લબ્ભમાનત્થં, **ઇત્થી**સદ્દમ્હિ રોપિય.

અપ્પાનં બહુતા ઞાયે, ગહિતે સતિ યુજ્જતિ;
તથા હિ ''દ્વે દુવે, તણ્હા, તસિણા''તિ નિદસ્સનં.

અથ વા પન ''ઇત્થી''તિ-ઇદં વણ્ણાગમાદિતો;
નિરુત્તિલક્ખણેનાપિ, સિજ્ઝતીતિ પકાસયે.

ઇચ્છતીતિ નરે ઇત્થી, ઇચ્છાપેતીતિ વા પન;
ઇદં નિબ્બચનઞ્ચાપિ ઞેય્યં નિબ્બચનત્થિના.

અત્રિમાનિ ઇત્થીનમભિધાનાનિ –

ઇત્થી થી વનિતા નારી, અબલા ભીરુ સુન્દરી;
કન્તા સીમનિની માતુ-ગામો પિયા ચ કામિની.

રમણી પમદા દયિતા, લલના મહિલા’ઙ્ગના;
તાસંયેવ ચ નામાનિ, અવત્થાતો ઇમાનિપિ.

ગોરી ચ દારિકા કઞ્ઞા, કુમારી ચ કુમારિકા;
યુવતી તરુણી માણ-વિકા થેરી મહલ્લિકા.

તથા હિ અટ્ઠવસ્સિકા **ગોરી**તિપિ **દારિકા**તિપિ વુચ્ચતિ. દસવસ્સિકા **કઞ્ઞા**તિ વુચ્ચતિ. અનિબ્બિદ્ધા વા યોબ્બનિત્થી કઞ્ઞાતિ વુચ્ચતિ. દ્વાદસવસ્સિકા **કુમારી**તિપિ વુચ્ચતિ **કુમારિકા**તિપિ. અથો જરં અપ્પત્તા **યુવતી**તિપિ **તરુણી**તિપિ **માણવિકા**તિપિ વુચ્ચતિ. જરં પત્તા પન **થેરી**તિપિ **મહલ્લિકા**તિપિ વુચ્ચતિ. પુરિસેસુપિ અયં નયો યથારહં વેદિતબ્બો.

કિઞ્ચાપેત્થ એવં નિયમો વુત્તો, તથાપિ કત્થચિ અનિયમવસેનપિ વોહારો પવત્તતિ. તથા હિ ‘‘રાજા કુમારમાદાય, રાજપુત્તી ચ દારિક’’ન્તિ ચ ‘‘અચ્છા કણ્હાજિનં કઞ્ઞ’’ન્તિ ચ ઇમાસં દ્વિન્નં પાળીનં વસેન યા ઇત્થી **દારિકા**સદ્દેન વત્તબ્બા, સા **કઞ્ઞા**સદ્દેનપિ વત્તબ્બા જાતા. યાપિ ચ **કઞ્ઞા**સદ્દેન વત્તબ્બા, સાપિ **દારિકા**સદ્દેન વત્તબ્બા જાતા. તથા ‘‘રાજા કુમારમાદાય, રાજપુત્તી ચ દારિક’’ન્તિ ચ ‘‘કુમારિયે ઉપસેનિયે, નિચ્ચં નિગળમણ્ડિતે’’તિ ચ ઇમાસં પન પાળીનં વસેન યા ઇત્થી **દારિકા**સદેન વત્તબ્બા, સા **કુમારિકા**સદ્દેનપિ વત્તબ્બા જાતા. યા ચ પન **કુમારી**સદ્દેન વત્તબ્બા, સાપિ **દારિકા**સદ્દેન વત્તબ્બા જાતા. અપિચેત્થ ‘‘રાજકઞ્ઞા રુચા નામા’’તિ ચ ‘‘તતો મદ્દિમ્પિ ન્હાપેસું, સિવિકઞ્ઞા સમાગતા’’તિ ચ ઇમાસં દ્વિન્નં પાળીનં દસ્સનતો યા અનિબ્બિદ્ધા વા હોતુ નિબ્બિદ્ધા વા, યાવ જરં ન પાપુણાતિ, તાવ સા કઞ્ઞાયેવ નામાતિપિ વેદિતબ્બં.

કેચેત્થ વદેય્યું – યં તુમ્હેહિ ‘‘અટ્ઠવસ્સિકા ગોરીતિપિ દારિકાતિપિ વુચ્ચતી’’તિ વુત્તં, એતસ્મિં પન વચને ‘‘યદાહં દારકો હોમિ, જાતિયા અટ્ઠવસ્સિકો’’તિ વચનતો અટ્ઠવસ્સો દારકો હોતુ, ‘‘તત્થદ્દસકુમારં સો, રમમાનં સકે પુરે’’તિ પાળિયં પન પુત્તદારેહિ સંવદ્ધો વેસ્સન્તરમહારાજા કથં ‘‘કુમારો’’તિ વત્તું યુજ્જિસ્સતિ દ્વાદસવસ્સાતિક્કન્તત્તા? યુજ્જતેવ ભગવતો ઇચ્છાવસેન. ભગવા હિ ધમ્મિસ્સરત્તા વોહારકુસલતાય ચ યં યં વેનેય્યજનાનુરૂપં દેસનં દેસેતું ઇચ્છતિ, તં તં દેસેતિ એવ, તસ્મા ભગવતા તસ્સ માતાપિતૂનં અત્થિતં સન્ધાય કુમારપરિહારેન વદ્ધિતત્તઞ્ચ એવં દેસના કતા. તથા હિ આયસ્મા કુમારકસ્સપો કુમારપરિહારેન વદ્ધિતત્તા મહલ્લકોપિ સમાનો કુમારકસ્સપોત્વેવ વોહરિયતિ. ‘‘ન વાયં કુમારકો મત્તમઞ્ઞાસી’’તિ એત્થ પન સિરસ્મિં પલિતેસુ જાતેસુપિ આયસ્મન્તં આનન્દં આયસ્મા મહાકસ્સપો તસ્મિં થેરે અધિમત્તવિસ્સાસો હુત્વા કોમારવાદેન ઓવદન્તો **કુમારકો**તિ અવોચાતિ ગહેતબ્બં. **ઉદાનટ્ઠકથાયં** પન ‘‘સત્તા જાતદિવસતો પટ્ઠાય યાવ પઞ્ચદસવસ્સં, તાવ **કુમારકા**, **બાલા**તિ ચ વુચ્ચન્તિ, તતો પરં વીસતિવસ્સાનિ **યુવાનો**’’તિ વુત્તં.

મન્થ મત્થ વિલોળને. મન્થતિ. મન્થઞ્ચ મધુપિણ્ડિકઞ્ચ આદાય. અભિમત્થતિ દુમ્મેધં વજિરંવમ્હમયં મણિં. સિનેરું મત્થં કત્વા.

કુથિ પુથિ લુથિ હિંસાસંકિલેસેસુ. કુન્થતિ. કુન્થો, કુન્થકિપિલ્લિકં. દિસ્વાન પતિતં સામં, પુત્તકં પંસુકુન્થિતં. પુન્થતિ. લુન્થતિ.

નાથ યાચનોપતાપિસ્સરિયાસીસાસુ. નાથધાતુ યાચને ઉપતાપે ઇસ્સરિયે આસીસને ચાતિ ચતૂસ્વત્થેસુ વત્તતિ. તેનાહુ પોરાણા "**નાથતી**તિ નાથો, વેનેય્યાનં હિતસુખં આસીસતિ પત્થેતિ, પરસન્તાનગતં વા કિલેસબ્યસનં ઉપતાપેતિ, ''સાધુ ભિક્ખવે ભિક્ખુ કાલેન કાલં અત્તસમ્પત્તિં પચ્ચવેક્ખેય્યા'તિઆદિના તં તં હિતપટિપત્તિં યાચતીતિ અત્થો, પરમેન ચિત્તિસ્સરિયેન સમન્નાગતો સબ્બસત્તે વા ગુણેહિ ઈસતિ અભિભવતીતિ પરમિસ્સરો ભગવા 'નાથો'તિ વુચ્ચતીતિ નાથતીતિ નાથો''તિ. સદ્દસત્થવિદૂ પન તેસુ ચતૂસુ અત્થેસુ **નાથ નાધ** ઇતિ ધાતુદ્વયં પઠન્તિ. **અત્તનોભાસત્તા** પન તસ્સ ''નાથતે નાધતે''તિ રૂપાનિ ભવન્તિ.

એત્થ સિયા ''યદિ યાચનત્થેન નાથતીતિ નાથો, એવં સન્તે યો કોચિ યાચકો દલિદ્દો, સો એવ નાથો સિયા. યો પન અયાચકો સમિદ્ધો, સો ન નાથતિ ન યાચતીતિ અનાથો સિયા''તિ? ન, **નાથ**સદ્દો હિ યાચનત્થાદીસુ પવત્તમાનો લોકસઙ્કેતવસેન ઉત્તમપુરિસેસુ નિરૂળ્હો, ભગવા ચ ઉત્તમેસુ સાતિસયં ઉત્તમો, તેન તં તં હિતપટિપત્તિં યાચતીતિ **નાથ**સદ્દસ્સત્થો વુત્તો. **અનાથ**સદ્દો પન ઇત્તરજનેસુ નિરૂળ્હો, સો ચ ખો ''ન નાથોતિ અનાથો. નત્થિ નાથો એતસ્સાતિ વા અનાથો''તિ દબ્બપટિસેધવસેન, ન પન ''ન નાથતિ ન યાચતીતિ અનાથો''તિ ધાતુઅત્થપટિસેધવસેન. યો હિ અઞ્ઞસ્સ સરણં ગતિ પતિટ્ઠા હોતિ, સો નાથો, યો ચ અઞ્ઞસ્સ સરણં ગતિ પતિટ્ઠા ન હોતિ, નાપિ અત્તનો અઞ્ઞો સરણં ગતિ પતિટ્ઠા હોતિ, સો અનાથોતિ વુચ્ચતિ સઙ્કેતવસેન. તથા હિ ''સઙ્કેતવચનં સચ્ચં, લોકસમ્મુતિકારણ''ન્તિ વુત્તં. ઇમસ્સ પનત્થસ્સ આવિભાવત્થં ઇમસ્મિં ઠાને ''લોકનાથો તુવં એકો, સરણં સબ્બપાણિન''ન્તિ ચ ''અનાથાનં ભવં નાથો''તિ ચ –

> ''એવાહં ચિન્તયિત્વાન, નેકકોટિસતં ધનં;
> નાથાનાથાનં દત્વાન, હિમવન્તમુપાગમિ''ન્તિ ચ

પાળિયો નિદસ્સનાનિ ભવન્તિ. યસ્મા પન સાસને ચ લોકે ચ યાચકો ''નાથો''તિ ન વુચ્ચતિ, અયાચકો ચ ''અનાથો''તિ. લોકસ્સ પન સરણં ''નાથો''તિ વુચ્ચતિ. યસ્સ સરણં ન વિજ્જતિ, સો ''અનાથો''તિ વુચ્ચતિ, તથા સમિદ્ધો ''નાથો''તિ વુચ્ચતિ, અસમિદ્ધો ''અનાથો''તિ. તસ્મા પઞ્ઞવતા સબ્બેસુ ઠાનેસુ ધાતુઅત્થમત્તેન લોકસમઞ્ઞં અનતિધાવિત્વા યથાનુરૂપં અત્થો ગહેતબ્બો. અયઞ્ચ નીતિ સાધુકં મનસિ કાતબ્બા.

વિથુ યાચને. વેથતિ.

સથ સેઠિલ્લે. સથતિ. સથલો હિ પરિબ્બાજો, ભિય્યો આકિરતે રજં. સિઠિલોતિપિ પાળિ દિસ્સતિ. તદા **ઠિ**કારો મુદ્ધજો ગહેતબ્બો.

કથિ કોટિલ્લે. કન્થતિ.

કત્થ સિલાઘાયં. કત્થતિ, વિકત્થતિ. કત્થના, વિકત્થના. તત્થ **કત્થતી**તિ પસંસતિ. **વિકત્થતી**તિ વિરૂપં કત્થતિ અભૂતવત્થુદીપનતો. એત્થ ચ ''બહુમ્પિ સો વિકત્થેય્ય, અઞ્ઞં જનપદં ગતો''તિ ચ ''ઇધેકચ્ચો કત્થી હોતિ વિકત્થી, સો કત્થતિ 'અહમસ્મિ સીલસમ્પન્નોતિ વા વત્તસમ્પન્નોતિ વા વિકત્થતી'તિ'' ચ આદયો પયોગા.

બ્યથ દુક્ખભયચલનેસુ. બ્યથતિ. ભન્તા બ્યથિતમાનસા. તતો કુમારાબ્યથિતા, સુત્વા લુદ્દસ્સ ભાસિતં. ઇત્થેતં દ્વયં ચલઞ્ચેવ બ્યથઞ્ચ.

સુથ કુથ કથ હિંસાયં. સોથતિ. કોથતિ. કથતિ.

પથ ગતિયં. પથતિ. પથો. **પથો**તિ મગ્ગો. સો દુવિધો મહાજનેન પદસા પટિપજ્જિતબ્બો પકતિમગ્ગો ચ પણ્ડિતેહિનિબ્બાનત્થિકેહિ પટિપજ્જિતબ્બો પટિપદાસઙ્ખાતો અરિયમગ્ગો ચાતિ. તત્થ પકતિમગ્ગો ઉપ્પન્નકિચ્ચાકિચ્ચેહિ જનેહિ પથિયતિ ગચ્છિયતીતિ પથો, પટિપદા પન અમતમહાપુરં ગન્તુકામેહિ કુલપુત્તેહિ સદ્ધાપાથેય્યં ગહેત્વા પથિયતિ પટિપજ્જિયતીતિ પથો. અથ વા પાથેતિ કારકં પુગ્ગલં ગમેતિ નિબ્બાનં સમ્પાપેતીતિ વા પથો , પટિપદાયેવ. મગ્ગાભિધાનં **ચુરાદિ**ગણે **મગ્ગ**ધાતુકથનટ્ઠાને કથેસ્સામ.

કથ નિપ્પાકે. કથતિ.

મથ વિલોથને. મથતિ.

પોથ પરિયાયનભાવે. પોથતિ. પોથકો. પોથેતીતિ અયં **ચુરાદિ**ગણેપિ વત્તતિ. તેન ''સમન્તા અનુપરિયેય્યું, નિપ્પોથેન્તા ચતુદ્દિસા''તિ પયોગો દિસ્સતિ.

ગોત્થ વંસે. ગોત્થતિ. ગોત્થુલો, ગોત્થુ.

પુથુ વિત્થારે. પોથતિ. પુથવી.

થકારન્તધાતુરૂપાનિ.

દકારન્તધાતુ

દા દાને. **આપુબ્બો** ગહણે. સદ્ધો દાનં દદાતિ દેતિ, સીલં આદદાતિ આદેતિ. ઇમાનિ સુદ્ધકત્તુપદાનિ તદ્દીપકત્તા. સદ્ધો અસ્સદ્ધં દાનં દાપેતિ, સીલં આદપેતિ, સમાદપેતિ. યે ધમ્મમેવાદપયન્તિ સન્તો. ઇમાનિ કારિતપદાનિ હેતુકત્તુપદાનીતિ ચ વુચ્ચન્તિ તદ્દીપકત્તા. સદ્ધેન દાનં દીયતિ, સીલં આદીયતિ, સમાદીયતિ, ઇમાનિ કમ્મપદાનિ તદ્દીપકત્તા. અયઞ્ચ **દા દાને**તિ ધાતુ સાસનાનુરૂપસુતિવસેન **દિવાદિ**ગણં પત્વા **સુપન**ક્રિયં વદન્તો ''દાયતિ નિદ્દાયતિ નિદ્દા''તિ સનામપદાનિ સુદ્ધકત્તુપદાનિ જનયતિ. **દાનમવખણ્ડનઞ્ચ** વદન્તો ''દિયતિ દાનં દાત્ત''ન્તિ સનામપદાનિ સુદ્ધકત્તુપદાનિ જનયતિ. **સુદ્ધિં**વદન્તો ''દાયતિ વેદાયતિ વોદાન''ન્તિ સનામપદાનિ સુદ્ધકત્તુપદાનિ જનયતિ, ઇમસ્મિં પન **ભૂવાદિ**ગણે **દાનં** વદન્તો **આપુબ્બ**વસેન **ગહણઞ્ચ** વદન્તો ''દદાતિ દેતિ આદદાતિ આદેતિ દાનં આદાન''ન્તિ સનામપદાનિ સુદ્ધકત્તુપદાનિ જનયતિ. તથા કુચ્છિતગમનં વદન્તો ''દાતિ

સુદ્ધાતિ સુદ્ધો સુદ્ધી''તિ સનામપદાનિ સુદ્ધકત્તુપદાનિ જનયતીતિ અયં વિસેસો દટ્ઠબ્બો. યથા ચેત્થ, એવમઞ્ઞત્રાપિ યથાસમ્ભવં વિસેસો ઉપપરિક્ખિતબ્બો નયઞ્ઞૂહિ.

ઇદાનિસ્સ નામપદાનિ **તુ**મન્તાદીનિ બ્રૂમ. ''દાનં, દેય્યં, દાતબ્બં, બ્રહ્મદેય્યં, દિન્નં, દાયકો, દાયિકા, દક્ખિણા'' ઇચ્ચાદીનિ, ''દાતું, પદાતું, દાતવે, પદાતવે, દત્વા, દત્વાન, દદાતુન, દદિત્વા, દદિત્વાન, દદિય, દજ્જા, દદિયાન, આદાતું, આદાય, આદિય'' ઇચ્ચાદીનિ ચ યોજેતબ્બાનિ.

તત્થ **દાન**ન્તિ દાતબ્બં, દદન્તિ એતેનાતિ અત્થે ન દેય્યધમ્મો દાનચેતના ચ વુચ્ચતિ. કસ્મા પન તત્થ **દિન્ન**સદ્દોયેવ કથિયતિ, ન **દત્ત**સદ્દોતિ? અકથને કારણમત્થિ. ''દાનં દિન્ન''ન્તિઆદીસુ હિ **દિન્ન**સદ્દટ્ઠાને **દત્ત**સદ્દો ન દિસ્સતિ, તસ્મા ન કથિયતિ.

ગુણભૂતો **દત્ત**સદ્દો, ન દિટ્ઠો જિનભાસિતે;
''મનસા દાનં મયા દિન્નં'', ઇતિ **દિન્ન**પદં વિય.

''દેવદત્તો યઞ્ઞદત્તો, દત્તો'' ઇતિ ચ આદિકો;
પણ્ણત્તિવચને દિટ્ઠો, સમાસબ્યાસતો પન.

તસ્મા ''દેવદત્તો''તિઆદીસુ ''દેવેન દિન્નો''તિ સમાસં કત્વા પણ્ણત્તિવચનત્તા **દિન્ન**સદ્દસ્સ **દત્તા**દેસો કાતબ્બો સાસનાનુરૂપેન. ઉપરિ હિ ''દિન્નસ્સ દત્તો ક્વચિ પણ્ણત્તિય''ન્તિ લક્ખણં પસ્સિસ્સથ. અયમેવ હિ સાસને નીતિ અવિલઙ્ઘનીયા. ઇદં પનેત્થ વવત્થાનં –

સક્કટે **દત્ત**સદ્દોવ, **દિન્ન**સદ્દો ન દિસ્સતિ;
બ્યાસમ્હિ **દિન્ન**સદ્દોવ, **દત્ત**સદ્દો ન પાળિયં.

''મનસા દાનં મયા દિન્નં, દાનં દિન્નો''તિઆદિસુ;
''ધમ્મદિન્ના મહામાયા'', ઇચ્ચાદીસુ ચ પાળિસુ.

ઇતિ બ્યાસસમાસાનં, વસા દ્વેધા પવત્તતિ;
દિન્નસદ્દોતિ દીપેય્ય, ન સો સક્કટભાસિતે.

ગુણભૂતો **દત્ત**સદ્દો, અસમાસમ્હિ કેવલો;
ન દિસ્સતિ મુનિમતે, **દિન્ન**સદ્દોવ કેવલો.

તેનેવ **દિન્ન**સદ્દસ્સ, **દત્તા**દેસો કતો મયા;
''દત્તં સિરપ્પદાન''ન્તિ, કવયો પન અબ્રવું.

એદિસો પાળિયં નત્થિ, નયો તસ્મા ન સો વરો;
''દત્તો''તિ ભૂરિદત્તસ્સ, સઞ્ઞા પણ્ણત્તિયં ગતા.

''બ્રહ્મદત્તો બુદ્ધદત્તો, દત્તો'' ઇતિ હિ સાસને;

પણ્ણત્તિયં **દત્ત**સદ્દો, અસમાસસમાસિકો.

‘‘પરદત્તભોજન’’ન્તિ, એવમાદીસુ પાળિસુ;
સમાસે ગુણભૂતોયં, **દત્ત**સદ્દો પતિટ્ઠિતો.

‘‘મનસા દાનં મયા દિન્નં, દાનં દિન્નો’’તિઆદિસુ;
ગુણભૂતો **દિન્ન**સદ્દો, અસમાસમ્હિ દિસ્સતિ.

‘‘દિન્નાદાયી ધમ્મદિન્ના’’, ઇચ્ચેવમાદીસુ પન;
સમાસે ગુણપણ્ણત્તિ-ભાવેનેસ પદિસ્સતિ.

કોચિ પન સદ્દસત્થવિદૂ ગરુ એવં સદ્દરચનમકાસિ –

‘‘યસ્સઙ્કુરેહિ જિમુતમ્બુજલોદિતેહિ,
વાતેરિતેહિ પતિતેહિ સુણેહિ તેહિ.

જેનન્તચીવરમસોભથ બ્રહ્મદત્તં,
વન્દામિ તં ચલદલં વરબોધિરુક્ખ’’ન્તિ.

એત્થ ચ **બ્રહ્મદત્ત**ન્તિ ઇદં સક્કટભાસાતો નયં ગહેત્વા વુત્તં, ન પાળિતો. પાળિનયઞ્હિપત્વા ‘‘બ્રહ્મદત્તિય’’ન્તિ વા ‘‘બ્રહ્મદિન્ન’’ન્તિ વા ‘‘દેવદત્તિય’’ન્તિ વા ‘‘દેવદિન્ન’’ન્તિ વા રૂપેન ભવિતબ્બં. તથા હિ ‘‘બોધિસત્તો ચ મદ્દી ચ સમ્મોદમાના સક્કદત્તિયે અસ્સમે વસિંસૂ’’તિ પાળિનયાનુરૂપો અટ્ઠકથાપાઠો દિસ્સતિ. તસ્મા એત્થેવં વદામ –

‘‘**દત્ત**સદ્દસ્સ ઠાનમ્હિ, ‘‘દત્તિય’’ન્તિ રવો ગતો;
દેવદત્તિયપત્તો ચ, અસ્સમો સક્કદત્તિયો’’તિ.

અયં નીતિ સાધુકં મનસિ કાતબ્બા. અત્ર પન પરિપુણ્ણાપરિપુણ્ણવસેન યથારહં પદક્કમો ભવતિ.

દદાતિ, દદન્તિ. દદાસિ, દદાથ. દદામિ, દદામ. દદાતુ, દદન્તુ. દદાહિ, દદાથ. દદામિ, દદામ, દદામસે. દદેય્ય, દદે, દજ્જા. દજ્જા સપ્પુરિસો દાનં. દદેય્યું, દજ્જું. પિતા માતા ચ તે દજ્જું. દદેય્યાસિ, દજ્જાસિ, દજ્જેસિ ઇચ્ચપિ. દજ્જાસિ અભયં મમ. માતરં કેન દોસેન, દજ્જાસિ દકરક્ખિનો. સીલવન્તેસુ દજ્જેસિ, દાનં મદ્દિ યથારહં. દદેય્યાથ, દજ્જાથ. દદેય્યામિ, દજ્જામિ, દદેય્યામ, દજ્જામ. દદેથ, દદેરં. દદેથો, દદેય્યાવ્હો, દજ્જાવ્હો. દદેય્યં, દજ્જં. નેવ દજ્જં મહોસધં. દદેય્યામ્હે, દજ્જામ્હે. અયમસ્માકં ખન્તિ. ગરૂનં પન ખન્તિ અઞ્ઞથા ભવતિ. તથા હિ –

ગરૂ ‘‘દજ્જતિ દજ્જન્તિ’’, ઇતિઆદિનયેન તુ;
અટ્ઠન્નમ્પિ વિભત્તીનં, વસેનાહુ પદક્કમં.

પાળિં ઉપપરિક્ખિત્વા, તઞ્ચે યુજ્જતિ ગણ્હથ;
ન હિ સબ્બપ્પકારેન, પાળિયો પટિભન્તિ નો.

તત્થ અસ્માકં ખન્તિયા ‘‘દજ્જા દજ્જ’’ન્તિઆદીનિ **ય્ય**કારસહિતેયેવ સત્તમિયા પદરૂપે સિજ્ઝન્તિ. ‘‘દજ્જા સપ્પુરિસો દાન’’ન્તિ એત્થ હિ ‘‘દજ્જા ઇદં ‘‘દદેય્યા’’તિ પદરૂપં પતિટ્ઠપેત્વા **ય્ય**કારે પરે સરલોપં કત્વા તતો તિણ્ણં બ્યઞ્જનાનં સંયોગઞ્ચ તીસુસઞ્ઞોગબ્યઞ્જનેસુ દ્વિન્નં સરૂપાનમેકસ્સ લોપઞ્ચ દ્યકારસઞ્ઞોગસ્સ ચ **જ**કારદ્વયં કત્વા તતો દીઘવસેનુચ્ચારિતબ્બત્તા અનિમિત્તં દીઘભાવં કત્વા નિપ્ફજ્જતિ. એવં સાસનસ્સાનુરૂપો વણ્ણસન્ધિ ભવતિ. દુવિધો હિ સન્ધિ પદસન્ધિ વણ્ણસન્ધીતિ. તેસુ યત્થ પદચ્છેદો લબ્ભતિ, સો પદસન્ધિ. યથા? તત્રાયં. યત્થ પન ન લબ્ભતિ, સો વણ્ણસન્ધિ. યથા? અત્રજો. યથા ચ સુગતો, યથા ચ પદ્ધાનિ. એવં દુવિધેસુ સન્ધીસુ ‘‘દજ્જા’’તિ અયં વણ્ણસન્ધિ એવ.

અપરોપિ રૂપનયો ભવતિ **ત્વા**પચ્ચયન્તવસેન –

> ‘‘અયં સો ઇન્દકો યક્ખો, દજ્જા દાનં પરિત્તકં;
> અતિરોચતિ અમ્હેહિ, ચન્દો તારગણે યથા’’તિ

દસ્સનતો. એત્થ હિ **દજ્જા**તિ દત્વાતિ અત્થો. ઇદં પન **દત્વા**સદ્દેન સમાનત્થં ‘‘દદિય્ય’’ ઇતિ પદરૂપં પતિટ્ઠપેત્વા **ય્ય**કારે પરે સરલોપં કત્વા સઞ્ઞોગેસુ સરૂપલોપઞ્ચ તતો દ્યકારસઞ્ઞોગસ્સ **જ્જ**કારદ્વયં દીઘત્તઞ્ચ કત્વા નિપ્ફજ્જતિ.

અથાપરોપિ રૂપનયો ભવતિ કમ્મનિ **ય**પચ્ચયવસેન. તથા હિ ‘‘પેતાનં દક્ખિણં દજ્જા’’તિ ચ ‘‘દક્ખિણા દજ્જા’’તિ ચ દ્વે પાઠા દિસ્સન્તિ. તત્થ પચ્છિમસ્સ **દજ્જા**તિ દાતબ્બાતિ અત્થો કમ્મનિ **ય**પચ્ચયવસેન. ઇધ પન **દા**ધાતુતો **ય**પચ્ચયં કત્વા ધાતુસ્સ દ્વિત્તઞ્ચ પુબ્બસ્સ રસ્સત્તઞ્ચ તતો **ય**કારે પરે સરલોપં સઞ્ઞોગભાવઞ્ચ **જ્જ**કારદ્વયઞ્ચ ઇત્થિલિઙ્ગત્તા **આ**પચ્ચયાદિઞ્ચ કત્વા ‘‘દજ્જા’’તિ નિપ્ફજ્જતિ. એવં ‘‘દજ્જા દદેય્યા’’તિ ચ ‘‘દજ્જા દદિય્ય દત્વા’’તિ ચ ‘‘દજ્જા દાતબ્બા’’તિ ચ એતાનિ પચ્ચેકં પરિયાયવચનાનિ ભવન્તિ. ‘‘દજ્જું. દજ્જાસિ, દજ્જાથ. દજ્જામિ, દજ્જામ. દજ્જાવ્હો, દજ્જ’’ન્તિ એતાનિપિ ‘‘દદેય્યું દદેય્યાસી’’તિઆદિના પદરૂપાનિ પતિટ્ઠપેત્વા **ય્ય**કારે પરે સરલોપં સઞ્ઞોગેસુ સરૂપલોપં **દ્ય**કારસમઞ્ઞોગસ્સ **જ્જ**કારદ્વયઞ્ચ કત્વા નિપ્ફજ્જન્તિ. એતેસુ **દજ્જાસી**તિ યં રૂપં તસ્સાવયવસ્સ **આ**કારસ્સ **એ**કારં કત્વા અપરમ્પિ ‘‘દજ્જેસી’’તિ રૂપં ભવતીતિ દટ્ઠબ્બં. એસ નયો અઞ્ઞત્રાપિ યથાસમ્ભવં યોજેતબ્બો.

અચિન્તેય્યાનુભાવસ્સ હિ સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ પાળિનયો અચિન્તેય્યોયેવ હોતિ, ગમ્ભીરો દુક્ખોગાળ્હો, ન યેન કેનચિ લક્ખણેન સાધેતબ્બો, યથાતન્તિ વિરચિતેહેવ લક્ખણેહિ સાધેતબ્બો. તથા હિ ‘‘ખત્તિયા તિત્થિયા ચેતિયાની’’તિઆદીસુ **ય**કારે પરે સરલોપો ભવતિ, તેન ‘‘અથેત્થેકસતં ખત્યા. એવમ્પિ તિત્થ્યા પુથુસો વદન્તિ. આરામરુક્ખચેત્યાની’’તિ પયોગા દિસ્સન્તિ. તથા ‘‘સાકચ્છતિ તચ્છ’’ન્તિ એત્થાપિ ‘‘સહ કથયતી’’તિવા ‘‘સંકથયતી’’તિ વા ‘‘તથ્ય’’ન્તિ ચ પદરૂપં પતિટ્ઠપેત્વા **સહ**સદ્દસ્સ **હ**કારલોપં, **સં**સદ્દે ચ નિગ્ગહીતલોપં કત્વા **સ**કારગતસ્સ સરસ્સ દીઘં કત્વા **ય**કારે પરે સરલોપં કત્વા તતો **થ્ય**કારસઞ્ઞોગસ્સ **ચ્છ**યુગં કત્વા વિસભાગસઞ્ઞોગે એકો એકસ્સ સભાગત્તમાપજ્જતિ. તેન ‘‘સાકચ્છતિ તચ્છ’’ન્તિ રૂપાનિ સિજ્ઝન્તિ. તથા હિ ‘‘અઞ્ઞમઞ્ઞં સાકચ્છિંસુ. કાલેન ધમ્મસાકચ્છા. ભૂતં તચ્છં. યથાતથિયં વિદિત્વાપિ ધમ્મં, સમ્મા સો લોકે પરિબ્બજેય્યા’’તિ સવિકપાનિ પયોગાનિ દિસ્સન્તિ. ‘‘નજ્જા’’તિઆદીસુપિ ‘‘નદિયા’’તિઆદીનિ પદરૂપાનિ પતિટ્ઠપેત્વા વણ્ણસન્ધિવસેન **ય**કારે પરે લોપવિધિ લબ્ભતિયેવ. વિવિધો હિ સાસનાનુકૂલો રૂપનિપ્ફાદનુપાયો, ઉપરિ ચ એતેસં સાધનત્થં ‘‘સરલોપો યમનરાદીસૂ’’તિઆદીનિ લક્ખણાનિ ભવિસ્સન્તિ. તત્થ –

“દજ્જા દજ્જુ”ન્તિઆદીનિ, સત્તમીનં વસેન મે;
વુત્તાનિ યોગિરાજસ્સ, સાસનત્થં મહેસિનો.

અત્રિદં વત્તબ્બં, કિઞ્ચાપિ અટ્ઠકથાચરિયેહિ “માતરં તેન દોસેન, દજ્જાહં દકરક્ખિનો”તિ એત્થ **દજ્જ**ન્તિ પદસ્સ “દમ્મી”તિ વત્તમાનાવસેન વિવરણં કતં, તથાપિ સત્તમીપયોગોયેવ. આચરિયા હિ “સત્તમીપયોગો અય”ન્તિ જાનન્તાપિ “કદાચિ અઞ્ઞે પરિકપ્પત્થમ્પિ ગણ્હેય્યુ”ન્તિ આસઙ્કાય એવં વિવરણમકંસુ. તથા કિઞ્ચાપિ તેહિ “અનાપરાધકમ્મન્તં, ન દજ્જં દકરક્ખિનો”તિ એત્થ **ન દજ્જ**ન્તિ પદસ્સ “નાહં દકરક્ખસ્સ દસ્સામી”તિ ભવિસ્સન્તીવસેન વિવરણં કતં, તથાપિ સત્તમીપયોગોયેવ, અનાગતં પન પટિચ્ચ વત્તબ્બત્થત્તા એવં વિવરણં કતં. “નેવ દજ્જં મહોસધ”ન્તિ એત્થ પન “ન ત્વેવ દદેય્ય”ન્તિ સત્તમીપયોગવસેનેવ વિવરણં કતન્તિ. એવં દજ્જંપદસ્સ વિનિચ્છયો વેદિતબ્બો.

ઇદાનિ પરોક્ખાદિવસેન પદક્કમો કથિયતિ. “દદ, દદ્દૂ. દદ્દૂ”તિ ચ ઇદં “નારદો ઇતિ નામેન, કસ્સપો ઇતિ મં વિદૂ”તિઆદીસુ **વિદૂ**સદ્દેન સમં. દદે, દદિત્થ, દદં, દદિમ્હ. દદિત્થ, દદિરે. દદિત્થો, દદિવ્હો.

એત્થ ચ **દદિત્થો**તિ ઇદં “સઞ્ઞઘિત્થો મયા સહ. મા કિસિત્થો મયા વિના. મા નં કલલે અક્કમિત્થો”તિઆદીસુ “સઞ્ઞઘિત્થો”તિઆદીહિ સમં. ઇમિના નયેન સબ્બત્થ લબ્ભમાનવસેન સદિસતા ઉપપરિક્ખિતબ્બા. દદં, દદિમ્હે. પરોક્ખાસહિભરૂપાનિ.

અદદા, અદદૂ. અદદે, અદદત્થ. અદદં, અદદમ્હ. અદદત્થ, અદદત્થું. અદદસે, અદદવ્હં. અદદિં અદદમ્હસે. ઇતિ અનકારપુબ્બમ્પિ રૂપં ગહેતબ્બં “યેસં નો ન દદમ્હસે”તિ દસ્સનતો. હિય્યત્તનીસહિતરૂપાનિ.

અદદિ, અદદું, અદદિંસુ. અદદો, અદદિત્થ. અદદિં, અદદિમ્હા. અદદા, અદદૂ. અદદસે, અદદિવ્હં. અદદં, અદદિમ્હે. અજ્જતનીસહિતરૂપાનિ.

“દદિસ્સતિ, દદિસ્સન્તિ” ઇચ્ચાદિ સબ્બં નેય્યં. ભવિસ્સન્તીસહિતરૂપાનિ.

“અદદિસા, દદિસ્સા, અદદિસ્સંસુ, દદિસ્સંસુ” ઇચ્ચાદિ ચ સબ્બં નેય્યં. કાલાતિપત્તિસહિતરૂપાનિ.

અપરાનિપિ વત્તમાનાદિસહિતરૂપાનિ ભવન્તિ. દેતિ, દેન્તિ. દેસિ, દેથ. દેમિ, દમ્મિ, દેમ, દમ્મ. દેતુ, દેન્તુ. દેહિ, દેથ. દેમિ, દમ્મિ, દેમ, દમ્મ. અત્તનોપદાનિ અપ્પસિદ્ધાનિ. સત્તમીનયો ચ પરોક્ખાનયો ચ અપ્પસિદ્ધો. હિયુત્તનીનયો પન અજ્જતનીનયો ચ કોચિ કોચિ પસિદ્ધો પાળિયં આગતત્તા, સક્કા ચ “અદા, અદૂ, અદો, અદ”ન્તિઆદિના યોજેતું. તથા હિ નયો દિસ્સતિ. અદા દાનં પુરિન્દદો. વરઞ્ચેમે અદો સક્ક. બ્રાહ્મણાનં અદં ગજં. અદાસિમે. અદંસુ તે મમોકાસં. અદાસિં બ્રાહ્મણે તદાતિ. “દસ્સતિ, દસ્સન્તિ” ઇચ્ચાદિ સબ્બં નેય્યં. “અદસ્સા, દસ્સા, અદસ્સંસુ, દસ્સંસુ, દસ્સિંસુ” ઇચ્ચાદિ ચ સબ્બં નેય્યં.

તથા આદદાતિ, આદદન્તિ. આદદાસિ, આદદાથ. આદદામિ, આદદામ. **કચ્ચાયનમતે** “આદત્તે”તિ અત્તનોપદં વુત્તં. એવં “આદદાતુ, આદદેય્ય” ઇચ્ચાદિ સબ્બં નેય્યં. આદેતુ આદેય્ય ઇચ્ચાદિ યથારહં યોજેતબ્બં. એવમેવ ચ “દાપેતિ, આદાપેતી”તિઆદીનિપિ યથારહં યોજેતબ્બાનિ.

દાકુચ્છિતે ગમને. દાતિ. સુદ્દાતિ. સુદ્દો, સુદ્દી. તત્થ **સુદ્દો**તિ સુદ્દાતીતિ સુદ્દો, પરપોથનાદિલુદ્દાચારકમ્મુના દારુકમ્માદિખુદ્દાચારકમ્મુના ચ લહું લહું કુચ્છિતં ગચ્છતીતિ અત્થો. તથા હિ **સુ** ઇતિ સીઘત્થે નિપાતો, **દા** ઇતિ ગરહત્થો ધાતુ કુચ્છિતગતિવાચકત્તા. સુદ્દસ્સ ભરિયા **સુદ્દી**.

દુ ગતિયં. દવતિ. દુમો. એત્થ ચ દવતિ ગચ્છતિ મૂલક્ખન્ધસાખાવિટપપત્તપલ્લવપુપ્ફફલેહિ વુદ્ધિં વિરૂળ્હિં વેપુલ્લં પાપુણાતીતિ **દુમો**.

દેસોધને. **સોધનં** પરિયોદાપનં. દાયતિ. દાયનં. યથા ગાયતિ, ગાયનં. દાયિતું, દાયિત્વા, ધાતાવયવ**સ્સે**કારસ્સ **આયા**દેસો. ''દાતું, દત્વા'' ઇચ્ચપિ રૂપાનિ.

તત્ર **દાતુ**ન્તિ સોધેતું. **દત્વા**તિ સોધેત્વાતિ અત્થો ગહેતબ્બો. તથા હિ ''બાલો અબ્યત્તો નપ્પટિબલો અનુયુઞ્જિયમાનો અનુયોગં દાતુ''ન્તિ એત્થ **દાતુ**ન્તિ પદસ્સ સોધેતુન્તિ અત્થો. કેચિ ''દાનત્થ''ન્તિ અત્થં વદન્તિ, તં ન યુત્તં. ન હિ યો પરેહિ અનુયુઞ્જિયતિ, સો અનુયોગં દેતિ નામાતિ. તસ્મા ''આચરિયસ્સ અનુયોગં દત્વા બારાણસિં પચ્ચાગચ્છી''તિઆદીસુપિ **અનુયોગં દત્વા**તિ અનુયોગં સોધેત્વાતિ અત્થોયેવ ગહેતબ્બો. તથા હિ પુબ્બાચરિયેહિ ''અનુયોગદાપનત્થ''ન્તિ એતસ્મિં પદેસે એસોયેવત્થો વિભાવિતો. કથં? **અનુયોગદાપનત્થ**ન્તિ અનુયોગં સોધાપેતું. વિમદ્દક્ખમઞ્હિ સીહનાદં નદન્તો અત્થતો અનુયોગં સોધેતિ નામ, અનુયુઞ્જન્તો ચ નં સોધાપેતિ નામાતિ. ઇદમ્પિ ચ તેહિ વુત્તં. **દાતુ**ન્તિ સોધેતું. કેચિ ''દાનત્થ''ન્તિ અત્થં વદન્તિ, તં ન યુત્તં. ન હિ યો સીહનાદં નદતિ, સો એવ તત્થ અનુયોગં દેતીતિ. સમન્તપટ્ઠાનમહાપકરણ સંવણ્ણનાયમ્પિ પુબ્બાચરિયેહિ ''**દાનં દત્વા**તિ તં ચેતનં પરિયોદાપેત્વા''તિ સોધનત્થો વુત્તો. દુલ્લભા અયં નીતિ સાધુકં ચિત્તે ઠપેતબ્બા.

દે પાલને. દીયતિ. દાનં, ઉદ્દાનં દાયિતું, દાયિત્વા. તત્થ **દાન**ન્તિ દુગ્ગતિતો દાયતિ રક્ખતીતિ દાનં, દાનચેતના. **ઉદ્દાન**ન્તિ વુત્તસ્સ અત્થસ્સ વક્ખમાનસ્સ વા વિપ્પકિણ્ણભાવેન નસ્સિતું અદત્વા ઉદ્ધં દાનં રક્ખણં ઉદ્દાનં, સઙ્ગહવચનન્તિ અત્થો. અથ વા **ઉદ્દાન**ન્તિ પચ્છુદ્દાનાદિકં ઉદ્દાનં.

ખાદ ભક્ખને. ખાદતિ. ખાદિકા, ખાદનં, અઞ્ઞમઞ્ઞખાદિકા. પુબ્બફલખાદિકા, ખજ્જં, ખાદનીયં, ખન્ધા.

તત્થ **ખજ્જ**ન્તિ પૂવો. **ખાદનીય**ન્તિ પૂવફલાફલાદિ. ''ખાદનીયં વા ભોજનીયં વા''તિ વિસું ભોજનીયસ્સ વચનતો ખાદનં નામ ખજ્જસ્સ વા ખાદનીયસ્સ વા ભક્ખનં. અપિચ હિંસાપિ ''ખાદન''ન્તિ વુચ્ચતિ. જાતિજરાબ્યાધિદુક્ખાદીહિ ખજ્જન્તીતિ **ખન્ધા**, રૂપવેદનાસઞ્ઞાસઙ્ખારવિઞ્ઞાણાનિ. ''ચીવરાનિ નસ્સન્તિપિ ડય્હન્તિપિ ઉન્દૂરેહિપિ ખજ્જન્તી''તિ એત્થ વિય **ખજ્જ**ન્તિ સદ્દો કમ્મત્થો.

બદ થેરિયે. થિરભાવો **થેરિયં**, યથા દક્ખિયં. બદતિ. બદરી, બદરં. અત્રિદં વુચ્ચતિ –

> કક્કન્ધુ બદરી કોલી, કોલં કુલવમિચ્ચપિ;
> તેનિલં બદરઞ્ચાતિ, નામં રુક્ખસ્સ કોલિયાતિ.

ખદ ધિતિહિંસાસુ ચ. થેરિયાપેક્ખાય **ચ**કારો. ખદતિ. ખદિરો.

ગદ વિયત્તિયં વાચાયં. ગદતિ. આગદનં, તથો આગદો એતસ્સાતિ તથાગતો. સુટ્ઠુ ગદતીતિ સુગદો.

રદ વિલેખને. રદતિ. રદનો, રદો, દાઠારદો. અત્ર **રદનો**તિ દન્તો.

નદ અબ્યત્તસદ્દે. સીહો નદતિ, પણદતિ. નાદો, નદી. પબ્બતેસુ વનાદીસુ નદતીતિ **નદી**. **નદ ઇ** ઇતિ ધાતુદ્વયવસેન પન ''નદન્તી ગચ્છતીતિ **નદી**''તિપિ નિબ્બચનં વદન્તિ.

કેચેત્થ વદેય્યું યા પનેસા ''નદ અબ્યત્તસદ્દે'તિ ધાતુ તુમ્હેહિ વુત્તા, સા કિંનિચ્ચમબ્યત્તસદ્દેયેવ વત્તતિ, ઉદાહુ કત્થચિ વિયત્તિયમ્પિ વાચાયં વત્તતી''તિ? નિચ્ચમબ્યત્તસદ્દેયેવ વત્તતીતિ. યજ્જેવં ''સીહો નદતી''તિઆદીસુ તિરચ્છાનગતાદિસદ્દભાવેન અવિભાવિતત્થતાય **નદ**સદ્દો અબ્યત્તસદ્દો હોતુ, ''સીહો વિય અયં પુરિસો નદતી''તિઆદીસુ પન મનુસ્સભાસાપિ અબ્યત્તસદ્દો સિયાતિ? તન્ન વિયત્તાપિ સમાના મનુસ્સભાસા સીહો વિયાતિ એવં સમુપેક્ખાવસેન **સીહ**પદત્થસ્સાપેક્ખનતો **નદ**સદ્દેન નિદ્દિસિયતિ , ન પુરિસાપેક્ખનવસેન. યથા હિ વલાહકૂપમાવસેન કથિતં, ''કથઞ્ચ પુગ્ગલો ગજ્જિતા ચ વસ્સિતા ચ હોતી''તિ પાળિયં ગજ્જનં વસ્સનઞ્ચ પુગ્ગલે અલબ્ભમાનમ્પિ વલાહકસ્સ ગજ્જનવસ્સનસદિસતાય ભાસનકરણક્રિયાયૂપલબ્ભનતો વત્તબ્બમેવ હોતિ, એવમેવ નિબ્ભયભાવેન સીહનાદસદિસિયા વાચાય નિચ્છરણતો સીહો વિય નદતીતિ અવિભાવિતત્થવન્તેન **નદ**સદ્દેન મનુસ્સભાસાપિ નિદ્દિસિતબ્બા હોતિ.

એત્થ ચ અમ્બફલૂપમાદયોપિ આહરિત્વા દસ્સેતબ્બા. ન હિ પક્કામકતાદીનિ પુગ્ગલેસુ વિજ્જન્તિ, અથ ખો અમ્બફલાદીસુ એવ વિજ્જન્તિ, એવં સન્તેપિ ભગવતા અઞ્ઞેનાકારેન સદિસત્તં વિભાવેતું અમ્બફલૂપમાદયો વુત્તા, એવમેવ **નદ**સદ્દો અબ્યત્તસદ્દભાવેન તિરચ્છાનગતસદ્દાદીસુ એવ વત્તબ્બોપિ અત્થન્તરવિભાવનત્થં ''સીહો વિય નદતી''તિઆદીસુ મનુસ્સભાસાયમ્પિ રૂળ્હિયા વુત્તો, ન સભાવતો. તથા હિ સભાવતો **નદ**સદ્દેનપિ **વસ્સિત**સદ્દાદીહિપિ મનુસ્સભાસા નિદ્દિસિતબ્બા ન હોતીતિ. યદિ એવં –

> ''સુવિજાનં સિઙ્ગાલાનં, સકુણાનઞ્ચ વસ્સિતં;
> મનુસ્સવસ્સિતં રાજ, દુબ્બિજાનતરં તતો''તિ

એત્થ કસ્મા **વસ્સિત**સદ્દેન મનુસ્સભાસા નિદ્દિસિયતીતિ? સચ્ચં મનુસ્સભાસાપિ **વસ્સિત**સદ્દેન નિદ્દિટ્ઠા દિસ્સતિ, એવં સન્તેપિ સા ''સુવિજાનં સિઙ્ગાલાનં, સકુણાનઞ્ચ વસ્સિત''ન્તિ **વસ્સિત**સદ્દવસેન પયોગસ્સ વચનતો તદનુરૂપં નિદ્દિસિતું અરહતીતિ મન્ત્વા **વસ્સિત**સદ્દસદિસી નિદ્દિટ્ઠા. ન હિ ''મનુસ્સો વસ્સતી''તિઆદિના વિસું પયોગા દિસ્સન્તિ, ''સકુણો વસ્સતિ, કૂજતી''તિઆદિના પન પયોગા દિસ્સન્તિ, તસ્મા ''સઙ્ગામં ઓતરિત્વાન, સીહનાદં નદિ કુસો''તિઆદીસુ વિય યથારહં અત્થો ગહેતબ્બો. એવં **નદ**ધાતુ સભાવતો અબ્યત્તસદ્દેયેવ હોતિ, ન વિયત્તિયં વાચાયન્તિ દટ્ઠબ્બં.

અદ્દ ગતિયં યાચને ચ. અદ્દતિ.

નદ્દ ગદ્દ સદ્દે. નદ્દતિ. ગદ્દતિ.

તદ્દ હિંસાયં. તદ્દતિ.

કદ્દ કુચ્છિતે સદ્દે. કદ્દતિ. કદ્દમો.

ખદ્દ દંસને. **દંસન**મિહ દન્તસુકતકત્તિકા ક્રિયા અભિધીયતે. સભાવત્તા ધાતુયા સાધનપ્પયોગસમવાયી. ખદ્દતિ.

અદિ બન્ધને. અન્દતિ. અન્દુ. **અન્દુ**સદ્દોપનેત્થ ઇત્થિલિઙ્ગો ગહેતબ્બો પાળિયં ઇત્થિલિઙ્ગપ્પયોગદસ્સનતો ''સેય્યથાપિ વાસેટ્ઠ અયં અચિરવતી નદી પૂરા ઉદકસ્સ સમતિત્તિકા કાકપેય્યા, અથ પુરિસો આગચ્છેય્ય પારત્થિકો પારગવેસી પારગામી પારં તરિતુકામો, સો ઓરિમતીરે દળ્હાય અન્દુયા પચ્છાબાહં ગાળ્હબન્ધનબન્ધો''તિ. તત્ર **અન્દૂ**તિ યં કિઞ્ચિ બન્ધનં વા. ''યથા અન્દુઘરે પુરિસો''તિ હિ વુત્તં. બન્ધનવિસેસો વા, ''અન્દુબન્ધનાદીનિ છિન્દિત્વા પલાયિંસૂ''તિ હિ વુત્તં. અપિચ અન્દનટ્ઠેન બન્ધનટ્ઠેન અન્દુ વિયાતિપિ **અન્દુ**, પઞ્ચ કામગુણા. વુત્તઞ્હેતં ભગવતા ''ઇમે ખો વાસેટ્ઠ પઞ્ચ કામગુણા અરિયસ્સ વિનયે અન્દૂતિપિ બન્ધનન્તિપિ વુચ્ચન્તી''તિ. નિગ્ગહીતાગમવસેનાયં ધાતુ વુત્તા. કત્થચિ પન વિગતનિગ્ગહીતાગમોપિ હોતિ, તં યથા? ''અવિજ્જા ભિક્ખવે પુબ્બઙ્ગમા અકુસલાનં ધમ્માનં સમાપત્તિયા અન્વદેવ અહિરિક''ન્તિ પાળિ. એત્થ અનુઅન્દતિ અનુબન્ધતીતિ અન્વદિ. અન્વદિ એવ **અન્વદેવા**તિ કિતવિગ્ગહો સન્ધિવિગ્ગહો ચ વેદિતબ્બો. તથા હિ **અટ્ઠકથાયં** ''**અન્વદેવા**તિ અનુબન્ધમાનમેવા''તિ વુત્તં, તં અવિજ્જમહિરિકં અનુબન્ધમાનમેવ હોતીતિ અત્થો.

ઇદિ પરમિસ્સરિયે ઇન્દતિ. ઇન્દનં, ઇન્દો.

એત્થ **ઇન્દો**તિ અધિપતિભૂતો યો કોચિ. સો હિ ઇન્દતિ પરેસુ ઇસ્સરિયં પાપુણાતીતિ **ઇન્દો**તિ વુચ્ચતિ. અપિચ **ઇન્દો**તિ સક્કો. સક્કસ્સ હિ અનેકાનિ નામાનિ –

સક્કો પુરિન્દદો ઇન્દો, વત્રભૂ પાકસાસનો;
સહસ્સનેત્તો મઘવા, દેવરાજા સુજમ્પતિ.

સહસ્સક્ખો દસસત-લોચનો વજિરાવુધો;
હૂતપતિ મહિન્દો ચ, કોસિયો દેવકુઞ્જરો.

સુરાધિપો સુરનાથો, વાસવો તિદિવાધિભૂ;
જમ્બારિ ચેવ વજિર-હત્થો અસુરસાસનો;
ગન્ધરાજા દેવિન્દો, સુરિન્દો અસુરાભિભૂતિ.

એવં અનેકાનિ નામાનિ. એકોપિ હિ અત્થો અનેકસદ્દપ્પવત્તિનિમિત્તતાય અનેકનામો. તેનાહ ભગવા –

સક્કો મહાલિ દેવાનમિન્દો પુબ્બે મનુસ્સભૂતો સમાનો મઘો નામ માણવો અહોસિ, તસ્મા ''મઘવા''તિ વુચ્ચતિ. સક્કો મહાલિ દેવાનમિન્દો પુબ્બે મનુસ્સભૂતો સમાનો પુરે દાનં અદાસિ, તસ્મા ''પુરિન્દદો''તિ વુચ્ચતિ. સક્કો મહાલિ દેવાનમિન્દો પુબ્બે મનુસ્સભૂતો સમાનો સક્કચ્ચં દાનં અદાસિ, તસ્મા ''સક્કો''તિ વુચ્ચતિ. સક્કો મહાલિ દેવાનમિન્દો પુબ્બે મનુસ્સભૂતો સમાનો આવાસં અદાસિ, તસ્મા ''વાસવો''તિ વુચ્ચતિ. સક્કો મહાલિ દેવાનમિન્દો સહસ્સં અત્થાનં મુહુત્તેન ચિન્તેતિ, તસ્મા ''સહસ્સક્ખો''તિ વુચ્ચતિ. સક્કસ્સ મહાલિ દેવાનમિન્દસ્સ સુજા નામ અસુરકઞ્ઞા પજાપતિ, તસ્મા

‘‘સુજમ્પતી’’તિ વુચ્ચતિ. સક્કો મહાલિ દેવાનમિન્દો દેવાનં તાવતિંસાનં ઇસ્સરિયાધિપચ્ચં રજ્જં કારેતિ, તસ્મા ‘‘દેવાનમિન્દો’’તિ વુચ્ચતીતિ.

એવમેકસ્સાપિ અત્થસ્સ અનેકાનિ સદ્દપ્પવત્તિનિમિત્તાનિ દિસ્સન્તિ.

તથા હિ યેન પવત્તિનિમિત્તેન તાવતિંસાધિપતિમ્હિ **ઇન્દ**સદ્દો પવત્તો, ન તેન તત્થ **સક્કાદિ**સદ્દા પવત્તા, અથ ખો અઞ્ઞેન. તથા યેન સમ્માદિટ્ઠિયં **પઞ્ઞા**સદ્દો પવત્તો, ન તેન તત્થ **વિજ્જાદિ**સદ્દા. યેન સમ્પયુત્તધમ્માનં પુબ્બઙ્ગમભાવેન ઉપ્પન્નધમ્મસ્મિં **ચિત્ત**સદ્દો પવત્તો, ન તેન તત્થ **વિઞ્ઞાણાદિ**સદ્દા. ન હિ વિના કેનચિ પવત્તિનિમિત્તેન સદ્દો પવત્તતીતિ. એકોપિ અત્થો સમ્મુત્યત્થો ચ પરમત્થો ચ અનેકસદ્દપ્પવત્તિનિમિત્તતાય અનેકનામોતિ દટ્ઠબ્બં.

એત્થ સિયા ‘‘નામાનીતિ વદથ, કિં નામં નામા’’તિ. વુચ્ચતે – ઈદિસે ઠાને અત્થેસુ સદ્દપ્પવત્તિનિમિત્તં ‘‘નામ’’ન્તિ ગહિતં, યં ‘‘લિઙ્ગ’’ન્તિપિ વુચ્ચતિ. તથા હિ ‘‘નામ’’ન્તિ ચ ‘‘લિઙ્ગ’’ન્તિ ચ સદ્દોપિ વુચ્ચતિ, ‘‘અઞ્ઞં સોભનં નામં પરિયેસિસ્સામિ. લિઙ્ગઞ્ચ નિપ્પજ્જતે’’તિઆદીસુ વિય. અસભાવધમ્મભૂતં નામપઞ્ઞત્તિસઙ્ખાતં અત્થેસુ સદ્દપ્પવત્તિનિમિત્તમ્પિ વુચ્ચતિ ‘‘નામગોત્તં ન જીરતિ. સતલિઙ્ગો’’તિઆદીસુ વિય. ઇતિ **નામ**સદ્દેનપિ **લિઙ્ગ**સદ્દેનપિ સદ્દપ્પવત્તિનિમિત્તસ્સ કથનં દટ્ઠબ્બં. સદ્દપ્પવત્તિનિમિત્તઞ્ચ નામ લોકસઙ્કેતસિદ્ધો તંતંવચનત્થનિયતો સામઞ્ઞાકારવિસેસોતિ ગહેતબ્બં. સો એવંભૂતોયેવ સામઞ્ઞાકારવિસેસો નામ પઞ્ઞત્તીતિ પુબ્બાચરિયા વદન્તિ . સો હિ તસ્મિં તસ્મિં અત્થે સદ્દં નામેતિ તસ્સ તસ્સ અત્થસ્સ નામસઞ્ઞં કરોતીતિ **નામં**, પકારેહિ ઞાપનતો **પઞ્ઞત્તિ** ચ. સવિઞ્ઞત્તિવિકારસ્સ પન સદ્દસ્સ સમ્મુતિપરમત્થસચ્ચાનં પકારેહિ ઞાપનતો પઞ્ઞત્તિભાવે વત્તબ્બમેવ નત્થિ. સદ્દસ્સેવ હિ એકન્તેન પઞ્ઞત્તિભાવો ઇચ્છિતબ્બો ‘‘નિરુત્તિપટિસમ્ભિદા પરિત્તારમ્મણા’’તિ ચ ‘‘નિરુત્તિપટિસમ્ભિદા પચ્ચુપ્પન્નારમ્મણા’’તિ ચ ‘‘નિરુત્તિપટિસમ્ભિદા બહિદ્ધારમ્મણા’’તિ ચ પાળિદસ્સનતો. ઇધ પન સદ્દપ્પવત્તિનિમિત્તાધિકારત્તા નામવસેન અત્થો પકાસિતો. એવં અનેકવિધસ્સ સામઞ્ઞાકારવિસેસોતિ પુબ્બાચરિયેહિ ગહિતસ્સ નામપઞ્ઞત્તિસઙ્ખાતસ્સ સદ્દપ્પવત્તિનિમિત્તસ્સ વસેન એકોપિ ઞેય્યત્થો અનેકલિઙ્ગોતિ ગહેતબ્બો. તેનાહ આયસ્મા સુહેમન્તો પભિન્નપટિસમ્ભિદો –

‘‘સતલિઙ્ગસ્સ અત્થસ્સ, સતલક્ખણધારિનો;
એકઙ્ગદસ્સી દુમ્મેધો, સતદસ્સીવ પણ્ડિતો’’તિ.

એવં સબ્બાભિધાનેસુપિ ઇમિના નયેન યથારહં અત્થો વિભાવેતબ્બો નયઞ્ઞૂહિ.

વિદિ અવયવે. વિન્દતિ. યદિ અભિધાનમત્થિ, ‘‘વિન્દો’’તિ દિસ્સતિ. યથા કણ્ડતિ. કણ્ડો.

ખિદિ અવયવેતિ ચન્દવિદુનો વદન્તિ. તેસં મતે ‘‘ખિન્દતી’’તિ રૂપં.

નિદિ કુચ્છાયં. **કુચ્છા**સદ્દો ગરહત્થો. નિન્દતિ. નિન્દા.

પોરાણમેતં અતુલ, નેતં અજ્જતનામિવ;
નિન્દન્તિ તુણ્હિમાસીનં, નિન્દન્તિ બહુભાણિનં;
મિતભાણિમ્પિ નિન્દન્તિ, નત્થિ લોકે અનિન્દિતો.

અવણ્ણો અગુણો નિન્દા, ગરહા અયસોપિ ચ;
અસિલોકો અકિત્તિ ચ, અસિલાઘા ચ અત્થુતિ.

નન્દ સમિદ્ધિયં. અકમ્મિકા ધાતુ. નન્દતિ પુત્તેહિ પુત્તિમા. નન્દાય નુન મરણેન. નન્દસિ સિરિવાહન. નન્દનં વનં. **અભિસદ્દયોગે પનાયં સકમ્મકોપિ**. **અભિનન્દ**ન્તિ આગતં નાભિનન્દન્તિ મરણં.

સિરીવ રૂપિનિં દિસ્વા, નન્દિતં આસિ તં કુલં;
તેન નન્દાતિ મે નામં, સુન્દરં પવરં અહુ.

રમ્મં વેળુવનં યેન, ન દિટ્ઠં સુગતાલયં;
ન તેન નન્દનં દિટ્ઠં, ઇતિ મઞ્ઞે મહેસયં.

યેન વેળુવનં દિટ્ઠં, નરનન્દનનન્દનં;
સુદિટ્ઠં નન્દનં તેન, અમરિન્દસુનન્દનં.

ચદિ હિલાદને દિત્તિયઞ્ચ. **હિલાદનં** સુખનં. **દિત્તિ** સોભા. ચન્દતિ. ચન્દનો, ચન્દો.

એત્થ ચ ચન્દનસ્સપિ અનેકાનિ નામાનિ – ચન્દનં, ગન્ધસારો, મલયજો, સુવણ્ણચન્દનં, હરિચન્દનં, રત્તચન્દનં, ગોસીતચન્દનં. ચન્દયતિ હિલાદયતિ સીતગુણસમઙ્ગિતાય સત્તાનં પલિળાહં વૂપસમેન્તં સુખં ઉપ્પાદેતીતિ **ચન્દનં**. **ચન્દો**તિ સોમો, સોપિ ચન્દયતિ હિલાદયતિ સીતગુણસમ્પત્તિયા અત્તનો પભાય સત્તાનં પરિળાહં વૂપસમેન્તો સુખં ઉપ્પાદેતીતિ **ચન્દો**તિ વુચ્ચતિ. અથ વા ચન્દતિ દિબ્બતિ સિરિયા વિરોચતીતિ **ચન્દો**. **આગમટ્ઠકથાસુ** પન ''છન્દં જનેતીતિ **ચન્દો**''તિ વુત્તં. તસ્સાપિ અનેકાનિ નામાનિ –

ચન્દો નક્ખત્તરાજા ચ, ઇન્દુ સોમો નિસાકરો;
ચન્દિમા મા નિસાનાથો, ઓસધી સો નિસાપતિ.

ઉળુરાજા સસઙ્કો ચ, હિમરંસિ સસીપિ ચ;
દ્વિજરાજા સસધરો, તારાપતિ હિમંસુ ચ.

કુમુદબન્ધવો ચેવ, મિગઙ્કો ચ કલાનિધિ;
સુધં સુધિ ધૂપિ યૂપ-રસ્મિ ચેવ ખમાકરો;
નક્ખત્તેસો ચ રજની-કરો સુબ્ભંસુ એવ ચ.

તદિ ચેતાયં. તન્દતિ. તન્દી.

કદિ કલદિ અવ્હાને રોદને ચ. કન્દતિ, પક્કન્દતિ. પક્કન્દું, કન્દન્તો, કલન્દકો.

કલિદિ પરિદેવને. કલિન્દતિ.

ખોદ પટિઘાતે. ખોદતિ.

ખન્દ ગતિસોસનેસુ. ખન્દતિ. ખન્દો. **ખન્દો** નામ એકો દેવો, યો ‘‘કુમારો સત્તિધરો’’તિ ચ વુચ્ચતિ.

ખુદિ આપવને. ખુન્દતિ.

સિદિ સીતિયે. **સીતિયં** સીતિભાવો. સિન્દતિ. સોસિન્દો, સોતત્તો.

વન્દ અભિવાદનથુતીસુ. વન્દતિ, અભિવન્દતિ. અભિવન્દના, વન્દનં, વન્દકો.

એત્થ પન **વન્દતી**તિ પદસ્સ નમસ્સતિ થોમેતિ વાતિ અત્થો. તથા હિ **સુત્તન્તટીકા**કારો ‘‘**વન્દે**તિ વન્દામિ થોમેમિ વા’’તિ આહ.

ભદિ કલ્લાણે સોખિયે ચ. **કલ્લાણં** કલ્યાણં, **સોખિયં** સુખિનો ભાવો, સુખમિચ્ચેવત્થો. ભન્દતિ. ભન્દકો, ભદ્દો, ભદ્રો.

મદિ થુતિમોદમદસુપનગતીસુ. મન્દતિ. મન્દો.

એત્થ પન **મન્દો**તિ અઞ્ઞાણીપિ બાલદારકોપિ વુચ્ચતિ. તત્થ અઞ્ઞાણી મન્દતિ અઞ્ઞાણભાવેન અપ્પસંસિતબ્બમ્પિ પુગ્ગલં થોમેતીતિ **મન્દો**. મન્દતિ અમોદિતબ્બટ્ઠાનેપિ મોદતીતિ **મન્દો**. મન્દતિ દાનસીલાદિપુઞ્ઞક્રિયાસુ પમજ્જતીતિ **મન્દો**. મન્દતિ અત્તનો ચ પરેસઞ્ચ હિતાહિતં અચિન્તેન્તો ખાદનીયભોજનીયાદીહિ અત્તનો કાયં સઞ્ઞાતમેદં કુરુમાનો સુપતીતિ **મન્દો**. મન્દતિ અયુત્તં પરેસં ક્રિયં દિટ્ઠાનુગતિઆપજ્જનેન ગચ્છતિ ગણ્હાતીતિ **મન્દો**. અથ વા મન્દતિ પુનપ્પુનં પટિસન્ધિગ્ગહણવસેન ગબ્ભં ગચ્છતીતિ **મન્દો**. વુત્તઞ્હિ ભગવતા ‘‘પુનપ્પુનં ગબ્ભમુપેતિ મન્દો’’તિ. બાલદારકો પન મન્દતિ યુત્તાયુત્તમજાનન્તો ઉત્તાનસેય્યંપરિવત્તનસેય્યં વા સુપતીતિ **મન્દો**. તથા હિ –

> ‘‘નોનીતસુખુમાલં મં, જાતપલ્લવકોમલં;
> મન્દં ઉત્તાનસયનં, પિસાચભયતજ્જિતા.
>
> પાદમૂલે મહેસિસ્સ, સાયેસું દીનમાનસા;
> ઇદં દદામ તે નાથ, સરણં હોહિ નાયકા’’તિ

વુત્તં, ઇતિ ઉત્તાનસયનતો પટ્ઠાય યાવ મન્દદસકં, તાવ ‘‘મન્દો’’તિ ‘‘દારકો’’તિ દટ્ઠબ્બો. અપ્પત્થવાચકોપિ પન **મન્દ**સદ્દો હોતિ, સો પાટિપદિકત્તા ઇધ નાધિપ્પેતો, અથ વા મન્દતિ અપ્પભાવેન ગચ્છતિ પવત્તતીતિ નિપ્ફન્નપાટિપદિકવસેનપિ ગહેતબ્બો.

મુદ હાસે. હસનં **હાસો** તુટ્ઠિ. મોદતિ, પમોદતિ. સમ્મોદતિ. સમ્મોદકો. સમ્મોદમાના ગચ્છન્તિ મુદિતા. મુદા.

હદ કરીસોસ્સગ્ગે. **કરીસોસ્સગ્ગો** નામ કરીસસ્સ ઓસ્સજ્જનં વિસ્સજ્જનં. હદતિ. ઉહદતિ. હદનો.

એત્થ ચ ‘‘યેસં નો સન્થતે દારકા ઉહદન્તિપિ ઉમ્મિહન્તિપી’’તિ અયં પાળિ નિદસ્સનં, તત્ર **ઉહદન્તિપી**તિ વચ્ચમ્પિ કરોન્તિ. **ઉમ્મિહન્તિપી**તિ પસ્સાવમ્પિ કરોન્તિ. પચ્છિમપદસ્સત્થો **મિહ સેચને**તિ ધાતુવસેન દટ્ઠબ્બો.

અયં પન **ચુરાદિ**ગણેપિ વત્તતિ દ્વિગણિકત્તા. ઇમસ્મિઞ્હિ ઠાને ‘‘મુત્તેતિ ઓહદેતિ ચા’’તિ **ચરિયાપિટકપાળિ**પ્પદેસો નિદસ્સનં. તત્થ **મુત્તેતી**તિ પસ્સાવં કરોતિ. **ઓહદેતી**તિ કરીસં વિસ્સજ્જેતિ.

ઉદ મોદે કીળાયઞ્ચ. ઉદતિ. ઉદાનં. ઉદગ્ગો.

તત્થ **ઉદાનન્તિ** કેનટ્ઠેન ઉદાનં? ઉદાનનટ્ઠેન. કિમિદં ઉદાનનં નામ? પીભિવેગસમુટ્ઠાપિતો ઉદાહારો. યથા હિ યં તેલાદિ મિનિતબ્બવત્થુ માનંગહેતું ન સક્કોતિ, વિસ્સન્દિત્વા ગચ્છતિ, તં ‘‘અવસેકો’’તિ વુચ્ચતિ. યઞ્ચ જલં તળાકં ગહેતું ન સક્કોતિ, અજ્ઝોત્થરિત્વા ગચ્છતિ, તં ‘‘ઓઘો’’તિ વુચ્ચતિ, એવમેવ યં પીતિવેગસમુટ્ઠાપિતં વિતક્કવિપ્ફારં હદયં સન્ધારેતું ન સક્કોતિ, સો અધિકો હુત્વા અન્તો અસણ્ઠહિત્વા વચીદ્વારેન નિક્ખમન્તો પટિગ્ગાહકનિરપેક્ખો ઉદાહારવિસેસો ‘‘ઉદાન’’ન્તિ વુચ્ચતિ. **ઉદગ્ગો**તિ સઞ્જાતસોમનસ્સો.

કુદ ખુદ ગુદ કીળાયમેવ. કોદતિ. ખોદતિ. ગોદતિ.

સૂદ પગ્ઘરણે. સૂદતિ. સુત્તં. સૂદો. રઞ્ઞો સૂદા મહાનસે.

એત્થ ચ સુત્તન્તિ સૂદતિ ધેનુ વિય ખીરં અત્થે પગ્ઘરાપેતીતિ **સુત્તં**, તેપિટકં બુદ્ધવચનં. સકમ્મિકધાતુત્તા પન ‘‘પગ્ઘરાપેતી’’તિ કારિતવસેન અત્થો કથેતું લબ્ભતિ. તથા હિ ‘‘કરોતી’’તિ પદસ્સ ‘‘નિપ્ફાદેતી’’તિ અત્થો કથેતું લબ્ભતિ. **સૂદો**તિ ભત્તકારો. યો ‘‘આળારિકો, ઓદનિકો, સૂપકારો, રસકો’’તિ ચ વુચ્ચતિ. **સૂદતિ** ‘‘એવઞ્ચેવઞ્ચ કતે ખાદનીયં વા ભોજનીયં વા સુગન્ધં મનાપં સુરસઞ્ચ ભવિસ્સતી’’તિ રન્ધનક્રિયાય સુકુસલતાય રસં પગ્ઘરાપેતિ અભિનિબ્બત્તેતીતિ **સૂદો**.

રહદ અબ્યત્તસદ્દે. રહદતિ. રહદો.

હિલાદિ સુખે ચ. **ચ**કારો પુબ્બત્થાપેક્ખકો. હિલાદતિ. હિલાદનં, હિલાદો, મેત્તાસહાયકતસત્તમહાહિલાદો.

સદ્દ કુચ્છિતે સદ્દે. સદ્દતિ.

મિદ સ્નેહે. **સ્નેહો** નામ વસાસઙ્ખાતો સ્નેહો પીતિસ્નેહોતિ દુવિધો. ઇધ પન વસાસઙ્ખાતો સ્નેહો અધિપ્પેતો, મેદતિ મેદો.

એત્થ ચ **મેદતી**તિ મેદસહિતો ભવતિ અયં પુરિસોતિ અત્થો. **મેદો** નામ થૂલસ્સ સકલસરીરં ફરિત્વા કિસસ્સ જઙ્ઘમંસાદીનિ નિસ્સાય ઠિતો પત્થિન્નસિનેહો, સો વણ્ણેન હલિદ્દિવણ્ણો હોતિ. કારિતે ‘‘મેદેતિ મેદયતી’’તિ રૂપાનિ. તથા હિ ‘‘તે ઇમં કાયં બલં ગાહેન્તિ નામ બ્રૂહેન્તિ નામ મેદેન્તિ નામા’’તિ પાળિ દિસ્સતિ. તત્થ **મેદેન્તી**તિ સઞ્જાતમેદં કરોન્તીતિ અત્થો. ઇમિસ્સા પન ધાતુયા **દિવાદિ**ગણં પત્તાય પીતિસિનેહત્થે ‘‘મેજ્જતી’’તિ સુદ્ધકત્તુરૂપં ભવતિ. **ચુરાદિ**ગણં પન પત્તાય ‘‘મેદેતિ મેદયતી’’તિ સુદ્ધકત્તુરૂપાનિ ભવન્તીતિ દટ્ઠબ્બં.

સિદ મોચને. સિદતિ. સેદો.

સન્દ પસવને. **પસવનં** સન્દનં અવિચ્છેદપ્પવત્તિ. સન્દતિ ઉદકં. મહન્તો પુઞ્ઞાભિસન્દો.

એત્થ ચ **પુઞ્ઞાભિસન્દો**તિ પુઞ્ઞપ્પવાહો, પુઞ્ઞનદીતિપિ વત્તું યુજ્જતિ.

મદ્દ મદ્દને. મદ્દભિ, પમદ્દતિ. મારસેનપ્પમદ્દનો. કણ્ટકં મદ્દતિ.

કદિ વેલમ્બે. વિલમ્બભાવો **વેલમ્બો**. કન્દતિ.

કદ અવ્હાને રોદને ચ. કદતિ.

ખદિ ઉજ્ઝને. છન્દતિ.

સદ સાદને. સદતિ. અસ્સાદો.

સીદ વિસરણગત્યાવસાનેસુ. **વિસરણં** વિપ્ફરણં. **ગત્યાવસાનં** ગમનસ્સ અવસાનં ઓસાનં અભાવકરણં, નિસીદનન્તિ અત્થો. સીદતિ, લાબૂનિ સીદન્તિ. સંસીદતિ, ઓસીદતિ, પસીદતિ, વિપ્પસીદતિ. પસાદો. પસન્નો. વિપ્પસન્નો. પસાદકો. પસાદિતો. પાસાદો. ઓસીદાપકો. કુસીતો. આસીનો. નિસિન્નો. નિસિન્નકો. સન્નિસીવેસુ પક્ખિસુ. નિસીદનં, નિસિન્નં. નિસજ્જા. ગોનિસાદો, ઉપનિસા. સીદેતિ. સીદયતિ. સીદાપેતિ. સીદાપયતિ. પસાદેતિ. નિસીદિતું. નિસીદાપેતું, નિસાદેતું, નિસીદાપેતિ, નિસીદાપેત્વા. ઉચ્છઙ્ગે મં નિસાદેત્વા, પિતા અત્થાનુસાસતિ. નિસીદિત્વાતિપિ પાઠો. નિસીદિત્વા. નિસીદિત્વાન. નિસીદિતુન . નિસીદિય. નિસીદિયાન. સંસીદિત્વા. અવસીદિત્વા. ઓસીદિત્વા.

તત્થ **કુસીતો**તિ વીરિયેનાધિગન્તબ્બસ્સ અત્થસ્સ અલાભતો કુચ્છિતેનાકારેન સીદતીતિ કુસીતો. અથ વા સયમ્પિ કુચ્છિતેનાકારેન સીદતિ અઞ્ઞેપિ સીદાપેતિ તં નિસ્સાય અઞ્ઞેસં સીદનસ્સ સમ્ભવતોતિ **કુસીતો**. તથા હિ વુત્તં –

> ‘‘પરિત્તં કટ્ઠમારુય્હ, યથા સીદે મહણ્ણવે;
> એવં કુસીતમાગમ્મ, સાધજીવીપિ સીદતી’’તિ;

કુસીતોતિ ચેત્થ **દ**સ્સ **ત**ત્તં ‘‘સુગતો’’તિ એત્થ વિય ‘‘સતસ્મીતિ હોતી’’તિ એત્થ વિય ચ. તથા હિ સીદતીતિ સતં, અનિચ્ચસ્સેતં અધિવચનં. ઇમિના ઉચ્છેદદિટ્ઠિ વુત્તા. **સત**ઇતિ ચેત્થ અવિભત્તિકો નિદ્દેસો. **સન્નિસીવેસૂ**તિ પરિસ્સમવિનોદનત્થં સબ્બસો નિસીદન્તેસુ, વિસ્સમમાનેસૂતિ અત્થો, **દ**કારસ્સ **વ**કારં કત્વા નિદ્દેસો. **નિસીદન**ન્તિ નિસીદનક્રિયા. મઞ્ચપીઠાદિકં વા આસનં. તઞ્હિ નિસીદન્તિ એત્થાતિ **નિસીદન**ન્તિ વુચ્ચતિ. **નિસિન્ન**ન્તિ નિસીદનક્રિયા એવ. એત્થ પન ‘‘ગતે ઠિતે નિસિન્ને સુત્તે જાગરિતે ભાસિતે તુણ્હીભાવે સમ્પજાનકારી હોતિ. માતુગામેન સદ્ધિં રહો મઞ્ઞે તયા નિસિન્નન્તિ કુક્કુચ્ચં ઉપદહતીતિઆદીસુ ચસ્સ પયોગો વેદિતબ્બો. એત્થ હિ ગમનં ગભં, ઠાનં ઠિતં, નિસીદનં નિસન્નં, સુપનં સુત્તં, જાગરણં જાગરિતં, ભાસનં ભાસિતન્તિ વુચ્ચતિ. **નિસજ્જા**તિ નિસીદના. **ગોનિસાદો**તિ ગોનિસજ્જના. **ઉપનિસા**તિ ઉપનિસીદતિ ફલં એત્થાતિ ઉપનિસા, કારણં. **નિસાદેતુ**ન્તિ નિસીદાપેતું. **નિસાદેત્વા**તિ નિસીદાપેત્વા.

> ભાવે નપુંસકો ઞેય્યો, **નિસિન્ન**ન્તિ રવો પન;
> વાચ્ચલિઙ્ગો તિલિઙ્ગો સો, ગતાદીસુપ્યયં નયો.

ચદ યાચને. **યાચનં** અજ્ઝેસનં. ચદતિ.

મિદ મેદ મેધાહિંસાસુ. મિદતિ. મેદતિ.

નિદ નેદ કુચ્છાસન્નિકરિસેસુ. **કુચ્છા** ગરહા. **સન્નિકરિસં** વોહારવિસેસો. નિદતિ. નેદતિ.

બુન્દિ નિસાને. **નિસાનં** તેજનં તિક્ખતા. બુન્દતિ. બોન્દિ.

એત્થ ચ **બોન્દી**તિ સરીરં. તઞ્હિ બુન્દાનિ તિક્ખાનિ પિસુણફરુસવાચાદીનિ વા પઞ્ઞાવીરિયાદીનિ વા એત્થ સન્તીતિ **બોન્દી**તિ વુચ્ચતિ, સઞ્ઞોગપરત્તેપિ **ઉ**કારસ્સ**ો**કારાદેસો, પાપકલ્યાણજનવસેનેસ અત્થો દટ્ઠબ્બો. **બોન્દિ**સદ્દસ્સ સરીરવાચકતા પન –

> ‘‘નાહં પુન ન ચ પુન, ન ચાપિ અપુનપ્પુનં;
> હત્થિબોન્દિં પવેક્ખામિ, તથા હિ ભયતજ્જિતો’’તિઆદીસુ

દટ્ઠબ્બા. ઇમાનિસ્સ નામાનિ –

> કાયો દેહં સરીરઞ્ચ, વપુ બિમ્બઞ્ચ વિગ્ગહં;
> બોન્દિ ગત્તં તનુ ચેવ, અત્તભાવો તથૂપધિ;
> સમુસ્સયોતિ ચેતાનિ, દેહનામાનિ હોન્તિ હિ.

વદ વિયત્તિયં વાચાયં. વદતિ, વજ્જતિ. વદેતિ, ઓવદતિ, ઓવદેતિ, પટિવદતિ. અભિવદતિ, અનુવદતિ, ઉપવદતિ, અપવદતિ. નિવદતિ. અઞ્ઞાનિપિ યોજેતબ્બાનિ. તત્થ ‘‘વજ્જન્તુ ભોન્તો અમ્મ’’ન્તિ પાળિદસ્સનતો **વજ્જતી**તિ પદં વુત્તં. કેચિ પન ગરૂ ‘‘વજ્જેતી’’તિ રૂપં ઇચ્છન્તિ, તં ઉપપરિક્ખિત્વા યુત્તઞ્ચે ગહેતબ્બં, ‘‘ઉપાસકો ભિક્ખું વદેતિ. તેન યોગેન જનકાયં, ઓવદેતિ મહામુની’’તિ ચ દસ્સનતો **વદેતિ ઓવદેતી**તિ ચ વુત્તં. સબ્બાનેતાનિ સુદ્ધકત્તુપદાનિ.

ઓવાદેતિ , વાદયતિ, વાદાપેતિ, વાદાપયતિ. વજ્જેન્તો, વજ્જયન્તો, ઇમાનિ હેતુકત્તુપદાનિ.

કમ્મે ‘‘વદિયતિ, ઓવદિયતિ, વજ્જિયતિ. વદિયમાનો, વજ્જમાનો, ઓવદિયમાનો, ઓવજ્જમાનો ન કરોતિ સાસનં’’ ઇચ્ચાદીનિ ભવન્તિ. ‘‘વાદો, ઓવાદો, પટિવાદો, પવાદો, અભિવાદનં, અનુવાદો, ઉપવાદો, અપવાદો, વિવાદો, નિવાદનં, વજ્જં, વદનં’’ ઇચ્ચેવમાદીનિ નામિકપદાનિ યોજેતબ્બાનિ.

‘‘વદિતું, વદિત્વા, વિવદિત્વા’’ ઇચ્ચેવમાદીનિ ચ **તુ**મન્તાદીનિ પદાનિ.

તત્થ **વાદો**તિ કથા. વદિતબ્બં વત્તબ્બન્તિ **વજ્જં**, કિં તં? વચનં. એતેન સચ્ચવજ્જેન, સમઙ્ગિની સામિકેન હોમીતિ એત્થ હિ વચનં ‘‘વજ્જ’’ન્તિ વુચ્ચતિ. વદન્તિ એતેનાતિ **વદનં**, મુખં. મુખસ્સ હિ ઇમાનિ નામાનિ –

> વદનં લપનં તુણ્ડં, મુખ મસ્સઞ્ચ આનનં;
> સૂકરાદિમુખં તુણ્ડ-મિતિ ઞેય્યં વિસેસતો.

તત્ર **વદતી**તિ પિતા પુત્તં વદતિ. અપિચ **વદતી**તિ ભેરી વદતિ, નાદં મુઞ્ચતીતિ અત્થો. એસ નયો **વજ્જતી**તિ એત્થાપિ.

તત્રાયં પદમાલા, વદતિ, વદન્તિ. વદસિ, વદથ. વદામિ, વદામ. વદતે, વદન્તે. વદસે, વદવ્હે. વદે, વદમ્હે.

વદતુ, વદન્તુ. વદાહિ, વદ, વદથ. વદામિ, વદામ. વદતં, વદન્તં. વદસ્સુ, વદવ્હો. વદે, વદામસે.

વજ્જતિ, વજ્જન્તિ. વજ્જસિ, વજ્જથ. વજ્જામિ, વજ્જામ. વજ્જતે, વજ્જન્તે. વજ્જસે, વજ્જવ્હે. વજ્જે, વજ્જમ્હે.

વજ્જતુ , વજ્જન્તુ. વજ્જાહિ, વજ્જ, વજ્જથ. વજ્જામિ, વજ્જામ. વજ્જતં, વજ્જન્તં. વજ્જસ્સુ, વજ્જવ્હો. વજ્જે, વજ્જામ્હસે. ઇમા દ્વે પદમાલા **વદ**ધાતુસ્સ **વજ્જા**દેસવસેન વુત્તાતિ દટ્ઠબ્બં. અત્રાયં સુખુમત્થવિનિચ્છયો, ‘‘માનુસ્સકા ચ દિબ્બા ચ, તૂરિયા વજ્જન્તિ તાવદે’’તિ પાળિ. એત્થ **વજ્જન્તી**તિ ઇદં સુદ્ધકત્તુપદં તદ્દીપકત્તા. કિં વિય?

> ‘‘ઉદીરયન્તુ સઙ્ખપણવા, વદન્તુ એકપોક્ખરા;
> નદન્તુ ભેઈ સન્નદ્ધા, વગ્ગૂ વદન્તુ દુન્દુભી’’તિ

એત્થ ‘‘ઉદીરયન્તુ વદન્તુ’’આદીનિ વિય. તથા હિ **અટ્ઠકથાયં** ‘‘**વજ્જન્તી**તિ વજ્જિંસૂતિ અતીતવચને વત્તમાનવચનં વેદિતબ્બ’’ન્તિ સુદ્ધકત્તુવસેન વિવરણં કતં, તસ્મા ઈદિસેસુ ઠાનેસુ **વદ**ધાતુસ્સ **વજ્જા**દેસો દટ્ઠબ્બો.

> ‘‘સઙ્ખા ચ પણવા ચેવ, અથોપિ દિણ્ડિમા બહૂ;
> અન્તલિક્ખમ્હિ વજ્જન્તિ, દિસ્વાનચ્છેરકં નભે’’તિ

એત્થ પન **વજ્જન્તી**તિ હેતુકત્તુપદં તદ્દીપકત્તા. તઞ્ચ ખો વણ્ણસન્ધિવિસયત્તા **વાદયન્તી**તિ કારિતપદરૂપેન સિદ્ધં. તથા હિ ‘‘વાદયન્તી’’તિ પદરૂપં પતિટ્ઠપેત્વા **ય**કારે પરે સરલોપો કતો, **દ્ય**કારસઞ્ઞોગસ્સ **જ્જ**કારદ્વયં પુબ્બક્ખરસ્સ રસ્સત્તઞ્ચ ભવતિ. તેનાહ **અટ્ઠકથાયં** ‘‘**વજ્જન્તી**તિ વાદયન્તી’’તિ હેતુકત્તુવસેન વિવરણં. તથા હિ ‘‘દેવતા નભે અચ્છેરકં ભગવતો યમકપાટિહારિયં દિસ્વા અન્તલિક્ખે એતાનિ સઙ્ખપણવાદીનિ તૂરિયાનિ વાદયન્તી’’તિ હેતુકત્તુવસેન અત્થો ગહેતબ્બો ભવતિ, તસ્મા ઈદિસેસુ ઠાનેસુ **વદસ્સ વજ્જા**દેસો ન ભવતિ.

કેચેત્થ વદેય્યું ‘‘અન્તલિક્ખમ્હિ વજ્જન્તિ, દિસ્વાનચ્છેરકં નભે’’તિ એત્થાપિ ‘‘વજ્જન્તી’’તિ પદં સુદ્ધકત્તુપદમેવ, ન હેતુકત્તુપદં ‘‘**વજ્જન્તી**તિ વાદયન્તી’’તિ વિવરણે કતેપિ, તથા હિ ‘‘યે કેચિમે દિટ્ઠિપરિબ્બસાના, ‘‘ઇદમેવ સચ્ચ’ન્તિ વિવાદયન્તી’’તિ ચ ‘‘એવમ્પિ વિગ્ગય્હ વિવાદયન્તી’’તિ ચ એવમાદીસુ **વદન્તિ**પદેન સમાનત્થં ‘‘વાદયન્તી’’તિ પદઞ્ચ સાસને દિટ્ઠ’’ન્તિ? તન્ન, ‘‘દિસ્વા’’તિ દસ્સનક્રિયાવચનતો. ન હિ સઙ્ખપણવાદીનં પાટિહારિયાદિદસ્સનં ઉપપજ્જતિ દસ્સનચિત્તસ્સ અભાવતોતિ. સચ્ચં, તથાપિ –

> ‘‘રાદન્તે દારકે દિસ્વા, ઉબ્બિદ્ધા વિપુલા દુમા;
> સયમેવોનમિત્વાન, ઉપગચ્છન્તિ દારકે’’તિ

એત્થ વિય ઉપચરિતત્તા ઉપપજ્જતેવ દસ્સનવચનં. તસ્મા ‘‘વજ્જન્તીતિ વાદયન્તી’’તિ વિવરણં સુદ્ધકત્તુવસેન કતન્તિ? તન્ન, હેટ્ઠા –

> ‘‘સઙ્ગીતિયો ચ વત્તન્તિ, અમ્બરે અનિલઞ્જસે;
> ચમ્મનદ્ધાનિ વાદેન્તિ, દિસ્વાનચ્છેરકં નભે’’તિ

ઇમિસ્સા ગાથાય ‘‘**વાદેન્તી**તિ વાદયન્તિ દેવતા’’તિ સપાઠસેસસ્સ અત્થવિવરણસ્સ હેતુકત્તુવસેન કતત્તા. અથાપિ વદેય્યું ‘‘સઙ્ખા ચ પણવા ચેવ, અથોપિ દિણ્ડિમા બહૂ’તિ પચ્ચત્તવચનવસેન વુત્તત્તા **વજ્જન્તી**તિ પદં કમ્મવાચકપદ’’ન્તિ ચે? તમ્પિ ન, કમ્મવસેન વિવરણસ્સ અકતત્તા, કત્તુવસેન પન કતત્તાતિ નિટ્ઠમેત્થ ગન્તબ્બં.

અયમેત્થ વિનિચ્છયો વેદિતબ્બો. દ્વિગણિકો **વદ**ધાતુ **ભૂવાદિ**ગણિકો ચ **ચુરાદિ**ગણિકો ચ. સો હિ **ભૂવાદિ**ગણે વત્તન્તો ‘‘વદતિ વજ્જતી’’તિ સુદ્ધકત્તુરૂપાનિ જનેત્વા ‘‘વાદેતિ, વાદયતિ, વાદાપેતિ, વાદાપયતી’’તિ ચત્તારિ હેતુકત્તુરૂપાનિ જનેતિ, **ચુરાદિ**ગણે પન ‘‘વાદેતિ, વાદયતી’’તિ સુદ્ધકત્તુરૂપાનિ જનેત્વા ‘‘વાદાપેતિ, વાદાપયતી’’તિ ચ દ્વે હેતુકત્તુરૂપાનિ જનેતિ, તસ્મા સાસને ‘‘વાદેન્તિ વાદયન્તી’’તિ સુદ્ધકત્તુપદાનિ દિસ્સન્તિ. ‘‘વદેય્ય, વદેય્યું’’ ઇચ્ચાદિ સબ્બં નેય્યં. ‘‘વજ્જેય્ય, વજ્જેય્યું’’ ઇચ્ચાદિ ચ સબ્બં નેય્યં **વજ્જા**દેસવસેન.

અથ વા વદેય્ય, વદેય્યું, વજ્જું. પિતા માતા ચ તે દજ્જુન્તિ પદમિવ. એત્થ ચ ‘‘વજ્જું વા તે ન વા વજ્જું, નત્થિ નાસાય રૂહના’’તિ પાળિ નિદસ્સનં. વદેય્યું વાન વદેય્યુંવાતિ અત્થો. વદેય્યાસિ, વજ્જાસિ, વજ્જેસિ ઇચ્ચપિ. વુત્તો વજ્જાસિ વન્દનં. વજ્જેસિ ખો ત્વં વામૂરં. વદેય્યાથ, વજ્જાથ. અમ્મં અરોગં વજ્જાથ. વદેય્યામિ, વજ્જામિ, વદેય્યામ, વજ્જામ. વદેથ, વદેરં. વદેથો, વદેય્યાવ્હો, વજ્જાવ્હો. વદેય્યં, વજ્જં, વદેય્યામ્હે, વજ્જામ્હે. પુબ્બે વિય ઇધાપિ **ય**કારે પરે સરલોપો દટ્ઠબ્બો. અઞ્ઞાનિપિ ઉપપરિક્ખિત્વા ગહેતબ્બાનિ.

ઇદાનિ પરોક્ખાદિરૂપાનિ કથયામ. વદ, પાવદ, યથા બભુવ. **દ**કારલોપે ‘‘પાવ’’ ઇતિપિ રૂપં ભવતિ, ‘‘પટિપં વદેહિ ભદ્દન્તે’’તિ એત્થ ‘‘પટિપ’’ન્તિ પદં વિય. તથા હિ ‘‘યો આતુમાનં સયમેવ પાવ’’ ઇતિ પાળિ દિસ્સતિ. એત્થ પસદ્દો ઉપસગ્ગો દીઘં કત્વા વુત્તો ‘‘પાવદતિ પાવચન’’ન્તિઆદીસુ વિય, **પાવા**તિ ચ ઇદં અતીતવચનં, **અટ્ઠકથાયં** પન અતીતવચનં ઇદન્તિ જાનન્તોપિ ગરુ વત્તમાનવચનવસેન ‘‘પાવાતિ વદતી’’તિ વિવરણમકાસિ ઈદિસેસુ ઠાનેસુ કાલવિપલ્લાસવસેન અત્થસ્સ વત્તબ્બત્તા.

આયસ્માપિ ચ **સારિપુત્તો નિદ્દેસે** ‘‘યો આતુમાનં સયમેવ પાવા’’તિ પદં નિક્ખિપિત્વા **આતુમા** વુચ્ચતિ અત્તા, **સયમેવ પાવા**તિ સયમેવ અત્તાનં પાવદતિ, ‘‘અહમસ્મિ સીલસમ્પન્નો’’તિ વા ‘‘વતસમ્પન્નો’’તિ વાતિ વત્તમાનવચનેન અત્થં નિદ્દિસિ. અથ વા **પાવા**તિ ઇદં ન કેવલં **વદ**ધાતુવસેનેવ નિપ્ફન્નં, અથ ખો **ઉ**ધાતુવસેનપિ. તથા હિ ઇદં **પ**પુબ્બસ્સ **ઉ**સદ્દે ઇતિ ધાતુસ્સ પયોગે **ઉ**કારસ્સ **ઓ**કારાદેસં કત્વા તતો પરોક્ખાભૂતે **અ**કારે પરે **ઓ**કારસ્સ **આવા**દેસં તતો ચ સન્ધિકિચ્ચં કત્વા સિજ્ઝતિ, તસ્મા **ઉ**ધાતુસ્સ **વદ**ધાતુયા સમાનત્થત્તા તન્નિપ્ફન્નરૂપસ્સ ચ **વદ**ધાતુયા નિપ્ફન્નરૂપેન સમાનરૂપત્તા ‘‘સયમેવ અત્તાનં પાવદતી’’તિ **વદ**ધાતુવસેન નિદ્દિસીતિ દટ્ઠબ્બં.

ઇદાનિ વિચ્છિન્ના પદમાલા ઘટીયતિ. વદ, વદું. વદે, વદિત્થ, વદં, વદિમ્હ. વદિત્થ, વદિરે. વદિત્થો, વદિવ્હો. વદિં, વદિમ્હે. પાવદ, પાવ ઇચ્ચપિ. પાવદુ. પાવદે, પાવદિત્થ. પાવદં, પાવદિમ્હ. પાવદિત્થ, પાવદિરે.

પાવદિત્થો, પાવદિવ્હો. પાવદિં, પાવદિમ્હે. તથા ‘‘વજ્જ, વજ્જુ’’ ઇચ્ચાદીનિ પરોક્ખારૂપાનિ.

‘‘અવદા, અવદૂ. અવજ્જા, અવજ્જૂ’’ ઇચ્ચાદીનિ હિય્યત્તનીરૂપાનિ.

‘‘અવદિ, વદિ, અવદું, વદું, અવદિંસુ, વદિંસુ. અવજ્જિ, વજ્જિ’’ ઇચ્ચાદીનિ અજ્જતનીરૂપાનિ.

‘‘વદિસ્સતિ, વદિસ્સન્તિ. વજ્જિસ્સતિ, વજ્જિસ્સન્તિ’’ ઇચ્ચાદીનિ ભવિસ્સન્તીરૂપાનિ.

‘‘અવદિસ્સા, વદિસ્સા, અવજ્જિસ્સા, વજ્જિસ્સા’’ ઇચ્ચાદીનિ કાલાતિપત્તિરૂપાનિ. સેસાનિ સબ્બાનિપિ યથાસમ્ભવં વિત્થારેતબ્બાનિ. યા પનેત્થ **વદ**ધાતુ વિયત્તિયં વાચાયં વુત્તા, સા કત્થચિ ‘‘વદન્તં એકપોક્ખરા. ભેરિવાદકો’’તિઆદીસુ અબ્યત્તસદ્દેપિ વત્તતિ ઉપચરિતવસેનાતિ દટ્ઠબ્બં.

વિદ ઞાણે. ઞાણં જાનનં. વિદતિ. વેદો. વિદૂ. કારિતે ‘‘વેદેતિ. વેદયતિ. સયં અભિઞ્ઞા સચ્છિકત્વા પવેદેતિ. વેદયન્તિ ચ તે તુટ્ઠિં, દેવા માનુસકા ઉભો’’તિ પયોગા. તત્થ **પવેદેતી**તિ બોધેતિ ઞાપેતિ પકાસેતિ. **વેદો**તિ વિદતિ સુખુમમ્પિ કારણં આજાનાતીતિ વેદો, પઞ્ઞાયેતં નામં. ‘‘વેદેહમુની’’તિ એત્થ હિ ઞાણં **વેદો**તિ વુચ્ચતિ. **વેદો**તિ વા વેદગન્થસ્સપિ નામં વિદન્તિ જાનન્તિ એતેન ઉચ્ચારિતમત્તેન તદાધારં પુગ્ગલં ‘‘બ્રાહ્મણો અય’’ન્તિ, વિદન્તિ વા એતેન બ્રાહ્મણા અત્તના કત્તબ્બકિચ્ચન્તિ **વેદો**. સો પન ઇરુવેદયજુવેદસામવેદવસેન તિવિધો. આથબ્બણવેદં પન પણીતજ્ઝાસયા ન સિક્ખન્તિ પરૂપઘાતસહિતત્તા. તસ્મા **પાળિયં** ‘‘તિણ્ણં વેદાનં પારગૂ’’તિ વુત્તં. એતેયેવ ‘‘છન્દો, મન્તો, સુતી’’તિ ચ વુચ્ચન્તિ.

પઞ્ઞાયં તુટ્ઠિયં વેદે, **વેદ**સદ્દો પવત્તતિ;
પાવકેપિ ચ સો દિટ્ઠો, જાતસદ્દપુરેચરો;

પચ્છાનુગે **જાત**સદ્દે, સતિ તુટ્ઠજનેપિ ચ;
‘‘વેદગૂ સબ્બધમ્મે’’તિ એત્થાપિ વિદિતેસુ ચ.

વિદૂતિ પણ્ડિતમનુસ્સો. સો હિ યથાસભાવતો કમ્મઞ્ચ ફલઞ્ચ કુસલાદિભેદે ચ ધમ્મે વિદતીતિ ‘‘વિદૂ’’તિ વુચ્ચતિ.

રુદ અસ્સુવિમોચને, સકમ્મિકવસેનિમિસ્સા અત્થો ગહેતબ્બો. રોદતિ, રુદતિ ઇચ્ચપિ. રુણ્ણં. રુદિતં. રોદનં. રોદન્તો. રોદમાનો. રોદન્તી. રોદમાના. રુદમુખા. રુદં. રુદન્તો.

તત્થ **રોદતી**તિ કિં રોદતિ? મતં પુત્તં વા ભાતરં વા રોદતિ. તત્રાયં પાળિ ‘‘નાહં ભન્તે એતં રોદામિ, યં મં ભન્તે ભગવા એવમાહ’’. અયં પનેત્થ અત્થો – ‘‘યં મં ભન્તે ભગવા એવમાહ, અહં એતં ભગવતો બ્યાકરણં ન પરોદામિ ન પરિદેવામિ ન અનુત્થુનામી’તિ એવં સકમ્મિકવસેનત્થો વેદિતબ્બો, ન અસ્સુમુઞ્ચનમત્તેન.

‘મતં વા અમ્મ રોદન્તિ, યો વા જીવં ન દિસ્સતિ;
જીવન્તં અમ્મ પસ્સન્તિ, કસ્મા મં અમ્મ રોદસી’તિ

અયઞ્ચેત્થ પયોગો''તિ ઇદ**મટ્ઠકથા**વચનં. ઇદં પન **ટીકા**વચનં – ''યથા સકમ્મકા ધાતુસદ્દા અત્થવિસેસવસેન અકમ્મકા હોન્તિ 'વિબુદ્ધો પુરિસો વિબુદ્ધો કમલસણ્ડો'તિ, એવં અત્થવિસેસવસેન અકમ્મકાપિ સકમ્મકા હોન્તીતિ દસ્સેતું 'ન પરિદેવામિ ન અનુત્થુનામી'તિ આહ. **અનુત્થુન**સદ્દો સકમ્મકવસેન પયુજ્જતિ 'પુરાણાનિ અનુત્થુન'ન્તિઆદીસુ. **અયઞ્ચેત્થ પયોગો**તિ ઇમિના ગાથાય અનુત્થુનનં રુદનં અધિપ્પેતન્તિ દસ્સેતી''તિ.

દલિદ્દ દુગ્ગતિયં. દુક્ખસ્સ ગતિ પતિટ્ઠાતિ **દુગ્ગતી**તિ અયં અત્થો ''અપાયં દુગ્ગતિંવિનિપાતં નિરયં ઉપપજ્જતી''તિઆદીસુ યુજ્જતિ, ઇધ પન ઇદં અત્થં અગ્ગહેત્વા અઞ્ઞો અત્થો ગહેતબ્બો. કથં **દુગ્ગતી**તિ? દુક્ખેન કિચ્છેન ગતિ ગમનં અન્નપાનાદિલાભો દુગ્ગતીતિ. દલિદ્દતિ. દલિદ્દો, દલિદ્દી, દાલિદ્દિયં. તત્થ **દલિદ્દતી**તિ સબ્બં ઇચ્છિતિચ્છિતં પરં યાચિત્વા એવ દુક્ખેન અધિગચ્છતિ, ન અયાચિત્વાતિ અત્થો. **દલિદ્દો**તિ દુગ્ગતમનુસ્સો. **દલિદ્દી**તિ દુગ્ગતા નારી. દલિદ્દસ્સ ભાવો **દાલિદ્દિયં**. એત્થ ચ સબ્બમેવ ''દલિદ્દતી''તિ લોકિકપ્પયોગદસ્સનતો ''દલિદ્દતી''તિ ક્રિયાપદં વિભાવિતં. સાસને પન તં ક્રિયાપદં ન આગતં, ''દલિદ્દો દલિદ્દી''તિ નામપદાનિયેવ આગતાનિ. અનાગતમ્પિ તં ''નાથતી''તિ પદમિવ સાસનાનુલોમત્તા ગહેતબ્બમેવ. ગરૂ પન કચ્ચાયનમતવસેન **દલ દુગ્ગતિમ્હી**તિ દુગ્ગતિવાચક**દલ**ધાતુતો **ઇદ્દ**પચ્ચયં કત્વા ''દલિદ્દો''તિ નામપદં દસ્સેસું.

તુદ બ્યથને. તુદતિ, વિતુદતિ. કમ્મનિ ''તુજ્જતિ, વિતુજ્જમાનો, વેદનાભિભુન્નો''તિ રૂપાનિ.

> તુદન્તિ વાચાહિ જના અસઞ્ઞતા,
> સરેહિ સઙ્ગામગતંવ કુઞ્જરં;
> સુત્વાન વાક્યં ફરુસં ઉદીરિતં,
> અધિવાસયે ભિક્ખુ અદુટ્ઠચિત્તો;

નુદ પેરણે. **પેરણં** ચુણ્ણિકરણં પિસનં, નુદતિ, પનુદતિ. પનુદનં.

વિદિ લાભે. વિન્દતિ. ઉટ્ઠાતા વિન્દતે ધનં. ગોવિન્દો.

ખદિ પરિઘાતે. **પરિઘાતં** સમન્તતો હનનં. ખન્દતિ.

દકારન્તધાતુરૂપાનિ.

ધકારન્તધાતુ

ધા ધારણે. દધાતિ, વિદધાતિ. યં પણ્ડિતો નિપુણં સંવિધેતિ. નિધિં નિધેતિ. નિધિ નામ નિધીયતિ. તાવ સુનિહિતો સન્તો. યતો નિધિં પરિહરિ. નિદહતિ. કુહિં દેવ નિદહામિ. પરિદહતિ. યો વત્તં પરિદહિસ્સતિ. ધસ્સતિ. પરિધસ્સતિ. બાલોતિ પરં પદહતિ. સક્યા ખો અમ્બટ્ઠ રાજાનં ઉક્કાકં પિતામહં દહન્તિ. સદ્દહતિ તથાગતસ્સ બોધિં. સદ્ધા, સદ્દહના, સદ્ધાતબ્બં, સદ્દહિતબ્બં, સદ્ધાયિકો, પચ્ચયિકો. સદ્ધેય્યવચસા ઉપાસિકા. સદ્દહિતું, સદ્દહિત્વા. વિસેસાધાનં. સોતાવધાનં. સોતં ઓદહતિ. ઓહિતસોતો. સોતં ઓદહિત્વા. મચ્ચુધેય્યં, મારધેય્યં, નામધેય્યં, ધાતુ, ધાતા, વિધાતા. વિધિ. અભિધાનં, અભિધેય્યં, નિધાનવતી વાચા, આધાનગાહી, સન્ધિ. અઞ્ઞાનિપિ યોજેતબ્બાનિ.

વિપુબ્બો **ધા કરોત્યત્થે**, **અભિ**પુબ્બો તુ **ભાસને**;
ન્યાસંપુબ્બો યથાયોગં, **ન્યાસારોપનસન્ધિસુ**.

ઇમસ્મા પન **ધા**ધાતુતો પુબ્બસ્સ **અપિ** ઇચ્ચુપસગ્ગસ્સ **અ**કારો ક્વચિ નિચ્ચં લોપં પપ્પોતિ, ક્વચિ નિચ્ચં લોપં ન પપ્પોતિ. અત્ર લોપો વુચ્ચતે, દ્વારં પિદહતિ, દ્વારં પિદહન્તો, પિદહિતું, પિદહિત્વા, એવં **અ**કારલોપો ભવતિ. દ્વારં અપિદહિત્વા, એવં **અ**કારલોપો ન ભવતિ. એત્થ હિ **અ**કારો **અપિ**ઉપસગ્ગસ્સ અવયવો ન હોતિ. કિન્તિ ચે? પટિસેધત્થવાચકો નિપાતોયેવ, ઉપસગ્ગાવયવો પન અદસ્સનં ગતો, અયં નિચ્ચાલોપો. એવં **ધા**ધાતુતો પુબ્બસ્સ **અપિ** ઇચ્ચુપસગ્ગસ્સ **અ**કારો ક્વચિ નિચ્ચં લોપં પપ્પોતિ, ક્વચિ નિચ્ચં લોપં ન પપ્પોતિ. ઇદં અચ્છરિયં ઇદં અબ્ભુતં. યત્ર હિ નામ ભગવતો પાવચને એવરૂપપોપિ નયો સન્દિસ્સતિ વિઞ્ઞૂનં હદયવિમ્હાપનકરો, યો એકસ્મિંયેવ ધાતુમ્હિ એકસ્મિંયેવ ઉપસગ્ગે એકસ્મિંયેવત્થે ક્વચિ લોપાલોપવસેન વિભજિતું લબ્ભતિ. ઇદાનિ મયં સોતૂનં પરમકોસલ્લજનનત્થં તદુભયમ્પિ આકારં એકજ્ઝં કરોન્તા તદાકારવતિં જિનવરપાળિં આનયામ –

‘‘ગઙ્ગં મે પિદહિસ્સન્તિ, ન તં સક્કોમિ બ્રાહ્મણ;
અપિધેતું મહાસિન્ધું, તં કથં સો ભવિસ્સતિ;
ન તે સક્કોમિ અક્ખાતું, અત્થં ધમ્મઞ્ચ પુચ્છિતો.

ચિત્તત્થસાધનિં એતં, ગાથં **સમ્ભવજાતકે**;
પઞ્ઞાસમ્ભવમિચ્છન્તો, કરે ચિત્તે સુમેધસો’’તિ.

ધુ ગતિથેરિયેસુ. **ગતિ** ગમનં, **થેરિયં** થિરભાવો. ધવતિ. ધુવં.

એત્થ ચ **ધુવ**ન્તિ થિરં. ‘‘નિચ્ચો ધુવો સસ્સતો અવિપરિણામધમ્મો’’તિઆદીસુ વિય, તસ્મા **ધુવ**ન્તિ થિરં કિઞ્ચિ ધમ્મજાતં. અથ વા **ધુવ**ન્તિ ઇદં ગતિથેરિયત્થવસેન નિબ્બાનસ્સેવ અધિવચનં ભવિતુમરહતિ. તઞ્હિ જાતિજરાબ્યાધિમરણસોકાદિતો મુચ્ચિતુકામેહિ ધવિતબ્બં ગન્તબ્બન્તિ **ધુવં**, ઉપ્પાદવયાભાવેન વા નિચ્ચસભાવત્તા ધવતિ થિરં સસ્સતં ભવતીતિ **ધુવં**. યઞ્હિ સન્ધાય ભગવતા ‘‘ધુવઞ્ચ વો ભિક્ખવે દેસેસ્સામિ ધુવગામિનિઞ્ચ પટિપદ’’ન્તિ વુત્તં. **ધુવ**સદ્દો ‘‘વચનં ધુવસસ્સત’’ન્તિ એત્થ થિરે વત્તતિ. ‘‘ધુવઞ્ચ ભિક્ખવે દેસેસ્સામી’’તિ એત્થ નિબ્બાને. ‘‘ધુવં બુદ્ધો ભવિસ્સસી’’તિ એત્થ પન એકંસે નિપાતપદભાવેન વત્તતીતિ દટ્ઠબ્બં.

ધૂ વિધૂનને. **ઊ**કારસ્સ **ઊ**વત્તં. ધૂવતિ. ધૂવિતા, ધૂવિતબ્બં. રસ્સત્તે ‘‘ધુતો, ધુતવા’’ ઇચ્ચપિ રૂપાનિ ભવન્તિ.

ધે પાને. ધયતિ, ધીયતિ. ધેન.

એત્થ ચ **ધેનૂ**તિ ધયતિ પિવતિ ઇતો ખીરં પોતકોતિ ધેનુ, ‘‘ગોધેનુ, અસ્સધેનુ, મિગધેનૂ’’તિ **ધેનુ**સદ્દો સામઞ્ઞવસેન સપોતિકાસુ તિરચ્છાનગતિત્થીસુ વત્તતિ, એવં સન્તેપિ યેભુય્યેન ગાવિયં વત્તતિ. તથા હિ ‘‘સત્ત ધેનુસતે દત્વા’’તિ પાળિ દિસ્સતિ.

સિધુ ગતિયં સેધતિ, નિસેધતિ, પટિસેધતિ. સિદ્ધો, પસિદ્ધો, નિસિદ્ધો, પટિસિદ્ધો, પટિસેધિતો, પટિસેધકો, પટિસેધો, પટિસેધિતું, પટિસેધિત્વા. ઇધ અચિન્તેય્યબલત્તા ઉપસગ્ગાનં તંયોગે **સિધુ**ધાતુસ્સ નાનપ્પકારા અત્થા

સમ્ભવન્તિ, અઞ્ઞેસમ્પિ એવમેવ.

સિધુ સત્થે મઙ્ગલ્યે ચ. સત્થં સાસનં, **મઙ્ગલ્યં** પાપવિનાસનં વુદ્ધિકારણં વા. સેધતિ. સિદ્ધો, પસિદ્ધો, પસિદ્ધિ.

દધ ધારણે. જનસ્સ તુટ્ઠિં દધતેતિ **દધિ**. ધકારસ્સ **હ**કારત્તે ''દહતી''તિ રૂપં. અયં ઇત્થી ઇમં ઇત્થિં અગ્ગિકં દહતિ. ઇમે પુરિસા ઇમં પુરિસં પિતામહં દહન્તિ. ચિત્તં સમાદહાતબ્બં. સમાદહં ચિત્તં.

એધ વુદ્ધિયં લાભે ચ. એધતિ. એધો, સુખેધિતો. ગમ્ભીરે ગાધમેધતિ.

એત્થ ચ **એધો**તિ એધતિ. વડ્ઢતિ એતેન પાવકોતિ એધો. ઇન્દનં, ઉપાદાનં. **સુખેધિતો**તિ સુખેન એધિતો, સુખસંવડ્ઢિતોતિ અત્થો. **ગાધમેધતી**તિ ગાધં પતિટ્ઠિતં એધતિ લભતિ.

બદ્ધ સંહરિસે. સંહરિસો વિનિબદ્ધક્રિયા. બદ્ધતિ, વિનિબદ્ધતિ. વિનિબદ્ધા.

ગાધ પતિટ્ઠાનિસ્સયગન્થેસુ. ગાધતિ. ગાધં કત્તા. ગમ્ભીરતો અગાધં.

બાધ વિલોળને બાધતિ, વિબાધતિ. આબાધો. આબાધતિ ચિત્તં વિલોળેતીતિ **આબાધો.**

નાધ યાચનાદીસુ. નાધતિ. નાધનં.

બન્ધ બન્ધને બન્ધતિ. બન્ધનકો, બન્ધો, બન્ધાપિતો, પટિબન્ધો, બન્ધનં, બન્ધો, સમ્બન્ધનં, સમ્બન્ધો, પબન્ધો, બન્ધુ.

તત્થ **બન્ધનન્તિ** બન્ધન્તિ સત્તે એતેનાતિ બન્ધનં, સઙ્ખલિકાદિ. ''અયં અમ્હાકં વંસો''તિ સમ્બન્ધિતબ્બટ્ઠેન **બન્ધુ, થેરગાથાસંવણ્ણનાયં** પન ''પેમબન્ધનેન બન્ધૂ''તિ વુત્તં.

દધિ અસીધચારે. અસીધચારો અસીધપ્પવત્તિ. દન્ધતિ. દન્ધો, દન્ધપઞ્ઞો. યો દન્ધકાલે તરતિ, તરણીયે ચ દન્ધતિ.

વદ્ધ વદ્ધને. વદ્ધતિ. વદ્ધિ, વુદ્ધિ, વદ્ધો, વુદ્ધો, જાતિવુદ્ધો, ગુણવુદ્ધો, વયોવુદ્ધો.

> યે વુદ્ધમપચાયન્તિ, નરા ધમ્મસ્સ કોવિદા;
> દિટ્ઠેવ ધમ્મે પાસંસા, સમ્પરાયે ચ સુગ્ગતિં.

સધુ સદ્દકુચ્છિયં. સધતિ.

પિળધિ અલઙ્કારે. પિળન્ધતિ. પિળન્ધનં.

> પિળન્ધનમલઙ્કારો, મણ્ડનઞ્ચ વિભૂસનં;
> પસાધનઞ્ચાભરણં, પરિયાયા ઇમે મતા.

મેધ હિંસાયં સઙ્ગમે ચ. મેધતિ. મેધા, મેધાવી. અત્ર **મેધાતિ** અસનિ વિય સિલુચ્ચયે કિલેસે મેધતિ હિંસતીતિ મેધા. મેધતિ વા સિરિયા સીલાદીહિ ચ સપ્પુરિસધમ્મેહિ સહ ગચ્છતિ ન એકિકા હુત્વા તિટ્ઠતીતિ **મેધા**, પઞ્ઞાયેતં નામં. તથા હિ –

> ''પઞ્ઞા હિ સેટ્ઠા કુસલા વદન્તિ,
> નક્ખત્તરાજારિવ તારકાનં;
> સીલં સિરી ચાપિ સતઞ્ચ ધમ્મો,
> અન્વાયિકા પઞ્ઞવતો ભવન્તી''તિ

વુત્તં. **મેધાવીતિ** ધમ્મોજપઞ્ઞાય ચ સમન્નાગતો પુગ્ગલો.

સધુ મધુ ઉન્દે. સધતિ. મધતિ. મધુ.

બુધ બોધને. બોધતિ. બુદ્ધો. અભિસમ્બુદ્ધાનો. સમ્બુદ્ધં. અસમ્બુદ્ધં. બોધિ. **દિવાદિ**ગણેપિ અયં દિસ્સતિ. તત્રહિ ''બુજ્ઝતી''તિ રૂપં, ઇધ પન ''બોધતી''તિ રૂપં. ''યો નિન્દં અપબોધતી''તિ પાળિ દિસ્સતિ. કારિતે પન ''બોધેતિ'' ઇચ્ચાદીનિ.

યુધ સમ્પહારે. યોધતિ. યોધો. યોધેથ મારં પઞ્ઞાવુધેન. યુદ્ધં. ચરણાયુધો, ચરણાવુધો વા. આવુધં. **દિવાદિ**ગણિકસ્સ પનસ્સ ''યુજ્ઝતી''તિ રૂપં.

દીધિ દિત્તિવેધનેસુ. દીધતિ. દીધિતિ. એત્થ ચ **દીધિતીતિ** રસ્મિ. અનેકાનિ હિ રસ્મિનામાનિ.

> રસ્મિ આભા પભા રંસિ, દિત્તિ ભા રુચિ દીધિતિ;
> મરીચિ જુતિ ભાણ્વ'સુ, મયૂખો કિરણો કરો;
> નાગધામો ચ આલોકો, ઇચ્ચેતે રસ્મિવાચકા.

ચકારન્તરૂપાનિ.

નકારન્તધાતુ

ની નયે. નેતિ, નયતિ, વિનેતિ. વિનેય્ય હદયે દરં. આનેતિ. આનયતિ. નેતા. વિનેતા. નાયકો. નેય્યો . વેનેય્યો. વેનયિકો. વિનીતો પુરિસો. નીયમાને પિસાચેન, કિન્નુ તાત ઉદિક્ખતિ. નીયન્તો. નેત્તં. નેત્તિ. ભવનેત્તિ સમૂહતા. નેત્તિકો. ઉદકઞ્હિ નયન્તિ નેત્તિકા. નેત્તા. નેત્તે ઉજું ગતે સતિ. નયો. વિનયો. આયતનં. નેતું. વિનેતું. નેત્વા. વિનેત્વા ઇચ્ચાદીનિ.

તત્થ **નેત્તન્તિ** સમવિસમં દસ્સેન્તં અત્તભાવં નેતીતિ નેત્તં, ચક્ખુ. **નેત્તીતિ** નેન્તિ એતાય સત્તેતિ નેત્તિ, રજ્જુ. **ભવનેત્તીતિ** ભવરજ્જુ, તણ્હાયેતં નામં. તાય હિ સત્તા ગોણા વિય ગીવાય બન્ધિત્વા તં તં ભવં નિય્યન્તિ, તસ્મા ભવનેત્તીતિ વુચ્ચતિ. **નેત્તિકાતિ** કસ્સકા. **નેત્તાતિ** ગવજેટ્ઠકો યૂથપતિ. **નયોતિ** નયનં ગમનં નયો, પાળિગતિ. અથ

વા તત્થ તત્થ નેતબ્બોતિ **નયો**, સદિસભાવેન નેતબ્બાકારો. નીયતીતિ **નયો**, તથત્તનયાદિ. નીયતિ એતેનાતિ **નયો**, અન્તદ્વયવિવજ્જનનયાદિ.

તથા હિ છબ્બિધો નયો તથત્તનયો પત્તિનયો દેસનાનયો અન્તદ્વયવિવજ્જનનયો અચિન્તેય્યનયો અધિપ્પાયનયોતિ. તેસુ **તથત્તનયો** અન્તદ્વયવિવજ્જનનયેન નીયતિ, **પત્તિનયો** અચિન્તેય્યનયેન, **દેસનાનયો** અધિપ્પાયનયેન નીયતિ. એત્થાદિમ્હિ તિવિધો નયો કમ્મસાધનેન નીયતીતિ ''નયો''તિ વુચ્ચતિ, પચ્છિમો પન તિવિધો નયો કરણસાધનેન નીયતિ એતેન તથત્તાદિનયત્તયમિતિ ''નયો''તિ વુચ્ચતિ. ઇમસ્મિં અત્થે પપઞ્ચિયમાને ગન્થવિત્થારો સિયાતિ વિત્થારો ન દસ્સિતો.

અપરોપિ ચતુબ્બિધો નયો એકત્તનયો નાનત્તનયો અબ્યાપારનયો એવંધમ્મતાનયોતિ.

વિનેતિ સત્તે એત્થ, એતેનાતિ વા **વિનયો**. કાયવાચાનં વિનયનતોપિ વિનયો. **આયતનન્તિ** અનમતગ્ગે સંસારે પવત્તં અતીવ આયતં સંસારદુક્ખં યાવ ન નિવત્તતિ, તાવ નયતેવ પવત્તતેવાતિ આયતનં.

અયં પનેત્થ અત્થુદ્ધારો. ''આયતનન્તિ અસ્સાનં કમ્બોજો આયતનં, ગુન્નં દક્ખિણાપથો આયતન''ન્તિ એત્થ સઞ્જાતિટ્ઠાનં આયઅનં નામ. ''મનોરમે આયતને, સેવન્તિ નં વિહઙ્ગમા.

છાયં છાયત્થિનો યન્તિ, ફલત્થં ફલભોજિનો''તિ એત્થ સમોસરણટ્ઠાનં. ''પઞ્ચિમાનિ ભિક્ખવે વિમુત્તાયતનાની''તિ એત્થ કારણં. અઞ્ઞેપિ પન પયોગા **યત પતિયતને**તિ એત્થ પકાસિતા.

ની પાપને. નેતિ, નયતિ. નયનં.

નુ થુતિયં. નોતિ, નવતિ. નુતો.

થન પન ધન સદ્દે. થનતિ. પનતિ. ધનતિ.

કન દિત્તિકન્તીસુ. કનતિ. કઞ્ઞા. કનકં.

એત્થ ચ યોબ્બનિભાવે ઠિતત્તા રૂપવિલાસેન કનતિ દિપ્પતિ વિરોચતીતિ **કઞ્ઞા**. અથ વા કનિયતિ કામિયભિ અભિપત્થિયતિ પુરિસેહીતિપિ **કઞ્ઞા**, યોબ્બનિત્થી. **કનકન્તિ** કનતિ, કનીયતીતિ વા **કનકં**, સુવણ્ણં. સુવણ્ણસ્સ હિ અનેકાનિ નામાનિ.

> સુવણ્ણં કનકં હેમં, કઞ્ચનં હટકમ્પિ ચ;
> જાતરૂપં તપનીયં, વણ્ણં તબ્ભેદકા પન;
> જમ્બુનદં સિઙ્ગિકઞ્ચ, ચામિકરન્તિ ભાસિતા.

વન સન સમ્ભત્તિયં. વનતિ. વનં. સનતિ.

તત્થ વનન્તિ. તં સમ્ભજન્તિ મયૂરકોકિલાદયો સત્તાતિ **વનં**, અરઞ્ઞં. વનતિ સમ્ભજતિ સંકિલેસપુગ્ગલન્તિ **વનં**, તણ્હા.

મન અબ્ભાસે. મનતિ. મનો.

માન વીમંસાયં, વીમંસતિ. વીમંસા.

જન સુન સદ્દે. જનતિ. સુનતિ.

એત્થ ચ ‘‘કસ્મા તે એકો ભુજો જનતિ, એકો તે ન જનતી ભુજો’’તિ પાળિ નિદસ્સનં. તત્થ **જનતી**તિ સુનતિ સદ્દં કરોતિ.

ખનુ અવદારણે ખનતિ. સુખં. દુક્ખં. ખતો આવાટો.

તત્થ **સુખ**ન્તિ સુટ્ઠુ દુક્ખં ખનતીતિ સુખં. દુટ્ઠુ ખનતિ કાયિકચેતસિકસુખન્તિ **દુક્ખં**. અઞ્ઞમઞ્ઞપટિપક્ખા હિ એતે ધમ્મા. દ્વિધા ચિત્તં ખનતીતિ વા **દુક્ખં**. **ચુરાદિ**ગણવસેન પન ‘‘સુખયતીતિ સુખં, દુક્ખયતીતિ દુક્ખ’’ન્તિ નિબ્બચનાનિ ગહેતબ્બાનિ. સમાસપઅવસેન ‘‘સુકરં ખમસ્સાતિ **સુખં**, દુક્કરં ખમસ્સાતિ **દુક્ખ**’’ન્તિ નિબ્બચનાનિપિ વિવિધા હિ સદ્દાનં બ્યુપ્પત્તિ પવત્તિ નિમિત્તઞ્ચ.

દાન અવખણ્ડને. દાનતિ. અપદાનં.

સાન તેજને. **તેજનં** નિસાનં. સાનતિ.

હન હિંસાગતીસુ. એત્થ પન **હિંસા**વચનેન ફરુસાય વાચાય પીળનઞ્ચ દણ્ડાદીહિ પહરણઞ્ચ ગહિતં, તસ્મા **હન હિંસાપહરણગતીસૂ**તિ અત્થો ગહેતબ્બો. તથા હિ ‘‘રાજાનો ચોરં ગહેત્વા હનેય્યું વા બન્ધેય્યું વા’’તિ. પાઠસ્સ અત્થં સંવણ્ણેન્તેહિ ‘‘**હનેય્યુ**ન્તિ પોથેય્યુઞ્ચેવ છિન્દેય્યુઞ્ચા’’તિ વુત્તં. એત્થ ચ છેદનં નામ હત્થપાદાદિછેદનં વા સીસચ્છેદવસેન મારણં વા. **હન**સ્સ **વધા**દેસો **ઘાતા**દેસો ચ ભવતિ, હન્તિ હનતિ, હનન્તિ. હનસિ, હનથ. સેસં સબ્બં નેય્યં.

હિંસાદયો ચત્તારો અત્થા લબ્ભન્તિ. ‘‘હન્તિ હત્થેહિ પાદેહી’’તિ એત્થ પન **હન્તી**તિ પહરતીતિ અત્થો. ‘‘કુદ્ધો હિ પિતરં હન્તિ. વિક્કોસમાના તિબ્બાહિ, હન્તિ નેસં વરં વર’’ન્તિ. એત્થ **હન્તી**તિ મારેન્તીતિ અત્થો. ‘‘વધતિ, વધેતિ, ઘાતેતિ’’ ઇચ્ચપિ રૂપાનિ ભવન્તિ. તત્થ ‘‘વધતિ ન રોદતિ, આપત્તિ દુક્કટસ્સ. અત્તાનં વધિત્વા વધિત્વા રોદતી’’તિઆદીસુ વધો પહરણં. પાણં વધેતિ. પાણવધો. ‘‘એસ વધો ખણ્ડહાલસ્સ. સત્તે ઘાતેતી’’તિ ચ આદીસુ વધો મારણં.

‘‘ઉપાહનં, વધૂ’’તિ ચ એત્થ **હનવધ**સદ્દત્થોગમનં. ‘‘પુરિસં હનતિ. સીતં ઉણ્હં પટિહનતિ’’ ઇચ્ચાદીનિ કત્તુપદાનિ. દેવદત્તો યઞ્ઞદત્તેન હઞ્ઞતિ. તતો વાતાતપે ઘોરે, સઞ્જાતે પટિહઞ્ઞતિ. પચ્ચત્તવચનસ્સેકારત્તં, યથા ‘‘વનપ્પગુમ્બે’’તિ. વિહારેનાતિ પદં સમ્બન્ધિતબ્બં, ઇચ્ચાદીનિ કમ્મપદાનિ. હન્તા. હતો. વધકો. વધૂ. આઘાતો. ઉપઘાતો. ઘાતકો. પટિઘો. સઙ્ઘો. બ્યગ્ઘો. સકુણગ્ઘિ. હન્તું, હનિતું, હન્ત્વા, હનિત્વા. વજ્ઝેત્વા, વધિત્વા ઇચ્ચાદીનિ સનામિકાનિ તુમન્તાદિપદાનિ.

તત્થ **ઉપાહનન્તિ** તં તં ઠાનં ઉપહનન્તિ ઉપગચ્છન્તિ તતો ચ આહનન્તિ આગચ્છન્તિ એતેનાતિ ઉપાહનં. **વધૂ**તિ કિલેસવસેન સુનખમ્પિ ઉપગમનસીલાતિ વધૂ, સબ્બાસં ઇત્થીનં સાધારણમેતં. અથ વા **વધૂ**તિ સુણિસા. તથા હિ ''તેન હિ વધુ યદા ઉતુની અહોસિ, પુપ્ફં તે ઉપ્પન્નં, અથ મે આરોચેય્યાસી''તિ એત્થ વધૂતિ સુણિસા વુચ્ચતિ. સા પન ''અયં નો પુત્તસ્સ ભરિયા''તિ સસ્સુસસુરેહિ અધિગન્તબ્બા જાનિતબ્બાતિ **વધૂ**તિ વુચ્ચતિ. ગત્યત્થાનં કત્થચિ બુદ્ધિયત્થકથનતો અયમત્થો લબ્ભતેવ. ''સુણ્હા, સુણિસા, વધૂ'' ઇચ્ચેતે પરિયાયા. **સઙ્ઘો**તિ ભિક્ખુસમૂહો. સમગ્ગં કમ્મં સમુપગચ્છતીતિ સઙ્ઘો, સુટ્ઠુ વા કિલેસે હન્તિ તેન તેન મગ્ગાસિના મારેતીતિપિ સઙ્ઘો, પુથુજ્જનારિયવસેન વુત્તાનેતાનિ. વિવિધે સત્તે આહનતિ ભુસો ઘાતેતીતિ **બ્યગ્ઘો**. સો એવ ''વિયગ્ઘો, વગ્ઘો''તિ ચ વુચ્ચતિ. અપરમ્પિ પુણ્ડરીકોતિ તસ્સ નામં. દુબ્બલે સકુણે હન્તીતિ **સકુણગ્ઘિ**, સેનો, અયં પન **હન**ધાતુ **દિવાદિ**ગણે ''પટિહઞ્ઞતી''તિ અકમ્મકં કત્તુપદં જનેતિ. તથા હિ ''બુદ્ધસ્સ ભગવતો વોહારો લોકિયે સોતે પટિહઞ્ઞતી''તિઆદિકા પાળિયો દિસ્સન્તિ.

અન પાણને. **પાણનં** સસનં. અનતિ. આનં, પાનં. ''તત્થ **આનન્તિ** અસ્સાસો. **પાનન્તિ** પસ્સાસો. એતેસુ **અસ્સાસો**તિ બહિ નિક્ખમનવાતો. **પસ્સાસો**તિ અન્તો પવિસનવાતો''તિ **વિનયટ્ઠકથાયં** વુત્તં, **સુત્તન્તટ્ઠકથાસુ** પન ઉપ્પટિપાટિયા આગતં. તત્થ યસ્મા સબ્બેસમ્પિ ગબ્ભસેય્યકાનં માતુકુચ્છિતો નિક્ખમનકાલે પઠમં અબ્ભન્તરવાતો બહિ નિક્ખમતિ, પચ્છા બાહિરવાતો સુખુમં રજં ગહેત્વા અબ્ભન્તરં પવિસન્તો તાલું આહચ્ચ નિબ્બાયતિ, તસ્મા **વિનયટ્ઠકથાયં** ''અસ્સાસોતિ બહિ નિક્ખમનવાતો, પસ્સાસોતિ અન્તો પવિસનવાતો''તિ વુત્તં. એતેસુ દ્વીસુ નયેસુ વિનયનયેન અન્તો ઉટ્ઠિતસસનં **અસ્સાસો**, બહિ ઉટ્ઠિતસસનં **પસ્સાસો**. સુત્તન્તનયેન પન બહિ ઉટ્ઠહિત્વાપિ અન્તો સસનતો **અસ્સાસો**. અન્તો ઉટ્ઠહિત્વાપિ બહિ સસનતો **પસ્સાસો**. અયમેવ ચ નયો ''અસ્સાસાદિમજ્ઝપરિયોસાનં સતિયા અનુગચ્છતો અજ્ઝત્તં વિક્ખેપગતેન ચિત્તેન કાયોપિ ચિત્તમ્પિ સારદ્ધા ચ હોન્તિ ઇઞ્જિતા ચ ફન્દિતા ચા''તિ, ''પસ્સાસાદિમજ્ઝપરિયોસાનં સતિયા અનુગચ્છતો બહિદ્ધા વિક્ખેપગતેન ચિત્તેન કાયોપિ ચિત્તમ્પિ સારદ્ધા ચ હોન્તિ ઇઞ્જિતા ચ ફન્દિતા ચા''તિ ઇમાય **પાળિયા** સમેતીતિ વેદિતબ્બં.

ધન ધઞ્ઞે. ધનનં **ધઞ્ઞં**, સિરિપુઞ્ઞપઞ્ઞાનં સમ્પદાતિ અત્થો. ધાતુઅત્થો હિ યેભુય્યેન ભાવવસેન કથિયતિ ઠપેત્વા **વક્કરુક્ખતચે**તિ એવમાદિપ્પભેદં. યથા ભાવત્થે વત્તમાનેન **ય**પચ્ચયેન સદ્ધિં **ન**કારસ્સ **ય્ય**કારં કત્વા થેનનં **થેય્યન્તિ** વુચ્ચતિ, એવમિધ **ય**પચ્ચયેન સદ્ધિં **ન**કારસ્સ **ઞ્ઞ**કારં કત્વા ધનનં **ધઞ્ઞન્તિ** વુચ્ચતિ. ધનિનો વા ભાવો **ધઞ્ઞં**, તસ્મિં ધઞ્ઞે. ધન્તિ, ધનતિ. ધનિતં. ધઞ્ઞં. યસ્મા પન **ધઞ્ઞ**સદ્દેન સિરિપુઞ્ઞપઞ્ઞાસમ્પદા ગહિતા, તસ્મા ''ધઞ્ઞપુઞ્ઞલક્ખણસમ્પન્નં પુત્તં વિજાયી''તિઆદીસુ **ધઞ્ઞ**સદ્દેન સિરિપઞ્ઞાવ ગહેતબ્બા પુઞ્ઞસ્સ વિસું વચનતો.

''નદતો પરિસાયન્તે, વાદિતબ્બપહારિનો;
યે તે દક્ખન્તિ વદનં, ધઞ્ઞા તે નરપુઙ્ગવ.

દીઘઙ્ગુલી તમ્બનખે, સુભે આયતપણ્હિકે;
યે પાદે પણમિસ્સન્તિ, તેપિ ધઞ્ઞા ગુણન્ધર.

મધુરાનિ પહટ્ઠાનિ, દોસગ્ઘાનિ હિતાનિ ચ;
યેતેવાક્યાનિ સોસ્સન્તિ, તેપિ ધઞ્ઞાનરુત્તમા''તિ

એવમાદીસુ પન **ધઞ્ઞ**સદ્દેન પુઞ્ઞસમ્પદા ગહેતબ્બા, પુઞ્ઞસમ્પદાય વા સદ્ધિં સિરિપઞ્ઞાસમ્પદાપિ ગહેતબ્બા. ઇદમેત્થ નિબ્બચનં ‘‘ધઞ્ઞં સિરિપુઞ્ઞપઞ્ઞાસમ્પદા એતેસં અત્થીતિ **ધઞ્ઞા**’’તિ. ‘‘ધઞ્ઞં મઙ્ગલસમ્મત’’ન્તિ એત્થ તુ ‘‘ઉત્તમરતનં ઇદ’’ન્તિ ધનાયિતબ્બં સદ્ધાયિતબ્બન્તિ **ધઞ્ઞં**, સિરિસમ્પન્નં પુઞ્ઞસમ્પન્નં પઞ્ઞાસમ્પન્નન્તિપિ અત્થો યુજ્જતિ. ‘‘ધઞ્ઞં ધનં રજતં જાતરૂપ’’ન્તિ ચ આદીસુ ‘‘નત્થિ ધઞ્ઞસમં ધન’’ન્તિ વચનતો ધનાયિતબ્બન્તિ **ધઞ્ઞં**, કિં તં? પુબ્બણ્ણં. અપિચ ઓસધિવિસેસોપિ **ધઞ્ઞન્તિ** વુચ્ચતિ. **ધન**સદ્દસ્સ ચ પન સમાસવસેન ‘‘અધનો, નિદ્ધનો’’તિ ચ નત્થિ ધનં એતસ્સાતિ અત્થેન દલિદ્દપુગ્ગલો વુચ્ચતિ. ‘‘નિધનં યાતી’’તિએત્થ તુ કમ્પનત્થવાચકસ્સ **ધૂ**ધાતુસ્સ વસેન વિનાસો **નિધન**ન્તિ વુચ્ચતીતિ.

મુન ગતિયં. મુનતિ.

ચિને મઞ્ઞનાયં. અલુત્તન્તોયં ધાતુ, યથા ગિલે, યથા ચ મિલે. ચિનાયતિ, ઓચિનાયતિ. ‘‘સબ્બો તં જનો ઓચિનાયતૂ’’તિ ઇદમેત્થ પાળિ નિદસ્સનં. **ઓચિનાયત**તિ અવમઞ્ઞતૂતિ.

ઇતિ **ભૂવાદિ**ગણે **ત**વગ્ગન્તધાતુરૂપાનિ

સમત્તાનિ.

પકારન્તધાતુ

ઇદાનિ **પ**વગ્ગન્તધાતુરૂપાનિ વુચ્ચન્તે –

પા પાને. **પાનં** પિવનં. ‘‘પાતિ, પાન્તિ. પાતુ, પાન્તુ’’ ઇચ્ચાદિ યથારહં યોજેતબ્બં.

ખિપ્પં ગીવં પસારેહિ, ન તે દસ્સામિ જીવિતં;
અયઞ્હિ તે મયા રૂળ્હો, સરો પાસ્સતિ લોહિતન્તિ.

અત્ર હિ **પાસ્સતી**તિ પિવિસ્સતિ. ‘‘પાસ્સતિ, પાસ્સન્તિ. પાસ્સસિ, પાસ્સથ. પાસ્સામિ, પાસ્સામ’’ ઇચ્ચાદિના, ‘‘અપસ્સા, અપસ્સંસુ’’ ઇચ્ચાદિના ચ નયેન સેસં સબ્બં યોજેતબ્બં નયઞ્ઞૂહિ. કો હિ સમત્થો સબ્બાનિ બુદ્ધવચનસાગરે વિચિત્રાનિ વિપ્પકિણ્ણરૂપન્તરરતનાનિ ઉદ્ધરિત્વા દસ્સેતું, તસ્મા સબ્બાસુપિ ધાતૂસુ સઙ્ખેપેન ગહણૂપાયમત્તમેવ દસ્સિતં. પિવતિ, પિવન્તિ. પિવં, પિવન્તો, પિવમાનો, પિવં ભાગિરસોદકં. કારિતે કુમારં ખીરં પાયેતિ. મુહુત્તં તણ્હાસમનં, ખીરં ત્વં પાયિતો મયા. કમ્મે પીયતિ, પીતં. **તુ**માદીસુ ‘‘પાતું, પિવિતું, પિત્વા, પિવિત્વા, પાયેત્વા’’ ઇચ્ચાદીનિ યોજેતબ્બાનિ. અઞ્ઞેસુપિ ઠાનેસુ પાળિનયાનુરૂપેન સદ્દરૂપાનિ એવમેવ યોજેતબ્બાનિ.

પા રક્ખણે. પાતિ. નિપાતિ. પિતા, ગોપો.

પા પૂરણે. પાતિ, વિપ્પાતિ. વિપ્પો.

વિપ્પોતિ બ્રાહ્મણો. સો હિ વિપ્પેતિ પૂરેતિ વિસિટ્ઠેન વેદુચ્ચારણાદિના અત્તનો બ્રાહ્મણકમ્મેન લોકસ્સ અજ્ઝાસયં અત્તનો ચ હદયે વેદાનીતિ **વિપ્પો**તિ વુચ્ચતિ. ‘‘જાતો વિપ્પકુલે અહ’’ન્તિ એત્થ હિ બ્રાહ્મણો

‘‘વિપ્પો’’તિ વુચ્ચતિ. તસ્સ કુલં **વિપ્પકુલ**ન્તિ.

પૂ પવને. પવતિ. પુત્તો, પુઞ્ઞં. એત્થ **પુત્તો**તિ અત્તનો કુલં પવતિ સોધેતીતિ પુત્તો. **કિયા**દિગણં પન પત્વા ‘‘પુનાતી’’તિ વત્તબ્બં.

પુત્તો’ત્રજો સુતો સૂનુ,
તનુજો તનયો’રસો;
પુત્તનત્તાદયો ચાથ,
અપચ્ચન્તિ પવુચ્ચરે.

ઇત્થિલિઙ્ગમ્હિ વત્તબ્બે, પુત્તીતિ અત્રજાતિ ચ;
વત્તબ્બં સેસદ્દાનેસુ, યથારહમુદીરયે;
પાળિયઞ્હિ અત્રજાતિ, ઇત્થી પુત્તી કથિયતિ;

એત્થ પન –

‘‘તતો દ્વે સત્તરત્તસ્સ, વેદેહસ્સત્રજા પિયા;
રાજકઞ્ઞા રુચા નામ, ધાતિમાતરમબ્રવી’’તિ

અયં પાળિ નિદસ્સનં. ‘‘પુત્તી, ધીતા, દુહિતા, અત્તજા’’તિ ઇચ્ચેતે પરિયાયા. એવં અત્રજાતિ ઇત્થિવાચકસ્સ ઇત્થિલિઙ્ગસ્સ દસ્સનતો **સુત**સદ્દાદીસુપિ ઇત્થિલિઙ્ગનયો લબ્ભમાનાલબ્ભમાનવસેન ઉપપરિક્ખિતબ્બો. તથા હિ લોકે ‘‘વેસ્સો, સુદ્દો, નરો, કિંપુરિસો’’ ઇચ્ચાદીનં યુગળભાવેન ‘‘વેસ્સી, સુદ્દી, નારી, કિંપુરિસી’’તિઆદીનિ ઇત્થિવાચકાનિ લિઙ્ગાનિ દિસ્સન્તિ. ‘‘પુરિસો પુમા’’ ઇચ્ચાદીનં પન યુગળભાવેન ઇત્થિવાચકાનિ ઇત્થિલિઙ્ગાનિ ન દિસ્સન્તિ. **પુઞ્ઞ**ન્તિ એત્થ પન અત્તનો કારકં પવતિ સોધેતીતિ પુઞ્ઞં. **કિયાદિ**ગણં પન પત્વા પુનાતીતિ **પુઞ્ઞ**ન્તિ વત્તબ્બં.

અઞ્ઞો અત્થોપિ વત્તબ્બો, નિરુત્તિલક્ખણસ્સિતો;
તસ્મા નિબ્બચનં ઞેય્યં, જનપૂજાદિતો ઇધ.

પરં પુજ્જભવં જનેતીતિ **પુઞ્ઞં**. સદા પૂજિતં વા જનેતીતિ **પુઞ્ઞં**. જનં અત્તકારં પુનાતીતિ **પુઞ્ઞં**. અસેસં અપુઞ્ઞં પુનાતીતિ **પુઞ્ઞં**.

કલ્યાણં કુસલં પુઞ્ઞં, સુભમિચ્ચેવ નિદ્દિસે;
કમ્મસ્સ કુસલસ્સાધિ-વચનં વચને પટુ.

પે ગતિયં. પેતિ, પેન્તિ. પેસિ, પેથ. ઇધ ભિક્ખવે એકચ્ચો અસ્સખળુઙ્કો પેહીતિ વુત્તો વિદ્ધો સમાનો ચોદિતો સારથિના પચ્છતો પટિસક્કતિ, પિટ્ઠિતો રથં પટિવત્તેતિ. ઉમ્મગ્ગં ગણ્હાતિ, ઉબ્બટુમં રથં કરોતિ.

પે વુદ્ધિયં પયતિ. પાયો, અપાયો. એત્થ **અપાયો**તિ નત્થિ પાયો વુદ્ધિ એત્થાતિ અપાયો. **અય**ધાતુવસેનપિ અત્થો નેતબ્બો, અયતો વુદ્ધિતો, સુખતો વા અપેતોતિ **અપાયો**, નિરયતિરચ્છાનયોનિપેત્તિવિસયઅસુરકાયા.

પે સોસને. પાયતિ, પયતિ વા. નિપકો. એત્થ **નિપકો** નિપયતિ વિસોસેતિ પટિપક્ખં, તતો વા અત્તાનં નિપાતિ રક્ખતીતિ નિપકો, સમ્પજાનો.

ગુપ રક્ખણે. ગોપતિ. ગોપકો.

નગરં યથા પચ્ચન્તં, ગુત્તં સાન્તરબાહિરં.

એવં ગોપેથ અત્તાનં, ખણો વે મા ઉપચ્ચગા.

ગોપેથાતિ ગોપેય્ય રક્ખેય્ય.

વપ સન્તાને. વપતિ.

સપ સમવાયે. સપતિ.

ચુપ મન્દગતિયં. ચોપતિ.

તુપ હિંસાયં. તોપતિ. તુપ્પતિ.

ગુપ ગોપનજિગુચ્છનેસુ. ગોપતિ, જિગુચ્છતિ. જિગુચ્છં, જિગુચ્છમાનો. જેગુચ્છી. જિગુચ્છિત્વા ઇચ્ચાદીનિ.

કપુ હિંસાતક્કલગન્ધેસુ. કપ્પતિ. કપ્પૂરો.

કપુ સામત્થિયે. ઇદં અમ્હાકં કપ્પતિ. નેતં અમ્હેસુ કપ્પતિ.

કપ કરુણાયં. કપતિ. કપણો, કાપઞ્ઞં. તત્થ **કપતી**તિ કરુણાયતિ, **કાપઞ્ઞ**ન્તિ કપણભાવો.

સપ અક્કોસે. સપતિ. સપથો, અભિસપથો, અભિસપિતો, સપનકો.

વપ બીજનિક્ખેપે. બીજં વપતિ. વાપકો. વાપિતં ધઞ્ઞં. વુત્તં બીજં પુરિસેન. બીજં વપ્પતિ. વપ્પમઙ્ગલં.

સુપ સયને. સુપતિ. સુખં સુપન્તિ મુનયો, યે ઇત્થીસુ ન બજ્ઝરે. સુત્તો પુરિસો, સુપનં, સુત્તં.

ખિપ પેરણે. **પેરણં** ચુણ્ણિકરણં પિસનં. ખેપતિ. ખેપકો.

ખિપ અબ્યત્તસદ્દે. ખિપતિ. ખિપિતસદ્દો. યદા ચ ધમ્મં દેસેન્તો, ખિપિ લોકગ્ગનાયકો.

ખિપ છડ્ડને. ખિપતિ, ઉક્ખિપતિ, વિક્ખિપતિ, અવખિપતિ, સંખિપતિ. ખિત્તં, ઉક્ખિત્તં, પક્ખિત્તં, વિક્ખિત્તં ઇચ્ચાદીનિ.

ઓપ નિકુભને. નિકુભનં ખેળપાતનં. ઓપતિ. ઓસધં સઙ્ખરિત્વા મુખે ખેળં ઓપિ.

લિપિ ઉપલેપે. લેપતિ. લિત્તં પરમેન તેજસા.

ખિપિ ગતિયં. ખિમ્પતિ.

ડિપ ખેપે. ડેપતિ.

નિદપિ નિદમ્પને. નિદમ્પનં નામ સસ્સરુક્ખાદીસુ વીહિસીસં વા વરકસીસં વા અચ્છિન્દિત્વા ખુદ્દકસાખં વા અભઞ્જિત્વા યથાઠિતમેવ હત્થેન ગહેત્વા આકડ્ઢિત્વા બીજમત્તસ્સેવ વા પણ્ણમત્તસ્સેવ વા ગહણં. પુરિસો વીહિસીસં નિદમ્પતિ, રુક્ખપત્તં નિદમ્પતિ. નિદમ્પકો, નિદમ્પિતં, નિદમ્પિતું, નિદમ્પિત્વા.

તપ દિત્તિયં. દિત્તિ વિરોચનં. દિવા તપતિઆદિચ્ચો.

તપ ઉબ્બેગે. ઉબ્બેગો ઉત્રાસો ભીરુતા. તપતિ, ઉત્તપતિ. ઓત્તપ્પં, ઓત્તપ્પિયં ધનં.

તપ ધૂપ સન્તાપે. તપતિ. તપોધનં, આતાપો. આતાપી. આતપં. ધૂપતિ, સન્ધૂપનો, કમ્મે તાપિયતિ. ધૂપિયતિ. ભાવે તાપનં, તાપો, પરિતાપો, સન્તાપો. ધૂપનં.

પકારન્તધાતુરૂપાનિ.

ફકારન્તધાતુ

પુપ્ફ વિકસને. અકમ્મકો ચાયં સકમ્મકો ચ. પુપ્ફતિ. પુપ્ફં, પુપ્ફનં, પુપ્ફિતો, પુપ્ફિતું, પુપ્ફિત્વા. પુપ્ફન્તિ પુપ્ફિનો દુમા. થલજા દકજા પુપ્ફા, સબ્બે પુપ્ફન્તિ તાવદે. મઞ્જૂસકો નામ રુક્ખો યત્તકાનિ ઉદકે વા થલે વા પુપ્ફાનિ, સબ્બાનિ પુપ્ફતિ.

તુફ હિંસાયં. તોફતિ.

દફ દફિ વપ્ફ ગતિયં. દફતિ. દમ્ફતિ. વપ્ફતિ.

દિફ કથનયુદ્ધનિન્દાહિંસાદાનેસુ. દેફતિ. દેફો.

તફ તિત્તિયં. તિત્તિ તપ્પનં, તફતિ.

દુફ ઉપક્કિલેસે. ઉપક્કિલિસ્સનં **ઉપક્કિલેસો**. દોફતિ.

ગુફ ગન્થે. ગન્થો ગન્થિકરણં. ગોફતિ.

ફકારન્તધાતુરૂપાનિ.

બકારન્તધાતુ

ભબ્બ હિંસાયં. ભબ્બતિ. ભબ્બો.

પબ્બ વબ્બ મબ્બ કબ્બ ખબ્બ ગબ્બ સબ્બ ચબ્બ ગતિયં. પબ્બતિ. વબ્બતિ. મબ્બતિ. કબ્બતિ. ખબ્બતિ. ગબ્બતિ. સબ્બતિ. ચબ્બતિ.

અબ્બ સબ્બ હિંસાયઞ્ચ. ગત્યાપેક્ખાય ચકારો. અબ્બતિ. સબ્બતિ.

કુબિ અચ્છાદને. કુબ્બતિ.

લુબિ તુબિ અદ્દને. લુમ્બતિ. તુમ્બતિ. લુમ્બિનીવનં. ઉદકતુમ્બો. અથોપિ દ્વે ચ તુમ્બાનિ.

ચુબિ વદનસંયોગે. પુત્તં મુદ્ધનિ ચુમ્બતિ. મુખે ચુમ્બતિ. એત્થ સિયા ''યદિ વદનસંયોગે **ચુબિ**ધાતુ વત્તતિ, કથં **અમ્બુધરબિન્દુચુમ્બિતકૂટો**તિ એત્થ અવદને અવિઞ્ઞાણકે પબ્બતકૂટે અમ્બુધરબિન્દૂનં ચુમ્બનં વુત્ત''ન્તિ? સચ્ચં, તં પન ચુમ્બનાકારસદિસેનાકારેન સમ્ભવં ચેતસિ ઠપેત્વા વુત્તં, યથા અદસ્સનસમ્ભવેપિ દસ્સનસદિસેનાકારેન સમ્ભૂતત્તા ''રોદન્તે દારકે દિસ્વા, ઉબ્બિદ્ધા વિપુલા દુમા''તિ અચક્ખુકાનમ્પિ રુક્ખાનં દસ્સનં વુત્તં, એવમિધાપિ ચુમ્બનાકારસદિસેનાકારેન સમ્ભૂતત્તા અવદનાનમ્પિ અમ્બુધરબિન્દૂનં ચુમ્બનં વુત્તં. સભાવતો પન અવિઞ્ઞાણકાનં દસ્સનચુમ્બનાદીનિ ચ નત્થિ, સવિઞ્ઞાણકાનંયેવ તાનિ હોન્તીતિ. અયં નયો **કમુ પદવિક્ખેપે**તિઆદીસુપિ નેતબ્બો.

ઉબ્બિ તુબ્બિ થુબ્બિ દુબ્બિ ધુબ્બિ હિંસત્થા. ઉબ્બતિ. તુબ્બતિ. થુબ્બતિ. દુબ્બતિ. દુબ્બા. ધુબ્બતિ. એત્થ **દુબ્બા**તિ દબ્બતિણં, યં ''તિરિયા નામ તિણજાતી''તિ પાળિયં આગતં. એત્થ ચ **દુબ્બા**તિ ઇત્થિલિઙ્ગં, **દબ્બ**ન્તિ નપુંસકલિઙ્ગન્તિ દટ્ઠબ્બં.

મુબ્બિ બન્ધને. મુબ્બતિ.

કુબ્બિ ઉગ્ગમે. કુબ્બતિ.

પુબ્બ પબ્બ સબ્બ પૂરણે. પુબ્બતિ. પબ્બતિ. સબ્બતિ. એત્ત સિયા ''નનુ ભો **પુબ્બસબ્બ**સદ્દા સબ્બનામાનિ, કસ્મા પનેતે ધાતુચિન્તાયં ગહિતા''તિ? વુચ્ચતે – સબ્બનામેસુ ચ **તુમ**ન્તાદિવિરહિતેસુ ચ નિપાતેસુ ઉપસગ્ગેસુ ચ ધાતુચિન્તા નામ નત્થિ, ઇમાનિ પન સબ્બનામાનિ ન હોન્તિ. કેવલં સુતિસામગ્ગિયેન સબ્બનામાનિ વિય ઉપટ્ઠહન્તિ, તેન તે તબ્ભાવમુત્તત્તા ધાતુચિન્તાયં પુબ્બાચરિયેહિ ગહિતા ''પુબ્બતિ સબ્બતી''તિ પયોગદસ્સનતોતિ. યદિ એવં કસ્મા બુદ્ધવચને એતાનિ રૂપાનિ ન સન્તીતિ? અનાગમનભાવેન ન સન્તિ, ન અવિજ્જમાનભાવેન. કિઞ્ચાપિ બુદ્ધવચનેસુ એતાનિ રૂપાનિ ન સન્તિ, તથાપિ પોરાણેહિ અનુમતા પુરાણભાસાતિ ગહેતબ્બાનિ, યથા ''નાથતીતિ નાથો''તિ એત્થ ''નાથતી''તિ રૂપં બુદ્ધવચને અવિજ્જમાનમ્પિ ગહેતબ્બં હોતિ, એવં ઇમાનિપિ. તસ્મા વોહારેસુ વિઞ્ઞૂનં કોસલ્લત્થાય સાસને અવિજ્જમાનાપિ સાસનાનુરૂપા લોકિકપ્પયોગા ગહેતબ્બાતિ ''પુબ્બતિ સબ્બતી''તિ રૂપાનિ ગહિતાનિ. એસ નયો અઞ્ઞેસુપિ ઠાનેસુ વેદિતબ્બો.

ચમ્બ અદને. ચમ્બતિ.

કબ્બ ખબ્બ ગબ્બ દબ્બે. દબ્બો અહઙ્કારો. કબ્બતિ. ખબ્બતિ. ગબ્બતિ.

અબિ દબિ સદ્દે. અમ્બતિ. અમ્બા, અમ્બુ. દમ્બતિ.

લબિ અવસંસને. અવસંસનં અવલમ્બનં. લમ્બતિ, વિલમ્બતિ, બ્યાલમ્બતિ. નીચે ચો’લમ્બતે સૂરિયો. આલમ્બતિ . આલમ્બનં, તદાલમ્બનં, તદાલમ્બણં, તદાલમ્બં વા. લાબુ. અલાબુ વા, **અ**કારો હિ તબ્ભાવે.

બકારન્તધાતુરૂપાનિ.

ભકારન્તધાતુ

ભા દિત્તિયં. ચન્દો ભાતિ, પઞ્હા મં પટિભાતિ. રત્તિ વિભાતિ. ભાણુ, પટિભાનં. વિભાતા રત્તિ.

ભી ભયે. ભાયતિ. ભયં, ભયાનકો, ભીમો, ભીમસેનો, ભીરુ, ભીરુકો, ભીરુકજાતિકો. કારિતે ‘‘ભાયેતિ, ભાયયતિ, ભાયાપેતિ, ભાયાપયતી’’તિ રૂપાનિ.

સભુ સમ્ભુ હિંસાયં. સભતિ. સમ્ભતિ.

સુમ્ભ ભાસને ચ. ચકારો હિંસાપેક્ખકો. સુમ્ભતિ. સુમ્ભો. કુસુમ્ભો.

એત્થ **સુમ્ભો**તિ આવાટો. ‘‘સુમ્ભં નિક્ખનાહી’’તિ ઇદમેત્થ નિદસ્સનં. **કુસુમ્ભો**તિ ખુદ્દકઆવાટો, ‘‘પબ્બતકન્દરપદરસાખાપરિપૂરા કુસુમ્ભે પરિપૂરેન્તી’’તિ ઇદમેત્થ નિદસ્સનં.

અબ્ભ વબ્ભ મબ્ભ ગતિયં. અબ્ભતિ. અબ્ભો. વબ્ભતિ. મબ્ભતિ.

એત્થ **અબ્ભો**તિ મેઘો. સો હિ અબ્ભતિ અનેકસતપટલો હુત્વા ગચ્છતીતિ ‘‘અબ્ભો’’તિ વુચ્ચતિ. ‘‘વિજ્જુમાલી સતક્કકૂ’’તિ વુત્તં. **સતક્કકૂ**તિ ચ અનેકસતપટલો. એત્થ ચ **અબ્ભ**સદ્દો તિલિઙ્ગિકો દટ્ઠબ્બો. તથા હિ અયં ‘‘અબ્ભુટ્ઠિતોવ સ યાતિ, સ ગચ્છં ન નિવત્તતી’’તિ એત્થ પુલ્લિઙ્ગો. ‘‘અબ્ભા, મહિકા, ધૂમો, રજો, રાહૂ’’તિ એત્થ ઇત્થિલિઙ્ગો. ‘‘અબ્ભાનિ ચન્દમણ્ડલં છાદેન્તી’’તિ એત્થ નપુંસકલિઙ્ગો.

ઇમાનિ પન મેઘસ્સ નામાનિ –

મેઘો વલાહકો લઙ્ગિ, જીમૂતો અમ્બુદો ઘનો;
ધારાધરો અમ્બુધરો, પજ્જુન્નો હિમગબ્ભકો.

યભ મેથુને. મિથુનસ્સ જનદ્વયસ્સ ઇદં કમ્મં **મેથૂનં**, તસ્મિં મેથુને **યભ**ધાતુ વત્તતિ. યભતિ. યાભસ્સં.

એત્થ ચ ‘‘મેથુન’’ન્તિ એસા સબ્ભિવાચા, લજ્જાસમ્પન્નેહિ પુગ્ગલેહિ વત્તબ્બભાસાભાવતો. તથા હિ ‘‘મેથુનો ધમ્મો ન પટિસેવિતબ્બો’’તિ ચ ‘‘ન મે રાજા સખા હોતિ, ન રાજા હોતિ મેથુનો’’તિ ચ સોભને વાચાવિસયે અયં ભાસા આગતા. ‘‘યભતી’’તિઆદિકા પન ભાસા ‘‘સિખરણી’’તિઆદિકા ભાસા વિય અસબ્ભિવાચા. ન હિ

હિરોત્તપ્પસમ્પન્નો લોકિયજનોપિ ઈદિસિં વાચં ભાસતિ. એવં સન્તેપિ અધિમત્તુક્કંસગતહિરોત્તપ્પોપિ ભગવા મહાકરુણાય સઞ્ચોદિતહદયો લોકાનુકમ્પાય પરિસમજ્ઝે અભાસિ. અહો તથાગતસ્સ મહાકરુણાતિ.

ઇમાનિ પન મેથુનધમ્મસ્સ નામાનિ –

સંવેસનં નિદ્ધુવનં, મેથુનં સૂરતં રતં;
બ્યથયો ગામધમ્મો ચ, યાભસ્સં મોહનં રતિ.

અસદ્ધમ્મો ચ વસલ-ધમ્મો મીળ્હસુખમ્પિ ચ;
દ્વયંદ્વયસમાપત્તિ, દ્વન્દો ગમ્મો'દકન્તિકો.

સિભ વિભ કત્થને. સિભતિ. વિભતિ.

દેભ અભિ દભિ સદ્દે. દેભતિ. અમ્ભતિ. અમ્ભો. દમ્ભતિ.

એત્થ ચ **અમ્ભો** વુચ્ચતિ ઉદકં. તઞ્હિ નિજ્જીવમ્પિ સમાનં ઓઘકાલાદીસુ વિસ્સન્દમાનં અમ્ભતિ સદ્દં કરોતીતિ **અમ્ભો**તિ વુચ્ચતિ.

ઇમાનિસ્સ નામાનિ –

પાનીયં ઉદકં તોયં, જલં પાતો ચ અમ્બુ ચ;
દકં કં સલિલં વારિ, આપો અમ્ભો પપમ્પિ ચ.

નીરઞ્ચ કેપુકં પાનિ, અમતં એલમેવ ચ,
આપોનામાનિ એતાનિ, આગતાનિ તતો તતો.

એત્થ ચ ''વાલગ્ગેસુ ચ કેપુકે. પિવિતઞ્ચ તેસં ભુસં હોતિ પાની''તિઆદયો પયોગા દસ્સેતબ્બા.

થભિ ખભિ પટિબદ્ધે થમ્ભતિ, વિત્થમ્ભતિ. ખમ્ભતિ, વિક્ખમ્ભતિ. થમ્ભો. થદ્ધો, ઉપત્થમ્ભો. ઉપત્થમ્ભિની. વિક્ખમ્ભો. વિક્ખમ્ભિતકિલેસો.

જભ જભિ ગત્તવિનામે. જભતિ. જમ્ભતિ, વિજમ્ભતિ. વિજમ્ભનં, વિજમ્ભિતા. વિજમ્ભન્તો, વિજમ્ભમાનો, વિજમ્ભિતો.

સબ્ભ કથને. સબ્ભતિ.

વબ્ભ ભોજને. વબ્ભતિ.

ગબ્ભ ધારણે. ગબ્ભતિ. ગબ્ભો.

એત્થ **ગબ્ભોતિ** માતુકુચ્છિપિ વુચ્ચતિ કુચ્છિગતપુત્તોપિ. તથા હિ ‘‘યમેકરત્તિં પઠમં, ગબ્ભે વસતિ માણવો’’તિ એત્થ માતુકુચ્છિ ‘‘ગબ્ભો’’તિ વુચ્ચતિ. ‘‘ગબ્ભો મે દેવ પતિટ્ઠિતો. ગબ્ભો ચ પતિતો છમા’’તિ ચ એત્થ પન કુચ્છિગતપુત્તો. અપિચ **ગબ્ભોતિ** આવાસવિસેસો. ‘‘ગબ્ભં પવિટ્ઠો’’તિઆદીસુ હિ ઓવરકો ‘‘ગબ્ભો’’તિ વુચ્ચતિ.

રભ રાભસ્સે. આપુબ્બો રભ હિંસાકરણવાયમનેસુ. રાભસ્સં રાભસભાવો. તંસમઙ્ગિનો પન પાળિયં ‘‘ચણ્ડા રુદ્ધા રભસા’’તિ એવં આગતા.

તત્થ **રભસાતિ** કરણુત્તરિયા. રભતિ, આરભતિ, સમારભતિ, આરમ્ભતિ. રભસો. આરમ્ભો. સમારમ્ભો, આરભન્તો. સમારભન્તો. આરદ્ધં મે વીરિયં. સારમ્ભં. અનારમ્ભં. સારમ્ભો તે ન વિજ્જતિ. પકારણારમ્ભો. વીરિયારમ્ભો. આરભિતું. આરભિત્વા. આરબ્ભ.

એત્થ **વીરિયારમ્ભોતિ** વીરિયસઙ્ખાતો આરમ્ભો. **આરમ્ભસદ્દો** કમ્મે આપત્તિયં ક્રિયાય વીરિયે હિંસાય વિકોપનેતિ અનેકેસુ અત્થેસુ આગતો.

> ‘‘યં કિઞ્ચિ દુક્ખં સમ્ભોભિ, સબ્બં આરમ્ભપચ્ચયા;
> આરમ્ભાનં નિરોધેન, નત્થિ દુક્ખસ્સ સમ્ભવો’’તિ

એત્થ હિ કમ્મં આરમ્ભોતિ આગતં. ‘‘આરમ્ભતિ ચ વિપ્પટિસારી ચ હોતી’’તિ એત્થ આપત્તિ. ‘‘મહાયઞ્ઞા મહારમ્ભા, ન તે હોન્તિ મહપ્ફલ્લા’’તિ એત્થ યૂપુસ્સાપનાદિક્રિયા. ‘‘આરમ્ભથ નિક્કમથ, યુઞ્જથ બુદ્ધસાસને’’તિ એત્થ વીરિયં. ‘‘સમણં ગોતમં ઉદ્દિસ્સ પાણં આરમ્ભન્તી’’તિ એત્થ હિંસા. ‘‘બીજગામભૂતગામસમારમ્ભા પટિવિરતો હોતી’’તિ એત્થ છેદનભઞ્જનાદિકં વિકોપનં. ઇચ્ચેવં –

> કમ્મે આપત્તિયઞ્ચેવ, વીરિયે હિંસાક્રિયાસુ ચ;
> વિકોપને ચ **આરમ્ભ**-સદ્દો હોતીતિ નિદ્દિસે;

લભ લાભે. લભતિ, લબ્ભતિ. લાભો, લદ્ધં, અલત્થ, અલત્થું.

સુભ દિત્તિયં. સોભતિ. સોભા, સોભનં, સોભિતો.

ખુભ સઞ્ચલને. ખોભતિ, સઙ્ખોભતિ. હત્થિનાગે પદિન્નમ્હિ, ખુબ્ભિત્થ નગરં તદા. ખોભા, સઙ્ખોભો.

નભ તુભ હિંસાયં. નભતિ. તુભતિ.

સમ્ભ વિસ્સાસે. સમ્ભતિ. સમ્ભત્તિ, સમ્ભત્તો.

લુભ વિમોહને. લોભતિ, પલોભતિ. થુલ્લકુમારીપલોભનં. કારિતે પન ‘‘લોભેતિ, પલોભેતિ, પલોભેત્વા’’તિ રૂપાનિ ભવન્તિ. **દિવાદિ**ગણં પન પત્વા ગિદ્ધિયત્થે ‘‘લુબ્ભતી’’તિ રૂપં ભવતિ.

દભિ ગન્થને. દમ્ભતિ. દમ્ભનં.

રુભિ નિવારણે. રુમ્ભતિ, સન્નિરુમ્ભતિ. સન્નિરુમ્ભો, સન્નિરુમ્ભિત્વા.

ઉભ ઉબ્ભ ઉમ્ભ પૂરણે. ઉભતિ. ઉબ્ભતિ. ઉમ્ભતિ. ઉભના. ઉબ્ભના. ઉમ્ભના. ઓભો. કેટુભં. ઉબ્ભં. કુમ્ભો. કુમ્ભી. કારિતે ''ઓભેતિ. ઉબ્ભેતિ. ઉમ્ભેતી''તિ રૂપાનિ ભવન્તિ.

તત્થ **કેટુભન્તિ** ક્રિયાકપ્પવિકપ્પો કવીનં ઉપકારિયસત્થં. ઇદં પનેત્થ નિબ્બચનં કિટેતિ ગમેતિ ક્રિયાદિવિભાગં, તં વા અનવસેસપરિયાદાનતો કેટેન્તો ગમેન્તો ઓભેતિ પૂરેતીતિ કેટુતં **કિટઉભ**ધાતુવસેન. ઉબ્ભતિ ઉબ્ભેતિ પૂરેતીતિ **ઉબ્ભં**, પૂરણન્તિ અત્થો. **ચરિયાપિટકેપિ** હિ ઈદિસી સદ્દગતિ દિસ્સતિ, તં યથા? ''મહાદાનં પવત્તેસિ, અચ્ચુબ્ભં સાગરૂપમ''ન્તિ. તત્થ ચ **અચ્ચુબ્ભન્તિ** અતિવિય યાચકાનં અજ્ઝાસયં પૂરણં. **અક્ખુમ્ભન્તિપિ** પાઠો. **કુમ્ભોતિ** કં વુચ્ચતિ ઉદકં, તેન ઉબ્ભેતબ્બોતિ કુમ્ભો, સો એવ ઇત્થિલિઙ્ગવસેન કુમ્ભી. એત્થ ચ ''કુમ્ભી ધોવતિ ઓનતો''તિ પયોગો.

> **કુમ્ભ**સદ્દો ઘટે હત્થિ-સિરોપિણ્ડે દસમ્બણે;
> પવત્તતીતિ વિઞ્ઞેય્યો, વિઞ્ઞુના નયદસ્સિના.

ભકારન્તધાતુરૂપાનિ.

મકારન્તધાતુ

મા માને સદ્દે ચ. માતિ. માતા. એત્થ **માતાતિ** જનિકા વા ચૂળમાતા વા મહામાતા વા.

મૂ બન્ધને. મવતિ. **કિયાદિ**ગણસ્સ પનસ્સ ''મુનાતી''તિ રૂપં.

મે પટિદાનઆદાનેસુ. મેતિ, મયતિ. મેધા.

એત્થ **મેધાતિ** પઞ્ઞા. સા હિ સુખુમમ્પિ અત્થં ધમ્મઞ્ચ ખિપ્પમેવ મેતિ ચ ધારેતિ ચાતિ મેધાતિ વુચ્ચતિ. એત્થ પન **મેતીતિ** ગણ્હાતિ. તથા હિ **અટ્ઠસાલિનિયં** વુત્તં ''અસનિ વિય સિલુચ્ચયે કિલેસે મેધતિ હિંસતીતિ મેધા, ખિપ્પં ગહણધારણટ્ઠેન વા મેધા''તિ. સઙ્ગમત્થવાચકસ્સ પન **મેધ**ધાતુસ્સ વસેન મેધતિ સીલસમાધિઆદીહિ સદ્ધમ્મેહિ સિરિયા ચ સઙ્ગચ્છતીતિ **મેધાતિ** અત્થો ગહેતબ્બો. એત્થેતં વુચ્ચતિ –

> ''દ્વિધાતુયેકધાતુયા , દ્વિરત્થવતિયાપિ ચ;
> **મેધા**સદ્દસ્સ નિપ્ફત્તિં, જઞ્ઞા સુગતસાસને''તિ.

ઓમા સામત્થિયે. **સામત્થિયં** સમત્થભાવો. અલુત્તન્તોયં ધાતુ, ઓમાતિ, ઓમન્તિ.

અત્રાયં પાળિ ''ઓમાતિ ભન્તે ભગવા ઇદ્ધિયા મનોમયેન કાયેન બ્રહ્મલોકં ઉપસઙ્કમિતુ''ન્તિ. તત્થ **ઓમાતીતિ** પહોતિ સક્કોતિ.

તિમુ અદ્દભાવે. **અદ્દભાવો** તિન્તભાવો. તેમતિ. તિન્તો, તેમિયો. તેમિતુકામા તેમિંસુ.

એત્થ **તેમિયો**તિ એવંનામકો કાસિરઞ્ઞો પુત્તો બોધિસત્તો. સો હિ રઞ્ઞો ચેવ મહાજનસ્સ ચ હદયં તેમેન્તો અદ્દભાવં પાપેન્તો સીતલભાવં જનેન્તો જાતોતિ ''તેમિયો''તિ વુચ્ચતિ.

નિતમિ કિલમને. નિતમ્મતિ. હદયં દય્હતે નિતમ્મામિ.

ચમુ છમુ જપુ ઝમુ ઉમુ જિમુ અદને. ચમતિ. ચમૂ. **ચમૂ**તિ સેના. છમતિ. જમતિ. ઝમતિ. ઉમતિ. જેમતિ.

કમુ પદવિક્ખેપે. પદવિક્ખેપો પદસા ગમનં. ઇદં પન વોહારસીસમત્તં વચનં, તસ્મા ''નાસ્સ કાયે અગ્ગિ વા વિસં વા સત્થં વા કમતી''તિઆદીસુ અપદવિક્ખેપત્થોપિ ગહેતબ્બો. કમતિ. ચઙ્કમતિ, અતિક્કમતિ. અભિક્કમતિ. પટિક્કમતિ. પક્કમતિ. પરક્કમતિ. વિક્કમતિ. નિક્કમતિ. સઙ્કમતિ. સઙ્કમનં. સઙ્કન્તિ. કમનં. ચઙ્કમનં. અતિક્કમો. અભિક્કમો. પટિક્કમો. પક્કમો. વિક્કમો. નિક્કમો. અતિક્કન્તો પુરિસો. અભિક્કન્તા રત્તિ. નિક્ખમતિ. અભિનિક્ખમતિ. કારિતે નિક્ખામેતિ. અઞ્ઞાનિપિ યોજેતબ્બાનિ. યસ્મા પનાયં ધાતુ **ચુરાદિ**ગણં પત્વા ઇચ્છાકન્તિ યત્થેસુ વત્તતિ, તસ્મા તેપિ અત્થે ઉપસગ્ગવિસેસિતે કત્વા ઇધ **અભિક્કન્ત**સદ્દસ્સ અત્થુદ્ધારં વત્તબ્બમ્પિ અવત્વા ઉપરિ **ચુરાદિ**ગણેયેવ કથેસ્સામ.

યમુ ઉપરમે. ઉપરમો વિરમનં. યમભિ. યમો. ''પરે ચ ન વિજાનન્તિ, મયમેત્થ યમામસે''તિ ઇદમેત્થ નિદસ્સનં. તત્થ **યમામસે**તિ ઉપરમામ, નસ્સામ, મરામાતિ અત્થો.

નમ બહુત્તે સદ્દે. બહુત્તો સદ્દો નામ ઉગ્ગતસદ્દો. નમતિ.

અમ દમ હમ્મ મિમ છમ ગતિમ્હિ. અમતિ. દમતિ. હમ્મતિ. મિમતિ. છમતિ. છમા.

છમાતિ પથવી. **છમા**સદ્દો ઇત્થિલિઙ્ગો દટ્ઠબ્બો, ''ન છમાયં નિસીદિત્વા આસને નિસિન્નસ્સ અગિલાનસ્સ ધમ્મં દેસેસ્સામીતિ સિક્ખા કરણીયા''તિ ચ ''છમાયં પરિવત્તામિ વારિચરોવ ઘમ્મે''તિ ચ પયોગદસ્સનતો. સો ચ ખો સત્તહિ અટ્ઠહિ વા વિભત્તીહિ દ્વીસુ ચ વચનેસુ યોજેતબ્બો. છમન્તિ ગચ્છન્તિ એત્થાતિ છમા.

ધમ સદ્દગ્ગિસં યોગેસુ. ધમધાતુ સદ્દે ચ મુખવાતેન સદ્ધિં અગ્ગિસંયોગે ચ વત્તતિ. તત્થ પઠમત્થે ''સઙ્ખં ધમતિ. સઙ્ખધમકો. ભેરિં ધમતિ. ભેરિધમકો. ધમે ધમે નાતિધમે''તિ પયોગો. દુતિયત્થે ''અગ્ગિં ધમતિ. સમુટ્ઠાપેતિ અત્તાનં, અણું અગ્ગિંવ સન્ધમ''ન્તિ પયોગો.

ભામ કોધે. ભામતિ.

નમુ નમને. નમતિ. નમો. નતં, નમનં. નતિ. નમં. નમમાનો. નમન્તો. નમિતો. નામં. નામિતં. નમિતું. નત્વા, નત્વાન. નમિત્વા, નમિત્વાન, નમિતુન. કારિતે ''નામેતિ, નામયતિ. નામેત્વા. નામયિત્વા''તિ રૂપાનિ ભવન્તિ. તત્ર હિ ''નમતિ નમિત્વા''તિ એવંપકારાનિ પદાનિ નમનત્થે વન્દનાયઞ્ચ દટ્ઠબ્બાનિ, ''નમો નત્વા''તિ એવંપકારાનિ પન વન્દનાયમેવ. અત્રાયમુપલક્ખણમત્તા પયોગરચના –

> રુક્ખો ફલી ફલભારગરુતાય નમિત્વાન ભિજ્જતિ;
> વુદ્ધો જરાજજ્જરતાય નમતિ નમિત્વા ગચ્છતિ;

> સદ્ધો બુદ્ધં નમતિ નમિત્વા ગચ્છતિ;
> નમો બુદ્ધસ્સ સત્થારં નત્વાન અગમાસીતિ;

એત્થ **નમો**તિ પદં નિપાતેસુપિ લબ્ભતિ. તેન હિ પચ્ચત્તોપયોગવચનાનિ અભિન્નરૂપાનિ દિસ્સન્તિ ‘‘દેવરાજ નમો ત્યત્થુ. નમો કત્વા મહેસિનો’’તિ. ઉપસગ્ગેહિપિ અયં યોજેતબ્બા ‘‘પણમતિ, પણામો, ઉણ્ણમતિ, ઉણ્ણતિ’’ ઇચ્ચાદિના.

ખમુ સહને. ખમતિ. ખન્તિ. ખમો, ખમનં, એવં ભાવે. કત્તરિ પન ‘‘ખન્તા. ખમિતા. ખમો હોતિ સીતસ્સપિ ઉણ્હસ્સપી’’તિ પયોગા.

સમ અદસ્સને. સમતિ, વૂપસમતિ અગ્ગિ.

યમ પરિવેસને. યમતિ. યમો. યમરાજા.

સમ સદ્દે. સમતિ.

સમ થમ વેલમ્બે. સમતિ. થમતિ.

વાયમ ઈહાયં. વાયમતિ. વાયામો.

ગમુ ગતિયં. ગચ્છતિ. ગમકો. ગતો. ગતિ. ગમનં. કારિતે ‘‘ગમેતિ, ગમયતિ, ગચ્છાપેતી’’તિઆદીનિ ભવન્તિ.

રમુ કીળાયં. રમતિ. વિરમતિ. પટિવિરમતિ. ઉપરમતિ. આરતિ. વિરતિ. પટિવિરતિ. ઉપરતિ. વેરમણિ. વિરમણં. રતિ. રમણં. રતો. આરતો વિરતો પટિવિરતો. ઉપરતો, ઉપરમો. આરામો.

વમુ ઉગ્ગિરણે. વમતિ. વમથુ. વમ્મિકો.

> ધીરત્થુ તં વિસં વન્તં, યમહં જીવિતકારણા;
> વન્તં પચ્ચાવમિસ્સામિ, મતં મે જીવિતા વરં.

તત્થ **વમ્મિકો**તિ વમતીતિ, વન્તકોતિ, વન્તુસ્સયોતિ, વન્તસિનેહસમ્બન્ધોતિ વમ્મિકો. સો હિ અહિનકુલઉન્દૂરઘરગોળિકાદયો નાનપ્પકારે પાણકે વમતીતિ વમ્મિકો. ઉપચિકાહિ વન્તકોતિ વમ્મિકો. ઉપચિકાહિ વમિત્વા મુખતુણ્ડકેન ઉક્ખિત્તપંસુચુણ્ણેન કટિપ્પમાણેનપિ પોરિસપ્પમાણેનપિ ઉસ્સિતોતિ વમ્મિકો. ઉપચિકાહિ વન્તખેળસિનેહેન આબદ્ધતાય સત્તસત્તાહં દેવે વસ્સન્તેપિ ન વિપ્પકિરયતિ, નિદાઘેપિ તતો પંસુમુટ્ઠિં ગહેત્વા તસ્મિં મુટ્ઠિના પીળિયમાને સિનેહોવ નિક્ખમતિ, એવં વન્તસિનેહસમ્બન્ધોતિ વમ્મિકો.

એત્થ પન ‘‘ભગવા, હિમવા’’તિઆદીનિ પદાનિ ન કેવલં **વન્તુ**પચ્ચયવસેનેવ નિપ્ફાદેતબ્બાનિ, અથ ખો **વમુ**ધાતુવસેનપિ નિપ્ફાદેતબ્બાનિ, તેનાહ **વિસુદ્ધિમગ્ગકારકો** ‘‘યસ્મા પન તીસુ ભવેસુ તણ્હાસઙ્ખાતં ગમનમનેન વન્તં, તસ્મા ‘‘ભવેસુ વન્તગમનો’તિ વત્તબ્બે **ભવ**સદ્દતો **ભ**કારં, **ગમન**સદ્દતો **ગ**કારં, **વન્ત**સદ્દતો **વ**કારઞ્ચ દીઘં

કત્વા આદાય **ભગવા**તિ વુચ્ચતિ, યથા લોકે ‘મેહનસ્સ ખસ્સ માલા’તિ વત્તબ્બે મેખલા’’તિ વદતા નિરુત્તિનયેન સદ્દસિદ્ધિ દસ્સિતા.

એત્થ, સિયા ‘‘વિસમમિદં નિદસ્સનં, યેન ‘મેહનસ્સ ખસ્સ માલા’તિ એત્થ **મે**કાર**ખ**કાર**લા**કારાનં કમતો ગહણં દિસ્સતિ, ‘‘ભવેસુ વન્તગમનો’તિ એત્થ પન **ભ**કાર**વ**કાર**ગ**કારાનં કમતો ગહણં ન દિસ્સતી’’તિ? સચ્ચં, ઇધ પન ‘‘અગ્ગાહિતો, વિજ્જાચરણસમ્પન્નો’’તિઆદીસુ વિય ગુણસદ્દસ્સ પરનિપાતવસેન ‘‘ભવેસુ ગમનવન્તો’’તિ વત્તબ્બેપિ એવમવત્વા સદ્દસત્થે યેભુય્યેન ગુણસદ્દાનં પુબ્બનિપાતભ્વસ્સ ઇચ્છિતત્તા સદ્દસત્થવિદૂનં કેસઞ્ચિ વિઞ્ઞૂનં મનં તોસેતું ‘‘ભગવા’’તિ પદે અક્ખરક્કમં અનપેક્ખિત્વા અત્થમત્તનિદસ્સનવસેન ‘‘આહિતગ્ગિ, સમ્પન્નવિજ્જાચરણો’’તિઆદીનિ વિય પુબ્બનિપાતવસેન ‘‘ભવેસુ વન્તગમનો’’તિ વુત્તં. ઈદિસસ્મિઞ્હિ ઠાને ‘‘આહિતગ્ગી’’તિ વા ‘‘અગ્ગાહિતો’’તિ વા ‘‘છિન્નહત્થો’’તિ વા ‘‘હત્થચ્છિન્નો’’તિ વા પદેસુ યથા તથા ઠિતેસુપિ અત્થસ્સ અયુત્તિ નામ નત્થિ અઞ્ઞમઞ્ઞં સમાનત્થત્તા તેસં સદ્દાનં.

વેદજાતોતિઆદીસુ પન ઠાનેસુ અત્થેવાતિ દટ્ઠબ્બં. એવં વિસુદ્ધિમગ્ગે ‘‘ભગવા’’તિ પદસ્સ **વમુ**ધાતુવસેનપિ નિપ્ફત્તિ દસ્સિતા, **તટ્ટીકાયમ્પિ** ચ દસ્સિતા ‘‘ભગે વમીતિ ભગવા. ભાગે વમીતિ ભગવા’’તિ. નિબ્બચનં પન એવં વેદિતબ્બં – ભગસઙ્ખાતં સિરિં ઇસ્સરિયં યસઞ્ચ વમિ ઉગ્ગિરિ ખેળપિણ્ડં વિય અનપેક્ખો છડ્ડયીતિ **ભગવા**. અથ વા ભાનિ નામ નક્ખત્તાનિ, તેહિ સમં ગચ્છન્તિ પવત્તન્તીતિ ભગા, સિનેરુયુગન્ધરઉત્તરકુરુહિમવન્તાદિભાજનલોકા, વિસેસસન્નિસ્સયસોભાકપ્પટ્ઠિયભાવતો. તેપિ ભગવા વમિ તન્નિવાસિસત્તાવાસસમતિક્કમનતો તપ્પટિબદ્ધછન્દરાગપ્પહાનેન પજહીતિ **ભગવા**.

> ચક્કવત્તિસિરિં યસ્મા, યસં ઇસ્સરિયં સુખં;
> પહાસિ લોકચિત્તઞ્ચ, સુગતો ભગવા તતો.

તથા ખન્ધાયતનધાતાદિભેદે ધમ્મકોટ્ઠાસે સબ્બં પપઞ્ચં સબ્બં યોગં સબ્બં ગન્થં સબ્બં સંયોજનં સમુચ્છિન્દિત્વા અમતં ધાતું સમધિગચ્છન્તો વમિ ઉગ્ગિરિ અનપેક્ખો છડ્ડયિ ન પચ્ચાવમીતિ **ભગવા**. અથ વા સબ્બેપિ કુસલાકુસલે સાવજ્જાનવજ્જે હીનપ્પણીતે કણ્હસુક્કસપ્પટિભાગે ધમ્મે અરિયમગ્ગઞાણમુખેન વમિ ઉગ્ગિરિ અનપેક્ખો પરિચ્ચજિ પજહીતિ **ભગવા**.

> ખન્ધાયતનધાતાદી, ધમ્મભેદા મહેસિના;
> કણ્હસુક્કા યતો વન્તા, તતોપિ બગવા મતો.

જાતકટ્ઠકથાયં પન **હિમવા**તિ પદસ્સ **વમુ**ધાતુવસેનપિ નિપ્ફત્તિ દસ્સિતા. તથા હિ **સમ્ભવજાતકટ્ઠકથાયં** ‘‘**હિમવા**તિ હિમપાતસમયે હિમયુત્તોતિ હિમવા. ગિમ્હકાલે હિમં વમતીતિ હિમવા’’તિ વુત્તં. એવં જાતકટ્ઠકથાયં ‘‘હિમવા’’તિ પદસ્સ **વમુ**ધાતુવસેનપિ નિપ્ફત્તિ દસ્સિતા, અયં નયો ઈદિસેસુ ઠાનેસુપિ નેતબ્બો. ‘‘ગુણવાગણવા’’તિઆદીસુ પન ન નેતબ્બો. યદિ નયેય્ય, ‘‘ગુણવા ગણવા’’તિ પદાનં ‘‘નિગ્ગુણો પરિહીનગુણો’’તિ એવમાદિઅત્થો ભવેય્ય, તસ્મા અયં નયો સબ્બત્થપિ ન નેતબ્બો. એત્થ સિયા ‘‘યદિ ‘‘ભગવા’તિઆદિપદાનં **વમુ**ધાતુવસેન નિપ્ફત્તિ હોતિ, કથં ‘‘ભગવન્તો, ભગવન્ત’’ન્તિઆદીનિ સિજ્ઝન્તી’’તિ? યથા ‘‘ભગવા’’તિ પદં નિરુત્તિનયેન સિજ્ઝતિ, તથા તાનિપિ તેનેવ સિજ્ઝન્તિ. અચિન્તેય્યો હિ નિરુત્તિનયો કેવલં

અત્થયુત્તિપટિબન્ધમત્તોવ, અત્થયુત્તિયં સતિ નિપ્ફાદેતુમસક્કુણેય્યાનિપિ રૂપાનિ અનેનેવ સિજ્ઝન્તિ. એત્થ ચ યં નિરુત્તિલક્ખણં આહરિત્વા દસ્સેતબ્બં સિયા, તં ઉપરિ રૂપનિપ્ફાદનાધિકારે ઉદાહરણેહિ સદ્ધિં પકાસેસ્સામ.

ઇધ સારમતે મુનિરાજમતે,
પરમં પટુતં સુજનો પિહયં;
વિપુલત્થધરં ધનિનીતિમિમં,
સતતં ભજતં મતિસુદ્ધકરં.

ઇતિ નવઙ્ગે સાટ્ઠકથે પિટકત્તયે બ્યપ્પથગતીસુ વિઞ્ઞૂનં

કોસલ્લત્થાય કતે સદ્દનીતિપ્પકરણે

સરવગ્ગપઞ્ચકન્તિકો નામ ધાતુવિભાગો

પન્નરસમો પરિચ્છેદો.

૧૬. ભૂવાદિગણિકપરિચ્છેદ

ઇતો પરં **અવગ્ગન્તા**, મિસ્સકા ચેવ ધાતુયો;
વક્ખામિ ધાતુભેદાદિ-કુસલસ્સ મતાનુગા.

યકારન્તધાતુ

યા ગતિપાપુણેસુ. યાતિ, યન્તિ. યાતુ, યન્તુ. યેય્ય, યેય્યું, અનુપરિયેય્યું. યથાસમ્ભવં પદમાલા યોજેતબ્બા. યન્તો પુરિસો. યન્તી ઇત્થી. યન્તં કુલં. યાનં, ઉપયાનં, ઉય્યાનં ઇચ્ચાદીનિ. **દિવાદિ**ગણિકસ્સ પનસ્સ ''યાયતિ, યાયન્તી''તિઆદીનિ રૂપાનિ ભવન્તિ.

તત્ર **યાન**ન્તિઆદીસુ યન્તિ એતેનાતિ યાનં, રથસકટાદિ. ઉપયન્તિ એતેન ઇસ્સરસ્સ વા પિયમનાપસ્સ વા સન્તિકં ગચ્છન્તીતિ **ઉપયાનં**, પણ્ણાકારં. ''ઉપયાનાનિ મે દજ્જું, રાજપુત્ત તયિ ગતે''તિ એત્થ હિ પણ્ણાકારાનિ ''ઉપયાનાની''તિ વુચ્ચન્તિ. સમ્પન્નદસ્સનીયપુપ્ફફલાદિતાય ઉદ્ધં ઓલોકેન્તા યન્તિ ગચ્છન્તિ એત્થાતિ **ઉય્યાનં**.

બ્યા ઉમ્મીસને. બ્યાતિ, બ્યન્તિ. બ્યાસિ, બ્યાથ. બ્યામિ, બ્યામ. યથાસમ્ભવં પદમાલા યોજેતબ્બા. તત્ર પનાયં પાળિ ''યાવ બ્યાતિ નિમ્મીસતિ, તત્રાપિ રસતિબ્બયો''તિ. તત્થ **યાવ બ્યાતી**તિ યાવ ઉમ્મીસતિ, પુરાણભાસા એસા, અયઞ્હિ યસ્મિં કાલે બોધિસત્તો ચૂળબોધિપરિબ્બાજકો અહોસિ, તસ્મિં કાલે મનુસ્સાનં વોહારો.

યુ મિસ્સને ગતિયઞ્ચ. યોતિ, યવતિ. આયુ, યોનિ.

તત્થ ''આયૂ''તિ **આ**સદ્દો ઉપસગ્ગો. આયવન્તિ મિસ્સીભવન્તિ સત્તા એતેનાતિ **આયુ**. અથ વા આયવન્તિ આગચ્છન્તિ પવત્તન્તિ તસ્મિં સતિ અરૂપધમ્માતિ **આયુ**. તથા હિ **અટ્ઠસાલિનિયં** વુત્તં ''આયવનટ્ઠેન આયુ. તસ્મિઞ્હિ સતિ અરૂપધમ્મા આયવન્તિ આગચ્છન્તિ પવત્તન્તિ, તસ્મા **આયૂ**તિ વુચ્ચતી''તિ. ''આયુ, જીવિતં, પાણો'' ઇચ્ચેતે પરિયાયા લોકવોહારવસેન. અભિધમ્મવસેન પન ''ઠિતિ યપના યાપના જીવિતિન્દ્રિયં'' ઇચ્ચેતેપિ તેહેવ સદ્ધિં પરિયાયા. **યોની**તિ અણ્ડજાદીનં અણ્ડજાદીહિ સદ્ધિં યાય મિસ્સીભાવો હોતિ, સા યોનિ. ઇદં પનેત્થ નિબ્બચનં ''યવન્તિ એત્થ સત્તા એકજાતિસમન્વયેન અઞ્ઞમઞ્ઞં મિસ્સકા હોન્તીતિ **યોનિ**'' ઇતિ. એત્થ ચ **યોનિ**સદ્દસ્સ અત્થુદ્ધારો નીયતે. **યોની**તિ ખન્ધકોટ્ઠાસસ્સપિ કારણસ્સપિ પસ્સાવમગ્ગસ્સપિ નામં. ''ચતસ્સો નાગયોનિયો. ચતસ્સો સુપણ્ણયોનિયો''તિ એત્થ હિ ખન્ધકોટ્ઠાસો યોનિ નામ. ''યોનિ હેસા ભૂમિજ ફલસ્સ અધિગમાયા''તિ એત્થ કારણં. ''ન ચાહં બ્રાહ્મણં બ્રૂમિ, યોનિજં મત્તિસમ્ભવ''ન્તિ એત્થ પસ્સાવમગ્ગો. એત્થેતં વુચ્ચતિ –

ખન્ધાનઞ્ચાપિ કોટ્ઠાસે, મુત્તમગ્ગે ચ કારણે;
ઇમેસુ તીસુ અત્થેસુ, **યોનિ**સદ્દો પવત્તતિ.

બ્યે સંવરણે. બ્યાયતિ.

બ્યે પવત્તિયં. બ્યેતિ સહબ્યો.

એત્થ **સહબ્યોતિ** સહ બ્યેતિ સહ પવત્તતીતિ સહબ્યો, સહાયો, એકભવૂપગો વા. તથા હિ ‘‘તાવતિંસાનં દેવાનં સહબ્યતં ઉપપન્નો’’તિઆદીસુ એકભવૂપગો ‘‘સહબ્યો’’તિ વુચ્ચતિ.

હય ગતિયં. હયતિ. હયો. **હયો**તિ અસ્સો. સો હિ હયતિ સીઘં ગચ્છતીતિ હયોતિ વુચ્ચતિ. ઇમાનિ પનસ્સ નામાનિ –

અસ્સો તુરઙ્ગો તુરગો, વાજી વાહો હયોપિ ચ;
તબ્ભેદા સિન્ધવો ચેવ, ગોજો અસ્સતરોપિ ચ.

કારણાકારણઞ્ઞૂ તુ, આજાનીયો હયુત્તમો;
ઘોટકો તુ ખળુઙ્કસ્સો, વળવોતિ ચ વુચ્ચતિ;
અસ્સપોતો કિસોરોતિ, ખળુઙ્કોતિપિ વુચ્ચતિ;

હરિય ગતિગેલઞ્ઞેસુ. હરિયતિ.

અય વય પય મય તય ચય રય ગતિયં. અયતિ. વયતિ. પયતિ. મયતિ. તયતિ. ચયતિ. રયતિ. અયો, સમયો, વયો, પયો, રયો. **મયતયચય**ધાતૂનં નામિકપદાનિ ઉપપરિક્ખિતબ્બાનિ.

તત્થ **અયો**તિ કાળલોહં, અયતિ નાનાકમ્મારકિચ્ચેસુ ઉપયોગં ગચ્છતીતિ અયો. **વયો**તિ પઠમવયાદિઆયુકોટ્ઠાસો, વયતિ પરિહાનિં ગચ્છતીતિ વયો. **પયો**તિ ખીરસ્સપિ ઉદકસ્સપિ નામં, પયતિ જનેન પાતબ્બભાવં ગચ્છતીતિ પયો. **રયો**તિ વેગો, યો ‘‘જવો’’તિપિ વુચ્ચતિ, તસ્મા રયનં જવનં રયો. એત્થ **સમય**સદ્દસ્સ અત્થુદ્ધારો વુચ્ચતે અહ નિબ્બચનેન. **સમય**સદ્દો –

સમવાયે ખણે કાલે, સમયે હેતુદિટ્ઠિસુ;
પટિલાભે પહાને ચ, પટિવેધે ચ દિસ્સતિ.

તથા હિ ‘‘અપ્પેવ નામ સ્વેપિ ઉપસઙ્કમેય્યામ કાલઞ્ચ સમયઞ્ચ ઉપાદાયા’’તિ એવમાદીસુ સમવાયો અત્થો. ‘‘એકોવ ખો ભિક્ખવે ખણો ચ સમયો ચ બ્રહ્મચરિયવાસાયા’’તિઆદીસુ ખણો. ‘‘ઉણ્હસમયો પરિળાહસમયો’’તિઆદીસુ કાલો. ‘‘મહાસમયો પવનસ્મિ’’ન્તિઆદીસુ સમૂહો. ‘‘સમયોપિ ખો તે ભદ્દાલિ અપ્પટિવિદ્ધો અહોસી’’તિઆદીસુ હેતુ. ‘‘તેન સમયેન ઉગ્ગાહમાનો પરિબ્બાજકો સમણમુણ્ડિકાપુત્તો સમયપ્પવાદકે તિન્દુકાચીરે એકસાલકે મલ્લિકાય આરામે પટિવસતી’’તિઆદીસુ દિટ્ઠિ.

‘‘દિટ્ઠે ધમ્મે ચ યો અત્થો, યો ચત્થો સમ્પરાયિકો;
અત્થાભિસમયા ધીરો, પણ્ડિતોતિ પવુચ્ચતી’’તિ

આદીસુ પટિલાભો. ‘‘સમ્મા માનાભિસમયા અન્તમકાસિ દુક્ખસ્સા’’તિઆદીસુ પહાનં. ‘‘દુક્ખસ્સ પીળનટ્ઠો સઙ્ખતટ્ઠો સન્તાપટ્ઠો અભિસમયટ્ઠો’’તિઆદીસુ પટિવેધો. એત્થ ચ ઉપસગ્ગાનં જોતકમત્તત્તા તસ્સ તસ્સ અત્થસ્સ વાચકો **સમય**સદ્દો એવાતિ **સમય**સદ્દસ્સ અત્થુદ્ધારેપિ સઉપસગ્ગો **અભિસમય**સદ્દો વુત્તો.

તત્થ સહકારીકારણતાય સન્નિજ્ઝં સમેતિ સમવેતીતિ **સમયો**, સમવાયો. સમેતિ સમાગચ્છતિ મગ્ગબ્રહ્મચરિયં એત્થ તદાધારપુગ્ગલોતિ **સમયો**, ખણો. સમેન્તિ એત્થ, એતેન વા સઙ્ગચ્છન્તિ ધમ્મા સહજાતધમ્મેહિ ઉપ્પાદાદીહિ વાતિ **સમયો**, કાલો. ધમ્મપ્પવત્તિમત્તતાય અત્થતો અભૂતોપિ હિ કાલો ધમ્મપ્પવત્તિયા અધિકરણં કરણં વિય ચ પરિકપ્પનામત્તસિદ્ધેન રૂપેન વોહરિયતીતિ. સમં, સહ વા અવયવાનં અયનં પવત્તિ અવટ્ઠાનન્તિ **સમયો**, સમૂહો, યથા ''સમુદાયો''તિ. અવયવસહાવટ્ઠાનમેવ હિ સમૂહો. પચ્ચયન્તરસમાગમે એતિ ફલં એતસ્મા ઉપ્પજ્જતિ પવત્તતિ ચાતિ **સમયો**, હેતુ, યથા ''સમુદયો''તિ. સમેતિ સંયોજનભાવતો સમ્બન્ધા એતિ અત્તનો વિસયે પવત્તતિ, દળ્હગ્ગહણભાવતો વા સંયુત્તા અયન્તિ પવત્તન્તિ સત્તા યથાભિનિવેસં એતેનાતિ **સમયો**, દિટ્ઠિ. દિટ્ઠિસંયોજનેન હિ સત્તા અતિવિય બજ્ઝન્તિ. સમિતિ સઙ્ગતિ સમોધાનન્તિ **સમયો**, પટિલાભો. સમસ્સ નિરોધસ્સ યાનં, સમ્મા વા યાનં અપગમો અપ્પવત્તીતિ **સમયો**, પહાનં. ઞાણેન અભિમુખં સમ્મા એતબ્બો અધિગન્તબ્બોતિ **સમયો**, ધમ્માનં અવિપરીતો સભાવો, અભિમુખભાવેન સમ્મા એતિ ગચ્છતિ બુજ્ઝતીતિ **સમયો**. યથાભૂતસભાવાવબોધો. એવં તસ્મિં તસ્મિં અત્થે **સમય**સદ્દસ્સ પવત્તિ વેદિતબ્બા.

નનુ ચ અત્થમત્તં પતિ સદ્દા અભિનિવિસન્તીતિ ન એકેન સદ્દેન અનેકે અત્થા અભિધીયન્તીતિ? સચ્ચમેતં સદ્દવિસેસે અપેક્ખિતે. સદ્દવિસેસે હિ અપેક્ખમાને એકેન સદ્દેન અનેકત્થાભિધાનં ન સમ્ભવતિ. ન હિ યો કાલત્થો **સમય**સદ્દો, સોયેવ સમૂહાદિઅત્થં વદતિ. એત્થ પન તેસં તેસં અત્થાનં **સમય** સદ્દવચનીયતા સામઞ્ઞમુપાદાય અનેકત્થતા **સમય**સદ્દસ્સ વુત્તા. એવં સબ્બત્થ અત્થુદ્ધારે અધિપ્પાયો વેદિતબ્બો.

ઇતો યાતો અયતો ચ, નિપ્ફત્તિં સમુદીરયે;
વિઞ્ઞૂ **સમય**સદ્દસ્સ, સમવાયાદિવાચિનો.

ઇતો યાતો અયતો ચ, સમાનત્થેહિ ધાતુહિ;
એવં સમાનરૂપાનિ, ભવન્તીતિ ચ ઈરયે.

નય રક્ખણે ચ. ચકારો ગતિપેક્ખકો. નયતિ. નયો. **નયો**તિ નયનં ગમનન્તિ નયો, પાળિગતિ. નયન્તિ વા રક્ખન્તિ અત્થં એતેનાતિ **નયો**, તથત્તનયાદિ.

દય દાનગતિહિંસાદાનરક્ખાસુ. દયતિ. દયા.

દયાતિ મેત્તાપિ વુચ્ચતિ કરુણાપિ. ''દયાપન્નો''તિ એત્થ હિ મેત્તા ''દયા''તિ, મેત્તચિત્તતં આપન્નોતિ હિ અત્થો. ''અદયાપન્નો''તિ એત્થ પન કરુણા ''દયા''તિ વુચ્ચતિ. નિક્કરુણતં આપન્નોતિ હિ અત્થો. એવં **દયા**સદ્દસ્સ મેત્તાકરુણાસુ પવત્તિ વેદિતબ્બા. તથા હિ **અભિધમ્મટીકાયં** વુત્તં ''**દયા**સદ્દો યત્થ યત્થ પવત્તતિ, તત્થ તત્થ અધિપ્પાયવસેન યોજેતબ્બો. **દયા**સદ્દો હિ અનુરક્ખણત્થં અન્તોનીતં કત્વા પવત્તમાનો મેત્તાય ચ કરુણાય ચ પવત્તતી''તિ.

વચનત્થો પનેત્થ એવં વેદિતબ્બો – દયતિ દદાતિ સત્તાનં અભયં એતાયાતિ **દયા**. દયતિ ગચ્છતિ વિભાગં અકત્વા પાપકલ્યાણજનેસુ સમં વત્તતિ, સીતેન સમં ફરન્તં રજોમલઞ્ચ પવાહેન્તં ઉદકમિવાતિપિ **દયા**, મેત્તા. દયતિ વા હિંસતિ કારુણિકં યાવ યથાધિપ્પેતં પરસ્સ હિતનિપ્ફત્તિં ન પાપુણાતિ, તાવાતિ **દયા**. દયતિ અનુગ્ગણ્હાતિ પાપજનમ્પિ સજ્જનો એતાયાતિપિ **દયા**. દયતિ અત્તનો સુખમ્પિ પહાય ખેદં ગણ્હાતિ સજ્જનો

એતાયાતિ **દયા**. દયન્તિ ગણ્હન્તિ એતાય મહાબોધિસત્તા બુદ્ધભાવાય અભિનીહારકરણકાલે હત્થગતમ્પિ અરહત્તફલં છડ્ડેત્વા સંસારસાગરતો સત્તે સમુદ્ધરિતુકામા અનસ્સાસકરં અતિભયાનકં મહન્તં સંસારદુક્ખં, પચ્છિમભવે ચ સહ અમતધાતુપટિલાભેન અનેકગુણસમલઙ્કતં સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણઞ્ચાતિપિ **દયા**, કરુણા. કરુણામૂલકા હિ સબ્બે બુદ્ધગુણા.

અપરો નયો – દયન્તિ અનુરક્ખન્તિ સત્તે એતાય, સયં વા અનુદયતિ, અનુદયમત્તમેવ વા એતન્તિ **દયા**, મેત્તા ચેવ કરુણા ચ. કિઞ્ચિ પયોગમેત્થ કથયામ "સેય્યથાપિ ગહપતિ ગિજ્ઝો વા કઙ્કો વા કુલલો વા મંસપેસિં આદાય દયેય્ય. પુત્તેસુ મદ્દી દયેસિ, સસ્સુયા સસુરમ્હિ ચ. દયિતબ્બો રથેસભ". તત્થ **દયેય્યા**તિ ઉપ્પતિત્વા ગચ્છેય્ય, ગત્યત્થવસેનેતં દટ્ઠબ્બં. **દયેસી**તિ મેત્તચિત્તં કરેય્યાસિ. **દયિતબ્બો**તિ પિયાયિતબ્બો. ઉભયમ્પેતં વિવરણં રક્ખણત્થં અન્તોગધં કત્વા અધિપ્પાયત્થવસેન કતન્તિ વેદિતબ્બં.

ઊયી તન્તસન્તાને. ઊયતિ. ઊતો, ઊતવા.

પૂયી વિસરણે દુગ્ગન્ધે ચ. પૂયતિ. પૂતો, પૂતવા. પૂતિમચ્છં કુસગ્ગેન, યો નરો ઉપનય્હતિ.

કનુયી સદ્દે. કનુયતિ. કનુતો, કનુતવા.

ખમાય વિધૂનને. ખમાયતિ. ખમાતો, ખમાતવા.

ફાયિ પાયિ વુદ્ધિયં. ફાયતિ. ફીતો, ફતવા.

તત્થ **તતવન્તુ**પચ્ચયા, **ય**કારલોપો, ધાત્વન્તસ્સ સરસ્સ **ઇ**કારાદેસો ચ દટ્ઠબ્બો. એસ નયો "પૂતો પૂતવા"તિઆદીસુપિ યથાસમ્ભવં દટ્ઠબ્બો. પાયતિ. પાયો. અપાયો. એત્થ ચ નત્થિ પાયો વુદ્ધિ એત્થાતિ **અપાયો**. અથ વા પન અયતો સુખતો અપેતોતિ **અપાયો**તિપિ નિબ્બચનીયં. **અપાયો**તિ ચ નિરયો તિરચ્છાનયોનિ પેત્તિવિસયો અસુરકાયોતિ ચત્તારો અપાયા.

તાયુ સન્તાનપાલનેસુ. તાયતિ. તાયનં. **દિવાદિ**ગણે પન **તા પાલને**તિ ધાતું પસ્સથ, તસ્સ "તાયતિ તાણ"ન્તિ રૂપાનિ. ઉભયેસં ક્રિયાપદં સમં. **અ**કાર**ય**કારપચ્ચયમત્તેનેવ નાનત્તં, નામિકપદાનિ પન વિસદિસાનિ "તાયનં, તાણ"ન્તિ.

ચાયુ પૂજાનિસામનેસુ. પૂજા પૂજના. **નિસામનં** ઓલોકનં સવનઞ્ચ વુચ્ચતિ. "ઇઙ્ઘ મદ્દિ નિસામેહિ. નિસામયથ સાધવો"તિ ચ આદીસુ હિ ઓલોકનસવનાનિ **નિસામન**સદ્દેન વુત્તાનિ. અપિચ ઞાણેન ઉપપરિક્ખણમ્પિ નિસામનમેવાતિ ગહેતબ્બં. ચાયતિ, અપચાયતિ. અનગારે પબ્બજિતે, અપચે બ્રહ્મચારિયે. યે વુદ્ધમપચાયન્તિ. અપચિતિં દસ્સેતિ. નિચ્ચં વુદ્ધાપચાયિનો.

યકારન્તધાતુરૂપાનિ.

રકારન્તધાતુ

રા આદાને. રાતિ.

રિ સન્તાને. રેતિ. રેણુ. **રેણૂ**તિ રજો.

રુ ગતિયં રોસને ચ. રવતિ, વિરવતિ.

રુ સદ્દે. રોતિ, રવતિ. રવો, ઉપરવો. રુતમનુઞ્ઞં રુચિયા ચ પિટ્ઠિ. **રુતન્તિ** રવનં રુતં, સદ્દો.

રે સદ્દે. રાયતિ. રા. રત્તિ. એત્થ ચ **રા**તિ સદ્દો. **રત્તી**તિ નિસાસઞ્ઞાતો સત્તાનં સદ્દસ્સ વૂપસમકાલો. રા તિય્યતિ ઉચ્છિજ્જતિ એત્થાતિ **રત્તિ**.

બ્રૂ વિયત્તિયં વાચાયં. અપિ હન્ત્વા હતો બ્રૂતિ.

બ્રવીતિ, બ્રુન્તિ. બ્રૂસિ, બ્રૂથ. બ્રૂમિ, બ્રૂમ. બ્રૂતે, બ્રુવન્તે. બ્રૂસે, બ્રુવ્હે. બ્રુવે, બ્રુમ્હે.

બ્રૂતુ, બ્રુવિતુ, બ્રુવન્તુ. બ્રૂહિ, બ્રૂથ. બ્રૂમિ, બ્રૂમ. બ્રૂતં, બ્રુવન્તં.

એત્થ ચ **અમ્બટ્ઠસુત્તે** ‘‘પુન ભવં ગોતમો બ્રુવિતૂ’’તિ પાળિદસ્સનતો ‘‘બ્રુવિતૂ’’તિ વુત્તં. એવં સબ્બત્થાપિ ઉપપરિક્ખિત્વા નયો ગહેતબ્બો.

બ્રુવેય્ય, બ્રુવે, બ્રુવેય્યું. બ્રુવેય્યાસિ, બ્રુવેય્યાથ. બ્રુવેય્યામિ, બ્રુવેય્યામ. બ્રુવેથ, બ્રુવેરં. બ્રુવેથો, બ્રુવેય્યાવ્હો. બ્રુવેય્યં. બ્રુવેય્યામ્હે.

પબ્રૂતિ. અનુબ્રૂતિ. પબ્રૂતુ, અનુબ્રૂતુ. પબ્રુવેય્ય, અનુબ્રુવેય્ય. એવં સબ્બત્થ **પઅનુ**ઉપસગ્ગેહિપિ યથાસમ્ભવં પદમાલા યોજેતબ્બા.

આહ, આહુ. બ્રવે, બ્રવિત્થ, બ્રવિરે. બ્રવિત્થો, બ્રવિવ્હો. બ્રવિં, બ્રવિમ્હે. પરોક્ખાવસેન વુત્તાનિ.

અબ્રવા , અબ્રવૂ. અબ્રવો, અબ્રવત્થ. અબ્રવં, અબ્રવમ્હા. અબ્રવત્થ, અબ્રવત્થું. અબ્રવસે, અબ્રવ્હં. અબ્રવિં, અબ્રવિમ્હસે. હિય્યત્તનીવસેન વુત્તાનિ.

અબ્રવિ, અબ્રવું. અબ્રવો, અબ્રવિત્થ. અબ્રવિં, અબ્રવિમ્હા. અબ્રવા, અબ્રવૂ. અબ્રવસે, અબ્રવિવ્હં. અબ્રવં, અબ્રવિમ્હે. અજ્જતનીવસેન વુત્તાનિ.

બ્રુવિસ્સતિ, બ્રુવિસ્સન્તિ. અબ્રવિસ્સા, અબ્રવિસ્સંસુ. સેસં સબ્બં નેતબ્બં. કમ્મપદં અપ્પસિદ્ધં. સચે પન સિયા, ‘‘બ્રૂયતી’’તિ સિયા ‘‘લુયતિ, લૂયતી’’તિ પદાનિ વિય.

જીર બ્રૂહને. બ્રૂહનં વડ્ઢનં. જીરતિ. જીરં. જીરમાનો. જીરણં. અપ્પસ્સુતાયં પુરિસો, બલિબદ્દોવ જીરતિ.

પૂર પૂરણે. પૂરતિ. પૂરતોવ મહોદધિ. સબ્બે પૂરેન્તુ સઙ્કપ્પા. પૂરિતું, પૂરિત્વા, પૂરં, પૂરિતં. પુણ્ણં, પરિપુણ્ણં. સમ્પુણ્ણં, પૂરણં. પૂરણો કસ્સપો. કારિતે ‘‘પારમિયો પૂરેતિ, પૂરયતિ, પૂરાપેતિ, પૂરાપયતિ. પૂરેત્વા, પૂરયિત્વા, પૂરાપેત્વા, પૂરાપયિત્વા, પરિપૂરેત્વા’’ ઇચ્ચાદીનિ ભવન્તિ.

ઘોર ગતિપટિઘાતે. **ગતિપટિઘાતં** ગતિપટિહનનં. ઘોરતિ.

ઘોર ગતિચાતુરિયે. **ગતિચાતુરિયં** ગતિછેકભાવો. ઘોરેતિ.

સર ગતિયં. સરતિ, વિસરતિ, ઉસ્સરતિ. ઉસ્સારણા. સરો. સંસારો ઇચ્ચાદીનિ. તત્થ **સરો**તિ રહદો. **સંસારો**તિ વટ્ટં, યો ‘‘ભવો’’તિપિ વુચ્ચતિ.

ચર ચરણે. ચરતિ, વિચરતિ, અનુચરતિ, સઞ્ચરતિ.

ચર ગતિભક્ખનેસુ. ચરતિ, વિચરતિ, અનુચરતિ, સઞ્ચરતિ, પટિચરતિ. ચરિયા. ચરિતા. ચારો. વિચારો. અનુવિચારો. ઉપવિચારો. ચરણં. ચારકો. ઓચરકો. બ્રહ્મચરિયં ઇચ્ચાદીનિ.

તત્થ **ચરતી**તિ ગચ્છતિ, ભક્ખતિ વા. તથા હિ **ચરન્તિ** પદસ્સ ગચ્છન્તો ખાદન્તો ચાતિ અત્થં વદન્તિ ગરૂ. **પટિચરતી**તિ પટિચ્છાદેતિ. **ચારકો**તિ તંપવેસિતાનં સત્તાનં સુખં ચરતિ ભક્ખતીતિ ચારકો, રોધો. **ઓચરકો**તિ અધોચારી. **બ્રહ્મચરિયન્તિ** દાનમ્પિ વેય્યાવચ્ચમ્પિ સિક્ખાપદમ્પિ બ્રહ્મવિહારોપિ ધમ્મદેસનાપિ મેથુનવિરતિપિ સદારસન્તોસોપિ ઉપોસથોપિ અરિયમગ્ગોપિ સકલં સાસનમ્પિ અજ્ઝાસયોપિ વુચ્ચતિ.

કિન્તે વતં કિં પન બ્રહ્મચરિયં,
કિસ્સ સુચિણ્ણસ્સ અયં વિપાકો;
ઇદ્ધિજુતિબલવીરિયૂપપત્તિ,
ઇદઞ્ચ તે નાગ મહાવિમાનં.

અહઞ્ચ ભરિયા ચ મનુસ્સલોકે,
સદ્ધા ઉભો દાનપતી અહુમ્હા;
ઓપાનભૂતં મે ઘરં તદાસિ,
સન્તપ્પિતા સમણબ્રાહ્મણા ચ.

તં મે વતં તં પન બ્રહ્મચરિયં,
તસ્સ સુચિણ્ણસ્સ અયં વિપાકો;
ઇદ્ધિજુતિબલવીરિયૂપપત્તિ,
ઇદઞ્ચ મે ધીર મહાવિમાન’’ન્તિ

ઇમસ્મિઞ્હિ **પુણ્ણકજાતકે** દાનં ‘‘બ્રહ્મચરિય’’ન્તિ વુત્તં.

‘‘કેન પાણિ કામદદો, કેન પાણિ મધુસ્સવો;
કેન તે બ્રહ્મચરિયેન, પુઞ્ઞં પાણિમ્હિ ઇજ્ઝતિ.

તેન પાણિ કામદદો, તેન પાણિ મધુસ્સવો;
તેન મે બ્રહ્મચરિયેન, પુઞ્ઞં પાણિમ્હિ ઇજ્ઝતી’’તિ

ઇમસ્મિં **અઙ્કુરપેતવત્થુમ્હિ** વેય્યાવચ્ચં ‘‘બ્રહ્મચરિય’’ન્તિ વુત્તં. ‘‘ઇદં ખો તં ભિક્ખવે તિત્તિરિયં નામ બ્રહ્મચરિયં અહોસી’’તિ ઇમસ્મિં **તિત્તિરજાતકે** સિક્ખાપદં ‘‘બ્રહ્મચરિય’’ન્તિ વુત્તં. ‘‘તં ખો પન પઞ્ચસિખ બ્રહ્મચરિયં નેવ નિબ્બિદાય ન વિરાગાય...પે॰... યાવદેવ બ્રહ્મલોકૂપપત્તિયા’’તિ ઇમસ્મિં **મહાગોવિન્દસુત્તે** બ્રહ્મવિહારા ‘‘બ્રહ્મચરિય’’ન્તિ વુત્તા. ‘‘એકસ્મિં બ્રહ્મચરિયસ્મિં, સહસ્સં મચ્ચુહાયિનો’’તિ એત્થ ધમ્મદેસના ‘‘બ્રહ્મચરિય’’ન્તિ વુત્તા. ‘‘પરે અબ્રહ્મચારી ભવિસ્સન્તિ, મયમેત્થ બ્રહ્મચારિનો ભવિસ્સામા’’તિ **સલ્લેખસુત્તે** મેથુનવિરતિ ‘‘બ્રહ્મચરિય’’ન્તિ વુત્તા.

મયઞ્ચ ભરિયા નાતિક્કમામ,
અમ્હે ચ ભરિયા નાતિક્કમન્તિ;
અઞ્ઞત્ર તાહ બ્રહ્મચરિયં ચરામ;
તસ્મા હિ અમ્હં દહરા ન મીયરે’’તિ

મહાધમ્મપાલજાતકે સદારસન્તોસો ‘‘બ્રહ્મચરિય’’ન્તિ વુત્તો.

હીનેન બ્રહ્મચરિયેન, ખત્તિયે ઉપપજ્જતિ;
મજ્ઝિમેન ચ દેવેસુ, ઉત્તમેન વિસુજ્ઝતી’’તિ

એવં **નિમિજાતકે** અવીતિક્કમવસેન કતો ઉપોસથો ‘‘બ્રહ્મચરિય’’ન્તિ વુત્તો. ‘‘ઇદં ખો પન પઞ્ચસિખ બ્રહ્મચરિયં એકન્તનિબ્બિદાય વિરાગાય...પે॰... અયમેવ અરિયો અટ્ઠઙ્ગિકો મગ્ગો’’તિ **મહાગોવિન્દસુત્તસ્મિં**યેવ અરિયમગ્ગો ‘‘બ્રહ્મચરિય’’ન્તિ વુત્તો. ‘‘તયિદં બ્રહ્મચરિયં ઇદ્ધઞ્ચેવ ફીતઞ્ચ વિત્થારિકં બાહુજઞ્ઞં પુથુભૂતં યાવદેવ મનુસ્સેહિ સુપ્પકાસિત’’ન્તિ **પાસાદિકસુત્તે** સિક્ખત્તયસઙ્ગહં સકલં સાસનં ‘‘બ્રહ્મચરિય’’ન્તિ વુત્તં.

‘‘અપિ અતરમાનાનં, ફલાસાવ સમિજ્ઝતિ;
વિપક્કબ્રહ્મચરિયોસ્મિ, એવં જાનાહિ ગામણી’’તિ

એત્થ અજ્ઝાસયો ‘‘બ્રહ્મચરિય’’ન્તિ વુત્તો. ઇચ્ચેવં –

દાનં વેય્યાવટિયઞ્ચ, સિક્ખા બ્રહ્મવિહારકા;
ધમ્મક્ખાનં મેથુનતા-વિરતિ ચ ઉપોસથો.

સદારેસુ ચ સન્તોસો, અરિયમગ્ગો ચ સાસનં;
અજ્ઝાસયો ચિમે **બ્રહ્મ-ચરિય**સદ્દેન વુચ્ચરે.

હુર કોટિલ્લે. હુરતિ.

સર સદ્દોપતાપેસુ. સરતિ. સરો, સરણં.

એત્થ ચ **સરો**તિ સદ્દોપિ વુચ્ચતિ ઉસુપિ. **સરણ**ન્તિ સરતિ ઉપતાપેતિ હિંસતિ સરણગતાનં તેનેવ સરણગમનેન ભયં સન્તાપં દુક્ખં દુગ્ગતિં પરિકિલેસઞ્ચાતિ સરણં, બુદ્ધાદિરતનત્તયં. અથ વા સદ્ધા પસન્ના મનુસ્સા

‘‘અમ્હાકં સરણમિદ’’ન્તિ સરન્તિ ચિન્તેન્તિ, તં તત્થ ચ વાચં નિચ્છરન્તિ ગચ્છન્તિ ચાતિપિ **સરણં**.

સર ચિન્તાયં. સરતિ, સુસરતિ ઇચ્ચપિ પયોગો. અપ્પક્ખરાનઞ્હિ બહુભાવો અઞ્ઞથાભાવો ચ હોતિ, યથા ‘‘દ્વિ, દુવે, તણ્હા તસિણા, પમ્હં, પખુમ’’ન્તિ. અનુસ્સરતિ, પટિસ્સરતિ. સરન્તિ એતાય સત્તા, સયં વા સરતિ, સરણમત્તમેવ વા એતન્તિ **સતિ**. અનુસ્સતિ, પટિસ્સતિ. સરતીતિ સતો. પુનપ્પુનં સરતીતિ **પટિસ્સતો**.

દ્વર સંવરણે. **સંવરણં** રક્ખણા. દ્વરતિ. દ્વારં. દ્વિસદ્દૂપપદઅરધાતુવસેનપિ ઇદં રૂપં સિજ્ઝતિ. તત્રિમાનિ નિબ્બચનાનિ – દ્વરન્તિ સંવરન્તિ રક્ખન્તિ એતેનાતિ **દ્વારં**, અથ વા દ્વે કવાટા અરન્તિ ગચ્છન્તિ પવત્તન્તિ એત્થાતિપિ **દ્વારન્તિ**. ગેહદ્વારમ્પિ કાયદ્વારાદીનિપિ ઉપાયોપિ દ્વારન્તિ વુચ્ચતિ. પાળિયં તુ ‘‘દ્વારં દ્વારા’’તિ ચ ઇત્થિનપુંસકવસેન **દ્વારસદ્દો** વુત્તો. તથા હિ ‘‘દ્વારમ્પિ સુરક્ખિતં હોતી’’તિ ચ ‘‘દ્વારાપેસા’’તિ ચ તસ્સ દ્વિલિઙ્ગતા વુત્તા.

ગર ઘર સેચને. ગરતિ. ઘરતિ. ઘરં.

ધૂર હુચ્છને. **હુચ્છન** કોટિલ્લં. ધૂરતિ.

તર પ્લવનસરણેસુ. તરતિ. તરણં. તિત્થં. તિણ્ણો. ઉત્તિણ્ણો. ઓતિણ્ણો ઇચ્ચાદીનિ. તત્થ **તરણં** વુચ્ચતિ નાવા, તરતિ ઉદકપિટ્ઠે પ્લવતિ, તરન્તિ ઉત્તરન્તિ વા નદિં એતેનાતિ અત્થેન.

> નાવા પ્લવો તરં પોતો, તરણં ઉત્તરં તથા;
> જલયાનન્તિ એતાનિ, નાવાનામાનિ હોન્તિ તુ.

તર સમ્ભમે. **સમ્ભમો** અનવટ્ઠાનં. તરતિ. તરિતો. તુરઙ્ગો.

એત્થ ચ ‘‘સો માસખેત્તં તરિતો અવાસરિ’’ન્તિ પાળિ નિદસ્સનં. તત્થ **તરિતો**તિ તુરિતો સમ્ભમન્તો. **અવાસરિ**ન્તિ ઉપગચ્છિં ઉપવિસિં વા.

જર રોગે. એત્થ જરરોગોયેવ "**રોગો**"તિ અધિપ્પેતો પયોગવસેન. **જર**સદ્દસ્સ હિ જરરોગે પવત્તનિયમનત્થં ‘‘રોગે’’તિ વુત્તં. તેન અઞ્ઞો રોગો ઇધ **રોગ**સદ્દેન ન વુચ્ચતિ. જરતિ. જરો. સજ્જરો. પજ્જરરોગો. જરેન પીળિતા મનુસ્સા. યત્થ તુ અયં વયોહાનિવાચકો , તત્થ પયોગે ‘‘જીરતિ, જરા’’તિ ચસ્સ રૂપાનિ ભવન્તિ.

દર ભયે. દરતિ. દરી. ‘‘બીલાસયા દરીસયા’’તિ નિદસ્સનં. તત્થ **દરી**તિ ભાયિતબ્બટ્ઠેન દરી.

દર આદરાનાદરેસુ. દરતિ, આદરતિ, અનાદરતિ. આદરો, અનાદરો.

એત્થ ચ **દરતી**તિ દરં કરોતીતિ ચ અનાદરં કરોતીતિ ચ અત્થો. યથા હિ **આરકા**સદ્દો દૂરાસન્નવાચકો, તથાયમ્પિ **દર**ધાતુ આદરાનાદરવાચકો દટ્ઠબ્બો. **દર**સદ્દો ચ કાયદરથે ચિત્તદરથે કિલેસદરથે ચ વત્તતિ. અયઞ્હિ –

> આદિત્તં વત મં સન્તં, ઘતસિત્તંવ પાવકં;

વારિના વિય ઓસિઞ્ચિ, સબ્બં નિબ્બાપયે દર''ન્તિ

એત્થ કાયદરથે ચિત્તદરથે ચ વત્તતિ. ''વીતદ્દરો વીતસોકો વીતસલ્લો, સયં અભિઞ્ઞાય અભાસિ બુદ્ધો''તિ એત્થ પન કિલેસદરથે વત્તતિ. **વીતદ્દરો**તિ હિ અગ્ગમગ્ગેન સબ્બકિલેસાનં સમુચ્છિન્નત્તા વિગતકિલેસદરથોતિ અત્થો.

નર નયને. નરતિ. નરો, નારી.

એત્થ **નરો**તિ પુરિસો. સો હિ નરતિ નેતીતિ નરો. યથા પઠમપકતિભૂતો સત્તો દતરાય પકતિયા સેટ્ઠટ્ઠેન પુરિ ઉચ્ચાટ્ઠાને સેતિ પવત્તતીતિ પુરિસોતિ વુચ્ચતિ, એવં નયનટ્ઠેન નરોતિ વુચ્ચતિ. પુત્તભાતુભૂતોપિ હિ પુગ્ગલો માતુજેટ્ઠભગિનીનં નેતુટ્ઠાને તિટ્ઠતિ, પગેવ ઇતરો ઇતરાસં. **નારી**તિ નરેન યોગતો, નરસ્સાયન્તિ વા નારી. અપરમ્પેત્થ **નર**સદ્દસ્સ નિબ્બચનં, નરિયતિ સકેન કમ્મેન નિય્યતીતિ **નરો**, સત્તો મનુસ્સો વા. ''કમ્મેન નિય્યતેઓ લોકો''તિ હિ વુત્તં. તત્થ **નર**સદ્દસ્સ તાવ પુરિસવચને ''નરા ચ અથ નારિયો''તિ નિદસ્સનં. સત્તમનુસ્સવચને પન ''બુદ્ધો અયં એદિસકો નરુત્તમો. આમોદિતા નરમરૂ''તિ ચ નિદસ્સનં, તસ્મા ''નરોતિ પુરિસો, નરોતિ સત્તો, નરોતિ મનુસ્સો''તિ તત્થ તત્થ યથાસમ્ભવં અત્થો સંવણ્ણેતબ્બો.

હર હરણે. **હરણં** પવત્તનં. હરતિ. સાવત્થિયં વિહરતિ. વિહાસિ. વિહંસુ. વિહરિસ્સતિ. અપ્પમત્તો વિહિસ્સતિ. વોહરતિ. સંવોહરતિ॰ સબ્બો હરતિ વા. રૂપિયસંવોહારો, રૂપિયસબ્બોહારો વા. પાટિહારિયં. પીતિપામોજ્જહારો. વિહારો. વોહારો. અભિહારો. ચિત્તં અભિનીહરતિ. સાસને વિહરં, વિહરન્તો, વિહરમાનો. વિહાતબ્બં, વિહરિતું. વિહરિત્વા. અઞ્ઞાનિપિ યોજેતબ્બાનિ.

તત્થ **પાટિહારિય**ન્તિ સમાહિતે ચિત્તે વિગતૂપક્કિલેસે કતકિચ્ચેન પચ્છા હરિતબ્બં પવત્તેતબ્બન્તિ પાટિહારિયં. **પટી**તિ હિ અયં સદ્દો ''પચ્છા''તિ એતસ્સ અત્થં બોધેતિ ''તસ્મિં પટિપવિટ્ઠમ્હિ, અઞ્ઞો આગઞ્છિ બ્રાહ્મણો''તિઆદીસુ વિય. **વિહારો**તિ ઠાનનિસજ્જાદિના વિહરન્તિ એત્થાતિ વિહારો, ભિક્ખૂનં આવાસો. વિહરણં વા વિહારો, વિહરણક્રિયા. **વોહારો**તિ બ્યવહારોપિ પણ્ણત્તિપિ વચનમ્પિ ચેતનાપિ. તત્થ

> યો હિ કોચિ મનુસ્સેસુ, વોહારં ઉપજીવતિ;
> એવં વાસેટ્ઠ જાનાતિ, વાણિજો સો નબ્રાહ્મણો''તિ.

અયં **બ્યવહારવોહારો** નામ. ''સઙ્ખા સમઞ્ઞા પઞ્ઞત્તિ વોહારો''તિ અયં **પણ્ણત્તિવોહારો** નામ. તથા તથા વોહરન્તિ પરામસન્તીતિ અયં **વચનવોહારો** નામ. ''અટ્ઠ અરિયવોહારા, અટ્ઠ અનરિયવોહારા''તિ અયં **ચેતનાવોહારો** નામ. ઇચ્ચેવં –

> બ્યવહારે વચને ચ, પણ્ણત્તિચેતનાસુ ચ;
> **વોહાર**સદ્દો ચતૂસુ, ઇમેસ્વત્થેસુ દિસ્સતિ.

હર અપનયને. **અપનયનં** નીહરણં. દોસં હરતિ. નીહરતિ. નીહારો, પરિહરતિ. પરિહારો. રજોહરણં. સબ્બદોસહરો ધમ્મો. ભગવતો ચ સાસનસ્સ ચ પટિપક્ખે તિત્થિયે હરતીતિ **પાટિહારિયં**. મત્તાવણ્ણભેદેનેત્થ ''પાટિહેરં પાટિહીરં પાટિહારિય''ન્તિ તીણિ પદરૂપાનિ, ભવન્તિ.

હર આદાને. અદિન્નં હરતિ. હરિસ્સતિ. હાહિતિ ઇચ્ચપ. ‘‘ખરાજિનં પર સુઞ્ચ, ખારિકાજઞ્ચ હાહિતી’’તિ ઇદમેત્થ નિદસ્સનં. આહરતિ, અવહરતિ, સંહરતિ, અપહરતિ, ઉપહરતિ, પહરતિ, સમ્પહરતિ, સમાહરતિ. મનોહરો પાસાદો. પરસ્સહરણં. આહારો, અવહારો, સંહારો, ઉપહારો, સમ્પહારો, સમાહારો. હરિય્યતિ, આહરિય્યતિ. આહરિય્યન્તિ. આહટં, હરિતું, આહરિતું, આહરિત્વા, આહરિત્વાન. અઞ્ઞાનિપિ યોજેતબ્બાનિ.

ધર ધરણે. ધરણં વિજ્જમાનતા. ધરતિ. ધરતે સત્થુસાસનં.

ધર અવિદ્ધંસને. નિબ્બાનં નિચ્ચં ધરતિ.

ખર ખયે. ખરતિ. ખરણં. નક્ખરન્તિ ન ખિય્યન્તીતિ **અક્ખરાનિ**. નક્ખરન્તિ ન નસ્સન્તીતિ **નક્ખત્તાની**તિ પોરાણા.

જાગરનિદ્દક્ખયે જાગરતિ. જાગરો, જાગરણં, જાગરં. દીઘા જાગરતો રત્તિ. જાગરમાનો. અયઞ્ચ ધાતુ **તનાદિ**ગણં પત્વા ‘‘જાગરોતિ, પટિજાગરોતી’’તિ રૂપાનિ જનેતિ.

ઈર વચને ગતિકમ્પનેસુ ચ. ઈરતિ. ઈરિતં. એરિતં. સમીરણો. જિનેરિતો ધમ્મો. કુપ્પન્તિ વાતસ્સપિ એરિતસ્સ.

તત્થ **સમીરણો**તિ વાતો. સો હિ સમીરતિ વાયતિ, સમીરેતિ ચ રુક્ખસાખાપણ્ણાદીનિ સુટ્ઠુ કમ્પેતીતિ ‘‘સમીરણો’’તિ વુચ્ચતિ.

હરે લજ્જાયં. અલુત્તન્તોયમેકારન્તો ધાતુ, **ગિલે પીતિક્ખયે**તિ ધાતુ વિય. હરાયતિ. હરાયનં. અટ્ટીયામિ હરાયામિ.

એત્થ **હરાયતી**તિ લજ્જતિ, હિરિં કરોતીતિ અત્થો.

પર પાલનપૂરણેસુ. ‘‘પરતિ, પરમો’’તિમસ્સ રૂપાનિ, **નર નયને**તિ ધાતુસ્સ ‘‘નરતિ નરો’’તિ રૂપાનિ વિય.

તત્થ **પરતી**તિ પાલેતિ, પૂરતિ વા. સુદ્ધકત્તુવસેનિદં પદં વુત્તં. હેતુકત્તુવસેન હિ ‘‘પારેતિ પારયતી’’તિઆદીનિ રૂપાનિ ભવન્તિ. **પરમો**તિ પાલકો પૂરકો વા. એત્થ ચ ‘‘પારમી’’તિ પદં એતસ્સત્થસ્સ સાધકં. તથા હિ **પારમી**તિ પરતિ, પારેતિ ચાતિ પરમો, દાનાદીનં ગુણાનં પાલકો પૂરકો ચ મહાબોધિસત્તો. પરમસ્સ ઇદં, પરમસ્સ વા ભાવો, કમ્મં વા પારમી, દાનાદિકિરિયા. ગરૂહિ પન ‘‘પૂરેતીતિ પરમો, દાનાદીનં ગુણાનં પૂરકો પાલકો ચા’’તિ વુત્તં, તં વીમંસિતબ્બં.

વર વરણે. વરતિ. વારણો, વરુણો.

ગિર નિગ્ગિરણો. નિગ્ગિરણં પગ્ઘરણં. ગિરતિ, ગિરિ.

એત્થ **ગિરી**તિ પબ્બતા, યો ‘સેલો’’તિઆદીહિ અનેકેહિ નામેહિ કથિયતિ. સો હિ સન્ધિસઙ્ઘાતેહિ પબ્બેહિ ચિતત્તા પબ્બમસ્સ અત્થીતિ પબ્બતો. હિમવમનાદિવસેન જલસ્સ સારભૂતાનં ભેસજ્જાદિવત્થૂનઞ્ચ ગિરણતો

ગિરીતિ વુચ્ચતિ.

ઇમાનિ પનસ્સ નામાનિ –

પબ્બતો અચલો સેલો, નગો ગિરિ મહીધરો;
અદ્દિ સિલુચ્ચયો ચાતિ, ગિરિપણ્ણત્તિયો ઇમા.

સુર ઇસ્સરિયદિત્તીસુ. સુરતિ. સુરો, અસુરો.

તત્ર **સરો**તિ સુરતિ ઈસતિ દેવિસ્સરિયં પાપુણાતિ વિરોચતિ ચાતિ સુરો. સુન્દરા રા વાચા અસ્સાતિ વા **સુરો**, દેવો. દેવાભિધાનાનિ **દિવાદિ**ગણે પકાસેસ્સામ. **અસુરો**તિ દેવો વિય ન સુરતિ ન ઈસતિ ન વિરોચતિ ચાતિ અસુરો. સુરાનં વા પટિપક્ખો મિત્તપટિપક્ખા અમિત્તા વિયાતિ **અસુરો**, દાનવો, યો ''પુબ્બદેવો''તિપિ વુચ્ચતિ. તથા હિ **કુમ્ભજાતકે** વુત્તં –

''યં વે પિવિત્વા પુબ્બદેવા પમત્તા,
તિદિવા ચુતા સસ્સતિયા સમાયા;
તં તાદિસં મજ્જમિમં નિરત્થં,
જાનં મહારાજ કથં પિવેય્યા''તિ.

સગાથાવગ્ગસંવણ્ણનાયં પન ''ન સુરં પિવિમ્હ, ન સુરં પિવિમ્હા'તિ આહંસુ, તતો પટ્ઠાય અસુરા નામ જાતા''તિ વુત્તં.

ઇમાનિ તદભિધાનાનિ –

અસુરો પુબ્બદેવો ચ, દાનવો દેવતારિ તુ;
નામાનિ અસુરાનન્તિ, ઇમાનિ નિદ્દિસે વિદૂ.

પાકો ઇતિ તુ યં નામં, એકસ્સ અસુરસ્સ તુ;
પણ્ણત્તીતિપિ એકચ્ચે, ગરવો પન અબ્રવું.

કુર સદ્દે અક્કોસે ચ. કુરતિ. કુરરો, કુરરી. કુમ્મો, કુમ્મી.

ખુર છેદને વિલેખને ચ. ખુરતિ. ખુરો.

મુર સંવેઠને. મુરતિ. મુરો, મોરો.

ઘુર અભિમત્ત સદ્દેસુ. ઘુરતિ. ઘોરો.

પુર અગ્ગગમને. અગ્ગગમનં નામ પધાનગમનં, પઠમમેવ ગમનં વા. પુરતિ. પુરં, પુરી. અવાપુરતિ. અવાપુરેતં અમતસ્સ દ્વારં. અવાપુરણં આદાય ગચ્છતિ.

તત્થ **પુર**ન્તિ રાજધાની. તથા હિ ‘‘નગરં પુરં પુરી રાજધાની’’તિ એતે પરિયાયા. ‘‘એસો આળારિકો પોસો, કુમારી પુરમન્તરે’’તિઆદીસુ પન ગેહં ‘‘પુર’’ન્તિ વુચ્ચતિ. પધાનતાય પુરતો પુરતો ગમનેન ગન્તબ્બન્તિ **પુરં**, રાજધાની ચેવ ગેહઞ્ચ. **અવાપુરણ**ન્તિ અવાપુરન્તિ વિવરન્તિ દ્વારં એતેનાતિ અવાપુરણં, યં ‘‘કુઞ્ચિકા’’તિપિ ‘‘તાળો’’તિપિ વુચ્ચતિ. **અવાપુરતી**તિઆદીસુ **અવ આઇ**ચ્ચુભો ઉપસગ્ગાતિ દટ્ઠબ્બા.

ફર ફરણે. ફરણં નામ બ્યાપનં ગમનં વા. સમં ફરતિ સીતેન. આહારત્થં ફરતિ. ફરણં.

ગર ઉગ્ગમે. ગરતિ. ગરુ.

ગરૂતિ માતાપિતાદયો ગારવયુત્તપુગ્ગલા. તે હિ ગરન્તિ ઉગ્ગચ્છન્તિ ઉગ્ગતા પાકટા હોન્તીતિ **ગરૂ**તિ વુચ્ચન્તિ. અપિચ પાસાણચ્છત્તં વિય ભારિયટ્ઠેન **ગરૂ**તિ વુચ્ચન્તિ. **ગરુ**સદ્દો ‘‘ઇદમાસનં અત્ર ભવં નિસીદતુ, ભવઞ્હિ મે અઞ્ઞતરો ગરૂન’’ન્તિ એત્થ માતાપિતૂસુ દિસ્સતિ. ‘‘સનરામરલોકગરુ’’ન્તિ એત્થ સબ્બલોકાચરિયે સબ્બઞ્ઞુમ્હિ. અપિચ **ગરુ**સદ્દો અઞ્ઞેસ્વત્થેસુપિ દિસ્સતિ. સબ્બમેતં એકતો કત્વા અત્રિદં વુચ્ચતિ –

> માતાપિતાચરિયેસુ, દુજ્જરે અલહુમ્હિ ચ;
> મહન્તે ચુગ્ગતે ચેવ, નિછેકાદિકરેસુ ચ;
> તથા વણ્ણવિસેસેસુ, **ગરુ**સદ્દો પવત્તતિ.

કેચિ પનાચરિયા ‘‘ગરુ ગરૂ’’તિ ચ દ્વિધા ગહેત્વા ભારિયવાચકત્તે **ગરુ**સદ્દો ઠિતો. આચરિયવાચકત્તે પન **ગુરુ**સદ્દોતિ વદન્તિ, તં ન ગહેતબ્બં. પાળિવિસયે હિ સબ્બેસમ્પિ યથાવુત્તાનં અત્થાનં વાચકત્તે **ગરુ**સદ્દોયેવ ઇચ્છિતબ્બો, **અ**કારસ્સ **આ**કારભાવે ‘‘ગારવ’’ન્તિ સવુદ્ધિકસ્સ તદ્ધિતન્તપદસ્સ દસ્સનતો. સક્કટભાસાવિસયે પન **ગુરુ**સદ્દોયેવ ઇચ્છિતબ્બો, **ઉ**કારસ્સ વુદ્ધિભાવે અઞ્ઞથા તદ્ધિતન્તપદસ્સ દસ્સનતો.

મર પાણચાગે. મરતિ. મત્તું. મરિત્વા. હેતુકત્તરિ ‘‘પુરિસો પુરિસં મારેતિ, મારયતિ. પુરિસો પુરિસેન પુરિસં મારાપેતિ, મારાપયતિ. પુરિસો પુરિસં મારેતું મારેત્વા’’ ઇચ્ચાદીનિ રૂપાનિ. મચ્ચો. મરુ. મરણં, મચ્ચુ. મટ્ટુ. મારો.

તત્થ **મત્તુ**ન્તિ મરિતું. તથા હિ **અલીનસત્તુજાતકે** ‘‘યો મત્તુમિચ્છે પિતુનો પમોક્ખા’’તિ પાળિ દિસ્સતિ. **મચ્ચો**તિ મરિતબ્બસભાવતાય ‘‘મચ્ચો’’તિ લદ્ધનામો સત્તો . **મરૂ**તિ દીઘાયુકોપિ સમાનો મરણસીલોતિ મરુ, દેવો. **મરણ**ન્તિ ચુતિ.

> મરણં અન્તકો મચ્ચુ, હિન્દં કાલો ચ મટ્ટુ ચ;
> નિક્ખેપો ચુતિ ચેતાનિ, નામાનિ મરણસ્સ વે.

મારોતિ સત્તાનં કુસલં મારેતીતિ મારો, કામદેવો.

ઇમાનિસ્સ નામાનિ –

> મારો નમુચિ કણ્હો ચ, વસવત્તિ પજાપતિ;
> પમત્તબન્ધુ મદ્દનો, પાપિમા દબ્બકોપિ ચ;

કન્દપ્પો ચ રતિપતિ, કામો ચ કુસુમાયુધો.

અઞ્ઞે અઞ્ઞાનિપિ નામાનિ વદન્તિ, તાનિ સાસનાનુલોમાનિ ન હોન્તીતિ ઇધ ન દસ્સિતાનિ. **અટ્ઠકથાસુ** પન ‘‘મારો, નમુચિ, કણ્હો, પમત્તબન્ધૂ’’તિ ચત્તારોવ નામાનિ આગતાનિ.

એત્થ ચ **મારો**તિ દેવપુત્તમારેન સદ્ધિં પઞ્ચ મારા કિલેસમારો ખન્ધમારો અભિસઙ્ખારમારો મચ્ચુમારો દેવપુત્તમારોતિ.

ધર અવત્થાને. ધરતિ.

ભર પોસને. ભરતિ. ભરિતો, ભત્તા.

થર સન્થરણે. થરતિ, સન્થરતિ. સન્થરણં.

દર વિદારણે. ભૂમિં દરતિ. કુદાલો.

દર દાહે. કાયો દરતિ. દરો, દરથો.

તિર અધોગતિયં. તિરતિ. તિરચ્છાનો, તિરચ્છા વા.

અર ગતિયં. અરતિ. અત્થં, અત્થો, ઉતુ.

એત્થ **અત્થં** વુચ્ચતિ નિબ્બાનં. તં તં સત્તકિચ્ચં અરતિ વત્તેતીતિ **ઉતુ**.

રકારન્તધાતુરૂપાનિ.

લકારન્તધાતુ

લા આદાને. લાતિ. લાનં, ગરુળો, સીહળો, રાહુલો, કુસલં, બાલો, મહલ્લકો, મહલ્લિકા.

તત્ર **ગરુળો**તિ ગરું લાતિ આદદાતિ ગણ્હાતીતિ ગરુળો, યો ‘‘સુપણ્ણો, દિજાધિપો, નાગારિ, કરોટી’’તિ ચ વુચ્ચતિ. **સીહળો**તિ સીહં લાતિ આદદાતિ ગણ્હાતીતિ સીહળો, પુબ્બપુરિસો. તબ્બંસે જાતા એતરહિ સબ્બેપિ **સીહળા** નામ જાતા.

રાહુલોતિઆદીસુ પન રાહુ વિય લાતિ ગણ્હાતીતિ **રાહુલો**, કો સો? સિક્ખાકામો આયસ્મા રાહુલભદ્દો બુદ્ધપુત્તો. તસ્સ હિ જાતદિવસે સુદ્ધોદનમહારાજા ‘‘પુત્તસ્સ મે તુટ્ઠિં નિવેદેથા’’તિ ઉય્યાને કીળન્તસ્સ બોધિસત્તસ્સ સાસનં પહિણિ. બોધિસત્તો તં સુત્વા ‘‘રાહુ જાતો બન્ધનં જાત’’ન્તિ આહ. પુત્તસ્સ હિ જાયનં રાહુગ્ગહો વિય હોતિ. તણ્હાકિલિસ્સનતાપાદનતો બાળ્હેન ચ સઙ્ખલિકાદિબન્ધનેન બન્ધં વિય હોતિ મુચ્ચિતું અપ્પદાનતોતિ ‘‘રાહુ જાતો બન્ધનં જાત’’ન્તિ આહ. રાજા ‘‘કિં મે પુત્તો અવચા’’તિ પુચ્છિત્વા તં વચનં સુત્વા ‘‘ઇતો પટ્ઠાય મે નત્તા ‘રાહુલો’ ત્વેવ હોતૂ’’તિ આહ, તતો પટ્ઠાય કુમારો રાહુલો નામ જાતો.

મહાપદાનસુત્તટીકાયઞ્હિ ‘‘રાહુ જાતો’’તિ એત્થ ‘‘**રાહૂ**તિ રાહુગ્ગહો’’તિ વુત્તં, તં પન ‘‘રાહુલો’’તિ વચનસ્સત્થં પાકટં કાતું અધિપ્પાયત્થવસેન વુત્તં. ન હિ કેવલો ‘‘રાહૂ’’તિ સદ્દો ‘‘રાહુગ્ગહો’’તિ અત્થં વદતિ, અથ ખો **જાત**સદ્દસમ્બન્ધં લભિત્વા વદતિ. તથા હિ ‘‘રાહુ જાતો’’તિ બોધિસત્તેન વુત્તવચનસ્સ ‘‘રાહુગ્ગહો જાતો’’તિ અત્થ ૌ ભવતિ, તસ્મા સુદ્ધોદનમહારાજા ‘‘મમ નત્તા રાહુ વિય લાતીતિ રાહુલોતિ વત્તબ્બો’’તિ ચિન્તેત્વા ‘‘રાહુલોત્વેવ હોતૂ’’તિ આહાતિ દટ્ઠબ્બં.

કેચિ પન ‘‘રાહુલો જાતો બન્ધનં જાત’’ન્તિ પઠન્તિ, કત્થચિ પોત્થકે ચ લિખન્તિ, તં ન સુન્દરં, અત્થસ્સ અયુત્તિતો ટીકાય ચ સદ્ધિંવિરોચતો. ન હિ ‘‘રાહુલો’’તિ કુમારસ્સ નામં પઠમં ઉપ્પન્નં, પચ્છાયેવ પન ઉપ્પન્નં અય્યકેન દિન્નત્તા, તસ્મા તદા બોધિસત્તેન ‘‘રાહુલો જાતો’’તિ વત્તું ન યુજ્જતિ. યથા હિ અનભિસિત્તે અરાજિનિ પુગ્ગલે ‘‘મહારાજા’’તિ વોહારો નપ્પવત્તતિ. **ટીકાયઞ્ચ** ‘‘રાહૂતિ રાહુગ્ગહો’’તિ વુત્તં. અથાપિ તેસં સિયા ‘‘રાહુલો જાતો બન્ધનં જાત’’ન્તિ પદસ્સ વિજ્જમાનત્તા એવ ટીકાયં ‘‘રાહુગ્ગહો’’તિ ભાવવસેન **લાસદ્દેન** સમાનત્થો આદાનત્થો **ગહ**સદ્દો વુત્તોતિ એવમ્પિ નુપપજ્જતિ, ‘‘રાહુલાનં જાતં બન્ધનં જાત’’ન્તિ પાઠસ્સ વત્તબ્બત્તા. **રાહુલો**તિ હિ ઇદં પદં ‘‘સીહળો’’તિ પદં વિય દબ્બવાચકં, ન કદાચિપિ ભાવવાચકં, તસ્મા ‘‘રાહુલો જાતો બન્ધનં જાત’’ન્તિ એતં એકચ્ચેહિ દુરોપિતં પાઠં અગ્ગહેત્વા ‘‘રાહુ જાતો બન્ધનં જાત’’ન્તિ અયમેવ પાઠો ગહેતબ્બો, સારતો ચ પચ્ચેતબ્બો સુપરિસુદ્ધેસુ અનેકેસુ પોત્થકેસુ દિટ્ઠત્તા, પોરાણેહિ ચ ગમ્ભીરસુખુમઞાણેહિ આચરિયપચારિયેહિ પઠિતત્તા.

અયં પનેત્થ સાધિપ્પાયા અત્થપ્પકાસના – **રાહુ જાતો**તિ બોધિસત્તો પુત્તસ્સ જાતસાસનં સુત્વા સંવેગપ્પત્તો ‘‘ઇદાનિ મમ રાહુ જાતો’’તિ વદતિ, મુચ્ચિતું અપ્પદાનવસેન મમ ગહણત્થં રાહુ ઉપ્પન્નોતિ હિ અત્થો. **બન્ધનં જાત**ન્તિ ઇમિના ‘‘મમ બન્ધનં જાત’’ન્તિ વદતિ. તથા હિ **ટીકાયં** વુત્તં ‘‘રાહૂતિ રાહુગ્ગહો’’તિ. તત્થ **રાહુગ્ગહો**તિ ગણ્હાતીતિ ગહો, રાહુ એવ ગહો રાહુગ્ગહો, મમ ગાહકો રાહુ જાતોતિ અત્થો. અથ વા ગહણં ગહો, રાહુનો ગહો **રાહુગ્ગહો**, રાહુગ્ગહણં મમ જાતન્તિ અત્થો. પુત્તો હિ રાહુસદિસો. પિતા ચન્દસદિસો પુત્તરાહુના ગહિતત્તા.

એકચ્ચે પન ‘‘રાહુલોત્વેવ હોતૂ’’તિ ઇમં પદેસં દિસ્વા ‘‘રાહુ જાતો’’તિ વુત્તે ઇમિના ન સમેતિ, ‘‘રાહુલો જાતો’’તિ વુત્તેયેવ પન સમેતીતિ મઞ્ઞમાના એવં પાઠં પઠન્તિ લિખન્તિ ચ, તસ્મા સો અનુપપરિક્ખિત્વા પઠિતો દુરોપિતો પાઠો ન ગહેતબ્બો, યથાવુત્તો પોરાણકો પોરાણાચરિયેહિ અભિમતો પાઠોયેવ આયસ્મન્તેહિ ગહેતબ્બો અત્થસ્સ યુત્તિતો, ટીકાય ચ સદ્ધિં અવિરોધતોતિ.

તત્થ **કુસલ**ન્તિ કુચ્છિતાનં પાપધમ્માનં સાનતો તનુકરણતો ઞાણં **કુસં** નામ, તેન કુસેન લાતબ્બં પવત્તેતબ્બન્તિ **કુસલં**. **બાલો**તિ દિટ્ઠધમ્મિકસમ્પરાયિકસઙ્ખાતે દ્વે અનત્થે દેવદત્તકોકાલિકાદયો વિય લાતિ આદદાતીતિ **બાલો**. ઇમાનિ પન તંનામાનિ –

> બાલો અવિદ્વા અઞ્ઞો ચ, અઞ્ઞાણી અવિચક્ખણો;
> અપણ્ડિતો અકુસલો, દુમ્મેધો કુમતિ જળો.
>
> એળમૂગો ચ નિપ્પઞ્ઞો, દુમ્મેધી અવિદ્દૂ મગો;
> અવિઞ્ઞૂ અન્ધબાલો ચ, દુપ્પઞ્ઞો ચ અવિદ્દસુ.

મહલ્લકોતિ મહત્તં લાતિ ગણ્હાતીતિ મહલ્લકો, જિણ્ણપુરિસો. ઇમાનિસ્સ નામાનિ –

> જિણ્ણો મહલ્લકો વુદ્ધો, બુદ્ધો વુદ્ધો ચ કત્તરો;
> થેરો ચાતિ ઇમે સદ્દા, જિણ્ણપઞ્ઞત્તિયો સિયું.

તથા હિ –

> ''દુરે અપસ્સં થેરોવ, ચક્ખું યાચિતુમાગતો'';
> એવમાદીસુ દટ્ઠબ્બો, **થેર**સદ્દો મહલ્લકે.

ઇમાનિ પન નામાનિ ઇત્થિયા ઇત્થિલિઙ્ગવસેન વત્તબ્બાનિ –

> જિણ્ણા મહલ્લિકા વુદ્ધી, બુદ્ધી વુદ્ધી ચ કત્તરા;
> થેરી ચાતિ ઇમે સદ્દા, નામં જિણ્ણાય ઇત્થિયા;

દલ ફલ વિસરણે. દલતિ. ફલતિ. દલિતો રુક્ખો. ફલિતો ભૂમિભાગો.

અલ ભૂસને. અલતિ. અલઙ્કારો, અલઙ્કતો, અલઙ્કતં. ''સાલઙ્કાનનયોગેપિ, સાલઙ્કાનનવજ્જિતા''તિ ઇમિસ્સઞ્હિ કવીનં કબ્બરચનાયં **અલઙ્ક**સદ્દો ભૂસનવિસેસં વદતિ. કેચિ પનેત્થ **અલ ભૂસનપરિયાપનવારનેસૂ**તિ ધાતું પઠન્તિ, ''અલતી''તિ ચ રૂપં ઇચ્છન્તિ. મયં પન **અલ**ધાતુસ્સ પરિયત્તિનિવારણત્થવાચકત્તં ન ઇચ્છામ પયોગાદસ્સનતો. નિપાતભૂતો પન **અલં**સદ્દો પરિયત્તિનિવારણત્થવાચકો દિસ્સતિ ''અલમેતં સબ્બં. અલં મે તેન રજ્જેના''તિઆદીસુ.

મીલ નિમેલને. મીલતિ, નિમીલતિ, ઉમ્મીલતિ. નિમીલનં.

બિલ પતિત્થમ્ભે. બિલતિ.

નીલ વણ્ણે. નીલવત્થં.

સીલ સમાધિમ્હિ. સીલતિ. સીલં, સીલનં.

એત્થ **સીલ**ન્તિ સીલનટ્ઠેન સીલં. વુત્તઞ્હેતં **વિસુદ્ધિમગ્ગે** ''સીલન્તિ કેનટ્ઠેન સીલં? સીલનટ્ઠેન સીલં, કિમિદં સીલનં નામ? સમાધાનં વા કાયકમ્માદીનં સુસીલ્યવસેન અવિપ્પકિણ્ણતાતિ અત્થો. ઉપધારણં વા કુસલાનં ધમ્માનં પતિટ્ઠાનવસેન આધારભાવોતિ અત્થો. એતદેવ હિ એત્થ અત્થદ્વયં સદ્દલક્ખણવિદૂ અનુજાનન્તિ. અઞ્ઞે પન 'સિરટ્ઠો સીલટ્ઠો, સીતલટ્ઠો સીલટ્ઠો'તિ એવમાદિના નયેનેત્થ અત્થં વણ્ણેન્તી''તિ. તત્થ ''અત્થદ્વયં સદ્દલક્ખણ વિદૂ અનુજાનન્તી''તિ ઇદં ''**સીલ** સમાધિમ્હિ **સીલ** ઉપધારણે''તિ દ્વિગણિકસ્સ **સીલ**ધાતુસ્સ અત્થે સન્ધાય વુત્તં. ઇમસ્સ હિ **ચુરાદિ**ગણં પત્તસ્સ ઉપધારણે ''સીલેતિ, સીલયતી''તિ રૂપાનિ ભવન્તિ, ઉપધારેતીતિપિ તેસં અત્થો. ઇધ પન **ભૂવાદિ**ગણિકત્તા સમાધાનત્થે ''સીલતી''તિ રૂપં ભવતિ, સમાધિયતીતિ તસ્સ અત્થો. પુનપિ એત્થ સોતૂનં સુખગ્ગહણત્થં નિબ્બચનાનિ વુચ્ચન્તે. સીલતિ સમાધિયતિ કાયકમ્માદીનં સુસીલ્યવસેન ન વિપ્પકિરતીતિ **સીલં**. અથ વા સીલન્તિ સમાદહન્તિ ચિત્તં એતેનાતિ **સીલં**. ઇમાનિ **ભૂવાદિ**ગણિકવસેન નિબ્બચનાનિ.

ચુરાદિગણિકવસેન પન સીલેતિ કુસલે ધમ્મે ઉપધારેતિ પતિટ્ઠાભાવેન ભુસો ધારેતીતિ **સીલં**. સીલેન્તિ વા એતેન કુસલે ધમ્મે ઉપધારેન્તિ ભુસો ધારેન્તિ સાધવોતિ **સીલ**ન્તિ નિબ્બચનાનિ.

કિલ બન્ધે. કિલતિ. કિલં.

કૂલ આવરણે. કુલતિ. કૂલં. વહે રુક્ખે પકૂલજે. કૂલં બન્ધતિ. નદીકૂલે વસામહં. કૂલતિ આવરતિ ઉદકં બહિ નિક્ખમિતું ન દેતીતિ **કૂલં**.

સૂલ રુજાયં. સૂલતિ. સૂલં. કણ્ણસૂલં ન જનેતિ.

તૂલ નિક્કરીસે. **નિક્કરીસં** નામ કરીસમત્તેનપિ અમિનેતબ્બતો લહુભાવોયેવ. તૂલતિ. તૂલં ભટ્ઠંવ માલુતો.

પુલ સઙ્ઘાતે. પુલતિ. પઞ્ચપુલિ.

મૂલ પતિટ્ઠાયં મૂલતિ. મૂલં. **મૂલ**સદ્દો ‘‘મૂલાનિ ઉદ્ધરેય્ય અન્તમસો ઉસ્સીરનાળિમત્તાનિપી’’તિઆદીસુ મૂલમૂલે દિસ્સતિ. ‘‘લોભો અકુસલમૂલ’’ન્તિઆદીસુ અસાધારણહેતુમ્હિ. ‘‘યાવમજ્ઝન્હિકે કાલે છાયા ફરતિ, નિવાતે પણ્ણાનિ પતન્તિ, એત્તાવતા રુક્ખમૂલ’’ન્તિઆદીસુ સમીપે. અત્રિદં વુચ્ચતિ –

> મૂલમૂલે **મૂલ**સદ્દો, પદિસ્સતિ તથેવ ચ;
> અસાધારણહેતુમ્હિ, સમીપમ્હિ ચ વત્તતિ.

ફલ નિબ્બત્તિયં. રુક્ખો ફલતિ. રુક્ખફલાનિ ભુઞ્જન્તા. મહપ્ફલં મહાનિસંસં. સોતાપત્તિફલં. તત્થ **ફલ**ન્તિ મહાનિબ્બત્તિકં.

ફલ ભેદે. ફલતિ. મુદ્ધા તે ફલતુ સત્તધા. પાદા ફલિંસુ. તત્થ **ફલતૂ**તિ ભજ્જિતુ.

ફલ અબ્યત્તસદ્દે. અસની ફલતિ. દ્વેમે ભિક્ખવે અસનિયા ફલન્તિયા ન સન્તસન્તિ. **ફલન્તિયા**તિ સદ્દં કરોન્તિયા.

ચુલ્લ હાવકરણે. **હાવકરણં** વિલાસકરણં. ચુલ્લતિ.

કુલ્લ વિકસનભેદેસુ. કુલ્લતિ. કુલ્લં. કુલ્લિતો કિંસુકો. સુકુલ્લિતમરવિન્દવનં.

> અસીતિહત્થમુબ્બેધો, દીપઙ્કરો મહામુનિ;
> સોભતિ દીપરુક્ખોવ, સાલરાજાવ કુલ્લિતો.

ખણ્ડકુલ્લપટિસઙ્ખરણં.

ચિલ્લ સેઠિલ્લે. સિઠિલભાવો **સેઠિલ્લં**. ચિલ્લતિ.

વેલુ ચેલુ કેલુ ખેલુ પેલુ બેલુ સેલુ સલ તિલ ગતિયં. વેલતિ. ચેલતિ. કેલતિ. ખેલતિ. પેલતિ. બેલતિ. સેલતિ. સલતિ. તિલતિ. ચેલં, બેલકો. એત્થ **ચેલ**ન્તિ વત્થં. **પેલકો**તિ સસો.

ખલ ચલને. ખલતિ. ખલો. **ખલો**તિ દુજ્જનો અસાધુ અસપ્પુરિસો પાપજનો.

ખલ સઞ્ચિનને. ખલતિ. ખલં. **ખલ**ન્તિ વીહિટ્ઠપનોકાસભૂતં ભૂમિમણ્ડલં. તઞ્હિ ખલન્તિ સઞ્ચિનન્તિ રાસિં કરોન્તિ એત્થ ધઞ્ઞાનીતિ ખલન્તિ વુચ્ચતિ. ''ખલં સાલં પસું ખેત્તં, ગન્તા ચસ્સ અભિક્ખણ''ન્તિ પયોગો.

ગિલ અજ્ઝોહરણે. ગિલતિ. ગિલમક્ખં પુરિસો ન બુજ્ઝતિ.

ગલ અદને. ગલતિ. ગલો. ગલન્તિ અદન્તિ અજ્ઝોહરન્તિ એતેનાતિ ગલો. **ગલો**તિ ગીવા વુચ્ચતિ.

સલ સલ્લ આસુગતિયં. **આસુગતિ** સીઘગમનં. સલતિ. સલ્લતિ. સલ્લં. એત્થ ચ ''સલ્લં ઉસુ સરો સલ્લો કણ્ડો તેજનો''તિ પરિયાયા એતે.

ખોલ ગતિપટિઘાતે. ખોલતિ.

ગિલે પીતિક્ખયે. ગિલાયતિ. ગિલાનો, ગેલઞ્ઞં. **ગિલાનો**તિ અકલ્લકો. **વિનયેપિ** હિ વુત્તં ''નાહં અકલ્લકો''તિ. **અટ્ઠકથાયઞ્ચ** **''નાહં અકલ્લકો**તિ નાહં ગિલાનો''તિ વુત્તં.

મિલે ગત્તવિનામે. મિલાયતિ. મિલાયનો, મિલાયન્તો, મિલાયમાનો.

કેલે મમાયને. **મમાયનં** તણ્હાદિટ્ઠિવસેન ''મમ ઇદ''ન્તિ ગહણં. કેલાયતિ. ત્વં કં કેલાયતિ.

સલ ચલને સંવરણે ચ, વલ વલ્લ ચલને ચ. સંવરણાપેક્ખાયં **ચ**કારો. સલતિ. કુસલં. વલતિ. વલ્લતિ. વલ્લૂરો.

તત્થ **કુસલ**ન્તિ કુચ્છિતે પાપધમ્મે સલયતિ ચલયતિ કમ્પેતિ વિદ્ધંસેતીતિ કુસલં. કુચ્છિતં અપાયદ્વારં સલન્તિ સંવરન્તિ પિદહન્તિ સાધવો એતેનાતિ કુસલં. વલ્લન્તિ સંવરન્તિ રક્ખન્તિ ઇતો કાકસેનાદયો સત્તે અખાદનત્થાયાતિ **વલ્લૂરો**.

મલ મલ્લ ધારણે. મલતિ. મલં. મલ્લતિ. મલ્લો.

ભલ ભલ્લ પરિભાસનહિંસાદાનેસુ. ભલતિ. ભલ્લતિ.

કલ સઙ્ખ્યાને. કલતિ. કલા, કાલો.

એત્થ **કલા**તિ સોળસભાગાદિભાગો. **કાલો**તિ ''એત્તકો અતક્કન્તો''તિઆદિના કલિતબ્બો સઙ્ખાતબ્બોતિ કાલો, પુબ્બણ્હાદિસમયો.

કલ્લ અસદ્દે. **અસદ્દો**. નિસ્સદ્દો. કલ્લતિ.

જલ દિત્તિયં. જલતિ. જલં, જલન્તો, પજ્જલન્તો, જલમાનો.

કો એતિ સિરિયા જલં. જલંવ યસસા અટ્ઠા, દેવદત્તોતિ મે સુતં. સદ્ધમ્મપજ્જોતો જલિતો.

હુલ ચલને. હુલતિ. હલો. **હલો**તિ ફાલો, સો હિ હોલેતિ ભૂમિં ભિન્દન્તો મત્તિકખણ્ડં ચાલેતીતિ ‘‘હલો’’તિ વુચ્ચતિ **ઉ**કારસ્સ **અ**કારં કત્વા.

ચલ કમ્પને. ચલતિ. ચલિતો, અચલો. મહન્તો ભૂમિચાલો. ચલનં, ચાલો.

જલ ધઞ્ઞે. જલતિ. જલં.

ટલ ટુલ વેલમ્બે. ટલતિ. ટુલતિ.

થલ ઠાને. થલતિ. થલો. **થલો**તિ નિરુદકપ્પદેસો. પબ્બજ્જાનિબ્બાનેસુપિ તંસદિસત્તા તબ્બોહારો. યથા હિ લોકે ઉદકોઘેન અનોત્થરણટ્ઠાનં ‘‘થલો’’તિ વુચ્ચતિ, એવં કિલેસોઘેન અનોત્થરણીયત્તા પબ્બજ્જા નિબ્બાનઞ્ચ ‘‘થલો’’તિ વુચ્ચતિ, ‘‘તિણ્ણો પારઙ્ગતો થલે તિટ્ઠતિ બ્રાહ્મણો’’તિ હિ વુત્તં.

ફલ વિલેખને. ફલતિ ભૂમિં વિલેખતિ ભિન્દતીતિ **ફાલો**.

નલ ગન્થે. નલતિ.

બલ પાણને. ઇહ **પાણનં** જીવનં સસનઞ્ચ. બલતિ. બલં, બાલો.

એત્થ બલન્તિ જીવિતં કપ્પેન્તિ એતેનાતિ બલં, કાયબલભોગબલાદિકં બલં. અથ વા બલન્તિ સમ્માજીવનં જીવન્તિ એતેનાતિ **બલં**, સદ્ધાદિકં બલં. **આગમટ્ઠકથાયં** પન ‘‘અસ્સદ્ધિયે ન કમ્પતીતિ સદ્ધાબલ’’ન્તિઆદિ વુત્તં, તં દળ્હટ્ઠેન બલન્તિ વત્તબ્બાનં સદ્ધાદીનં અકમ્પનભાવદસ્સનત્થં વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. અથ વા ધાતૂનં અત્થાતિસયયોગતો અસ્સદ્ધિયાદીનં અભિભવનેન સદ્ધાદિબલાનં અભિભવનત્થોપિ ગહેતબ્બો ‘‘અબલા નં બલિયન્તી’’તિ એત્થ વિય. **બાલો**તિ બલતિ અસ્સસતિ ચેવ પસ્સસતિ ચાતિ બાલો, અસ્સસિતપસ્સસિતમત્તેન જીવતિ, ન સેટ્ઠેન પઞ્ઞાજીવિતેનાતિ વુત્તં હોતિ. તથા હિ **અટ્ઠકથાયં** વુત્તં ‘‘બલન્તીતિ બાલા, અસ્સસિતપસ્સસિતમત્તેન જીવન્તિ, ન પઞ્ઞાજીવિતેનાતિ અત્થો’’તિ. પઞ્ઞાજીવિનોયેવ હિ જીવિતં **સેટ્ઠં** નામ. તેનાહ ભગવા ‘‘પઞ્ઞાજીવિં જીવિતમાહુ સેટ્ઠ’’ન્તિ.

પુલ મહત્તે. પુલતિ. વિપુલં.

કુલ સઙ્ખાને બન્ધુમ્હિ ચ. કોલતિ. કુલં, કોલો.

સલ ગમને. સલતિ.

કિલ પીતિય કીળનેસુ. પીતસ્સ ભાવો **પીતિયં** યથા દક્ખિયં. **કીળનં** કીળાયેવ. કિલતિ.

ઇલ કમ્પને. ઇલતિ. એલં, એલા. એત્થ **એલં** વુચ્ચતિ દોસો. કેનટ્ઠેન? કમ્પનટ્ઠેન. **દોસો**તિ ચેત્થ અગુણો વેદિતબ્બો, ન પટિઘો. ''નેલઙ્ગો સેતપચ્છાદો''તિ ઇદમેત્થ નિદસ્સનં.

અપિચ **એલં** વુચ્ચતિ ઉદકં. તથા હિ ''એલમ્બુજં કણ્ટકિં વારિજં યથા''તિ ઇમિસ્સા પાળિયા અત્થં નિદ્દિસન્તો આયસ્મા સારિપુત્તો ''એલં વુચ્ચતિ ઉદક''ન્તિ આહ. **એલા**તિ લાલા વુચ્ચતિ ''એલમૂગો''તિ એત્થ વિય. અપિચ **એલા**તિ ખેળો વુચ્ચતિ ''સુત્વા નેલપતિં વાચં, વાળા પન્થા અપક્કમુ''ન્તિ એત્થ વિય. એત્થ **નેલપતિં વાચ**ન્તિ ખેળબિન્દુનિપાતવિરહિતં વચનન્તિ અત્થો. લાલાખેળવાચકસ્સ તુ **એલા**સદ્દસ્સ અઞ્ઞં પવત્તિનિમિત્તં પરિયેસિતબ્બં. અનેકપ્પવત્તિનિમિત્તા હિ સદ્દા. કિં વા અઞ્ઞેન પવત્તિનિમિત્તેન, **ઇલ કમ્પને**તિ એવં વુત્તં કમ્પનં એવ લાલાખેળવાચકસ્સ **એલા**સદ્દસ્સ પવત્તિનિમિત્તં, તસ્મા ઇલન્તિ જિગુચ્છિતબ્બભાવેન કમ્પેન્તિ હદયચલનં પાપુણન્તિ જના એત્થાતિ એલાતિ અત્થો ગહેતબ્બો. સમાનપવત્તિનિમિત્તાયેવ હિ સદ્દા લોકસઙ્કેતવસેન નાનાપદત્થવાચકાપિ ભવન્તિ. તં યથા? હિનોતિ ગચ્છતીતિ **હેતુ**, સપ્પતિ ગચ્છતીતિ **સપ્પો**, ગચ્છતીતિ **ગો**તિ. તથા અસમાનપ્પવત્તિનિમિત્તાયેવ સમાનપદત્થવાચકાપિ ભવન્તિ. તં યથા? રઞ્ચતીતિ **રાજા**, ભૂમિં પાલેતીતિ **ભૂમિપાલો**, નરે ઇન્દતીતિ **નરિન્દો**તિ. એસ નયો સબ્બત્થાપિ વિભાવેતબ્બો.

ઇલ ગતિયં. ઇલતિ.

હિલ હાવકરણે. હેલતિ.

સિલ ઉઞ્છે. સિલતિ.

તિલ સિનેહને. તિલતિ. તિલં, તેલં, તિલો.

ચિલ વસને. ચિલતિ.

વલ વિલાસને. વલતિ.

પિલ ગહણે. પિલતિ.

મિલ સિનેહને. મિલતિ.

કુલ સઞ્ચલે ફરણે ચ. કુલતિ.

લકારન્તધાતુરૂપાનિ.

વકારન્તધાતુ

વા ગતિગન્ધનેસુ. વાતિ. વાતો.

વી પજનકન્તિ અસનખાદન ગતીસુ. **પજનં** ચલનં. **કન્તિ** અભિરુચિ. **અસનં** ભત્તપરિભોગો. **ખાદનં** પૂવાદિભક્ખનં. **ગતિ** ગમનં. વેતિ.

વે તન્તસન્તાને. વાયતિ. તન્તવાયો.

વે સોસને. વાયતિ.

ધિવુ ખિવુ નિદસ્સને. ધેવતિ. ખેવતિ.

થિવુ દિત્તિયં. થેવતિ. મધુમધુકા થેવન્તિ.

જીવ પાણધારણે. જીવતિ. જીવિતં, જીવો, જીવિકા. અત્થિ નો જીવિકા દેવ, સા ચ યાદિસકીદિસા. જીવિતં કપ્પેતિ.

પિવ મિવ તિવ નિવ થૂલિયે. પિવતિ. પિવરો. મિવતિ. તિવતિ. નિવતિ.

એત્થ ચ **પિવરો**તિ કચ્છપો, યો કોચિ વા થૂલસરીરો. તથા હિ "પિવરો કચ્છપે થૂલે"તિ પુબ્બાચરિયેહિ વુત્તં.

અવ પાલને. અવતિ. બુદ્ધો મમ અવતં.

ભવ ગતિયં. સવતિ.

કવ વણ્ણે. કવતિ.

ખિવુ મદે. ખિવતિ.

ધોવુ ધોવને. ધોવતિ.

દેવુ દેવ દેવને. દેવતિ આદેવતિ, પરિદેવતિ, આદેવો, પરિદેવો, આદેવના, પરિદેવના, આદેવિતત્તં, પરિદેવિતત્તં.

સેવુ કેવુ ખેવુ ગેવુ ગિલેવુ મેવુ મિલેવુ સેચને. સેવતિ. કેવતિ. ખેવતિ. ગેવતિ. ગિલેવતિ. મેવતિ મિલેવતિ.

દેવુ પ્લુતગતિયં. **પ્લુતગતિ** પરિપ્લુતગમનં. દેવતિ.

ધાતુ ગતિસુદ્ધિયં. ધાવતિ, વિધાવતિ. આધાવતિ, પરિધાવતિ. ધાવકો.

ચિવુ આદાનસંવરેસુ. ચિવતિ.

ચેવિ ચેતનાતુલ્યે. ચેવતિ.

વકારન્તધાતુરૂપાનિ.

સકારન્તધાતુ

સા પાકે. સાતિ.

સિ સેવાયં. સેવતિ. સેવના, સેવકો, સેવિતો, સિવો, સિવં.

નિહીયતિ પુરિસો નિહીનસેવી,
ન ચ હાયેથ કદાચિ તુલ્યસેવી;
સેટ્ઠમુપગમં ઉદેતિ ખિપ્પં,
તસ્મા અત્તનો ઉત્તરિતરં ભજેથ;

સિ ગતિબુદ્ધીસુ. સેતિ, અતિસેતિ. અતિસિતું, અતિસિત્વા, સેતુ.

સી સયે. સયો સુપનં. સેતિ. સયતિ. સેનં. સયનં.

સુ ગતિયં. સવતિ. પસવતિ. પસુતો, સુતો.

એત્થ **સુતો**તિ દૂતો, ''વિત્તિઞ્હિ મં વિન્દતિ સુત દિસ્વા''તિ ''દેવસુતો ચ માતલી''તિ ચ ઇમાનિ તત્થ પયોગાનિ.

સુ સવને. **સવનં** સન્દનં. સવતિ. આસવો.

સૂ પસવે. **પસવો** જનનં. સવતિ, પસવતિ. સુત્તં.

એત્થ પન **સુત્ત**ન્તિ અત્થે સવતિ જનેતીતિ સુત્તં, તેપિટકં બુદ્ધવચનં, તદઞ્ઞમ્પિ વા હત્થિસુત્તાદિ સુત્તં.

સૂ પાણગબ્ભવિમોચનેસુ. સૂતિ. પસૂતિ. પસૂતો.

સુ પેરણે. સુતિ.

સે ખયે. સીયતિ. **એ**કાર**સ્સીયા**દેસો.

સે પાકે. સેતિ.

સે ગતિયં. સેતિ. સેતુ.

હિંસ હિંસાયં. હિંસતિ. હિંસકો, હિંસના, હિંસા.

ઇસ્સ ઇસ્સાયં. ઇસ્સતિ. પુરિસપરક્કમસ્સ દેવા ન ઇસ્સન્તિ. ઇસ્સા, ઇસ્સાયના.

નમસ્સ વન્દનાનતિયં. **વન્દનાનતિ** નામ વન્દનાસઙ્ખાતં નમનં, સકમ્મકોયેવાયં ધાતુ, ન **નમુ**ધાતુ વિય સકમ્મકો ચેવ અકમ્મકો ચ. નમસ્સતિ.

ઘુસ સદ્દે. ઘુસતિ, ઘોસતિ. પટિઘોસો, નિગ્ઘોસો, વચીઘોસો.

ચુસ પાને. ચુસતિ.

પુસ બુદ્ધિયં. પુસતિ. પોસો. સમ્પીળે મમ પોસનં. **પોસન**ન્તિ વડ્ઢનં.

મુસ થેય્યે. થેનનં **થેય્યં** ચોરિકા. મુસતિ. દુદ્દિક્ખો ચક્ખુમુસનો. મુસલો.

પુસ પસવે. પુસતિ.

વાસિ ભૂસ અલઙ્કારે. વાસતિ. ભૂસતિ, વિભૂસતિ. ભૂસનં, વિભૂસનં.

ઉસ રુજાયં. ઉસતિ.

ઇસ ઉઞ્છે. એસતિ. ઇસિ.

એત્થ પન સીલાદયો ગુણે એસન્તીતિ **ઇસયો**, બુદ્ધાદયો અરિયા તાપસપબ્બજ્જાય ચ પબ્બજિતા નરા. ‘‘ઇસિ તાપસો જટિલો જટી જટાધરો’’તિ એતે તાપસપરિયાયા.

કસ વિલેખને. કસતિ, કસ્સતિ. કસ્સકો, આકાસો.

એત્થ **કસ્સકો**તિ કસિકારકો. **આકાસો**તિ નભં. તઞ્હિ ન કસ્સતીતિ **આકાસો**. કસિતું વિલેખિતું ન સક્કાતિ અત્થો. ઇમાનિ તદભિધાનાનિ –

આકાસો અમ્બરં અબ્ભં, અન્તલિક્ખ’મઘં નભં;
વેહાસો ગગનં દેવો, ખ’માદિચ્ચપથોપિ ચ.

તારાપથો ચ નક્ખત્ત-પથો રવિપથોપિ ચ;
વેહાયસં વાયુપથો, અપથો અનિલઞ્જસં.

કસ સિસ જસ ઝસ વસ મસ દિસ જુસ યુસ હિંસત્થા. કસતિ. સિસતિ. જસતિ. ઝસતિ. વસતિ. મસતિ. મસકો. ઓમસતિ, ઓમસવાદો. દિસતિ. જુસતિ. યૂસતિ.

તત્થ **ઓમસતી**તિ વિજ્ઝતિ. **ઓમસવાદો**તિ પરેસં સૂચિયા વિય વિજ્ઝનવાદો. **મસકો**તિ મકસો.

ભસ્સ ભસ્સને. **ભસ્સ**ન્તિ કથનં વુચ્ચતિ ‘‘આવાસો ગોચરો ભસ્સં. ભસ્સકારક’’ન્તિઆદીસુ વિય. ભસ્સતિ. ભટ્ઠં. **ભટ્ઠ**ન્તિ ભાસિતં, વચનન્તિ અત્થો. એત્થ પન –

‘‘સુભાસિતા અત્થવતી, ગાથાયો તે મહામુનિ;
નિજ્ઝત્તોમ્હિ સુભટ્ઠેન, ત્વઞ્ચ મે સરણં ભવા’’તિ

પાળિ નિદસ્સનં. તત્થ **નિજ્ઝત્તો**તિ નિજ્ઝાપિતો ધમ્મોજપઞ્ઞાય પઞ્ઞત્તિગતો અમ્હિ. **સુભટ્ઠેના**તિ સુભાસિતેન.

જિસુ નિસુ વિસુ મિસુ વસ્સ સેચને. જેસતિ. નેસતિ. વેસતિ. મેસતિ. દેવો વસ્સતિ.

મરિસુ સહને ચ. ચકારો સેચનાપેક્ખકો. મરિસતિ.

પુસ પોસને. પોસતિ. પોસો. કમ્મચિત્તઉતુઆહિઆરેહિ પોસિયતીતિ **પોસો**. ‘‘અઞ્ઞેપિ દેવો પોસેતી’’તિ દસ્સનતો પન **ચુરાદિ**ગણેપિ ઇમં ધાતું વક્ખામ.

પિસુ સિલિસુ પુસુ પલુસુ ઉસુ ઉપદાહે. પેસતિ. સિલેસતિ. સિલેસો. પોસતિ. પલોસતિ. ઓસતિ. ઉસુ.

ઘસુ સંહરિસે. સંહરિસો સઙ્ઘટ્ટનં. ઘસ્સતિ.

હસુ આલિઙ્ગે. આલિઙ્ગો ઉપગૂહનં. હસ્સતિ.

હસ હસને. હસતિ. અસ્સા હસન્તિ, આજાનીયા હસન્તિ, પહસતિ, ઉહસતિ. કારિતે ‘‘હાસેતિ’’ઇચ્ચાદિ, ઉહસિયમાનો, હાસો, પહાસો, હસનં, પહસનં, હસિતં. **હ**કારલોપેન મન્દહસનં ‘‘સિત’’ન્તિ વુચ્ચતિ ‘‘સિતં પાત્વાકાસી’’તિઆદીસુ.

તત્થ **ઉહસતી**તિ અવહસતિ. **ઉદસિયમાનો**તિ અવહસિયમાનો. તત્રાયં પાળિ ‘‘ઇધ ભિક્ખું અરઞ્ઞગતં વા રુક્ખમૂલગતં વા સુઞ્ઞાગારગતં વા માતુગામો ઉપસઙ્કમિત્વા ઉહસતિ’’ ઇતિ ચ ‘‘સો માતુગામેન ઉહસિયમાનો’’ ઇતિ ચ. **હાસો**તિ હસનં વા સોમનસ્સં વા ‘‘હાસો મે ઉપપજ્જથા’’તિઆદીસુ વિય.

તુસ હસ હિસ રસ સદ્દે. તુસતિ, હસતિ, હિસતિ, રસતિ, રસિતં. અત્રાયં પાળિ ‘‘ભેરિયો સબ્બા વજ્જન્તુ, વીણા સબ્બા રસન્તુ તા’’ ઇતિ.

રસ અસ્સાદને. રસતિ. રસો.

રસ અસ્સાદસિનેહેસુ. રસતિ. રસો.

રસ હાનિયં. રસતિ. રસનં, રસો.

અત્રાયં પાળિ –

‘‘નહેવ ઠિત ના’સીનં, ન સયાનં ન પદ્ધગું;
યાવ બ્યાતિ નિમીસતિ, તત્રાપિ રસતિબ્બયો’’તિ.

તત્થ **રસતિબ્બયો**તિ સો સો વયો રસતિ પરિહાયતિ, ન વડ્ઢતીતિ અત્થો.

લસ સિલેસનકીળનેસુ. લસતિ. લાસો. લસી ચ તે નિપ્પલિતા. **લસિ** વુચ્ચતિ મત્થલુઙ્ગં. **નિપ્પલિતા**તિ નિક્ખન્તા.

નિસ સમાધિમ્હિ. સમાધિ સમાધાનં ચિત્તેકગ્ગતા. નેસતિ.

મિસ મસ સદ્દે રોસે ચ. મેસતિ. મસતિ. મેસો. મસકો.

પિસિ પેસુ ગતિયં. પિસતિ. પેસતિ.

સસુ હિંસાયં. સસતિ. સત્થં. **સત્થં** વુચ્ચતિ અસિ.

સંસ થુતિયઞ્ચ. **ચ**કારો હિંસાપેક્ખાય. સંસતિ, પસંસતિ. પસંસા, પસંસના. પસત્થો ભગવા. પસંસમાનો, પસંસિતો, પસંસકો, પસંસિતબ્બો, પસંસનીયો, પાસંસો, પસંસિત્વા ઇચ્ચાદીનિ.

દિસ પેક્ખને. એતિસ્સા પન નાનારૂપાનિ ભવન્તિ – ‘‘દિસ્સતિ પદિસ્સતિ’’ ઇચ્ચાદિ **અકમ્મકં**. ‘‘પસ્સતિ દક્ખતિ’’ઇચ્ચાદિ **સકમ્મકં**.

દિસ્સતુ, પસ્સતુ, દક્ખતુ. દિસ્સેય્ય, પસ્સેય્ય, દક્ખેય્ય. દિસ્સે, પસ્સે, દક્ખે. દિસ્સ, પસ્સ, દક્ખ. અદિસ્સા, અપસ્સા. અદ્દા સીદન્તરે નગે. અદ્દક્ખા, અદ્દક્ખું, અદસ્સું. અદસ્સિ, અપસ્સિ, અદક્ખિ.

દસ્સિસ્સતિ, પસ્સિસ્સતિ, દક્ખિસ્સતિ. અદસ્સિસ્સા, અપસ્સિસ્સા, દક્ખિસ્સા. એવં વત્તમાનપઞ્ચમિયાદિવસેન વિત્થારેતબ્બાનિ. **કારિતે** ‘‘દસ્સેતિ દસ્સયતી’’તિ રૂપાનિ. કમ્મે ‘‘પસ્સિયતિ’’ ઇચ્ચાદીનિ.

દિસા. પસ્સો. પસ્સં. પસ્સિતા. દસ્સેતા. દસ્સનં. વિપસ્સના, ઞાણદસ્સનન્તિ નામિકપદાનિ. તદત્થે પન તુમત્થે ચ ‘‘દક્ખિતાયે’’તિ રૂપં. ‘‘આગતામ્હ ઇમં ધમ્મસમયં, દક્ખિતાયે અપરાજિતસઙ્ઘ’’ન્તિ હિ પાળિ. ઇમસ્મિં પન પાળિપ્પદેસે ‘‘દક્ખિતાયે’’તિ ઇદં તદત્થે તુમત્થે વા ચતુત્થિયા રૂપં. તથા હિ **દક્ખિતાયે**તિ ઇમસ્સ દસ્સનત્થાયાતિ વા પસ્સિતુન્તિ વા અત્થો યોજેતબ્બો. **દિસા**તિઆદીસુ પન પુરત્થિમાદિભેદાપિ દિસાતિ વુચ્ચતિ. યથાહ –

‘‘દિસા ચતસ્સો વિદિસા ચતસ્સો,
ઉદ્ધં અધો દસ દિસતા ઇમાયો;
કતમં દિસં તિટ્ઠતિ નાગરાજા,
યમદ્દસા સુપિને છબ્બિસાણ’’ન્તિ.

માતાપિતાદયોપિ. યથાહ –

‘‘માતાપિતા દિસા પુબ્બા, આચરિયા દક્ખિણા દિસા;
પુત્તદારા દિસા પચ્છા, મિત્તામચ્ચા ચ ઉત્તરા;

દાસકમ્મકરા હેટ્ઠા, ઉદ્ધં સમણબ્રાહ્મણા;
એતા દિસા નમસ્સેય્ય, અલમત્તો કુલે ગિહી’’તિ;

પચ્ચયદાયકાપિ. યથાહ – ‘‘અગારિનો અન્નદપાનવત્થદા, અવ્હાયિકા નમ્પિ દિસં વદન્તી’’તિ.

નિબ્બાનમ્પિ. યથાહ –

‘‘એતાદિસા પરમા સેતકેતુ,

યં પત્વા નિદ્દુક્ખા સુખિનો ભવન્તી’’તિ;

એવં **દિસા**સદ્દેન વુચ્ચમાનં અત્થરૂપં ઞત્વા ઇદાનિસ્સ નિબ્બચનમેવં દટ્ઠબ્બં. દિસ્સતિ ચન્દાવટ્ટનાદિવસેન ‘‘અયં પુરિમા અયં પચ્છિમા’’તિઆદિના નાનપ્પકારતો પઞ્ઞાયતીતિ **દિસા**, પુરત્થિમદિસાદયો. તથા ‘‘ઇમે અમ્હાકં ગરુટ્ઠાન’ન્તિઆદિના પસ્સિતબ્બાતિ **દિસા**, માતાપિતાદયો. દિસ્સન્તિ સકાય પુઞ્ઞક્રિયાય ઇમે દાયકાતિ પઞ્ઞાયન્તીતિ **દિસા**, પચ્ચયદાયકા. દિસ્સતિ ઉપ્પાદવયાભાવેન નિચ્ચધમ્મત્તા સબ્બકાલમ્પિ વિજ્જતીતિ **દિસા**, નિબ્બાનં. **પસ્સો**તિ કારણાકારણં પસ્સતીતિ પસ્સો. એવં પસ્સતીતિ **પસ્સં**. અત્રાયં પાળિ –

‘‘પસ્સતિ પસ્સો પસ્સન્તં, અપસ્સન્તમ્પિ પસ્સતિ;
અપસ્સન્તો અપસ્સન્તં, પસ્સન્તમ્પિ ન પસ્સતી’’તિ.

પસ્સતીતિ **પસ્સિતા**. દસ્સેતીતિ **દસ્સિતા**. **દસ્સન**ન્તિ દસ્સનક્રિયા. અપિચ **દસ્સન**ન્તિ ચક્ખુવિઞ્ઞાણં. તઞ્હિ રૂપારમ્મણં પસ્સતીતિ દસ્સનન્તિ વુચ્ચતિ. તથા ‘‘દસ્સનેન પહાતબ્બા ધમ્મા’’તિ વચનતો **દસ્સનં** નામ સોતાપત્તિમગ્ગો. કસ્મા સોતાપત્તિમગ્ગો દસ્સનં? પઠમં નિબ્બાનદસ્સનતો. નનુ ગોત્રભૂ પઠમતરં પસ્સતીતિ? નો ન પસ્સતિ, દિસ્વા કત્તબ્બકિચ્ચં પન ન કરોતિ સંયોજનાનં અપ્પહાનતો, તસ્મા ‘‘પસ્સતી’’તિ ન વત્તબ્બો. યત્થ કત્થચિ રાજાનં દિસ્વાપિ પણ્ણાકારં દત્વા કિચ્ચનિપ્ફત્તિયા અદિટ્ઠત્તા અજ્જાપિ રાજાનં ન પસ્સામીતિ વદન્તો ગામવાસી નિદસ્સનં.

વિપસ્સનાતિ અનિચ્ચાદિવસેન ખન્ધાનં વિપસ્સનકં ઞાણં. **ઞાણદસ્સન**ન્તિ દિબ્બચક્ખુપિ વિપસ્સનાપિ મગ્ગોપિ ફલમ્પિ પચ્ચવેક્ખણઞાણમ્પિ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણમ્પિ વુચ્ચતિ. ‘‘અપ્પમત્તો સમાનો ઞાણદસ્સનં આરાધેતી’’તિ એત્થ હિ દિબ્બચક્ખુ ઞાણદસ્સનં નામ. ‘‘ઞાણદસ્સનાય ચિત્તં અભિનીહરતિ અભિનિન્નામેતી’’તિ એત્થ વિપસ્સનાઞાણં. ‘‘અભબ્બા તે ઞાણદસ્સનાય અનુત્તરાય સમ્બોધાયા’’તિ એત્થ મગ્ગો, ‘‘અયમઞ્ઞો ઉત્તરિમનુસ્સધમ્મો અલમરિયઞાણદસ્સનવિસેસો અધિગતો ફાસુવિહારો’’તિ એત્થ ફલઞાણં. ‘‘ઞાણઞ્ચ પન મે દસ્સનં ઉદપાદિ, અકુપ્પા મે ચેતોવિમુત્તિ, અયમન્તિમા જાતિ, નત્થિ દાનિ પુનબ્ભવો’’તિ એત્થ પચ્ચવેક્ખણઞાણં. ‘‘ઞાણઞ્ચ પન મે દસ્સનં ઉદપાદિ સત્તાહકાલઙ્કતો આળારો કાલામો’’તિ એત્થ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણં. એત્થેતં ભવતિ –

‘‘દિબ્બચક્ખુપિ મગ્ગોપિ, ફલઞ્ચાપિ વિપસ્સના;
પચ્ચવેક્ખણઞાણમ્પિ, ઞાણં સબ્બઞ્ઞુતાપિ ચ;
ઞાણદસ્સનસદ્દેન, ઇમે અત્થા પવુચ્ચરે’’તિ.

દંસ દંસને. દંસતિ, વિદંસતિ. દન્તો. કારિતે આલોકં વિદંસેતિ.

એસ બુદ્ધિયં. એસતિ.

સંસ કથને. સંસતિ. યો મે સંસે મહાનાગં.

કિલિસ બાધને. કિલિસતિ. કિલેસો.

એત્થ બાધનટ્ઠેન રાગાદયોપિ ‘‘કિલેસા’’તિ વુચ્ચન્તિ દુક્ખમ્પિ. એતેસુ દુક્ખવસેન –

‘‘ઇદઞ્ચ પચ્ચયં લદ્ધા, પુબ્બે કિલેસમત્તનો;
આનન્દિયં વિચરિંસુ, રમણીયે ગિરિબ્બજે’’તિ

પયોગો વેદિતબ્બો. **દિવાદિ**ગણં પન પત્તસ્સ ‘‘કિલિસ્સતી’’તિ રૂપં.

વસ સિનેહને. વસતિ. વસા.

એત્થ ચ **વસા** નામ વિલીનસિનેહો. સા વણ્ણતો નાળિકેરતેલવણ્ણા. આચામે આસિત્તતેલવણ્ણાતિપિ વત્તું વટ્ટતિ.

ઈસ હિંસાગતિદસ્સનેસુ. ઈસતિ. ઈસો.

ભાસબ્યત્તાયં વાચાયં. ભાસતિ. ભાસા, ભાસિતં, ભાતા. પરિભાસતિ. પરિભાસા, પરિભાસકો.

તત્ર ભાસન્તિ અત્થં એતાયાતિ **ભાસા**, માગધભાસાદિ. **ભાસિત**ન્તિ વચનં. વચનત્થો હિ **ભાસિત**સદ્દો નિચ્ચં નપુંસકલિઙ્ગો દટ્ઠબ્બો. યથા ‘‘સુત્વા લુદ્દસ્સ ભાસિત’’ન્તિ. વાચ્ચલિઙ્ગો પન **ભાસિત**સદ્દો તિલિઙ્ગો દટ્ઠબ્બો. યથા ‘‘ભાસિતો ધમ્મો, ભાસિતં ચતુસચ્ચં, ભાસિતા વાચા’’તિ. પુબ્બે ભાસતીતિ **ભાતા**, જેટ્ઠભાતાતિ વુત્તં હોતિ. સો હિ પુબ્બે જાતત્તા એવં વત્તુંલભતિ. કિઞ્ચાપિ **ભાતુ**સદ્દો ‘‘ભાતિકસતં, સત્તભાતરો. ભાતરં કેન દોસેન, દુજ્જાસિ દકરક્ખિનો’’તિઆદીસુ જેટ્ઠકનિટ્ઠભાતૂસુ વત્તતિ, તથાપિ યેભુય્યેન જેટ્ઠકે નિરૂળ્હો, ‘‘ભાતા’’તિ હિ વુત્તે જેટ્ઠભાતાતિ વિઞ્ઞાયતિ, તસ્મા કત્થચિ ઠાને ‘‘કનિટ્ઠભાતા’’તિ વિસેસેત્વા વુત્તં.

નનુ ચ ભો કત્થચિ ‘‘જેટ્ઠભાતા’’તિ વિસેસેત્વા વુત્તન્તિ? સચ્ચં, તં પન **ભાતા**સદ્દસ્સ કનિટ્ઠેપિ વત્તનતો પાકટીકરણત્થં ‘‘જેટ્ઠભાતા’’તિ વુત્તં. યથા હિ હરિણેસુ વત્તમાનસ્સ **મિગ**સદ્દસ્સ કદાચિ અવસેસચતુપ્પદેસુપિ વત્તનતો ‘‘હરિણમિગો’’તિ વિસેસેત્વા વાચં ભાસન્તિ, એવં સમ્પદમિદં વેદિતબ્બં. યથા ચ ગોહત્થિમહિંસઅચ્છસૂકરસસબિળારાદીસુ સામઞ્ઞવસેન **મિગ**સદ્દે વત્તમાનેપિ ‘‘મિગચમ્મં મિગમંસ’’ન્તિ આગતટ્ઠાને ‘‘હરિણસ્સા’’તિ વિસેસનસદ્દં વિનાપિ ‘‘હરિણમિગચમ્મં હરિણમિગમંસ’’ન્તિ વિસેસત્થાધિગમો હોતિ, એત્થ ન ગોહત્થિઆદીનં ચમ્મં વા મંસં વા વિઞ્ઞાયતિ. તથા ‘‘મિગમંસં ખાદન્તી’’તિ વચનસ્સ ગોહત્થિઆદીનં મંસં ખાદન્તીતિ અત્થો ન સમ્ભવતિ, એવમેવ કત્થચિ વિનાપિ **જેટ્ઠક**ઇતિ વિસેસનસદ્દં ‘‘ભાતા’’તિ વુત્તેયેવ ‘‘જેટ્ઠકભાતા’’તિ અત્થો વિઞ્ઞાયતીતિ. નનુ ચ ભો ‘‘મિગચમ્મં, મિગમંસ’’ન્તિ એત્થ **ચમ્મમંસ**સદ્દેહેવ વિસેસત્થાધિગમો હોતીતિ? ન હોતિ, **મિગ**સદ્દસ્સ ઇવ **ચમ્મમંસ**સદ્દાનં સામઞ્ઞવસેન વત્તનતો, એવઞ્ચ સતિ કેન વિસેસત્થાધિગમો હોતીતિ ચે? લોકસઙ્કેતવસેન, તથા હિ **મિગ**સદ્દે ચ **ચમ્મ**સદ્દાદીસુ ચ સામઞ્ઞવસેન વત્તમાનેસુપિ લોકસઙ્કેતેન પરિચ્છિન્નત્તા ગોહત્થિઆદીનં ચમ્માદીનિ ન ઞાયન્તિ લોકેન, અથ ખો હરિણચમ્માદીનિયેવ ઞાયન્તિ. ‘‘સઙ્કેતવચનં સચ્ચં, લોકસમ્મુતિ કારણ’’ન્તિ હિ વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં.

ગિલેસુ અન્વિચ્છાયં. પુનપ્પુનં ઇચ્છા **અન્વિચ્છા**. ગિલેસતિ.

યેસુ પયતને. યેસતિ.

જેસુ નેસુ એસુ હેસુ ગતિયં. જેસતિ. નેસતિ. એસતિ. હેસતિ. ધાત્વન્તસ્સ પન સઞ્ઞોગવસેન ‘‘જેસ્સતિ, નેસ્સતી’’તિઆદીનિપિ ગહેતબ્બાનિ. જેસ્સમાનો. જેસ્સં, જેસ્સન્તો. એત્થ ચ –

‘‘યથા આરઞ્ઞકં નાગં, દન્તિં અન્વેતિ હત્થિની;
જેસ્સન્તં ગિરિદુગ્ગેસુ, સમેસુ વિસમેસુ ચા’’તિ

પાળિ નિદસ્સનં.

દેસુ હેસુ અબ્યત્તસદ્દે. દેસતિ. હેસતિ.

કાસ સદ્દકુચ્છાયં. કાસતિ, ઉક્કાસતિ. કાસો. કાસં સાસં દરં બલ્યં, ખીણમેધો નિગચ્છતિ.

કાસુ ભાસુ દિત્તિયં. **દિત્તી**તિ પાકટતા, વિરાજનતા વા. કાસતિ, પકાસતિ. પકાસતિ તેજો. દૂરે સન્તો પકાસેન્તિ. ભાસતિ. પભાસતિ મિદં બ્યમ્હં. પકાસો. કાસુ ઓભાસો.

તત્ર પકાસતીતિ **પકાસો**, પાકટો હોતીતિ અત્થો. તુચ્છભાવેન પુઞ્જભાવેન વા કાસતિ પકાસતિ પાકટા હોતીતિ **કાસુ**. ‘‘કાસુ’’ ઇતિ આવાટોપિ વુચ્ચતિ રાસિપિ.

‘‘કિંનુ સન્તરમાનોવ, કાસું ખનસિ સારથિ;
પુટ્ઠો મે સમ્મ અક્ખાહિ, કિંકાસુયા કરિસ્સસી’’તિ

એત્થ હિ આવાટો કાસુ નામ. ‘‘અઙ્ગારકાસું અપરે કુણન્તિ, નરા રુદન્તા પરિદડ્ઢગત્તા’’તિ એત્થ રાસિ. કારિતે – પકાસેતીતિ પકાસકો. ઓભાસેતીતિ ઓભાસકો. કમ્મે પકાસિયતીતિ પકાસિતો. એવં ભાસિતો. ભાવે – કાસના. સઙ્કાસના. પકાસના. **તુમન્તાદિત્તે** ‘‘પકાસિતું, પકાસેતું, ઓભાસિતું, ઓભાસેતું. પકાસિત્વા, પકાસેત્વા, ઓભાસિત્વા, ઓભાસેત્વા’’તિ રૂપાનિ ભવન્તિ. તદ્ધિતે ભાસુ એતસ્સ અત્થીતિ ભાસુરો, પભસ્સરો યો કોચિ. ભાસુરોતિ વા કેસરસીહો. ઇમસ્મિં અત્થે **ભાસુ**સદ્દો ‘‘**રાજ દિત્તિય**’’ન્તિ એત્થ **રાજ**સદ્દો વિય વિરાજનવાચકો સિયા, તસ્મા રૂપસિરિયા વિરાજનસમ્પન્નતાય ભાસુ વિરાજનતા એતસ્સ અત્થીતિ **ભાસુરો**તિ નિબ્બચનં ઞેય્યં.

નાસુ રાસુ સદ્દે. નાસતિ. રાસતિ. નાસા, નાસિકા.

તત્ર **નાસા**તિ હત્થિસોણ્ડાપિ નાસાતિ વુચ્ચતિ ‘‘સચે મં નાગનાસૂરૂ, ઓલોકેય્ય પભાવતી’’તિઆદીસુ વિય. મનુસ્સાદીનં નાસિકાપિ નાસાતિ વુચ્ચતિ ‘‘યો તે હત્થે ચ પાદે ચ, કણ્ણનાસઞ્ચ છેદયી’’તિઆદીસુ વિય. નાસન્તિ અબ્યત્તસદ્દં કરોન્તિ એતાયાતિ નાસા. નાસા એવ **નાસિકા**. યત્થ નિબ્બચનં ન વદામ, તત્થ તં સુવિઞ્ઞેય્યત્તા અપ્પસિદ્ધત્તા વા ન વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં, અવુત્તમ્પિ પયોગવિચક્ખણેહિ ઉપપરિક્ખિત્વા યોજેતબ્બં. અત્રિદં વુચ્ચતિ –

નાસા સોણ્ડા કરો હત્થો,
હત્થિદબ્બે સમા મતા;
નાસા ચ નાસિકા ચ દ્વે,
નરાદીસુ સમા મતા’’તિ.

નસ કોટિલ્લે. નસતિ.

ભિસિ ભયે. ભિંસતિ. ભિંસનકો. તદાસિ યં ભિંસનકં. ભેસ્માકાયો.

આસિસિ ઇચ્છાયં. **આ**પુબ્બો **સિસિ** ઇચ્છાયં વત્તતિ. આસિસતિ. આસિસતેવ પુરિસો. આસિસના. આસિસત્તં. આસિસન્તો, આસિસમાનો, આસમાનો. ‘‘સુગ્ગતિમાસમાના’’તિ પાળિ એત્થ નિદસ્સનં.

ગસુ અદને. ગસતિ.

ઘુસી કન્તિકરણે. **ઈ**કારન્તોયં, તેન ઇતો ન નિગ્ગહીતાગમો. ઘુસતિ.

પંસુ ભંસુ અવસંસને. પંસતિ. ભંસતિ.

ધંસુ ગતિયં. ધંસતિ. રજો નુદ્ધંસતિ ઉદ્ધં.

પસ વિત્થારે. પસતિ. પસુ.

કુસ અવ્હાને રોદને ચ. કોસતિ, પક્કોસતિ. પક્કોસકો, પક્કોસિતો, પક્કોસનં.

કસ્સ ગતિયં. કસ્સતિ, પરિકસ્સતિ. પટિકસ્સતિ. મૂલાય પટિકસ્સેય્ય. **પટિકસ્સેય્યા**તિ આકડ્ઢેય્ય, મૂલાપત્તિયંયેવ પતિટ્ઠાપેય્યાતિ અત્થો.

અસ દિત્યાદાનેસુ ચ. **ચ**કારો ગતિપેક્ખકો. અસતિ.

દિસ આદાનસંવરણેસુ. દિસ્સતિ પુરિસો.

દાસુ દાને. દાસતિ.

રોસ ભયે. રોસતિ. રોસકો.

ભેસુ ચલને. ભેસતિ.

પસ બાધનફસ્સનેસુ. પસતિ. પાસો, નાગપાસો, હત્થપાસો.

લસ કન્તિયં. લસતિ, અભિલસતિ, વિલસતિ. લાસો, વિલાસો, વિલસનં.

ચસ ભક્ખણે. ચસતિ.

કસ હિંસાયં. કસતિ.

તિસ તિત્તિયં. **તિત્તિ** તપ્પનં પરિપુણ્ણતા સુહિતતા. તિસતિ. તિત્તિ.

વસ નિવાસે. વસતિ, વસિયતિ, વચ્છતિ. વત્થુ, વત્થં, પરિવાસો, નિવાસો, આવાસો, ઉપવાસો, ઉપોસથો, વિપ્પવાસો, ચિરપ્પવાસી, ચિરપ્પવુત્થો, વસિત્વા, વત્તું, વસિતું ઇચ્ચાદીનિ.

અત્ર **ઉપવાસો**તિ અન્નેન વજ્જિતો વાસો ઉપવાસો. **ઉપોસથો**તિ ઉપવસન્તિ એત્થાતિ ઉપોસથો, ઉપવસન્તિ સીલેન વા અનસનેન વા ઉપેતા હુત્વા વસન્તીતિ અત્થો. અયં પનેત્થ અત્થુદ્ધારો – ‘‘આયામાવુસો કપ્પિન ઉપોસથં ગમિસ્સામા’’તિઆદીસુ પાતિમોક્ખુદ્દેસો ઉપોસથો. ‘‘એવં અટ્ઠઙ્ગસમન્નાગતો ખો વિસાખે ઉપોસથો ઉપવુત્થો’’તિઆદીસુ સીલં. ‘‘સુદ્ધસ્સ વે સદા ફગ્ગુ, સુદ્ધસ્સુપોસથો સદા’’તિઆદીસુ ઉપવાસો. ‘‘ઉપોસથો નામ નાગરાજા’’તિઆદીસુ પઞ્ઞત્તિ. ‘‘ન ભિક્ખવે તદહુપોસથે સભિક્ખુકા આવાસા’’તિઆદીસુ ઉપવસિતબ્બદિવસોતિ.

વસ કન્તિયં. વચ્છતિ. જિનવચ્છયો.

સસ સુસને. સસતિ. સસો.

સસ પાણને. સસતિ. સતોવ અસ્સસતિ, સતોવ પસ્સસતિ. સસો, સસનં. અસ્સાસો પસ્સાસો અસ્સસન્તો પસ્સસન્તો.

અસ ભુવિ. અત્થિ. અસ.

એત્થ **અત્થી**તિ આખ્યાતપદં. ન અત્થિ ખીરા બ્રાહ્મણી. અત્થિતા, અત્થિભાવો, ‘‘યં કિઞ્ચિ રતનં અત્થી’’તિઆદીસુ વિય નિપાતપદં. તસ્મા **અત્થી**તિ પદં આખ્યાતનિપાતવસેન દુવિધન્તિ વેદિતબ્બં. **અસ**ઇતિ અવિભત્તિકં નામિકપદં. એત્થ ચ ‘‘અસસ્મીતિ હોતી’’તિ પાળિ નિદસ્સનં. તત્થ **અત્થી**તિ અસ, નિચ્ચસ્સેતં અધિવચનં. ઇમિના સસ્સતદિટ્ઠિ વુત્તા.

તત્રાયં પદમાલા – ‘‘અત્થિ, સન્તિ. અસિ, અત્થ. અસ્મિ, અસ્મ, અમ્હિ, અમ્હ’’ ઇચ્ચેતાનિ પસિદ્ધાનિ. ‘‘અત્થુ, સન્તુ. આહિ, અત્થ. અસ્મિ, અસ્મ અમ્હિ, અમ્હ’’ ઇચ્ચેતાનિ ચ, ‘‘સિયા, અસ્સ, સિયું, અસ્સુ, સિયંસુ. અસ્સ, અસ્સથ. સિયં, અસ્સ, અસ્સામ’’ ઇચ્ચેતાનિ ચ પસિદ્ધાનિ.

એત્થ પન ‘‘તેસઞ્ચ ખો ભિક્ખવે સમગ્ગાનં સમ્મોદમાનાનં…પે॰… સિયંસુ દ્વે ભિક્ખૂ અભિધમ્મે નાનાવાદા’’તિ પાળિ નિદસ્સનં . તત્થ **સિયંસૂ**તિ ભવેય્યું. **અભિધમ્મે**તિ વિસિટ્ઠે ધમ્મે.

ઇદાનિ **સિયા**સદ્દસ્સ અત્થુદ્ધારો પભેદો ચ વુચ્ચતે. **સિયા**તિ એકંસે ચ વિકપ્પને ચ ‘‘પથવીધાતુ સિયા અજ્ઝત્તિકા, સિયા બાહિરા’’તિ એકંસે. ‘‘સિયા અઞ્ઞતરસ્સ ભિક્ખુનો આપત્તિવીતિક્કમો’’તિ વિકપ્પને.

સિયાતિ એકમારખ્યાતપદં, એકમબ્યયપદં. આખ્યાતત્તે એકવચનન્તં, અબ્યયત્તે યથાપાવચનં. ‘‘પુત્તા મત્થિ ધના મત્થી’’તિ એત્થ અત્થીતિ અબ્યયપદમિવ એકવચનન્તમ્પિ બહુવચનન્તમ્પિ ભવતિ. તસ્સાખ્યાતત્તે પયોગોવિદિતોવ. અબ્યયત્તે પન ‘‘સુખં ન સુખસહગતં, સિયા પીતિસહગત’’ન્તિ ‘‘ઇમે ધમ્મા સિયા પરિત્તારમ્મણા’’તિ ચ એકવચનબહુવચનપ્પયોગા વેદિતબ્બા. એત્થ ધાતુયા કિચ્ચં નત્થિ. પરોક્ખાયં ‘‘ઇતિહ અસ ઇતિહ અસા’’તિ દસ્સનતો **અસ** ઇતિ પદં ગહેતબ્બં. હિય્યત્તનીરૂપાનિ અપ્પસિદ્ધાનિ. અજ્જતનિયા પન

‘‘આસિ, આસિંસુ, આસું. આસિ, આસિત્થ. આસિં, આસિમ્હા’’ ઇચ્ચેતાનિ પસિદ્ધાનિ. ભવિસ્સન્તિયા ‘‘ભવિસ્સતિ, ભવિસ્સન્તિ’’ ઇચ્ચાદીનિ. કાલાતિપત્તિયા ‘‘અભવિસ્સા, અભવિસ્સંસુ’’ ઇચ્ચાદીનિ ભવન્તિ.

સાસ અનુસિટ્ઠિયં. સાસતિ, અનુસાસતિ. કમ્મન્તં વો સાસતિ, સાસનં, અનુસાસનં, અનુસાસની, અનુસિટ્ઠિ, સત્થા, સત્થં, અનુસાસકો, અનુસાસિકા.

તત્ર **સાસનન્તિ** અધિસીલાદિસિક્ખત્તયસઙ્ગહિતસાસનં, પરિયત્તિપટિપત્તિપટિવેધસઙ્ખાતં વા સાસનં. તઞ્હિ સાસતિ એતેન, એત્થ વાતિ ‘‘સાસન’’ન્તિ પવુચ્ચતિ. અપિચ **સાસનન્તિ** ‘‘રઞ્ઞો સાસનં પેસેતી’’તિઆદીસુ વિય પાપેતબ્બવચનં. તથા સાસનન્તિ ઓવાદો, યો ‘‘અનુસાસની’’તિ ચ, ‘‘અનુસિટ્ઠી’’તિ ચ વુચ્ચતિ. **સત્થાતિ** તિવિધયાનમુખેન સદેવકં લોકં સાસતીતિ સત્થા, દિટ્ઠધમ્મિકસમ્પરાયિકપરમત્થેહિ યથારહં સત્તે અનુસાસતીતિ અત્થો. **સત્થન્તિ** સદ્દે ચ અત્થે ચ સાસતિ આચિક્ખતિ એતેનાતિ સત્થં. કિંતં? બ્યાકરણં.

ઈસ ઇસ્સરિયે. **ઇસ્સરિયં** ઇસ્સરભાવો. ઈસતિ. વઙ્ગીસો, જનપદેસો, મનુજેસો.

તત્ર **વઙ્ગીસોતિ** વાચાય ઈસો ઇસ્સરોતિ વઙ્ગીસો. કો સો? આયસ્મા વઙ્ગીસો અરહા. આહ ચ સયમેવ –

‘‘વઙ્ગે જાતોતિ વઙ્ગીસો, વચને ઇસ્સરોતિ ચ;
‘વઙ્ગીસો’ ઇતિ મે નામં, અભવી લોકસમ્મત’’ન્તિ;

આસ ઉપવેસને. **ઉપવેસનં** નિસીદનં ‘‘આસને ઉપવિટ્ઠો સઙ્ઘો’’તિ એત્થ વિય. આસતિ. અચ્છતિ. આસીનો. આસનં. ઉપાસતિ. ઉપાસકો.

તત્થ **આસનન્તિ** આસતિ નિસીદતિ એત્થાતિ આસનં, યં કિઞ્ચિ નિસીદનયોગ્ગં મઞ્ચપીઠાદિ.

કસી ગતિસોસનેસુ. ઈકારન્તોયં ધાતુ, તેનિતો ન નિગ્ગહીતાગમો. કસતિ.

નિસી ચુમ્બને. નિસતિ.

દિસી અપ્પીતિયં. ધમ્મં દેસ્સતિ. દિસો. દિટ્ઠો. દેસ્સી. દેસ્સો. દેસ્સિયો.

તત્ર **દિસોતિ** ચ **દિટ્ઠોતિ** ચ પચ્ચામિત્તસ્સાધિવચનમેતં. સો હિ પરે દેસ્સતિ નપ્પિયાયતિ, પરેહિ વા દેસ્સિયતિ પિયો ન કરિયતીતિ ‘‘દિસો’’તિ ચ ‘‘દિટ્ઠો’’તિ ચ વુચ્ચતિ. અથ વા **દિસોતિ** ચોરો વાપચ્ચામિત્તો વા. **દિટ્ઠોતિ** પચ્ચામિત્તોયેવ. અત્રિમે પયોગા –

‘‘દિસો દિસં યં તં કયિરા, વેરી વા પન વેરિનં;
મિચ્છાપણિહિતં ચિત્તં, પાપિયો નં તતો કરે’’તિ ચ.

‘‘દિસા હિ મે ધમ્મકથં સુણન્તૂ’’તિ ચ, ‘‘દિસા હિ મે તે મનુસ્સે ભજન્તુ યે ધમ્મમેવાદપયન્તિ સન્તો’’તિ ચ,

‘‘યસ્સેતે ચતુરો ધમ્મા, વાનરિન્દ યથા તવ;

> સચ્ચં ધમ્મો ધિતિ ચાગો, દિટ્ઠં સો અતિવત્તતી''તિ ચ.

દેસ્સીતિ દેસ્સનસીલો અપ્પિયાયનસીલોતિ દેસ્સી. ''ધમ્મકામો ભવં હોતિ, ધમ્મદેસ્સી પરાભવો''તિ ઇદમેત્થ પયોગનિદસ્સનં. **દેસ્સો**તિ અપ્પિયો, તથા દેસ્સિયોતિ. એત્થ ચ –

> ''ન મે દેસ્સા ઉભો પુત્તા, મદ્દીદેવી ન દેસ્સિયા;
> સબ્બઞ્ઞુતં પિયં મય્હં, તસ્મા પિયે અદાસહ''ન્તિ ચ,

''ન મે સા બ્રાહ્મણી દેસ્સા, નપિ મે બલં ન વિજ્જતી''તિ ચ,

> ''માતા પિતા ન મે દેસ્સા, નપિ દેસ્સં મહાયસં;
> સબ્બઞ્ઞુતં પિયં મય્હં, તસ્મા વતમધિટ્ઠહિ''ન્તિ ચ

પયોગા. સબ્બત્થ **મે**તિ ચ **મય્હ**ન્તિ ચ સામિવચનં દટ્ઠબ્બં.

ઇમાનિ પન પચ્ચામિત્તસ્સ નામાનિ –

> ''પચ્ચમિત્તો રિપુ દિટ્ઠો, દિસો વેરી ચ સત્વ'રિ;
> અમિત્તો ચ સપત્તો ચ, એવં પણ્ણત્તિકારિસૂ''તિ.

એસુ ગતિયં. એસતિ.

ભસ્સ ભસ્સનદિત્તીસુ. ભસ્સનં વચનં. **દિત્તિ** સોભા. ભસ્સતિ. ભસ્સં, પભસ્સરં.

ઘિસ સદ્દે. ઘિસતિ.

દિસ અતિસજ્જને. દિસતિ, ઉપદિસતિ, સન્દિસતિ, નિદ્દિસતિ, પચ્ચાદિસતિ, પટિસન્દિસતિ, ઉદ્દિસતિ. દેસો, ઉદ્દેસો ઇચ્ચાદીનિ.

પિસુ અવયવે. પિસતિ.

ઇસિ ગતિયં. ઇસતિ.

ફુસ સમ્ફસ્સે. ફુસતિ. ફસ્સો, ફુસના, સમ્ફુસના, સમ્ફુસિતત્તં. એવરૂપો કાયસમ્ફસ્સો અહોસિ. ફોટ્ઠબ્બં, ફુસિતં. દેવો ચ એકમેકં ફુસાયતિ. ફુટ્ઠં, ફુસિતું, ફુસિત્વા, ફુસિત્વાન, ફુસિય, ફુસિયાન. ફુસ્સ ફુસ્સ બ્યન્તિં કરોતિ.

તત્ર **ફસ્સો**તિ આરમ્મણં ફુસન્તિ એતેન, સયં વા ફુસતિ, ફુસનમત્તમેવ વા એતન્તિ ફસ્સો, આરમ્મણે ફુસનલક્ખણો ધમ્મો.

રુસ રિસ હિંસાયં. રોસતિ. રિસતિ. પુરિસો.

એત્થ ચ ‘‘પું વુચ્ચતિ નિરયો, તં રિસતીતિ **પુરિસો**’’તિ આચરિયા વદન્તિ.

રિસ ગતિયં. રેસતિ.

વિસ પવેસને. વિસતિ, પવિસતિ. પવેસો, પવેસનં, નિવેસનં, પવિસં. એત્થ **નિવેસનં** વુચ્ચતિ ગેહં.

મસ આમસને. મસતિ, આમસતિ, પરામસતિ. પરામાસો, પરામસનં.

એત્થ **પરામાસો**તિ પરતો આમસતીતિ પરામાસો, અનિચ્ચાદિધમ્મે નિચ્ચાદિવસેન ગણ્હાતીતિ અત્થો. ‘‘પરામાસો મિચ્છાદિટ્ઠિ કુમ્મગ્ગો મિચ્છાપથો’’તિઆદીનિ બહૂનિ વેવચનપદાનિ અભિધમ્મતો ગહેતબ્બાનિ.

ઇસુ ઇચ્છાયં. ઇચ્છતિ, સમ્પટિચ્છતિ. સમ્પટિચ્છનં, ઇચ્છા, અભિચ્છા, ઇચ્છં, ઇચ્છમાનો.

વેસુ દાને. વેચ્છતિ, પવેચ્છતિ, પવેચ્છેતિ. પવેચ્છં, પવેચ્છન્તો.

નિસ બદ્ધાયં. **બદ્ધા**તિ વિનિબદ્ધો, અહઙ્કારસ્સેતં અધિવચનં. નિસતિ.

જુસિ પીતિસેવનેસુ. જોસતિ.

ઇસ પરિયેસને. એસતિ. ઇસિ, ઇટ્ઠં, અનિટ્ઠં, એસં, એસમાનો.

સંકસે અચ્છને. **અચ્છનં** નિસીદનં. સઙ્કસાયતિ.

સકારન્તધાતુરૂપાનિ.

હકારન્તધાતુ

હા ચાગે. જહતિ, વિજહતિ. વિજહનં, જહિતું, જહાતવે, જહિત્વા, જહાય.

મ્હી ઈસંહસને. મ્હયતે, ઉમ્હયતે વિમ્હયતે.

તત્થ **મ્હયતે**તિ સિતં કરોતિ. **ઉમ્હયતે**તિ પહટ્ઠાકારં દસ્સેતિ. **વિમ્હયતે**તિ વિમ્હયનં કરોતિ. તત્રાયં પાળિ ‘‘ન નં ઉમ્હયતે દિસ્વા. પેક્ખિતેન મ્હિતેન ચ. મ્હિતપુબ્બંવ ભાસતિ. યદા ઉમ્હયમાના મં, રાજપુત્તી ઉદિક્ખતિ. ઉમ્હાપેય્ય પભાવતી. પમ્હાપેય્ય પભાવતી’’તિ.

તત્થ **ઉમ્હયમાના**તિ પહટ્ઠાકારં દસ્સેત્વા હસમાના. **ઉમ્હાપેય્યા**તિ સિતવસેન પહંસેય્ય. **પમ્હાપેય્યા**તિ મહાહસિતવસેન પરિહાસેય્ય.

હુ દાને. હવતિ. હુતિ.

હુ પસજ્જકરણે. **પસજ્જકરણં** પકારેન સજ્જનક્રિયા. હવતિ. હુતો, હુતવા, હુતાવી, આહુતિ.

હૂ સત્તાયં. હોતિ, હોન્તિ. હોસિ, હોથ. હોમિ, હોમ. પહોતિ, પહોન્તિ. પહૂતં, પહૂતા, કુતો પહૂતા કલહા વિવાદા. હોન્તો, હોન્તા, હોન્તં, પહોન્તો. પચ્છાસમણેન હોતબ્બં. હોતું હોતુયે, પહોતું, હુત્વાન. વત્તમાનાવિભત્તિરૂપાદીનિ. એત્થ પસિદ્ધરૂપાનેવ ગહિતાનિ.

હોતુ, હોન્તુ. હોસિ, હોથ. હોમિ, હોમ. પઞ્ચમીવિભત્તિરૂપાનિ. એત્થાપિ પસિદ્ધરૂપાનેવ ગહિતાનિ.

હુવેય્ય, હુવેય્યું. હુવેય્યાસિ, હુવેય્યાથ. હુવેય્યામિ, હુવેય્યામ. હુવેથ, હુવેરં. હુવેથો, હુવેય્યાવ્હો. હુવેય્યં, હુવેય્યામ્હે. સત્તમિયા રૂપાનિ. એત્થ પન ''ઉપકો આજીવકો 'હુવેય્ય પાવુસો'તિ વત્વા સીસં ઓકમ્પેત્વા ઉમ્મગ્ગં ગહેત્વા પક્કમી''તિ **પાળિયં હુવેય્યા**તિ પદસ્સ દસ્સનતો નયવસેન 'હુવેય્ય, હુવેય્યુ''ન્તિઆદીનિ વુત્તાનિ. **હુપેય્યા**તિપિ પાઠો દિસ્સતિ, યથા પચ્ચપેક્ખણા. તબ્બસેન ''હુપેય્ય, હુપેય્યું . હુપેય્યાસી''તિઆદિના **વ**કારસ્સ **પ**કારાદેસભૂતાનિ રૂપાનિપિ ગહેતબ્બાનિ.

અપરો નયો – હેય્ય, હેય્યું. હેય્યાસિ, હેય્યાથ. હેય્યામિ, હેય્યામ. હેથ, હેરં. હેથો, હેય્યાવ્હો. હેય્યં, હેય્યામ્હે. ઇમાનિ અટ્ઠકથાનયેન ગહિતરૂપાનિ. એત્થ પન ''ન ચ ઉપ્પાદો હોતિ. સચે હેય્ય, ઉપ્પાદસ્સાપિ ઉપ્પાદો પાપુણેય્યા''તિ ઇદમ્પિ નિદસ્સનં દટ્ઠબ્બં.

હુવ, હુવુ. હુવે, હુવિત્થ. હુવં, હુવિમ્હ. હુવિત્થ, હોથ ઇચ્ચપિ સઞ્ઞોગતકારલોપેન અહોસીતિ અત્થો. તથાહિ ''કસિરા જીવિકા હોથા''તિ પદસ્સત્થં વણ્ણેન્તેહિ ''દુક્ખા નો જીવિકા અહોસી''તિ અત્થો વુત્તો. હુવિરે. હુવિત્થો, હુવિવ્હો. હુવિં, હુવિમ્હે. પરોક્ખાય રૂપાનિ.

અહુવા, અહુવૂ. અહુવો, અહુવત્થ. અહુવં, અહુવમ્હ. અહુવત્થ, અહુવત્થું. અહુવસે, અહુવવ્હં. અહુવિં, અહુવમ્હસે. હિય્યત્તનીરૂપાનિ.

એત્થ **અહુવમ્હસે**તિ મયં ભવમ્હસેતિ અત્થો. ''અકરમ્હસ તે કિચ્ચં, યં બલં અહુવમ્હસે''તિ **પાળિયં** પન ''અહુવ અમ્હસે'' ઇતિ વા પદચ્છેદો કાતબ્બો ''અહુ અમ્હસે''તિ વા. પચ્છિમનયે **વ**કારાગમો ''અહુવા''તિ ચ ''અહૂ''તિ ચ દ્વિન્નમ્પિ અહોસીતિ અત્થો. **અમ્હ**ન્તિ અમ્હાકં. **સે**તિ નિપાતમત્તં. ઇદં વુત્તં હોતિ – અમ્હાકં યં બલં અહોસિ, મયં તેન બલેન તવ કિચ્ચં અકરમ્હાતિ.

અહોસિ, અહું, અહેસું. અહુવો, અહુવિત્થ. અહોસિત્થઇચ્ચપિ. અહોસિં, અહુવાસિં ઇચ્ચપિ, અહોસિમ્હા, અહુમ્હા . અહુવા, અહુવુ, અહુવસે, અહુવિવ્હં. અહુવં, અહું ઇચ્ચપિ. અહુવિમ્હે. અજ્જતનિયા રૂપાનિ.

એત્થ ''અહં કેવટ્ટગામસ્મિં, અહું કેવટ્ટદારકો''તિ દસ્સનતો ''અહુ''ન્તિ વુત્તં, અહોસિન્તિ અત્થો. ''અહં ભદન્તે અહુવાસિં પુબ્બે સુમેધનામસ્સ જિનસ્સ સાવકો''તિ દસ્સનતો ''અહુવાસિ''ન્તિ ઇચ્ચેવત્થો. તથા હિ **અનેકવણ્ણવિમાનવત્થુઅટ્ઠકથાયં** ઇમિસ્સા પાળિયા અત્થં વણ્ણેન્તેહિ **અહુવાસિ**ન્તિ અહોસિન્તિ અત્થો પકાસિતો.

''હેસ્સતિ, હેહિસ્સતિ, હેહિતિ, હોહિતી''તિ ઇમાનિ ચત્તારિ ભવિસ્સન્તિયા માતિકાપદાનિ વેદિતબ્બાનિ.

ઇદાનિ તાનિ વિભજિસ્સામિ – હેસ્સાતિ, હેસ્સન્તિ. હેસ્સસિ, હેસ્સથ. હેસ્સામિ, હેસ્સામ. હેસ્સતે, હેસ્સન્તે. હેસ્સસે, હેસ્સવ્હે. હેસ્સં, હેસ્સામ્હે. ઇમાનિ ''અનાગતમ્હિ અદ્ધાને, હેસ્સામ સમ્મુખા ઇમ''ન્તિ દસ્સનતો વુત્તાનિ.

હેહિસ્સતિ, હેહિસ્સન્તિ. હેહિસ્સસિ. સેસં વિત્થારેતબ્બં.

હોહિસ્સતિ, હોહિસ્સન્તિ. હોહિસ્સસિ. સેસં વિત્થારેતબ્બં.

હેહિતિ, હેહિન્તિ. હેહિસિ. સેસં વિત્થારેતબ્બં.

હોહિતિ, હોહિન્તિ. હોહિસિ. સેસં વિત્થારેતબ્બં. ભવિસ્સન્તિયા રૂપાનિ.

અહુવિસ્સા, અહુવિસ્સંસુ. અહુવિસ્સસે, અહુવિસ્સથ. અહુવિસ્સં, અહુવિસ્સમ્હા. અહુવિસ્સથ, અહુવિસ્સિસુ. અહુવિસ્સસે , અહુવિસ્સવ્હે. અહુવિસ્સિં, અહુવિસ્સામ્હસે. કાલાતિપત્તિરૂપાનિ.

વ્હે અવ્હાયને બદ્ધાયં સદ્દે ચ. અવ્હાયનં પક્કોસનં. **બદ્ધાતિ** અહઙ્કારો, ઘટ્ટનં વા સારમ્ભકરણં વા. **સદ્દો** રવો. વ્હેતિ, વ્હાયતિ, અવ્હેતિ, અવ્હાયતિ, અવ્હાસિ ઇચ્ચપિ. કચ્ચાયનો માણવકોસ્મિ રાજ, અનૂનનામો ઇતિ મવ્હયન્તિ. **આસદ્દો** ઉપસગ્ગોવ, સો સઞ્ઞોગપરત્તા રસ્સો જાતો. અવ્હિતો. અનવ્હિતો તતો આગા. અવ્હા, અવ્હાયના. વારણવ્હયના રુક્ખા. કામવ્હે વિસયે. કુમારો ચન્દસવ્હયો.

> ‘‘સત્તતન્તિં સુમધુરં,
> રામણેય્યં અવાચયિં;
> સો મં રઙ્ગમ્હિ અવ્હેતિ,
> સરણં મે હોહિ કોસિયા’’તિ.

એત્થ **અવ્હેતી**તિ સારમ્ભવસેન અત્તનો વિસયં દસ્સેતું સઙ્ઘટ્ટતીતિ અત્થો. ‘‘સમાગતે એકસતં સમગ્ગે, અવ્હેત્થ યક્ખો અવિકમ્પમાનો’’તિ એત્થાપિ સારમ્ભવસેન ઘટ્ટનં અવ્હાયનં નામ.

> ‘‘તત્થ નચ્ચન્તિ ગાયન્તિ, અવ્હાયન્તિ વરાવરં;
> અચ્છરા વિય દેવેસુ, નારિયો સમલઙ્કતા’’તિ

એત્થ પન **અવ્હાયન્તિ વરાવર**ન્તિ વરતો વરં નચ્ચઞ્ચ ગીતઞ્ચ કરોન્તિયો સારમ્ભં કરોન્તીતિ અત્થો દટ્ઠબ્બો.

પઞ્હ પુચ્છાયં. ભિક્ખુ ગરું પઞ્હં પઞ્હતિ. પઞ્હો. અયં પન પાળિ ‘‘પરિપુચ્છતિ પરિપઞ્હતિ ઇદં ભન્તે કથં ઇમસ્સ કો અત્થો’’તિ. **પઞ્હ**સદ્દો પુલ્લિઙ્ગવસેન ગહેતબ્બો. ‘‘પઞ્હો મં પટિભાતિ, તં સુણા’’તિ યેભુય્યેન પુલ્લિઙ્ગપ્પયોગદસ્સનતો. કત્થચિ પન ઇત્થિલિઙ્ગોપિ ભવતિ નપુંસકલિઙ્ગોપિ. તથા હિ ‘‘પઞ્હા મેસા કુસલેહિ ચિન્તિતા. કોણ્ડઞ્ઞ પઞ્હાનિ વિયાકરોહી’’તિ તદ્દીપિકા પાળિયો દિસ્સન્તિ, લિઙ્ગવિપલ્લાસો વા તત્થ દટ્ઠબ્બો.

પઞ્હ ઇચ્છાયં. પઞ્હતિ. પઞ્હો. એત્થ ચ **પઞ્હો**તિ ઞાતું ઇચ્છિતો અત્થો. ઇદં પનેત્થ નિબ્બચનં પઞ્હિયતિ ઞાતું ઇચ્છિયતિ સોતિ **પઞ્હો**તિ. તથા હિ વુત્તં ‘‘વિસ્સજ્જિતમ્હિ પઞ્હે’’તિ ઇમિસ્સા **નેત્તિપાળિયા** અત્થં સંવણ્ણેન્તેન ‘‘**પઞ્હે**તિ ઞાતું ઇચ્છિતે અત્થે’’તિ.

મિહ સેચને. મિહતિ, ઉમ્મિહતિ. મેઘો, મેહનં.

તત્થ **ઉમ્મિહતી**તિ પસ્સાવં કરોતિ. **મેઘો**તિ મિહતિ સિઞ્ચતિ લોકં વસ્સધારાહીતિ મેઘો, પજ્જુન્નો. **મેહન**ન્તિ ઇત્થીનં ગુય્હટ્ઠાનં.

દહ ભસ્મીકરણે ધારણે ચ. આગારાનિ અગ્ગિ દહતિ. અયં પુરિસો ઇમં ઇત્થિં અગ્ગિકં દહતિ, મમ અગ્ગિકાતિ ધારેતીતિ અત્થો. ઇમસ્સ પુરિસસ્સ અયં ઇત્થી અગ્ગિકા હોતીતિ અધિપ્પાયો. અત્ર પનાયં પાળિ ''સક્યા ખો અમ્બટ્ઠ રાજાનં ઉક્કાકં પિતામહં દહન્તી''તિ. અગ્ગિના દડ્ઢં ગેહં, દય્હતિ, દય્હમાનં. **દસ્સ ડાદેસે** ''ડહતી''તિ રૂપં. ''ડહન્તં બાલમન્વેતિ, ભસ્માછન્નોવ પાવકો''તિઆદયો પયોગા એત્થ નિદસ્સનાનિ ભવન્તિ.

ચહ પરિસક્કને. ચહતિ.

રહ ચાગે. રહતિ. રહો, રહિતો.

રહિ ગતિયં. રહતિ. રહો, રહં.

દહિ બહિ વુદ્ધિયં. દહતિ. બહતિ.

બહિ સદ્દે ચ. ચકારો વુદ્ધાપેક્ખો. બહતિ.

તુહિ દુહિ અદ્દને. તુહતિ. દુહતિ.

અરહ મહ પૂજાયં. અરહતિ. અરહં, અરહા. મહતિ.

મહનં, મહો. વિહારમહો. ચેતિયમહો.

તત્ર નિક્કિલેસત્તા એકન્તદક્ખિણેય્યભાવેન અત્તનો કતપૂજાસક્કારાદીનં મહપ્ફલભાવકરણેન અરહણીયો પૂજનીયોતિ **અરહા**, ખીણાસવો.

ઈહ ચેતાયં. ઈહતિ. ઈહા. **ઈહા** વુચ્ચતિ વીરિયં.

વહ મહ બુદ્ધિયં. વહતિ, મહતિ.

અહિ પિલહિ ગતિયં. અહતિ. પિલહતિ, અહિ.

એત્થ ચ **અહી**તિ નિપ્પાદોપિ સમાનો અહતિ ગચ્છતિ ગન્તું સક્કોતીતિ અહિ.

ગરહ કલહ કુચ્છને. ગરહતિ. ગરહા, કલહતિ, કલહો.

વરહ વલહ પધાનિયે પરિભાસનહિંસાદાનેસુ ચ. વરહતિ. વલહતિ. વરાહો.

એત્થ ચ **વરાહો**તિ સૂકરોપિ હત્થીપિ વુચ્ચતિ. તથા હિ ''એનેય્યા ચ વરાહા ચ. મહાવરાહોવ નિવાપપુટ્ઠો''તિઆદીસુ સૂકરો ''વરાહો''તિ નામેન વુચ્ચતિ. ''મહાવરાહસ્સ નદીસુ જગ્ગતો, ભિસં

ઘસમાનસ્સા''તિઆદીસુ પન હત્થી ''વરાહો''તિ નામેન વુચ્ચતિ. **મહાવરાહસ્સા**તિ હિ મહાહત્થિનોતિ અત્થો.

વેહુ જેહુ વાહુ પયતને. વેહતિ, જેહતિ. વાહતિ. વાહનો.

વાહનો વુચ્ચતિ અસ્સો. સો હિ વાહન્તિ સઙ્ગામાદીસુ કિચ્ચે ઉપ્પન્ને પયતન્તિ વીરિયં કરોન્તિ, એતેનાતિ **વાહનો**તિ વુચ્ચતિ.

દાહુ નિદ્દક્ખયે. દાહતિ.

ઊહ વિતક્કે. ઊહતિ, આયૂહતિ, વિયૂહતિ, બ્યૂહતિ અપોહતિ. ઊહનં, આયૂહનં, બ્યૂહો, અપોહો.

તત્થ **ઊહતી**તિ વિતક્કેતિ, **આયૂહતી**તિ વાયમતિ, **વિયૂહતી**તિ પંસું ઉદ્ધરતિ. એવં **બ્યૂહતી**તિ એત્થાપિ. **અપોહતી**તિ છડ્ડેતિ, અથ વા વિવેચેતિ.

ગાહુ વિલોળને. ગાહતિ. ગાહો, ચન્દગ્ગાહો, સૂરિયગ્ગાહો, નક્ખત્તગ્ગાહો.

ગહ ગહણે. ગહતિ, પગ્ગહતિ. આહુતિંપગ્ગહિસ્સામિ. પગ્ગહો, પગ્ગાહો.

પગ્ગહોતિ પત્તો. **પગ્ગાહો**તિ વીરિયં.

સહ પરિસહને. **પરિસહનં** ખન્તિ. સહતિ. સહો, અસહો, અસય્હો.

રુહ ચમ્મનિ પાતુભાવે. રુહતિ. રુક્ખો.

માતુ માને. માહતિ.

ગુહૂ સંવરણે. ગુહતિ નિગ્ગુહતિ. ગુહો, ગુય્હકો.

વહ પાપુણે. વહતિ. વારિવહો.

દુહ પપૂરણે. દુહતિ, દોહતિ. દુય્હમાના ગાવી.

દિહ ઉપચયે. દેહતિ. દેહો. **દેહો**તિ સરીરં.

લિહ અસ્સાદને. લેહતિ, પલેહતિ. લેહનીયં. અત્રાયં પાળિ ''સુનખા હિમસ્સ પલિહિંસુ પાદે''તિ. અયં પનત્થો – સુનખા ઇમસ્સ કુમારસ્સ પાદતલે અત્તનો જિવ્હાય પલિહિંસૂતિ.

ઓહ ચાગે. ઓહતિ. સબ્બમનત્થં અપોહતિ. અપોહો.

બ્રહ્મ ઉગ્ગમે. બ્રહતિ. બ્રહા.

દહ થહ હિંસત્થા. દહતિ. થહતિ.

બ્રૂહ વડ્ઢને. ઉપરૂપરિ બ્રૂહતીતિ **બ્રહ્મા**. કારિતે ‘‘વિવેકમનુબ્રૂહેતું વટ્ટતી’’તિ પયોગો.

બ્રહ્માતિ તેહિ તેહિ ગુણવિસેસેહિ બ્રૂહિતોતિ બ્રહ્મા. **બ્રહ્મા**તિ મહાબ્રહ્માપિ વુચ્ચતિ તથાગતોપિ બ્રાહ્મણોપિ માતાપિતરોપિ સેટ્ઠમ્પિ. ‘‘સહસ્સો બ્રહ્મા દ્વિસહસ્સો બ્રહ્મા’’તિઆદીસુ હિ મહાબ્રહ્મા ‘‘બ્રહ્મા’’તિ વુચ્ચતિ. ‘‘બ્રહ્માતિ ખો ભિક્ખવે તથાગતસ્સેતં અધિવચન’’ન્તિ એત્થ તથાગતો.

‘‘તમોનુદો બુદ્ધો સમન્તચક્ખુ,
લોકન્તગૂ સબ્બભવાતિવત્તો;
અનાસવો સબ્બદુક્ખપ્પહીનો,
સચ્ચવ્હયો બ્રહ્મે ઉપાસિતો મે’’તિ

એત્થ બ્રાહ્મણો. ‘‘બ્રહ્માતિ માતાપિતરો, પુબ્બાચરિયાતિ વુચ્ચરે’’તિ એત્થ માતાપિતરો. ‘‘બ્રહ્મચક્કં પવત્તેતી’’તિ એત્થ સેટ્ઠં. એત્થેતં વુચ્ચતિ –

‘‘મહાબ્રહ્મનિ વિપ્પે ચ, અથો માતાપિતૂસુ ચ;
તથાગતે ચ સેટ્ઠે ચ, **બ્રહ્મ**સદ્દો પવત્તતી’’તિ.

અપરો નયો – **બ્રહ્મા**તિ તિવિધા બ્રહ્માનો સમ્મુતિબ્રહ્માનો ઉપપત્તિબ્રહ્માનો વિસુદ્ધિબ્રહ્માનોતિ.

‘‘સમ્પન્નં સાલિકેદારં, સુવા ભુઞ્જન્તિ કોસિય;
પટિવેદેમિ તે બ્રહ્મે, ન ને વારેતુમુસ્સહે,
પરિબ્બજ મહાબ્રહ્મે, પચન્તઞ્ઞેપિ પાણિનો’’તિ ચ

એવમાદીસુ હિ **બ્રહ્મ**સદ્દેન સમ્મુતિબ્રહ્માનો વુત્તા.

‘‘અપારુતા તેસં અમતસ્સ દ્વારા,
યે સોતવન્તો પમુઞ્ચન્તુ સદ્ધં;
વિહિંસસઞ્ઞી પગુણં ન ભાસિં,
ધમ્મં પણીતં મનુજેસુ બ્રહ્મે,

અથ ખો બ્રહ્મા સહમ્પતી’’તિ ચ એવમાદીસુ **બ્રહ્મ**સદ્દેન ઉપપત્તિબ્રહ્મા. ‘‘બ્રહ્મચક્કં પવત્તેતી’’તિઆદિવચનતો **બ્રહ્મ**ન્તિ અરિયધમ્મો વુચ્ચતિ. તતો નિબ્બત્તા અવિસેસેન સબ્બેપિ અરિયા વિસુદ્ધિબ્રહ્માનો નામ પરમત્થબ્રહ્મતાય. વિસેસતો પન ‘‘બ્રહ્માતિ ખો ભિક્ખવે તથાગતસ્સેતં અધિવચન’’ન્તિ વચનતો સમ્માસમ્બુદ્ધો ઉત્તમબ્રહ્મા નામ સદેવકે લોકે બ્રહ્મભૂતેહિ ગુણેહિ ઉક્કંસપારમિપ્પત્તિતો. એત્થેતં વુચ્ચતિ –

‘‘સમ્મુતિયુપપત્તીનં, વિસુદ્ધીનં વસેન ચ;
બ્રહ્માનો તિવિધા હોન્તિ, ઉત્તમેન ચતુબ્બિધા’’તિ.

ઘિમ્હ નિટ્ઠુભને. ઘિમ્હેતિ. ‘‘પટિવામગતં સલ્લં, પસ્સ ઘિમ્હામિ લોહિત’’ન્તિ પાળિ નિદસ્સનં.

તત્થ **ધિમ્હામી**તિ નિકુભામીતિ અત્થો.

હકારન્તધાતુરૂપાનિ.

ળકારન્તધાતુ

બિળ અક્કોસે. બેળતિ. બિળારો.

કીળ વિહારે. કીળતિ. કીળા.

અળ ઉગ્ગમે. અળતિ. વાળો.

લળ વિલાસે. લળતિ. લળિતો અસ્સો.

કળ મદે કક્કસ્સે ચ. કક્કસ્સં કસ્સસિયં ફરુસભાવો. કળતિ.

તુળ તોળને. તોળતિ.

હુળ હોળ ગતિયં. હુળતિ. હોળતિ.

રોળ અનાદરે. રોળતિ.

લોળ ઉમ્માદે. લોયતિ.

હેળ હોળ અનાદરે. હેળતિ. હોળતિ.

વાળ આલપે. વાળતિ.

દાળ ધાળ વિસરણે. દાળતિ. ધાળતિ.

હળ સિલાઘાયં. હળતિ.

હીળ અનાદરે. હીળતિ. હીળા, હીળિકો, હીળિતો.

કળ સેચને. કળતિ. કળનં.

હેળ વેઠને. હેળતિ.

ઈળ **થુતિયં**. ઈળતિ.

જુળ ગતિયં. જુળતિ, જોળતિ.

પુળ મુળ સુખને. પુળતિ. મુળતિ.

ગુળ રક્ખાયં. ગુળતિ. ગુળો.

જુળ બન્ધને. જુળતિ.

કુળ ઘસને. કુળતિ.

ખુળ બાલ્યે ચ. **ચ**કારો ઘસનાપેક્ખકો. ખુળતિ.

સુળ બુળ સંવરણે. સુળતિ. બુળતિ.

પુળ સઙ્ઘાતે. પુળતિ. પુળિનં.

સળ અબ્યત્તસદ્દે. સળતિ. સાળિકો, સાળિકા.

> ‘‘ઉસભોવ મહી નદતિ,
> મિગરાજાવ કૂજતિ;
> સુસુમારોવ સળતિ,
> કિં વિપાકો ભવિસ્સતી’’તિ નિદસ્સનં;

ઇમાનિ ળકારન્તધાતુરૂપાનિ.

ઇતિ **ભૂવાદિ**ગણે **અ**વગ્ગન્તધાતુરૂપાનિ સમત્તાનિ. એત્તાવતા સબ્બાપિ **ભૂવાદિ**ગણે ધાતુયો પકાસિતા.

ઇદાનિ **ભૂવાદિ**ગણિકધાતૂનંયેવ કાચિ અસમાનસુતિકા, કાચિ અસમાનન્તિકા. તાસુ કાચિ સમાનત્થવસેન સમોધાનેત્વા પુબ્બાચરિયેહિ વુત્તા, તાયેવ ધાતુયો એકદેસેન રૂપવિભાવનાદીહિ સદ્ધિં પકાસયિસ્સામ. તં યથા?

હૂ ભૂ સત્તાયં હોતિ, ભવતિ. પહોતિ, પભવતિ. હુવેય્ય પાવુસો. સચે ઉપ્પાદો હેય્ય. અજેસિ યક્ખો નરવીરસેટ્ઠં, તત્થપ્પનાદો તુમુલો બહૂવ. અમ્બા’યં અહુવા પુરે. અહુ રાજા વિદેહાનં. પહૂતં મે ધનં સક્ક. પહૂતમરિયો પકરોતિ પુઞ્ઞં. પહૂતવિત્તો પુરિસો. પહૂતજિવ્હો ભગવા. પિયપ્પભૂતા કલહા વિવાદા. પચ્છાસમણેન હોતબ્બં. ભવિતબ્બં. હોતું, હેતુયે, ભવિતું. હુત્વા, હુત્વાન. ભવિત્વા, ભવિત્વાન.

એત્થ પન ‘‘અત્થિ હેહિતિ સો મગ્ગો, ન સો સક્કા ન હેતુયે’’તિ પાળિ નિદસ્સનં. તત્થ **નહેતુયે**તિ અભવિતું. **હૂ**ધાતુતો **તું**પચ્ચયસ્સ **તવે**પચ્ચયસ્સ વા **તુયે** આદેસો, **ઊ**કારસ્સ ચ **એ**કારાદેસો કતોતિ દટ્ઠબ્બં. અથ વા હેતુભાવાય **ન** ન સક્કાતિપિ અત્થો. અયં પનત્થો ઇધ નાધિપ્પેતો, પુરિમોયેવત્થો અધિપ્પેતો **હોતિ**સ્સ ધાતુનો પયોગભાવાય ઉદાહરિતપદસ્સત્થભાવતો. તત્થ **પહોતી**તિ ઇદં વત્થં વિપુલભાવેન ચીવરં કાતું પહોતિ, નો નપ્પહોતિ. **પહોતી**તિ વા પુરિસો અરયો જેતું સક્કોતિ. અથ વા **પહોતી**તિ હોતિ. **પભવતી**તિ સન્દતિ. **પહૂત**ન્તિ વિપુલં, મહન્તન્તિ અત્થો. **પહૂતવિત્તો**તિ વિપુલવિત્તો મહદ્ધનો. **પહૂતજિવ્હો**તિ સુપુથુલસુદીઘસુમુદુકજિવ્હો, **પિયપ્પભૂતા**તિ પિયતો નિબ્બત્તા.

ગમુ સપ્પ ગતિયં. ગચ્છતિ, ગમતિ, ઘમ્મતિ, આગચ્છતિ, ઉગ્ગચ્છતિ, અતિગચ્છતિ, પટિગચ્છતિ, અવગચ્છતિ, અધિગચ્છતિ, અનુગચ્છતિ, ઉપગચ્છતિ, અપગચ્છતિ, વિગચ્છતિ, નિગચ્છતિ, નિગ્ગચ્છતિ. અઞ્ઞાનિપિ યોજેતબ્બાનિ. ''સમુગ્ગચ્છતી''તિઆદિના ઉપસગ્ગદ્વયવસેનપિ યથાસમ્ભવં યોજેતબ્બાનિ. સપ્પતિ, સંસપ્પતિ, પરિસપ્પતિ. અઞ્ઞાનિપિ યોજેતબ્બાનિ.

તત્થ **ગમતી**તિ ગચ્છતિ. કારિતે ''દેવદત્તં ગમેતિ ગમયતી''તિ રૂપાનિ ભવન્તિ. ''અપાયં ગમેતીતિ અપાયગમનીય''ન્તિ ઇદમેત્થ નિદસ્સનં. **ચુરાદિ**ગણં પત્તસ્સ **આ**પુબ્બસ્સ ઇમસ્સ ''આગમેતિ, આગમયતિ, આગમેન્તો, આગમયમાનો''તિ સુદ્ધકત્તુરૂપાનિ ભવન્તિ.

તત્થ **આગમેતી**તિ મુહુત્તં અધિવાસેતીતિ અત્થો. **ઘમ્મતી**તિ ગચ્છતિ. **આગચ્છતી**તિ આયાતિ. **ઉગ્ગચ્છતી**તિ ઉય્યાતિ ઉદ્ધં ગચ્છતિ. **અતિગચ્છતી**તિ અતિક્કમિત્વા ગચ્છતિ. **પટિગચ્છતી**તિ પુન ગચ્છતિ. **અવગચ્છતી**તિ જાનાતિ. **અધિગચ્છતી**તિ લભતિ જાનાતિ વા. **અનુગચ્છતી**તિ પચ્છતો ગચ્છતિ. **ઉપગચ્છતી**તિ સમીપં ગચ્છતિ. **અપગચ્છતી**તિ અપેતિ. **વિગચ્છતી**તિ વિગમતિ. **નિગચ્છતી**તિ લભતિ. ''યસં પોસો નિગચ્છતી''તિ ઇદં નિદસ્સનં. **નિગ્ગચ્છતી**તિ નિક્ખમતિ. **સપ્પતી**તિ ગચ્છતિ. **સંસપ્પતી**તિ સંસરન્તો ગચ્છતિ. **પરિસપ્પતી**તિ સમન્તતો ગચ્છતિ.

ઇદાનિ પન વિઞ્ઞૂનં સાટ્ઠકથે તેપિટકે બુદ્ધવચને પરમકોસલ્લજનનત્થં સપ્પયોગં પદમાલં કથયામ. સેય્યથિદં? સો ગચ્છતિ, તે ગચ્છન્તિ, ગચ્છરે. ત્વં ગચ્છસિ, તુમ્હે ગચ્છથ. અહં ગચ્છામિ, મયં ગચ્છામ. સો ગચ્છતે, તે ગચ્છન્તે. ત્વં ગચ્છસે, તુમ્હે ગચ્છવ્હે. અહં ગચ્છે, મયં ગચ્છામ્હે. વત્તમાનાય રૂપાનિ.

સો ગચ્છતુ, તે ગચ્છન્તુ. ત્વં ગચ્છાહિ, ગચ્છ, ગચ્છસ્સુ, તુમ્હે ગચ્છથ. અહં ગચ્છામિ, મયં ગચ્છામ. સો ગચ્છતં, તે ગચ્છન્તં. ત્વં ગચ્છસ્સુ, તુમ્હે ગચ્છવ્હો. અહં ગચ્છે, મયં ગચ્છામસે. પઞ્ચમિયા રૂપાનિ.

સો ગચ્છેય્ય, ગચ્છે, તે ગચ્છેય્યું. ત્વં ગચ્છેય્યાસિ, તુમ્હે ગચ્છેય્યાથ. અહં ગચ્છેય્યામિ, મયં ગચ્છેય્યામ, ગચ્છેમુ. સો ગચ્છેથ, તે ગચ્છેરં. ત્વં ગચ્છેથો, તુમ્હે ગચ્છેય્યાવ્હો. અહં ગચ્છેય્યં, મયં ગચ્છેય્યામ્હે. સત્તમિયા રૂપાનિ.

સો ગચ્છ, તે ગચ્છુ. ત્વં ગચ્છે, તુમ્હે ગચ્છિત્થ, ગઞ્છિત્થ. અહં ગચ્છં, મયં ગચ્છિમ્હ, ગઞ્છિમ્હ. સો ગચ્છિત્થ, ગઞ્છિત્થ, તે ગચ્છિરે. ત્વં ગચ્છિત્થો, તુમ્હે ગચ્છિવ્હો. અહં ગચ્છિં, ગઞ્છિં, મયં ગચ્છિમ્હે. પરોક્ખાય રૂપાનિ.

સો અગચ્છા, તે અગચ્છૂ. ત્વં અગચ્છે, તુમ્હે અગચ્છથ. અહં અગચ્છં, મયં અગચ્છમ્હા. સો અગચ્છથ, તે અગચ્છત્થું. ત્વં અગચ્છસે, તુમ્હે અગચ્છિવ્હં. અહં અગચ્છં, મયં અગચ્છિમ્હે. અજ્જતનિયા રૂપાનિ.

સો ગચ્છિસ્સતિ, તે ગચ્છિસ્સન્તિ. ત્વં ગચ્છિસ્સસિ, તુમ્હે ગચ્છિસ્સથ. અહં ગચ્છિસ્સામિ, મયં ગચ્છિસ્સામ. સો ગચ્છિસ્સતે, તે ગચ્છિસ્સન્તે. ત્વં ગચ્છિસ્સસે, તુમ્હે ગચ્છિસ્સવ્હે. અહં ગચ્છિસ્સં, મયં ગચ્છિસ્સામ્હે. ભવિસ્સન્તિયા રૂપાનિ.

સો અગચ્છિસ્સા, તે અગચ્છિસ્સંસુ. ત્વં અગચ્છિસ્સે, તુમ્હે અગચ્છિસ્સથ. અહં અગચ્છિસ્સં, મયં અગચ્છિસ્સામ્હા. સો અગચ્છિસ્સથ, તે અગચ્છિસ્સિસુ. ત્વં અગચ્છિસ્સસે, તુમ્હે અગચ્છિસ્સવ્હે. અહં અગચ્છિસ્સં,

મયં અગચ્છિસ્સામ્હસે. કાલાતિપત્તિયા રૂપાનિ.

તત્થ અજ્જતનિયા કાલાતિપત્તિયા ચ **અ**કારાગમં સબ્બેસુ પુરિસેસુ સબ્બેસુ વચનેસુ લબ્ભમાનમ્પિ સાસને અનિયતં હુત્વા લબ્ભતીતિ દટ્ઠબ્બં. તથા હિ ‘‘અગચ્છિ, ગચ્છિ, અગચ્છિસ્સા, ગચ્છિસ્સા’’તિઆદિના દ્વે દ્વે રૂપાનિ દિસ્સન્તિ. ગમતિ, ગમન્તિ. ગમતુ, ગમન્તુ. ગમેય્ય. ગમેય્યું. સેસં સબ્બં વિત્થારેતબ્બં.

ઇદાનિ પરોક્ખાહિય્યત્તનજ્જતનીસુ વિસેસો વુચ્ચતે – સો પુરિસો મગ્ગં ગ, સા ઇત્થી ઘર’માગ. તે મગ્ગં ગુ, તા ઘર’માગુ. **એ**કારસ્સ **અ**કારાદેસં ત્વં મગ્ગં ગ, ત્વં ઘર’’માગ. તુમ્હે મગ્ગં ગુત્થ, તુમ્હે ઘર’માગુત્થ. અહં મગ્ગં ગં, અહં ઘર’માગં. અહં તં પુરિસં અન્વગં, મયં મગ્ગં ગુમ્હ, મયં ઘરં આગુમ્હ, મયં તં પુરિસં અન્વગુમ્હ. અયં તાવ પરોક્ખાય વિસેસો.

‘‘સો મગ્ગં અગમા, તે મગ્ગં અગમૂ’’ ઇચ્ચાદિ હિય્યત્તનિયા રૂપં. ‘‘સો અગમિ, તે અગમું, તે ગું’’ ઇચ્ચાદિ અજ્જતનિયા રૂપં.

ઇદાનિ તેસં પદરૂપાનિ પાકટીકરણત્થં કિઞ્ચિ સુત્તં કથયામ – ‘‘સોપાગા સમિતિં વનં. અથેત્થ પઞ્ચમો આગા. આગું દેવા યસસ્સિનો. માહં કાકોવ દુમ્મેધો, કામાનં વસમન્વગં. અગમા રાજગહં બુદ્ધો. વઙ્કં અગમુ પબ્બતં. બ્રાહ્મણા ઉપગચ્છુ મ’’ન્તિ એવમાદીનિ ભવન્તિ.

> ગ ગુ ગ ગુત્થ ગં ગુમ્હ, અગુ અગમુ અગમું;
> અગમા’ગમિ ગચ્છન્તિ, આદિભેદં મને કરે.

ઇદાનિ નામિકપદાનિ વુચ્ચન્તે – ગતો, ગન્તા, ગચ્છં, ગચ્છન્તી, ગચ્છન્તં કુલં, સહગતં, ગતિ, ગમનં, ગમો, આગમો, અવગમો, ગન્તબ્બં, ગમનીયં, ગમ્મં, ગમ્મમાનં, ગમિયમાનં, ગો, માતુગામો, હિઙ્ગુ, જગુ, ઇન્દગૂ, મેધગો ઇચ્ચાદીનિ, કારિતે – ગચ્છાપેતિ, ગચ્છાપયતિ, ગચ્છેતિ, ગચ્છયતિ, ગમ્મેતિ. કમ્મે – ગમ્મતિ, ગમિયતિ, અધિગમ્મતિ, અધિગમિયતિ. **તુ**મન્તાદિત્તે ‘‘ગન્તું, ગમિતું, ગન્ત્વા, ગન્ત્વાન, ગમિત્વા, ગમિત્વાન, ગમિય, ગમિયાન, ગમ્મ, આગમ્મ, આગન્ત્વા, અધિગમ્મ, અધિગન્ત્વા’’ ઇચ્ચાદીનિ . **સપ્પ**ધાતુસ્સ પન ‘‘સપ્પો, સપ્પિની, પીઠસપ્પી, સપ્પિ’’ ઇચ્ચાદીનિ રૂપાનિ ભવન્તિ.

તત્થ **સહગત**સદ્દો તબ્ભાવે વોકિણ્ણે નિસ્સયે આરમ્મણે સંસટ્ઠેતિ ઇમેસુ અત્થેસુ દિસ્સતિ. તત્થ ‘‘યાયં તણ્હા પોનોબ્ભવિકા નન્દિરાગસહગતા’’તિ તબ્ભાવે વેદિતબ્બો, નન્દિરાગભૂતાતિ અત્થો. ‘‘યાયં ભિક્ખવે વીમંસા કોસજ્જસહગતા કોસજ્જસમ્પયુત્તા’’તિ વોકિણ્ણે વેદિતબ્બો, અન્તરન્તરા ઉપ્પજ્જમાનેન કોસજ્જેન વોકિણ્ણાતિ અયમેત્થ અત્થો. ‘‘અટ્ઠિકસઞ્ઞાસહગતં સતિસમ્બોજ્ઝઙ્ગં ભાવેતી’’તિ નિસ્સયે વેદિતબ્બો, અટ્ઠિકસઞ્ઞં નિસ્સાય અટ્ઠિકસઞ્ઞં ભાવેત્વા પટિલદ્ધન્તિ અત્થો. ‘‘લાભી હોતિ રૂપસહગતાનં વા સમાપત્તીનં અરૂપસહગતાનં વા’’તિ આરમ્મણે, રૂપારૂપારમ્મણાનન્તિ અત્થો. ‘‘ઇદં સુખં ઇમાય પીતિયા સહગતં સહજાતં સમ્પયુત્ત’’ન્તિ સંસટ્ઠે, ઇમિસ્સા પીતિયા સંસટ્ઠન્તિ અત્થો. એત્થેતં વુચ્ચતિ –

> તબ્ભાવે ચેવ વોકિણ્ણે, નિસ્સયારમ્મણેસુ ચ;
> સંસટ્ઠે ચ **સહગત**-સદ્દો દિસ્સતિ પઞ્ચસુ;

ગતીતિ ગતિગતિ નિબ્બત્તિગભિ અજ્ઝાસયગતિ વિભવગતિ નિપ્ફત્તિગતિ ઞાણગતીતિ બહુવિધા ગતિ નામ.

તત્થ ''તં ગતિં પેચ્ચ ગચ્છામી''તિ ચ ''યસ્સ ગતિં ન જાનન્તિ, દેવા ગન્ધબ્બમાનુસા''તિ ચ અયં **ગતિગતિ**નામ. ''ઇમેસં ખો અહં ભિક્ખૂનં સીલવન્તાનં નેવ જાનામિ ગતિંવા અગતિંવા''તિ અયં **નિબ્બત્તિગતિ** નામ. ''એવં ખો તે અહં બ્રહ્મે ગતિઞ્ચ જાનામિ જુતિઞ્ચ જાનામી''તિ અયં **અજ્ઝાસયગતિ** નામ. ''વિભવો ગતિ ધમ્માનં, નિબ્બાનં અરહતો ગતી''તિ અયં **વિભવગતિ** નામ. ''દ્વે ગતિયો ભવન્તિ અનઞ્ઞા''તિ અયં **નિપ્ફત્તિગતિ** નામ. ''તં તત્થ ગતિમા ધિતિમા''તિ ચ ''સુન્દરં નિબ્બાનં ગતો''તિ ચ અયં **ઞાણગતિ** નામ. એત્થેતં વુચ્ચતિ –

ગતિગત્યઞ્ચ નિબ્બત્યં, વિભવજ્ઝાસયેસુ ચ;
નિપ્ફત્તિયઞ્ચ ઞાણે ચ, **ગતિ**સદ્દો પવત્તતિ.

ગચ્છતીતિ **ગો**. માતુયા સમભાવં મિસ્સીભાવઞ્ચ ગચ્છતિ પાપુણાતીતિ **માતુગામો**. રોગં હિંસન્તં ગચ્છતીતિ **હિઙ્ગુ**.

ઇમાનિ તસ્સ નામાનિ

હિઙ્ગુ હિઙ્ગુજતુચ્ચેવ, તથા હિઙ્ગુસિપાટિકા;
હિઙ્ગુજાતીતિ કથિતા, **વિનયટ્ઠકથાય** હિ.

જગૂતિ ચુતિતો જાતિં ગચ્છતીતિ જગુ. ઇન્દ્રિયેન ગચ્છતીતિ **ઇન્દગૂ**. અથ વા ઇન્દભૂતેન કમ્મુના ગચ્છતીતિ **ઇન્દગુ**. ''હિન્દગૂ''તિપિ પાળિ. તત્થ **હિન્દન્તિ** મરણં. તં ગચ્છતીતિ **હિન્દગૂ**. સબ્બમેતં સત્તાધિવચનં, લિઙ્ગતો પુલ્લિઙ્ગં. **મેધગો**તિ અત્તનો નિસ્સયઞ્ચ પરઞ્ચ મેધમાનો હિંસમાનો ગચ્છતિ પવત્તતીતિ મેધગો, કલહો. ''તતો સમ્મન્તિ મેધગા''તિ એત્થ હિ કલહો **મેધગ**સદ્દેન ભગવતા વુત્તો. ગમિત્વાતિ એત્થ –

''ઇસિવ્હયં ગમિત્વાન, વિનિત્વા પઞ્ચવગ્ગિયે;
તતો વિનેસિ ભગવા, ગન્ત્વા ગન્ત્વા તહિં તહિ''ન્તિ

અયં પાળિ નિદસ્સનં. **સપ્પો**તિ સપ્પતીતિ સપ્પો, સંસપ્પન્તો ગચ્છતીતિ અત્થો. તેનાહ આયસ્મા સારિપુત્તો ''યો કામે પરિવજ્જેતિ, સપ્પસ્સેવ પદાસિરો''તિ ઇમિસ્સા **પાળિયા** નિદ્દેસે "**સપ્પો** વુચ્ચતિ અહિ. કેનટ્ઠેન સપ્પો? સંસપ્પન્તો ગચ્છતીતિ **સપ્પો**. ભુજન્તો ગચ્છતીતિ **ભુજગો**. ઉરેન ગચ્છતીતિ **ઉરગો**. પન્નસિરો ગચ્છતીતિ **પન્નગો**. સરીરેન સપ્પતીતિ **સરીસપો**. બિલે સયતીતિ **બિલાસયો**. દાઠા તસ્સ આવુધોતિ **દાઠાવુધો**. વિસં તસ્સઘોરન્તિ **ઘોરવિસો**. જિવ્હા તસ્સ દુવિધાતિ **દુજિવ્હો**. દ્વીહિ જિવ્હાહિ રસં સાયતીતિ **દ્વિરસઞ્ઞૂ**"તિ. **સપ્પિની**તિ ઉરગી. **પીઠસપ્પી**તિ પીઠેન સપ્પતિ ગચ્છતીતિ **પીઠસપ્પી**, પઙ્ગુળો. **સપ્પી**તિ યો ન પરિભુઞ્જતિ, તસ્સ બલાયુવડ્ઢનત્થં સપ્પતિ ગચ્છતિ પવત્તતીતિ **સપ્પિ**, ઘતં.

સક્ક ટેક લઙ્ઘ ગત્યત્તા. સક્કતિ, નિસક્કતિ, પરિસક્કતિ. નિસક્કો, પરિસક્કનં. ટેકતિ. ટીકા. લઙ્ઘતિ, ઉલ્લઙ્ઘતિ, ઓલઙ્ઘતિ, લઙ્ઘકો, ઉલ્લઙ્ઘિકા પીતિ.

કે રે ગે સદ્દે. કાયતિ. રાયતિ. ગાયતિ. જાતકં. રા. ગીતં. કાયિતું. રાયિતું, ગાયિતું. કાયિત્વા. રાયિત્વા. ગાયિત્વા.

તત્થ **જાતક**ન્તિ જાતં ભૂતં અતીતં અત્તનો ચરિતં કાયતિ કથેતિ ભગવા એતેનાતિ જાતકં. જાતકપાળિ હિ ઇધ જાતકન્તિ વુત્તં. અઞ્ઞત્ર પન જાતં એવં જાતકન્તિ ગહેતબ્બા. તથા હિ **જાતક**સદ્દો પરિયત્તિયમ્પિ વત્તતિ ''ઇતિવુત્તકં જાતકં અબ્ભુતધમ્મ''ન્તિઆદીસુ, જાતિયમ્પિ વત્તતિ ''જાતકં સમોધાનેસી''તિઆદીસુ. **રા** વુચ્ચતિ સદ્દો. **ગીત**ન્તિ ગાયનં.

ખે જે સે ખયે. ખાયતિ. જાયતિ. સાયતિ. ખયં ગચ્છતીતિ અત્થો.

એત્થ પન સિયા ''નનુ ચ ભો **ખાયતી**તિ પદસ્સ ખાદતીતિ વા પઞ્ઞાયતીતિ વા અત્થો ભવતિ, તથા **જાયતી**તિ પદસ્સ નિબ્બત્તતીતિ અત્થો, **સાયતી**તિ પદસ્સ રસં અસ્સાદેતીતિ અત્થો, એવં સન્તે ભો કસ્મા ઇધ એવં અત્થો તુમ્હેહિ કથિયતી''તિ? સચ્ચં, ધાતૂનન્તુ અનેકત્થત્તા એવં અત્થો કથેતું લબ્ભતિ. તથા હિ ''અપ્પસ્સુતાયં પુરિસો, બલિબદ્દોવ જીરતી''તિ એત્થ **જીરતી**તિ અયં સદ્દો જરં પાપુણાતીતિ અત્થં અવત્વા વડ્ઢતીતિ અત્થમેવ વદતિ, એવં સમ્પદમિદં દટ્ઠબ્બં.

ગુ ઘુ કુ ઉ સદ્દે. ગવતિ. ઘવતિ. કવતિ. અવતિ.

ખુ રુ કુ સદ્દે. ખોતિ. રોતિ. કોતિ.

ચુ જુ પુ પ્લુ ગા સે ગતિયં. ચવતિ. જવતિ. પવતિ. પ્લવતિ. ગાતિ. સેતિ. ચવનં, ચુતિ. જવનં, જવો. પવનં, પ્લવનં. ગાનં. સેતુ. પોતો. પ્લવો.

એત્થ **ગાન**ન્તિ ગમનં. **પોતો**તિ પવતિ ગચ્છતિ ઉદકે એતેનાતિ પોતો, નાવા. તથા પ્લવતિ ન સીદતીતિ **પ્લવો**, નાવા એવ. ''ભિન્નપ્લવો સાગરસ્સેવ મજ્ઝે''તિ હિ **જાતકપાળિ** દિસ્સતિ. ''નાવા, પોતો, પ્લવો, જલયાનં, તરણ''ન્તિ નાવાભિધાનાનિ.

ઘે થે સદ્દસઙ્ઘાતેસુ. ઘાયતિ. થાયતિ. ભાવે – ઘિયતિ, થિયતિ. ઇત્થી. થી.

દે તે પાલને. દાયતિ. દયા. તાણં.

રા લા આદાને. રાતિ. લાતિ.

અતિ અદિ બન્ધને. અન્તતિ. અન્દતિ. અન્તં. અન્દુ.

જુતસુભ રુચ દિત્તિયં. જોતતિ. સોભતિ. રોચતિ, વિરોચતિ.

અક અગ કુટિલાયં ગતિયં. અકતિ. અગતિ.

નાથ નાધ યાચનોપતાપિસ્સરિયાસીસાસુ. નાથતિ. નાધતિ.

સલ હુલ ચલ કમ્પને. સલતિ. હુલતિ. ચલતિ. કુસલં.

એત્થ ચ કુચ્છિતે પાપકે ધમ્મે સલયતીતિ **કુસલં**, હેતુકત્તુવસેનિદં નિબ્બચનં દટ્ઠબ્બં. તથા હિ **અટ્ઠસાલિનિયં** ''કુચ્છિતે પાપકે ધમ્મે સલયન્તિ ચલયન્તિ કમ્પેન્તિ વિદ્ધંસેન્તીતિ કુસલા''તિ હેતુકત્તુવસેન અત્થો કથિતો. ઇદં **સલ**ધાતુવસેન **કુસલ**સદ્દસ્સ નિબ્બચનં. અઞ્ઞેસમ્પિ ધાતૂનં વસેન **કુસલ**સદ્દસ્સ નિબ્બચનં ભવતિ. તથા હિ **અટ્ઠસાલિનિયં** અઞ્ઞાનિપિ નિબ્બચનાનિ દસ્સિતાનિ. કથં? ''કુચ્છિતેન વા આકારેન સયન્તીતિ કુસા, તે અકુસલધમ્મસઙ્ખાતે કુસે લુનન્તિ છિન્દન્તીતિ **કુસલા**. કુચ્છિતાનં વા સાનતો તનુકરણતો ઞાણં કુસં નામ, તેન કુસેન લાતબ્બાતિ **કુસલા**, ગહેતબ્બા પવત્તેતબ્બાતિ અત્થો. યથા વા કુસા ઉભયભાગગતં હત્થપ્પદેસં લુનન્તિ, એવમિમેપિ ઉપ્પન્નાનુપ્પન્નભાવેન ઉભયભાગગતં કિલેસપક્ખં લુનન્તિ, તસ્મા કુસા વિય લુનન્તીતિપિ **કુસલા**''તિ. એવં અઞ્ઞાનિપિ નિબ્બચનાનિ દસ્સિતાનિ. તત્ર ''ધમ્મા'' ઇતિ પદાપેક્ખં કત્વા તદનુરૂપલિઙ્ગવચનવસેન ''કુસલા''તિ નિદ્દેસો કતો, ઇધ પન સામઞ્ઞનિદ્દેસવસેન ''કુસલ''ન્તિ નપુંસકેકવચનનિદ્દેસો અમ્હેહિ કતો. પુઞ્ઞવાચકો હિ **કુસલ**સદ્દો આરોગ્યવાચકો ચ એકન્તેન નપુંસકલિઙ્ગો, ઇતરત્થવાચકો પન તિલિઙ્ગિકો, યથા કુસલો ફસ્સો, કુસલા વેદના. કુસલં ચિત્તન્તિ. **કુસલ**સદ્દો ઇમસ્મિં **ભૂવાદિ**ગણે **લા**ધાતુ**સલ**ધાતુવસેન નિપ્ફત્તિં ગતોતિ વેદિતબ્બો. ઇતિ **ભૂવાદિ**ગણે સમોધાનગતધાતુયો સમત્તા.

ઇચ્ચેવં –

વિત્થારતો ચ સઙ્ખેપા, **ભૂવાદીનં** ગણો મયા;
યો વિભત્તો સઉદ્દેસો, સનિદ્દેસો યથારહં.

ઉપસગ્ગનિપાતેહિ, નાનાઅત્થયુતેહિ ચ;
યોજેત્વાન પદાનેત્થ, દસ્સિતાનિ વિસું વિસું.

પાળિનિદસ્સનાદીહિ, દસ્સિતાનિ સહેવ તુ;
ત્યાદ્યન્તાનિ ચ રૂપાનિ, **સ્યાદ્યન્તાનિ** ચ સબ્બસો.

પદાનં સદિસત્તઞ્ચ, તથા વિસદિસત્તનં;
ચોદનાપરિહારેહિ, સહિતો ચત્થનિચ્છયો.

અત્થુદ્ધારો'ભિધાનઞ્ચ, લિઙ્ગત્તયવિમિસ્સનં;
અભિધેય્યકલિઙ્ગેસુ, સવિસેસપદાનિ ચ.

નાનાપદબહુપ્પદ-સમોધાનઞ્ચ દસ્સિતં;
રૂળ્હીસદ્દાદયો ચેવ, સુવિભત્તા અનાકુલા.

સબ્બનામં સબ્બનામ-સદિસાનિ પદાનિ ચ;
નાનાપદેહિ યોજેતું, દસ્સિતાનિ યથારહં.

તુમન્તાનિ ચ રૂપાનિ, **ત્વાદ્યન્તાનિ** ચ વિઞ્ઞૂનં;

પિટકે પાટવત્થાય, સબ્બમેતં પકાસિતં.

યે સદ્દનીતિમ્હિ ઇમં વિભાગં,
જાનન્તિ સમ્મા મુનિસાસને તે;
અત્થેસુ સબ્બેસુપિ વીતકઙ્ખા,
અચ્છમ્ભિનો સીહસમા ભવન્તિ.

વિભૂતભુતગ્ગસયમ્ભુચક્કે ,
સુભૂતભૂરિં વદતા નરાનં;
યો સદ્દનીતિમ્હિ **ભુવાદિ**કણ્ડો,
વુત્તો મયા તં ભજથત્થકામો.

ઇતિ નવઙ્ગે સાટ્ઠકથે પિટકત્તયે બ્યપ્પથગતીસુ વિઞ્ઞૂનં

કોસલ્લત્થાય કતે સદ્દનીતિપ્પકરણે

પન્નરસહિ પરિચ્છેદેહિ મણ્ડિતો **ભૂવાદિ**ગણો નામ

સોળસમો પરિચ્છેદો.

૧૭. રુધાદિછક્ક

રુધાદિગણિક

ઇતો પરં પવક્ખામિ, **રુધાદિક**ગણાદયો;
સાસનસ્સોપકારાય, ગણે તુ છબ્બિધે કથં.

રુધિ આવરણે. રુધિધાતુ આવરણે વત્તતિ. એત્થ **આવરણં** નામ પિદહનં વા પરિરુન્ધનં વા પલિબુદ્ધનં વા હરિતું વા અપ્પદાનં, સબ્બમેતં વટ્ટતિ. રુન્ધતિ, રુન્ધિતિ, રુન્ધીતિ, રુન્ધેતિ, અવરુન્ધેતિ. કમ્મનિ – મગ્ગો પુરિસેન રુન્ધિયતિ. રોધો, ઓરોધો, વિરોધો, પટિવિરોધો, વિરુદ્ધો, પટિવિરુદ્ધો, પરિરુદ્ધો. રુન્ધિતું, પરિરુન્ધિતું. રુન્ધિત્વા. પરિરુન્ધિત્વા.

તત્ર **રોધો**તિ ચારકો. સો હિ રુન્ધતિ પવેસિતાનં કુરૂરકમ્મન્તાનં સત્તાનં ગમનં આવરતીતિ **રોધો**તિ વુચ્ચતિ. **ઓરોધો**તિ રાજુબ્બરી, સા પન યથાકામચારં ચરિતું અપ્પદાનેન ઓરુન્ધિયતિ અવરુન્ધિયતીતિ **ઓરોધો**. **વિરોધો**તિ અનનુકૂલતા. **પટિવિરોધો**તિ પુનપ્પુનં અનનુકૂલતા. **વિરુદ્ધો**તિ વિરોધં આપન્નો. **પટિવિરુદ્ધો**તિ પટિસત્તુભાવેન વિરોધં આપન્નો. **પરિરુદ્ધો**તિ ગહણત્થાય સમ્પરિવારિતો. વુત્તઞ્હિ ''યથા અરીહિ પરિરુદ્ધો, વિજ્જન્તે ગમને પથે''તિ. **અવરુદ્ધો**તિ પબ્બાજિતો.

મુચ મોચને. મિગં બન્ધના મુઞ્ચતિ. મુઞ્ચનં, મોચનં. દુક્ખપ્પમોચનં, મોચો.

મોચોતિ ચેત્થ અટ્ઠિકકદલીરુક્ખો. મુઞ્ચિતું. મુઞ્ચિત્વા. કારિતે ''મોચેતિ, મોચેતું, મોચેત્વા''તિઆદીનિ.

રિચ વિરેચને. રિઞ્ચતિ. રિઞ્ચનં, વિરેચનં, વિરેકો, વિરેચકો. રિઞ્ચિતું. રિઞ્ચિત્વા.

સિચ પગ્ઘરણે. ઉદકેન ભૂમિં સિઞ્ચતિ. પુત્તં રજ્જે અભિસિઞ્ચિ. અભિસેકો. મુદ્ધાભિસિત્તો ખત્તિયો. સિઞ્ચ ભિક્ખુ ઇમં નાવં, સિત્તા તે લહુમેસ્સતિ. સિત્તટ્ઠાનં. સિઞ્ચિતું. સિઞ્ચિત્વા.

યુજ યોગે. યુઞ્જતિ, અનુયુઞ્જતિ. કમ્મનિ ''યુઞ્જિયતી''તિ રૂપાનિ. કેચિ ''યુઞ્જતે''તિ ઇચ્છન્તિ. યુઞ્જનં, સંયોગો, અનુયોગો, ભાવનાનુયુત્તો, સઞ્ઞોગો, સઞ્ઞોજનં, અત્થયોજના. દીઘં સન્તસ્સ યોજનં. યુઞ્જિતું, અનુયુઞ્જિતું. અનુયુઞ્જિત્વા. યોજેતિ. તત્થ **સંયોજનન્તિ** બન્ધનં કામરાગાદિ. **યોજનન્તિ** –

વિદત્થિ દ્વાદસઙ્ગુલ્યો, તદ્વયં રતનં મતં;
સત્તરતનિકા યટ્ઠિ, ઉસભં વીસયટ્ઠિકં;
ગાવુતં ઉસભાસીતિ, યોજનં ચતુગાવુતં.

ભુજ પાલનબ્યવહરણેસુ. પાલનં રક્ખણં. **બ્યવહરણં** અજ્ઝોહરણં. ભુઞ્જતિ, પરિભુઞ્જતિ, સંભુઞ્જતિ. દાસપરિભોગેન પરિભુઞ્જિ. કારિતે ''ભોજેતિ ભોજયતી''તિઆદીનિ રૂપાનિ. ભોજનં, સમ્ભોગો, મહિભુજો, ગામભોજકો , ઉપભોગો, પરિભોગો. ભુત્તો ઓદનો ભવતા. સચે ભુત્તો ભવેય્યાહં. ઓદનં ભુત્તો ભુત્તવા ભુત્તાવી.

તુમન્તાદિત્તે “ભુઞ્જિતું, પરિભુઞ્જિતું, ભોજેતું, ભોજયિતું, ભુઞ્જિત્વા, ભુઞ્જિત્વાન, ભુઞ્જિય, ભુઞ્જિયાન, ભોજેત્વા, ભોજેત્વાન, ભોજયિત્વા, ભોજયિત્વાન” ઇચ્ચાદીનિ **પરિ**સદ્દાદીહિ વિસેસિતબ્બાનિ.

તત્ર **ભુઞ્જતી**તિ ભત્તં ભુઞ્જતિ, ભોજનીયં ભુઞ્જતિ. તથા હિ “ખાદનીયં વા ભોજનીયં વા ખાદતિ વા ભુઞ્જતિ વા”તિઆદિ વુત્તં. અપિચ કદાચિ ખાદનીયેપિ “ભુઞ્જતી”તિ વોહારો દિસ્સતિ. “ફલાનિ ખુદ્દકપ્પાનિ, ભુઞ્જ રાજ વરાવર”ન્તિ હિ વુત્તં. **પરિભુઞ્જતી**તિ ચીવરં પરિભુઞ્જતિ, પિણ્ડપાતં પરિભુઞ્જતિ, ગિલાનપચ્ચયભેસજ્જપરિક્ખારં પરિભુઞ્જતિ, પટિસેવતીતિ વુત્તં હોતિ. તેનેવ ચ **પટિસેવતી**તિ પરિભુઞ્જતીતિ અત્થો સંવણ્ણિયતિ. અપિચ “કામે ભુઞ્જતી”તિ ચ “પઞ્ચકામગુણે પરિભુઞ્જતી”તિ ચ દસ્સનતો પન **ભુઞ્જનપરિભુઞ્જન**સદ્દા પટિસેવનત્થેન કત્થચિ સમાનત્થાપિ હોન્તીતિ અવગન્તબ્બા. **સંભુઞ્જતી**તિ સમ્ભોગં કરોતિ, એકતો વાસં કરોતીતિ અત્થો. એત્થ સિયા “નનુ ચ ભો અત્ર **ભુજ**ધાતુ પાલનબ્યવહરણેસુ વુત્તો, સો કથં એત્તકેસુપિ અત્થેસુ વત્તતી”તિ? વત્તતેવ, અનેકત્થા હિ ધાતવો, તે ઉપસગ્ગસહાયે લભિત્વાપિ અનેકત્થતરાવ હોન્તિ. ઇતો પટ્ઠાય **તુમ**ન્તાદીનિ રૂપાનિ ન વક્ખામ. યત્થ પન વિસેસો દિસ્સતિ, તત્થ વક્ખામ.

કતિ છેદને. કન્તતિ, વિકન્તતિ. સલ્લકત્તો.

ભિદિ વિદારણે. ભિન્દતિ. અનાગતત્થે વત્તબ્બે “ભેજ્જિસ્સતિ, ભિન્દિસ્સતી”તિ દ્વિધા ભવન્તિ રૂપાનિ. પાપકે અકુસલે ધમ્મે ભિન્દતીતિ **ભિક્ખુ**. તેનાહ –

> “ન તેન ભિક્ખુ સો હોતિ, યાવતા ભિક્ખતે પરે;
> વિસં ધમ્મં સમાદાય, ભિક્ખુ હોતિ ન તાવતા.
>
> યોધ પુઞ્ઞઞ્ચ પાપઞ્ચ, બાહિત્વા બ્રહ્મચરિયં;
> સઙ્ખાય લોકે ચરતિ, સવે ‘ભિક્ખૂ’તિ વુચ્ચતી”તિ.

ઇદઞ્ચ ખીણાસવં સન્ધાય વુત્તં, સેક્ખપુથુજ્જનસમણાપિ યથાસમ્ભવં “ભિક્ખૂ”તિ વત્તબ્બતં પાપુણન્તિયેવ. સઙ્ઘં ભિન્દતીતિ **સઙ્ઘભેદકો**. દેવદત્તેન સઙ્ઘો ભિન્નો,. ભિન્દિયતીતિ **ભિન્નો**તિ હિ નિબ્બચનં. ન તે કટ્ઠાનિ ભિન્નાનિ. ભિન્દતીતિ **ભેત્તા**.

છિદિ દ્વેધાકરણે. છિન્દતીતિ **છેદકો**, એવં છેત્તા. કેસે છેત્તું વટ્ટતિ. છિન્દિયતીતિ **છિન્નો**. છિન્નોપિ રુક્ખો પુનદેવ રૂહતિ. ઇદં પન **ભિદિછિદિ**દ્વયં **દિવાદિ**ગણં પત્વા “ભિજ્જતિ છિજ્જતી”તિ સુદ્ધકત્તુવાચકં રૂપદ્વયં જનેતિ, તસ્મા “ભિજ્જતીતિ **ભિન્નો**”તિઆદિના સુદ્ધકત્તુવસેનપિ નિબ્બચનં કાતબ્બં.

તદિ હિંસાનાદરેસુ. તન્દતિ. તન્દી, તદ્દુ. **તદ્ઘ**તિ કચ્છુ.

ઉદિ પસવકિલેદનેસુ. **પસવનં** સન્દનં. કિલેદનં તિન્દતા. ઉન્દતિ. ઉન્દૂરો, સમુદ્દો.

વિદ લાભે. વિન્દતિ. ગોવિન્દો, વિત્તિ. એત્થ **વિત્તી**તિ અનુભવનં, વેદના વા.

વિદ તુટ્ઠિયં. વિન્દતિ, નિબ્બિન્દતિ. નિબ્બિન્દનં. વિરજ્જતિ. નિબ્બિન્દો કામરતિયા. વિત્તિ, વિત્તં, વેદો. લભતિ અત્થવેદં ધમ્મવેદં.

એત્થ **વિત્તી**તિ સોમનસ્સં. ‘‘વિત્તિ હિ મં વિન્દતિ સુત દિસ્વા’’તિ હિ વુત્તં. **વિત્ત**ન્તિ વિત્તિજનનત્તા વિત્તસઙ્ખાતં ધનં. **વેદો**તિ ગન્થોપિ ઞાણમ્પિ સોમનસ્સમ્પિ વુચ્ચતિ. ‘‘તિણ્ણં વેદાનં પારગૂ’’તિઆદીસુ હિ ગન્થો ‘‘વેદો’’તિ વુચ્ચતિ. ‘‘બ્રાહ્મણં વેદગુમભિજઞ્ઞા અકિઞ્ચનં કામભવે અસત્ત’’ન્તિઆદીસુ ઞાણં. ‘‘યે વેદજાતા વિચરન્તિ લોકે’’તિઆદીસુ સોમનસ્સં.

> વેદગન્થે ચ ઞાણે ચ, સોમનસ્સે ચ વત્તતિ;
> **વેદ**સદ્દો ઇમં નાના-ધાતુતો સમુદીરયે.

લિપ લિમ્પને. લિમ્પતિ, લિમ્પકો. અવલેપો. **અવલેપો**તિ અહઙ્કારો.

લુપ અચ્છેદને. લુમ્પતિ. વિલુમ્પકો, વિલુત્તો વિલોપો.

> વિલુમ્પતેવ પુરિસો, યાવસ્સ ઉપકપ્પતિ;
> યદા ચઞ્ઞે વિલુમ્પન્તિ, સો વિલુત્તો વિલુમ્પતીતિ.

પિસ ચુણ્ણને. પિંસતિ. પિસકો. પિસુણા વાચા. **આગમટ્ઠકથાયં** પન ‘‘અત્તનો પિયભાવં પરસ્સ ચ સુઞ્ઞભાવં યાય વાચાય ભાસતિ, સા પિસુણા વાચા’’તિ વુત્તં, તં નિરુત્તિલક્ખણેન વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં.

હિસિ વિહિંસાયં. હિંસતિ, વિહિંસતિ. હિંસકો.

> અહિંસકોતિ મે નામં, હિંસકસ્સ પુરે સતો;
> અજ્જાહં સચ્ચનામોમ્હિ, ન નં હિંસામિ કિઞ્ચનં.

હિંસિતબ્બં કિંસતીતિ **સીહો**. આદિઅન્તક્ખરવિપલ્લાસવસેન સદ્દસિદ્ધિ, યથા ‘‘કન્તનટ્ઠેન તક્ક’’ન્તિ. વિહેસકો, વિહેસનં.

સુમ્ભ પહારે. યો નો ગાવોવ સુમ્ભતિ. પરિસુમ્ભતિ. સુમ્ભોતિ. અત્રિમે પાળિતો પયોગા –

‘‘સંસુમ્ભમાના અત્તાનં, કાલમાગમયામસે’’તિ ચ,

> ‘‘કેસગ્ગહણમુક્ખેપા, ભૂમ્યા ચ પરિસુમ્ભના;
> દત્વા ચ નો પક્કમતિ, બહુદુક્ખં અનપ્પક’’ન્તિ ચ,

‘‘ભૂમિં સુમ્ભામિ વેગસા’’તિ ચ.

અઞ્ઞત્થ પન અઞ્ઞાપિ વુત્તા. તા ઇધ અનુપપત્તિતો ન વુત્તા. કેચેત્થ મઞ્ઞેય્યું, યથા **ભૂવાદિ**ગણે ‘‘**સકિ સઙ્કાયં ખજિ ગતિવેકલ્લે**’’તિઆદીનં ધાતૂનં પટિલદ્ધવગ્ગન્તભાવસ્સ નિગ્ગહીતાગમસ્સ વસેન ‘‘સઙ્કતિ ખઞ્જતી’’તિ

રૂપાનિ ભવન્તિ, તથા ઇમસ્મિં **રુધાદિ**ગણે "**મુચ મોચને કતિ છેદને**"તિઆદીનં ધાતૂનં પટિલદ્ધવગ્ગન્તભાવસ્સ નિગ્ગહીતાગમસ્સ વસેન ''મુઞ્ચતિ કન્તતી''તિઆદીનિ રૂપાનિ ભવન્તિ. એવં સન્તે કો ઇમેસં તેસઞ્ચ વિસેસોતિ? એત્થ વુચ્ચતે – યે **ભૂવાદિ**ગણસ્મિં અનેકસ્સરા અસંયોગન્તા **ઇ**કારન્તવસેન નિદ્દિટ્ઠા, તે આખ્યાતત્તઞ્ચ નામિકત્તઞ્ચ પત્વા સુદ્ધકત્તુહેતુકત્તુવિસયેસુ એકન્તતો નિગ્ગહીતાગમેન નિપ્ફન્નરૂપા ભવન્તિ, ન કત્થચિપિ તેસં વિના નિગ્ગહીતાગમેન રૂપપ્પવત્તિ દિસ્સતિ. તં યથા? સઙ્કતિ, સઙ્કા, ખઞ્જતિ, ખઞ્જો ઇચ્ચાદિ. અયં અનેકસ્સરાનં **ઇ**કારન્તવસેન નિદ્દિટ્ઠાનં **ભૂવાદિ**ગણિકાનં વિસેસો.

યે ચ **રુધાદિ**ગણસ્મિં અનેકસ્સરા અસંયોગન્ત્વા **અ**કારન્તવસેન વા **ઉ**કારન્તવસેન વા નિદ્દિટ્ઠા, તે આખ્યાતત્તં પત્વા સુદ્ધકત્તુવિસયેયેવ એકન્તતો નિગ્ગહીતાગમેન નિપ્ફન્નરૂપા ભવન્તિ, ન હેતુકત્તુવિસયે. નામિકત્તં પન સહનિગ્ગહીતાગમેન વિના ચ નિગ્ગહીતાગમેન નિપ્ફન્નરૂપા ભવન્તિ. યત્થ વિના નિગ્ગહીતાગમેન નિપ્ફન્નરૂપા, તત્થ સસંયોગરૂપાયેવ ભવન્તિ. તં યથા? મુઞ્ચતિ, મુઞ્ચાપેતિ, મોચેતિ, મોચાપેતિ. છિન્દાપેતિ. છેદેતિ, છેદાપેતિ. છિન્દનં, છેદો. મુઞ્ચનં, મોચનં. કન્તતિ, કન્તનં, સલ્લકત્તો. પિટ્ઠિમંસાનિ અત્તનો, સામં ઉક્કચ્ચ ખાદસિ ઇચ્ચાદીનિ. તત્થ **ઉક્કચ્ચા**તિ ઉક્કન્તિત્વા, છિન્દિત્વાતિ અત્થો.

નનુ ચ ભો એવં સન્તે આખ્યાતનામિકભાવં પત્વા સુદ્ધકત્તુહેતુકત્તુવિસયેસુ એકન્તતો પટિલદ્ધનિગ્ગહીતાગમેહિ **સકિ ખજિ** આદીહિયેવ **રુધાદિ**ગણિકેહિ ભવિતબ્બં, ન પન **મુચછિદિ**આદીહીતિ? તન્ન, **મુચછિદિ**આદીહિયેવ **રુધાદિ**ગણિકેહિ ભવિતબ્બં **રુચ**ધાતુયા સમાનગતિકત્તા, તથા હિ યથા ''રુન્ધિસ્સ, રુન્ધયતિ, રુન્ધાપેતિ, રુન્ધનં, રોધો, વિરોધો''તિઆદીસુ નિગ્ગહીતાગમાનિગ્ગહીતાગમવસેન દ્વિપ્પકારાનિ રૂપાનિ દિસ્સન્તિ, તથા **મુચછિદિ**આદીનમ્પીતિ.

નનુ **કચ્ચાયને** નિગ્ગહીતાગમસ્સ નિચ્ચવિધાનત્થં ''રુધાદિતો નિગ્ગહીતપુબ્બઞ્ચા''તિ લક્ખણં વુત્તન્તિ? સચ્ચં, તં પન ક્રિયાપદત્તં સન્ધાય વુત્તં. યદિ ચ નામિકપદત્તમ્પિ સન્ધાય વુત્તં ભવેય્ય, ''વિરોધો''તિઆદીનં દસ્સનતો **વા**સદ્દં પક્ખિપિત્વા વત્તબ્બં સિયા, ન ચ **વા**સદ્દં પક્ખિપિત્વા વુત્તં, તેન ઞાયતિ ક્રિયાપદત્તંયેવ સન્ધાય વુત્તન્તિ.

નનુ ચ ભો એવં સન્તે **સકિખજિ**આદીનં નિચ્ચં સનિગ્ગહીતાગમક્રિયાપદત્તંયેવ સન્ધાય ''રુધાદિતો નિગ્ગહીતપુબ્બઞ્ચા''તિ ઇદં વુત્તન્તિ સક્કા મન્તુન્તિ? ન સક્કા, **સકિખજિ**આદીનં **રુધ**ધાતુયા અસમાનગતિકત્તા નામિકત્તે દ્વિપ્પકારસ્સ અસમ્ભવતો. તથા હિ યેસં યા નામિકત્તે નિગ્ગહીતાગમાનિગ્ગહીતાગમવસેન દ્વિપ્પકારવન્તતા, સા એવ તેસં **રુધાદિ**ગણભાવસ્સ લક્ખણં. તઞ્ચ **સકિખજિ**આદીનં નત્થિ. ''સઙ્કા ખઞ્જો''તિઆદિના હિ નામત્તે એકોયેવ પકારો દિસ્સતિ સનિગ્ગહીતાગમો, "**કમુ પદવિક્ખેપે**"ઇચ્ચાદીનં પન ''કમો, કમનં, ચઙ્કમો, ચઙ્કમન''ન્તિઆદિના નામિકત્તે દ્વિપ્પકારવન્તતાસમ્ભવેપિ નિગ્ગહીતાગમસ્સ અબ્ભાસવિસયે પવત્તત્તા સા દ્વિપ્પકારવન્તતા **રુધાદિ**ગણભાવસ્સ લક્ખણં ન હોતિ, તસ્મા અબ્ભાસવિસયે પવત્તં નિગ્ગહીતાગમં વજ્જેત્વા યા દ્વિપ્પકારવન્તતા, સાયેવ **રુધાદિ**ગણિકભાવસ્સ લક્ખણન્તિ સન્નિટ્ઠાનં કાતબ્બં. અયં નયો અતીવ સુખુમો સમ્મા મનસિ કાતબ્બો.

> **રુધાદી** એત્તકા દિટ્ઠા, ધાતવો મે યથાબલં;
> સુત્તેસ્વઞ્ઞેપિ પેક્ખિત્વા, ગણ્હવ્હો અત્થયુત્તિતોતિ.

દુધાદિગણોયં.

દિવાદિગણિક

દિવુ કીળાવિજિગિસાબ્યવહારજુતિથુતિકન્તિગતિસત્તીસુ. એત્થ ચ **કીળા**તિ લળના, વિહારો વા. **લળના**તિ ચ લળિતાનુભવનવસેન રમણં. **વિહારો** ઇરિયાપથપરિવત્તનાદિના વત્તનં. **વિજિગિસા**તિ વિજયિચ્છા. **બ્યવહારો**તિ વોહારો. **જુતી**તિ સોભા. **થુતી**તિ થોમના. **કન્તી**તિ કમનીયતા. **ગતી**તિ ગમનં. **સત્તી**તિ સામત્થિયં. ઇમેસુ અત્થેસુ **દિવુ**ધાતુ વત્તતિ. દિબ્બતિ. દેવો. દેવી. દેવતા.

એત્થ **દેવો**તિ તિવિધા દેવા સમ્મુતિદેવા ઉપપત્તિદેવા વિસુદ્ધિદેવાતિ. તેસુ મહાસમ્મતકાલતો પટ્ઠાય લોકેન ''દેવા''તિ સમ્મતત્તા રાજરાજકુમારાદયો **સમ્મુતિદેવા** નામ. દેવલોકે ઉપપન્ના **ઉપપત્તિદેવા** નામ. ખીણાસવા **વિસુદ્ધિદેવા** નામ. વુત્તમ્પિ ચેતં ''સમ્મુતિદેવા નામ રાજાનો દેવિયો કુમારા. ઉપપત્તિદેવા નામ ભુમ્મદેવે ઉપાદાય તદુત્તરિદેવા. વિસુદ્ધિદેવા નામ બુદ્ધપચ્ચેકબુદ્ધખીણાસવા''તિ.

ઇદં પનેત્થ નિબ્બચનં – દિબ્બન્તિ કામગુણઝાનાભિઞ્ઞાચિત્તિસ્સરિયાદીહિ કીળન્તિ, તેસુ વા વિહરન્તીતિ **દેવા**. દિબ્બન્તિ યથાભિલાસિતં વિસયં અપ્પટિઘાતેન ગચ્છન્તીતિ **દેવા**. દિબ્બન્તિ યથિચ્છિતનિપ્ફાદને સક્કોન્તીતિ **દેવા**. અથ વા તંતંબ્યસનનિત્થરણત્થિકેહિ સરણં પરાયણન્તિ દેવનીયા અભિત્થવનીયાતિ **દેવા**. સોભાવિસેસયોગેન કમનીયાતિ વા **દેવા**.

એત્થ ચ **થુતિકન્તિ** અત્થા કમ્મસાધનવસેન દટ્ઠબ્બા, **કીળા**દયો છ અત્થા કત્તુસાધનવસેન. કેચિ પન ''દિવુ કીળાવિજિગિસાબ્યવહારજુતિથુતિગતીસૂ''તિ પઠન્તિ. કેચિ ''ગતી''તિ પદં વિહાય ''જુતિથુતીસૂ''તિ પઠન્તિ. કેચિ ''થુતી''તિ પદં વિહાય ''જુતિગતીસૂ''તિ પઠન્તિ, કેચિ પન **દિવુ**ધાતું ''**સત્તિથુતિક**''ન્તિઅત્થેપિ ઇચ્છન્તિ. તેનાહ અભિધમ્મસ્સ **અનુટીકાકારો** ''**દેવ**સદ્દો યથા કીળાવિજિગિસાવોહારજુતિગતિઅત્થો, એવં સત્તિઅભિત્થવકમનત્થોપિ હોતિ ધાતુસદ્દાનં અનેકત્થભાવતો''તિઆદિ.

ઇદં પન યથાવુત્તેસુ સમ્મુતિદેવાદીસુ પચ્ચેકં નિબ્બચનં – દિબ્બન્તિ કીળન્તિ અત્તનો વિસયે ઇસ્સરિયં કરોન્તીતિ **દેવા**, રાજાનો. દિબ્બન્તિ કીળન્તિ પઞ્ચહિ કામગુણેહિ, પટિપક્ખે વા વિજેતું ઇચ્છન્તિ, વોહરન્તિ ચ લોકસ્સ યુત્તાયુત્તં, જોતન્તિ પરમાય સરીરજુતિયા, થોમિયન્તિ તબ્ભાવત્થિકેહિ, કામિયન્તિ દટ્ઠું સોતુઞ્ચ સોભાવિસેસયોગેન, ગચ્છન્તિ ચ યથિચ્છિતટ્ઠાનં અપ્પટિહતગમનેન, સક્કોન્તિ ચ આનુભાવસમ્પત્તિયા તંતંકિચ્ચં નિપ્ફાદેતુન્તિ **દેવા**, ચાતુમહારાજિકાદયો. કીળન્તિ પરમાય ઝાનકીળાય, વિજેતું ઇચ્છન્તિ પટિપક્ખં, પરમસુખુમઞાણવિસેસવિસયં અત્થઞ્ચ વોહરન્તિ, જોતન્તિ સબ્બકિલેસદોસકલુસાભાવા પરમવિસુદ્ધાય ઞાણજુતિયા, થોમિયન્તિ ચ વિઞ્ઞાતસભાવેહિ પરમનિમ્મલગુણવિસેસયોગતો, કામિયન્તિ ચ અનુત્તરપુઞ્ઞક્ખેત્તતાય દટ્ઠું સોતું પૂજિતુઞ્ચ, ગચ્છન્તિ ચ અમતમહાનિબ્બાનં અપચ્ચાગમનીયાય ગતિયા, સક્કોન્તિ ચ ચિત્તાચારં ઞત્વા તે તે સત્તે હિતે નિયોજેતું અમતમહાનિબ્બાનસુખે ચ પતિટ્ઠાપેતુન્તિ **દેવા**, વિસુદ્ધિદેવા.

દેવસદ્દ ''વિદ્ધે વિગતવલાહકે દેવે''તિઆદીસુ અજટાકાસે આગતો. ''દેવો ચ થોકં થોકં ફુસાયતી''તિઆદીસુ મેઘે. ''અયઞ્હિ દેવ કુમારો''તિઆદીસુ ખત્તિયે. ''અહં દેવ સકલજમ્બુદીપે અઞ્ઞસ્સ રઞ્ઞો સન્તિકે કિઞ્ચિ ભયં ન

પસ્સામી’’તિઆદીસુ ઇસ્સરપુગ્ગલે. ‘‘પઞ્ચહિ કામગુણેહિ સમપ્પિતો સમઙ્ગીભૂતો પરિચારેતિ દેવો મઞ્ઞે’’તિઆદીસુ ઉપપત્તિદેવે. ‘‘દેવાતિદેવં નરદમ્મસારથિ’’ન્તિઆદીસુ વિસુદ્ધિદેવે આગતો.

દેવીતિ રાજભરિયાપિ દેવધીતાપિ ‘‘દેવી’’તિ વુચ્ચતિ. દેવસ્સ ભરિયાતિ હિ દેવી, સાપિ અત્થતો ‘‘દિબ્બતીતિ દેવી’’તિ વત્તબ્બા, યથા ‘‘ભિક્ખતીતિ ભિક્ખુની’’તિ. તથા હિ વુત્તં **વિમાનવત્થુઅટ્ઠકથાયં** ‘‘દિબ્બતિ અત્તનો પુઞ્ઞિદ્ધિયા કીળતીતિ દેવી’’તિ.

દેવતાતિ દેવપુત્તોપિ બ્રહ્માપિ દેવધીતાપિ. ‘‘અથ ખો અઞ્ઞતરા દેવતા અભિક્કન્તાય રત્તિયા અભિક્કન્તવણ્ણા’’તિઆદીસુ હિ દેવપુત્તો ‘‘દેવતા’’તિ વુત્તો ‘‘દેવોયેવ દેવતા’’તિ કત્વા, તથા ‘‘તા દેવતા સત્તસતા ઉળારા, બ્રહ્મા વિમાના અભિનિક્ખમિત્વા’’તિઆદીસુ બ્રહ્માનો.

> ‘‘અભિક્કન્તેન વણ્ણેન, યા ત્વં તિટ્ઠસિ દેવતે;
> ઓભાસેન્તી દિસા સબ્બા, ઓસધી વિય તારકા’’તિ-

આદીસુ દેવધીતા.

ઇમાનિ ઉપપત્તિદેવાનં નામાનિ –

> દેવો સુરો ચ વિબુધો, નિજ્જરો અમરો મરુ;
> સુધાસી તિદસો સગ્ગ-વાસી અનિમિસોપિ ચ;
> દિવોકો’મતપાયી ચ, સગ્ગટ્ઠો દેવતાનિ ચ.

ખિ ખયે. ખિયતિ. ખયો. ખિયનં. રાગક્ખયો.

ખિ નિવાસે કોધહિંસાસુ ચ. ખિયતિ. ન ગચ્છસિ યમક્ખયં. નાગદાનેન ખિયન્તિ.

તત્થ **ખિયતી**તિ નિવસતિ. **યમક્ખય**ન્તિ યમનિવેસનં. **ખિયન્તી**તિ કુજ્ઝન્તિ હિંસન્તિ વા.

ઘા ગન્ધોપાદાને. ઘાયતીતિ **ઘાનં**. ઘાનેન ગન્ધં ઘાયિતું ઘાયિત્વા.

રુચ રોચને. **રોચનં** રુચિ. ભત્તં મે રુચ્ચતિ. ભત્તમ્પિતસ્સ ન રુચ્ચતિ. પબ્બજ્જા મમ રુચ્ચતિ. રુચ્ચિતું, રુચ્ચિત્વા. કેચિ પન ઇમસ્મિં **દિવાદિ**ગણે **‘‘રુચ દિત્તિમ્હી**’’તિ પઠન્તિ. તં ન યુત્તં કત્થચિપિ દિત્તિસઙ્ખાતસોભનત્થવાચકસ્સ **રુચ**ધાતુનો ‘‘રુચ્ચતી’’તિ રૂપાભાવતો. તસ્મા એવં સલ્લક્ખેતબ્બં, દિત્તિરુચીનં વાચકો **રુચ**ધાતુ ભુવાદિગણિકો. તસ્સ હિ ‘‘રોચતિ, વિરોચતિ. એકત્તમુપરોચિત’’ન્તિ રૂપાનિયેવ ભવન્તિ, ન ‘‘રુચ્ચતી’’તિ રૂપં. રુચિયાયેવ વાચકો પન **દિવાદિ**ગણિકોપિ હોતિ **ચુરાદિ**ગણિકોપિ. તસ્સ હિ **દિવાદિ**ગણિકકાલે ‘‘ગમનં મય્હં રુચ્ચતી’’તિ રૂપં. **ચુરાદિ**ગણિકકાલે ‘‘કિં નુ જાતિં ન રોચેસી’’તિ રૂપં. **આ**પુબ્બો ચે આચિક્ખને વત્તતિ, ‘‘આરોચેતિ, આરોચયતી’’તિ રૂપાનિ દિસ્સન્તિ.

મુચ મોક્ખે. દુક્ખતો મુચ્ચતિ. સદ્ધાય અધિમુચ્ચતિ. મુત્તિ, વિમુત્તિ, અધિમુત્તિ, મુચ્ચમાનો.

ઉચ સમવાયે. ઉચ્ચતિ. ઓકો, ઊકા, ઉક્કા.

ઓકોતિ ઉદકમ્પિ આવાસોપિ. ‘‘ઓકપુણ્ણેહિ ચીવરેહી’’તિ ચ, ‘‘વારિજોવ થલે ખિત્તો, ઓકમોકતમુબ્ભતો’’તિ ચેત્થ પયોગો. **ઊકા**તિ સીસે નિબ્બત્તકિમિવિસેસો.

ઉક્કાતિ દીપિકાદયો વુચ્ચન્તિ. ‘‘ઉક્કાસુ ધારિયમાનાસૂ’’તિ હિ આગતટ્ઠાને દીપિકા ‘‘ઉક્કા’’તિ વુચ્ચતિ. ‘‘ઉક્કં બન્ધેય્ય, ઉક્કં બન્ધિત્વા, ઉક્કામુખં આલિમ્પેય્યા’’તિ આગતટ્ઠાને અઙ્ગારકપલ્લં. ‘‘કમ્મારાનં યથા ઉક્કા, અન્તો ઝાયતિ નો બહી’’તિ આગતટ્ઠાને કમ્મારુદ્ધનં. ‘‘એવં વિપાકો ઉક્કાપાતો ભવિસ્સતી’’તિ આગતટ્ઠાને વાતવેગો ‘‘ઉક્કા’’તિ વુચ્ચતિ. ‘‘સણ્ડાસેન જાતરૂપં ગહેત્વા ઉક્કામુખે પક્ખિપેય્યા’’તિ આગતટ્ઠાને સુવણ્ણકારાનં મૂસા ‘‘ઉક્કા’’તિ વેદિતબ્બા. ઇચ્ચેવં –

દીપિકાવાતવેગેસુ, કમ્મારાનઞ્ચ ઉદ્ધને;
મૂસાયમ્પિ ચ અઙ્ગાર-કપલ્લે ચાતિ પઞ્ચસુ;
વિસયેસુ પનેતેસુ, **ઉક્કા**સદ્દો પવત્તતિ;

છે છેદને. છિયતિ, છિયન્તિ. અવચ્છિતં, અવચ્છાતં. છેત્વાન મોળિં વરગન્ધવાસિતં.

સજ સઙ્ગે. **સઙ્ગો** લગનં. સજ્જતિ. સજ્જનં, સજ્જિતો, સત્તો.

યુજ સમાધિમ્હિ. સમાધાનં **સમાધિ**, કાયકમ્માદીનં સમ્માપયોગવસેન અવિપ્પકિણ્ણતાતિ અત્થો. યુજ્જતિ. યોગો, યોગી.

એત્થ **યોગો**તિ વીરિયં. તઞ્હિ –

‘‘વાયમેથેવ પુરિસો, ન નિબ્બિન્દેય્ય પણ્ડિતો;
પસ્સામિ વો’હ’મત્તાનં, યથા ઇચ્છિં તથા અહુ’’ન્તિ

વચનતો અવસ્સં કાતું યુજ્જતિ ઉપપજ્જતીતિ **યોગો**તિ વુચ્ચતિ.

રઞ્જ રાગે. રજ્જતિ. વિરજ્જતિ. રજ્જમાનો, રજ્જં, રજ્જન્તો, રાગો, વિરાગો, રજ્જનં, વિરજ્જનં, રજનીયં. ઉપસગ્ગવસેન અઞ્ઞો અત્થો ભવતિ. સમ્હા ઠાના નિરજ્જતિ, અત્તનો ઠાના નિગ્ગચ્છતીતિ અત્થો.

તત્થ **વિરાગો**તિ વિરજ્જન્તિ એત્થ સંકિલેસધમ્માતિ વિરાગો, નિબ્બાનં મગ્ગો ચ.

વિજી ભયચલનેસુ. વિજ્જતિ, સંવિજ્જતિ. સંવેગો, સંવેજનીયં. ઉબ્બિજ્જતિ. ઉબ્બેગો, ઉબ્બિગ્ગહદયો.

લુજ વિનાસે. લુજ્જતીતિ **લોકો**. લોપો, લુત્તિ, લુજ્જનં, લુત્તો.

ઠા ગતિનિવત્તિયં. ઠાયતિ. ઠાયી, ઠિતિ, ઠાનં, ઠિતો, તત્રટ્ઠો, તિટ્ઠં, કપ્પટ્ઠાયી, આસભટ્ઠાનટ્ઠાયી.

‘‘સુખં સયામિ ઠાયામિ, સુખં કપ્પેમિ જીવિતં;

અહત્થપાસો મારસ્સ, અહો સત્થાનુકમ્પકો’’તિ

પાળિ નિદસ્સનં. લાપં ગોચરટ્ઠાયિનન્તિ ચ. તત્થ **ઠાયામી**તિ તિટ્ઠામિ.

ડિગતિયં. ડિયતિ. ડેમાનો. ડિનો વા. ‘‘ઉચ્ચે સકુણ ડેમાન, પત્તયાન વિહઙ્ગમ. વજ્જેસિ ખો ત્વં વામૂરુ’’ન્તિ નિદસ્સનં.

એત્થ ડિયતીતિ **ડેમાનો**તિ નિબ્બચનં ગહેતબ્બં.

તા પાલને. તાયતિ. અધસ્સ તાતા. સો નૂન કપણો તાતો, ચિરં રુજ્જતિ અસ્સમે. તાણં, પરિત્તં, ગોત્તં. ત્વં ખોસિ ઉપાસક કતકલ્યાણો કતભીરુત્તાણો.

તત્ર **પરિત્ત**ન્તિ મહાતેજવન્તતાય સમન્તતો સત્તાનં ભયં ઉપદ્દવં ઉપસગ્ગઞ્ચ તાયતિ રક્ખતીતિ પરિત્તં, ગં તાયતીતિ **ગોત્તં**.

નત ગત્તવિનામે. **ગત્તવિનામો** ગત્તવિક્ખેપો. નચ્ચતિ. નચ્ચં. નિગણ્ઠો નાટપુત્તો.

દા સોધને. દાયતિ. દાનં. અનુયોગદાપનત્થં. અનુયોગં દત્વા. દાનં દત્વા.

દા સુપને. દાયતિ. નિદ્દાયતિ. નિદ્દાયનં, નિદ્દાયમાનો, નિદ્દાયન્તો.

દાદાને. પુરિસો દાનં દાયતિ. **આ**પુબ્બો ગહણે. અદિન્નં આદિયતિ. સીલં સમાદિયતિ. કમ્મે – પુરિસેન દાનં દીયતિ, અદિન્નં આદિયતિ. કારિતે – આદપેતિ, સમાદપેતિ, આદપયતિ, સમાદપયતિ, યે ધમ્મમેવાદપયન્તિ સન્તો.

દા અવખણ્ડને. દિયતિ, દિયન્તિ. પરિત્તં.

એત્થ ચ **પરિત્ત**ન્તિ સમન્તતો ખણ્ડિતત્તા પરિત્તં. અપ્પમત્તકઞ્હિ ગોમયપિણ્ડં **પરિત્ત**ન્તિ વુચ્ચતિ. તસ્મા **પરિત્ત**ન્તિ અપ્પકસ્સ નામં કામાવચરસ્સ ચ ધમ્મસ્સ અપ્પેસક્ખત્તા.

દા સુદ્ધિયં. દાયતિ. વોદાયતિ. વોદાનં. અકમ્મકોયં ધાતુ. તથા હિ ‘‘વોદાયતિ સુજ્ઝતિ એતેનાતિ **વોદાનં**, સમથવિપસ્સના’’તિ **નેત્તિસંવણ્ણનાયં** વુત્તં.

દી ખયે. દીયતે. દીનો, આદીનવો.

તત્ર દીનોતિ પરિક્ખીણઞાતિધનાદિભાવેન દુક્ખિતો. **આદીનવો**તિઆદીનં દુક્ખં વાતિ અધિગચ્છતિ એતેનાતિઆદીનવો, દોસો.

દુ પરિતાપે. દુયતે. દુનો, દૂતો.

ભિદિ ભિજ્જને. ભિજ્જનધમ્મં ભિજ્જતિ. ભિજ્જતીતિ ભિન્નો. ભિજ્જનં ભેદો.

છિદિ છિજ્જને. સુત્તં છિજ્જતિ. છિજ્જતીતિ છિન્નો. એવં છિદ્દં. છિજ્જનં છેદો.

ખિદિ દીનિયે. દીનભાવો **દીનિયં**, યથા દક્ખિયં. ખિજ્જતિ, ખિન્નો, અખિન્નમતિ, ખેદો, ખેદઞ્ઞતો લોકહિતાય નાથો.

એત્થ **ખેદઞ્ઞતો**તિ કાયિકદુક્ખસઙ્ખાતં પરિસ્સમં પત્તો, દુક્ખમનુભવીતિ અત્થો.

પદ ગતિયં. પજ્જતિ. મગ્ગં પટિપજ્જતિ. પટિપત્તિં પટિપજ્જતિ. અદ્ધાનમગ્ગપ્પટિપન્નો હોતિ, ફલસમાપત્તિં સમાપજ્જતિ. આપત્તિં આપજ્જતિ. અકમ્મકમ્પિ ભવતિ, તેસં અધમ્મો આપજ્જતિ, પજ્જો, બ્યગ્ઘપજ્જો, સમ્પદાયો.

એત્થ ચ **પજ્જો**તિ મગ્ગો. બ્યગ્ઘપજ્જે સદ્દુલપથે જાતોતિ **બ્યગ્ઘપજ્જો**, એવંનામકો કુલપુત્તો. સમ્પદિયતિ ઞાપિયતિ ધમ્મો એતેનાતિ **સમ્પદાયો**, અક્ખાતા.

વિદ સત્તાયં. **સત્તા** વિજ્જમાનાકારો. વિજ્જતિ, સંવિજ્જતિ. જાતવેદો, વિજ્જા, અવિજ્જા, વિદિતો.

તત્થ **જાતવેદો**તિ અગ્ગિ. સો હિ જાતોવ વેદયતિ ધૂમજાલુટ્ઠાનેન પઞ્ઞાયતિ, તસ્મા **જાતવેદો**તિ વુચ્ચતિ. **વિજ્જા**તિ ધમ્માનં સભાવં વિદિતં કરોતીતિ વિજ્જા, ઞાણં. **અવિજ્જા**તિ ખન્ધાનં રાસટ્ઠં, આયતનાનં આયતનટ્ઠં, ધાતૂનં સુઞ્ઞટ્ઠં, સચ્ચાનં તથટ્ઠં, ઇન્દ્રિયાનં અધિપતિયટ્ઠં અવિદિતં કરોતીતિ અવિજ્જા. દુક્ખાદીનં પીળનાદિવસેન વુત્તં ચતુબ્બિધં અત્થં અવિદિતં કરોતીતિ **અવિજ્જા**, મોહો.

મદ ઉમ્માદે. **ઉમ્માદો** નામ મુય્હ નં વા સતિવિપ્પવાસો વા ચિત્તવિક્ખેપો વા. મજ્જતિ, પમજ્જતિ. મત્તો, સુરામદમત્તો. મત્તો અહં મહારાજ. પુત્તમંસાનિ ખાદયિં. મત્તહત્થી, પમત્તો, ઉમ્મત્તો.

> અપ્પમાદો અમતં પદં, પમાદો મચ્ચુનો પદં;
> અપ્પમત્તા ન મિય્યન્તિ, યે પમત્તા યથા મતા.

મિદ સિનેહને. મેજ્જતિ. મેત્તા, મેત્તિ, મિત્તં, મિત્તો.

અન્તરધા અદસ્સને. **અન્તર**પુબ્બો **ધા**ધાતુ વિજ્જમાનસ્સ વત્થુનો અદસ્સને વત્તતિ. અન્તરધાયતિ. અન્તરધાનં, અન્તરધાયન્તો. સા દેવતા અન્તરહિતા. અન્તરાપિધાયતિ.

બુધ અવગમને. **અવગમનં** જાનનં. બુજ્ઝતિ, બુદ્ધો, બુદ્ધિ, બુદ્ધં, બોધો, બોધિ. બુજ્ઝિતા સચ્ચાનિ. સકલં બુદ્ધો, બુદ્ધવા, વિબોધેતિ, બોધેતા, બુદ્ધો, વિબુદ્ધો ઇચ્ચાદીનિ.

તત્ર બુદ્ધોતિ બુજ્ઝિતા સચ્ચાનીતિ બુદ્ધો, બોધેતા પજાયાતિ **બુદ્ધો**. અથ વા પારમિતાપરિભાવિતાય પઞ્ઞાય સબ્બમ્પિ ઞેય્યં અબુજ્ઝીતિ **બુદ્ધો**. કેચિ પન કમ્મેનપિ **બુદ્ધ**સદ્દસ્સ સિદ્ધં ઇચ્છન્તા એવં નિબ્બચનં કરોન્તિ ‘‘સમ્માસમ્બુદ્ધો વત સો ભગવાતિ અધિગતગુણવિસેસેહિ ખીણાસવેહિ બુજ્ઝિતબ્બોતિ બુદ્ધો’’તિ. વિત્થારો પન **નિદ્દેસે** વુત્તનયેન ગહેતબ્બો. બુદ્ધીતિ બુજ્ઝતીતિ **બુદ્ધિ**. એવં **બુદ્ધં બોધો બોધિ** ચ. અથ વા બુજ્ઝનં **બુદ્ધિ**. એવં **બોધો બોધિ** ચ, સબ્બમેતં પઞ્ઞાયાધિવચનં.

ઇદાનિ **બોધિ**સદ્દસ્સ અત્થુદ્ધારં વદામ. **બોધી**તિ હિ રુક્ખોપિ મગ્ગોપિ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણમ્પિ નિબ્બાનમ્પિ એવંપણ્ણત્તિકો પુગ્ગલોપિ વુચ્ચતિ, તથા હિ ''બોધિરુક્ખમૂલે પઠમાભિસમ્બુદ્ધો''તિ ચ, ''અન્તરા ચ બોધિં અન્તરા ચ ગય''ન્તિ ચ આગતટ્ઠાને રુક્ખો બોધીતિ વુચ્ચતિ. ''ચતૂસુ મગ્ગેસુ ઞાણ''ન્તિ આગતટ્ઠાને મગ્ગો. ''પપ્પોતિ બોધિં વરભૂરિ સુમેધસો''તિ આગતટ્ઠાને સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણં. ''પત્વાન બોધિં અમતં અસઙ્ખત''ન્તિ આગતટ્ઠાને નિબ્બાનં. ''બોધિ ભન્તે રાજકુમારો ભગવતો પાદે સિરસા વન્દતી''તિ ''અરિયસાવકો બોધીતિ વુચ્ચતી''તિ ચ આગતટ્ઠાને એવંપણ્ણત્તિકો પુગ્ગલો.

અત્રિદં વુચ્ચતિ –

રુક્ખે મગ્ગે ચ નિબ્બાને, ઞાણે સબ્બઞ્ઞુતાય ચ;
તથા પણ્ણત્તિયઞ્ચેવ, **બોધિ**સદ્દો પવત્તતિ.

બુજ્ઝતીતિ **બુજ્ઝિતા**, બોધેતીતિ **બોધેતા**.

એત્થ ચ કોચિ પયોગો **તુમ**ન્તાદીનિ ચ રૂપાનિ વુચ્ચન્તે – ''ગુય્હમત્થમસમ્બુદ્ધં, સમ્બોધયતિ યો નરો. પરં સમ્બુદ્ધુમરહતિ. બુજ્ઝિતું, બુદ્ધું, બુજ્ઝિત્વા, બુજ્ઝિત્વાન, બુજ્ઝિતુન, બુદ્ધિય, બુદ્ધિયાન, બુદ્ધા, બુદ્ધાન'' ઇતિ ભવન્તિ.

તત્ર **અસમ્બુદ્ધ**ન્તિ પરેહિ અઞ્ઞાતં, ''અસમ્બોધ''ન્તિપિ પાઠો, પરેસં બોધેતું અયુત્તન્તિ અત્થો. **સમ્બુદ્ધુ**ન્તિ સંબુજ્ઝિતું. **બુદ્ધા**તિ બુજ્ઝિત્વા, એવં **બુદ્ધાના**તિ એત્થાપિ.

કેચિ પન ''**નામરૂપપરિચ્છેદે** 'બોધિમગ્ગેન બુધ્વા'તિ ચ, ''બુધ્વા બોધિતલે યમાહ સુગતો'તિ ચ **ધકારવકાર**સઞ્ઞોગવતો પદસ્સ દસ્સનતો **ત્વા**પચ્ચયન્તભાવતો ચ **ધકારવકાર**સંયોગવસેન ''બુધ્વા''તિ પદસિદ્ધિ ઇચ્છિતબ્બા''તિ વદન્તિ, તં તાદિસસ્સ પદરૂપસ્સ બુદ્ધવચને અદસ્સનતો ચ, બુદ્ધવચનસ્સ અનનુકૂલતાય ચ, પરિસુદ્ધે ચ પોરાણપોત્થકે **વકાર**સંયોગવિગતસ્સ ''બોધિમગ્ગેન બુદ્ધા''તિચ, ''બુદ્ધા બોધિતલે''તિ ચ પદસ્સ દસ્સનતો ન ગહેતબ્બં. તથા હિ ન તાદિસો પાઠો બુદ્ધવચનસ્સ અનુકૂલો હોતીતિ. ન હિ બુદ્ધવચને વસ્સસતમ્પિ વસ્સસહસ્સમ્પિ પરિયેસન્તા તાદિસં **વકારધકાર**સઞ્ઞોગપદં પસ્સિસ્સન્તિ. એવં ''બુધ્વા''તિ પદરૂપસ્સ બુદ્ધવચનસ્સ અનનુકૂલતા દટ્ઠબ્બા. તઞ્હિ સક્કટગન્થે કતપરિચયભાવેન વઞ્ચિતેહિ વિદૂહિ ઇચ્છિતં, ન સદ્ધમ્મનીતિવિદૂહિ. એત્થ ઇમાનિ નિદસ્સનપદાનિ વેદિતબ્બાનિ –

કો મં વિદ્ધા નિલીયતિ. લદ્ધા મચ્ચો યદિચ્છતિ. લદ્ધાન પુબ્બાપરિયં વિસેસં, અદસ્સનં મચ્ચુરાજસ્સ ગચ્છે.

ઉમ્માદન્તિમહં દિટ્ઠા, આમુક્કમણિકુણ્ડલં;
ન સુપામિ દિવારત્તિં, સહસ્સંવ પરાજિતો''તિ;

તત્થ **વિદ્ધા**તિ વિજ્ઝિત્વા. **લદ્ધા**તિ લભિત્વા. **લદ્ધાના**તિ લભિત્વાન. **દિટ્ઠા**તિ દિસ્વા. ઇતિ ''વિદ્ધા લદ્ધા લદ્ધાન દિટ્ઠા''તિ પદાનિ **ત્વા**પચ્ચયેન સદ્ધિં ગતાનિપિ સઞ્ઞોગવસેન **વકાર**પટિબદ્ધાનિ ન હોન્તિ, તસ્મા ''બુદ્ધા બુદ્ધાન'' ઇચ્ચેતાનિપિ ''લદ્ધા લદ્ધાન'' ઇચ્ચાદીનિ વિય પરિહીન**વકાર**સઞ્ઞોગાનિ એવ ગહેતબ્બાનિ. યે ''બુધ્વા''તિ રૂપં

ઇચ્છન્તિ પઠન્તિ ચ, મઞ્ઞે તે **ત્વા**પચ્ચયો વઞ્ચેતિ, તેન તે વઞ્ચનં પાપુણન્તિ, તસ્મા તાદિસં રૂપં અગ્ગહેત્વા યો સદ્દનીતિયં સદ્દવિનિચ્છયો વુત્તો, સોયેવ આયસ્મન્તેહિ સારતો પચ્ચેતબ્બો.

બુધ બોધને. સકમ્મકાકમ્મકોયં ધાતુ. તથા હિ બોધનસદ્દુચ્ચારણેન જાનનં વિકસનં નિદ્દક્ખયો ચ ગહિતો, તસ્મા ''**બુધ** ઞાણે, **બુધ** વિકસને, **બુધ** નિદ્દક્ખયે''તિ વુત્તં હોતિ. બુજ્ઝતિ ભગવા, ધમ્મે બુજ્ઝતિ, પબુજ્ઝતિ, પદુમં બુજ્ઝતિ. પુરિસો બુદ્ધો, પબુદ્ધો, બોધતિ, પબોધતિ ઇચ્ચાદીનિ.

સંધા સન્ધિમ્હિ. સંપુબ્બો **ધા**ધાતુ સન્ધિમ્હિ વત્તતિ. નેવસ્સ મદ્દી ભાકુટિ, ન સન્ધિયતિ ન રોદતિ. **ન સન્ધિયતી**તિ ઇદં અઞ્ઞેહિ પકરણેહિ અસાધારણં **દિવાદિ**રૂપં.

ધનુ યાચને. માતા હિ તવ ઇરન્ધતિ, વિધરસ્સ હદયં ધનિય્યતિ. ઇદમ્પિ અસાધારણં **દિવાદિ**રૂપં.

ધી અનાદરે. ધીયતે. ધીનો.

યુધ સમ્પહારે. યુજ્ઝતિ. યોધો, યુદ્ધં, ચરણાયુધો, **ય**કારસ્સ **વ**કારભાવે ''આવુધ''ન્તિ રૂપં. તત્ર **ચરણાયુધો**તિ કુક્કુટો.

કુધ કોપે. કુજ્ઝતિ. કોધો, કુજ્ઝના, કુજ્ઝિતત્તં. કુદ્ધો અત્થં ન જાનાતિ, કુદ્ધો ધમ્મં ન પસ્સતિ.

સુધ સોચેય્યે. સોચેય્યં સુચિભાવો. સુજ્ઝતિ. સુદ્ધિ, વિસુદ્ધિ, સુજ્ઝનં, સુદ્ધો, વિસુદ્ધો, પરિસુદ્ધો. કારિતે ''સોધેતિ, સોધકો'' ઇચ્ચાદીનિ.

સિધુ સંરાધને. સિજ્ઝતિ. સિદ્ધિ.

રધ હિંસાયં. રજ્ઝતિ, વિરજ્ઝતિ, અપરજ્ઝતિ. અપરાધો.

રાધ સાધ સંસિદ્ધિયં. રાધયતિ, સાધયતિ. આરાધનં, સાધનં. સપરહિતં સાધેતીતિ **સાધુ**, સપ્પુરિસો. અચ્ચન્તં સાધેતબ્બન્તિ **સાધુ**, લદ્ધકં સુન્દરં દાનસીલાદિ.

વિધ વિજ્ઝને. વિજ્ઝતિ. પટિવિજ્ઝતિ. ખણ વિદ્ધ, વિધુ, વિજ્ઝનકો, વિદ્ધો, પટિવિદ્ધો, વિજ્ઝનં, વેધો, પટિવેધો, વિજ્ઝિત્વા, વિદ્ધા, વિદ્ધાન. કો મં વિદ્ધા નિલીયતિ.

ઇધ વુદ્ધિયં. ઇજ્ઝતિ, સમિજ્ઝતિ. ઇદ્ધિ, ઇજ્ઝનં, સમિજ્ઝનં, ઇદ્ધો. તત્થ **ઇદ્ધી**તિ ઇજ્ઝનં ઇદ્ધિ. ઇજ્ઝન્તિ વા સત્તા એતાય ઇદ્ધા વુદ્ધા ઉક્કંસગતા હોન્તીતિ **ઇદ્ધિ**.

ગિધુ અભિકઙ્ખાયં. ગિજ્ઝતિ, ગિજ્ઝો. ગદ્ધો. ગદ્ધબાધિપુબ્બો. કામગિદ્ધો ન જાનાસિ. ગેધો.

રુધિ આવરણે. રુજ્ઝતિ, વિરુજ્ઝતિ, પટિવિરુજ્ઝતિ. વિરોધકો, વિરુદ્ધો. રોધો, વિરોધો, પટિવિરોધો, અનુવિરોધો.

અનુવિધા અનુકરણે. **અનુવિ**પુબ્બો **ધા**ધાતુ અનુક્રિયાયં વત્તતિ. પુરિસો અઞ્ઞસ્સ પુરિસસ્સ ક્રિયં અનુવિધીયતિ તત્રાયં પાળિ –

દૂસિતો ગિરિદત્તેન, હયો સામસ્સ પણ્ડવો;
પોરાણં પકતિં હિત્વા, તસ્સેવાનુવિધીયતી''તિ.

ઇદમ્પિ અસાધારણં **દિવાદિ**રૂપં.

અનુરુધ કામે. **કામો** ઇચ્છા. **અનુ**પુબ્બો **રુધ**ધાતુ ઇચ્છાયં વત્તતિ. અનુરુદ્ધો, અનુરોધો. અનુસ્માતિ કિં વિરોધો.

તત્થ **અનુરુદ્ધો**તિ અનુરુજ્ઝતિ પણીતં પણીતં વત્થું કામેતીતિ અનુરુદ્ધો. **અનુરોધો**તિ અનુકૂલતા. અયં પાળિ ''સો ઉપ્પન્નં લાભં અનુરુજ્ઝતિ, અલાભે પટિવિરુજ્ઝતી''તિ.

બ્યધ તાળને. બ્યજ્ઝતિ. બ્યાધો. **બ્યાધો**તિ લુદ્દો. તં તં મિગં બ્યજ્ઝતિ તાળેતિ હિંસતીતિ **બ્યાધો**.

ગુધ પરિવેઠને. ગુજ્ઝતિ. ગોધા.

મન ઞાણે. મઞ્ઞતિ, અવમઞ્ઞતિ, અતિમઞ્ઞતિ. સેય્યાદિવસેન મઞ્ઞતીતિ **માનો**. ''મઞ્ઞના, મઞ્ઞિતત્તં, માનો, અહઙ્કારો, ઉન્નતિ, કેતુ, પગ્ગહો, અવલેપો''તિ પરિયાયા.

જન જનને. સકમ્મકોયં ધાતુ. ''જઞ્ઞતી''તિમસ્સ રૂપં, કરોતીતિ અત્થો. કારિતે – જનેસિ કુસ્સતી મમં. જનયતિ, સુખં જનેતિ, જનયતીતિ **જનકો**, પિતા, યો કોચિ વા નિબ્બત્તેતા. પુથુ કિલેસે જનેતીતિ **પુથુજ્જનો**. તત્થ ''જનેતિ જનયતી''તિ રૂપાનિ **ચુરાદિ**ગણં પત્વા સુદ્ધકત્તુરૂપાનિ ભવન્તિ. કરોતીતિ હિ તેસં અત્થો. હેતુકત્તુવસેનપિ તદત્થો વત્તબ્બો ''નિબ્બત્તેતી''તિ.

જની પાતુભાવે. **ઈ**કારન્તોયં અકમ્મકો ધાતુ, **વિ**પુબ્બો ચે, સકમ્મકો. પુત્તો જાયતિ, જાતો. પુથુ કિલેસા જાયન્તિ એત્થાતિ **પુથુજ્જનો**. જનનં જાતિ, ''સઞ્જાતિ, નિબ્બત્તિ, અભિનિબ્બત્તિ, ખન્ધાનં પાતુભાવો''તિ પરિયાયા. ઇત્થી પુત્તં વિજાયતિ, ઇત્થી પુત્તં વિજાતા. સો પુરિસો વિજાતમાતુયાપિ અમનાપો. ઉપવિજઞ્ઞા ઇત્થી. કારિતે ''જાપેતિ, જાપયતિ. અત્થજાપિકા પઞ્ઞા''તિ રૂપાનિ.

હન હિંસાયં. ઇધ **હિંસા**વચનેન ઘટ્ટનં ગહેતબ્બં. સદ્દો સોતમ્હિ હઞ્ઞતિ. પટિહઞ્ઞતિ. બુદ્ધસ્સ ભગવતો વોહારો લોકિલે સોતે પટિહઞ્ઞતિ. ઇમાનિ કત્તુપદાનિ. **ભૂવાદિ**ગણં પન પત્વા ''લોહેન વે હઞ્ઞતિ જાતરૂપં, ન જાતરૂપેન હનન્તિ લોહ''ન્તિ **પાળિયં** ''હઞ્ઞતી''તિ પદં કમ્મપદં, જાતરૂપં લોહેન કમ્મારેહિ હઞ્ઞતીતિ અત્થો. ''હનન્તી''તિ પદં કત્તુપદં, લોહં જાતરૂપેન કમ્મારા હનન્તીતિ હિ અત્થો. એત્થ **હનનં** પહરણન્તિ ગહેતબ્બં.

રુપ રુપ્પને. **રુપ્પનં** કુપ્પનં ઘટ્ટનં પીળનં. રુપ્પતિ. રૂપં, રુપ્પનં. ઇમસ્સ પન ''**રૂપ** રૂપક્રિયાય''ન્તિ **ચુરાદિ**ગણે ઠિતસ્સ ''રૂપેતિ રૂપયતી''તિ રૂપાનિ ભવન્તિ.

તત્થ **રૂપ**ન્તિ કેનટ્ઠેન રૂપં? રુપ્પનટ્ઠેન રૂપં. વુત્તઞ્હેતં ભગવતા ''કિઞ્ચ ભિક્ખવે રૂપં? રુપ્પતીતિ ખો ભિક્ખવે તસ્મા 'રૂપ'ન્તિ વુચ્ચતિ. કેન રુપ્પતિ? સીતેનપિ રુપ્પતિ, ઉણ્હેનપિ રુપ્પતિ, જિઘચ્છાયપિ રુપ્પતિ, પિપાસાયપિ

રુપ્પતિ, ડંસમકસવાતાતપસરીસપસમ્ફસ્સેનપિ રુપ્પતિ, રુપ્પતીતિ ખો ભિક્ખવે તસ્મા ‘રુપ’ન્તિ વુચ્ચતી’’તિ.

તત્થ **રુપ્પતી**તિ કુપ્પતિ ઘટ્ટિયતિ પીળિયતિ, ભિજ્જતીતિ અત્થો. **ભિજ્જતી**તિ વિકારં આપજ્જતિ, વિકારાપત્તિ ચ સીતાદિસન્નિપાતે વિસદિસરૂપપ્પવત્તિયેવ. એત્થ ચ **કુપ્પતી**તિ એતેન કત્તુઅત્થે રૂપપદસિદ્ધિં દસ્સેતિ, **ઘટ્ટિયતિ પીળિયતી**તિ એતેહિ કમ્મત્થે. કોપાદિક્રિયાયેવ હિ રુપ્પનક્રિયાતિ, સો પન કત્તુભૂતો કમ્મભૂતો ચ અત્થો ભિજ્જમાનો નામ હોતીતિ ઇમસ્સ અત્થસ્સ દસ્સનત્થં “**ભિજ્જતીતિ અત્થો**”તિ વુત્તં.

અથ વા **રુપ્પતીતિ રૂપ**ન્તિ કમ્મકત્તુત્થે રૂપપદસિદ્ધિ વુત્તા. વિકારો હિ રુપ્પનન્તિ વુચ્ચતિ, તેનેવ **ભિજ્જતીતિ અત્થો**તિ કમ્મકત્તુત્થેન **ભિજ્જતી**તિ સદ્દેન અત્થં દસ્સેતિ. તત્થ યદા કમ્મત્થે ‘‘રુપ્પતી’’તિ પદં, તદા ‘‘સીતેના’’તિઆદિ કત્તુઅત્થે કરણવચનં. યદા પન ‘‘રુપ્પતી’’તિ પદં કત્તુઅત્થે કમ્મકત્તુઅત્થે વા, તદા હેતુમ્હિ કરણવચનં દટ્ઠબ્બં.

રૂપસદ્દો ખન્ધ ભવ નિમિત્ત પચ્ચય સરીર વણ્ણસણ્ઠાનાદીસુ અત્થેસુ વત્તતિ. અયઞ્હિ ‘‘યં કિઞ્ચિ રૂપં અતીતાનાગતપચ્ચુપ્પન્ન’’ન્તિ એત્થ રૂપક્ખન્ધે વત્તતિ. ‘‘રૂપૂપપત્તિયા મગ્ગં ભાવેતી’’તિ એત્થ રૂપભવે. ‘‘અજ્ઝત્તં અરૂપસઞ્ઞી બહિદ્ધારૂપાનિ પસ્સતી’’તિ એત્થ કસિણનિમિત્તે. ‘‘સરૂપા ભિક્ખવે ઉપ્પજ્જન્તિ પાપકા અકુસલા ધમ્મા, નો અરૂપા’’તિ એત્થ પચ્ચયે. ‘‘આકાસો પરિવારિતો રૂપન્ત્વેવ સઙ્ખં ગચ્છતી’’તિ એત્થ સરીરે. ‘‘ચક્ખુઞ્ચ પટિચ્ચ રૂપે ચ ઉપ્પજ્જતિ ચક્ખુવિઞ્ઞાણ’’ન્તિ એત્થ વણ્ણે. ‘‘રૂપપ્પમાણો રૂપપ્પસન્નો’’તિ એત્થ સણ્ઠાને. ઇચ્ચેવં –

ખન્ધે ભવે નિમિત્તે ચ, સરીરે પચ્ચયેપિ ચ;
વણ્ણે સણ્ઠાનઆદિમ્હિ, **રૂપ**સદ્દો પવત્તતિ.

કુપ કોપે. કુપ્પતિ. કુપ્પન્તિ વાતસ્સપિ એરિતસ્સ. કોપો, પકોપો. વચીપકોપં રક્ખેય્ય.

તપ સન્તાપે. તપ્પતિ, સન્તપ્પતિ. સન્તાપો.

તપ પીણને. તપ્પતિ. તપ્પનં.

દપ હાસે. દપ્પતિ.

દીપ દિત્તિયં. દિપ્પતિ. દીપો.

લુપ અદસ્સને. લુપ્પનં, લોપો, લુત્તિ.

ખિપ પેરણે. ખિપ્પતિ. ખિપ્પં.

લુભ ગિદ્ધિયં. લુબ્ભતિ. અત્તનોયેવ જણ્ણુકં ઓલુબ્ભ તિટ્ઠતિ. લુબ્ભનં, લોભો, લુબ્ભિત્વા, લુબ્ભિત્વાન, લુબ્ભિય, લુબ્ભિયાન, ઓલુબ્ભિત્વા, ઓલુબ્ભિત્વાન, ઓલુબ્ભિય, ઓલુબ્ભિયાન, લુબ્ભિતું, ઓલુબ્ભિતું.

તત્થ **લોભો**તિ લુબ્ભન્તિ તેન સત્તા, સયં વા લુબ્ભતિ, લુબ્ભનમત્તમેવ વા તન્તિ લોભો. એત્થ પન ‘‘લોભો લુબ્ભના લુબ્ભિતત્તં રાગો તણ્હા તસિણા મુચ્છા એજા વનં વનથો’’ ઇચ્ચાદીનિ લોભસ્સ બહુનામાનિ વેદિતબ્બાનિ.

ખુભ સઞ્ચલને. ખુબ્ભતિ, સંખુબ્ભતિ. ખુબ્ભિત્થનગરં. સઙ્ખોભો. કારિતે – ખોભેતિ, ખોભયતિ.

સમુ ઉપસમે. ચિત્તં સમ્મતિ, ઉપસમ્મતિ, વૂપસમ્મતિ, સમણો, સન્તિ, સન્તો.

એત્થ **સમણો**તિ સમ્મતિ સન્તચિત્તો ભવતીતિ સમણો. કારિતવસેન પન કિલેસે સમેતિ ઉપસમેતીતિ **સમણો**તિ નિબ્બચનં દટ્ઠબ્બં. તથા હિ ‘‘યં સમેતીતિ ઇદં અરિયં. સમયતીતિધ સત્તાન’’ન્તિ દ્વે કારિતરૂપાનિ.

સમુ ખેદે નિરોધે ચ. **ખેદો**. કિલમનં. **નિરોધો** અભાવગમનં. અદ્ધાનમગ્ગપ્પટિપન્નસ્સ કાયો સમ્મતિ. અગ્ગિ સમ્મતિ. સન્તો.

સન્તસદ્દો ‘‘દીઘં સન્તસ્સ યોજન’’ન્તિઆદીસુ કિલન્તભાવે આગતો. ‘‘અયઞ્ચ વિતક્કો અયઞ્ચ વિચારો સન્તા હોન્તિ સમિતા’’તિઆદીસુ નિરુદ્ધભાવે. ‘‘અધિગતો ખો મ્યાયં ધમ્મો ગમ્ભીરો દુદ્દસો દુરનુબોધો સન્તો પણીતો’’તિઆદીસુ સન્તઞાણગોચરતાયં. ‘‘ઉપસન્તસ્સ સદા સતીમતો’’તિઆદીસુ કિલેસવૂપસમે. ‘‘સન્તો હવે સબ્ભિ પવેદયન્તી’’તિઆદીસુ સાધૂસુ. ‘‘પઞ્ચિમે ભિક્ખવે મહાચોરા સન્તો સંવિજ્જમાના’’તિઆદીસુ અત્થિભાવે. એત્થેતં વુચ્ચતિ –

‘‘કિલન્તત્તે નિરુદ્ધત્તે, સન્તધીગોચરત્તને;
કિલેસૂપસમે ચેવ, અત્થિભાવે ચ સાધુસુ;
ઇમેસુ છસુ ઠાનેસુ, **સન્ત**સદ્દો પનાગતો’’તિ.

દમુ દમને. દમ્મતિ. દન્તો, દમો, દમનં. કારિતે ‘‘ચિત્તં દમેતિ, દમયતી’’તિ રૂપાનિ.

તત્થ **દમો**તિ ઇન્દ્રિયસંવરાદીનં એતં નામં. ‘‘સચ્ચેન દન્તો દમસા ઉપેતો. વેદન્તગૂ વુસિતબ્રહ્મચરિયો’’તિ એત્થ હિ ઇન્દ્રિયસંવરો ‘‘દમો’’તિ વુત્તો. ‘‘યદિ સચ્ચા દમા ચાગા, ખન્ત્યા ભિય્યોધ વિજ્જતી’’તિ એત્થ પઞ્ઞા ‘‘દમો’’તિ વુત્તા. ‘‘દાનેન દમેન સંયમેન સચ્ચવજ્જેના’’તિ એત્થ ઉપોસથકમ્મં ‘‘દમો’’તિ વુત્તં. ‘‘દમુપસમેના’’તિ એત્થ ખન્તિ ‘‘દમો’’તિ વુત્તા. ઇચ્ચેવં –

‘‘ઇન્દ્રિયસંવરો પઞ્ઞા, ખન્તિ ચાપિ ઉપોસથો;
ઇમે અત્થા પવુચ્ચન્તિ, **દમ**સદ્દેન સાસને’’તિ.

યા ગતિપાપુણેસુ. યાયતિ, યાયન્તિ. પરિયાયો. યાયમાનો મહારાજા, અદ્ધા સીદન્તરે નગે. યાયન્તો. યાયન્તમનુયાયતિ. યાતાનુયાયી. યાયિતું, યાયિત્વા ઇચ્ચાદીનિ.

એત્થ **પરિયાય**સદ્દસ્સ અત્થુદ્ધારો વુચ્ચતે, **પરિયાય**સદ્દો વારદેસનાકારણેસુ સમન્તતો ગન્તબ્બટ્ઠાને ચ સદિસે ચ વત્તતિ. ‘‘કસ્સ નુ ખો આનન્દ અજ્જ પરિયાયો ભિક્ખુનિયો ઓવદિતુ’’ન્તિઆદીસુ હિ વારે વત્તતિ.

‘‘મધુપિણ્ડિકપરિયાયોતિનં ધારેહી’’તિઆદીસુ દેસનાયં. ‘‘ઇમિનાપિ ખો તે રાજઞ્ઞ પરિયાયેન એવં હોતૂ’’તિઆદીસુ કારણે. ‘‘પરિયાયપથો’’તિઆદીસુ સમન્તતો ગન્તબ્બટ્ઠાને. ‘‘**કોપસદ્દો** ખોભપરિયાયો’’તિઆદીસુ સદિસે વત્તતિ. ઇચ્ચેવં –

પરિયાયરવો વાર-દેસનાકારણેસુ ચ;
સમન્તતોવ ગન્તબ્બ-ટ્ઠાને ચ સદિસે સિયા.

રિ વસને. રિયતિ.

વિલી વિલીનભાવે. સપ્પિ વિલીયતિ. કારિતે વિલાપયતિ.

વા ગતિગન્ધનેસુ. વાયતિ. વાયો, વાતો.

સિવુ તન્તસન્તાને. સિબ્બતિ, સંસિબ્બતિ. સિબ્બં, સિબ્બન્તો. કારિતે – સિબ્બેતિ, સિબ્બયતિ, સિબ્બાપેતિ, સિબ્બાપયતિ.

સિવુ ગતિસોસનેસુ. સિબ્બતિ.

ધિવુ ખિવુ નિદસ્સને. ધિબ્બતિ. ખિબ્બતિ.

સા તનુકરણે. સિયતિ, સિયન્તિ.

સા અન્તકમ્મનિ. સિયતિ અનવસેસતો માનં સિયતિ સમુચ્છિન્દતીતિ અગ્ગમગ્ગો **માનસન્તિ** હિ વુત્તં.

સા અસ્સાદને. રસં સાયતિ. સાયિતં, સાયનં.

સિ પાણિપ્પસવે. સૂયતિ, પસૂયતિ. પસૂતા ગાવી.

કુસુ હરણદિત્તીસુ. કુસયતિ.

સિલિસ આલિઙ્ગને. સિલિસ્સતિ. સિલેસો.

કિલિસ ઉપતાપે. કિલિસ્સતિ, સંકિલિસ્સતિ. કિલેસો, સંકિલેસો. ઇકારલોપે ક્લિસ્સતિ ક્લેસો ઇચ્ચાદીનિ. અપિચ મલીનતાપિ **કિલિસસદ્દેન** વુચ્ચતિ, કિલિટ્ઠવત્થં પરિદહતિ. ‘‘ચિત્તેન સંકિલિટ્ઠેન, સંકિલિસ્સન્તિ માણવા’’તિઆદીસુ ધાતૂનં અનેકત્થતાય.

મસ અપ્પીભાવે ખમાયઞ્ચ. મસ્સતિ.

લીસ અપ્પીભાવે. લિસ્સતિ. લેસો. ‘‘લિસ લેસને’’તિપિ પઠન્તિ આચરિયા.

તસ પિપાસાયં. તસ્સતિ, પરિતસ્સતિ. પરિતસ્સના, તસિણા, તસિતો.

દુસ દોસને. દુસ્સતિ. દોસો, દોસનં, દોસિતો.

દુસ અપ્પીતિયં. દુસ્સતિ, પદુસ્સતિ. દોસો, પદોસો, દુટ્ઠો, પદુટ્ઠો, દૂસકો, દૂસિતો, દૂસના.

અસુ ખેપે. ખેપો ખિપનં. અસ્સતિ. નિરસ્સતિઆદિયતિ ચ ધમ્મં. ઇસ્સાસો.

એત્થ ચ **નિરસ્સતી**તિ છડ્ડેતિ સત્થારં તથા ધમ્મક્ખાનાદીનિ. **ઇસ્સાસો**તિ ઉસું અસ્સતિ ખિપતીતિ ઇસ્સાસો, ધનુગ્ગહો.

યસુ પયતને. યસ્સતિ. નિયસકમ્મં.

એત્થ ચ યેન વિનયકમ્મેન ''નિસ્સાય તે વત્થબ્બ''ન્તિ નિયસ્સિયતિ ભજાપિયતીતિ નિયસો બાલં, તં નિયસકમ્મં નામ. ''કરોહિ મે યક્ખ નિયસકમ્મ''ન્તિ એત્થ પન નિગ્ગહકમ્મં નિયસકમ્મં નામ.

ભસ્સ ભસ્સને. ભસ્સતિ. ભસ્સં, ભસ્સકારકો.

વસ સદ્દે. સકુણો વસ્સતિ. અધમો મિગજાતાનં, સિઙ્ગાલો તાત વસ્સતિ. મણ્ડૂકો વસ્સતિ.

નસ અદસ્સને. નસ્સનધમ્મં નસ્સતિ. પનસ્સતિ. વિનસ્સતિ. નસ્સ વસલિ, ચર પિરે વિનસ્સ. નટ્ઠો, વિનટ્ઠો. કારિતે – નાસેતિ, નાસયતિ.

સુસ સોસને. પણ્ણં સુસ્સતિ. કારિતે – વાતો પણ્ણં સોસેતિ, સોસયતિ. કમ્મે – વાતેન પણ્ણં સોસિયતિ. ભાવે ક્રિયાપદમપ્પસિદ્ધં. સોસો, સુક્ખં કટ્ઠં. સુસ્સં, સુસ્સન્તો. સુસ્સમાનો દહદો.

તુસ તુટ્ઠિયં. તુસ્સતિ, સન્તુસ્સતિ. સન્તુટ્ઠિ, સન્તોસો, તોસનં, તુટ્ઠબ્બં, તુસ્સિતબ્બં, તુસિતા. કારિતે ''તોસેતિ'' ઇચ્ચાદીનિ.

હા પરિહાનિયં. હાયતિ, પરિહાયતિ. હાયન્તિ તત્થ વળવા. ભાવે ''ભયં વા છમ્ભિતત્તં વા લોમહંસો વા, સો પહીયિસ્સતી''તિ ચ ''રાગો પહીયતી''તિ ચ રૂપં. કમ્મે ક્રિયાપદમપ્પસિદ્ધં. ''રાગો પહીયતી''તિ ઇદં પન ''**હા** ચાગે''તિ વુત્તસ્સ **ભૂવાદિ**ગણિકધાતુસ્સ રૂપં ''રાગં પજહતી''તિ કત્તુપદસ્સ દસ્સનતો.

નહ બન્ધને. નય્હતિ. ઉપનય્હતિ. સન્નય્હતિ. સન્નાહો. સન્નદ્ધો.

મુહ વેચિત્તે. મુય્હતિ, સમ્મુય્હતિ, પમુય્હતિ. મોહો, પમોહો. મૂળ્હો. મોમૂહો પુરિસો. મોમૂહં ચિત્તં. કારિતે – મોહેતિ. પમોહકો. એત્થ ચ **મોમૂહો**તિ અવિસદતાય મોમૂહો, મહામૂળ્હોતિ અત્થો.

સહ સુહ સત્તિયં. સય્હતિ. સુય્હતિ.

ન્હા સોચેય્યે. ન્હાયતિ, અપ્પક્ખરાનં બહુભાવે નહાયતિ. નહાયિત્વા, ન્હાયિત્વા. નહાનં, ન્હાનં. સીસં ન્હાતો. એત્થ ચ **સીસં ન્હાતો**તિ સીસં ધોવિત્વા ન્હાતોતિ અત્થો ગહેતબ્બો પોરાણેહિ અનુમતત્તા.

સિનિહ પીતિયં. સિનિય્હતિ. સિનેહકો, સિનેહિતો, સિનિદ્ધો. પુત્તે સિનેહો અજાયથ. ઇકારલોપેન સ્નેહો. તથા હિ ‘‘નિસ્નેહમભિકઙ્ખામી’’તિ પાળિ દિસ્સતિ.

વિરિળ લજ્જાયં ચોદને ચ. વિરિળિતો. લજ્જાવસેન અત્થો પસિદ્ધો, ન ચોદનાવસેન. તથા હિ ‘‘**વિરિળિતો**તિ લજ્જિતો’’તિ અત્થસંવણ્ણકા ગરૂ વદન્તિ ‘‘લજ્જનાકારપ્પત્તો’’તિ ચ.

દિવાદી એત્તકા દિટ્ઠા, ધાતવો મે યથાબલં;
સુત્તેસ્વઞ્ઞેપિ પેક્ખિત્વા, ગણ્હવ્હો અત્થયુત્તિતોતિ.

દિવાદિગણોયં.

સ્વાદિગણિક

સુ સવને. ‘‘સુણોતિ, સુણાતિ. સુણિંસુ. પટિસ્સુણિ, પટિસ્સુણિંસુ. અસ્સોસિ, અસ્સોસું. પચ્ચસ્સોસિ, પચ્ચસ્સોસું’’ ઇચ્ચાદીનિ, ‘‘સુણિસ્સતિ, સોસ્સતિ’’ ઇચ્ચાદીનિ ચ ભવન્તિ. અબ્ભાસવિસયે ‘‘સુસ્સૂસતિ, સુસ્સૂસા’’ ઇચ્ચાદીનિ. અનબ્ભાસવિસયે – સાવકો, સોતો, સુણં, સુણન્તો, સુણમાનો, સુય્યમાનો, સવનં, સુતં. અસુયિત્થાતિ વા સુતં. સુતવા, સોતં, સોણો, સુણિતું, સોતું. સુણિત્વા, સુણિય, સુણિયાન, સુત્વા, સુત્વાન. કારિતે – સાવેતિ, સાવયતિ. કમ્મે – સદ્દો સુય્યતિ, સૂયતિ ચ. ભાવે પદરૂપમપ્પસિદ્ધં.

તત્થ **સાવકો**તિ અન્તેવાસિકો, સો દુવિધો આગતપ્ફલો અનાગતપ્ફલો ચ, તત્થ આગતપ્ફલો સવનન્તે અરિયાય જાતિયા જાતોતિ ‘‘સાવકો’’તિ વુચ્ચતિ, ઇતરો ગરૂનં ઓવાદં સુણાતીતિ ‘‘સાવકો’’તિ. સાવકો, અન્તેવાસિકો, સિસ્સોતિ પરિયાયા.

એત્થ **સુત**સદ્દસ્સ અત્થુદ્ધારં વદામ સદ્ધિં **સોત**સદ્દસ્સ અત્થુદ્ધારેન. **સુત**સદ્દો સઉપસગ્ગો અનુપસગ્ગો ચ અનુપપદેન, **સુત**સદ્દો ચ –

ગમને વિસ્સુતે તિન્તે, નિયોગો’પચિતેપિ ચ;
સદ્દે ચ સોતદ્વારાનુ-સારઞાતેસુ દિસ્સતિ.

તથા હિ ‘‘સેનાય પસુતો’’તિઆદીસુ ગચ્છન્તોતિ અત્થો. ‘‘સુતધમ્મસ્સ પસ્સતો’’તિઆદીસુ વિસ્સુતધમ્મસ્સાતિ અત્થો. ‘‘અવસ્સુતા અવસ્સુતસ્સ પુરિસપુગ્ગલસ્સા’’તિઆદીસુ તિન્તસ્સાતિ અત્થો. ‘‘યે ઝાનપ્પસુતા ધીરા’’તિઆદીસુ અનુયુત્તાતિ અત્થો. ‘‘તુમ્હેહિ પુઞ્ઞં પસુતં અનપ્પક’’ન્તિઆદીસુ ઉપચિતન્તિ અત્થો. ‘‘દિટ્ઠં સુતં મુતં વિઞ્ઞાત’’ન્તિઆદીસુ સદ્દોતિ અત્થો. ‘‘બહુસ્સુતો હોતિ સુતધરો સુતસન્નિચયો’’તિઆદીસુ સોતદ્વારાનુસારવિઞ્ઞાતધમ્મધરોતિ અત્થો.

સોતસદ્દોપિ અનેકત્થપ્પભેદો. તથા હેસ –

મંસવિઞ્ઞાણઞાણેસુ, તણ્હાદીસુ ચ દિસ્સતિ;
ધારાયં અરિયમગ્ગે, ચિત્તસન્તતિયમ્પિ ચ.

‘‘સોતાયતનં , સોતધાતુ, સોતિન્દ્રિય’’ન્તિઆદીસુ **સોત**સદ્દો મંસસોતે દિસ્સતિ, ‘‘સોતેન સદ્દં સુત્વા’’તિઆદીસુ સોતવિઞ્ઞાણે. ‘‘દિબ્બાય સોતધાતુયા’’તિઆદીસુ ઞાણસોતે. ‘‘યાનિ સોતાનિ લોકસ્મિન્તિ, યાનિ એતાનિ સોતાનિ મયા કિત્તિતાનિ પકિત્તિતાનિ આચિક્ખિતાનિ દેસિતાનિ પઞ્ઞપિતાનિ પટ્ઠપિતાનિ વિવરિતાનિ વિભત્તાનિ ઉત્તાનીકતાનિ પકાસિતાનિ. સેય્યથિદં? તણ્હાસોતો દિટ્ઠિસોતો કિલેસસોતો દુચ્ચરિતસોતો અવિજ્જાસોતો’’તિઆદીસુ પઞ્ચસુ ધમ્મેસુ. ‘‘અદ્દસા ખો ભગવા મહન્તં દારુક્ખન્ધં ગઙ્ગાય નદિયા સોતેન વુય્હમાન’’ન્તિઆદીસુ ઉદકધારાયં. ‘‘અરિયસ્સેતં આવુસો અટ્ઠઙ્ગિકસ્સ મગ્ગસ્સ અધિવચનં, યદિદં સોતો’’તિઆદીસુ અરિયમગ્ગે. ‘‘પુરિસસ્સ ચ વિઞ્ઞાણસોતં પજાનાતિ ઉભયતો અબ્બોચ્છિન્નં ઇધલોકે પતિટ્ઠિતઞ્ચ પરલોકે પતિટ્ઠિતઞ્ચા’’તિઆદીસુ ચિત્તસન્તતિયન્તિ.

સોણોતિ સુનખો. સો હિ સામિકસ્સ વચનં સુણાતીતિ સોણોતિ વુચ્ચતિ.

ઇમાનિ તદભિધાનાનિ –

સુનખો સારમેય્યો ચ, સુણો સૂનો ચ કુક્કુરો;
સોણો સ્વાનો સુવાનો ચ, સાળુરો મિગદંસનો.

સા સુનિધાતિ’મે સદ્દા, પુમાનેસુ પવત્તરે;
સુનખી કુક્કુરી સી’તિ, ઇમે ઇત્થીસુ વત્તરે.

સુનખા સારમેય્યાતિ, આદિ બહુવચો પન;
પવત્તતિ પુમિત્થીસુ, અઞ્ઞત્રાપિ અયં નયો;

કુક્કુરોતિ અયં તત્થ, બાલકાલે રવેન વે;
મહલ્લકેપિ સુનખે, રૂળ્હિયા સમ્પવત્તતિ.

તથા હિ અટ્ઠકથાચરિયા **કુક્કુરજાતકે** ‘‘યે કુક્કુરા રાજકુલમ્હિ વટ્ઠા, કોલેય્યકા વણ્ણબલૂપપન્ના’’તિઇમસ્મિંપદેસે એવમત્થં વણ્ણયિંસુ ‘‘યે કુક્કુરાતિ યે સુનખા. યથા હિ તરુણોપિ પસ્સાવો પૂતિમુત્તન્તિ તદહુજાતોપિ સિઙ્ગાલો ‘‘જરસિઙ્ગાલો’તિ, કોમલાપિ ગળાચીલતા ‘પૂતિલતા’તિ, સુવણ્ણવણ્ણોપિ કાયો ‘પૂતિકાયો’તિ વુચ્ચતિ, એવમેવ વસ્સસતિકોપિ સુનખો ‘કુક્કુરો’તિ વુચ્ચતિ, તસ્મા મહલ્લકા કાયૂપપન્નાપિ તે ‘કુક્કુરા’ત્વેવ વુત્તા’’તિ.

કિ હિંસાયં. કિણોતિ, કિણાતિ, કિણન્તિ.

સક સામત્થિયે. સમત્થભાવો **સામત્થિયં**, યથા દક્ખિયં. સક્કુણાતિ, સક્કુણન્તિ. અસક્ખિ. સક્ખિસ્સતિ. સક્કો. સક્કી.

એત્થ **સક્કો**તિ દેવરાજા. સો હિ પરહિતં સકહિતઞ્ચ કાતું સક્કુણાતીતિ સક્કો. અપિચ સક્યકુલજાતો યો કોચિપિ. તથા હિ ‘‘અથ ખો મહાનામો સક્કો’’તિઆદિ વુત્તં. ‘‘ભગવન્તઞ્ચ પિઙ્ગિયો મં સક્ક સમુદ્ધરાહીતિ આલપિ. સક્યા વત ભો કુમારા પરમસક્યા વત ભો કુમારા’’તિ વચનમુપાદાય સબ્બેપિ સક્યકુલે જાતા ‘‘સક્યા’’તિ ચ

‘‘સાકિયા’’તિ ચ ‘‘સક્કા’’તિ ચ વુચ્ચન્તિ. એત્થ **સ્વાદિ**ત્તેપિ અનેકસ્સરધાતુતો એકોવ ઉણાપચ્ચયો હોતિ, ન ણુ ણાપચ્ચયાતિ દટ્ઠબ્બં.

ખી ખયે. ખીણોતિ. ખીણાતિ. ખીણા જાતિ. ખીણો. અયોગા ભૂરિસઙ્ખયો.

ગે સદ્દે. ગિણોતિ, ગિણાતિ.

ચિ ચયે. **ણ**કારસ્સ **ન**કારત્તં. પાકારં ચિનોતિ. ચિતં કુસલં. ચેતો પુગ્ગલો.

રુ ઉપતાપે. રુણોતિ, રુણાતિ.

રાધ સાધ સંસિદ્ધિયં. રાધુણાતિ. સાધુણાતિ. રાધનં. આરાધનં. સાધનં.

પી પીતિયં. પીણોતિ, પીણાતિ. પીતિ, પિયો.

અપ પાપુણે સમ્ભુ ચ. પાપુણોતિ, પાપુણાતિ. પત્તો. સબ્બઞ્ઞુતં સત્થા પત્તો. સમ્પત્તો યમસાધનં. સમ્ભુણાતિ, ન કિઞ્ચિ અત્થં અભિસમ્ભુણાતિ. સમ્ભુણન્તો, અભિસમ્ભુણમાનો.

તત્થ **પત્તો**તિ **પ**સદ્દો ઉપસગ્ગો ‘‘પપ્પોતી’’તિ એત્થ **પ**સદ્દો વિય. તથા હિ ‘‘પત્તો’’તિ એત્થ પાપુણીતિ અત્થે **પ**પુબ્બસ્સ **અપ**ધાતુસ્સ **પ**કારે લુત્તે **ત**પચ્ચયસ્સ દ્વિભાવો ભવતિ. તત્થ **ન અભિસમ્ભુણાતી**તિ ન સમ્પાપુણાતિ, ન સાધેતીતિ વુત્તં હોતિ.

ખિપ ખેપે. ખિપુણાતિ. ખિપ્પં. **ખિપ્પન્તિ** મચ્છપઞ્જરો.

આપ બ્યાપને. આપુણાતિ. આપો.

મિ પક્ખેપને. મિનોતિ. મિત્તો.

એત્થ ચ સબ્બગુય્હેસુ નિમિયતિ પક્ખિપિયતીતિ **મિત્તો**. ‘‘મિત્તો હવે સત્તપદેન હોતી’’તિ વચનં પન વોહારવસેન વુત્તં, ન અત્થવસેન. વુચ્ચેય્ય ચે, યો કોચિ અવિસ્સાસિકો અત્તનો પટિવિરુદ્ધોપિ ચ મિત્તો નામ ભવેય્ય, ન ચેવં દટ્ઠબ્બં. એવઞ્ચ પન દટ્ઠબ્બં ‘‘સત્તપદવીતિહારમત્તેનપિ સહ ગચ્છન્તો સહ ગચ્છન્તસ્સ પિયવાચાનિચ્છારણેન અઞ્ઞમઞ્ઞં આલાપસલ્લાપકરણમત્તેન મિત્તો નામ હોતીતિ વત્તબ્બં. કિંકારણા? દળ્હવિસ્સાસો મિત્તો નામ ન ભવેય્યાતિ મિત્તસ્સ ગુણપસંસાવસેન એવં વુત્ત’’ન્તિ.

વુ સંવરણે. વુણોતિ, વુણાતિ, સંવુણોતિ, સંવુણાતિ. પણ્ડિતો સીલસંવુતો.

સુ અભિસવે. **અભિસવો** નામ પીળનં મન્થનં સન્ધાનં સિન્હાનં વા. સુણોતિ, સુણાતિ.

સિ બન્ધને. સિનોતિ.

સિ નિસાને. સિણોતિ, સિણાતિ. નિસિતસત્થં.

न हि नूनायं सा खुज्जा, लभति जिव्हाय छेदनं;
सुनिसितेन सत्थेन, एवं दुब्भासितं भणं;

एत्थ **भण**न्ति भणन्ती.

वुस पागब्भिये. **पागब्भियं** नाम कायवाचामनेहि पगब्भभावो. वुसुणाति.

असु ब्यापने. असुणाति. अस्सु.

हि गतिबुद्धीसु उपतापे च. हिनोति.

एत्थ पन असमानन्तत्तेपि समानत्थानं समोधानं वुच्चति.

तिक तिग सघ दिक्ख किवि चिरि जिरि दास दु हिंसायं. तिकुणाति. तिगुणाति. सघुणाति. दिक्खुणाति. किवुणाति . चिरुणाति. जिरुणाति. दासुणाति. दुणोति, दुणातीति रूपानि हिंसावाचकानि भवन्ति.

सुवादी एत्तका दिट्ठा, धातवो मे यथाबलं;
सुत्तेस्वञ्ञेपि पेक्खित्वा, गण्हो अत्थयुत्तितो.

स्वादिगणोयं.

कियादिगणिक

की दब्बविनिमये. **दब्बविनिमयो** कयविक्कयवसेन भण्डस्स परिवत्तनं. किणाति, किणन्ति. विक्किणाति, विक्किणन्ति. केतुं, किणितुं. विक्केतुं, विक्किणितुं. किणित्वा, विक्किणित्वा. कीतं भण्डं. कयो, विक्कयो. विक्किणेय्य हनेय्य वा.

खि गतियं. खिणाति. अतिखिणो सरो. खं, खानि. **न**कारस्स **ण**कारत्तं.

तत्थ **खिणाती**ति गच्छति. **अतिखिनो**ति अतिगतो. अत्रायं पाळि ''सेन्ति चापातिखिणाव, पुराणानि अनुत्थुन''न्ति. तत्थ **चापातिखिणा**'ति चापतो अतिखिणा अतिगता. **अट्ठकथायं** पन ''**चापातिखिणा**ति चापतो अतिखिणा चापा विनिमुत्ताति अत्थो''ति पदत्थविवरणं कतं, तम्पि गतत्थञ्ञेव सन्धाय अधिप्पायत्थवसेन कतन्ति दट्ठब्बं. तत्र **ख**न्ति सग्गो. सो हि कतपुञ्ञेहि गन्तब्बत्ता ''ख''न्ति वुच्चति. **खानी**ति सग्गा.

चि चये. पुञ्ञं चिनाति. पाकारं चिनाति. पारमियो विचिनाति, विचिनति च. पुप्फं ओचिनाति, ओचिनति वा. पचिनाति. पचिनित्वा. चितं कुसलं. चयो सञ्चयो. चितो पाकारो. चिनातीति चेतो, इट्ठकवड्ढकी. यो सत्तो पुञ्ञसञ्चयो . ''सञ्चयो रासि समूहो पिण्डो गणो सङ्घो कदम्बो वग्गो करो घटा''इच्चेवमादयो परियाया.

जि जये. जिनाति, विजिनाति, जिनियति. जेता, जिनो. जितो मारो. मारं जितो. जितवा, जितावी, जितब्बो, जेय्यो, जयनं, जितं, विजितं, जयो, पराजयनं, पराजयो. यस्स जितं नावजीयति. जितमस्स नोयाति कोचि लोके.

જયો હિ બુદ્ધસ્સ સિરીમતો અયં, મારસ્સ ચ પાપિમતો પરાજયો.

તત્થ **જેતા**તિ જિનાતીતિ જેતા, યો કોચિ પુગ્ગલો. અજિનીતિ **જિનો**, સબ્બઞ્ઞૂ ધમ્મરાજા. કિં સો અજિનિ? પાપકે અકુસલે ધમ્મે મારાદિઅરયો ચ. ઇતિ પાપકે અકુસલે ધમ્મે મારાદયો ચ અરયો અજિનીતિ **જિનો**. વુત્તમ્પિ ચેતં –

> ‘‘માદિસા વે જિના હોન્તિ, યે પત્તા આસવક્ખયં;
> જિતા મે પાપકા ધમ્મા, તસ્માહં ઉપક જિનો’’તિ,

‘‘તથાગતો ભિક્ખવે અભિભૂ અનભિભૂતો’’તિ ચ.

જિનસદ્દો હિ કેવલો સબ્બઞ્ઞુમ્હિ પવત્તતિ, સોપપદો પન પચ્ચેકબુદ્ધાદીસુ તમ્હિ ચ યથારહં પવત્તતિ. ‘‘પચ્ચેકજિનો, ઓધિજિનો, અનોધિજિનો, વિપાકજિનો, અવિપાકજિનો’’તિ ઇમાનેત્થ નિદસ્સનપદાનિ.

જિ જાનિયં. જિનાતિ, ન જિનાતિ ન જાપયે, જિનો રથસ્સં મણિકુણ્ડલે ચ, પુત્તે ચ દારે ચ તથેવ જિનો. જિનો ધનઞ્ચ દાસે ચ.

ઞા અવબોધને. જાનાતિ, ઞાયતિ, નાયતિ. અનિમિત્તા ન નાયરે. જઞ્ઞા સો યદિ હાપયે. મા મં જઞ્ઞૂતિ ઇચ્છતિ. ‘‘ઇમે અમ્હાક’’ન્તિ ઞાતબ્બટ્ઠેન ઞાતિ, ઞાતકો. ઞાતિમિત્તા સુહજ્જા ચ. ઞાતકો નો નિસિન્નોતિ. ઞાતબ્બં ઞેય્યં, સઙ્ખારવિકારલક્ખણનિબ્બાનપઞ્ઞત્તિધમ્મા. ઈદિસેસુ ઠાનેસુ **ઞેય્ય**સદ્દો એકન્તેન નપુંસકો, વાચ્ચલિઙ્ગત્તે સબ્બલિઙ્ગિકો, યથા? ઞેય્યો ફસ્સો. ઞેય્યા વેદના. ઞેય્યં ચિત્તં. ઞેય્યો પુરિસો, ઞેય્યા ઇત્થી, ઞેય્યં ધનન્તિ ચ.

થુ અભિત્થવે. થુનાતિ. અભિત્થુનાતિ. થુતિ, અભિત્થુતિ. થવના, અભિત્થવના, થુતો, અભિત્થુતો.

થુ નિત્થુનને. થુનાતિ.

> ઉટ્ઠેહિ રેવતે સુપાપધમ્મે,
> અપારુતદ્વારે અદાનસીલે;
> નેસ્સામ તં યત્થ થુનન્તિ દુગ્ગતા,
> સમપ્પિતા નેરયિકા દુક્ખેન;
> પુરાણાનિ અનુત્થુન’’ન્તિ ચ પયોગો.

દુ હિંસાયં. દુનાતિ. મિત્તદ્દુ. દુમો.

એત્થ **મિત્તદ્દૂ**તિ મિત્તં દુનાતિ હિંસતિ દુબ્ભતીતિ મિત્તદ્દુ. અત્ર ‘‘વેદા ન તાણાય ભવન્તિ તસ્સ, મિત્તદ્દુનો ભૂનહુનો નરસ્સા’’તિ પાળિ નિદસ્સનં. **દુમો**તિ દુનિયતિ ગેહસમ્ભારાદિઅત્થાય હિંસિયતિ છિન્દિયતિ, પણ્ણપુપ્ફાદિઅત્થિકેહિ વા પણ્ણપુપ્ફાદિહરણેન પીળિયતીતિ **દુમો**.

ધૂ કમ્પને. ધુનાતિ. ધૂમો, ધોના, ધોનો, ધુતો. ધુનન્તો વાકચીરાનિ, ગચ્છામિ અમ્બરે તદા.

તત્થ **ધૂમો**તિ ધુનાતિ કમ્પતીતિ ધૂમો. **ધૂમ**સદ્દો કોધે તણ્હાય વિતક્કે પઞ્ચસુ કામગુણેસુ ધમ્મદેસનાયં પકતિધૂમેતિ ઇમેસુ અત્થેસુ વત્તતિ. ‘‘કોધો ધૂમો ભસ્માનિ મોસવજ્જ’’ન્તિ એત્થ હિ કોધે વત્તતિ. ‘‘ઇચ્છા ધૂમાયિતો સદા’’તિ એત્થ તણ્હાયં. ‘‘તેન ખો પન સમયેન અઞ્ઞતરો ભિક્ખુ ભગવતો અવિદૂરે ધૂમાયન્તો નિસિન્નો હોતી’’તિ એત્થ વિતક્કે.

‘‘પઙ્કો ચ કામા પલિપો ચ કામા,
ભયઞ્ચ મેતં તિમુલં પવુત્તં;
રજો ચ ધૂમો ચ મયા પકાસિતો,
હિત્વા તુવં પબ્બજ બ્રહ્મદત્તા’’તિ

એત્થ પઞ્ચસુ કામગુણેસુ. ‘‘ધૂમં કત્તા હોતી’’તિ એત્થ ધમ્મદેસનાયં. ‘‘ધજો રથસ્સ પઞ્ઞાનો, ધૂમો પઞ્ઞાનમગ્ગિનો’’તિ એત્થ પકતિધૂમે. ઇચ્ચેવં –

કોધતણ્હાવિતક્કેસુ, પઞ્ચકામગુણેસુ ચ;
દેસનાયઞ્ચ પકતિ-ધૂમે **ધૂમો** પવત્તતિ.

ધોનાતિ પઞ્ઞા. વુત્તઞ્હેતં **નિદ્દેસે** ‘‘ધોના વુચ્ચતિ પઞ્ઞા, યા પઞ્ઞા પજાનના સમ્માદિટ્ઠિ, કિંકારણા ધોનાતિ વુચ્ચતિ પઞ્ઞા? યં તાય પઞ્ઞાય કાયદુચ્ચરિતં ધુતઞ્ચ ધોતઞ્ચ સન્ધોતઞ્ચ નિદ્ધોતઞ્ચ, વચીદુચ્ચરિતં મનોદુચ્ચરિતં ધુતઞ્ચ ધોતઞ્ચ સન્ધોતઞ્ચ નિદ્ધોતઞ્ચ. તંકારણા ધોના વુચ્ચતિ પઞ્ઞા. અથ વા સમ્માદિટ્ઠિ મિચ્છાદિટ્ઠિં ધુતા ચ ધોતા ચ સન્ધોતા ચ નિદ્ધોતા ચ, તંકારણા ધોના વુચ્ચતિ પઞ્ઞા’’તિ. ‘‘ધોનસ્સ હિ નત્થિ કુહિઞ્ચિ લોકે, પકપ્પિતા દિટ્ઠિ ભવાભવેસૂ’’તિ અયમેત્થ પાળિ નિદસ્સનં . અત્ર ધોના અસ્સ અત્થીતિ ધોનો, તસ્સ ધોનસ્સાતિ નિબ્બચનં. ધાતૂનમનેકત્થતાય **ધૂ**ધાતુ કમ્પનત્થેપિ ધોવનત્થેપિ વત્તતિ.

મુન ઞાણે. મુનાતિ. મોનં, મુનિ. ઇમસ્મિં ઠાને ધાતુયા આખ્યાતત્તે એકન્તેન અન્તલોપો ભવતિ. **સોભિતત્થેરગાથાયં** પન અનાગતવચને **ઉ**કારસ્સ વુદ્ધિવસેન ‘‘અહં મોનેન મોનિસ્સ’’ન્તિ રૂપન્તરઞ્ચ દિસ્સતિ. તત્થ **મોનિસ્સ**ન્તિ જાનિસ્સં. નામત્તે અન્તલોપો ન હોતિ. તત્થ મોનન્તિ કિઞ્ચાપિ ‘‘ન મોનેન મુનિ હોતી’’તિ એત્થ તુણ્હીભાવો ‘‘મોન’’ન્તિ વુચ્ચતિ, તથાપિ ઇધ ‘‘ઞાણે’’તિ વચનતો ન સો અધિપ્પેતો, ઞાણમેવાધિપ્પેતં, તસ્મા મોનેય્યપટિપદાસઙ્ખાતં મગ્ગઞાણમોનમ્પિ ગહેતબ્બં. **મુની**તિ મુનાતિ જાનાતિ હિતાહિતં પરિચ્છિન્દતીતિ મુનિ. અથ વા ખન્ધાદિલોકે તુલં આરોપેત્વા મિનન્તો વિય ‘‘ઇમે અજ્ઝત્તિકા ખન્ધા, ઇમે બાહિરા’’તિઆદિના નયેન ઇમે ઉભો અત્થે મુનાતીતિ **મુનિ**. તેનાહ ભગવા –

‘‘ન મોનેન મુનિ હોતિ, મૂળ્હરૂપો અવિદ્દસુ;
યો ચ તુલંવ પગ્ગય્હ, વરમાદાય પણ્ડિતો.

પાપાનિ પરિવજ્જેતિ, સ મુનિ તેન સો મુનિ;
યો મુનાતિ ઉભો લોકે, મુનિ તેન પવુચ્ચતી’’તિ.

અપરાપેત્થ ભવતિ અત્થવિભાવના. **મુની**તિ મોનં વુચ્ચતિ ઞાણં, કાયમોનેય્યાદીસુ વા અઞ્ઞતરં, તેન સમન્નાગતત્તા પુગ્ગલો ''મુની''તિ વુચ્ચતિ. સો પનેસ અગારિયમુનિ અનગારિયમુનિ સેક્ખમુનિ અસેક્ખમુનિ પચ્ચેકમુનિ મુનિમુનીતિ અનેકવિધો . તત્થ **અગારિયમુની**તિ ગિહિપિ આગતફલો વિઞ્ઞાતસાસનો. **અનગારિયમુની**તિ તથારૂપોવ પબ્બજિતો. **સેક્ખમુની**તિ સત્ત સેક્ખા. **અસેક્ખમુની**તિ ખીણાસવો. **પચ્ચેકમુની**તિ પચ્ચેકબુદ્ધો. **મુનિમુની**તિ સમ્માસમ્બુદ્ધો. તથા હિ **આયસ્માપિ સારિપુત્તો** આહ ''મુનીતિ વુચ્ચતિ તથાગતો અરહં સમ્માસમ્બુદ્ધો''તિ.

પૂ પવને. **પવનં** સોધનં. પુનાતિ. પુઞ્ઞં, પુત્તો, દન્તપોણં.

એત્થ ચ **પુઞ્ઞ**ન્તિ અત્તનો કારકં પુનાતિ સોધેતીતિ પુઞ્ઞં. અથ વા યત્થ સયં ઉપ્પન્નં તંસન્તાનં પુનાતિ વિસોધેતીતિ **પુઞ્ઞં**. કિન્તં? સુચરિતં કુસલકમ્મં. સકમ્મિકત્તા ધાતુસ્સ કારિતવસેન અત્થવિવરણં લબ્ભતિ. **પુત્તો**તિ અત્તનો કુલં પુનાતિ સોધેતીતિ પુત્તો. એવઞ્ચ સતિ હીનજચ્ચાનં ચણ્ડાલાદીનં પુત્તો નામ ન ભવેય્યાતિ ન વત્તબ્બં સદ્દાનમત્થકથનસ્સ નાનપ્પકારેન પવત્તિતો, તસ્મા અત્તનો પિતુ હદયં પૂરેતીતિ પુત્તોતિ એવમાદિનાપિ નિબ્બચનં ગહેતબ્બમેવ. નાનાધાતુવસેનપિ હિ પદાનિ સિદ્ધિં સમુપગચ્છન્તિ.

પુત્તો ચ નામ અત્રજો ખેત્રજો અન્તેવાસિકો દિન્નકોતિ ચતુબ્બિધો. તત્થ અત્તાનં પટિચ્ચ જાતો **અત્રજો** નામ. સયનપીઠે પલ્લઙ્કે ઉરેતિ એવમાદીસુ નિબ્બત્તો **ખેત્રજો** નામ. સન્તિકે સિપ્પુગ્ગણ્હનકો **અન્તેવાસિકો** નામ. પોસાપનત્થાય દિન્નો **દિન્નકો** નામ **દન્તપોણ**ન્તિ દન્તે પુનન્તિ વિસોધેન્તિ એતેનાતિ દન્તપોણં, દન્તકટ્ઠં.

પી તપ્પનકન્તીસુ. પિણાતીતિ **પીતિ**. એત્થ ચ **પીતી**તિ પીણનં પીતિ, તપ્પનં કન્તીતિ ચ વુત્તં હોતિ. ઇદં ભાવવસેન નિબ્બચનં. ઇદં પન હેતુકત્તુવસેન પિણયતીતિ **પીતિ**, તપ્પેતીતિ અત્થો.

સા પનેસા ખુદ્દકાપીતિ ખણિકાપીતિ ઓક્કન્તિકાપીતિ ઉબ્બેગાપીતિ ફરણાપીતીતિ પઞ્ચવિધા હોતિ. તત્થ **ખુદ્દકાપીતિ** સરીરે લોમહંસનમત્તમેવ કાતું સક્કોતિ. **ખણિકાપીતિ** ખણે ખણે વિજ્જુપ્પાદસદિસા હોતિ. **ઓક્કન્તિકાપીતિ** સમુદ્દતીરં વીચિ વિય કાયં ઓક્કમિત્વા ઓક્કમિત્વા ભિજ્જતિ. **ઉબ્બેગાપીતિ** બલવતી હોતિ કાયં ઉદ્ધગ્ગં કત્વા આકાસે લઙ્ઘાપનપ્પમાણા હોતિ. **ફરણાપીતિયા** પન ઉપ્પન્નાય સકલસરીરં ધમિત્વા પૂરિતવત્થિ વિય મહતા ઉદકોઘેન પક્ખન્દપબ્બતકુચ્છિ વિય ચ અનુપરિફુટં હોતિ, એવં પઞ્ચવિધા પીતિ, સા સમ્પિયાયનલક્ખણત્તા ''પિણાતી''તિ પીતીતિ સુદ્ધકત્તુવસેનપિ વત્તું યુજ્જતિ. એત્થ ''પિયાયતિ, પિતા, પિયો, પેમો''તિઆદીનિ **પી**ધાતુયા એવ રૂપાનિ. તત્થ ''પુત્તં પિયાયતીતિ પિતા''તિ વદન્તિ. પિયાયિતબ્બોતિ **પિયો**. પેમનં પેમો.

મા પરિમાણે. મિનાતિ. માનં, પરિમાણં, મત્તં, મત્તા, મનો, વિમાનં, મિનિતબ્બં, મેતબ્બં, છાયા મેતબ્બા. ઈદિસેસુ ઠાનેસુ **અનીય**પચ્ચયો ન લબ્ભતિ.

એત્થ **મનો**તિ એકાય નાળિયા એકાય ચ તુલાય મિનમાનો વિય આરમ્મણં મિનાતિ પરિચ્છિન્દતીતિ મનો. વિસેસતો મિનિયતે પરિચ્છિન્દિયતેતિ **વિમાનં**, દેવાનં પુઞ્ઞબલેન નિબ્બત્તબ્યમ્હં દેવનિકેતં. યં વિમાનં ઉપસોભિતં, પભાસતિમિદં બ્યમ્હન્તિ ચ આદિના થોમિયતિ.

મી હિંસાયં. મિનાતિ. મીનો, કુમીનં.

એત્થ **મીનો**તિ મચ્છો. મચ્છસ્સ હિ ‘‘મીનો મચ્છો અમ્બુજો વારિજો વારિચરો’’તિ અનેકાનિ નામાનિ. વિસેસનામાનિ પન ‘‘અમરો ખલિસો ચન્દકુલો કન્દફલિ ઇન્દફલિ ઇન્દવલો કુલિસો વામિ કુક્કુતલો કણ્ડિકો સકુલો મઙ્ગુરો સિઙ્ગી સતવઙ્કો રોહિતો પાઠીનો કાણો સવઙ્કો પાવુસો’’ ઇચ્ચેવમાદીનિ, ‘‘તિમિ તિમિઙ્ગલો’’ ઇચ્ચેવમાદીનિ ચ ભવન્તિ. **કુમીન**ન્તિ કુચ્છિતેનાકારેન મચ્છે મિનન્તિ હિંસન્તિ એતેનાતિ કુમીનં, મચ્છબન્ધનપઞ્જરો. સો પન પાળિયં **કુમીન**સદ્દેન વુચ્ચતિ. તથા હિ –

> ‘‘વારિજસ્સેવ મે સતો, બન્ધસ્સ કુમિનામુખે;
> અક્કોસતિ પહરતિ, પિયે પુત્તે અપસ્સતો’’તિ

પાળિ દિસ્સતિ.

મૂ બન્ધને. મુનાતિ. મુનિ.

એત્થ **મુની**તિ અત્તનો ચિત્તં મુનાતિ મવતિ બન્ધતિ રાગદોસાદિવસં ગન્તું ન દેતીતિ મુનિ.

રિ ગતિદેસનેસુ. રિકાતિ. રેણુ. **ન**કારસ્સ **ણ**ત્તં.

લી સિલેસે. લિનાતિ, નિલિનાતિ. લીનં, સલ્લીનં, પટિસલ્લાનં.

વી તન્તસન્તાને. વત્થં વિનાતિ. ઇમિના સુત્તેન ચીવરં વિનાહિ. કમ્મે – ઇદં ખો આવુસો ચીવરં મં ઉદ્દિસ્સ વિય્યતિ. વીતં. સુવીતં. અપ્પકં હોતિ વેતબ્બં. કારિતે ‘‘વાયાપેતિ, તન્તવાયેહિ ચીવરં વાયાપેસ્સામા’તિ ચીવરં વાયાપેસું’’ ઇચ્ચેવમાદીનિ ભવન્તિ.

વી હિંસાયં. વિનાતિ. વેણુ. **વેણૂ**તિ વંસો.

લૂ છેદને. લુનાતિ. લોણં, કુસલં, બાલો, લૂતો.

એત્થ ચ **લોણ**ન્તિ લુનાતિ વીતરસભાવં વિનાસેતિ સરસભાવં કરોતીતિ લોણં, લવણં. કુસો વિય હત્થપ્પદેસં અકુસલધમ્મે લુનાતીતિ **કુસલં**, અનવજ્જઇટ્ઠવિપાકલક્ખણો ધમ્મો. દિટ્ઠધમ્મિકસમ્પરાયિકે દ્વે અત્થે લુનાતીતિ **બાલો**, અવિદ્વા. **લૂતો**તિ મક્કટકો વુચ્ચતિ. તસ્સ હિ સુત્તં ‘‘લૂતસુત્ત’’ન્તિ વદન્તિ. યૂસં પાતું પટઙ્ગમક્ખિકાદીનં જીવિતં લુનાતીતિ **લૂતો**.

સિ બન્ધને. સિનાતિ. સીમા, સીસં.

એત્થ **સીમા**તિ સિનીયતે સમગ્ગેન સઙ્ઘેન કમ્મવાચાય બન્ધિયતેતિ સીમા. સા દુવિધા બદ્ધસીમા અબદ્ધસીમાતિ. તાસુ અબદ્ધસીમા મરિયાદકરણવસેન ‘‘સીમા’’તિ વેદિતબ્બા. સિનાતિ બન્ધતિ કેસે મોળિકરણવસેન એત્થાતિ સીસં. અઞ્ઞાનિપિ યોજેતબ્બાનિ.

સા પાકે. સિનાતિ.

સુ હિંસાયં. સુણાતિ. પરસુ. પરં સુણન્તિ હિંસન્તિ એતેનાતિ **પરસુ**.

અસ ભોજને. વુત્તાનં ફલમસ્નાતિ. અસનં.

એત્થ **અસનન્તિ** આહારો. સો હિ અસિયતિ ભુઞ્જિયતીતિ ‘‘અસન’’ન્તિ વુચ્ચતિ. ‘‘અસ્નાથ ખાદથ પિવથા’’તિ ઇદમેત્થ નિદસ્સનં.

કિલિસ વિબાધને. કિલિસ્નાતિ. કિલેસો.

એત્થ ચ **કિલેસો**તિ રાગાદયોપિ દુક્ખમ્પિ વુચ્ચતિ.

ઉદ્ધસ ઉઞ્છે. **ઉઞ્છો** પરિયેસનં. ઉદ્ધસ્નાતિ.

ઇસ અભિક્ખણે. ઇસ્નાતિ.

વિસ વિપ્પયોગે. વિસ્નાતિ. વિસં.

પુસ સિનેહસવનપૂરણેસુ. પુસ્નાતિ.

પુસ પોસને. પુસ્નાતિ.

મુસ થેય્યે. મુસ્નાતિ. મુસલો.

> **કિયાદી** એત્તકા દિટ્ઠા, ધાતવો મે યથાબલં;
> સુત્તેસ્વઞ્ઞેપિ પેક્ખિત્વા, ગણ્હવ્હો અત્થયુત્તિતો.
>
> સાસના લોકતો ચેતે,
> દસ્સિતા તેસુ લોકતો;
> સાસનસ્સોપકારાય,
> વુત્તા તદનુરૂપકા.

કિયાદિગણોયં.

ગહાદિગણિક

ઇદાનિ **ગહાદિ**ગણો વુચ્ચતે. એત્થેકે એવં મઞ્ઞન્તિ.

> **ગહાદી**નં ગણો નામ, પચ્ચેકં નુપલબ્ભતિ;
> અથમેકો **ગહ**ધાતુ, **ગહાદી**નં ગણો સિયા.

યતો **પ્પણ્હા** પરા હેય્યું, ધાતુતો જિનસાસને;
તેપિ અઞ્ઞે ન વિજ્જન્તિ, અઞ્ઞત્ર **ગહ**ધાતુયા.

ઇતિ ચિન્તાય એકચ્ચે, **ગહ**ધાતું **કિયાદિ**નં;
પક્ખિપિંસુ ગણે એવં, ન વદિંસુ **ગહાદિ**કં.

ન તેસં ગહણં ધીરો, ગણ્હેય્ય સુવિચક્ખણો;
યતો **કચ્ચાયને** વુત્તો, **ગહાદી**નં ગણો વિસું.

''ગહાદિતો પ્પણ્હા'' ઇતિ, લક્ખણં વદતા હિ સો;
કચ્ચાયનેન ગરુના, દસ્સિતો નનુ સાસને.

સચે વિસું **ગહાદીનં**, ગણો નામ ન લબ્ભતિ;
ગહાદિદીપકે સુત્તે, હિત્વાન બાહિરં ઇદં.

''ગહતો પ્પણ્હા'' ઇચ્ચેવ, વત્તબ્બં અથ વા પન;
''કિયાદિતો નાપ્પણ્હા''તિ, કાતબ્બં એકલક્ખણં.

યસ્મા તથા ન વુત્તઞ્ચ, ન કતઞ્ચેકલક્ખણં;
તસ્મા અયં વિસુંયેવ, ગણો ઇચ્ચેવ ઞાયતિ.

''સરા સરે લોપ''મિતિ-આદીનિ લક્ખણાનિવ;
ગમ્ભીરં લક્ખણં એતં, દુજ્જાનં તક્કગાહિના.

ઉસાદયોપિ સન્ધાય, **આદિ**ગ્ગહો કતો તહિં;
તથા હિ ''ઉણ્હાપેતી''તિ, આદિરૂપાનિ દિસ્સરે.

ઇદાનિ પાકટં કત્વા, **આદિ**સદ્દફલં અહં;
સપ્પયોગં **ગહાદી**નં, ગણં વક્ખામિ મે સુણ.

ગહ ઉપાદાને. **ઉપાદાનં** ગહણં, ન કિલેસુપાદાનં. **ઉપ**સદ્દો હેત્થ ન કિઞ્ચિ અત્થવિસેસં વદતિ. અથ વા કાયેન ચિત્તેન વા ઉપગન્ત્વા આદાનં ગહણં ઉપાદાનન્તિ સમીપત્થો **ઉપ**સદ્દો. કત્થચિ હિ **ઉપ**સદ્દો **આદાન**સદ્દસહિતો દળ્હગ્ગહણે વત્તતિ ''કામુપાદાન''ન્તિઆદીસુ. ઇધ પન દળ્હગ્ગહણં વા હોતુ સિથિલગ્ગહણં વા, યં કિઞ્ચિ ગહણં ઉપાદાનમેવ, તસ્મા **ગહ**ધાતુ ગહણે વત્તતીતિ અત્થો ગહેતબ્બો. ઘેપ્પતિ, ગણ્હાતિ વા. પરિગ્ગણ્હાતિ, પટિગ્ગણ્હાતિ, અધિગણ્હાતિ, પગ્ગણ્હાતિ, નિગ્ગણ્હાતિ. પધાનગણ્હનકો. ગણ્હિતું, ઉગ્ગણ્હિતું. ગણ્હિત્વા, ઉગ્ગણ્હિત્વા. અઞ્ઞથાપિ રૂપાનિ ભવન્તિ. અહં જાલિં ગહેસ્સામિ. ગહેતું. ગહેત્વા. ઉગ્ગાહકો, સઙ્ગાહકો, અજ્ઝોગાળ્હો. કારિતે ''ગણ્હાપેતિ, ગણ્હાપયતિ, અઞ્ઞતરં સતિપટ્ઠાનં ઉગ્ગણ્હાપેન્તિ, સદ્ધિં અમચ્ચસહસ્સેન ગણ્હાપેત્વા. ઉપજ્ઝં ગાહાપેતબ્બો. ઉપજ્ઝં ગાહાપેત્વા . ગાહેતિ, ગાહયતિ, ગાહાપેસ્સતિ. ગાહાપયન્તિ સબ્ભાવં.

ગાહકો, ગાહેત્વા'' ઇચ્ચાદીનિ. કમ્મનિ – ગય્હતિ, સઙ્ગય્હતિ, ગણ્હિયતિ વા. તથા હિ ''ગણ્હિયન્તિ ઉગ્ગણ્હિયન્તી''તિ **નિદ્દેસપાળિ** દિસ્સતિ. ''ગેહં, ગાહો, પરિગ્ગહો, સઙ્ગાહકો, સઙ્ગહેતા'' ઇચ્ચાદીનિ યોજેતબ્બાનિ.

તત્ર **અકારાનન્તરત્યન્ત**પદાનં ''ઘેપ્પતિ, ઘેપ્પન્તિ. ઘેપ્પસી''તિ ચ ''ગણ્હતિ, ગણ્હન્તિ. ગણ્હસી''તિ ચ આદિના નયેન સબ્બાસુ વિભત્તીસુ સબ્બથા પદમાલા યોજેતબ્બા. **આકારેકારાનન્તરત્યન્ત**પદાનં ''ગણ્હાતિ ગણ્હાપેતી''તિઆદિના યથાસમ્ભવં પદમાલા યોજેતબ્બા વજ્જેતબ્બટ્ઠાનં વજ્જેત્વા.

ઇમાનિ પન પસિદ્ધાનિ કાનિચિ અજ્જતનીરૂપાનિ ''અગ્ગહી મત્તિકાપત્તં. અગ્ગહું, અગ્ગહિંસુ, અગ્ગહેસુ''ન્તિ. ભવિસ્સન્તીઆદીસુ ગહેસ્સતિ, ગહેસ્સન્તિ. સેસં પરિપુણ્ણં કાતબ્બં. અગ્ગહિસ્સા, અગ્ગહિસ્સંસુ. સેસં પરિપુણ્ણં કાતબ્બં.

ઉસ દાહે. દાહો ઉણ્હં. ઉસતિ દહતીતિ ઉણ્હં. **ઉણ્હ**સદ્દો ''ઉણ્હં ભત્તં ભુઞ્જતી''તિઆદીસુ દબ્બમપેક્ખતિ, ''સીતં ઉણ્હં પટિહનતી''તિઆદીસુ પન ગુણં ઉણ્હભાવસ્સ ઇચ્છિતત્તા. ઉણ્હભાવો હિ સીતભાવો ચ ગુણો.

તસ વિપાસાયં. તણ્હા. કેનટ્ઠેન **તણ્હા**? તસ્સતિ પરિતસ્સતીતિ અત્થેન.

જુસિ પીતિસેવનેસુ. જુણ્હો સમયો. કાળે વા યદિ વા જુણ્હે, યદા વાયતિ માલુતો.

તત્થ **જુણ્હો**તિ જોસેતિ લોકસ્સ પીતિંસોમનસ્સઞ્ચ ઉપ્પાદેતીતિ જુણ્હો.

જુત દિત્તિયં. જુણ્હા રત્તિ. જોતતિ સયં નિપ્પભાપિ સમાના ચન્દતારકપ્પભાસેનપિ દિબ્બતિ વિરોચતિ સપ્પભા હોતીતિ જુણ્હા.

સા તનુકરણે. સણ્હવાચા. સિયતિ તનુકરિયતિ, ન ફરુસભાવેન કક્કસા કરિયતીતિ **સણ્હા**.

સો અન્તકમ્મનિ. સણ્હં, ઞાણં. સિયતિ સયં સુખુમભાવેન અતિસુખુમમ્પિ અત્થં અન્તં કરોતિ નિપ્ફત્તિં પાપેતીતિ સણ્હં.

તિજ નિસાને. નિસાનં તિક્ખતા. તિણ્હો પરસુ. તિતિક્ખતીતિ **તિણ્હો**.

સિ સેવાયં. અત્તનો હિતમાસીસન્તેહિ સેવિયતેતિ **સિપ્પં**, યં કિઞ્ચિ જીવિતહેતુ સિક્ખિતબ્બં સિપ્પાયતનં. અપિચ **સિપ્પન્તિ** અટ્ઠારસ મહાસિપ્પાનિ – સુતિ સૂરમતિ બ્યાકરણં છન્દોવિચિતિ નિરુત્તિ જોતિસત્થં સિક્ખા મોક્ખઞાણં ક્રિયાવિધિ ધનુબ્બેદો હત્થિસિક્ખા કામતન્તં અસ્સલક્ખણં પુરાણં ઇતિહાસો નીતિ તક્કો વેજ્જકઞ્ચાતિ.

કુ કુચ્છાયં. કુચ્છા ગરહા. કણ્હા ધમ્મા. કણ્હો પુરિસો.

તત્થ **કણ્હા**તિ અપભસ્સરભાવકરણત્તા પણ્ડિતેહિ કુચ્છિતબ્બા ગરહિતબ્બાતિ કણ્હા, અકુસલધમ્મા. કાળવણ્ણત્તા સુવણ્ણવણ્ણાદિકં ઉપનિધાય કુચ્છિતબ્બો નિન્દિતબ્બોતિ **કણ્હો**, કાળવણ્ણો. વુત્તમ્પિ ચેતં –

''કણ્હો વતાયં પુરિસો, કણ્હં ભુઞ્જતિ ભોજનં;

કણ્હે ભૂમિપ્પદેસસ્મિં, ન મય્હં મનસો પિયો’’તિ ચ,

‘‘ન કણ્હો તચસા હોતિ,
અન્તોસારો હિ બ્રાહ્મણો;
યસ્મિં પાપાનિ કમ્માનિ,
સ વે કણ્હો સુજમ્પતી’’તિ ચ.

ઇચ્ચેવં –

ગહાદિકે ધાતુગણે, સન્ધાય **તસિ**આદયો;
આદિગ્ગહો કતો **પ્પણ્હા**, **ગહાદી**સુ યથારહં.

ગહતો ધાતુતો હિ **પ્પો**,આખ્યાતત્તેવદિસ્સતિ;
આખ્યાતત્તે ચ નામત્તે, **ણ્હા**સદ્દો **ઉસ**તો તથા.

ઉસગહેહિ અઞ્ઞસ્મા, નામત્તેવ દુવે મતા;
એવં વિસેસતો ઞેય્યો, **ગહાદિ**ગણનિચ્છયો.

એત્થ પન કિઞ્ચાપિ સાસને ‘‘તણ્હાયતી’’તિ ક્રિયાપદમ્પિ દિસ્સતિ, તથાપિ તસ્સ ‘‘પબ્બતાયતિ, મેત્તાયતી’’તિઆદીનિ વિય નામસ્મા વિહિતસ્સ **આય**પચ્ચયસ્સ વસેન સિદ્ધત્તા ક્રિયાપદત્તેપિ **ણ્હા**પચ્ચયો મુખ્યતો લબ્ભતીતિ ન સક્કા વત્તું. ‘‘તણ્હાયતી’’તિ હિ ઇદં **ણ્હા**પચ્ચયવતા **તસ**ધાતુતો નિપ્ફન્ન**તણ્હા**સદ્દસ્મા પરસ્સ **આય**પચ્ચયસ્સ વસેન નિપ્ફન્નં. તથા કિઞ્ચાપિ **રૂપિયસંવોહારસિક્ખાપદવણ્ણનાયં** ‘‘વાસિફલં તાપેત્વા ઉદકં વા ખીરં વા ઉણ્હાપેતી’’તિ ઇમસ્મિં પદેસે ‘‘ઉણ્હાપેતી’’તિ હેતુકત્તુવાચકં ક્રિયાપદં દિસ્સતિ, તથાપિ તસ્સ **ણ્હા**પચ્ચયવતા **ઉસ**ધાતુતો નિપ્ફન્ન**ઉણ્હા**સદ્દતો વિહિતસ્સ કારિતસઞ્ઞસ્સ **ણાપે**પચ્ચયસ્સ વસેન નિપ્ફન્નત્તા ક્રિયાપદત્તેપિ **ણ્હા**પચ્ચયો મુખ્યતો લબ્ભતીતિ ન સક્કા વત્તું. ‘‘ઉણ્હાપેતી’’તિ ઇદં વુત્તપ્પકાર**ઉણ્હા**સદ્દતો **ણાપે**પચ્ચયવસેન નિપ્ફન્નં, એતસ્મિં દિટ્ઠે ‘‘ઉણ્હાપયતી’’તિ પદમ્પિ દિટ્ઠમેવ હોતિ.

કિઞ્ચ ભિય્યો **વિનયટ્ઠકથાયં** ‘‘ઉણ્હાપેતી’’તિ કારિતપદસ્સ દિટ્ઠત્તાયેવ ‘‘ઉણ્હતી’’તિ કત્તુપદમ્પિ નયતો દિટ્ઠમેવ હોતિ કત્તુકારિતપદાનં એકધાતુમ્હિ ઉપલબ્ભમાનત્તા, યથા? ગણ્હતિ, ગણ્હાપેતિ, ગચ્છતિ, ગચ્છાપેતીતિ, તસ્મા ‘‘**ઉસ દાહે**’’તિ ધાતુસ્સ ‘‘ઉણ્હતી’’તિ રૂપં ઉપલબ્ભતીતિ મન્ત્વા ‘‘ઉણ્હતીતિ ઉણ્હ’’ન્તિ નિબ્બચનં કાતબ્બં. ઇતિ **પ્પ**પચ્ચયો **ગહ**તો ચ અઞ્ઞતો ચ એકધા લબ્ભતિ, **ણ્હા**પચ્ચયો પન **ગહ**તો **ઉસ**તો ચ દ્વિધા અઞ્ઞતો એકધા લબ્ભતીતિ દટ્ઠબ્બં. કિઞ્ચાપેત્થ એવં નિયમો વુત્તો, તથાપિ સાટ્ઠકથે તેપિટકે બુદ્ધવચને અઞ્ઞાનિપિ એકેકસ્સ ધાતુસ્સ નામિકપદાનિ દ્વે દ્વે ક્રિયાપદાનિ વિચિનિતબ્બાનિ. યેન પન બુદ્ધવચનાનુરૂપેન નયેન **ગહાદિ**ગણે **આદિ**સદ્દેન **તસ**ધાતાદયો અમ્હેહિ ગહિતા, ઇમસ્મા નયા અઞ્ઞો નયો પસત્થતરો નત્થિ, અયમેવ પસત્થતરો, તસ્મા અયં નીતિ સાસનટ્ઠિતિયા આયસ્મન્તેહિ સાધુકં ધારેતબ્બા વાચેતબ્બા ચ.

ગહાદી એત્તકા દિટ્ઠા, ધાતવો મે યથાબલં;
સુત્તેસ્વઞ્ઞેપિ પેક્ખિત્વા, ગણ્હવ્હો અત્થયુત્તિતો.

તનાદિગણિક

તનુ વિત્થારે. તનોતિ. આયતનં, તનુ. કમ્મનિ ''તનિય્યતિ, તનિય્યન્તિ. વિતનિય્યતી''તિ રૂપાનિ. અત્રાયં પાળિ ''યથા હિ આસભં ચમ્મં, પથબ્યા વિતનિય્યતી''તિ. ગરૂ પન ''પતાયતે, પતઞ્અતી''તિ રૂપાનિ વદન્તિ. તનિતું, તનિત્વાન. **તુ**મન્તાદિરૂપાનિ.

તત્થ **આયતન**ન્તિ આયભૂતે ધમ્મે તનોતિ વિત્થારેતીતિ આયતનં. **તનૂ**તિ સરીરં. તઞ્હિ કલલતો પટ્ઠાય કમ્માદીહિ યથાસમ્ભવં તનિય્યતિ વિત્થારિયતિ મહત્તં પાપિયતીતિ ''તનૂ''તિ વુચ્ચતિ. ''તનુ વપુ સરીરં પું કાયો દેહો''તિઆદયો સરીરવાચકા સદ્દા. સરીરં ખન્ધપઞ્ચકં. યઞ્હિ મહાજનો સરીરન્તિ વદતિ, તં પરમત્થતો ખન્ધપઞ્ચકમત્તમેવ, ન તતો અત્તા વા અત્તનિયં વા ઉપલબ્ભતિ. ''કામરાગબ્યાપાદાનં તનુત્તકરં સકદાગામિમગ્ગચિત્ત''ન્તિઆદીસુ પન **તનુ**સદ્દો અપ્પત્થવાચકો, અપ્પત્થવાચકસ્સ ચ તસ્સ ક્રિયાપદં ન પસ્સામ, તસ્મા નિપાતપદેન તેન ભવિતબ્બં. **તનુ**સદ્દો નિપાતપદન્તિ વુત્તટ્ઠાનમ્પિ ન પસ્સામ, નિચ્છયેન પન અનિપ્ફન્નપાટિપદિકોતિ ગહેતબ્બો.

તનોતિ, તનોન્તિ. તનોસિ, તનોથ. તનોમિ, તનોમ. તનુતે, તનુન્તે. તનુસે, તનુસે, તનુવ્હે. તને, તનુમ્હે. સેસં યથાસમ્ભવં વિત્થારેતબ્બં.

તનોતુ, તનોન્તુ. તનેય્ય, તને, તનેય્યું. વિતન, વિતનુ. અતના, અતનુ. અમ્માય પતનુ કેસા. અતનિ, અતનિંસુ. તનિસ્સતિ, તનિસ્સન્તિ. અતનિસ્સા, અતનિસ્સંસુ. કમ્મનિ ''તનિય્યતિ, તનિય્યન્તિ. તનિય્યસી''તિઆદિના વિત્થારેતબ્બં.

સક સત્તિયં. સત્તિ સમત્થભાવો. સક્કોતિ સક્કો. વિઞ્આપેતું અસક્ખિ. સક્ખિસ્સસિ. સક્ખતિ. ત્વમ્પિ અમ્મ પબ્બજિતું સક્ખિસ્સસિ. સક્કતે જરાય પટિકમ્મં કાતુન્તિ પાળિ.

તત્થ **સક્કો**તિ દેવરાજા. સો હિ અત્થાનં સહસ્સમ્પિ મુહુત્તેન ચિન્તનસમત્થતાય સપરહિતં કાતું સક્કોતીતિ ''સક્કો''તિ વુચ્ચતિ. અઞ્અત્ર પન ધાતૂનં અવિસયે તદ્ધિતવસેન સક્કચ્ચં દાનં અદાસીતિ સક્કોતિ એવમ્પિ અત્થં ગહેત્વા **સક્ક**સદ્દો નિરુત્તિનયેન સાધેતબ્બો. વુત્તઞ્હિ ભગવતા ''સક્કો મહાલિ દેવાનમિન્દો પુબ્બે મનુસ્સભૂતો સમાનો સક્કચ્ચં દાનં અદાસિ, તસ્મા 'સક્કો'તિ વુચ્ચતી''તિ. સક્કોન્તો. સક્કોન્તી. સક્કોન્તં કુલં.

ખુણુ ખિણુ હિંસાયં. ખુણોતિ. ખિણોતિ.

ઇણુ ગતિયં. ઇણોતિ. ઇણં ઇણાયિકો.

તિણુ અદને. તિણોતિ. તિણં. એત્થ **તિણ**ન્તિ યવસં. તઞ્હિ તિણિયતે તિણભક્ખેહિ ગોણાદીહિ અદિયતે ખાદિયતેતિ **તિણં**.

ઘિણુ દિત્તિયં. ઘિણોતિ.

હનુ અપનયને. **અપનયનં** અનાલાપકરણં નિબ્બચનતાકરણં. હનોતિ. હનુતે.

પનુ દાને પનોતિ. પનુતે.

મનુ બોધને. મનોતિ. મનુતે. મનો. મનં. માનસં. મનુસ્સો. માનવો. માણવો.

એત્થ **મનો**તિ મનુતે બુજ્ઝતીતિ મનો, એવં મનં. ઇમેસં પન દ્વિન્નં **મન**સદ્દાનં ''યસ્મિં મનો નિવિસતિ. સન્તં તસ્સ મનં હોતી''તિઆદીસુ પુન્નપુંસકલિઙ્ગતા દટ્ઠબ્બા. **માનસ**ન્તિ રાગોપિ ચિત્તમ્પિ અરહત્તમ્પિ. ''અન્તલિક્ખચરો પાસો, ય્વાયં ચરતિ માનસો''તિ એત્થ હિ રાગો માનસં. ''ચિત્તં મનો માનસ''ન્તિ એત્થ ચિત્તં. ''અપ્પત્તમાનસો સેક્ખો, કાલં કયિરા જને સુતો''તિ એત્થ અરહત્તં. એત્થેતં વુચ્ચતિ –

રાગો ચિત્તં અરહત્તઞ્ચ, ''માનસ''ન્તિ સમીરિતં;
સત્થુનો સાસને પાપ-સાસને'ખિલસાસને.

તત્થ **સમ્પયુત્તમનસિ ભવો**તિ રાગો **માનસો**. મનો એવ માનસન્તિ કત્વા ચિત્તં **માનસં**. અનવસેસતો માનં સિયતિ સમુચ્છિન્દતીતિ અગ્ગમગ્ગો **માનસં**. તન્નિબ્બત્તત્તા પન અરહત્તસ્સ માનસતા દટ્ઠબ્બા. **મનૂ**તિ સત્તો. ''યેન ચક્ખુપસાદેન, રૂપાનિ મનુ પસ્સતી''તિ એત્થ હિ ''મનૂ''તિ સત્તો વુત્તો. અથ વા **મનૂ**તિ પઠમકપ્પિકકાલે મનુસ્સાનં માતાપિભુટ્ઠાને ઠિતો મનુનામકો પુરિસો, યો સાસને ''મહાસમ્મતરાજા''તિ વુત્તો. સો હિ સકલલોકસ્સ હિતં કાતું મનુતે જાનાતીતિ ''મનૂ''તિ વુચ્ચતિ. યથાબલં અત્તનો હિતં મનુતે જાનાતીતિ **મનુસ્સો**, મનસ્સ વા ઉસ્સન્નત્તા **મનુસ્સો**. અથ વા વુત્તપ્પકારસ્સ મનુનો અપચ્ચં **મનુસ્સો**. એવં **માનવો માણવો** ચ, **ન**કારસ્સ હિ **ણ**કારે કતે ''માણવો''તિ રૂપં સિજ્ઝતિ. કેચિ પનાહુ ''દન્તજનકારસહિતો **માનવ**સદ્દો સબ્બસત્તસાધારણવચનો, મુદ્ધજણકારસહિતો પન **માણવ**સદ્દો કુચ્છિતમૂળ્હાપચ્ચવચનો''તિ, તં વીમંસિત્વા યુત્તઞ્ચે, ગહેતબ્બં, ન પનેત્થ વત્તબ્બં ''**માણવ**સદ્દસ્સ અત્થુદ્ધારવચને ઇદં વચનં વિરુજ્ઝતી''તિ **અન્તર**સદ્દસ્સ અત્થુદ્ધારે **અન્તરઅન્તરિકા**સદ્દાનમ્પિ આહરણસ્સ દસ્સનતો.

તત્ર પનાયં વીમંસના – **ચૂળકમ્મવિભઙ્ગસુત્તસ્મિઞ્હિ** ''સુભો માણવોતોદેય્યપુત્તો''તિ ઇમસ્મિં પદેસે અટ્ઠકથાચરિયેહિ ''સુભોતિ સો કિર દસ્સનીયો અહોસિ પાસાદિકો, તેનસ્સ અઙ્ગસુભતાય 'સુભો'ત્વેવ નામં અકંસુ. 'માણવો'તિ પન તં તરુણકાલે વોહરિંસુ, સો મહલ્લકકાલેપિ તેનેવ વોહારેન વોહરિયતી''તિ એવં મુદ્ધજ**ણ**કારસ્સ **માણવ**સદ્દસ્સ અત્થો પકાસિતો, **તટ્ટીકાયમ્પિ** ગરૂહિ ''યં અપચ્ચં કુચ્છિતં મુદ્ધં વા, તત્થ લોકે માણવવોહારો, યેભુય્યેન ચ સત્તા દહરકાલે મુદ્ધધાતુકા હોન્તીતિ વુત્તં 'તરુણકાલે વોહરિંસૂ''તિ, એવં મુદ્ધ**જણ**કારસ્સ **માણવ**સદ્દસ્સ અત્થો પકાસિતો. ઇદાનિ **માણવ**સદ્દસ્સ અત્થુદ્ધારો ભવતિ, **માણવો**તિ સત્તોપિ ચોરોપિ તરુણોપિ વુચ્ચતિ. ''ચોદિતા દેવદૂતેહિ, યે પમજ્જન્તિ માણવા''તિઆદીસુ હિ સત્તો ''માણવો''તિ વુત્તો. ''માણવેહિ સહ ગચ્છન્તિ કતકમ્મેહિપિ અકતકમ્મેહિપી''તિઆદીસુ ચોરો. ''અમ્બટ્ઠો માણવો''તિઆદીસુ તરુણો ''માણવો''તિ વુત્તો.

અપ્પ પાપુણે. અપ્પોતિ. આપો.

એત્થ **આપો**તિ અપ્પોતિ તં તં ઠાનં વિસ્સરતીતિ આપો.

મા પરિમાણે. મિનોતિ. ઉપમા, ઉપમાનં, વિમાનં. અઞ્ઞાનિપિ યોજેતબ્બાનિ.

એત્થ ચ યા અચ્ચન્તં ન મિનોતિ ન વિચ્છિન્દતિ, સા માનસ્સ સમીપે વત્તતીતિ **ઉપમા** યથા ''ગોણો વિય ગવજો''તિ. **ઉપમાન**ન્તિ ઉપમા એવ. તથા હિ ''વીતોપમાનમપ્પમાણમનાથનાથ''ન્તિ. એત્થ **વીતોપમાન**ન્તિ ઇમસ્સ વીતોપમં, નિરુપમન્તિ અત્થો. અથ વા **ઉપમાન**ન્તિ ઉપમેતબ્બાકારો ''સીહો વિય ભગવા''તિ. એત્થ હિ સીહો ઉપમા, ભગવા ઉપમેય્યો તેજોપરક્કમાદીહિ ઉપમેતબ્બત્તા, તેજોપરક્કમાદયો ઉપમેતબ્બાકારો. એત્થ પન સાતિસયત્તા કિઞ્ચાપિ સીહસ્સ તેજાદીહિ ભગવતો તેજાદિઉપમેતબ્બાકારો નત્થિ, તથાપિ હીનૂપમાવસેન ''સીહો વિય ભગવા''તિ વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. **વિમાન**ન્તિ ઉતુસમુટ્ઠાનત્તેપિ કમ્મપચ્ચયઉતુસમુટ્ઠાનત્તા કમ્મેન વિસેસતો મિનિયતિ પરિચ્છિન્દિયતીતિ વિમાનં.

કર કરણે. ''કરોતિ, કયિરતિ, કુબ્બતિ, કુબ્બતિ, પકરોતિ, ઉપકરોતિ, અપકરોતિ, પટિકરોતિ, નિરાકરોતિ, પટિસઙ્ખરોતિ, અભિસઙ્ખરોતિ'' ઇચ્ચેવમાદીનિ કત્તરિ ભવન્તિ. કમ્મે પાળિનયવસેન **ઇ**કારાગમટ્ઠાને **ય**કારસ્સ દ્વેભાવો. તસ્મિંયેવઠાને **રય**કારાનં વિપરિયાયે સતિ ન દ્વેભાવો. તથા **ઈ**કારાગમટ્ઠાને ''કરિય્યતિ, કયિરતિ, કરીયતિ, કય્યતિ, પકરીયતિ, પકરિય્યતિ, પટિસઙ્ખરિય્યતિ, અભિસઙ્ખરિય્યતિ'' ઇચ્ચેવમાદીનિ કમ્મનિ ભવન્તિ.

એત્થ ચ **કયિરતી**તિ પદં દ્વીસુ ઠાનેસુ દિસ્સતિ કત્તરિ કમ્મે ચ. તેસ કત્તુવસેન ''પુરિસો કમ્મં કયિરતી''તિ યોજેતબ્બં, કમ્મવસેન પન અયં પાળિ ''કુટિ મે કયિરતિ અદેસિતવત્થુકા''તિ. તત્થ ચ કત્તુવસેન વુત્તં કત્તુપદં **યિર**પચ્ચયેન સિદ્ધં. કમ્મવસેન પન વુત્તં કમ્મપદં **ઇ**કારાગમસ્સ આદિઅન્તભૂતાનં **રય**કારાનં વિપરિયાયેનાતિ દટ્ઠબ્બં. ''કારેતિ, કારયતિ, કારાપેતિ, કારાપયતી''તિ ચત્તારિ કારિતરૂપાનિ, યાનિ ''હેતુકત્તુરૂપાની''તિ વુચ્ચન્તિ તદ્દીપકત્તા.

ઇદાનિ પન પદમાલા વત્તબ્બા, તત્ર પઠમં ''કુબ્બતી''તિ પદસ્સેવ પદમાલં યોજેસ્સામ સબ્બાસુ વિભત્તીસુ એકાકારેન યોજેતબ્બત્તા. ''કરોતી''તિ **ઓ**કારાનન્તરત્**ય**ન્તપદસ્સ પન ''કારેતી''તિ **એ**કારાનન્તરત્**ય**ન્તપદસ્સ ચ પદમાલં યથાસમ્ભવં પચ્છા યોજેસ્સામ એકાકારેન અયોજેતબ્બત્તા.

તત્ર કુબ્બતિ, કુબ્બન્તિ. કુબ્બસિ, કુબ્બથ. કુબ્બામિ, કુબ્બામ. કુબ્બતે, કુબ્બન્તે. કુબ્બસે, કુબ્બવ્હે. કુબ્બે, કુબ્બમ્હે. વત્તમાનાવસેન વુત્તરૂપાનિ.

પઞ્ચમિયાદીનં વસેન પન કુબ્બતુ, કુબ્બન્તુ. કુબ્બેય્ય, કુબ્બેય્યું. સેસં ''ભવતિ, ભવન્તી''તિ વુત્તનયાનુસારેન સબ્બત્થ વિત્થારેતબ્બં.

''કરિયતી''તિઆદીનિપિ **અ** કારાનન્તરત્**ય**ન્તપદાનિ એવમેવ યોજેતબ્બાનિ. એત્થ ચ ''કુબ્બતિ, કુબ્બન્તિ. કુબ્બસી''તિઆદિના વુત્તા અયં પદમાલા પાળિનયદસ્સનતો એદિસી વુત્તા. સદ્દસત્થવિદૂ પન સાસનિકા સદ્દસત્થેયેવ આદરં કત્વા ''કુબ્બતિ, કુબ્બસી''તિ એવંપકારાનિ રૂપાનિ પાળિયં નત્થીતિ મઞ્ઞન્તા ન ઇચ્છન્તિ. તેહિ સદ્દસત્થે વિય પાળિયમ્પિ ''અસન્તો નાનુકુબ્બન્તી''તિઆદીસુ **ઓ**કારપચ્ચયસ્સાદેસભૂતો **ઉ**કારો સરેયેવ પરે **વ**કારં પપ્પોતીતિ મઞ્ઞમાના ''કુબ્બન્તિ, કુબ્બન્તે''તિઆદીનિયેવ રૂપાનિ ઇચ્છન્તિ, પરસરસ્સાભાવતો ''કુબ્બતિ, કુબ્બસી''તિઆદીનિ પાળિયં નત્થીતિ ન ઇચ્છન્તિ. મયં પન પાળિનયદસ્સનતો તાનિ રૂપાનિ ઇચ્છામ. અત્ર સોતારાનં કઙ્ખાવિનોદનત્થં કિઞ્ચિ પાળિનયં વદામ – ''સીલવન્તો ન કુબ્બન્તિ, બાલો સીલાનિ કુબ્બતી''તિ ચ, ''કસ્મા ભવં વિજનમરઞ્ઞનિસ્સિતો, તપો ઇધ કુબ્બતી''તિ ચ, ''ફરુસાહિ વાચાહિ પકુબ્બમાનો''તિ ચ. ઈદિસેસુ પન ઠાનેસુ **અ**કારાગમો કાતબ્બો . અચિન્તેય્યો હિ પાળિનયો, યેભુય્યેન સદ્દસત્થનયવિદૂરો ચ. તથા હિ યથા

‘‘અગ્ગિનિં સમ્પજ્જલિતં પવિસન્તી’’તિ પાળિગતિદસ્સનતો ‘‘અગ્ગિનિ, અગ્ગિની, અગ્ગિનયો. અગ્ગિનિં, અગ્ગિની, અગ્ગિનયો. અગ્ગિનિના’’તિ પદમાલા કાતબ્બા હોતિ, એવમેવ ‘‘બાલો સીલાનિ કુબ્બતી’’તિ પાળિગતિદસ્સનતો ‘‘કુબ્બતિ, કુબ્બન્તિ. કુબ્બસી’’તિ પદમાલાપિ યોજેતબ્બાવ.

યથા ચ ‘‘બહુમ્પેતં અસબ્ભિ જાતવેદા’’તિ પાળિગતિદસ્સનતો ‘‘સન્તો સબ્ભીહિ સદ્ધિં સતં ધમ્મો ન જરં ઉપેતીતિ પવેદયન્તી’’તિ અટ્ઠકથાગતિદસ્સનતો ચ ‘‘સબ્ભિ, સબ્ભી, સબ્ભયો. સબ્ભિં, સબ્ભી, સબ્ભયો. સબ્ભિના’’તિ પદમાલા યોજેતબ્બા હોતિ, એવમેવ ‘‘બાલો સીલાનિ કુબ્બતી’’તિ પાળિગતિદસ્સનતો ‘‘કુબ્બતિ, કુબ્બન્તિ. કુબ્બસી’’તિ પદમાલાપિ યોજેતબ્બાવ. તથા ‘‘ક્રુબ્બતિ, ક્રુબ્બન્તિ. ક્રુબ્બસી’’તિઆદિ સબ્બં સબ્બત્થ યોજેતબ્બં.

ઇદાનિ યથાપટિઞ્ઞાતા પદમાલા અનુપ્પત્તા. કરોતિ, કરોન્તિ. કરોસિ, કરોથ. કરોમિ, કુમ્મિ, કરોમ, કુમ્મ. કુરુતે, કુબ્બન્તે. કુરુસે, કુરુવ્હે. કરે, કરુમ્હે. વત્તમાનાવસેન વુત્તરૂપાનિ.

કરોતુ, કુરુતુ, કરોન્તુ. કરોહિ, કરોથ. કરોમિ, કુમ્મિ, કરોમ, કુમ્મ. કુરુતં, કુબ્બન્તં. કરસ્સુ, કુરુસ્સુ, કુરુવ્હો. કરે, કુબ્બામસે. પઞ્ચમીવસેન વુત્તરૂપાનિ.

એત્થ પન કોચિ વદેય્ય –

‘‘ન નો વિવાહો નાગેહિ, કતપુબ્બો કુદાચનં;
તં વિવાહં અસંયુત્તં, કથં અમ્હે કરોમસે’’તિ

પાળિદસ્સનતો ‘‘કરોમસે’’તિ પદં કસ્મા ઇધ ન વુત્તં, નનુ **કર**ધાતુતો પરં **ઓ**કારં પટિચ્ચ **આમસે**વચનસ્સાવયવભૂતો **આ**કારો લોપં પપ્પોતીતિ? તન્ન, ‘‘કરોમસે’’તિ એત્થ ‘‘આમસે’’તિ વચનસ્સ અભાવતો મવચનસ્સ સબ્ભાવતો. એત્થ હિ **સે**કારો આગમો, તસ્મા ‘‘કરોમા’’તિ વત્તમાનાવચનવસેન અત્થો ગહેતબ્બો, ન પન પઞ્ચમીવચનવસેન. એવંભૂતો ચ **સે**કારો કત્થચિ નામિકપદતો પરો હોતિ ‘‘યે કેચિ બુદ્ધં સરણં ગતાસે. યં બલં અહુવમ્હસે’’તિઆદીસુ. કત્થચિ પનાખ્યાતિકપદતો સાદેસનિરાદેસવસેન –

‘‘અકરમ્હસ તે કિચ્ચં; ઓક્કન્તામસિ ભૂતાનિ;
સુતં નેતં અભિણ્હસો, તસ્મા એવં વદેમસે’’તિ

આદીસુ.

કરેય્ય, કરેય્યું. કરેય્યાસિ, કરેય્યાથ. કરેય્યામિ, કરેય્યામ. કુબ્બેથ, કુબ્બેરં. કુબ્બેથો, કુબ્બેય્યવ્હો. કરેય્યં, કરે, કરેય્યામ્હે. સત્તમીવસેન વુત્તરૂપાનિ.

કર, કરુ. કરે, કરિત્થ. કરં, કરિમ્હ. કરિત્થ, કરિરે. કરિત્થો, કરિવ્હો. કરિં, કરિમ્હે. પરોક્ખાવસેન વુત્તરૂપાનિ.

એત્થ **કરા**તિ પુરિસો કમ્મં કરીતિ પઠમપુરિસયોજનાય યોજેતબ્બં. ‘‘આગું કર મહારાજ, અકરં કમ્મદુક્કટ’’ન્તિ એત્થાપિ ‘‘મહારાજ ભવં આગું કરી’’તિ પઠમપુરિસયોજનાય યોજેતબ્બં. એવઞ્હિ સતિ અયં

પયોગો ‘‘મઞ્ઞે ભવં પત્થયતિ, રઞ્ઞો ભરિયં પતિબ્બત’’ન્તિઆદયો વિય પઠમપુરિસપ્પયોગો ભવતિ.

જાતકટ્ઠકથાયં પન મજ્ઝિમપુરિસપ્પયોગો વુત્તો **‘‘આગું કરા**તિ મહારાજ ત્વં મહાપરાધં મહાપાપં કરિ. **દુક્કટ**ન્તિ યં કતં દુક્કટં હોતિ,તં લામકં કમ્મં અકર’’ન્તિ, તસ્મા જાતકટ્ઠકથાવસેનાપિ કદાચિ **કર**ઇતિ ચ **કરી**તિ ચ **અકર**ન્તિ ચ મજ્ઝિમપુરિસપ્પયોગો ભવતીતિ દટ્ઠબ્બં. યેભુય્યવસેન પન ‘‘પુરિસો કમ્મં કર, પુરિસો કમ્મં કરિ, અહં કમ્મં અકર’’ન્તિ પઠમુત્તમપુરિસપ્પયોગો દટ્ઠબ્બો. એત્થ ચ **કર**ઇતિ યથાવુત્તવિભત્તિવસેન, **કરી**તિ અજ્જતનીવસેન, **અકર**ન્તિ હિય્યત્તનીવસેન વુત્તં. તત્થ ‘‘કરિત્થો’’તિ પદં ‘‘અઞ્ઞં ભત્તારં પરિયેસ, મા કિસિત્થો મયા વિના’’તિ એત્થ ‘‘કિસિત્થો’’તિ પદેન સમં પરોક્ખાયત્તનોપદમજ્ઝિમપુરિસેકવચનવસેન, એદિસો પન નયો અઞ્ઞત્રાપિ યથાસમ્ભવં યોજેતબ્બો.

અકા, અકરા, અકર ઇતિ રસ્સપાઠોપિ. અકરુ. એત્થ ‘‘સબ્બારિવિજયં અકા’’તિ પદં નિદસ્સનં. **અકરા**તિ પુરિસો કમ્મં અકાસીતિ અતીતક્રિયાવાચકો પઠમપુરિસપ્પયોગો દટ્ઠબ્બો. તથા હિ ‘‘રજ્જસ્સ કિર સો ભીતો, અકરા આલયે બહૂ’’તિ પાળિ દિસ્સતિ. ‘‘મા મેતં અકરા કમ્મં, મા મે ઉદકમાહરી’’તિ એત્થ પન સન્તેપિ અતીતવાચકપઠમપુરિસપ્પયોગભાવે **માસદ્દ**યોગતો હિય્યત્તનજ્જતનીવિભત્તિયો પઞ્ચમીવિભત્તિઅત્થે અનુત્તકાલિકા હુત્વા ‘‘ત્વં મા કરોસિ, મા આહરસી’’તિ મજ્ઝિમપુરિસપ્પયોગારહા ભવન્તિ.

કિઞ્ચ ભિય્યો ‘‘જરાધમ્મં મા જીરીતિ અલબ્ભનેય્યં ઠાન’’ન્તિઆદીસુપિ સન્તેપિ અતીતવાચકપઠમપુરિસપ્પયોગભાવે **માસદ્દ**યોગતો અજ્જતનીવિભત્તિપઞ્ચમીવિભત્તિઅત્થે અનુત્તકાલિકા હુત્વા ‘‘મા જીરતૂ’’તિઆદિના પઠમપુરિસપ્પયોગારહા ભવન્તિ. તેનાહુ **અટ્ઠકથાચરિયા ‘‘જરાધમ્મં મા જીરી**તિ યં મય્હં જરાસભાવં, તં મા જીરિતુ. એસ નયો સેસેસુપી’’તિ. યં પનમ્હેહિ ‘‘અકર ઇતિ રસ્સપાઠોપી’’તિ વુત્તં, તસ્સ ‘‘અતિકર’મકરા’ચરિય, મય્હમ્પેતં ન રુચ્ચતી’’તિ ઇમાય પાળિયા વસેન અત્થિતા વેદિતબ્બા. તસ્સાયમત્થો ‘‘આચરિય ભવં અતિક્કન્તકરણં અકરા’’તિ પઠમપુરિસવસેન ગહેતબ્બો. અપિચ ‘‘ભવ’’ન્તિ વત્તબ્બે અત્થે ‘‘ત્વ’’ન્તિ વચનં વત્તબ્બમેવાતિ અધિપ્પાયવસેન ‘‘આચરિય ત્વં અતિક્કન્તકરણં કરોસી’’તિ યોજનાપિ કાતબ્બાવ.

અકરો, અકત્થ, અકરોથ. અકરં, અકં, અકરમ્હ, અકમ્હ. એત્થ ‘‘સંવટ્ટયિત્વા પુળિનં, અકં પુળિનચેતિય’’ન્તિ પાળિ નિદસ્સનં. અકત્થ, અકત્થું. અકુરુસે, અકરવ્હં. અકરિં, અકરં, અકરમ્હસે. હિય્યત્તનીવસેન વુત્તરૂપાનિ.

એત્થ ચ પઞ્ચવિધો **સે**કારો આહરિત્વા દસ્સેતબ્બો. તથા હિ પઞ્ચવિધો **સે**કારો પદાવયવ અપદાવયવઅનેકન્તપદાવયવ સોસદ્દત્થ આદેસવસેન. તત્થ પદાવયવો **સે**કારો ‘‘ત્વં કમ્મં કુરુસે, ત્વં અત્થકુસલો અભવસે’’તિઆદીસુ દટ્ઠબ્બો. અપદાવયવો પન ‘‘તસ્મા એવં વદેમસે. મૂલા અકુસલા સમૂહતાસે’’તિઆદીસુ દટ્ઠબ્બો. અનેકન્તપદાવયવો ‘‘અરોગા ચ ભવામસે. મણિં તાત ગણ્હામસે’’આદીસુ દટ્ઠબ્બો. એત્થ હિ **સે**કારો યદિ પઞ્ચમીવિભત્તિયં **આમસે**વચનસ્સાવયવો, તદા પઞ્ચમીવિભત્તિયુત્તાનં પત્થનાસીસનત્થાનં ‘‘ભવામસે, ગણ્હામસે’’તિ પદાનં અવયવો હોતિ. યદિ પન આગમો, પઞ્ચમીવિભત્તિયુત્તાનં પત્થનાસીસનત્થાનં ‘‘ભવામ, ગણ્હામા’’તિ પદાનં અવયવો ન હોતિ, એવં ‘‘ભવામસે’’તિઆદીસુ **સે**કારસ્સ અનેકન્તપદાવયવત્તં વેદિતબ્બં. **સો**સદ્દત્થો ‘‘એસેસે એકે એકટ્ઠે’’તિ એત્થ દટ્ઠબ્બો. **એસેસે**તિ ઇમસ્સ હિ ‘‘એસોસો એકો એકટ્ઠો’’તિ અત્થો. આદેસો ‘‘અકરમ્હસ તે કિચ્ચ’’ન્તિ એત્થ, ‘‘ઓક્કન્તામસિ ભૂતાની’’તિ ચેત્થ દટ્ઠબ્બો **એ**કારસ્સ **અકારિ**કારાદેસકરણવસેન. તત્થ

‘‘અકરમ્હસ તે કિચ્ચ’’ન્તિ ઇમસ્સ ‘‘અકરમ્હસે તે કિચ્ચ’’ન્તિ અત્થો. ‘‘અકરમ્હસે’’તિ ચેત્થ સચે **સે**કારો આગમો, તદા ‘‘કરમ્હા’’તિ પદં હિય્યત્તનીપરસ્સપદે ઉત્તમપુરિસબહુવચનન્તં. સચે પન **મ્હસે**વચનસ્સાવયવો, તદા ‘‘અકરમ્હસે’’તિ પદં હિય્યત્તનીઅત્તનોપદે ઉત્તમપુરિસબહુવચનન્તં. એવં પઞ્ચવિધો **સે**કારો ભવતીતિ અવગન્તબ્બં.

અકરિ, કરિ, અકાસિ, અકરું, અકરિંસુ, અકંસુ, અકંસું. અકરો, અકરિત્થ, અકાસિત્થ.

એત્થ ચ **અકરો**તિ ત્વં અકરોતિ યોજેતબ્બં. ‘‘અકરો’’ ઇતિ હિ પદં ‘‘વરઞ્ચે મે અદો સક્કા’’તિ એત્થ મજ્ઝિમપુરિસેકવચનત્થં ‘‘અદો’’તિ પદમિવ દટ્ઠબ્બં પાળિયં અવિજ્જમાનત્તેપિ નયવસેન ગહેતબ્બત્તા. ગરૂ પન ‘‘અકરો’’તિ વુત્તટ્ઠાને ‘‘અકાસી’’તિ મજ્ઝિમપુરિસવચનં ઇચ્છન્તિ. તાદિસઞ્હિ પદં યેભુય્યેન પઠમપુરિસવચનમેવ હોતિ. તથા હિ ‘‘અદાસિ મે, અકાસિ મે’’તિ પઠમપુરિસપાળિયો બહૂ સન્દિસ્સન્તિ. ‘‘માકાસિ મુખસા પાપં, મા ખો સૂકરમુખો અહૂ’’તિઆદીસુ પન **મા**સદ્દયોગતો ‘‘ત્વં પાપં મા અકાસિ, મા સૂકરમુખો અહોસી’’તિ પદયોજના કાતબ્બા હોતીતિ દટ્ઠબ્બં.

અકરિં , કરિં, અકાસિં, અકરિમ્હ, કરિમ્હ, અકાસિમ્હ. અકરા, અકરૂ. અકરુસે, અકરિવ્હં. અકરં, અકરિમ્હે. અજ્જતનીવસેન વુત્તરૂપાનિ.

કરિસ્સતિ, કરિસ્સન્તિ. કરિસ્સસિ, કરિસ્સથ. કરિસ્સામિ, કરિસ્સામ. કરિસ્સતે, કરિસ્સન્તે. કરિસ્સસે, કરિસ્સવ્હે. કરિસ્સં, કસ્સં ઇચ્ચપિ. તથા હિ પાળિ દિસ્સતિ ‘‘કસ્સં પુરિસકારિય’’ન્તિ. કરિસ્સમ્હે. તથા કાહતિ, કાહન્તિ. કાહસિ, કાહથ. કાહામિ, કાહામ. કાહિતિ, કાહિન્તિ. કાહિસિ ઇચ્ચેવમાદિના યથાસમ્ભવં યોજેતબ્બં. ભવિસ્સન્તીવસેન વુત્તરૂપાનિ.

અકરિસ્સા, અકરિસ્સ, અકરિસ્સંસૂતિ સેસં સબ્બં યોજેતબ્બં. કાલાતિપત્તિવસેન વુત્તરૂપાનિ.

કયિરતિ, કયિરન્તિ. કયિરસિ, કયિરાથ. કયિરામિ, કયિરામ. કયિરતે. સેસં યોજેતબ્બં. વત્તમાનાવસેન વુત્તરૂપાનિ.

કયિરતુ, કયિરન્તુ. સેસં યોજેતબ્બં. પઞ્ચમીવસેન વુત્તરૂપાનિ.

કયિરા, કુયિરા. કયિરું. અત્રાયં પાળિ ‘‘કુમ્ભિમ્હિપ’ઞ્જલિં કુયિરા, ચાતઞ્ચાપિ પદક્ખિણ’’ન્તિ. તત્થ કુમ્ભિમ્હિપિ અઞ્જલિન્તિ છેદો. કયિરાસિ, કયિરાથ. કયિરામિ, કયિરામ. કયિરેથ, કયિરેરં. કયિરેથો, કયિરાવ્હો. કયિરં, કયિરામ્હે. સત્તમીવસેન વુત્તરૂપાનિ.

તત્થ **કયિરા**તિ ઇદં ‘‘પુઞ્ઞઞ્ચે પુરિસો કયિરા’’તિ દસ્સનતો પઠમપુરિસવસેન યોજેતબ્બં, ‘‘અધમ્મં સારથિ કયિરા’’તિ એત્થાપિ ‘‘સારથિ ભવં અધમ્મં કરેય્યા’’તિ પઠમપુરિસવસેન યોજેતબ્બં, ન મજ્ઝિમપુરિસવસેન. અથ વા ‘‘કયિરાસી’’તિ વત્તબ્બે **સિ**કારલોપં કત્વા ‘‘કયિરા’’તિ મજ્ઝિમપુરિસવચનં વુત્તન્તિ ગહેતબ્બં.

એત્થ પન સિયા – યથા ‘‘પુત્તં લભેથ વરદ’’ન્તિ પાળિયં ‘‘લભેથા’’તિ ઇમસ્સ પદસ્સ ‘‘સબ્ભિરેવ સમાસેથ, સબ્ભિ કુબ્બેથ સન્થવ’’ન્તિઆદીસુ ‘‘સમાસેથા’’તિઆદીનં વિય પઠમપુરિસવસેન અત્થં અગ્ગહેત્વા

પુરિસવિપલ્લાસં કત્વા ‘‘લભેય્ય’’ન્તિ ઉત્તમપુરિસવસેનત્થો અટ્ઠકથાચરિયેહિ ગહિતો, તથા તુમ્હેહિપિ ‘‘અધમ્મં સારથિ કયિરા’’તિ એત્થ ‘‘કયિરા’’તિ પદસ્સ પુરિસવિપલ્લાસં કત્વા ‘‘કરેય્યાસી’’તિ મજ્ઝિમપુરિસવસેનત્થો વત્તબ્બો, અટ્ઠકથાચરિયેહિપિ ‘‘કરેય્યાસી’’તિ તદત્થો વુત્તોતિ? સચ્ચં, એવં સન્તેપિ અટ્ઠકથાચરિયેહિ વોહારત્થેસુ પરમકોસલ્લસમન્નાગતત્તા ‘‘ત્વ’’ન્તિ વત્તબ્બે અત્થે **ભવં**સદ્દો પવત્તતિ, ‘‘ભવ’’ન્તિ વત્તબ્બે અત્થે **ત્વં**સદ્દો પવત્તતીતિ ચિન્તેત્વા અધિપ્પાયત્થવસેન ‘‘કરેય્યાસી’’તિ અત્થો વુત્તો, ન પુરિસવિપલ્લાસવસેન. તથા હિ ‘‘પુત્તં લભેથ વરદ’’ન્તિ ઇમસ્સ **અટ્ઠકથાયં** ‘‘લભેથા’’તિ ઉલ્લિઙ્ગિત્વા ‘‘લભેય્ય’’ન્તિ પુરિસવિપલ્લાસવસેન વિવરણં કતં. ‘‘અધમ્મં સારથિ કયિરા’’તિ ઇમસ્સ પન **અટ્ઠકથાયં** ‘‘કયિરા’’તિ ઉલ્લિઙ્ગિત્વા ‘‘કરેય્યાસી’’તિ વિવરણં કતં, તસ્મા ‘‘અધમ્મં સારથિ કયિરા’’તિ એત્થ પુરિસવિપલ્લાસો ન ચિન્તેતબ્બો. અથ વા યથા ‘‘પુત્તં લભેથ વરદ’’ન્તિ એત્થ ચ ‘‘કાયે રજો ન લિમ્પેથા’’તિઆદીસુ **એથ**વચનં ગહિતં, એવં **એથ**વચનં અગ્ગહેત્વા ‘‘લભે અથા’’તિ પદચ્છેદો કરણીયો. એવઞ્હિ સતિ પુરિસવિપલ્લાસેન કિચ્ચં નત્થિ. તત્થ **લભે**તિ સત્તમિયા ઉત્તમપુરિસવચનં ‘‘વજ્જઞ્ચાપિ પમોચયે’’તિ પદમિવ. **અથા**તિ અધિકારન્તરે નિપાતો પદપૂરણે વા. એત્થ ચ અધિકારન્તરવસેન અપરમ્પિ વરં પુત્તં લભેય્યન્તિ અત્થો. યસ્મા પનેત્થ દ્વિન્નમત્થાનં ઉપ્પત્તિ દિસ્સતિ, યસ્મા ચેતેસુ દ્વીસુ દુજ્જાનો ભગવતો અધિપ્પાયો, તસ્મા દ્વેપિ અત્થા ગહેતબ્બાવ.

એત્થ પન કિઞ્ચાપિ લિઙ્ગવિપલ્લાસો વિભત્તિવિપલ્લાસો વચનવિપલ્લાસો કાલવિપલ્લાસો પુરિસવિપલ્લાસો અક્ખરવિપલ્લાસોતિ છબ્બિધો વિપલ્લાસો આહરિત્વા દસ્સેતબ્બો, તથાપિ સો ઉપરિ આવિભવિસ્સતીતિ ન દસ્સિતો. તત્ર **કયિરાથા**તિ પદં સત્તમિયા પરસ્સપદવસેન અત્તનોપદવસેન ચ દ્વિધા ભિજ્જતિ, તથા મજ્ઝિમપુરિસબહુવચનવસેન પઠમપુરિસેકવચનવસેન ચ. તથા હિ ‘‘યથા પુઞ્ઞાનિ કયિરાથ, દદન્તા અપરાપર’’ન્તિ એત્થ ‘‘કયિરાથા’’તિ ઇદં સત્તમિયા પરસ્સપદવસેન મજ્ઝિમપુરિસબહુવચનવસેન ચ વુત્તં. યથાનુરૂપં પુઞ્ઞાનિ કરેય્યાથયેવાતિ હિ અત્થો. ‘‘કયિરાથ ધીરો પુઞ્ઞાની’’તિ એત્થ પન ‘‘કયિરાથા’’તિ ઇદં સત્તમિયા અત્તનોપદવસેન પઠમપુરિસેકવચનવસેન ચ વુત્તં. કરેય્યાતિ હિ અત્થો. ઇધ પરોક્ખાદિવસેન **યિર**પચ્ચયસહિતાનિ રૂપાનિ યેભુય્યેન સાસને અપ્પસિદ્ધાનીતિ **ન** દસ્સિતાનિ.

અત્તનો ફલં કરોતીતિ **કારણં**. કરોતીતિ **કત્તા**, એવં કારકો કારકં વા. એત્થ હિ **કારક**સદ્દો યત્થ કત્તુકારકકમ્મકારકાદિવાચકો, તત્થ પુલ્લિઙ્ગોપિ હોતિ, યેભુય્યેન નપુંસકલિઙ્ગોપિ. યત્થ પન રજતકારકમ્મકારલોહકારાદિવાચકો, તત્થ પુલ્લિઙ્ગો એવ. કારાપેતીતિ **કારાપકો**. કરં, કુબ્બં, કુબ્બં, કરોન્તો, કુબ્બન્તો, કુબ્બાનો, કુરુમાનો, પકુંબ્બમાનો . કારિકા, કારાપિકા. કરોન્તી, કુબ્બન્તી. કારકં કુલં. કારાપકં, કરોન્તં, કુબ્બન્તં, કુરુમાનં. સઙ્ખારો, પરિક્ખારો, પરિક્ખતો, પુરક્ખતો, કરણં, ક્રિયા. અક્ખરચિન્તકા પન ‘‘ક્રિયા’’ ઇચ્ચપિ પદમિચ્છન્તિ. એત્થ **ક્રિયા**સદ્દો કિઞ્ચાપિ ‘‘અફલા હોતિ અકુબ્બતો’’તિઆદીસુ કકારરકારસંયોગવન્તાનિ પદાનિ દિસ્સન્તિ, તથાપિ **ક્લેસ**સદ્દો વિય પાળિયં ન દિસ્સતિ, અદિસ્સમાનોપિ સો અટ્ઠકથાચરિયાદીહિ ગરૂહિ ગહિતત્તા ગહેતબ્બોવ. તથા હિ ‘‘ક્રિયાક્રિયાપત્તિવિભાગદેસકો’’તિઆદિકા સદ્દરચના દિસ્સતિ.

કાતું, કત્તું. કાતવે, કારેતું. કત્વા, કત્વાન, કાતુન, કરિત્વા, કરિત્વાન, કચ્ચ, અધિકચ્ચ, કરિય, કરિયાન, પુરક્ખિત્વા, કારેત્વા. અઞ્ઞાનિપિ **તુમ**ન્તાદીનિ યોજેતબ્બાનિ.

તત્ર **કચ્ચા**તિ કત્વા. **અધિકચ્ચા**તિ અધિકં કત્વા. અક્ખરચિન્તકા પન સદ્દસત્થનયં નિસ્સાય ‘‘અધિકિચ્ચ’’ ઇતિ રૂપં ઇચ્છન્તિ, મયં પનેતાદિસં રૂપં પાળિયા અનુકૂલં ન હોતીતિ ન ઇચ્છામ. તથા હિ **થેરિકાગાથાયં**

ગોતમિયા પરિનિબ્બાનવચને ''પદક્ખિણં કચ્ચ નિપચ્ચ પાદે''તિ પાળિ દિસ્સતિ. તત્થ હિ પદક્ખિણં કત્વાતિ અત્થો. **કચ્ચા**તિ પદસ્સ દસ્સનેન **અધિકચ્ચા**તિ પદમ્પિ દિટ્ઠમેવ હોતિ, એસ નયો અઞ્ઞત્રાપિ યથારહં વેદિતબ્બો.

ઇદાનિ **કરોતિ**સ્સ ધાતુસ્સ અપ્પમત્તકં અત્થાતિસયયોગં કથયામ – તણ્હઙ્કરો. કારણા. ફરુસાહિ વાચાહિ પકુબ્બમાનો. સન્તે ન કુરુતે પિયન્તિ.

તત્ર **તણ્હઙ્કરો**તિ વેનેય્યાનં તણ્હં લોભં કરોતિ હિંસતીતિ તણ્હઙ્કરો. અથ વા રૂપકાયધમ્મકાયસમ્પત્તિયા અત્તનિ સકલલોકસ્સ તણ્હં સિનેહં કરોતિ જનેતીતિ **તણ્હઙ્કરો**. **કારણા**તિ હિંસના. **પકુબ્બમાનો**તિ હિંસમાનો. **સન્તે ન કુરુતે પિય**ન્તિ સપ્પુરિસે અત્તનો પિયે ઇટ્ઠે કન્તે મનાપે ન કરોતીતિ અત્થો. અથ વા પિયં પિયાયમાનો તુસ્સમાનો મોદમાનો સન્તે ન કુરુતે ન સેવતીતિ અત્થો. યથા ''રાજાનં સેવતી''તિ એતસ્મિં અત્થે રાજાનં પિયં કુરુતેતિ સદ્દસત્થવિદૂ મન્તેન્તિ, દુલ્લભાયં નીતિ સાધુકં મનસિ કાતબ્બા.

એત્થ ચ **પરિક્ખાર**સદ્દસ્સ અત્થુદ્ધારો નીયતે, ''પરિક્ખારોતિ સત્તહિ નગરપરિક્ખારેહિ સુપરિક્ખિત્તં હોતી''તિઆદીસુ પરિવારો વુચ્ચતિ. ''રથો સેતપરિક્ખારો, ઝાનક્ખો ચક્કવીરિયો''તિઆદીસુ અલઙ્કારો. ''યે ચિમે પબ્બજિતેન જીવિતપરિક્ખારા સમુદાનેતબ્બા''તિઆદીસુ સમ્ભારો. એત્થેતઞ્હિ વુચ્ચતિ –

સાસનઞ્ઞૂહિ વિઞ્ઞૂહિ, પરિક્ખારોતિ સાસને;
પરિવારો અલઙ્કારો, સમ્ભારો ચ પવુચ્ચતિ.

જાગર નિદ્દક્ખયે. જાગરોતિ. જાગરં. દીઘા જાગરતો રત્તિ.

તનાદી એત્તકા દિટ્ઠા, ધાતવો મે યથાબલં;
સુત્તેસ્વઞ્ઞેપિ પેક્ખિત્વા, ગણ્હવ્હો અત્થયુત્તિતોતિ.

તનાદિગણોયં.

રુધાદિછક્કં વિવિધત્થસારં,
મતિઙ્કરં વિઞ્ઞુજનાધિરામં;
ઉળારછન્દેહિ સુસેવનીયં,
સુવણ્ણહંસેહિ સુચિંવ ઠાનં.

ઇતિ નવઙ્ગે સાટ્ઠકથે પિટકત્તયે બ્યપ્પથગતીસુ વિઞ્ઞૂનં

કોસલ્લત્થાય કતે સદ્દનીતિપ્પકરણે **રુધાદિ**છક્કં

નામ

સત્તરસમો પરિચ્છેદો.

૧૮. ચુરાદિગણપરિદીપન

ઇતો પરં પવક્ખામિ, પચુરત્થહિતક્કરં;
ચુરાદિકગણનામં, નામતો અટ્ઠમં ગણં.

ચુર થેય્યે. થેનનં **થેય્યં**, ચોરિકાતિ વુત્તં હોતિ. તસ્મિં થેય્યે **ચુર**ધ્તુ વત્તતિ. ચોરેતિ, ચોરયતિ, ચોરો, ચોરી, ચોરિકા, ચોરેતુ, ચોરયિતું, ચોરેત્વા, ચોરયિત્વા. કત્તુત્થેસુ **ણેણય**તા **ચુરાદિ**ગણલક્ખણં. કારિતે – ચોરાપેતિ, ચોરાપયતિ, ચોરાપેતું, ચોરાપયિતું, ચોરાપેત્વા, ચોરાપયિત્વા. કમ્મેધનં ચોરેહિ ચોરિયતિ, ચોરિતં ધનં. એસ નયો સબ્બત્થ.

કકારન્તધાતુ

લોક દસ્સને. લોકેતિ, લોકયતિ, ઓલોકેતિ, ઓલોકયતિ, ઉલ્લોકેતિ, ઉલ્લોકયતિ, અપલોકેતિ, અપલોકયતિ, આલોકેતિ, આલોકયતિ, વિલોકેતિ, વિલોકયતિ. લોકો, આલોકો, લોકનં, ઓલોકનં, ઉલ્લોકનં, આલોકનં, વિલોકનં, અપલોકનં, અવલોકનં. ઓલોકેતું, ઓલોકયિતું, ઓલોકેત્વા, ઓલોકયિત્વા. કારિતે પન ‘‘ઓલોકાપેતિ, ઓલોકાપયતિ, ઓલોકાપેતું, ઓલોકાપયિતું, ઓલોકાપેત્વા , ઓલોકાપયિત્વા’’ ઇચ્ચેવમાદીનિ યોજેતબ્બાનિ. એસ નયો સબ્બત્થાપિ.

તત્થ **લોકો**તિ તયો લોકા સઙ્ખારલોકો સત્તલોકો ઓકાસલોકોતિ. તત્થ ‘‘એકો લોકો સબ્બે સત્તા આહારટ્ઠિતિકા’’તિ આગતટ્ઠાને સઙ્ખારલોકો વેદિતબ્બો. ‘‘સસ્સતો લોકો’તિ વા ‘અસસ્સતો લોકો’તિ વા’’તિ આગતટ્ઠાને સત્તલોકો.

‘‘યાવતા ચન્દિમસૂરિયા પરિહરન્તિ,
દિસા ભન્તિ વિરોચમાના;
તાવ સહસ્સધા લોકો,
એત્થ તે વત્તતે વસો’’તિ

આગતટ્ઠાને ઓકાસલોકો.

અથ વા **લોકો**તિ તિવિધો લોકો કિલેસલોકો ભવલોકો ઇન્દ્રિયલોકોતિ. તત્થ રાગાદિકિલેસબહુલતાય કામાવચરસત્તા કિલેસલોકો. ઝાનાભિઞ્ઞાપરિબુદ્ધિયા રૂપાવચરસત્તા ભવલોકો. આનેઞ્જસમાધિબહુલતાય વિસદિન્દ્રિયત્તા અરૂપાવચરસત્તા ઇન્દ્રિયલોકો. અથ વા કિલિસ્સનં કિલેસો, વિપાકદુક્ખન્તિ અત્થો. તસ્મા દુક્ખબહુલતાય અપાયેસુ સત્તા કિલેસલોકો. તદઞ્ઞે સત્તા સમ્પત્તિભવભાવતો ભવલોકો. તત્થ યે વિમુત્તિપરિપાચકેહિ ઇન્દ્રિયેહિ સમન્નાગતા સત્તા, સો ઇન્દ્રિયલોકોતિ વેદિતબ્બં.

જાતકટ્ઠકથાયં પન –

‘‘સઙ્ખારલોકો સત્તલોકો ઓકાસલોકો ખન્ધલોકો આયતનલોકો ધાતુલોકોતિ અનેકવિધો લોકો. એત્થ ‘એકો લોકો સબ્બે સત્તા આહારટ્ઠિતિકા...પે॰... અટ્ઠારસ લોકા અટ્ઠારસ ધાતુયો’તિ એત્થ **સઙ્ખારલોકો** વુત્તો. ખન્ધલોકાદયો તદન્તોગધાયેવ. ‘અયં લોકો પરો લોકો બ્રહ્મલોકો સદેવકો’તિઆદીસુ પન **સત્તલોકો** વુત્તો. ‘યાવતા ચન્દિમસૂરિયા પરિહરન્તિ, દિસા ભન્તિ વિરોચમાના. તાવ સહસ્સધા લોકો, એત્થ તેવત્તતે વસો’તિ એત્થ **ઓકાસલોકો** વુત્તો’’તિ વુત્તં.

અત્થતો પન ઇન્દ્રિયબદ્ધાનં ખન્ધાનં સમૂહો સન્તાનો ચ **સત્તલોકો**, રૂપાદીસુ સત્તવિસત્તતાય સત્તો, લોકિયતિ એત્થ કુસલાકુસલં તબ્બિપાકો ચાતિ. અનિન્દ્રિયબદ્ધાનં રૂપાનં સમૂહો સન્તાનો ચ **ઓકાસલોકો**, લોકિયન્તિ એત્થ તસા થાવરા ચ, તેસઞ્ચ ઓકાસભૂતોતિ, તદાધારણતાય હેસ ‘‘ભાજનલોકો’’તિપિ વુચ્ચતિ. દુવિધોપિ ચેસ રૂપાદિધમ્મે ઉપાદાય પઞ્ઞત્તત્તા ઉપાદાપઞ્ઞત્તિભૂતો અપરમત્થસભાવો સપ્પચ્ચયે પન રૂપારૂપધમ્મે ઉપાદાય પઞ્ઞત્તત્તા તદુભયસ્સાપિ ઉપાદાનાનં વસેન પરિયાયતો પચ્ચયાયત્તવુત્તિતા ઉપચરિતબ્બા, તદુભયે ખન્ધા **સઙ્ખારલોકો**, પચ્ચયેહિ સઙ્ખરિયન્તિ, લુજ્જન્તિ પલુજ્જન્તિ ચાતિ એત્થ પચ્ચયાયત્તવુત્તિતાય મગ્ગફલધમ્માનમ્પિ સતિપિ લુજ્જનપલુજ્જનત્તે તેભૂમિકધમ્માનંયેવ ‘‘લોકો’’તિ અધિપ્પેતત્તા નત્થિ લોકતાપજ્જનં. તથા હિ તે ‘‘લોકુત્તરા’’તિ વુત્તા.

આલોકોતિ રસ્મિ, આલોકેન્તિ એતેન ભુસો પસ્સન્તિ જના ચક્ખુવિઞ્ઞાણં વાતિ આલોકો. **ઓલોકન**ન્તિ હેટ્ઠા પેક્ખનં. **વિલોકન**ન્તિ ઉદ્ધં પેક્ખનં. **આલોકન**ન્તિ પુરતો પેક્ખનં. **વિલોકન**ન્તિ દ્વીસુ પસ્સેસુ પેક્ખનં, વિવિધા વા પેક્ખનં. **અપલોકન**ન્તિ ‘‘સઙ્ઘં અપલોકેત્વા’’તિઆદીસુ વિય જાનાપનં. **અવલોકન**ન્તિ ‘‘નાગાવલોકિતં અવલોકેત્વા’’તિઆદીસુ વિય પુરિમકાયં પરિવત્તેત્વા પેક્ખનં. ‘‘આલોકિતે વિલોકિતે સમ્પજાનકારી હોતી’’તિ એત્થાપિ ભાવવસેન આલોકનં આલોકિતં વિલોકનં વિલોકિતન્તિ અત્થો ગહેતબ્બો.

થક પટિઘાતે. થકેતિ, થકયતિ દ્વારં પુરિસો.

તક્ક વિતક્કે. તક્કેતિ, વિતક્કેતિ, વિતક્કયતિ. તક્કો, વિતક્કો, વિતક્કિતા.

તત્થ તક્કનં **તક્કો**, ઊહનન્તિ વુત્તં હોતિ, એવં **વિતક્કો**. અથ વા વિતક્કેન્તિ એતેન, સયં વા વિતક્કેતિ, વિતક્કનમત્તમેવ વા એતન્તિ **વિતક્કો**. ‘‘તક્કો, વિતક્કો, અપ્પના, બ્યપ્પના, ચેતસો અભિનિરોપના’’તિ અભિધમ્મે પરિયાયસદ્દા વુત્તા. વિતક્કેતીતિ **વિતક્કિતા**, પુગ્ગલો. ‘‘અવિતક્કિતા મચ્ચુમુપબ્બજન્તી’’તિ પાળિ.

અકિ લક્ખણે. **લક્ખણં** સઞ્ઞાણં, સઞ્જાનનકારણન્તિ વુત્તં હોતિ. અત્રિદં સલ્લક્ખિતબ્બં. યે ઇમસ્મિં **ચુરાદિ**ગણે અનેકસ્સરા અસંયોગન્તા ઇકારાનુબન્ધવસેન નિદ્દિટ્ઠા ધાતવો, તે એવંવુત્તેહિ ઇમેહિ તીહિ લક્ખણેહિ સમન્નાગતા આખ્યાતત્તં નામિકત્તઞ્ચ પાપુણન્તા એકન્તતો નિગ્ગહીતાગમેન નિપ્ફન્નરૂપાયેવ ભવન્તિ, ન કત્થચિપિ વિગતનિગ્ગહીતાગમરૂપાનિ ભવન્તિ. અઙ્કેતિ, અઙ્કયતિ. અઙ્કનં, અઙ્કો . સમાસે પન ‘‘સસઙ્કો, ચક્કઙ્કિતચરણો’’તિઆદીનિ રૂપાનિ ભવન્તિ.

સક્ક વક્ક ભાસને. સક્કેતિ, સક્કયતિ. વક્કેતિ, વક્કયતિ.

નક્ક વક્ક નાસને. નક્કેતિ, નક્કયતિ. વક્કેતિ, વક્કયતિ.

ચક્ક ચુક્ક બ્યથને. ચક્કેતિ, ચક્કયતિ. ચુક્કેતિ, ચુક્કયતિ. ચક્કં. **ચક્ક**ન્તિ કેનટ્ઠેન ચક્કં? ચક્કેતિ બ્યથતિ હિંસતીતિ અત્થેન ચક્કં. **ચક્ક**સદ્દો –

> સમ્પત્તિયં લક્ખણે ચ, રથઙ્ગે ઇરિયાપથે;
> દાને રતનધમ્મખુર-ચક્કાદીસુ પદિસ્સતિ;

''ચત્તારિમાનિ ભિક્ખવે ચક્કાનિ યેહિ સમન્નાગતાનં દેવમનુસ્સાન''ન્તિઆદીસુ હિ અયં સમ્પત્તિયં દિસ્સતિ. ''પાદતલેસુ ચક્કાનિ જાતાની''તિ એત્થ લક્ખણે. ''ચક્કંવ વહતો પદ''ન્તિ એત્થ રથઙ્ગે. ''ચતુચક્કં નવદ્વાર''ન્તિ એત્થ ઇરિયાપથે. ''દદ ભુઞ્જ ચ મા ચપ્પમાદો, ચક્કં વત્તસ્સુ પાણિન''ન્તિ એત્થ દાને. ''દિબ્બં ચક્કરતનં પાતુરહોસી''તિ એત્થ રતનચક્કે. ''મયા પવત્તિતં ચક્ક''ન્તિ એત્થ ધમ્મચક્કે. ''ઇચ્છાહતસ્સ પોસસ્સ, ચક્કં ભમતિ મત્થકે''તિ એત્થ ખુરચક્કે. ''ખુરપરિયન્તેન ચેપિ ચક્કેના''તિ એત્થ પહરણચક્કે. ''અસનિવિચક્ક''ન્તિ એત્થ અસનિમણ્ડલેતિ.

તકિ બન્ધને. તઙ્કેતિ, તઙ્કયતિ.

અક્ક થવને. **થવનં** થુતિ. અક્કેતિ, અક્કયતિ. અક્કો. **અક્કો**તિ સૂરિયો. સો હિ મહાજુતિતાય અક્કિયતિ અભિત્થવિયતિ તપ્પસન્નેહિ જનેહીતિ **અક્કો**. તથા હિ તસ્સ ''નત્થિ સૂરિયસમા આભા. ઉદેતયં ચક્ખુમા એકરાજા''તિઆદિના અભિક્ખુતિ દિસ્સતિ.

હિક્ક હિંસાયં. હિક્કેતિ, હિક્કયતિ.

નિક્ક પરિમાણે. નિક્કેતિ, નિક્કયતિ.

બુક્ક ભસ્સને. એત્થ સુનખભસ્સનં **ભસ્સન**ન્તિ ગહેતબ્બં, ન વાચાસઙ્ખાતં ભસ્સનં. બુક્કેતિ, બુક્કયતિ. એત્થ ચ ''બુક્કયતિ સા ચોરે'' ઇતિ લોકિયપ્પયોગો વેદિતબ્બો. **ભૂવાદિ**ગણે પન ''બુક્કતિ સા''તિ રૂપં ભવતિ. અઞ્ઞો તુ ''બુક્ક પરિભાસને'' ઇતિ પઠતિ, એવં પઠન્તેપિ સુનખભસ્સનમેવાધિપ્પેતં.

દક લક અસ્સાદને. દકેતિ, દકયતિ. લકેતિ, લકયતિ.

તક્ક લોક ભાસાયં. તક્કેતિ, તક્કયતિ. લોકેતિ, લોકયતિ.

ચિક સિક આમસને. ચિકેતિ, ચિકયતિ. સિકેતિ, સિકયતિ.

ककारन्तधातुरूपानि.

કકારન્તધાતુરૂપાનિ.

ખકારન્તધાતુ

લક્ખ દસ્સનઙ્કેસુ. દસ્સનં પસ્સનં. **અઙ્કો** લઞ્જનં. લક્ખેતિ, લક્ખયતિ. સલ્લક્ખેતિ, સલ્લક્ખયતિ. લક્ખં વિજ્ઝતિ ઉસુના, લક્ખં કરોતિ.

ગઙ્ગાય વાલુકા ખીયે, ઉદકં ખીયે મહણ્ણવે;
મહિયા મત્તિકા ખીયે, લક્ખે ન મમ બુદ્ધિયા.

કપ્પલક્ખણં. ગોલક્ખણં. ઇત્થિલક્ખણં. ધમ્માનં લક્ખણં. સલ્લક્ખના. ઉપલક્ખના. પચ્ચુપલક્ખના. **લક્ખ**ધાતુયા **યુ**પચ્ચયન્તાય **સ**માદિપુબ્બાનં રૂપાનં **ન**કારો દન્તજો.

ભક્ખ અદને. ભક્ખેતિ, ભક્ખયતિ. ભક્ખો નો લદ્ધો. ભક્ખયન્તિ મિગાધમા. **ભૂવાદિ**ગણે પન ''ભક્ખતી''તિ રૂપં.

નક્ખ સમ્બન્ધે. નક્ખેતિ, નક્ખયતિ.

મક્ખ મક્ખને. મક્ખેતિ, મક્ખયતિ. મક્ખો, મક્ખી. તત્થ **મક્ખો**તિ પરેહિ કતગુણં મક્ખેતિ પિસતીતિ મક્ખો, ગુણધંસના. ''મક્ખં અસહમાનો''તિ એત્થ પન અત્તનિ પરેહિ કતં અવમઞ્ઞનં **મક્ખો**તિ વુચ્ચતિ.

યક્ખ પૂજાયં. યક્ખેતિ, યક્ખયતિ. યક્ખો. **યક્ખો**તિ મહાનુભાવો સત્તો. તથા હિ ''પુચ્છામિ તં મહાયક્ખ, સબ્બભૂતાનમિસ્સરા''તિ એત્થ સક્કો દેવરાજા ''યક્ખો''તિ વુત્તો. અથ વા **યક્ખો**તિ યક્ખયોનિયં નિબ્બત્તસત્તો. સબ્બેપિ વા સત્તા ''યક્ખા''તિ વુચ્ચન્તિ. ''પરમયક્ખવિસુદ્ધિં પઞ્ઞાપેન્તી''તિ એત્થ હિ **યક્ખ**સદ્દો સત્તે વત્તતિ. તથા હિ યક્ખોપિ સત્તોપિ દેવોપિ સક્કોપિ ખીણાસવોપિ યક્ખોયેવ નામ, મહાનુભાવતાય યક્ખિયતિ સરણગતેહિ જનેહિ નાનાપચ્ચયેહિ નાનાબલીહિ ચ પૂજિયતીતિ **યક્ખો**.

સત્તે દેવે ચ સક્કે ચ, ખીણાસવે ચ રક્ખસે;
પઞ્ચસ્વેતેસુ અત્થેસુ, **યક્ખ**સદ્દો પવત્તતિ.

લક્ખ આલોચને. લક્ખેતિ, લક્ખયતિ. લક્ખં વિજ્ઝતિ ઉસુના.

મોક્ખ આસને. મોક્ખેતિ, મોક્ખયતિ.

રુક્ખ ફારુસ્સે. **ફારુસ્સં** ફરુસભાવો. રુક્ખેતિ, રુક્ખયતિ. સમાસે ''રુક્ખકેસો, અતિરુક્ખવચનો''તિ રૂપાનિ. એત્થ ચ ''સમણો અયં પાપો અતિરુક્ખવાચો''તિ પાળિ નિદસ્સનં. તત્થ **અતિરુક્ખવાચો**તિ અતિફરુસવચનોતિ અત્થો.

ખકારન્તધાતુરૂપાનિ.

ગકારન્તધાતુ

લિઙ્ગ ચિત્તીકરણે. **ચિત્તીકરણં** વિચિત્રભાવકરણં. લિઙ્ગેતિ, લિઙ્ગયતિ, લિઙ્ગં. એત્થ **લિઙ્ગં** નામ દીઘરસ્સકિસથૂલપરિમણ્ડલાદિભેદં સણ્ઠાનન્તિ ગહણે અતીવ યુજ્જતિ. તઞ્હિ નાનપ્પકારેહિ વિચિત્રં હોતિ, લિઙ્ગીયતિ વિચિત્તં કરિયતિ અવિજ્જાતણ્હાકમ્મેહિ ઉતુના વા ચુણ્ણાદીહિ વા સરીરમિતિ **લિઙ્ગં**, અજ્ઝત્તસન્તાનતિણરુક્ખાદિકુણ્ડલકરણ્ડકાદીસુ પવત્તસણ્ઠાનવસેનેતં દટ્ઠબ્બં. **લિઙ્ગ**સદ્દો સદ્દે સદ્દપ્પવત્તિનિમિત્તે ઇત્થિબ્યઞ્જને પુરિસબ્યઞ્જને સઞ્ઞાણે આકારે ચાતિ ઇમેસુ અત્થેસુ દિસ્સતિ. અયઞ્હિ ''રુક્ખોતિ વચનં લિઙ્ગ''ન્તિ એત્થ સદ્દે દિસ્સતિ. ''સતલિઙ્ગસ્સ અત્થસ્સા''તિ એત્થ સદ્દપ્પવત્તિનિમિત્તે. ''તેન ખો પન સમયેન અઞ્ઞતરસ્સ

ભિક્ખુનો ઇત્થિલિઙ્ગં પાતુભવતી''તિ એત્થ ઇત્થિબ્યઞ્જને. ''પુરિસલિઙ્ગનિમિત્તકુત્તાકપ્પાન''ન્તિ એત્થ પુરિસબ્યઞ્જને. ''તેન લિઙ્ગેન જાનામ, ધુવં બુદ્ધો ભવિસ્સતી''તિ એત્થ સઞ્ઞાણે . ''તેહિ લિઙ્ગેહિ તેહિ નિમિત્તેહિ તેહિ આકારેહિ આગન્તુકભાવો જાનિતબ્બો ''આગન્તુકા ઇમે''તિ એત્થ આકારે દિસ્સતિ.

સદ્દે ચ તન્નિમિત્તે ચ, કાટકોટચિકાય ચ;
લક્ખણે ચેવ આકારે, **લિઙ્ગ**સદ્દો પવત્તતિ.

મગ અન્વેસને. મગેતિ, મગયતિ. મિગો, મગો, મગો, મગયમાનો.

એત્થ ચ ''યથા બિળારો મૂસિકં મગયમાનો''તિ પાળિ નિદસ્સનં. ''મિગો''તિ ચ ''મગો''તિ ચ ચતુપ્પદો પવુચ્ચતિ. એત્થ **મિગો**તિ મગયતિ ઇતો ચિતો ગોચરં અન્વેસતિ પરિયેસતીતિ મિગો. એવં **મગો**. એત્થ વિસેસતો હરિણ મિગો મિગો નામ. સામઞ્ઞતો પન અવસેસાપિ ચતુપ્પદા ''મિગો'' ઇચ્ચેવ વુચ્ચન્તિ. તથા હિ **સુસીમજાતકે** ''કાળા મિગા સેતદન્તા તવ ઇમે, પરોસહસ્સં હેમજાલાભિસઞ્છન્ના''તિ એતસ્મિં પાળિપ્પદેસે હત્થિનોપિ **મિગ**સદ્દેન વુત્તા ''કાળમિગા''તિ. અથ વા મગિયતિ જીવિતકપ્પનત્થાય મંસાદીહિ અત્થિકેહિ લુદ્દેહિ અન્વેસિયતિ પરિયેસિયતીતિ **મિગો**, અરઞ્ઞજાતા સસપસદહરિણેણેય્યાદયો ચતુપ્પાદા, એવં મગો. ''અત્થં ન લભતે મગો''તિ એત્થ પન મગો વિયાતિ મગો, બાલોતિ અત્થો.

મગ્ગ ગવેસને. મગ્ગેતિ, મગ્ગયતિ. મગ્ગો, મગ્ગનં.

એત્થ ચ **મગ્ગો**તિ પટિપદાય ચ પકતિમગ્ગસ્સ ચ ઉપાયસ્સ ચ અધિવચનં. ''મહાવિહારવાસીનં, વાચનામગ્ગનિસ્સિત''ન્તિઆદીસુ પન કથાપબન્ધોપિ ''મગ્ગો''તિ વુચ્ચતિ. તત્ર પટિપદા એકન્તતો જાતિજરાબ્યાધિદુક્ખાદીહિ પીળિતેહિ સત્તેહિ દુક્ખક્ખયં નિબ્બાનં પાપુણત્થાય મગ્ગિતબ્બો ગવેસિતબ્બોતિ **મગ્ગો**. પકતિમગ્ગો પન મગ્ગમૂળ્હેહિ મગ્ગિતબ્બોતિ **મગ્ગો**. પકતિમગ્ગમૂળ્હેહિ ચ પટિપદાસઙ્ખાતારિયમગ્ગમૂળ્હા એવ બહવો સન્તિ. પકતિમગ્ગો હિ કદાચિ એવ અદ્ધિકાનં મુય્હતિ, ''એસ મગ્ગો''તિ નાયકા ન દુલ્લભા. અરિયમગ્ગો પન સબ્બદાયેવ સબ્બલોકસ્સ મુય્હતિ, નાયકા પરમદુલ્લભા. તસ્મા સો એવ અવિજ્જાસમ્મૂળ્હેહિ મગ્ગિતબ્બોતિ **મગ્ગો**. અઞ્ઞેસં પન દ્વિન્નં ધાતૂનં વસેનપિ અત્થં વદન્તિ ગરૂ ''કિલેસે મારેન્તો ગચ્છતીતિ મગ્ગો''તિ. તં તં કિચ્ચં હિતં વા નિપ્ફાદેતુકામેહિ મગ્ગિયતિ ગવેસિયતીતિ **મગ્ગો**, ઉપાયો. **મગ્ગ**સદ્દો હિ ''અભિધમ્મકથામગ્ગં, દેવાનં સમ્પવત્તયી''તિ એત્થ ઉપાયેપિ વત્તતિ. તથા હિ **અભિધમ્મટીકાયં** ''**મગ્ગો**તિ ઉપાયો, ખન્ધાયતનાદીનં કુસલાદીનઞ્ચ ધમ્માનં અવબોધસ્સ સચ્ચપ્પટિવેધસ્સેવ વા ઉપાયભાવતો અભિધમ્મકથામગ્ગો''તિ વુત્તો, પબન્ધો વા ''મગ્ગો''તિ વુચ્ચતિ. સો હિ દીઘત્તા મગ્ગો વિયાતિ **મગ્ગો**, તસ્મા અભિધમ્મકથાપબન્ધો અભિધમ્મકથામગ્ગોતિ વુત્તો. ઇદાનિ પકતિપટિપદામગ્ગાનં નામાનિ કથયામ. તેસુ પકતિમગ્ગસ્સ –

''મગ્ગો પન્થો પથો પજ્જો, અઞ્ઞસં વટુમા'યનં;
અદ્ધાન'મદ્ધા પદવી, વત્તનિ ચેવ સન્તતી''તિ

ઇમાનિ નામાનિ. પટિપદામગ્ગસ્સ પન –

''મગ્ગો પન્થો પથો પજ્જો, અઞ્જસં વટુમા'યનં;

નાવ ઉત્તર સેતુ ચ, કુલ્લો ચ ભિસિ સઙ્કમો''તિ

અનેકાનિ નામાનિ. એત્થ પન કેચિ ''નાવાતિઆદીનિ પકતિમગ્ગસ્સ નામાની''તિ વદન્તિ, તં ન ગહેતબ્બં, પકતિમગ્ગસ્સ કિસ્મિઞ્ચિપિ પાળિપ્પદેસે ''નાવા''તિઆદીહિ પદેહિ વુત્તટ્ઠાનાભાવતો, અભિધાનસત્થેસુ ચ ''નાવા'' ઇચ્ચાદિકાનં તદભિધાનાનં અનાગતત્તા.

અયં પનેત્થ વચનત્થો – નાવાવિયાતિ **નાવા**, ઉત્તરન્તિ એતેનાતિ **ઉત્તરં**, નાવાયેવ ઉત્તરન્તિ. અયઞ્હિ નાવાપરિયાયો ''તરં, તરણં, પોતો, પ્લવો''તિ. ઇમેપિ તંપરિયાયાયેવ. ઉત્તરં વિયાતિ **ઉત્તરં**. સેતુ વિયાતિ **સેતુ**. કુલ્લો વિયાતિ **કુલ્લો**. ભિસિ વિયાતિ **ભિસિ**. સઙ્કમો વિય, સઙ્કમન્તિ વા એતેનાતિ **સઙ્કમો**, સબ્બમેતં અરિયમગ્ગસ્સેવ નામં, ન પકતિમગ્ગસ્સ. તથા હિ ''ધમ્મનાવં સમારુય્હ, સન્તારેસ્સં સદેવક''ન્તિ ચ, ''ધમ્મસેતું દળ્હં કત્વા, નિબ્બુતો સો નરાસભો''તિ ચ, ''કુલ્લો'તિ ખો ભિક્ખવે અરિયમગ્ગસ્સેતં અધિવચન''ન્તિ ચ એવમાદિના તત્થ તત્થ ભગવતા અરિયમગ્ગો ''નાવા''તિઆદીહિ અનેકેહિ નામેહિ વુત્તો. અટ્ઠકથાચરિયેહિપિ **સુત્તનિપાતટ્ઠકથાયં** ''બદ્ધા ભિસિ સુસઙ્ખતા ભગવા''તિ એતસ્મિં પદેસે એવં અત્થસંવણ્ણના કતા ''ભિસીતિ પત્થરિત્વા પુથુલં કત્વા બદ્ધા 'કુલ્લા'તિ વુચ્ચતિ લોકે, અરિયસ્સ વિનયે પન અરિયમગ્ગો'તિ.

'મગ્ગો પજ્જો પથો પન્થો, અઞ્જસં વટુમા'યનં;
નાવા ઉત્તર સેતુ ચ, કુલ્લો ચ ભિસિ સઙ્કમો;
અદ્ધાનં પભવો'ચ્ચેવ, તત્થ તત્થ પકાસિતો''તિ.

એવં આચરિયેહિ કતાય અત્થસંવણ્ણનાય દસ્સનતો ચ ''નાવાતિઆદીનિપિ પકતિમગ્ગસ્સ નામાની''તિ વચનં ન ગહેતબ્બં, યથાવુત્તમેવ વચનં ગહેતબ્બં.

કોચિ પનેત્થ એવં વદેય્ય ''ધમ્મસેતું દળ્હં કત્વા'તિ એત્થ 'ધમ્મસેતુન્તિ મગ્ગસેતુ'ન્તિ વચનતો **ધમ્મ**સદ્દો મગ્ગે વત્તતિ, ન **સેતુ**સદ્દો''તિ. તન્ન, **ધમ્મ**સદ્દો વિય **સેતુ**સદ્દોપિ મગ્ગે વત્તતીતિ સેતુ વિયાતિ સેતુ, ધમ્મો એવ સેતુ ધમ્મસેતૂતિ અત્થવસેન, એસ નયો અઞ્ઞત્રાપિ. અપરમ્પિ વદેય્ય ''નનુ **બ્રહ્મજાલસુત્તન્તટ્ઠકથાયં** 'દક્ખિણુત્તરેન બોધિમણ્ડં પવિસિત્વા અસ્સત્થદુમરાજાનં પદક્ખિણં કત્વા પુબ્બુત્તરભાગે ઠિતો'તિ ઇમસ્મિં ઠાને **દક્ખિણુત્તર**સદ્દેન દક્ખિણો મગ્ગો વુત્તો''તિ. ન, અનેકેસુ પાળિપ્પદેસેસુ અટ્ઠકથાપદેસેસુ ચ અભિધાનસત્થેસુ ચ મગ્ગવાચકસ્સ **ઉત્તર**સદ્દસ્સ અનાગતત્તા, તસ્મા તત્થ એવમત્થો દટ્ઠબ્બો ''દક્ખિણદિસતો ગન્તબ્બો ઉત્તરદિસાભાગો દક્ખિણુત્તરોતિ વુચ્ચતિ, એવંભૂતેન દક્ખિણુત્તરેન બોધિમણ્ડપવિસનં સન્ધાય દક્ખિણુત્તરેન બોધિમણ્ડં પવિસિત્વાતિ વુત્ત''ન્તિ. અથ વા **દક્ખિણુત્તરેના**તિ દક્ખિણપચ્છિમુત્તરેન, એત્થ આદિઅવસાનગ્ગહણેન મજ્ઝસ્સપિ ગહણં દટ્ઠબ્બં. એવં ગહણંયેવ હિ યં **જાતકનિદાને** વુત્તં ''બોધિસત્તો તિણં ગહેત્વા બોધિમણ્ડં આરુય્હ દક્ખિણદિસાભાગે ઉત્તરાભિમુખો અટ્ઠાસિ, તસ્મિં ખણે દક્ખિણચક્કવાળં ઓસીદિત્વા હેટ્ઠા અવીચિસમ્પત્તં વિય અહોસિ, ઉત્તરચક્કવાળં ઉલ્લઙ્ઘિત્વા ઉપરિ ભવગ્ગપ્પત્તં વિય અહોસિ, બોધિસત્તો ઇદં સમ્બોધિપાપુણટ્ઠાનં ન ભવતિ મઞ્ઞેતિ પદક્ખિણં કરોન્તો પચ્છિમદિસાભાગં ગન્ત્વા પુરત્થાભિમુખો અટ્ઠાસી''તિઆદિ, તેન સમેતિ. અથાપિ વદેય્ય ''યદિ **ઉત્તર**સદ્દો દિસાવાચકો, એવઞ્ચ સતિ ''દક્ખિણુત્તરેના''તિ **એન**યોગં અવત્વા ''દક્ખિણુત્તરાયા''તિ **આય**યોગો વત્તબ્બો''તિ. તન્ન, દિસાવાચકસ્સપિ સદ્દસ્સ ''ઉત્તરેન નદી સીતા, ગમ્ભીરા

દુરતિક્કમા’’તિ **એન**યોગવસેન વચનતો. અપિચ દિસાભાગં સન્ધાય ‘‘દક્ખિણુત્તરેના’’તિ વચનં વુત્તં. દિસાભાગો હિ દિસા એવાતિ નિટ્ઠમેત્થાવગન્તબ્બં.

ગકારન્તધાતુરૂપાનિ.

ઘકારન્તધાતુ

લિઘિ ભાસને. લઙ્ઘેતિ, લઙ્ઘયતિ. એતાનિ બુદ્ધવચને અપ્પસિદ્ધાનિપિ લોકિકપ્પયોગદસ્સનવસેન આગતાનિ. સાસનસ્મિઞ્હિ **ભૂવાદિગણચુરાદિ**ગણપરિયાપન્નસ્સ ગત્યત્થવાચકઉલ્લઙ્ઘનત્થપરિદીપકસ્સ ધાતુસ્સ રૂપં અતીવ પસિદ્ધં.

લઙ્ઘ લઙ્ઘને. લઙ્ઘેતિ, લઙ્ઘયતિ.

‘‘અતિકર’મકરા’ચરિય, મય્હમ્પેતં ન રુચ્ચતિ;
ચતુત્થે લઙ્ઘયિત્વાન, પઞ્ચમિયમ્પિ આવુતો’’તિ

ઇમસ્મિં **સત્તિલઙ્ઘનજાતકે ચુરાદિ**ગણપરિયાપન્નસ્સ ગત્યત્થવાચકસ્સ ઉલ્લઙ્ઘનત્થપરિદીપકસ્સ **લઙ્ઘ**ધાતુસ્સ ‘‘લઙ્ઘયિત્વા, લઙ્ઘયિત્વાના’’તિ રૂપે દિટ્ઠેયેવ ‘‘લઙ્ઘેતિ, લઙ્ઘયતી’’તિ રૂપાનિ દિટ્ઠાનિ એવ હોન્તિ. ભાસત્થવાચકસ્સ પન તથારૂપાનિ રૂપાનિ ન દિટ્ઠાનિ, એવં સન્તેપિ પુબ્બાચરિયેહિ દીઘદસ્સીહિ અભિમતત્તા ભાસત્થવાચિકાપિ **લઙ્ઘ**ધાતુ અત્થીતિ ગહેતબ્બા, એવં સબ્બેસુપિ **ભૂવાદિ**ગણાદીસુ સાસને અપ્પસિદ્ધાનમ્પિ રૂપાનં સાસનાનુકૂલાનં ગહણં વેદિતબ્બં, અનનુકૂલાનઞ્ચ અપ્પસિદ્ધાનં છડ્ડનં.

અઘ પાપકરણે. અઘેતિ, અઘયતિ. અઘં, અઘો, અનઘો.

તત્થ **અઘન્તિ** દુક્ખં. ‘‘અઘન્તં પટિસેવિસ્સં. વને વાળમિગાકિણ્ણે. ખગ્ગદીપિનિસેવિતે’’તિ ઇદં નિદસ્સનં. **અઘો**તિ કિલેસો. તેન અઘેન અરહા અનઘો. તત્થ અઘયન્તિ પાપં કરોન્તિ સત્તા એતેનાતિ **અઘં**, કિન્તં? દુક્ખં, એવં **અઘો**. નનુ ચ સપ્પુરિસા દુક્ખહેતુપિ કિલેસહેતુપિ ચ અત્તનો સુખત્થાય પાપં ન કરોન્તિ. તથા હિ –

‘‘ન પણ્ડિતા અત્તસુખસ્સ હેતુ,
પાપાનિ કમ્માનિ સમાચરન્તિ;
દુક્ખેન ફુટ્ઠા ખલિતાપિ સન્તા,
છન્દા ચ દોસા ન જહન્તિ ધમ્મ’’ન્તિ

વુત્તં. એવં સન્તે કસ્મા **‘‘અઘ પાપકરણે’’**તિ ધાતુ ચ ‘‘અઘયન્તિ પાપં કરોન્તિ સત્તા એતેનાતિ **અઘ**’’ન્તિઆદિવચનઞ્ચ વુત્તન્તિ? સચ્ચં, યેભુય્યેન પન સત્તા દુક્ખાદિહેતુ પાપકમ્મં કરોન્તિ, એતેસુ સપ્પુરિસા એવ ન કરોન્તિ, ઇતરે કરોન્તિ. એવં પાપકરણસ્સ હિ દુક્ખં કિલેસો ચ હેતુ. તથા હિ –

સુખીપિ હેકે ન કરોન્તિ પાપં,
અવણ્ણસંસગ્ગભયા પુનેકે;

પહૂ સમાનો વિપુલત્થચિન્તી,
કિંકારણા મે ન કરોસિ દુક્ખ''ન્તિ

વુત્તં. અયઞ્હિ ગાથા દુક્ખહેતુપિ સત્તા પાપં કરોન્તીતિ એતમત્થં દીપેતિ. ''કુદ્ધો હિ પિતરં હન્તિ, કુદ્ધો હન્તિ સમાતર''ન્તિ અયં પન કિલેસહેતુપિ પાપં કરોન્તીતિ એતમત્થં દીપેતિ, તસ્મા અમ્હેહિ ''**અઘ પાપકરણે**''તિઆદિવચનં વુત્તં.

ઘકારન્તધાતુરૂપાનિ.

ચકારન્તધાતુ

લોચ દસ્સને. લોચેતિ, લોચયતિ. લોચનં. રૂપારમ્મણં લોચયતિ પસ્સતીતિ **લોચનં**, ચક્ખુ.

કિચિ મદ્દને. કિઞ્ચેતિ, કિઞ્ચયતિ. કિઞ્ચનં, અકિઞ્ચનો.

તત્થ **કિઞ્ચનન્તિ** પલિબોધો. કિઞ્ચેતિ સત્તે મદ્દતીતિ **કિઞ્ચનં**. **કિઞ્ચન**સદ્દો મદ્દનત્થે વત્તતિ. મનુસ્સા હિ વીહિં મદ્દન્તા ગોણં ''કિઞ્ચેહિ કાપિલ, કિઞ્ચેહિ કાપિલા''તિ વદન્તિ.

પચિ વિત્થારે. પઞ્ચેતિ, પઞ્ચયતિ. પપઞ્ચેતિ, પપઞ્ચયતિ. પપઞ્ચા.

એત્થ **પપઞ્ચા**તિ તણ્હામાનદિટ્ઠિયો. એતા હિ અત્તનિસ્સિતાનં સત્તાનં સંસારં પપઞ્ચેન્તિ વિત્થિણ્ણં કરોન્તીતિ પપઞ્ચાતિ વુચ્ચન્તિ. અથ વા પપઞ્ચેન્તિ યત્થ સયં ઉપ્પન્ના તંસન્તાનં વિત્થારેન્તિ ચિરં ઠપેન્તીતિ **પપઞ્ચા**. લોકિયા પન ''અમ્હાકં તુમ્હેહિ સદ્ધિં કથેન્તાનં પપઞ્ચો હોતી''તિઆદીનિ વદન્તા કાલસ્સ ચિરભાવં પપઞ્ચોતિ વદન્તિ, સાસને પન દ્વયમ્પિ લબ્ભતિ.

સિચ્ચ કુટ્ટને. સિચ્ચેતિ, સિચ્ચયતિ.

વઞ્ચુ પલમ્ભને. **પલમ્ભનં** ઉપલાપનં. વઞ્ચેતિ, વઞ્ચયતિ. વઞ્ચકો, વઞ્ચનં. **ભૂવાદિ**ગણે પન **વઞ્ચ**ધાતુ ગત્યત્થે વત્તતિ. ''સન્તિ પાદા અવઞ્ચના''તિ હિ પાળિ

ચચ્ચ અજ્ઝયને. ચચ્ચેતિ, ચચ્ચયતિ.

ચુ ચવને. ચાવેતિ, ચાવયતિ. અઞ્ઞો ''**ચુ** સહને'' ઇતિ બ્રુતે. ચાવેતિ, ચાવયતિ, સહતીતિ અત્થો.

અઞ્ચુ વિસેસને. અઞ્ચેતિ, અઞ્ચયતિ.

લોચ ભાસાયં. લોચેતિ, લોચયતિ. લોચનં, લોચયતિ સમવિસમં આચિક્ખન્તં વિય ભવતીતિ **લોચનં**, ચક્ખુ.

રચ પતિયતને. રચેતિ, રચયતિ. રચના, વિરચિતં, કેસરચના, ગાથારચના.

સૂચ પેસુઞ્ઞે. પિસુણભાવો **પેસુઞ્ઞં**. સૂચેતિ, સૂચયતિ. સૂચકો.

પચ્ચ સંયમને. પચ્ચેતિ, પચ્ચયતિ.

રિચ વિયોજનસમ્પજ્જનેસુ. રેચેતિ, રેચયતિ. સેટ્ઠિપુત્તં વિરેચેય્ય. વિરેચેતિ, વિરેચયતિ. વિરેચકો, વિરેચનં.

વચ ભાસને. વચેતિ, વચયતિ. **ભૂવાદિ**ગણેપિ અયં વત્તતિ. તદા તસ્સા ‘‘વત્તિ, વચતિ, અવોચ, અવોચુ’’ન્તિઆદીનિ રૂપાનિ ભવન્તિ. કારિતે પન ‘‘અન્તેવાસિકં ધમ્મં વાચેતિ, વાચયતી’’તિ રૂપાનિ. વત્તું, વત્તવે, વત્વા, વુત્તં, વુચ્ચતિ.

અચ્ચ પૂજાયં. અચ્ચેતિ, અચ્ચયતિ. બ્રહ્માસુરસુરચ્ચિતો.

સૂચ ગન્ધને. સુચેતિ, સૂચયતિ. સૂચકો, સુત્તં.

એત્થ ચ અત્તત્થપરત્થાદિભેદે અત્થે સૂચેતીતિ **સુત્તં**. તેપિટકં બુદ્ધવચનં.

કચ દિત્તિયં. કચ્ચેતિ, કચ્ચયતિ. કચ્ચો.

એત્થ **કચ્ચો**તિ રૂપસમ્પત્તિયા કચ્ચેતિ દિબ્બતિ વિરોચતીતિ **કચ્ચો**, એવંનામકો આદિપુરિસો, તબ્બંસે જાતા પુરિસા ‘‘કચ્ચાના’’તિપિ ‘‘કચ્ચાયના’’તિપિ ‘‘કાતિયાના’’તિપિ વુચ્ચન્તિ, ઇત્થિયો પન ‘‘કચ્ચાની’’તિપિ ‘‘કચ્ચાયની’’તિપિ ‘‘કાતિયાની’’તિપિ વુચ્ચન્તિ.

ચકારન્તધાતુરૂપાનિ.

છકારન્તધાતુ

મિલેછ અબ્યત્તાયં વાચાયં. મિલેચ્છેતિ, મિલેચ્છયતિ. મિલક્ખુ.

એત્થ **મિલક્ખૂ**તિ મિલેચ્છેતિ અબ્યત્તવાચં ભાસતીતિ મિલક્ખુ.

કુચ્છ અવક્ખેપે. અવક્ખેપો અધોખિપનં. કુચ્છેતિ, કુચ્છયતિ.

વિચ્છ ભાસાયં. વિચ્છેતિ, વિચ્છયતિ.

છકારન્તધાતુરૂપાનિ.

જકારન્તધાતુ

વજ્જ વજ્જને. વજ્જેતિ, વજ્જયતિ. પરિવજ્જનકો. વજ્જિતો સીલવન્તેહિ, કથં ભિક્ખુ કરિસ્સસીતિ.

તુજ્જ બલપાલનેસુ. તુજ્જેતિ, તુજ્જયતિ.

તુજિ પિજિ હિંસાબલદાનનિકેતનેસુ. નિકેતનં નિવાસો. તુઞ્જેતિ, તુઞ્જયતિ. પિઞ્જેતિ. પિઞ્જયતિ.

ખજિ કિચ્છજીવને. ખઞ્જેતિ, ખઞ્જયતિ. ખઞ્જો.

ખજિ રક્ખણે. તાદિસાનિયેવ રૂપાનિ. **ભૂવાદિ**ગણે "**ખજિ** ગતિવેકલ્લેતિ ઇમિસ્સા "ખઞ્જતી"તિ રૂપં.

પૂજ પૂજાયં. પૂજેતિ, પૂજયતિ. પૂજા. એસાવ પૂજના સેય્યો. પૂજકો, પૂજિતો, પૂજનીયો, પૂજનેય્યો, પૂજેતબ્બો, પુજ્જો.

ગજ મદ્દનસદ્દેસુ. ગજેતિ, ગજયતિ. ગજો.

તિજ નિસાને. તેજેતિ, તેજયતિ.

વજ મગ્ગનસઙ્ખારેસુ. વજેતિ, વજયતિ.

તજ્જ સન્તજ્જને. તજ્જેતિ, તજ્જયતિ. સન્તજ્જેતિ, સન્તજ્જયતિ. સન્તજ્જિતો.

અજ્જ પટિસજ્જને. અજ્જેતિ, અજ્જયતિ.

સજ્જ સજ્જને. સજ્જેતિ, સજ્જયતિ દાનં. ગમનસજ્જો હુત્વા.

ભજ વિસ્સાસે. ભજેતિ, ભજયતિ. **ભૂવાદિ**ગણે પન "ભજતી"તિ રૂપં, ભત્તિ, સમ્ભત્તિ.

તુજિ પિજિ લુજિ ભજિ ભાસાયં. તુઞ્જેતિ, તુઞ્જયતિ. પિઞ્જેતિ, પિઞ્જયતિ. લુઞ્જેતિ, લુઞ્જયતિ. ભઞ્જેતિ, ભઞ્જયતિ. કથેતીતિ અત્થો.

રુજ હિંસાયં. રોજેતિ, રોજયતિ. રોગો.

ભાજ પુથકમ્મનિ. **પુથકમ્મં** પુથક્કરણં, વિસું કિરિયાતિ અત્થો. ભાજેતિ, ભાજયતિ. વિભાજેતિ, વિભાજયતિ. વિભત્તિ.

સભાજ સીતિસેવનેસુ. સભાજેતિ, સભાજયતિ.

લજ પકાસને. લજેતિ, લજયતિ. લાજા.

યુજ સંયમને. **સં**પુબ્બો બન્ધને. યોજેતિ, યોજયતિ. સંયોજેતિ, સંયોજયતિ. સંયોજનં.

મજ્જ સોચેય્યાલઙ્કારેસુ. મજ્જેતિ, મજ્જયતિ. સમ્મજ્જેતિ, સમ્મજ્જયતિ. સમ્મજ્જા.

ભાજ ભાજનદાનેસુ. ભાજેતિ, ભાજયતિ. કથં વેસ્સન્તરો પુત્તો, ગજં ભાજેતિ સઞ્ચય.

જકારન્તધાતુરૂપાનિ.

ઝઞન્તા અપ્પસિદ્ધા. સદ્દસત્થે પન “ઞા નિયોજને”તિ પઠન્તિ, રૂપં પન બુદ્ધવચનાનુકૂલં ન ભવતિ, તસ્મા ન દસ્સિતં અમ્હેહિ.

ટકારન્તધાતુ

ઘટ્ટ ઘટ્ટને. ઘટ્ટનં વાયામકરણં. ઘટ્ટેતિ, ઘટ્ટયતિ. એત્થ તુ ‘‘ઘટ્ટેસિ, ઘટ્ટેસિ, કિંકારણા ઘટ્ટેસિ, અહં તં જાનામી’’તિ નિદસ્સનં.

ઘટ સઙ્ઘાતે. પુબ્બે વિય ક્રિયાપદાનિ, નામિકત્તે ‘‘ઘટો, ઘટા’’તિ રૂપાનિ. એત્થ **ગટો**તિ પાનીયઘટો. **ઘટા**તિ સમૂહો ‘‘મચ્છઘટા’’તિઆદીસુ વિય.

ઘટ્ટ ચલને. ઘટ્ટેતિ, ઘટ્ટયતિ.

નટ અવસન્દને. અવસન્દનં ગત્તવિક્ખેપો. નટેતિ, નટયતિ.

ચુટ છુટ કુટ્ટ છેદને. ચુટેતિ, ચુટયતિ. છુટેતિ, છુટયતિ. કુટ્ટેતિ, કુટ્ટયતિ.

પુટ્ટ ચટ્ટ અપ્પભાવે. પુટ્ટેતિ, પુટ્ટયતિ. ચુટ્ટેતિ, ચુટ્ટયતિ, અપ્પં ભવતીતિ અત્થો.

મુટ સઞ્ચુણ્ણને. મોટેતિ, મોટયતિ.

અટ્ટ સુટ્ટ અનાદરે. અટ્ટેતિ, અટ્ટયતિ. સુટ્ટેતિ, સુટ્ટયતિ.

ખટ્ટ સંવરણે ખટ્ટેતિ, ખટ્ટયતિ.

સટ્ટ હિંસાબલદાનનિકેતનેસુ. સટ્ટેતિ, સટ્ટયતિ.

તુવટ્ટ નિપજ્જાયં. તુવટ્ટેતિ, તુવટ્ટયતિ. છબ્બગ્ગિયા ભિક્ખૂ એકમઞ્ચે તુવટ્ટેન્તિ.

છટ્ટ છટ્ટને. છટ્ટેતિ, છટ્ટયતિ. અત્રાયં પાળિ – સચે સો છટ્ટેતિ, ઇચ્ચેતં કુસલં. નોચે છટ્ટેતિ, પઞ્ચહઙ્ગેહિ સમન્નાગતો ભિક્ખુ રૂપિયછટ્ટકો સમ્મન્નિતબ્બો.

પુટ હિંસાયં. પોટેતિ, પોટયતિ.

કીટ બન્ધે. બન્ધો બન્ધનં. કીટેતિ, કીટયતિ. કીટો.

ચુટિ છેદને. ચુણ્ટેતિ, ચુણ્ટયતિ.

લુટિ થેય્યે. લુણ્ટેતિ, લુણ્ટયતિ.

કૂટ અપ્પસાદે. કૂટેતિ, કૂટયતિ. કૂટં રજતં. કૂટા ગાવી. કુટતાપસો.

ચુટ પુટ ફુટ વિભેદે. ચુટેતિ, ચુટયતિ. પોટેતિ, પોટયતિ. ફોટેતિ, ફોટયતિ. અઙ્ગુલિયો ફોટેસું.

ઘટ સઙ્ઘાટે હન્ત્યત્થે ચ. ઘટેતિ, ઘટયતિ.

પટ પુટ લુટ ઘટ ઘટિ ભાસાયં. પાટેતિ, પાટયતિ. પોટેતિ, પોટયતિ. લોટેતિ, લોટયતિ. ઘાટેતિ, ઘાટયતિ. ઘણ્ટેતિ, ઘણ્ટયતિ.

પટ વટ ગન્થે. પટેતિ, પટયતિ. વટેતિ, વટયતિ.

ખેટ ભક્ખણે. ખેટેતિ, ખેટયતિ.

ખોટ ખેપે. ખોટેતિ, ખોટયતિ.

કુટિ દાહે. કુટેતિ, કુટયતિ.

યુટ સંસગ્ગે. યોટેતિ, યોટયતિ.

વટ વિભજને. વટેતિ, વટયતિ.

ટકારન્તધાતુરૂપાનિ.

ઠકારન્તધાતુ

સઠ સઙ્ખારગતીસુ. સઠેતિ, સઠયતિ.

સુઠ આલસિયે. સોઠેતિ, સોઠયતિ.

સુઠિ સોસને. સુણ્ઠેતિ, સુણ્ઠયતિ.

સઠ સિલાઘાયં. સઠેતિ, સઠયતિ.

સઠ અસમ્માભાસને. સઠેતિ. સઠયતિ, સઠો.

એત્થ **સઠો**તિ કેરાટિકો. સઠયતીતિ **સઠો**, ન સમ્મા ભાસતીતિ અત્થો.

સઠ કેતવે. રૂપં તાદિસમેવ.

> ''સુદસ્સં વજ્જમઞ્ઞેસં, અત્તનો પન દુદ્દસં...પે॰...
> અત્તનો પન છાદેતિ, કલિંવ કિતવાસઠો''તિ.

એત્થ સાકુણિકો ''કિતવા''તિ વુત્તો. તસ્સ ઇદં કેતવં, તસ્મિં કેતવે અયં ધાતુ વત્તતીતિ અત્થો.

કઠિ સોકે. કણ્ઠેતિ, કણ્ઠયતિ.

ઠકારન્તધાતુરૂપાનિ.

ડકારન્તધાતુ

પટિ પરિહાસે. પણ્ડેતિ, પણ્ડયતિ. ઉપ્પણ્ડેતિ, ઉપ્પણ્ડયતિ. મનુસ્સાનં નં ભિક્ખુનિં ઉપ્પણ્ડિંસુ.

લડિ ઉક્ખેપે. લણ્ડેતિ, લણ્ડયતિ.

ખડિ કડિ છેદે. ખણ્ડેતિ, ખણ્ડયતિ. કણ્ડેતિ, કણ્ડયતિ. ખણ્ડો, કણ્ડો.

પિડિ સઙ્ઘાતે. પિણ્ડેતિ, પિણ્ડયતિ. પિણ્ડો.

એત્થ ચ **પિણ્ડો**તિ સમૂહસઙ્ખાતો કલાપોપિ ''ચોળં પિણ્ડો રતિ ખિડ્ડા''તિ એત્થ વુત્તો આહારસઙ્ખાતો પિણ્ડોપિ પિણ્ડોયેવ.

કુડિ વેધને. કુણ્ડેતિ, કુણ્ડયતિ. કુણ્ડલં.

મડિ ભૂસાયં હસને ચ. મણ્ડેતિ, મણ્ડયતિ. મણ્ડો, મણ્ડનં, મણ્ડિતો.

ભડિ કલ્યાણે. **કલ્યાણં** કલ્યાણતા. ભણ્ડેતિ, ભણ્ડયતિ. ભણ્ડો.

એત્થ ચ **ભણ્ડો**તિ ધનં, અલઙ્કારો વા. ''ભણ્ડં ગણ્હાતિ. સમલઙ્કરિત્વા ભણ્ડેના''તિ ચ આદીસુ વિય.

દણ્ડ દણ્ડવિનિપાતે. દણ્ડેતિ, દણ્ડયતિ. દણ્ડો.

છડ્ડ છડ્ડને. છડ્ડેતિ, છડ્ડયતિ. છડ્ડનકો. છડ્ડિયતિ, છડ્ડિતો. છડ્ડિતું, છડ્ડયિતું, છડ્ડેત્વા, છડ્ડયિત્વા.

ડકારન્તધાતુરૂપાનિ.

ઢકારન્તધાતુ

વડ્ઢ આકિરણે. કંસપાતિયા પાયાસં વડ્ઢેતિ, વડ્ઢયતિ. ભત્તં વડ્ઢેત્વા અદાસિ.

ઇમાનિ **ઢ**કારન્તધાતુરૂપાનિ.

ણકારન્તધાતુ

વણ્ણ વણ્ણક્રિયાવિત્થારગુણવચનેસુ. **વણ્ણો** પસંસા. **ક્રિયા** કરણં. **વિત્થારો** વિત્થિન્નતા. **ગુણો** સીલાદિધમ્મો. **વચનં** વાચા. વણ્ણેતિ, વણ્ણયતિ. વણ્ણો, વણ્ણં, સુવણ્ણં, સંવણ્ણના.

વણ્ણસદ્દો છવિથુતિકુલવગ્ગકારણસણ્ઠાનપમાણરૂપાયતનાદીસુ દિસ્સતિ. તત્થ ''સુવણ્ણવણ્ણોસિ ભગવા''તિ એવમાદીસુ છવિયં. ''કદા સઞ્ઞૂળ્હા પન તે ગહપતિ સમણસ્સ ગોતમસ્સ વણ્ણા''તિ એવમાદીસુ થુતિયં.

‘‘ચત્તારોમે ભો ગોતમ વણ્ણા’’તિએવમાદીસુ કુલવગ્ગે. ‘‘અથ કેન નુ વણ્ણેન, ગન્ધથેનોતિ વુચ્ચતી’’તિ એવમાદીસુ કારણે. ‘‘મહન્તં હત્થિરાજવણ્ણં અભિનિમ્મિનિત્વા’’તિએવમાદીસુ સણ્ઠાને. ‘‘તયો પત્તસ્સ વણ્ણા’’તિ એવમાદીસુ પમાણે. ‘‘વણ્ણો ગન્ધો રસો ઓજા’’તિ એવમાદીસુ રૂપાયતનેતિ.

તત્થ **છવિયન્તિ** છવિગતા વણ્ણધાતુ એવ ‘‘સુવણ્ણવણ્ણો’’તિ એત્થ **વણ્ણ**ગ્ગહણેન ગહિતાતિ અપરે. વણ્ણનં કિત્તિયા ઉગ્ઘોસનન્તિ **વણ્ણો**, થુતિ. વણ્ણિયતિ અસઙ્કરતો વવત્થપિયતીતિ **વણ્ણો**, કુલવગ્ગો. વણ્ણિયતિ ફલં એતેન યથાસભાવતો વિભાવિયતીતિ **વણ્ણો**, કારણં, વણ્ણં દીઘરસ્સાદિવસેન સણ્ઠહનન્તિ **વણ્ણો**, સણ્ઠાનં. વણ્ણિયતિ અઙ્ગમહન્તાદિવસેન પમિયતીતિ **વણ્ણો**, પમાણં. વણ્ણેતિ વિકારમાપજ્જમાનં હદયઙ્ગતભાવં પકાસેતીતિ **વણ્ણો**, રૂપાયતનં. એવં તેન તેન પવત્તિનિમિત્તેન **વણ્ણ**સદ્દસ્સ તસ્મિં તસ્મિં અત્થે પવત્તિ વેદિતબ્બા.

અપરમ્પિ **વણ્ણ**સદ્દસ્સ અત્થુદ્ધારં વદામ. **વણ્ણ**સદ્દો સણ્ઠાનજાતિ રૂપાયતનકારણપમાણગુણપસંસાજાતરૂપપુળિનક્ખરાદીસુ દિસ્સતિ. અયઞ્હિ ‘‘મહન્તં સપ્પરાજવણ્ણં અભિનિમ્મિનિત્વા’’તિઆદીસુ સણ્ઠાને દિસ્સતિ, ‘‘બ્રાહ્મણોવ સેટ્ઠો વણ્ણો, હીનો અઞ્ઞો વણ્ણો’’તિઆદીસુ જાતિયં. ‘‘પરમાય વણ્ણપોક્ખરતાય સમન્નાગતો’’તિઆદીસુ રૂપાયતને.

‘‘ન હરામિ ન ભઞ્જામિ, આરા સિઙ્ઘામિ વારિજં;
અથ કેન નુ વણ્ણેન, ગન્ધથેનોતિ વુચ્ચતી’’તિ

આદીસુ કારણે. ‘‘તયો પત્તસ્સ વણ્ણા’’તિઆદીસુ પમાણે. ‘‘કદા સઞ્ઞૂળ્હા પન તે ગહપતિ સમણસ્સ ગોતમસ્સ વણ્ણા’’તિઆદીસુ ગુણે. ‘‘વણ્ણારહસ્સ વણ્ણં ભાસતી’’તિઆદીસુ પસંસાયં. ‘‘વણ્ણં અઞ્જનવણ્ણેન, કાલિઙ્ગમ્હિ વનિમ્હસે’’તિ એત્થ જાતરૂપે. ‘‘અકિલાસુનો વણ્ણપથે ખણન્તા’’તિ એત્થ પુળિને. ‘‘વણ્ણાગમો વણ્ણવિપરિયાયો’’તિઆદીસુ અક્ખરે દિસ્સતિ. ઇચ્ચેવં સબ્બથાપિ –

છવિયં થુતિયં હેમે, કુલવગ્ગે ચ કારણે;
સણ્ઠાને ચ પમાણે ચ, રૂપાયતનજાતિસુ;
ગુણક્ખરેસુ પુળિને, **વણ્ણ**સદ્દો પવત્તતિ;

સુવણ્ણસદ્દો છવિસમ્પત્તિગરુળજાતરૂપેસુ આગતો. અયઞ્હિ ‘‘સુવણ્ણે દુબ્બણ્ણે, સુગતે દુગ્ગતે’’તિ, ‘‘સુવણ્ણતા સુસ્સરતા’’તિ ચ એવમાદીસુ છવિસમ્પત્તિયં આગતો. ‘‘કાકં સુવણ્ણા પરિવારયન્તી’’તિઆદીસુ ગરુળે. ‘‘સુવણ્ણવણ્ણો કઞ્ચનસન્નિભત્તચો’’તિઆદીસુ જાતરૂપેતિ.

પુણ સઙ્ઘાતે. પુણેતિ, પુણયતિ.

ચુણ સઙ્કોચને. ચુણેતિ, ચુણયતિ.

ચુણ્ણ પેરણે. ચુણ્ણેતિ, ચુણ્ણયતિ. ચુણ્ણં. ચુણ્ણવિચુણ્ણં કરોતિ.

સણ દાને. સણેતિ, સણયતિ.

કુણ સઙ્કોચને. કુણેતિ, કુણયતિ. કુણો. કુણહત્થો. હત્થેન કુણી.

તૂણ પૂરણે. તૂણેતિ, તૂણયતિ. તૂણી.

એત્થ **તૂણી**તિ સરકલાપો. સા હિ તૂણેન્તિ પૂરેન્તિ સરે એત્થાતિ તૂણી.

ભૂણ ભાસાયં. ભૂણેતિ, ભૂણયતિ.

કણ નિમીલને. કાણેતિ, કાણયતિ. કાણો.

એત્થ **કાણો**તિ એકેન વા દ્વીહિ વા અક્ખીહિ પરિહીનક્ખિ. **અટ્ઠકથાચરિયા** પન "**કાણો** નામ એકક્ખિના કાણો, **અન્ધો** નામ ઉભયક્ખિકાણો''તિ વદન્તિ, તં **કાણન્ધ**સદ્દાનં એકત્થસન્નિપાતે યુજ્જતિ. ઇતરથા **કાણકચ્છપોપમસુત્તે** વુત્તો કચ્છપો એકસ્મિં કાણો સિયા, એકક્ખિકાણો ચ પન પુરિસો ''અન્ધો''તિ ન વત્તબ્બો સિયા, તસ્મા તેસમયુગળત્તે એકેકસ્સ યથાસમ્ભવં દ્વિન્નં દ્વિન્નમાકારાનં વાચકતા દટ્ઠબ્બા. તથા હિ **કોસલસંયુત્તટ્ઠકથાયં** "**કાણો**તિ એકચ્છિકાણો વા ઉભયચ્છિકાણો વા''તિ વુત્તં. અથ વા ''ઓવદેય્યાનુસાસેય્યા''તિ એત્થ ઓવાદાનુસાસનાનં વિય સવિસેસતા અવિસેસતા ચ દટ્ઠબ્બા.

ગણ સઙ્ખ્યાને. ગણેતિ, ગણયતિ. ગણના, ગણો.

એત્થ **ગણના**તિ સઙ્ખ્યા. **ગણો**તિ ભિક્ખુસમૂહો. યેસં વા કેસઞ્ચિ સમૂહો. સમૂહસ્સ ચ અનેકાનિ નામાનિ. સેય્યથિદં –

સઙ્ઘો ગણો સમૂહો ચ,
ખન્ધો સન્નિચયો ચયો;
સમુચ્ચયો ચ નિચયો,
વગ્ગો પૂગો ચ રાસિ ચ.

કાયો નિકાયો નિકરો,
કદમ્બો વિસરો ઘટા;
સમુદાયો ચ સન્દેહો,
સઙ્ઘાતો સમયો કરો.

ઓઘો પુઞ્જો કલાપો ચ,
પિણ્ડો જાલઞ્ચ મણ્ડલં;
સણ્ડો પવાહો ઇચ્ચેતે,
સમૂહત્થાભિધાયકાતિ.

કિઞ્ચાપિ એતે **સઙ્ઘગણસમૂહા**દયો સદ્દા સમૂહત્થવાચકા, તથાપિ **સઙ્ઘગણ**સદ્દાયેવ વિનાપિ વિસેસકપદેન ભિક્ખુસમૂહે વત્તન્તિ, નાઞ્ઞે, અઞ્ઞે પન **સઙ્ઘગણ**સદ્દેહિ સદ્ધિં અઞ્ઞમઞ્ઞઞ્ચ કદાચિ સમાનત્થવિસયા હોન્તિ, કદાચિ

અસમાનત્થવિસયા, તસ્મા યથાપાવચનં અસમ્મુય્હન્તેન યોજેતબ્બા. ‘‘એકો, દ્વે’’તિઆદિના ગણેતબ્બોતિ **ગણો**.

કણ્ણ સવને. કણ્ણેતિ, કણ્ણયતિ. કણ્ણો. કણ્ણયન્તિ સદ્દં સુણન્તિ એતેનાતિ **કણ્ણો**, યો લોકે ‘‘સવનં, સોત’’ન્તિ ચ વુચ્ચતિ.

કુણ ગુણ આમન્તને. કુણેતિ, કુણયતિ. ગુણેતિ, ગુણયતિ. ગુણો. ગોણો.

એત્થ **ગુણો**તિ સીલાદયો ધમ્મા, કેનટ્ઠેન તે ગુણા. ગોણાપિયતિ આમન્તાપિયતિ અત્તનિ પતિટ્ઠિતો પુગ્ગલો દટ્ઠું સોતું પૂજિતુઞ્ચ ઇચ્છન્તેહિ જનેહીતિ ગુણો. એત્થ કિઞ્ચાપિ સીલાદિધમ્માનં આમન્તાપનં નત્થિ, તથાપિ તંહેતુઆમન્તનં નિમન્તનઞ્ચ તેયેવ કરોન્તિ નામાતિ એવં વુત્તં. તથા હિ –

> ‘‘યથાપિ ખેત્તસમ્પન્ને,
> બીજં અપ્પમ્પિ રોપિતં;
> સમ્મા ધારં પવસ્સન્તે,
> ફલં તોસેતિ કસ્સક’’ન્તિ

એત્થ કસ્સકસ્સ તુટ્ઠિઉપ્પત્તિકારણત્તા હેતુવસેન નિચ્ચેતનસ્સપિ ફલસ્સ તોસનં વુત્તં, એવમિધાપિ આમન્તાપનકારણત્તા એવં વુત્તં. અઞ્ઞે પન ‘‘ગુઞ્જન્તે અબ્યયન્તે ઇતિ ગુણા’’તિ અત્થં વદન્તિ. તદનુરૂપં પન ધાતુસદ્દં ન પસ્સામ, ‘‘**ગુણ** આમન્તને’’ ઇચ્ચેવ પસ્સામ, વિચારેત્વા ગહેતબ્બં.

વણ ગત્તવિચુણ્ણને. વણેતિ, વણયતિ. વણો.

એત્થ **વણો**તિ અરુ. સા હિ સરીરં વણયતિ વિચુણ્ણેતિ છિદ્દાવછિદ્દં કરોતીતિ વણોતિ વુચ્ચતિ.

પણ્ણ હરિતે. પણ્ણેતિ, પણ્ણયતિ. તાલપણ્ણં. સૂપેય્યપણ્ણં.

એત્થ ચ હરિતભાવવિગતેપિ વત્થુસ્મિં પણ્ણભાવો રૂળ્હિતો પવત્તોતિ દટ્ઠબ્બો. ‘‘પણ્ણં, પત્તં, પલાસો, દલં’’ ઇચ્ચેતે સમાનત્થા.

પણ બ્યવહારે. પણેતિ, પણયતિ. રાજા ચ દણ્ડં ગરુકં પણેતિ.

ઇમાનિ ણકારન્તધાતુરૂપાનિ.

તકારન્તધાતુ

ચિન્ત ચિન્તાયં. ચિન્તેતિ, ચિન્તયતિ. ચિત્તં, ચિન્તા, ચિન્તના, ચિન્તનકો. કારિતે ‘‘ચિન્તાપેતિ, ચિન્તાપયતી’’તિ રૂપાનિ.

તત્થ **ચિત્ત**ન્તિ આરમ્મણં ચિન્તેતીતિ ચિત્તં, વિજાનાતીતિ અત્થો, સબ્બચિત્તસાધારણવસેનેતં દટ્ઠબ્બં. એત્થ સિયા – કસ્મા ‘‘આરમ્મણં ચિન્તેતીતિ ચિત્ત’’ન્તિ વત્વાપિ ‘‘વિજાનાતીતિ અત્થો’’તિ વુત્તં, નનુ ચિન્તનવિજાનના

નાનાસભાવા. ન હિ “ચિન્તેતી”તિ પદસ્સ “વિજાનાતી”તિ અત્થો સમ્ભવતિ, દુપ્પઞ્ઞસ્સ હિ નાનપ્પકારેહિ ચિન્તયતોપિ સુખુમત્થાધિગમો ન હોતીતિ? સચ્ચં, “વિજાનાતી”તિ ઇદં પદં ચિત્તસ્સ સઞ્ઞાપઞ્ઞાકિચ્ચેહિ વિસિટ્ઠવિસયગ્ગહણં દીપેતું વુત્તં સબ્બચિત્તસાધારણત્તા **ચિત્ત**સદ્દસ્સ. યઞ્હિ ધમ્મજાતં “ચિત્ત”ન્તિ વુચ્ચતિ, તદેવ વિઞ્ઞાણં, તસ્મા વિજાનનત્થં ગહેત્વા સઞ્ઞાપઞ્ઞાકિચ્ચાવિસિટ્ઠવિસયગ્ગહણં દીપેતું “વિજાનાતી”તિ વુત્તં.

ઇદાનિ અઞ્ઞગણિકધાતુવસેનપિ નિબ્બચનં પકાસયામ – સબ્બેસુ ચિત્તેસુ યં લોકિયકુસલાકુસલમહાક્રિયચિત્તં, તં જવનવીથિવસેન અત્તનો સન્તાનં ચિનોતીતિ **ચિત્તં**, વિપાકં કમ્મકિલેસેહિ ચિતન્તિ **ચિત્તં**, ઇદં **ચિ**ધાતુવસેન નિબ્બચનં. યં કિઞ્ચિ લોકે વિચિત્તં સિપ્પજાતં, સબ્બસ્સ તસ્સ ચિત્તેનેવ કરણતો ચિત્તેતિ વિચિત્તેતિ વિચિત્તં કરિયતિ એતેનાતિ **ચિત્તં**, ચિત્તકરણતાય ચિત્તન્તિ વુત્તં હોતિ, ઇદં **ચિત્ત**ધાતુવસેન નિબ્બચનં. ચિત્તતાય ચિત્તં, ઇદં પાટિપદિકવસેન નિબ્બચનં. તેનાહુ **અટ્ઠકથાચરિયા** “સબ્બમ્પિ યથાનુરૂપતો ચિત્તતાય ચિત્તં, ચિત્તકરણતાય ચિત્તન્તિ એવમેત્થ અત્થો વેદિતબ્બો”તિ.

એત્થ હિ ચિત્તસ્સ સરાગસદોસાદિભેદભિન્નત્તા સમ્પયુત્તભૂમિઆરમ્મણહીનમજ્ઝિમપણીતાધિપતીનં વસેન ચિત્તસ્સ ચિત્તતા વેદિતબ્બા. કિઞ્ચાપિ એકસ્સ ચિત્તસ્સ એવં વિચિત્તતા નત્થિ, તથાપિ વિચિત્તાનં અન્તોગધત્તા સમુદાયવોહારેન અવયવોપિ “ચિત્ત”ન્તિ વુચ્ચતિ, યથા પબ્બતનદીસમુદ્દાદિએકદેસેસુ દિટ્ઠેસુ પબ્બતાદયો દિટ્ઠાતિ વુચ્ચન્તિ. તેનાહુ **અટ્ઠકથાચરિયા** “કામઞ્ચેત્થ એકમેવ એવં ચિત્તં ન હોતિ, ચિત્તાનં પન અન્તોગધત્તા એતેસુ યં કિઞ્ચિ એકમ્પિ ચિત્તતાય ‘ચિત્ત’ન્તિ વત્તું વટ્ટતી”તિ.

એત્થ ચ વુત્તપ્પકારાનમત્થાનં વિનિચ્છયો બવતિ. કથં? યસ્મા યત્થ યત્થ યથા યથા અત્થો લબ્ભતિ, તત્થ તત્થ તથા તથા ગહેતબ્બો. તસ્મા યં આસેવનપચ્ચયભાવેન ચિનોતિ, યઞ્ચ કમ્મુના અભિસઙ્ખતત્તા ચિતં, તં તેન કારણેન ચિત્તન્તિ વુત્તં. યં પન તથા ન હોતિ, તં પરિત્તક્રિયદ્વયં અન્તિમજવનઞ્ચ લબ્ભમાનચિન્તનવિચિત્તતાદિવસેન ચિત્તન્તિ વેદિતબ્બં, હસિતુપ્પાદો પન અઞ્ઞજવનગતિકોયેવાતિ.

ઇમાનિ ચિત્તસ્સ નામાનિ –

> ચિત્તં મનો માનસઞ્ચ, વિઞ્ઞાણં હદયં મનં;
> નામાનેતાનિ વોહાર-પથે વત્તન્તિ પાયતો.

ચિત્તસદ્દો પઞ્ઞત્તિયં વિઞ્ઞાણે વિચિત્તે ચિત્તકમ્મે અચ્છરિયેતિ એવમાદીસુ અત્થેસુ દિસ્સતિ. અયઞ્હિ “ચિત્તો ગહપતિ. ચિત્તમાસો”તિઆદીસુ પઞ્ઞત્તિયં દિસ્સતિ. “ચિત્તં મનો માનસ”ન્તિઆદીસુ વિઞ્ઞાણે. “વિચિત્તવત્થાભરણા”તિઆદીસુ વિચિત્તે. “દિટ્ઠં વો ભિક્ખવે ચરણં નામ ચિત્ત”ન્તિઆદીસુ ચિત્તકમ્મે. “ઇદ્ધ મદ્દિ નિસામેહિ, ચિત્તરૂપંવ દિસ્સતી”તિઆદીસુ અચ્છરિયેતિ.

ચિત સઞ્ચેતને. ચેતેતિ, ચેતયતિ. રત્તો ખો બ્રાહ્મણ રાગેન અભિભૂતો અત્તબ્યાબાધાયપિ ચેતેતિ, પરબ્યાબાધાયપિ ચેતેતિ, ઉભયબ્યાબાધાયપિ ચેતેતિ. આકઙ્ખતિ ચેતયતિ, તં નિસેધ જુતિન્ધર. ચેતના, સઞ્ચેતના. ચેતયિતં, ચેતેત્વા, ચેતયિત્વા. સઞ્ચિચ્ચ પાણં જીવિતા વોરોપેતિ.

તત્થ **ચેતના**તિ ચેતયતીતિ ચેતના, સદ્ધિં અત્તના સમ્પયુત્તધમ્મે આરમ્મણે અભિસન્દહતીતિ અત્થો. **સઞ્ચેતના**તિ ઉપસગ્ગવસેન પદં વડ્ઢિતં. **ચેતયિત**ન્તિ ચેતનાકારો. **સઞ્ચિચ્ચા**તિ સયં ઞત્વા, ચેચ્ચ અભિવિતરિત્વાતિ અત્થો. ઇમાનિ ચેતનાય નામાનિ –

> સઞ્ચેતના ચેતયિતં, ચેતના કમ્મમેવ ચ;
> કમ્મઞ્હિ ''ચેતના'' ત્વેવ, જિનેનાહચ્ચ ભાસિતં.

અત્રાયં પાળિ ''ચેતનાહં ભિક્ખવે કમ્મં વદામિ, ચેતયિત્વા કમ્મં કરોતિ કાયેન વાચાય મનસા''તિ.

મન્ત ગુત્તભાસને. મન્તેતિ, મન્તયતિ, નિમન્તેતિ, નિમન્તયતિ, આમન્તેતિ, આમન્તયતિ. જના સઙ્ગમ્મ મન્તેન્તિ, મન્તયન્તિ, મન્તયિંસુ રહોગતા. નિમન્તયિત્થ રાજાનં. આમન્તયિત્થ દેવિન્દો, વિસુકમ્મં મહિદ્ધિકં. મન્તા, મન્તો. કારિતે ''મન્તાપેતિ, મન્તાપયતી''તિ રૂપાનિ.

એત્થ **મન્તા**તિ પઞ્ઞા, ''ગવેસનસઞ્ઞા''તિપિ વદન્તિ. **મન્તો**તિ ગુત્તભાસનં. ''ઉપસ્સુતિકાપિ સુણન્તિ મન્તં, તસ્મા હિ મન્તો ખિપ્પમુપેતિ ભેદ''ન્તિ એત્થ હિ ગુત્તભાસનં ''મન્તો''તિ વુચ્ચતિ. અપિચ **મન્તો**તિ છળઙ્ગમન્તો. વુત્તઞ્ચ ''યે મન્તં પરિવત્તેન્તિ, છળઙ્ગં બ્રહ્મચિન્તિત''ન્તિ. એત્થ સિક્ખા નિરુત્તિ કપ્પ બ્યાકરણ જોતિસત્થ છન્દોવિચિતિવસેન મન્તો ''છળઙ્ગો''તિ વેદિતબ્બો. એતાનિ એવ છ ''વેદઙ્ગાની''તિ વુચ્ચન્તિ. વેદો એવ હિ ''મન્તો, સુતી''તિ ચ વુત્તો. અથ વા **મન્તો**તિ વેદાદિવિજ્જા.

યન્ત સઙ્કોચને. યન્તેતિ, યન્તયતિ. યન્તં, તેલયન્તં યથાચક્કં, એવં કમ્પતિ મેદની.

સત્ત ગતિયં. સત્તેતિ, સત્તયતિ.

સન્ત આમપ્પયોગે. **આમપ્પયોગો** નામ ઉસ્સન્નક્રિયા. સન્તેતિ, સન્તયતિ.

કિત્ત સંસન્દને. કિત્તેતિ, કિત્તયતિ. ''યે વોહં કિત્તયિસ્સામિ, ગિરાહિ અનુપુબ્બસો. કિત્તના પરિકિત્તના''તિઆદીસુ પન કત્થના ''કિત્તના''તિ વુચ્ચતિ.

તન્ત કુટુમ્બધારણે. તન્તેતિ, તન્તયતિ. સતન્તો, સપ્પધાનોતિ અત્થો.

યત નિકારોપકારેસુ. યતેતિ, યતયતિ. નીતો ચ પટિદાને, **યત**ધાતુ **નિ**ઉપસગ્ગતો પરો પટિદાને વત્તતિ, નિય્યાતેતિ, નિય્યાતયતિ. **ત**કારસ્સ પન **દ**કારત્તે કતે ''નિય્યાદેતિ, નિય્યાદયતિ. રથં નિય્યાદયિત્વાન, અણણો એહિ સારથી''તિ રૂપાનિ.

વતુ ભાસાયં. વત્તેતિ, વત્તયતિ.

પત ગતિયં. પતેતિ, પતયતિ.

વાત ગતિસુખસેવનેસુ. ગતિ સુખં સેવનન્તિ તયો અત્થા. તત્થ સુખનં **સુખં**. વાતેતિ, વાતયતિ. વાતો, વાતપુપ્ફં. ચીવરસ્સ અનુવાતો.

કેત આમન્તને. કેતેતિ, કેતયતિ. કેતકો.

સત્ત સન્તાનક્રિયાયં. **સન્તાનક્રિયા** નામ પબન્ધક્રિયા અવિચ્છેદકરણં. સત્તેતિ, સત્તયતિ. સત્તો.

> ‘‘કિન્નુ સન્તરમાનોવ, લાયિત્વા હરિતં તિણં;
> ખાદ ખાદાતિ લપસિ, ગતસત્તં જરગ્ગવ’’ન્તિ

પાળિયં પન ‘‘ગતસત્તં જરગ્ગવ’’ન્તિ પાઠસ્સ ‘‘વિગતજીવિતં જિણ્ણગોણ’’ન્તિ અત્થં સંવણ્ણેસું. ઇમિના **સત્ત**સદ્દસ્સ જીવિતવચનં વિય દિસ્સતિ, ‘‘ન સુકરા ઉઞ્છેન પગ્ગહેન યાપેતુ’’ન્તિ એત્થ **પગ્ગહ**સદ્દસ્સ પત્તકથનં વિય. સુટ્ઠુ વિચારેતબ્બં.

સુત્ત અવમોચને. સુત્તેતિ, સુત્તયતિ.

મુત્ત પસવને. મુત્તેતિ, મુત્તયતિ. ઓમુત્તેતિ, ઓમુત્તયતિ. મુત્તં. અત્રાયં પાળિ ‘‘મુત્તેતિ ઓહદેતિ ચા’’તિ. તત્થ **મુત્તેતી**તિ પસ્સાવં કરોતિ. **ઓહદેતી**તિ કરીસં વિસ્સજ્જેતિ. કારિતે ‘‘મુત્તાપેતિ, મુત્તાપયતી’’તિ રૂપાનિ.

કત્તર સેથિલ્લે. કત્તરેતિ, કત્તરયતિ. કત્તરો. કત્તરદણ્ડો, કત્તરસુપ્પં.

તત્થ **કત્તરો**તિ જિણ્ણો. મહલ્લકોતિ વુત્તં હોતિ. કેનટ્ઠેન? કત્તરયતિ અઙ્ગાનં સિથિલભાવેન સિથિલો ભવતીતિ અત્થેન. **કત્તરદણ્ડો**તિ કત્તરેહિ જિણ્ણમનુસ્સેહિ એકન્તતો ગહેતબ્બતાય કત્તરાનં દણ્ડો કત્તરદણ્ડો. તેનાહુ **અટ્ઠકથાચરિયા** ‘‘**કત્તરદણ્ડો**તિ જિણ્ણકાલે ગહેતબ્બદણ્ડો’’તિ. **કત્તરસુપ્પ**ન્તિ જિણ્ણસુપ્પં. કત્તરઞ્ચ તં સુપ્પઞ્ચાતિ કત્તરસુપ્પન્તિ સમાસો.

ચિત્ત ચિત્તકરણે, કદાચિ **દસ્સનેપિ**. **ચિત્તકરણં** વિચિત્તભાવકરણં. ચિત્તેતિ, ચિત્તયતિ. ચિત્તં.

તકારન્તધાતુરૂપાનિ.

થકારન્તધાતુ

કથ કથને. કથેતિ, કથયતિ. ધમ્મં સાકચ્છતિ. સાકચ્છા, કથા, પરિકથા, અટ્ઠકથા.

તત્થ **સાકચ્છતી**તિ સહ કથયતિ. અત્થો કથિયતિ એતાયાતિ **અટ્ઠકથા**, ત્થકારસ્સ ટ્ઠકારત્તં.

> યાય’ત્થમભિવણ્ણેન્તિ, બ્યઞ્જનત્થપદાનુગં;
> નિદાનવત્થુસમ્બન્ધં, એસા અટ્ઠકથા મતા.

‘‘અટ્ઠકથા’’તિ ચ ‘‘અત્થસંવણ્ણના’’તિ ચ નિન્નાનાકરણં.

પથિ ગતિયં. પન્થેન્તિ, પન્થયન્તિ. પન્થો. **ભૂવાદિ**ગણે ‘‘**પથ** ગતિય’’ન્તિ **અકારન્ત**વસેન કથિતસ્સ ‘‘પથતિ, પથો’’તિ નિગ્ગહીતાગમવજ્જિતાનિ રૂપાનિ ભવન્તિ, ઇધ પન **ઇકારન્ત**વસેન કથિતસ્સ સનિગ્ગહીતાગમાનિ રૂપાનિ નિચ્ચં ભવન્તીતિ દટ્ઠબ્બં.

પુત્થ આદરાનાદરેસુ. પુત્થેતિ, પુત્થયતિ.

મુત્થ સઙ્ઘાતે. મુત્થેતિ, મુત્થયતિ.

વત્થ અદ્દને. વત્થેતિ, વત્થયતિ.

પુથ ભાસાયં. પોથેતિ, પોથયતિ. કથેતીતિ અત્થો.

પુથ પહારે. પોથેતિ, પોથયતિ. કુમારે પોથેત્વા અગમાસિ.

કથ વાક્યપબન્ધે. કથેતિ, કથયતિ. કથા.

સથ દુબ્બલ્યે. સથેતિ, સથયતિ.

અત્થ પત્થ યાચનાયં. અત્થેતિ, અત્થયતિ. અત્થો. પત્થેતિ, પત્થયતિ. પત્થના. પટિપક્ખં અત્થયન્તિ ઇચ્છન્તીતિ **પચ્ચત્થિકા**.

થોમ સિલાઘાયં. થોમેતિ, થોમયતિ. થોમના.

કાથ હિંસાયં. કાથેતિ, કાથયતિ.

સથ બન્ધને. સથેતિ, સથયતિ.

સન્થ ગન્થ સન્થમ્ભે. સન્થેતિ, સન્થયતિ. ગન્થેતિ, ગન્થયતિ. ગન્થો.

થકારન્તધાતુરૂપાનિ.

દકારન્તધાતુ

હદ કરીસુસ્સગ્ગે. **કરીસુસ્સગ્ગો** કરીસસ્સ ઉસ્સગ્ગો વિસ્સજ્જનં. હદેતિ, હદયતિ. ઓહદેતિ, ઓહદયતિ.

વિદ લાભે. ઇમસ્મિં ઠાને **લાભો** નામ અનુભવનં, તસ્મા **વિદ**ધાતુ અનુભવને વત્તતીતિ અત્થો ગહેતબ્બો. સુખં વેદનં વેદેતિ. દુક્ખં વેદનં વેદેતિ. વેદયતિ. વેદના, વિત્તિ. વેદયિતં. સુખં વેદનં વેદયમાનો.

કુદિ અનતભાસને. કુન્દેતિ, કુન્દયતિ.

મિદ સિનેહને. અત્ર **સિનેહો** નામ પીતિ. મેદેતિ, મેદયતિ.

છદ સંવરણે. ગેહં છાદેતિ, છાદયતિ. દોસં છાદેતિ, છાદયતિ. પટિચ્છાદેતિ, પટિચ્છાદયતિ. છત્તં. છન્ના કુટિ.

તત્ર **છત્ત**ન્તિ આતપત્તં. આતપં છાદેતીતિ **છત્તં**. પટિચ્છાદિયતેતિ **છન્ના**.

ચુદ સઞ્ચોદને આણત્તિયઞ્ચ. ચોદેતિ, ચોદયતિ. ચોદકો, ચુદિતકો, ચોદના. આનન્દો બુદ્ધચોદિતો.

તત્ર **ચોદના**તિ ચાલના. **ચાલના**તિ દોસારોપનાતિ અત્થો.

છદ્દ વમને. છદ્દેતિ, છદ્દયતિ.

મદ વિત્તિયોગે. મદેતિ, મદયતિ.

વિદ ચેહનાખ્યાનનિવાસેસુ. ચેહના સઞ્ઞાણં. **આખ્યાનં** કથનં. **નિવાસો** નિવસનં. વેદેતિ, વેદયતિ. પટિવેદેતિ, પટિવેદયતિ. પટિવેદયામિ તે મહારાજ.

સદ્દ સદ્દને. સદ્દેતિ, સદ્દયતિ. વિસદ્દેતિ, વિસદ્દયતિ. સદ્દો, સદ્દિતો. દીઘત્તે ''સદ્દાયતી''તિ રૂપં.

એત્થ ચ ''મં સદ્દાયતીતિ સઞ્ઞાય વેગેન ઉદકે પતી''તિ **અટ્ઠકથાપાઠો** નિદસ્સનં, ઇદં ''પબ્બતાયતી''તિ રૂપં વિય ધાતુવસેન નિપ્ફન્નં ન હોતીતિ ન વત્તબ્બં, ધાતુવસેન નિપ્ફન્નંયેવાતિ ગહેતબ્બં. **સદ્દો**તિ સદ્દિયતીતિ સદ્દો, યથાવુચ્ચતીતિ વચનં. અથ વા સદ્દિયતિ અત્થો અનેનાતિ **સદ્દો**. ગરવો પન ''સપ્પતીતિ **સદ્દો**. ઉદીરિયતિ અભિલપિયતીતિ અત્થો''તિ વદન્તિ.

સૂદ આસેચને. સૂદેતિ, સૂદયતિ. સૂદો.

સૂદોતિ ભત્તકારકો, યો ''રસકો''તિપિ વુચ્ચતિ.

કન્દ સાતચ્ચે. સાતચ્ચં સતતભાવો નિરન્તરભાવો. કન્દેતિ, કન્દયતિ.

મુદ સંસગ્ગે. એકતોકરણં **સંસગ્ગો**. મોદેતિ, મોદયતિ સત્તૂનિ સપ્પિના.

નદ ભાસાયં. નાદેતિ, નાદયતિ. હેતુકત્તુરૂપાનીતિ ન વત્તબ્બાનિ પાળિદસ્સનતો ''સીહો ચ સીહનાદેન, દદ્દરં અભિનાદયી''તિ. અઞ્ઞત્રાપિ સંસયો ન કાતબ્બો. ઇમસ્મિં **ચુરાદિ**ગણે હેતુકત્તુરૂપસદિસાનમ્પિ સુદ્ધકત્તુરૂપાનં સન્દિસ્સનતો.

સદ અસ્સાદને. સાદેતિ, સાદયતિ. અસ્સાદેતિ, અસ્સાદયતિ. એત્થ **આ**ઉપસગ્ગો રસ્સવસેન ઠિતો.

ગદ દેવસદ્દે. દેવસદ્દો વુચ્ચતિ મેઘસદ્દો. ગદેતિ, ગદયતિ.

પદ ગતિયં. પદેતિ, પદયતિ. પદં. ઇમિસ્સા **દિવાદિ**ગણે ''પજ્જતી''તિ રૂપં ભવતિ, ઇધ પન ઈદિસાનિ.

છિદ્દ કણ્ણભેદે. છિદ્દેતિ, છિદ્દયતિ. છિદ્દં.

છિદ દ્વેધાકરણે. નનુ ભો યો ચતુધા વા પઞ્ચધા વા અનેકસતધા વા છિન્દતિ, તસ્સ તં છેદનં દ્વેધાકરણં નામ ન હોતિ, એવં સન્તે કસ્મા સામઞ્ઞેન અવત્વા ''દ્વેધાકરણે''તિ દ્વિધા ગહણં કતન્તિ? દ્વિધાકરણં નામ ન હોતીતિ ન વત્તબ્બં, અનેકસતધા છેદનમ્પિ દ્વિધાકરણંયેવ. અપરસ્સ હિ અપરસ્સ છિન્નકોટ્ઠાસસ્સ પુબ્બેન એકેન કોટ્ઠાસેન સદ્ધિં અપેક્ખનવસેન દ્વિધાકરણં હોતિયેવ. છેદેતિ, છેદયતિ.

યો તે હત્થે ચ પાદે ચ, કણ્ણનાસઞ્ચ છેદયિ;
તસ્સ કુજ્ઝ મહાવીર, મા રટ્ઠં વિનસ્સ ઇદં;

યો મે હત્થે ચ પાદે ચ, કણ્ણનાસઞ્ચ છેદયિ;
ચિરં જીવતુ સો રાજા, ન હિ કુજ્ઝન્તિ માદિસાતિ.

છદ અપવારણે. છાદેતિ, છાદયતિ. છત્તં. પુરિસસ્સ ભત્તં છાદયતિ.

ઈદી સન્દીપને. ઈદેતિ, ઈદયતિ. ઈકારન્તવસેન નિદ્દિટ્ઠત્તા સનિગ્ગહીતાગમાનિ રૂપાનિ ન ભવન્તિ.

અદ્દ હિંસાયં. અદ્દેતિ, અદ્દયતિ.

વદ ભાસાયં. વાદેતિ, વાદયતિ. વાદો.

તત્થ ''વાદેતિ, વાદયતી''તિ ઇમેસં ''વદતી''તિ સુદ્ધકત્તુવસેનેવ અત્થો દટ્ઠબ્બો, ન હેતુકત્તુવસેન. તથા હિ ''સઙ્કેતં કત્વા વિસંવાદેતિ. ઓવદેય્યાનુસાસેય્ય. ઇદમેવ સચ્ચન્તિ ચ વાદયન્તિ. અવિસંવાદકો લોકસ્સા''તિ સુદ્ધકત્તુદીપકપાળિનયા દિસ્સન્તિ , સદ્દસત્થે ચ ''વાદયતી''તિ સુદ્ધકત્તુપદં દિસ્સતિ. તત્થ **વિસંવાદેતી**તિ મુસા વદેતિ, અથ વા વિપ્પલમ્ભેતિ, **વાદો**તિ વચનં. ''વાદો જપ્પો વિતણ્ડા''તિ એવંવિધાસુ તીસુ કથાસુ વાદસઙ્ખાતા કથા. ''વાદાપેતિ, વાદાપયતી''તિ દ્વેયેવ હેતુકત્તુપદાનિ ભવન્તિ.

છદી ઇચ્છાયં. ઈકારન્તોયં ધાતુ, તસ્મા સનિગ્ગહીતાગમાનિસ્સ રૂપાનિ ન ભવન્તિ. પુરિસસ્સ ભત્તં છાદેતિ, છાદયતિ, રુચ્ચતીતિ અત્થો. પુરિસસ્સ ભત્તં છાદયમાનં તિટ્ઠતિ છાદેન્તં વા.

વદી અભિવાદનથુતીસુ. અયમ્પિ ઈકારન્તો ધાતુ, તસ્મા ઇમસ્સપિ સનિગ્ગહીતાગમાનિ રૂપાનિ ન ભવન્તિ. વાદેતિ, વાદયતિ, વન્દતિ, થોમેતિ વાતિ અત્થો. ઇમાનિ અનુપસગ્ગાનિ રૂપાનિ. સદ્દસત્થેપિ ચ ''વાદયતી''તિ અનુપસગ્ગવન્દનથુતિઅત્થં પદં વુત્તં, સાસને પન ''અભિવાદેતિ, અભિવાદયતિ, અભિવાદનં, ભગવન્તં અભિવાદેત્વા''તિઆદીનિ સોપસગ્ગાનિ રૂપાનિ દિસ્સન્તિ.

તત્થ **અભિવાદેત્વા**તિ વન્દિત્વા, થોમેત્વા વા, અયમસ્માકં રુચિ. **આગમટ્ઠકથાયં** પન ''**અભિવાદેત્વા**તિ 'સુખી અરોગો હોતૂ'તિ વદાપેત્વા, વન્દન્તો હિ અત્થતો એવં વદાપેતિ નામા''તિ હેતુકત્તુવસેન **અભિવાદન**સદ્દત્થો વુત્તો, અમ્હેહિ પન **વન્દન**સદ્દં સદ્દસત્થનયમગ્ગહેત્વા સુદ્ધકત્તુવસેન અત્થો કથિતો. અભિવાદનઞ્હિ વન્દનંયેવ, ન વદાપનં **અભિ**સદ્દેન સમ્બન્ધિતત્તા ''અભિવાદનસીલિસ્સા''તિ એત્થ વિય. ઇદઞ્હિ ''અભિવાદાપનસીલિસ્સા''તિ ન વુત્તં. યદિ ચ સદ્દસત્થે વદાપનમધિપ્પેતં સિયા, ''વદી વદાપનથુતીસૂ''તિ નિસ્સન્દેહવચનં વત્તબ્બં સિયા , એવઞ્ચ ન વુત્તં, એવં પન વુત્તં ''વદી અભિવાદનથુતીસૂ''તિ, તેન વદાપનમનધિપ્પેતન્તિ ઞાયતિ.

અથાપિ સિયા ''કસ્સચિ વુદ્ધેન વિસિટ્ઠં વદાપનં અભિવાદન''ન્તિ, એવમ્પિ નુપપજ્જતિ કારિતવસેન ધાતુઅત્થસ્સ અકથેતબ્બતો. તથા હિ ''પચ પાકે, છિદિ દ્વિધાકરણે''તિઆદિના ભાવવસેન અત્થપ્પકાસનમત્તેયેવ ''પચતિ, પચ્ચતિ, પાચેતિ. છિન્દતિ, છિજ્જતિ, છેદાપેતી''તિઆદીનિ સકમ્મકાનિ ચેવ અકમ્મકાનિ ચ સકારિતાનિ ચ રૂપાનિ નિપ્ફજ્જન્તિ, ન ચ તદત્થાય વિસું વિસું ધાતુનિદ્દેસો કરિયતિ. તસ્મા ''વદી

અભિવાદનથુતીસૂ''તિ એત્થ કારિતવસેન ધાતુઅત્થો કથિતોતિપિ વત્તું ન સક્કા ક્રિયાસભાવત્તા ધાતૂનં. યથા પન ''તક્કેતિ, વિતક્કેતિ. તક્કો, વિતક્કો''તિઆદીનિ સમાનત્થાનિ, તથા ''વાદેતિ, અભિવાદેતી''તિઆદીનિ સમાનત્થાનિ. અતો સદ્દસત્થેપિ સદ્દસત્થવિદૂહિ ''તક્ક વિતક્કે, વદી અભિવાદનથુતીસૂ''તિઆદીનં ધાતૂનં ''તક્કયતિ, વાદયતી''તિઆદીનિ અનુપસગ્ગાનિયેવ રૂપાનિ દસ્સિતાનિ, તાનિ ચ ખો સુદ્ધકત્તુપદાનિયેવ, ન હેતુકત્તુપદાનિ, તસ્મા ''અભિવાદનથુતીસૂ''તિ એતસ્સ ''વદાપનથુતીસૂ''તિ અત્થો નુપપજ્જતિ.

કિઞ્ચ ભિય્યો – ''અભિવાદેતિ, અભિવાદયતિ. અભિવાદેત્વા, અભિવાદયિત્વા''તિઆદીનિ સમાનત્થાનિ, **ણેણય**મત્તેન હિ સવિસેસાનિ. યદિ ''અભિવાદેત્વા''તિ ઇમસ્સ પદસ્સ ''સુખી અરોગો હોતૂ'તિ વદાપેત્વા''તિ અત્થો સિયા, ''સિરસા અભિવાદયિ''ન્તિ એત્થ ''સિરસા''તિ પદં ન વત્તબ્બં સિયા વદાપનેન અસમ્બન્ધત્તા. યસ્મા વુત્તં તં પદં, તેન ઞાયતિ ''અભિવાદેત્વા''તિઆદીસુ વદાપનત્થો ન ઇચ્છિતબ્બો, વન્દનત્થો ઇચ્છિતબ્બો થોમનત્થો ચ. યસ્મા **ભૂવાદિ**ગણે ''વન્દ અભિવાદાનથુતીસૂ''તિ ઇમસ્સ ધાતુસ્સ ''વન્દતી''તિ પદરૂપસ્સ ''અભિવન્દતિ, થોમેતિ ચા''તિ અત્થોયેવ ઇચ્છિતબ્બો, ન વદાપનત્થો. તથા હિ ''વન્દે સુગતં ગતિવિમુત્ત''ન્તિ પદાનમત્થં વદન્તેન **ટીકાચરિયેનપિ ''વન્દે**તિ વન્દામિ, થોમેમિ ચા''તિ વન્દનથોમનત્થોયેવ દસ્સિતો, ન **અભિવાદન**સદ્દત્થં પટિચ્ચ વદાપનત્થો, તસ્મા ''અભિવાદેત્વા''તિ એત્થાપિ વન્દનથોમનત્થાયેવ ઇચ્છિતબ્બા, ન વદાપનત્થો.

અથાપિ સિયા ''વન્દે'તિ પદે કારિતપચ્ચયો નત્થિ, 'અભિવાદેત્વા'તિ ઇમસ્મિં પન અત્થિ, તસ્મા તત્થ વદાપનત્થો ન લબ્ભતિ, ઇધ પન લબ્ભતી''તિ. તન્ન, ''કરોતી''તિસુદ્ધકત્તુપદસ્સપિ ''નિપ્ફાદેતી''તિ હેતુકત્તુપદવસેન વિવરણસ્સ વિય ''વન્દે''તિ પદસ્સપિ ''સુખી અરોગો હોતૂ'તિ વદાપેત્વા''તિ વિવરણસ્સ વત્તબ્બત્તા. ''અભિવાદેત્વા''તિ ઇદઞ્ચ ''વન્દે''તિ પદમિવ કારિતપચ્ચયન્તં ન હોતિ. કસ્માતિ ચે? યસ્મા ''ચિન્તેતિ, ચિન્તયતિ. મન્તેતિ, મન્તયતી''તિઆદીનં **ચુરાદિ**ગણિકાનં સુદ્ધકત્તુપદાનં ''ચિન્તાપેતિ, ચિન્તાપયતી''તિઆદીનિયેવ હેતુકત્તુપદાનિ દિસ્સન્તિ, તસ્મા યદિ હેતુકત્તુપદં અધિપ્પેતં સિયા, ''અભિવાદાપેત્વા''તિ વા ''અભિવાદાપયિત્વા''તિ વા વત્તબ્બં સિયા, યસ્મા પનેવં ન વુત્તં, તસ્મા તં કારિતપચ્ચયન્તં ન હોતીતિ સિદ્ધં.

ઇમસ્સત્થસ્સ આવિભાવત્થં ઇમસ્મિં ઠાને સાટ્ઠકથં **વિધુરજાતકપ્પદેસં** વદામ.

''કથં નો અભિવાદેય્ય, અભિવાદાપયેથ વે;
યં નરો હન્તુમિચ્છેય્ય, તં કમ્મં નુપપજ્જતી''તિ

અયં તાવ જાતકપાળિ. અયં પન **અટ્ઠકથાપાઠો** ''યઞ્હિ નરો હન્તુમિચ્છેય્ય, સો તં કથં નુ અભિવાદેય્ય, કથં વા તેન અત્તાનં અભિવાદાપયેથ વે. તસ્સ હિ તં કમ્મં ન ઉપપજ્જતી''તિ. તત્થ પાળિયં **અભિવાદેય્યા**તિ સુદ્ધકત્તુપદં તબ્બાચકત્તા. **અભિવાદાપયેથ વે**તિ હેતુકત્તુપદં તબ્બાચકત્તા. એવં વિભાગં પન ઞત્વા પાળિયા અટ્ઠકથાય ચ અધિપ્પાયો ગહેતબ્બો ''નરો યં પુગ્ગલં હન્તું ઇચ્છેય્ય, સો હન્તા તં વજ્ઝં પુગ્ગલં કથં નુ અભિવાદેય્ય, સો વા હન્તા, તેન વજ્ઝેન મં વન્દાહીતિ અત્તાનં કથં વન્દાપેય્યા''તિ. એત્થ પન ''રાજાનો ચોરં સુનખેહિપિ ખાદાપેન્તી''તિઆદીસુ વિય કરણવસેન ''તેન વજ્ઝેના''તિ પદં યોજિતં, અત્થો પન ''તં વજ્ઝ''ન્તિ ઉપયોગવચનવસેન દટ્ઠબ્બો દ્વિકમ્મકત્તા સકારિતપચ્ચયસ્સ સકમ્મકધાતુયાતિ. નનુ એવં સન્તે ''અટ્ઠકથાચરિયા પસ્સિતબ્બં ન પસ્સન્તિ, અતિત્થે પક્ખન્દન્તી''તિ તેસં દોસો હોતીતિ? ન હોતિ, સુણાથ અસ્માકં સોધનં, તથા હિ

અટ્ઠકથાચરિયેહિ ''અભિવાદેત્વા''તિ એત્થ ''વદી અભિવાદનથુતીસૂ''તિ ધાતુયા અત્થમગ્ગહેત્વા વોહારવિસયે કોસલ્લસમન્નાગતત્તા સણ્હસુખુમમત્થં સોતૂનં બોધેતું ''વદ વિયત્તિયં વાચાય''ન્તિ ધાતુયેવત્થં ગહેત્વા કારિતપચ્ચયપરિકપ્પનેન કારિતત્થમાદાય ''અભિવાદેત્વાતિ 'સુખી અરોગો હોતૂ'તિ વદાપેત્વા, વન્દન્તો હિ અત્થતો એવં વદાપેતિ નામા''તિ હેતુકત્તુવસેન **અભિવાદન**સદ્દત્થો વુત્તોતિ ન કોચિ તેસં દોસો. પૂજારહા હિ તે આયસ્મન્તો, નમોયેવ તેસં કરોમ, ઇદમ્પિ ઠાનં સુખુમં સાધુકં મનસિ કાતબ્બં. એવઞ્હિ કરોતો પઞ્ઞા વડ્ઢતીતિ.

દકારન્તધાતુરૂપાનિ.

ધકારન્તધાતુ

રન્ધ પાકે. સૂદો ભત્તં રન્ધેતિ, રન્ધયતિ. કાકં સોકાય રન્ધેહિ. રન્ધકો. સૂદેન ઓદનો રન્ધિયતિ. રન્ધિતો. રન્ધનં. પુરિસો સૂદં સૂદેન વા ઓદનં રન્ધાપેતિ, રન્ધાપયતિ. રન્ધેતું, રન્ધયિતું. રન્ધિત્વા, રન્ધયિત્વા, રન્ધિય ઇચ્ચાદીનિ.

ધૂ કમ્પને. ધાવેતિ, ધાવયતિ.

ગન્ધ સૂચને અદ્દને ચ. સૂચનં. પકાસનં. **અદ્દનં** પરિપ્લુતા. ગન્ધેતિ, ગન્ધયતિ, ગન્ધો.

એત્થ **ગન્ધો**તિ ગન્ધેતિ અત્તનો વત્થું સૂચયતિ પકાસેતીતિ ગન્ધો. પટિચ્છન્નં વા પુપ્ફફલાદિં ''ઇદમેત્થ અત્થી''તિ પેસુઞ્ઞં ઉપસંહરન્તો વિય પકાસેતીતિ ગન્ધો. **ગમુધર**ધાતુદ્વયવસેનપિ **ગન્ધ**સદ્દત્થો વત્તબ્બો ''ગચ્છન્તો ધરિયતીતિ ગન્ધો'' ઇતિ, આહ ચ ''ગચ્છન્તો ધરિયતીતિ ગન્ધો, સૂચનતોપિ વા''તિ. **ગન્ધ**સદ્દો ચ ''ઉપ્પલગન્ધથેનો''તિ એત્થ છેદને વત્તતીતિ દટ્ઠબ્બો.

વધ સંયમે. વધેતિ, વધયતિ.

બુધિ હિંસાયં. બુન્ધેતિ, બુન્ધયતિ. પલિબુન્ધેતિ, પલિબુન્ધયતિ. પલિબોધો, **પરિ**સદ્દો ઉપસગ્ગો, સો વિકારવસેન અઞ્ઞથા જાતો. તત્થ **પલિબોધો**તિ આવાસપલિબોધાદિ. અપિચ **પલિબોધો**તિ તણ્હામાનદિટ્ઠિત્તયઞ્ચ.

વદ્ધ છેદનપૂરણેસુ. વદ્ધેતિ, વદ્ધયતિ. વદ્ધકી. **વદ્ધકી**તિ ગહકારકો.

ગદ્ધ અભિકઙ્ખાયં. ગદ્ધેતિ, ગદ્ધયતિ. ગદ્ધો. **ગદ્ધો**તિ ગિજ્ઝો. ''ગદ્ધબાધિપુબ્બો''તિ ઇદમેત્થ નિદસ્સનં.

સધુ પહંસને. સધેતિ, સધયતિ.

વદ્ધ ભાસાયં. વદ્ધેતિ, વદ્ધયતિ.

અન્ધ દિટ્ઠૂપસંહારે. દિટ્ઠૂપસંહારો નામ ચક્ખુસઞ્ઞિતાય દિટ્ઠિયા ઉપસંહારો અપનયનં વિનાસો વા. ચક્ખુ હિ પસ્સન્તિ એતાયાતિ દિટ્ઠીતિ વુચ્ચતિ. યં સન્ધાય **અટ્ઠકથાસુ** ''સસમ્ભારચક્ખુનો સેતમણ્ડલપરિક્ખિત્તસ્સ કણ્હમણ્ડલસ્સ મજ્ઝે અભિમુખં ઠિતાનં સરીરસણ્ઠાનુપ્પત્તિદેસભૂતે દિટ્ઠિમણ્ડલે''તિ વુત્તં. **ટીકાયમ્પિ** ચ ''દિટ્ઠિમણ્ડલેતિ અભિમુખટ્ઠિતાનં સરીરસણ્ઠાનુપ્પત્તિદેસભૂતે ચક્ખુસઞ્ઞિતાય દિટ્ઠિયા મણ્ડલે''તિ વુત્તં. એવંભૂતાય

દિટ્ઠિયા ઉપસંહારે **અન્ધ**ધાતુ વત્તતિ. અન્ધેતિ, અન્ધયતિ. ચક્ખૂનિ અન્ધયિંસુ, અન્ધો. **અન્ધો**તિ અન્ધેતીતિ અન્ધો. દ્વિન્નં ચક્ખૂનં એકસ્સ વા વસેન નટ્ઠનયનો, એવમિધ **અન્ધ**ધાતુ વુત્તો. કચ્ચાયને પન ''ખાદામગમાનં ખન્ધન્ધગન્ધા''તિ વચનેન **અમ**ધાતુસ્સ **અન્ધા**દેસકરણવસેન રૂપનિપ્ફત્તિ દસ્સિતા.

બધ બન્ધને. મિગં બાધેતિ, બાધયતિ. બદ્ધો મિગો, બદ્ધોસિ મારપાસેન.

તત્થ **બાધેતી**તિ બન્ધતીતિ સુદ્ધકત્તુવસેન અત્થો ગહેતબ્બો. એવં **બાધયતી**તિ એત્થાપિ. તથા હિ ''વાતં જાલેન બાધેસિ, યો અનિચ્છન્તિમિચ્છસી''તિ એત્થ **બાધેસી**તિ બન્ધસીતિ સુદ્ધકત્તુવસેન અત્થો. **ભૂવાદિ**ગણે પન ''**બાધ** બદ્ધાય''ન્તિ **બાધ**ધાતુસ્સ વસેન ''બાધતી''તિ કત્તુપદં ''બાધેતિ, બાધયતી''તિ હેતુકત્તુપદં ભવતિ. **બદ્ધો**તિ બાધિયતે બન્ધિયતે સોતિ બદ્ધો.

ધકારન્તધાતુરૂપાનિ.

નકારન્તધાતુ

માન પૂજાયં પેમને વીમંસાયં. માનેતિ, માનયતિ. માતા. વિમાનેતિ, વિમાનયતિ, પટિમાનેતિ, પટિમાનયતિ. માનના, સમ્માનના, વિમાનના, વિમાનં, વિમાનનં, માનિતો.

અમાનના યત્થ સન્તો, સન્તાનં વા વિમાનના;
હીનસમ્માનના વાપિ, ન તત્થ વસતિં વસે.

વીમંસતિ, વીમંસા, વીમંસિયતીતિ વીમંસિયમાનો. વીમંસન્તો.

તત્થ **માનેતી**તિ પૂજેતિ, **અટ્ઠકથાસુ** પન ''માનેન્તી''તિ એતસ્મિં ઠાને અયમત્થો દસ્સિતો ''**માનેન્તી**તિ મનેન પિયાયન્તિ. **પૂજેન્તી**તિ પચ્ચયેહિ **પૂજેન્તી**''તિ. સો વેવચનત્થપ્પકાસનવસેન વુત્તોતિ ગહેતબ્બો. **માનનપૂજન**સદ્દા હિ પરિયાયસદ્દત્તા વેવચનસદ્દા એવ. **વિમાનેતી**તિ અવમઞ્ઞતિ. **વિમાન**ન્તિ સોભાવિસેસયોગતો વિસિટ્ઠમાનિયતાય વિમાનં, વિસેસતો માનેતબ્બન્તિ હિ **વિમાનં**, દેવાનં વસનટ્ઠાનભૂતં બ્યમ્હં.

મન થમ્ભે. **થમ્ભો** ચિત્તસ્સ થદ્ધતા. માનેતિ, માનયતિ. માનો.

થન દેવસદ્દે. **દેવસદ્દો** મેઘસદ્દો, થનેતિ, થનયતિ.

યથાપિ મેઘો થનયં, વિજ્જુમાલી સતક્કકુ.

થલં નિન્નઞ્ચ પૂરેતિ, અભિવસ્સં વસુન્ધરં.

યથા પાવુસકો મેઘો, થનયન્તો સવિજ્જુકો.

ઊન પરિહાનિયં. ઊનેતિ, ઊનયતિ. ઊનો લોકો.

ધન સદ્દે. ધનેતિ, ધનયતિ, ધનિય્યતિ. ધનિ, ધનં.

તત્થ **ધનીતિ** સદ્દો. **ધનન્તિ** સન્તકં, તઞ્હિ મમ ઇદન્તિ ધનાયિતબ્બં સદ્દાયિતબ્બન્તિ ધનન્તિ. અયં પન ધાતુ ઇચ્છાયમ્પિ વત્તતિ. ‘‘માતા હિ તવ ઇરન્ધતિ, વિધૂરસ્સ હદયં ધનિય્યતી’’તિ પાળિ નિદસ્સનં. તત્થ **ધનિય્યતીતિ** પત્થેતિ ઇચ્છતિ.

થેન ચોરિયે. ચોરસ્સ ભાવો **ચોરિયં**. યથા સૂરિયં, યથા ચ દક્ખિયં. થેનેતિ, થેનયતિ. થેનો, થેનેત્વા.

તનુ સદ્દોપતાપેસુ. તાનેતિ, તાનયતિ. ઇધાયં સવુદ્ધિકા. **તનાદિ**ગણે વિત્થારત્થવસેન ‘‘તનોતિ, તનુતે’’તિ અવુદ્ધિકા.

તવગ્ગન્તધાતુરૂપાનિ.

પકારન્તધાતુ

ઞપ તોસનનિસાનેસુ. ઞાપેતિ, ઞાપયતિ, પઞ્ઞાપેતિ, પઞ્ઞાપયતિ, પઞ્ઞત્તિ.

એત્થ ચ નિદ્દેસે ‘‘પઞ્ઞાપેતી’’તિ પદં નિદસ્સનં. તત્થ **પઞ્ઞાપેતીતિ** કતનિબ્બચનેહિ વાક્યાવયવેહિ વિત્થારવસેન નિરવસેસતો દેસિતેહિ વેનેય્યાનં ચિત્તપરિતોસનં બુદ્ધિનિસાનઞ્ચ કરોતીતિ અત્થો. **પ**પુબ્બો નિક્ખિપને. આસનં પઞ્ઞાપેતિ, પઞ્ઞાપયતિ. ‘‘આસનં પઞ્ઞપેતી’’તિ રસ્સત્તમ્પિ દિસ્સતિ. અમતસ્સ દ્વારં પઞ્ઞપેતિ, પઞ્ઞા. કારિતે ‘‘પુરિસો પુરિસેન આસનં પઞ્ઞપાપેતી’’તિ એકમેવ પદં. તાનિ ‘‘પઞ્ઞાપેતિ, પઞ્ઞાપયતી’’તિ રૂપાનિ યદા ‘‘ઞા અવબોધને’’તિ ઇમિસ્સા રૂપાનિ સિયું, તદા હેતુકત્તુરૂપાનિ ભવન્તિ. એત્થ પન સુદ્ધકત્તુરૂપાનિ તબ્બાચકત્તા.

લપ વિયત્તિયં વાચાયં. લપેતિ, લપયતિ. લાપો, લપનં, આલાપો, સલ્લાપો, કથાસલ્લાપો, લપિતં.

ઝપ દાહે. ઝાપેતિ, ઝાપયતિ. ઝત્તો, ઝાનં.

તત્થ **ઝત્તોતિ** ખુદ્દાપરેતો પાચનગ્ગિના ઝાપિતોતિ ઝત્તો, ‘‘ઝત્તા અસ્સુ કિલન્તા’’તિ ચ પાળિ. **ઝાનન્તિ** નીવરણધમ્મે ઝાપેતીતિ ઝાનં, સવુદ્ધિકં. કારિતે પન – ઝાપાપેતિ, ઝાપાપયતિ.

રૂપ રૂપક્રિયાયં. **રૂપક્રિયા** નામ પકાસનક્રિયા. રૂપેતિ, રૂપયતિ. રૂપં.

તત્થ **રૂપન્તિ** રૂપયતીતિ રૂપં. વણ્ણવિકારં આપજ્જમાનં હદયઙ્ગતભાવં પકાસેતીતિ અત્થો. **દિવાદિ**ગણે પનાયં “**રૂપં રુપ્પને**”તિ ભિજ્જનાદિઅત્થં ગહેત્વા ઠિતા.

કપ્પ વિધિમ્હિ. **વિધિ** ક્રિયા. સીહસેય્યં કપ્પેતિ. કપ્પયતિ. મોરો વાસમકપ્પયિ. સીહસેય્યં પકપ્પેન્તં, બુદ્ધં વન્દામિ ગોતમં.

કપ્પ વિતક્કે વિધિમ્હિ છેદને ચ. કપ્પેતિ, કપ્પયતિ, મોરો વાસમકપ્પયિ. કપ્પિતમસ્સુ. પકપ્પેતિ, પકપ્પયતિ. સઙ્કપ્પેતિ, સઙ્કપ્પયતિ. કપ્પો, સઙ્કપ્પો, વિકપ્પો. કપ્પસમણો ઇચ્ચાદીનિ.

તત્થ **કપ્પોતિ** પરિચ્છેદવસેન કપ્પિયતીતિ કપ્પો. **સઙ્કપ્પોતિ** સઙ્કપ્પનં. **વિકપ્પોતિ** વિવિધા કપ્પનં, અત્થસ્સ અનેકન્તિકભાવો. ઇધ **કપ્પસદ્દસ્સ** અત્થુદ્ધારો ભવતિ.

કપ્પસદ્દો અભિસદ્દહનવોહારકાલપઞ્ઞત્તિછેદનવિકપ્પલેસસમન્તભાવાદિઅનેકત્થો. તથા હિસ્સ ''ઓકપ્પનીયમેતં ભોતો ગોતમસ્સ, યથા તં અરહતો સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સા''તિ એવમાદીસુ અભિસદ્દહનમત્થો. ''અનુજાનામિ ભિક્ખવે પઞ્ચહિ સમણકપ્પેહિ ફલં પરિભુઞ્જિતુ''ન્તિ એવમાદીસુ વોહારો. ''યેન સુદં નિચ્ચકપ્પં વિહરામી''તિ એવમાદીસુ કાલો. ''ઇચ્ચાયસ્મા કપ્પો''તિ એવમાદીસુ પઞ્ઞત્તિ. ''અલઙ્કતો કપ્પિતકેસમસ્સૂ''તિ એવમાદીસુ છેદનં. ''કપ્પતિ દ્વઙ્ગુલકપ્પો''તિ એવમાદીસુ વિકપ્પો. ''અત્થિ કપ્પો નિપજ્જિતુ''ન્તિ એવમાદીસુ લેસો. ''કેવલકપ્પં વેળુવનં ઓભાસેત્વા''તિ એવમાદીસુ સમન્તભાવો.

અથ વા **કપ્પસદ્દો** સઉપસગ્ગો અનુપસગ્ગો ચ વિતક્કવિધાનપટિભાગપઞ્ઞત્તિકાલપરમાયુવોહારસમન્તભાવાભિસદ્દહન છેદન વિનિયોગ વિનય ક્રિયા લેસન્તર કપ્પતણ્હાદિટ્ઠિઅસઙ્ખ્યેય્યકપ્પમહાકપ્પાદીસુ દિસ્સતિ. તથા હેસ ''નેક્ખમ્મસઙ્કપ્પો અબ્યાપાદસઙ્કપ્પો''તિઆદીસુ વિતક્કે આગતો. ''ચીવરે વિકપ્પં આપજ્જેય્યા''તિઆદીસુ વિધાને, અધિકવિધાનં આપજ્જેય્યાતિ હિ અત્થો. ''સત્થુકપ્પેન વત ભો સાવકેન સદ્ધિં મન્તયમાના ન જાનિમ્હા''તિઆદીસુ પટિભાગે, સત્થુસદિસેનાતિ અયઞ્હિ તત્થ અત્થો. ''ઇચ્ચાયસ્મા કપ્પો''તિઆદીસુ પઞ્ઞત્તિયં. ''યેન સુદં નિચ્ચકપ્પં વિહરામી''તિઆદીસુ કાલે. ''આકઙ્ખમાનો આનન્દ તથાગતો કપ્પં વાતિટ્ઠેય્ય કપ્પાવસેસં વા''તિઆદીસુ પરમાયુમ્હિ. આયુકપ્પો હિ ઇધ ''કપ્પો''તિ અધિપ્પેતો. ''અનુજાનામિ ભિક્ખવે પઞ્ચહિ સમણકપ્પેહિ ફલં પરિભુઞ્જિતુ''ન્તિઆદીસુ સમણવોહારે. ''કેવલકપ્પં વેળુવનં ઓભાસેત્વા''તિઆદીસુ સમન્તભાવે. ''સદ્ધાસદ્દહના ઓકપ્પના અભિપ્પસાદો''તિઆદીસુ અભિસદ્દહને, સદ્ધાયન્તિ અત્થો. ''અલઙ્કતો કપ્પિતકેસમસ્સૂ''તિઆદીસુ છેદને. ''એવમેવ ઇતો દિન્નં, પેતાનં ઉપકપ્પતી''તિઆદીસુ વિનિયોગે. ''કપ્પકતેન અકપ્પકતં સંસિબ્બિતં હોતી''તિઆદીસુ વિનયક્રિયાયં. ''અત્થિ કપ્પો નિપજ્જિતું, હન્દાહં નિપજ્જામી''તિઆદીસુ લેસે. ''આપાયિકો નેરયિકો, કપ્પટ્ઠો સઙ્ઘભેદકો, કપ્પં નિરયમ્હિ પચ્ચતી''તિ ચ આદીસુ અન્તરકપ્પે.

''ન કપ્પયન્તિ ન પુરક્ખરોન્તિ,
ધમ્માપિ તેસં ન પટિચ્છિતાસે;
ન બ્રાહ્મણો સીલવતેન નેય્યો,
પારઙ્ગતો ન ચ પચ્ચેતિ તાદી''તિ

આદીસુ તણ્હાદિટ્ઠીસુ. તથા હિ વુત્તં **નિદ્દેસે** ''કપ્પોતિ ઉદ્દાનતો દ્વે કપ્પા તણ્હાકપ્પો દિટ્ઠિકપ્પો''તિ. ''અનેકેપિ સંવટ્ટકપ્પે અનેકેપિ વિવટ્ટકપ્પે''તિઆદીસુ અસઙ્ખ્યેય્યકપ્પે . ''ચત્તારિમાનિ ભિક્ખવે કપ્પસ્સ અસઙ્ખ્યેય્યાની''તિઆદીસુ મહાકપ્પે. ઇચ્ચેવં –

વિતક્કે ચ વિધાને ચ, પટિભાગે તથેવ ચ;
પઞ્ઞત્તિયં તથા કાલે, પરમાયુમ્હિ ચ છેદને.

સમન્તભાવે વોહારે, અભિસદ્દહનેપિ ચ;
વિનિયોગે ચ વિનય-ક્રિયાયં લેસકેપિ ચ.

> વિકપ્પન્તરકપ્પેસુ, તણ્હાદિદ્વિસ્વસજ્ઞયે;
> કપ્પે ચ એવમાદીસુ, **કપ્પ**સદ્દો પવત્તતિ.

કપિ ગતિયં. કમ્પેતિ, કમ્પયતિ, ગચ્છતીતિ અત્થો. ઇમાનિ ચલનત્થે પવત્તહેતુકત્તુરૂપસદિસાનિ ભવન્તિ. ચલનત્થે હિ "**કમ્પ કમ્પને**"તિ ધાતુયા "કમ્પતી"તિ અકમ્મકસુદ્ધકત્તુરૂપં. "કમ્પેતી"તિઆદીનિ સકમ્મકાનિ હેતુકત્તુરૂપાનિ "ઇદમ્પિ દુતિયં સલ્લં, કમ્પેતિ હદયં મમા"તિ અકમ્મકાય ધાતુયા સકમ્મકરૂપદસ્સનતો.

ખપિ ખન્તિયં. ખમ્પેતિ, ખમ્પયતિ.

થૂપ સમુસ્સયે. **સમુસ્સયો** આરોહો ઉબ્બેધો. થૂપેતિ, થૂપયતિ. થૂપો, થૂપિકા.

તપ ખયે. તપેતિ, તપયતિ.

ઉપ પજ્જને. ઉપેતિ, ઉપયતિ.

ચપ કક્કને. ચપેતિ, ચપયતિ.

સુપ્પ માને. સુપ્પેતિ, સુપ્પયતિ.

ડપ ડિપ સઙ્ઘાતે. ડાપેતિ. ડાપયતિ. ડેપેતિ, ડેપયતિ.

કપ અવકમ્પને. કપેતિ, કપયતિ. કપણો. **કપણો**તિ કરુણાયિતબ્બો. અઞ્ઞત્થ પન "કપ્પતી"તિ રૂપં વદન્તિ.

ગુપ કુપ ધૂપ ભાસાયં. ગોપેતિ, ગોપયતિ. કોપેતિ, કોપયતિ. ધૂપેતિ, ધૂપયતિ.

કિપ દુબ્બલ્લે. કિપેતિ, કિપયતિ.

ખેપ પેરણે. **પેરણં** ચુણ્ણિકરણં, ખેપેતિ, ખેપયતિ.

તપ પીણને. તપેતિ, તપયતિ.

આપુ લમ્ભને. આપેતિ, આપયતિ. આપો.

તપ દાહે. તપેતિ, તપયતિ. તપો, તાપો. આતાપો, સન્તાપો. કારિતે – તાપેતિ, તાપયતિ. તત્થ **તપો**તિ અકુસલાનં તાપનટ્ઠેન તપો, સીલં.

ઓપથપ થપને. ઓપેતિ, ઓપયતિ. ન તેસં કોટ્ઠે ઓપેન્તિ. થપેતિ, થપયતિ. થપિતો. થપયિત્વા પટિચ્છદં વવટ્ઠપેતિ. વોટ્ઠબ્બનં.

એત્થ ચ "વિ અવ થપેતિ, વિ અવ થપન"ન્તિ છેદો. એત્થ પુરિમે સરલોપો **થસ્સ ઠ**ત્તં વિસદિસભાવેન દ્વિત્તઞ્ચ. પચ્છિમે પન સરલોપો, **અવસ્સ ઓ**કારત્તં, **થસ્સ ઠ**ત્તં, **પસ્સ વ**ત્તં, **વસ્સ** દ્વિત્તં, **વ**કારદ્વયસ્સ ચ **બ**કારદ્વયં

ભવતિ. **વોઠબ્બન**ન્તિ ચ બ્યવત્થાપકચિત્તસ્સ નામં. **ન**કારલોપે ‘‘વોઠબ્બ’’ન્તિ અપરમ્પિ રૂપં ભવતિ.

માપ માપને. પણ્ણસાલં માપેતિ, માપયતિ. યો પાણમતિમાપેતિ, પણ્ણસાલા સુમાપિતા.

યપ યાપને. **યાપનં** પવત્તનં. તેન સો તત્થ યાપેતિ. યાપયતિ. યાપના.

તત્થ **યાપેતી**તિ ઇદં **યા**ધાતુસ્સ પયોગત્તે સતિ કારિતપદં ભવતિ. તથા હિ ‘‘ઉય્યાપેન્તિ નામા’’તિ પાળિ દિસ્સતિ.

પકારન્તધાતુરૂપાનિ.

ફકારન્તાધાતુરૂપાનિ અપ્પસિદ્ધાનિ.

બકારન્તધાતુ

સમ્બ સમ્બન્ધે. **સમ્બન્ધો** દળ્હબન્ધનં. સમ્બેતિ, સમ્બયતિ. સમ્બલં.

સબિ મણ્ડલે. **મણ્ડલં** પરિમણ્ડલતા. રૂપં તાદિસમેવ.

કુબિ અચ્છાદને. કુમ્બેતિ, કુમ્બયતિ.

લુબિ દુબિ અદ્દને. **અદ્દનં** હિંસા. લુમ્બેતિ, લુમ્બયતિ. દુમ્બેતિ, દુમ્બયતિ.

પુબ્બ નિકેતને. **નિકેતનં** નિવાસો. પુબ્બેતિ, પુબ્બયતિ.

ગબ્બ માને. **માનો** અહંકારો. ગબ્બેતિ, ગબ્બયતિ. ગબ્બનં, ગબ્બિતો. તત્થ **ગબ્બતી**તિ ન સક્કુચતિ.

બકારન્તધાતુરૂપાનિ.

ભકારન્તધાતુ

ભૂ પત્તિયં. **પત્તિ** પાપનં. સકમ્મિકા ધાતુ. ભાવેતિ, ભાવયતિ. પભાવેતિ, પભાવયતિ. ઇત્થમ્ભૂતો. ચક્ખુભૂતો, ઞાણભૂતો, ધમ્મભૂતો, બ્રહ્મભૂતો.

તત્થ **ભાવેતી**તિ પુરિસો ગચ્છન્તં પુરિસમનુગચ્છન્તો પાપુણાતીતિ અત્થો. એસ નયો સેસક્રિયાપદેસુપિ. એત્થ ચ ‘‘ભાવેતી’’તિઆદીનિ યત્થ સચે **‘‘ભૂ સત્તાય’’**ન્તિ ધાતુયા રૂપાનિ હોન્તિ, તત્થ હેતુકત્તુરૂપાનિ નામ હોન્તિ. ‘‘ભાવેતિ કુસલં ધમ્મ’’ન્તિઆદીનેત્થ નિદસ્સનપદાનિ. **ભાવેતી**તિ હિ વડ્ઢેતીતિ અત્થો. ઇધ પન સુદ્ધકત્તુરૂપત્તા પાપુણાતીતિ અત્થો. **ઇત્થમ્ભૂતો**તિ ઇમં પકારં ભૂતો પત્તો. ‘‘ચક્ખુભૂતો’’તિઆદીનિ પન **‘‘ભૂ સત્તાયં, ભૂ પત્તિય’’**ન્તિ દ્વિગણિકાનં દ્વિન્નં ધાતૂનં વસેન અટ્ઠકથાટીકાનયનિસ્સિતં અત્થં પકાસયિસ્સામ આગમિકાનં કોસલ્લત્થાય. તત્થ **ચક્ખુભૂતો**તિ યથા ચક્ખુ સત્તાનં દસ્સનત્થં પરિણેતિ, એવં લોકસ્સ યાથાવદસ્સનસાધનતો દસ્સનકિચ્ચપરિણાયકટ્ઠેન ચક્ખુભૂતો. અથ વા ચક્ખુ વિય ભૂતોતિપિ **ચક્ખુભૂતો**. પઞ્ઞાચક્ખુમયત્તા વા

સયમ્ભૂઞાણેન પઞ્ઞાચક્ખું ભૂતો પત્તોતિ **ચક્ખુભૂતો**. વિદિતકરણટ્ઠેન **ઞાણભૂતો**, અસાધારણં વા ઞાણં ભૂતો પત્તોતિ **ઞાણભૂતો**, અવિપરીતસભાવટ્ઠેન, પરિયત્તિધમ્મપ્પવત્તનતો વા હદયેન ચિન્તેત્વા વાચાય નિચ્છારિતધમ્મમયોતિ **ધમ્મભૂતો**. બોધિપક્ખિયધમ્મેહિ વા ઉપ્પન્નત્તા લોકસ્સ ચ તદુપ્પાદનતો અનઞ્ઞસાધારણં વા ધમ્મં ભૂતો પત્તોતિ **ધમ્મભૂતો**. સેટ્ઠટ્ઠેન **બ્રહ્મભૂતો**. અથ વા બ્રહ્મં વુચ્ચતિ મગ્ગો તેન ઉપ્પન્નત્તા લોકસ્સ ચ તદુપ્પાદનત્તા, તઞ્ચ સયમ્ભૂઞાણેન ભૂતો પત્તોતિ **બ્રહ્મભૂતો**. એવં દ્વિન્નં ધાતૂનં વસેન વુત્તો અત્થો વેદિતબ્બો.

અપરાનિ ચેત્થ નિદસ્સનપદાનિ વેદિતબ્બાનિ. ''તાતા મયં મહલ્લકા સુદ્ધોદનમહારાજપુત્તં બુદ્ધભૂતં સમ્ભાવેય્યામ વા નો વા, તુમ્હે તસ્સ સાસને પબ્બજેય્યાથા''તિ ચ ''અથ ખો થેરા ભિક્ખૂ આયસ્મન્તં રેવતં સહજાતિયં સમ્ભાવિંસૂ''તિ ચાતિ. અઞ્ઞાનિપિ પનેત્થ ''મનુસ્સભૂતો, દેવભૂતો''તિઆદીનિ યોજેતબ્બાનિ. તથા હિ **સંસારમોચકપેતવત્થુ અટ્ઠકથાયં ''મનુસ્સભૂતા**તિમનુસ્સેસુ જાતા, મનુસ્સભાવં વા પત્તા''તિ અત્થો સંવણ્ણિતો.

ભૂ અવકમ્પને. અયમ્પિ સકમ્મકો. ભાવેતિ, ભાવયતિ. મનોભાવનીયા ભિક્ખૂ.

એત્થ ચ **ભાવેતી**તિ અનુકમ્પતિ પુત્તં વા ભાતરં વા યંકિઞ્ચિ. **મનોભાવનીયા**તિ ''દીઘાયુકા હોન્તુ ભદન્તા અરોગા અબ્યાપજ્જા''તિ એવમાદિના ભાવેતબ્બા અનુકમ્પિતબ્બાતિ મનોભાવનીયા. અઞ્ઞત્થ પન **મનોભાવનીયા**તિ મનોવડ્ઢનકાતિ અત્થો. યેસુ હિ દિટ્ઠેસુ મનો વડ્ઢતિ, ''તે મનોભાવનીયા''તિ વુચ્ચન્તિ.

લભ આભણ્ડને. લભેતિ, લભયતિ.

જભિ નાસને. જમ્ભેતિ, જમ્ભયતિ.

લાભ પેસને. લાભેતિ, લાભયતિ. ''**લભ લાભે**તિ ધાતુસ્સ રૂપાનિ ચે, કારિતરૂપાનિ ભવન્તિ.

દભી ભયે. ઈકારન્તાયં ધાતુ, તેન સનિગ્ગહીતાગમાનિ રૂપાનિ ન ભવન્તિ. દભેતિ, દભયતિ.

દૂભ સન્થમ્ભે. દૂભેતિ, દૂભયતિ.

વમ્ભ વિદ્ધંસને. વમ્ભેતિ, વમ્ભયતિ. વમ્ભના. છબ્બગ્ગિયા ભિક્ખૂ ભિક્ખું વમ્ભેન્તિ.

ભકારન્તધાતુરૂપાનિ.

મકારન્તધાતુ

આતેન ચમુ ધોવને. આપુબ્બો ચમુધાતુ ધોવને વત્તતિ. આચમેતિ, આચમયતિ. આચમનકુમ્ભી.

એત્થ પન ''તતો હિ સો આચમયિત્વા લિચ્છવી, થેરસ્સ દત્વા યુગાનિ અટ્ઠા''તિ **અપ્પસક્કારપેતવત્થુપાળિ**પ્પદેસો નિદસ્સનં. તત્થ **આચમયિત્વા**તિ હત્થપાદધોવનપુબ્બકં મુખં વિક્ખાલેત્વા. અયં પન ધાતુ ભૂવાદિગણિકત્તે ''ચમતી''તિ ભક્ખનત્થં ગહેત્વા તિટ્ઠતિ.

કમુ ઇચ્છાકન્તીસુ. કામેતિ, કામયતિ. કામો, કન્તિ, નિકન્તિ, કામના, કામયમાનો,કામેન્તો, અભિક્કન્તં. અભિક્કન્તવણ્ણા.

એત્થ ચ **કામો**તિ રૂપાદિવિસયં કામેતીતિ કામો. કામિયતીતિ વા **કામો**, કિલેસકામવત્થુકામવસેનેતં દટ્ઠબ્બં. કિલેસો હિ તેભૂમકવટ્ટસઙ્ખાતઞ્ચ વત્થુ ''કામો''તિ વુચ્ચતિ. મારોપિ વા દેવપુત્તો ''કામો''તિ વુચ્ચતિ. સો હિ અચ્ચન્તકણ્હધમ્મસમઙ્ગિતાય પપઞ્ચસમતિક્કન્તેપિ બુદ્ધપચ્ચેકબુદ્ધબુદ્ધસાવકે અત્તનો વસે ઠપેતું કામેતીતિ ''કામો''તિ વુચ્ચતિ.

વુત્તઞ્ચેતં પોરાણકવિરચનાયં –

''વન્દે વન્દેહમસ્સત્થં, યત્થ સન્તજ્જિતો જિતો;
કામો કામોઘતિણ્ણેન, બુદ્ધેન વસતા સતા''તિ;

ઇમાનિ પનસ્સ નામાનિ –

કામો નમુચિ કણ્હો ચ, વસવત્તી પજાપતિ;
પમત્તબન્ધુ મદનો, પાપિમા દમ્મકોપિ ચ;
કન્દપ્પો ચ રતિપતિ, મારો ચ કુસુમાયુધો;

અઞ્ઞે અઞ્ઞાનિપિ વદન્તિ. તાનિ સાસનાનુલોમાનિ ન હોન્તીતિ ઇધ ન દસ્સિતાનિ. **અટ્ઠકથાસુ** પન ''મારો, નમુચિ, કણ્હો, પમત્તબન્ધૂ''તિ ચત્તારિયેવ નામાનિ આગતાનિ.

ઇદાનિ **અભિક્કન્ત**સદ્દસ્સ **ભૂવાદિ**ગણે "**કમુ પદવિક્ખેપે**"તિ વોહારસીસેન વુત્તસ્સ **કમુ**ધાતુસ્સ વસેન ઇધ ચ "**કમુ ઇચ્છાકન્તીસૂ**"તિ વુત્તસ્સ **કમુ**ધાતુસ્સ વસેન અત્થુદ્ધારં કથયામ. **અભિક્કન્ત**સદ્દો ખયસુન્દરાભિરૂપઅબ્ભનુમોદનેસુ દિસ્સતિ. ''અભિક્કન્તા ભન્તે રત્તિ, નિક્ખન્તો પઠમો યામો, ચિરનિસિન્નો ભિક્ખુસઙ્ઘો''તિઆદીસુ ખયે દિસ્સતિ. ''અયં ઇમેસં ચતુન્નં પુગ્ગલાનં અભિક્કન્તતરો ચ પણીતતરો ચા''તિઆદીસુ સુન્દરે.

''કો મે વન્દતિ પાદાનિ, ઇદ્ધિયા યસસા જલં;
અભિક્કન્તેન વણ્ણેન, સબ્બા ઓભાસયં દિસા''તિ

આદીસુ અભિરૂપે. ''અભિક્કન્તં ભન્તે''તિઆદીસુ અબ્ભનુમોદને. ઇચ્ચેવં –

ખયસ્મિં સુન્દરે ચેવ, અથો અબ્ભનુમોદને;
અભિરૂપે **અભિક્કન્ત**-સદ્દો દિસ્સતિ સાસને.

થોમ સિલાઘાયં. **સિલાઘા** પસંસા. થોમેતિ, થોમયતિ. થોમિતો, થોમના.

યમ અપરિવેસને. યમેતિ, યમયતિ. યમો.

સમ વિતક્કે. સામેતિ, સામયતિ. સમા. નિસામેતિ, નિસામયતિ. નિસામનં. પટિસામેતિ, પટિસામયતિ. પટિસામનં.

તત્થ **સમા**તિ સંવચ્છરો, સો ''સમા''તિ ઇત્થિલિઙ્ગવસેન વુચ્ચતિ. ''યો યજેથ સતં સમ''ન્તિ એત્થ હિ **સમા**સદ્દો ઇત્થિલિઙ્ગો, ઉપયોગવસેન પન ''સમ''ન્તિ વુત્તો.

ઇમાનિ સંવચ્છરસ્સ નામાનિ ''સંવચ્છરો, વચ્છરો, સમા, હાયનો, સરદો, વસ્સો''તિઆદીનિ ભવન્તિ. **નિસામેતી**તિ વિતક્કેતિ ઉપધારેતિ. એત્થ હિ ''ઇઙ્ઘ મદ્દિ નિસામેહિ, નિગ્ઘોસો યાદિસો વને''તિ પાળિ નિદસ્સનં. તત્થ **નિસામેહી**તિ વિતક્કેહિ ઉપધારેહીતિ અત્થો. **પટિસામેતી**તિ ભણ્ડં ગુત્તટ્ઠાને નિક્ખિપતિ.

સમ આલોચને. **આલોચનં** પેક્ખનં. સામેતિ, સામયતિ. નિસામનં.

એત્થ પન **નિસામેતી**તિ પેક્ખતિ ઓલોકેતિ. તથા હિ ''ઇઙ્ઘ મદ્દિ નિસામેહિ, ચિત્તં રૂપંવ દિસ્સતી''તિ પાળિ દિસ્સતિ. તત્થ હિ **નિસામેહી**તિ ઓલોકેહીતિ અત્થો. ધાતૂનમત્થાતિસયેન યોગોતિ વચનતો પન ઉપસગ્ગયોગતો વા સવનેપિ અયં વત્તતિ. તથા હિ ''તતો કણ્હાજિનાયાપિ, નિસામેહિ રથેસભા''તિઆદિકા પાળિયો દિસ્સન્તિ. તત્થ **નિસામેહી**તિ સુણોહીતિ અત્થો.

અમ રોગે. અમેતિ, અમયતિ. અન્ધો. બિલઙ્ગપાદો અન્ધનખો.

તત્થ **અન્ધો**તિ નટ્ઠનયનો વુચ્ચતિ. **અન્ધનખો**તિ પૂતિનખો. ઉભયથાપિ સરોગત્તં સૂચિતં.

ભામ કોધે. ભામેતિ, ભામયતિ.

ગોમ ઉપલેપને. ગોમેતિ, ગોમયતિ.

સામ સ્વાન્તને આમન્તને. **સ્વાન્તનં** સામપ્પયોગો. **આમન્તનં** અવ્હાયનં પક્કોસનં. સામેતિ, સામયતિ.

સઙ્ગામ યુદ્ધે. સઙ્ગામેતિ, સઙ્ગામયતિ. દ્વે રાજાનો સઙ્ગામેસું. સઙ્ગામો. **આતો ગમુ** ઈસમધિવાસને. આગમેતિ, આગમયતિ, કામાવચરધમ્મે નિસ્સાય રૂપારૂપધમ્મો સમુદાગમેતિ, સમુદાગમયતિ. ઉપાસકો ધમ્મસવનન્તરાયં અનિચ્છન્તો ''આગમેથ આગમેથા''તિ આહ. સમુદાગમનં, આગમનં. આગમેન્તો, આગમયમાનો.

તત્ર **આગમેતી**તિ ઈસકં અધિવાસેતિ. **સમુદાગમેતી**તિ સમ્પવત્તતિ. **ભૂવાદિગણે** ''ગમયતી''તિ હેતુકત્તુવસેન વુત્તં, ઇધ પન ઉપસગ્ગનિપાતપુબ્બકાનિ કત્વા ''આગમેતી''તિઆદીનિ સુદ્ધકત્તુવસેન વુત્તાનીતિ દટ્ઠબ્બં.

મકારન્તધાતુરૂપાનિ.

ઇતિ **ચુ રાદિ**ગણે **પ**વગ્ગન્તધાતુરૂપાનિ

સમત્તાનિ.

યકારન્તધાતુ

યુ જિગુચ્છાયં. યાવેતિ, યાવયતિ. યવો.

બ્યય ખયે. બ્યયેતિ, બ્યયયતિ. અબ્યયીભાવો.

બ્યય ચિત્તસમુસ્સગ્ગે. તાદિસંયેવ રૂપં.

યકારન્તધાતુરૂપાનિ.

રકારન્તધાતુ

પર ગતિયં. પરેતિ, પરયતિ. એત્થ ચ ‘‘ઇતિ ખો આનન્દ કુસલાનિ સીલાનિ અનુપુબ્બેન અગ્ગાય પરેન્તી’’તિ પાળિ નિદસ્સનં. તત્થ **અગ્ગાય પરેન્તી**તિ અરહત્તત્થાય ગચ્છન્તિ.

ગર ઉગ્ગમે. ગરેતિ, ગરયતિ. ગરુ.

ચર અસંસયે. ચરેતિ, ચરયતિ.

પૂરિ અપ્પાયને. પૂરેતિ, પૂરયતિ.

વર ઇચ્છાયં. વરેતિ, વરયતિ. વરો, વરં, વરન્તો. એતે વરાનં ચતુરો વરેમિ. એતં સક્ક વરં વરે.

તત્થ **વરો**તિ વરિયતે વરિતબ્બોતિ વરો. **વરન્તિ** વરેતીતિ વરં, ઇચ્છન્તો પત્થેન્તોતિ અત્થો.

‘‘મહામહારહં સક્ય-મુનિ નીવરણા રણા;
મુત્તં મુત્તં સુદસ્સનં, વન્દે બોધિવરં વર’’ન્તિ

પુરાણકવિરચનાયં ‘‘વર’’ન્તિ પદસ્સ વિય. એવં વરેતીતિ **વરન્તો**. **વરે**તિ વરેમિ ઇચ્છામિ યાચામિ. કારિતે ‘‘પવારેતી’’તિ રૂપં, ઇચ્છાપેતીતિ અત્થો. નિસેધનત્થે પનિદં કારિતં ન હોતિ.

સર અક્ખેપે. સરેતિ, સરયતિ. સરો. **સરો**તિ સદ્દો.

સાર દુબ્બલ્યે. સારેતિ, સારયતિ. દુબ્બલો ભવતીતિ અત્થો.

કુમાર કીળાયં. કુમારેતિ, કુમારયતિ. કુમારો, કુમારકો. કુમારી, કુમારિકા.

એત્થ કુમારયતિ તત્થ તત્થ કીળતીતિ **કુમારો**. સો એવ અતિદહરત્તા **કુમારકો**. એસ નયો ઇતરત્રાપિ.

સૂર વીર વિક્કન્તિયં. વિક્કન્તિ વિક્કમનં. સૂરેતિ, સૂરયતિ. વીરેતિ, વીરયતિ. સૂરો, વીરો. સાસનિકેહિ પન સદ્દમ્મવિદૂહિ એવં ધાતુસભાવાનમ્પિ **સૂરવીર**સદ્દાનં નિબ્બચનં ન દસ્સિતં, કેવલં પન તત્થ તત્થ ‘‘સૂરોતિ વિસિટ્ઠઉરો’’તિ ચ ‘‘મહાવીરોતિ મહાવિક્કન્તો’’તિ ચ ‘‘વીરોતિ વીરિયવા’’તિ ચ અત્થવિવરણમત્તમેવ દસ્સિતં.

પાર તીર કમ્મસમ્પત્તિયં. કમ્મસમ્પત્તિ નામ કમ્મસ્સ પરિસમાપનં નિટ્ઠાપનં. પારેતિ, પારયતિ. તીરેતિ, તીરયતિ. પારં. તીરં. વિક્કમામિ ન પારેમિ, ભૂમિં સુમ્ભામિ વેગસા. તં કિચ્ચં તીરેત્વા ગતો. સન્તીરણં, તીરણપરિઞ્ઞાતિ ચ આદીનિ એત્થ દસ્સેતબ્બાનિ.

તત્થ **ન પારેમી**તિ છિન્દિતું ન સક્કોમીતિ અત્થો.

ઈર ખેપને. ઈરેતિ, ઈરયતિ.

જર વયોહાનિમ્હિ. જરેતિ, જરયતિ. જરા. **પાળિયં** પન ''જીરતી''તિ પાઠો.

વર આવરણે. વારેતિ, વારયતિ. નિવારેતિ, નિવારયતિ. નિવારેતા. પરિવારેતિ, પરિવારયતિ. પરિવારો. પવારેતિ, પવારયતિ. પવારણં. **પવારણ**ન્તિ નિસેધનં વા કામ્યદાનં વા.

ધર ધારણે. ધારેતિ, ધારયતિ. આધારો, આધારકો, ધમ્મો ઇચ્ચાદીનિ.

તત્થ **ધમ્મો**તિ અનેકવિધેસુ ધમ્મેસુ લોકુત્તરો ઉપ્પાદિતો સચ્છિકતો ચ ચતૂસુ અપાયેસુ સંસારે વા સત્તે અપતમાને ધારેતીતિ ધમ્મો. અથ વા સોતાપન્નાદીહિ અરિયેહિ ધારિયતિ, નુ પુથુજ્જનેહીતિપિ **ધમ્મો**. ચતુભૂમિકો પન સકલક્ખણં ધારેતીતિ **ધમ્મો**. કક્ખળત્તાદિના કુસનાદિના સન્તિઆદિના સકસકભાવેન પણ્ડિતેહિ ધારિયતિ સલ્લક્ખિયતીતિપિ **ધમ્મો**. તેપિટકો પન પાળિધમ્મો સકત્થપરત્થાદિભેએ અત્થે ધારેતીતિ **ધમ્મો**. કેચિ તુ વિદૂ ''પાપકે અકુસલે ધમ્મે ધુનાતિ કમ્પેતિ વિદ્ધંસેતીતિ **ધમ્મો**''તિ ધૂધાતુવસેનપિ નિબ્બચનં વદન્તિ, તં મગ્ગધમ્મે અતીવ યુજ્જતિ, ફલનિબ્બાનપરિયત્તિધમ્મેસુ પન પરિયાયેન યુજ્જતિ.

ધમ્મસદ્દો પરિયત્તિહેતુગુણનિસ્સત્તનિજ્જીવતાદીસુ દિસ્સતિ. અયઞ્હિ ''ધમ્મં પરિયાપુણાતિ સુત્તં ગેય્ય''ન્તિઆદીસુ પરિયત્તિયં દિસ્સતિ. ''હેતુમ્હિ ઞાણં ધમ્મપટિસમ્ભિદા''તિઆદીસુ હેતુમ્હિ.

''ન હિ ધમ્મો અધમ્મો ચ, ઉભો સમવિપાકિનો;
અધમ્મો નિરયં નેતિ, ધમ્મો પાપેતિ સુગ્ગતિ''ન્તિ

આદીસુ ગુણે. ''તસ્મિં ખો પન સમયે ધમ્મા હોન્તિ. ધમ્મેસુ ધમ્માનુપસ્સી વિહરતી''તિઆદીસુ નિસ્સત્તનિજ્જીવતાયં.

અથ વા **ધમ્મ**સદ્દો સભાવપઞ્ઞાપુઞ્ઞપઞ્ઞત્તિઆપત્તિપરિયત્તિનિસ્સત્તનિજ્જીવતાવિકારગુણપચ્ચ-યપચ્ચયુપ્પન્નાદીસુ દિસ્સતિ. અયઞ્હિ ''કુસલા ધમ્મા અકુસલા ધમ્મા અબ્યાકતા ધમ્મા''તિઆદીસુ સભાવે દિસ્સતિ.

યસ્સેતે ચતુરો ધમ્મા, સદ્ધસ્સ ઘરમેસિનો;
સચ્ચં ધમ્મો ધિતિ ચાગો, સ વે પેચ્ચ ન સોચતી''તિ

આદીસુ પઞ્ઞાયં.

“ન હિ ધમ્મો અધમ્મો ચ, ઉભો સમવિપાકિનો;
અધમ્મો નિરયં નેતિ, ધમ્મો પાપેતિ સુગ્ગતિ”ન્તિઆદીસુ

પુઞ્ઞે. “પઞ્ઞત્તિધમ્મા, નિરુત્તિધમ્મા, અધિવચનાધમ્મા”તિઆદીસુ પઞ્ઞત્તિયં. “પારાજિકા ધમ્મા, સઙ્ઘાદિસેસા ધમ્મા”તિઆદીસુ આપત્તિયં. “ઇધ ભિક્ખુ ધમ્મં જાનાતિ સુત્તં ગેય્યં વેય્યાકરણ”ન્તિઆદીસુ પરિયત્તિયં. “તસ્મિં ખો પન સમયે ધમ્મા હોન્તિ. ધમ્મેસુ ધમ્માનુપસ્સી વિહરતી”તિઆદીસુ નિસ્સત્તનિજ્જીવતાયં. “જાતિધમ્મા જરાધમ્મા મરણધમ્મા”તિઆદીસુ વિકારે. “છન્નં બુદ્ધધમ્માન”ન્તિઆદીસુ ગુણે. “હેતુમ્હિ ઞાણં ધમ્મપટિસમ્ભિદા”તિઆદીસુ પચ્ચયે. “ઠિતાવસા ધાતુ ધમ્મટ્ઠિતતા ધમ્મનિયામતા”તિઆદીસુ પચ્ચયુપ્પન્ને.

અથ વા **ધમ્મ**સદ્દો પરિયત્તિસચ્ચસમાધિપઞ્ઞાપકતિપુઞ્ઞાપત્તિઞેય્યાદીસુ બહૂસુ અત્થેસુ દિટ્ઠપ્પયોગો. તથા હિ “ઇધ ભિક્ખુ ધમ્મં પરિયાપુણાતી”તિઆદીસુ પરિયત્તિયં દિસ્સતિ. “દિટ્ઠધમ્મો પત્તધમ્મો”તિઆદીસુ સચ્ચે. “એવંધમ્મા તે ભગવન્તો અહેસુ”ન્તિઆદીસુ સમાધિમ્હિ. “સચ્ચં ધમ્મો ધિતિ ચાગો”તિ એવમાદીસુ પઞ્ઞાયં. “જાતિધમ્માનં ભિક્ખવે સત્તાન”ન્તિ એવમાદીસુ પકતિયં. “ધમ્મો હવે રક્ખતિ ધમ્મચારિ”ન્તિ એવમાદીસુ પુઞ્ઞે. “ચત્તારો પારાજિકા ધમ્મા”તિઆદીસુ આપત્તિયં. “કુસલા ધમ્મા”તિઆદીસુ ઞેય્યે. એવં ધમ્મસદ્દપ્પવત્તિવિસયા વિવિધા અટ્ઠકથાચરિયેહિ દસ્સિતા, તત્થ તત્થ પન આદિસદ્દેન યુત્તિવિસયાદયો ચ અત્થા ગહેતબ્બા. તથા હિ **ધમ્મ**સદ્દો –

“નેસ ધમ્મો મહારાજ, યં ત્વં ગચ્છેય્ય એકકો;
અહમ્પિ તેન ગચ્છામિ, યેન ગચ્છસિ ખત્તિયા”તિ

આદીસુ યુત્તિયં વત્તતિ. “મનઞ્ચ પટિચ્ચ ધમ્મે ચ ઉપ્પજ્જતિ મનોવિઞ્ઞાણ”ન્તિઆદીસુ વિસયે. “સતઞ્ચ ધમ્મો ન જરં ઉપેતી”તિ એત્થ નિબ્બાને વત્તતિ. તત્ર યા નિસ્સત્તતા, સા એવ નિજ્જીવતા. યો ચ હેતુ, સો એવ પચ્ચયો.

ઇચ્ચેવં –

પરિયત્તિપચ્ચયેસુ, ગુણે નિસ્સત્તતાય ચ;
સભાવે ચેવ પઞ્ઞાયં, પુઞ્ઞે પઞ્ઞત્તિયમ્પિ ચ.

આપત્તિયં વિકારે ચ, પચ્ચયુપ્પન્નકેપિ ચ;
સચ્ચસમાધિપકતિ-ઞેય્યેસુ યુત્તિયમ્પિ ચ;
વિસયે ચેવ નિબ્બાને, **ધમ્મ**સદ્દો પવત્તતિ.

કેચિ પન ધમ્મસદ્દસ્સ પવત્તિવિસયાનં દસધાવ પરિચ્છેદં વદન્તિ.

ઞેય્યમગ્ગે ચ નિબ્બાને, સભાવે અથ જાતિયં;
મને વિસયપુઞ્ઞેસુ, ભાવે પાવચનેપિ ચ;
ઇમેસુ દસસ્વત્થેસુ, **ધમ્મ**સદ્દો પવત્તતિ.

તત્ર **અત્થુદ્ધારો**તિ સમાનસદ્દવચનીયાનં અત્થાનં ઉદ્ધરણં અત્થુદ્ધારો.

રકારન્તધાતુરૂપાનિ.

લકારન્તધાતુ

પાલ રક્ખણે. ''રક્ખણં, તાણં, ગોપનં, અવનં, પાલનં, રક્ખા, રક્ખણા, ગુત્તિ'' ઇચ્ચેતે પરિયાયા. પાલેતિ, પાલયતિ. પાલકો, બુદ્ધપાલો. અમ્બપાલી ગણિકા. સમો ભવતુ પાલિના. પાલિતો, પાલનં, પાળિ.

એત્થ **પાળી**તિ અત્થં પાલેતીતિ પાળિ, **લસ્સ ળત્તં**. અથ વા અન્તોદકં રક્ખણટ્ઠેન મહતો તળાકસ્સ થિરા મહતીતિ પાળિ વિયાતિ **પાળિ**, પરિયત્તિધમ્મો. અપરો નયો પકટ્ઠાનં ઉક્કટ્ઠાનં સીલાદિઅત્થાનં બોધનતો સભાવનિરુત્તિભાવતો બુદ્ધાદીહિ ભાસિતત્તા ચ પકટ્ઠાનં વચનપ્પબન્ધાનં આળીતિ **પાળિ**.

> **પાળિ**સદ્દો પાળિધમ્મે, તળાકપાળિયમ્પિ ચ;
> દિસ્સતે પન્તિયઞ્ચેવ, ઇતિ ઞેય્યં વિજાનતા.

અયઞ્હિ ''પાળિયા અત્થમુપપરિક્ખન્તી''તિઆદીસુ પરિયત્તિધમ્મસઙ્ખાતે પાળિધમ્મે દિસ્સતિ. ''મહતો તળાકસ્સ પાળી''તિઆદીસુ તળાકપાળિયં. ''પાળિયા નિસીદિંસૂ''તિઆદીસુ પન્તિયં, પટિપાટિયા નિસીદિંસૂતિ અત્થો. ઇમસ્મિં પનત્થે ધાતુયા કિચ્ચં નત્થિ. પાટિપદિકો હિ પન્તિવાચકો **પાળિ**સદ્દો.

તિલ સિનેહને. તેલેતિ, તેલયતિ. તેલં, તિલો, તિલં.

તત્થ **તિલો**તિ તિલગચ્છો. **તિલ**ન્તિ તપ્ફલં. તતો પન નિક્ખન્તો સિનેહો **તેલં**. સો હિ ''તિલાનં ઇદન્તિ તેલ''ન્તિ વુચ્ચતિ. યદિ એવં ''સાસપતેલ''ન્તિઆદિવચનં ન યુજ્જેય્યાતિ? નો ન યુજ્જતિ, ''**તિલસિનેહને**''તિ એવં વુત્તાય **તિલ**ધાતુયા સામઞ્ઞતો યસ્સ કસ્સચિ સિનેહસ્સ વચનતો. તેન ''સાસપતેલં, મધુકતેલ''ન્તિઆદયો સાસને પયોગા દિસ્સન્તિ. મયં પન **તિલ**ધાતુવસેન નિપ્ફન્નાનં તિલગચ્છતપ્ફલવાચકાનં ''તિલો, તિલ''ન્તિ સદ્દરૂપાનં પકાસનમુખેન ''તિલાનં ઇદન્તિ તેલ''ન્તિ વદામ, ન પન તેન વચનેન સાસપાદીનં સિનેહસ્સ અતેલત્તં વદામ. અથ કિઞ્ચરહીતિ ચે? તદ્ધિતવિધાને વિઞ્ઞૂનં કોસલ્લત્થં **તિલ**સદ્દં પટિચ્ચ ''તિલાનં ઇદન્તિ તેલ''ન્તિ વદામ. સિનેહસઙ્ખાતસ્સ સાસપાદીનં તેલસ્સ વચનં ન જહામ, તસ્મા ઉદાહરણપ્પકાસને ''તિલો, તિલં, તેલ''ન્તિ અવત્વા ''તેલં, તિલો, તિલ''ન્તિ અમ્હેહિ વુત્તં. ઇદઞ્હિ વચનં તેલસ્સ સામઞ્ઞતો સિનેહે પવત્તિં દીપેતિ. તેનેવ ચ સાસને ''તિલતેલં, સાસપતેલ''ન્તિઆદિના વિસેસવચનમ્પિ દિસ્સતીતિ નિટ્ઠમેત્થાવગન્તબ્બં. અપિચ **તેલ**સદ્દો યેભુય્યેન તિલતેલે વત્તતિ, યથા **મિગ**સદ્દો હરિણમિગેતિપિ દટ્ઠબ્બં.

જલ અપવારણે. જાલેતિ, જાલયતિ. જાલં, જાલા. **જાલ**ન્તિ મચ્છજાલં. **જાલા**તિ અગ્ગિજાલા.

ખલ સોચેય્યે. **સોચેય્યં** સુચિભાવો. ખાલેતિ, ખાલયતિ. પક્ખાલેતિ, પક્ખાલયતિ.

તલ પતિટ્ઠાયં. તાલેતિ, તાલયતિ. તાલો, તલં.

એત્થ **તાલો**તિ તિણરાજરુક્ખો. **તલ**ન્તિ પાણિતલભૂમિતલાદિ. તસ્મિં તાલયતિ પતિટ્ઠાતિ એત્થ વત્થુજાતન્તિ **તલં**.

તુલ ઉમ્માને. તોલેતિ, તોલયતિ.

દુલ ઉક્ખેપે. ઉક્ખેપો ઉદ્ધં ખિપનં. દોલેતિ, દોલયતિ. દોલા.

એત્થ ચ દોલિયતિ ઉક્ખિપિયતિ યત્થ નિપન્નો દારકો, યથાનિપન્નકો વાતિ **દોલા.**

વુલ નિમ્મજ્જને. વોલેતિ, વોયલતિ.

મીલ નિમીલને. મીલેતિ, મીલયતિ. મીલનં, ઉમ્મીલનં, નિમીલનં.

મૂલ રોહને. મૂલેતિ, મૂલયતિ. મૂલં. એસા હિ યદા પતિટ્ઠાયં વત્તતિ, તદા **ભૂવાદિ**ગણિકા, ''મૂલતી''તિ ચસ્સા રૂપં.

તત્થ **મૂલ**ન્તિ મૂલયતિ રૂહતિ રુક્ખાદિ એતેનાતિ મૂલં. અથ વા મૂલયતિ છિન્નોપિ કોચિ એતેન અચ્છિન્નેન પુનદેવ રૂહતીતિ **મૂલં**. વુત્તઞ્હિ –

''યથાપિ મૂલે અનુપદ્દવે દળ્હે,
છિન્નોપિ રુક્ખો પુનદેવ રૂહતિ;
એવમ્પિ તણ્હાનુસયે અનૂહતે,
નિબ્બત્તતિ દુક્ખમિદં પુનપ્પુન''ન્તિ;

મૂલસદ્દસ્સ અત્થુદ્ધારો હેટ્ઠા **ભૂવાદિ**ગણે વુત્તો.

કલ પિલ ખેપે. કાલેતિ, કાલયતિ. કાલો. પિલેતિ, પિલયતિ.

એત્થ **કાલો**તિ સમયોપિ મચ્ચુપિ. તત્ર સમયો તેસં તેસં સત્તાનં આયું કાલયતિ ખેપેતિ દિવસે દિવસે અપ્પં અપ્પં કરોતીતિ કાલોતિ વુચ્ચતિ. વુત્તમ્પિ ચેતં –

''કાલો ઘસતિ ભૂતાનિ, સબ્બાનેવ સહત્તના;
યો ચ કાલઘસો ભૂતો, સભૂતપચનિંપચી''તિ.

મચ્ચુ પન કાલયતિ તેસં તેસં સત્તાનં જીવિતં ખેપેતિ સમુચ્છેદવસેન નાસેતીતિ કાલોતિ વુચ્ચતિ. તેનાહુ **અટ્ઠકથાચરિયા** ''**કાલો**તિ મચ્ચુ. કાલયતિ સત્તાનં જીવિતં નાસેતીતિ કાલો. કાલેન મચ્ચુના કતો નાસિતોતિ **કાલકતો**''તિ. ''મરણં હિન્દં મચ્ચુ મટ્ટુ ચુતિ કાલો અન્તકો નિક્ખેપો''તિ મરણસ્સાભિધાનાનિ.

સુલ્લ સજ્જને. સુલ્લેતિ, સુલ્લયતિ.

ઇલ પેરણે. ઇલેતિ, ઇલયતિ.

વલ ભરણે. વાલેતિ, વાલયતિ. વાલો.

લલ ઇચ્છાયં. લલેતિ, લલયતિ.

દલ વિદારણે. દાલેતિ, દાલયતિ, પદાલેતિ, પદાલયતિ. કુદાલો.

કલ ગતિસઙ્ખ્યાનેસુ. કાલેતિ, કાલયતિ. કાલો, કલા. **કલા**તિ અવયવો. સા હિ કાલયિતબ્બા સઙ્ખાયિતબ્બાતિ કલા.

સીલ ઉપધારણે. ઉપધારણં ભુસો ધારણં, પતિટ્ઠાવસેન આધારભાવો. સીલેતિ, સીલયતિ. સીલં, સીલનં.

એત્થ **સીલ**ન્તિ સીલેતિ ઉપધારેતિ તંસમઙ્ગીપુગ્ગલં અપાયેસુ ઉપ્પત્તિનિવારણવસેન ભુસો ધારેતીતિ સીલં. અથ વાસીલિયતિ ઉપચારિયતિ સપ્પુરિસેહિ હદયમંસન્તરં ઉપનેત્વા ધારિયતીતિ **સીલં. સીલનન્તિ ભૂવાદિ**ગણે અવિપ્પકિણ્ણતાસઙ્ખાતં સમાધાનં વુચ્ચતિ. તત્થ ''સીલતી''તિ રૂપં, ઇધ પન આધારભાવસઙ્ખાતં ઉપધારણં વુચ્ચતિ. એત્થ ચ ''સીલેતિ, સીલયતી''તિ રૂપાનિ. **અટ્ઠકથાસુ** હિ ''કુસલાનં ધમ્માનં પતિટ્ઠાવસેન આધારભાવો ઉપધારણ''ન્તિ વુત્તો.

વેલ કાલોપદેસે. વેલેતિ, વેલયતિ. વેલા. કેચિ ''**વેલ** ઇતિ ધાતુસદ્દો ન હોતી''તિ વદન્તિ, તં ન ગહેતબ્બં, પોરાણેહિ સદ્દસત્થવિદૂહિ ''વેલયતી''તિ રૂપસ્સ દસ્સિતત્તા.

પલ મૂલ લવનપવનેસુ. લવનં છેદનં, **પવનં** સોધનં. પાલેતિ, પાલયતિ. પલં. **પલં** નામ માનવિસેસો. લોકસ્સ વિમતિં પાલેતિ લુનાતિ સોધેતિ ચાતિ **પલં**. મૂલેતિ, મૂલયતિ. સદ્દસત્થવિદૂ પન ''મૂલયતિ કેદારં, મૂલયતિ ધઞ્ઞ''ન્તિ પયોગં વદન્તિ.

થૂલ પરિબ્રૂહને. પરિબ્રૂહનં વડ્ઢનં. થૂલેતિ, થૂલયતિ. થૂલો પુરિસો. થૂલા જવેન હાયન્તિ.

પલ ગતિયં. પલેતિ, પલયતિ. અત્થં પલેતિ ન ઉપેતિ સઙ્ખં. પલેતિ રસમાદાય. યથા સુત્તગુળં યત્તકેહિ સુત્તેહિ વેઠિતં, તત્તકેહિ એવ પલયતિ.

ચિક્કુલ પરિબ્ભમને. ચિક્કુલેતિ, ચિક્કુલયતિ. ચિક્કુલયિત્વા. અત્રાયં પાળિ ''યાવતિકા અભિસઙ્ખારસ્સ ગતિ, તાવતિકં ગન્ત્વા ચિક્કુલયિત્વા ભૂમિયં પપતી''તિ. તત્થ **ચિક્કુલયિત્વા**તિ પરિબ્ભમિત્વા.

લકારન્તધાતુરૂપાનિ.

વકારન્તધાતુ

દિવુ પરિકૂજને. પરિકૂજનં ગજ્જનં. દેવેતિ, દેવયતિ. દેવો ચ પરિદેવિત્વા. **દેવો**તિ મેઘો.

દિવુ અદ્દને. અદ્દનં ગન્ધપિસનન્તિ વદન્તિ. દેવેતિ, દેવયતિ.

ચિવ ભાસાયં. ચિવેતિ, ચિવયતિ.

સકારન્તધાતુ

પુસ પોસને. પોસેતિ, પોસયતિ. ઇમાનિ રૂપાનિ કિઞ્ચાપિ **ભૂવાદિ**ગણિકં ‘‘પોસેતી’’તિ રૂપં પટિચ્ચ હેતુકત્તુરૂપાનિ વિય દિસ્સન્તિ, તથાપિ ‘‘અઞ્ઞેપિ દેવો પોસેતી’’તિઆદિકસ્સ **ચુરાદિ**ગણિકરૂપસ્સ દસ્સનતો સુદ્ધકત્તુવસેન વુત્તાનીતિ દટ્ઠબ્બં. ઉભિન્નં પન કારિતટ્ઠાને ‘‘પોસાપેતિ, પોસાપયતી’’તિ હેતુકત્તુરૂપાનિ ઇચ્છિતબ્બાનિ.

પેસ પટિહરણે. પેસેતિ, પેસયતિ.

પિસ બલપાણનેસુ. પિસેતિ, પિસયતિ.

પસિ નાસને. પંસેતિ, પંસયતિ.

જસિ રક્ખણે. જંસેતિ, જંસયતિ.

સિલેસ સિલેસને. સિલેસેતિ, સિલેસયતિ. સિલેસો.

લૂસ હિંસાયં. લૂસેતિ, લૂસયતિ.

પુન્સ અભિમદ્દને. **ન**કારો નિગ્ગહીતત્થં. પુંસેતિ, પુંસયતિ. નપુંસકો. ધાતુ**ન**કારસ્સ લોપે ‘‘પોસો’’ ઇચ્ચપિ રૂપં.

તત્થ **ન પુંસકો**તિ ઇત્થિભાવપુમ્ભાવરહિતો પુગ્ગલો. સો હિ પુરિસો વિય સાતિસયં પચ્ચામિત્તે ન પુંસેતિ અભિમદ્દનં કાતું ન સક્કોતીતિ **નપુંસકો**તિ વુચ્ચતિ. કેચિ પન ‘‘ન પુમા, ન ઇત્થી’’તિ નપુંસકોતિ વચનત્થં વદન્તિ. તથા હિ સદ્દસત્થવિદૂ તં પુગ્ગલં નપુંસકલિઙ્ગવસેન નપુંસકન્તિ વદન્તિ.

ધૂસ કન્તિકરણે. ધૂસેતિ, ધૂસયતિ.

રુસ રોસને. **રોસનં** કોપકરણં. રોસેતિ, રોસયતિ. રોસો. **રોસો**તિ કોધો.

બ્યુસ ઉસ્સગ્ગે. બ્યોસેતિ, બ્યોસયતિ.

જસ હિંસાયં. જાસેતિ, જાસયતિ.

દંસ દંસને. દંસેતિ, દંસયતિ. દંસનો. **દંસનો**તિ દન્તો. દંસન્તિ ખાદનીયં વા ભોજનીયં વા એતેનાતિ **દંસનો**.

દસિ દસ્સને ચ. **ચ**કારો દંસનં અપેક્ખતિ. દંસેતિ, દંસયતિ. વિદંસેતિ, વિદંસયતિ સૂરિયો આલોકં.

તસ્સ સન્તજ્જને. તસ્સેતિ, તસ્સયતિ પુરિસો ચોરે.

વસ્સુ સત્તિબન્ધને. **સત્તિબન્ધનં** સમત્થતાકરણં. વસ્સેતિ, વસ્સયતિ.

જસ તાળને. **તાળનં** પહરણં. જાસેતિ, જાસયતિ.

પસ બન્ધને. પાસેતિ, પાસયતિ. પાસો. પાસન્તિ બન્ધન્તિ સત્તે એતેનાતિ **પાસો**, સકુણપાસાદિ.

ધુસિ વિસદ્દને. **વિસદ્દનં** ઉગ્ઘોસનં. ઘોસેતિ, ઘોસયતિ. ઘોસો.

લસ સિલ્પયોગે. **સિલ્પયોગો** લાસિયં નાટકનાટનં રેચકદાનં. લાસેતિ, લાસયતિ. લાસેન્તો, લાસેન્તી . અત્રાયં પાળિ ‘‘વાદેન્તિયાપિ લાસેન્તિ, નચ્ચન્તિયાપિ લાસેન્તિ, લાસેન્તિયાપિ નચ્ચન્તી’’તિ. તત્થ **લાસેન્તીતિ** યા ઉપ્પ્લવમાના વિય ઉદ્ધહિત્વા લાસિયનાટકં નાટેન્તિ, રેચકં દેન્તિ.

ભૂસ અલઙ્કારે. ભૂસેતિ, ભૂસયતિ. વિભૂસેતિ, વિભૂસયતિ. ભૂસનં, વિભૂસનં.

વસ સિનેહનછેદાવહરણેસુ. **અવહરણં** ચોરિકાય ગહણં. વાસેતિ, વાસયતિ. વસા.

તાસ વારણે. **વારણં** નિવારણં. તાસેતિ, તાસયતિ.

ધસ ઉઞ્છે. ધાસેતિ, ધાસયતિ.

ભસ ગહણે. ભાસેતિ, ભાસયતિ.

પુસ ધારણે. પોસેતિ, પોસયતિ, આભરણં ધારેતીતિ અત્થો.

તુસિ પિસિ કુસિ દસિ ભાસાયં. તુંસેતિ, તુંસયતિ. પિંસેતિ, પિંસયતિ. કુંસેતિ, કુંસયતિ. દંસેતિ, દંસયતિ.

ખુસિ અક્કોસને. ખુંસેતિ, ખુંસયતિ. ખુંસના.

ગવેસ મગ્ગને. ગવેસેતિ, ગવેસયતિ. ગવેસકો, ગવેસિતો, ગવેસના, ગવેટ્ઠિ.

વાસ ઉપસેવાયં. વાસેતિ, વાસયતિ. વાસો, આવાસો.

હિસિ હિંસાયં. હિંસેતિ, હિંસયતિ.

નિવાસ અચ્છાદને. વત્થં નિવાસેતિ, નિવાસયતિ. પુબ્બણ્હસમયં નિવાસેત્વા.

અંસ સઙ્ઘાતે. અંસેતિ, અંસયતિ. અંસો, અંસા.

એત્થ ચ **અંસોતિ** કોટ્ઠાસોપિ ખન્ધોપિ વુચ્ચતિ. **અંસાતિ** અરિસરોગો.

મિસ સજ્જને. મેસેતિ, મેસયતિ.

રસ અસ્સાદને. રસેતિ, રસયતિ. રસો. રસિયતે અસ્સાદિયતે જનેહીતિ **રસો**.

રસ સિનેહને. રસેતિ, રસયતિ. રસો.

તત્થ **રસેતી**તિ સિનેહતિ. **રસો**તિ સિનેહો, સિનેહસમ્બન્ધો સામગ્ગિરસોતિ વુચ્ચતિ, યં સન્ધાય બ્રાહ્મણા ભગવન્તં ''અરસરૂપો સમણો ગોતમો''તિ અવોચું.

સિય અસબ્બપ્પયોગે. સેસેતિ, સેસયતિ. સેસો. **વિ**પુબ્બો અતિસયે, **વિ**પુબ્બો અતિસયે, **વિ**પુબ્બો **સિસ**ધાતુ અતિસયે વત્તતિ, વિસેસેતિ, વિસેસયતિ. વિસેસો, વિસિટ્ઠો, વિસેસનં.

મિસ્સ સમ્મિસ્સે. મિસ્સેતિ, મિસ્સયતિ. સમ્મિસ્સેતિ, સમ્મિસ્સયતિ. મિસ્સો, મિસ્સો, મિસ્સિતો, સમ્મિસ્સિતો, સમ્મિસ્સો ઇચ્ચાદીનિ. **અલમ્બુસાજાતકે મિસ્સા**તિ ઇત્થીનં વત્તબ્બનામં, પુરિસેહિ સદ્ધિં સમ્મિસ્સનતાય.

જુસ પરિતક્કને. જોસેતિ, જોસયતિ.

મસ પહાસને. મસેતિ, મસયતિ.

મરિસ તિતિક્ખાયં. મરિસેતિ. મરિસયતિ.

પિસ પેસને. પેસેતિ, પેસયતિ. પેસકો, પેસિતો.

ધુસ સદ્દે. ધોસેતિ, ધોસયતિ. ઉગ્ઘોસયું બોધિમણ્ડે પમોદિતા. ઘોસો.

દિસી ઉચ્ચારણે. દેસેતિ, દેસયતિ. દેસકો, દેસેતા, દેસિતો, દેસના.

વસ અચ્છાદને. વાસેતિ, વાસયતિ. નિવાસેતિ, નિવાસયતિ. વત્થં.

સકારન્તધાતુરૂપાનિ.

હકારન્તધાતુ

અરહ પૂજાયં. અરહેતિ, અરહયતિ. અરહા, અરહં. ''અરહા, ખીણાસવો, અસેક્ખો''તિ અરહતો નામાનિ.

સિનેહ સિનેહને. સિનેહેતિ, સિનેહયતિ.

વરહ હિંસાયં. વરહેતિ, વરહયતિ. વરાહો.

વરાહોતિ સૂકરોપિ હત્થીપિ વુચ્ચતિ. ''એણેય્યા ચ વરાહા ચા''તિ એત્થ હિ સૂકરો ''વરાહો''તિ વુત્તો, ''મહાવરાહસ્સ...પે॰... નદીસુ જગ્ગતો''તિ એત્થ પન હત્થી ''વરાહો''તિ.

રહ ચાગે. રહેતિ, રહયતિ.

ચહ પરિકત્થને. ચહેતિ, ચહયતિ.

મહ પૂજાયં. મહેતિ, મહયતિ. મહિતો રાજા મહારાજા. વિહારમહો, ચેતિયમહો.

પિહ ઇચ્છાયં. પિહેતિ, પિહયતિ. પિહા, પિહાલુ, અપિહો, પિહનીયા વિભૂતિયો.

કુહ વિમ્હાપને. કુહેતિ, કુહયતિ. કુહકો. કુહયતિ લોકવિમ્હાપનં કરોતીતિ **કુહકો**. કુહના.

સહ પરિસહને. **પરિસહનં** ખન્તિ. સહેતિ, સહયતિ. સહનં. **ભૂવાદિ**ગણિકસ્સ પનસ્સ ‘‘સહતી’’તિ રૂપં.

ગરહ વિનિન્દને. ગરહેતિ, ગરહયતિ. ગરહા. **ભૂવાદિ**ગણિકસ્સ પનસ્સ ‘‘ગરહતી’’તિ રૂપં.

હકારન્તધાતુરૂપાનિ.

ળકારન્તધાતુ

તળ તાળને. તાળેતિ, તાળયતિ. પતાળેતિ, પતાળયતિ. તાળં. **તાળન્તિ** કંસતાળાદિ.

તળ આઘાતે. પુબ્બે વિય રૂપાનિ.

ખળ ભેદે. ખળેતિ, ખળયતિ.

ઇળ થવને. ઇળેતિ, ઇળયતિ.

જુળ પેરણે. જોળેતિ, જોળયતિ.

પીળ અવગાહને. પીળેતિ, પીળયતિ. નિપ્પીળેતિ, નિપ્પીળયતિ. પીળનકો, પીળિતો, પીળા, પીળનં, નિપ્પીળનકો.

લળ ઉપસેવાયં. લાળેતિ, લાળયતિ. ઉપલાળેતિ, ઉપલાળયતિ. **ભૂવાદિ**ગણટ્ઠાય પન વિલાસનત્થે વત્તમાનાય એતિસ્સા ‘‘લળતી’’તિ રૂપં.

સિળ સેળને. સેળેતિ, સેળયતિ. સેળેન્તો. એત્થ **સેળેતી**તિ સેળિતસદ્દં કરોતિ.

અવગ્ગન્તધાતુરૂપાનિ.

ચુરાદી એત્તકા દિટ્ઠા, ધાતવો મે યથાબલં;
સુત્તેસ્વઞ્ઞેપિ પેક્ખિત્વા, ગણ્હવ્હો અત્થયુત્તિતો.

ચુરપમુખગણો મે સાસનત્થં પવુત્તો,
સુપચુરહિતકામો તમ્પિ સિક્ખેય્ય ધીરો;
સુપચુરનયપાઠે સત્થુનો તમ્હિ સિક્ખં,
પિયુસમિવ મનુઞ્ઞં અત્થસારં લભેથ.

ઇતિ નવઙ્ગે સાટ્ઠકથે પિટકત્તયે બ્યપ્પથગતીસુ વિઞ્ઞૂનં

કોસલ્લત્થાય કતે સદ્દનીતિપ્પકરણે

ચુરાદિગણપરિદીપનો અટ્ઠારસમો પરિચ્છેદો.

૧૯. સબ્બગણવિનિચ્છય

ઇતો પરં પવક્ખામિ, સબ્બગણવિનિચ્છયં;
સોતૂનં પટુભાવત્થં, પરમે પિટકત્તયે.

પચ્ચયાદિવિભાગેહિ, નયેહિ વિવિધેહિ તં;
સુખગ્ગાહાય સોતૂનં, સુણાથ મમ ભાસતો.

તત્થ પઠમો **ભૂવાદિ**ગણો, દુતિયો **રુધાદિ**ગણો, તતિયો **દિવાદિ**ગણો, ચતુત્થો **સ્વાદિ**ગુણો, પઞ્ચમો **કિયાદિ**ગણો, છટ્ઠો **ગહાદિ**ગણો, સત્તમો **તનાદિ**ગણો, અટ્ઠમો **ચુરાદિ**ગણો, ઇમસ્મિં ભગવતો પાવચને અટ્ઠવિધા ધાતુગણા ભવન્તિ. એતેસુ વિકરણપચ્ચયવસેન –

ભૂવાદિતો અકારો ચ, સાનુસારો **રુધાદિ**તો;
અકારો ચે**વિ**વણ્ણો ચ, **એ**કા**રો**કારમેવ ચ.

યપચ્ચયો **દિવાદિ**મ્હા, **ણુ ણા ઉણા સુવાદિ**તો;
ક્યાદિતો પન **ના**યેવ, **પ્પણ્હા** પન **ગહાદિ**તો.

ઓયિરા તુ **તનાદિ**મ્હા, **ણે ણયા** ચ **ચુરાદિ**તો;
અગ્ગહિતગ્ગહણેન, પચ્ચયા **દસ પઞ્ચ** ચ.

હિય્યત્તની સત્તમી ચ, વત્તમાના ચ પઞ્ચમી;
ચતસ્સેતા પવુચ્ચન્તિ, સબ્બધાતુકનામિકા.

એતેસુ વિસયેસ્વેવ, **અ**કારો સુદ્ધકત્તરિ;
અઞ્ઞત્ર **ખ છ સા**દીહિ, સહાપિ ચુપલબ્ભતિ.

‘‘ભવતિ હોતિ સમ્ભોતિ, જેતિ જયતિ કીયતિ;
ડેતિ યાતિ ઇતિ એતિ, અવતિ કોતિ સઙ્કતિ.

ભિક્ખતિ પિવતિ પાતિ, વદેતિ વદતિ’’ ઇતિ;
ભૂવાદિધાતુરૂપાનિ, ભવન્તીતિ પકાસયે.

રૂપં ‘‘રુન્ધતિ રુન્ધીતિ, રુન્ધેતિ પુન રુન્ધિતિ;
સુમ્ભોતિ’’ચ્ચાદીરૂપાનિ, **રુધાદીન્તિ** દીપયે.

‘‘દિબ્બતિ સિબ્બતિ ચેવ, યુજ્જતિ વિજ્જતિ તથા;
ધાયતિ હાયતિ’’ચ્ચાદિ, રૂપમાહુ **દિવાદિ**નં.

‘‘સુણોતિ ચ સુણાતિ ચ, વુણોતિ ચ વુણાતિ ચ;
પાપુણાતિ હિનોતી’’તિ, આદિરૂપં **સુવાદિ**નં.

‘‘કિનાતિ ચ જિનાતિ ચ, ધુનાતિ ચ મુનાતિ ચ;
અસ્નાતિ’’ચ્ચાદિરૂપઞ્ચ, **ક્યાદીન**ન્તિ વિભાવયે.

‘‘ઘેપ્પતિ પટિગ્ગણ્હાતિ, સણ્હઞ્ચ સણ્હકોતિ ચ;
કણ્હં તણ્હા ચ તિણ્હુણ્હ’’-મિચ્ચાદિ ચ **ગહાદિ**નં.

‘‘તનોતિ ચ કરોતિ ચ, કયિરતિ સનોતિ ચ;
સક્કોત’પ્પોતિ પપ્પોતિ’’-ચ્ચાદિરૂપં **તનાદિ**નં.

‘‘ચોરેતિ ચોરયન્તે ચ, ચિન્તેતિ ચિન્તયન્તિ ચ;
મન્તેતિ’’ચ્ચાદિકઞ્ચાપિ, રૂપમાહુ **ચુરાદિ**નં.

વિકરણવસેનેવં, રૂપભેદો પકાસિતો;
ધાતૂનં ધાતુભેદાદિ-કુસલસ્સ મતાનુગો.

કિરિયાય ધારણતો, ધાતવો એકધા મતા;
દ્વિધાપિ ચ પવુચ્ચન્તિ, સકમ્માકમ્મતો પન.

તત્થ **સકમ્મકા** નામ, **ગમિભક્ખા**દયા સિયું;
ઠાસાદયો **અકમ્મા** ચ, ઉપસગ્ગં વિના વદે;

સકમ્મકકમ્મભૂતો, **દિવુ** ઇચ્ચાદયો પુન;
ગહેત્વાન તિધા હોન્તિ, એવઞ્ચાપિ વિભાવયે.

સકમ્મકે દ્વિધા ભિત્વા, એકકમ્મદ્વિકમ્મતો;
અકમ્મકેહિ સદ્ધિં તે, તિવિધાપિ ભવન્તિ હિ.

અકમ્મકા **રુતા**યેવ, એકકમ્મા **ગમા**દયો;
હોન્તિ દ્વિકમ્મકા નામ, **દુહિકરવહા**દયો.

સકમ્માકમ્મકત્તમ્હિ, ધાતૂનમુપસગ્ગતો;
નિયમો નત્થિ સો તસ્મા, ન મયા એત્થ વુચ્ચતિ.

એકટ્ઠાના **ગમિ**ચ્ચાદી, દ્વિટ્ઠાના **ભૂપચા**દયો;
તિટ્ઠાના **સ્વા**દયો એવં, ઠાનતોપિ તિધા મતા.

ગુપાદયો નિયોગેન, આખ્યાતત્તે સવુદ્ધિકા;

વચ તુરાદયો ન હિ, વુદ્ધિકા કારિતં વિના;

ખિ જિ ઇચ્ચાદયો ધાતૂ, સવુદ્ધાવુદ્ધિકા મતા;
ઇતિ વુદ્ધિવસેનાપિ, તિવિધો ધાતુસઙ્ગહો.

અલુત્તવિકરણા ચ, લુત્તવિકરણા તથા;
લુત્તાલુત્તવિકરણા, એવમ્પિ તિવિધા સિયું.

તત્રાલુત્તવિકરણા, **ગમિ રુધિ દિવા**દયો;
પા ભાદયો **જિનિ**ચ્ચાદી, કમતો ઇતરે સિયું.

સુદ્ધસ્સરા એકસ્સરા, તથાનેકસ્સરાતિ ચ;
તિધા ભવન્તિ **યુયાતા-પાભાલાદી કરા**દયો.

ચતુધાદિનયો ચાપિ, લબ્ભમાનવસેન ચ;
ગહેતબ્બો નયઞ્ઞૂહિ, યથાવુત્તાનુસારતો.

પુન સુદ્ધસ્સરા ધાતૂ, એકસ્સરા ચ સત્તધા;
આઇવણ્ણઉવણ્ણન્ત-એઓન્તવસા મતા.

અવણ્ણિવણ્ણુવણ્ણન્તે-કારન્તાનં વસેન વે;
અનેકસ્સરધાતૂ ચ, સત્તધાવ પકિત્તિતા.

એવં પન્નરસધાપિ, ધાતૂનમિધ સઙ્ગહો;
તપ્પભેદં પકાસેય્યું, **ઇઉ**ઇચ્ચાદિના વિદૂ.

તત્ર “**ઇ**ગતિયં, **ઇ** અજ્ઝયને, **ઉ** સદ્દે” ઇચ્ચેતે સુદ્ધસ્સરા ધાતવો. **યા રા લા** ઇચ્ચાદયો એકસ્સરા **આ**કારન્તા. **ખિજિનિ**ઇચ્ચાદયો એકસ્સરા **ઇ**કારન્તા. **પી**ઇચ્ચાદયો એકસ્સરા **ઈ**કારન્તા. **ખુ દુ કુ** ઇચ્ચાદયો એકસ્સરા **ઉ**કારન્તા, **ભૂ હૂ** ઇચ્ચાદયો એકસ્સરા **ઊ**કારન્તા. **ખે જે સે** ઇચ્ચાદયો એકસ્સરા એકારન્તા. **સો** ઇચ્ચાદયો એકસ્સરા **ઓ**કારન્તા.

કર પચ સઙ્ગામ ઇચ્ચાદયો અનેકસ્સરા **અ**કારન્તા, **ઓમા**ઇચ્ચાદયો અનેકસ્સરા **આ**કારન્તા, **સકિ** ઇચ્ચાદયો અનેકસ્સરા **ઇ**કારન્તા. **ચક્ખી** ઇચ્ચાદયો અનેકસ્સરા **ઈ**કારન્તા. **અન્ધુ**ઇચ્ચાદયો અનેકસ્સરા **ઉ**કારન્તા. **કક્ખૂ** ઇચ્ચાદયો અનેકસ્સરા **ઊ**કારન્તા. **ગિલે મિલે** ઇચ્ચાદયો અનેકસ્સરા **એ**કારન્તાતિ એવં **પન્નરસવિધેન** ધાતુસઙ્ગહો.

અથ તેત્તિંસવિધેનપિ ધાતુસઙ્ગહો ભવતિ. કથં?

ધાતૂ **સુદ્ધસ્સરા** ચેવ, પુન **ચેકસ્સરાપિ** ચ;
કકારન્તા **ખ**કારન્તા, **ગન્તા ઘ**ન્તા ચ ધાતવો.

ચકારન્તા છકારન્તા, **જ**ન્તા **ઝ**ન્તા ચ **ઞ**ન્તકા;
ટકારન્તા **ઠ**કારન્તા, ડન્તા ઢન્તા ચ **ણ**ન્તકા.

તન્તા ચેવ તથા **થ**ન્તા, **દ**ન્તા **ધ**ન્તા ચ **ન**ન્તકા;
પન્તા **ફ**ન્તા **બ**કારન્તા, **ભ**ન્તા **મ**ન્તા ચ **ય**ન્તકા.

રન્તા **લ**ન્તા **વ**કારન્તા, **સ**ન્તા **હ**ન્તા ચ **ળ**ન્તકા;
ઇતિ **તેત્તિંસધા** ઞેય્યો, ધાતૂનમિધ સઙ્ગહો.

મતે સત્થુસ્સ **ઢણળા**, પદાદિમ્હિ ન દિસ્સરે;
તેનેકસ્સરધાતૂસુ, **ઢણળા** ન કથીયરે.

ઇકારન્ત**તિ**કારન્ત-વસેન તુ યથારહં;
નામં સમ્ભોતિ ધાતૂનં, **ઇતિ**પ્પચ્ચયયોગતો.

પચિભિક્ખિછિદિખાદિ, **કરોતિ ભવતિ ગમિ**;
ગતિગચ્છતિહોતીતિ, આદિવોહારમુદ્ધરે.

એવં તેત્તિંસભેદેહિ ગહિતેસુ નિખિલેસુ ધાતૂસુ –

સહહિંસઈહવસા, **સીહ**સદ્દગતિં વદે;
સહનતો હનનતો, સીહોતિ હિ ગરૂ વદું.

તથા હિ સીહો વાતાતપાદિપરિસ્સયમ્પિ સહતિ, ‘‘કિં મે બહૂહિ ઘાટિતેહી’’તિ અત્તનો ગોચરત્થાય ખુદ્દકે પાણે અગણ્હન્તો, ‘‘માહં ખુદ્દકે પાણે વિસમગતે સઙ્ઘાતં આપાદેસી’’તિ અનુદ્દયવસેન સહિતબ્બે ખુદ્દકસત્તેપિ સહતિ. હિંસિતબ્બે પન કાયૂપપન્ને સૂકરમહિંસાદયો સત્તે હિંસતિ, તસ્માપિ ‘‘સીહો’’તિ વુચ્ચતિ. યથા પન કન્તનટ્ઠેન આદિઅન્તવિપલ્લાસતો તક્કં વુચ્ચતિ, એવં હિંસનટ્ઠેનપિ સીહોતિ વેદિતબ્બો. અથ વા સબ્બિરિયાપથેસુ દળ્હવીરિયત્તા સુટ્ઠુ ઈહતીતિ **સીહો**. વુત્તઞ્હિ –

‘‘યથા સીહો મિગરાજા, નિસજ્જટ્ઠાનચઙ્કમે;
અલીનવીરિયો હોતિ, પગ્ગહિતમનો સદા’’તિ.

અપરો નયો –

સહના ચ હિંસના ચ, તથા સીઘજવત્તતો;
સીહો ઇચ્ચપિ ભાસેય્ય, સક્યસીહસ્સ સાસને.

વુત્તઞ્હિ **સુત્તનિપાતટ્ઠકથાયં** ‘‘સહરા ચ હનના ચ સીઘજવત્તા ચ સીહો’’તિ.

ઇદાનિ તદત્થુદ્ધારો વુચ્ચતે, **સીહ**સદ્દો ‘‘સીહો ભિક્ખવે મિગરાજા’’તિઆદીસુ મિગરાજે આગતો. ‘‘અથ ખો સીહો સેનાપતિ યેન ભગવા તેનુપસઙ્કમી’’તિઆદીસુ પઞ્ઞત્તિયં. ‘‘સીહોતિ ખો ભિક્ખવે તથાગતસ્સેતં અધિવચનં અરહતો સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સા’’તિઆદીસુ તથાગતે. તત્થ તથાગતે સદિસકપ્પનાય આગતો.

એત્થેતં વુચ્ચતિ –

> સીહે પઞ્ઞત્તિયઞ્ચાપિ, બુદ્ધે અપ્પટિપુગ્ગલે;
> ઇમેસુ તીસુ અત્થેસુ, **સીહ**સદ્દો પવત્તતિ.
>
> **રૂપિરુપ્પતિ**ધાતૂહિ, **રૂપ**સદ્દગતિં વદે;
> ‘‘રૂપયતિ રુપ્પતી’’તિ, વત્વા નિબ્બચનદ્વયં.

વુત્તઞ્હેતં ગરૂહિ ‘‘રૂપયતીતિ રૂપં, વણ્ણવિકારં આપજ્જમાનં હદયઙ્ગતભાવં પકાસેતીતિ અત્થો’’તિ. વુત્તમ્પિ ચેતં ‘‘**રૂપ**ન્તિ કેનટ્ઠેન રૂપં? રુપ્પનટ્ઠેના’’તિ. ભગવતા પનેતં વુત્તં ‘‘કિઞ્ચ ભિક્ખવે રૂપં વદેથ, રુપ્પતીતિ ખો ભિક્ખવે તસ્મા રૂપન્તિ વુચ્ચતિ. કેન રુપ્પતિ, સીતેનપિ રુપ્પતી’’તિ વિત્થારો. અત્થુદ્ધારો પનસ્સ હેટ્ઠા વુત્તોવ.

> પસવતેમનત્થેન, ધાતુના **ઉદિના** પન;
> **સમુદ્દ**સદ્દનિપ્ફત્તિં, વદેય્ય મતિમા નરો.

એત્થ હિ **સમુદ્દો**તિ અટ્ઠહિ અચ્છરિયબ્ભુતધમ્મેહિ સમન્નાગતત્તા સમુદ્દતિ અત્તસન્નિસ્સિતાનં મચ્છમકરાદીનં પીતિસોમનસ્સં પસવતિ જનેતીતિ સમુદ્દો. અયમસ્માકં ખન્તિ. **અટ્ઠકથાચરિયા** પન ‘‘સમુદ્દનટ્ઠેન સમુદ્દો, કિલેદનટ્ઠેન તેનમનટ્ઠેનાતિ વુત્તં હોતી’’તિ વદન્તિ. **મિલિન્દપઞ્હે** પન આયસ્મા નાગસેનો ‘‘ભન્તે નાગસેન સમુદ્દો સમુદ્દોતિ વુચ્ચતિ, કેન કારણેન આપં ઉદકં સમુદ્દોતિ વુચ્ચતી’’તિ મિલિન્દેન રઞ્ઞા પુટ્ઠો આહ ‘‘યત્તકં મહારાજ ઉદકં, તત્તકં લોણં, યત્તકં લોણં, તત્તકં ઉદકં, ઉદકસમત્તા સમુદ્દોતિ વુચ્ચતી’’તિ. તદા રઞ્ઞા મિલિન્દેન ‘‘કલ્લોસિ ભન્તે નાગસેના’’તિ વુત્તં. એત્થ હિ સમં ઉદકેન લોણં એત્થાતિ સમુદ્દોતિ નિબ્બચનં વેદિતબ્બં ‘‘નીલોદ’’ન્તિઆદીસુ વિય. તત્થ **ભદન્તનાગસેન**મતઞ્ચ અમ્હાકં મતઞ્ચ પકતિસમુદ્દં સન્ધાય વુત્તત્તા ન વિરુજ્ઝતિ, **અટ્ઠકથાચરિયાનં** મતમ્પિ ‘‘તણ્હાસમુદ્દો’’તિ ચ ‘‘સમુદ્દોપેસો’’તિ ચ આગતાનિ સમુદ્દસરિક્ખકાનિ ચ તણ્હાચક્ખુસોતાદીનિ સન્ધાય વુત્તત્તા ન વિરુજ્ઝતીતિ દટ્ઠબ્બં.

> **ખાદ**ધાતુવસા ચાપિ, **ખનુ**ધાતુવસેન વા;
> **ખનિ**તો વાપિ ધાતુમ્હા, **ધા**તો **ખં**પુબ્બતોપિ વા;
> **ખન્ધ**સદ્દસ્સ નિપ્ફત્તિં, સદ્દક્ખન્ધવિદૂ વદે.

તત્થ ‘‘સંખિત્તેન પઞ્ચુપાદાનક્ખન્ધાપિ દુક્ખા’’તિ વચનતો સયમ્પિ દુક્ખધમ્મોયેવ સમાનો જાતિજરાબ્યાધિમરણદુક્ખાદીહિ અનેકેહિ દુક્ખેહિ ખજ્જતિ ખાદિયતીતિ **ખન્ધો**, તેહેવ દુક્ખેહિ ખઞ્ઞતિ અવદારિયતીતિપિ **ખન્ધો**, ખનિયતિ પરિખઞ્ઞતીતિપિ **ખન્ધો**, અત્તેન વા અત્તનિયેન વા તુચ્છત્તા ખં સુઞ્ઞાકારં ધારેતીતિપિ **ખન્ધો**, રૂપક્ખન્ધાદિ. અત્થુદ્ધારતો પન –

> **ખન્ધ**સદ્દો રાસિગુણ-પણ્ણત્તીસુ ચ રૂળ્હિયં;

કોટ્ઠાસે ચેવ અંસે ચ, વત્તતીતિ વિભાવયે.

વુત્તઞ્હેતં **સમ્મોહવિનોદનિયં** વિભઙ્ગટ્ઠકથાયં – **ખન્ધ**સદ્દો સમ્બહુલેસુ ઠાનેસુ નિપતતિ રાસિમ્હિ ગુણે પણ્ણત્તિયં રુળ્હિયન્તિ. ''સેય્યથાપિ ભિક્ખવે મહાસમુદ્દે ન સુકરં ઉદકસ્સ પમાણં ગહેતું ''એત્તકાનિ ઉદકાળ્હકાની'તિ વા 'એત્તકાનિ ઉદકાળ્હકસતાની'તિ વા 'એત્તકાનિ ઉદકાળ્હકસહસ્સાની'તિ વા 'એત્તકાનિ ઉદકાળ્હકસતસહસ્સાની'તિ વા, અથ ખો અસઙ્ખ્યેય્યો અપ્પમેય્યો મહાઉદકક્ખન્ધોત્વેવ સઙ્ખં ગચ્છતી''તિઆદીસુ હિ રાસિતો ખન્ધો નામ. ન હિ પરિત્તકં ઉદકં ઉદકક્ખન્ધોતિ વુચ્ચતિ, બહુકમેવ વુચ્ચતિ, તથા ન પરિત્તકં રજો રજક્ખન્ધો, ન અપ્પમત્તકા ગાવો ગવક્ખન્ધો, ન અપ્પમત્તકં બલં બલક્ખન્ધો, ન અપ્પમત્તકં પુઞ્ઞં પુઞ્ઞક્ખન્ધોતિ વુચ્ચતિ. બહુકમેવ હિ રજો રજક્ખન્ધો, બહુકા ચ ગવાદયો ગવક્ખન્ધો, બલક્ખન્ધો, પુઞ્ઞક્ખન્ધોતિ વુચ્ચન્તિ. ''સીલક્ખન્ધો સમાધિક્ખન્ધો''તિઆદીસુ પન ગુણતો ખન્ધો નામ. ''અદ્દસા ખા ભગવા મહન્તં દારુક્ખન્ધં ગઙ્ગાય નદિયા સોતેન વુય્હમાન''ન્તિ એત્થ પણ્ણત્તિતો ખન્ધો નામ. ''યં ચિત્તં મનો માનસં...પે॰... વિઞ્ઞાણં વિઞ્ઞાણક્ખન્ધો''તિઆદીસુ રુળ્હીતો ખન્ધો નામ. સ્વાયમિધ રાસિતો અધિપ્પેતો. અયઞ્હિ ખન્ધટ્ઠો નામ પિણ્ડટ્ઠો પૂગટ્ઠો ઘટટ્ઠો રાસટ્ઠો, તસ્મા રાસિલક્ખણા ખન્ધાતિ વેદિતબ્બા. કોટ્ઠાસટ્ઠાતિપિ વત્તું વટ્ટતિ. લોકસ્મિઞ્હિ ઇણં ગહેત્વા ચોદિયમાના ''દ્વીહિ ખન્ધેહિ દસ્સામ, તીહિ ખન્ધેહિ દસ્સામા''તિ વદન્તિ. ઇતિ કોટ્ઠાસલક્ખણા ખન્ધાતિપિ વત્તું વટ્ટતિ. એવમેત્થ ''**રૂપક્ખન્ધો**તિ રૂપરાસિ રૂપકોટ્ઠાસો, **વેદનાક્ખન્ધો**તિ વેદનારાસિ વેદનાકોટ્ઠાસો''તિ ઇમિના નયેન અત્થો વેદિતબ્બો. ''ખન્ધે ભારં. ખન્ધતો ઓતારેતિ, મહાહનુસભક્ખન્ધો''તિઆદીસુ પન અંસો ''ખન્ધો''તિ વુચ્ચતિ.

આપુબ્બયતતો ચાપિ, **આયૂ**પપદતો પુન;
તનુતો **તનિ**તો વાપિ, **આયતન**રવો ગતો.

વુત્તમ્પિ ચેતં – આયતનતો, આયાનં વા તનનતો, આયતસ્સ ચ નયનતો આયતનન્તિ વેદિતબ્બં. ચક્ખુ રૂપાદીસુ હિ તંતંદ્વારારમ્મણા ચિત્તચેતસિકા ધમ્મા સેન સેન અનુભવનાદિકિચ્ચેન આયતન્તિ ઉટ્ઠહન્તિ ઘટન્તિ વાયમન્તીતિ વા વુત્તં હોતિ. તે ચ પન આયભૂતે ધમ્મે એતાનિ તનન્તિ વિત્થારેન્તીતિ વુત્તં હોતિ. ઇદઞ્ચ અનમતગ્ગે સંસારે પવત્તં અતીવ આયતં સંસારદુક્ખં યાવ ન નિવત્તતિ, તાવ નયન્તિ, પવત્તયન્તીતિ વુત્તં હોતિ. ઇતિ સબ્બેપિમે ધમ્મા આયતનતો, આયાનં વા તનનતો, આયતસ્સ ચ નયનતો આયતનન્તિ વુચ્ચન્તિ.

અપિચ નિવાસટ્ઠાનટ્ઠેન આકરટ્ઠેન સમોસરણટ્ઠાનટ્ઠેન સઞ્જાતિદેસટ્ઠેન કારણટ્ઠેન આયતનં વેદિતબ્બં. તથા હિ ''લોકે ઇસ્સરાયતનં વાસુદેવાયતન''ન્તિઆદીસુ નિવાસટ્ઠાનં આયતનન્તિ વુચ્ચતિ. ''સુવણ્ણાયતનં રજતાયતન''ન્તિઆદીસુ આકરો, સાસને પન ''મનોરમે આયતને, સેવન્તિ નં વિહઙ્ગમા''તિઆદીસુ સમોસરણટ્ઠાનં . ''દક્ખિણાપથો ગુન્નં આયતન''ન્તિઆદીસુ સઞ્જાતિદેસો. ''તત્ર તત્રેવ સક્ખિભબ્બતં પાપુણાતિ સતિ સતિઆયતને''તિઆદીસુ કારણં.

ચક્ખુઆદીસુ ચાપિ ચિત્તચેતસિકા ધમ્મા નિવસન્તિ તદાયત્તવુત્તિતાયાતિ ચક્ખાદયો ચ નેસં નિવાસટ્ઠાનં. ચક્ખાદીસુ તે આકિણ્ણા તન્નિસ્સિતત્તા તદારમ્મણત્તા ચાતિ ચક્ખાદયો ચ નેસં આકરો. ચક્ખાદયો ચ નેસં સમોસરણટ્ઠાનં તત્થ તત્થ દ્વારારમ્મણવસેન સમોસરણતો. ચક્ખાદયો ચ નેસં સઞ્જાતિદેસો તન્નિસ્સયારમ્મણભાવેન તત્થેવ ઉપ્પત્તિતો, ચક્ખાદયો ચ નેસં કારણં તેસં અભાવે અભાવતો. ઇતિ નિવાસટ્ઠાનટ્ઠેન આકરટ્ઠેન સમોસરણટ્ઠાનટ્ઠેન સઞ્જાતિદેસટ્ઠેન કારણટ્ઠેનાતિ ઇમેહિ કારણેહિ એતે ધમ્મા આયતનન્તિ

વુચ્ચન્તિ, તસ્મા યથાવુત્તેનત્થેન ચક્ખુ ચ તં આયતનઞ્ચાતિ **ચક્ખાયતનં**...પે॰... ધમ્મા ચ તે આયતનઞ્ચાતિ **ધમ્માયતન**ન્તિ એવં તાવેત્થ અત્થતો વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયોતિ. ઇચ્ચેવં –

નિવાસો આકરો ચેવ, જાતિદેસો ચ કારણં;
સમોસરણટ્ઠાનઞ્ચ, વુચ્ચતા'યતનં ઇતિ;

વિદિવિદેહિ ધાતૂહિ, **અ**કારપુબ્બકેહિ વા;
અન્તવિરહિતસદ્દ-પપદેન **જુ**નાપિ વા.
અવિજ્જાસદ્દનિપ્ફત્તિ, દીપેતબ્બા સુધીમતા.

એત્થ પૂરેતું અયુત્તટ્ઠેન કાયદુચ્ચરિતાદિ અવિન્દિયં નામ, **અલદ્ધબ્બ**ન્તિ અત્થો, તં અવિન્દિયં વિન્દતીતિ **અવિજ્જા**, તબ્બિપરીતતો કાયસુચરિતાદિ વિન્દિયં નામ, તં વિન્દિયં ન વિન્દતીતિ **અવિજ્જા**. ખન્ધાનં રાસટ્ઠં, આયતનાનં આયતનટ્ઠં, ધાતૂનં સુઞ્ઞટ્ઠં, સચ્ચાનં તથટ્ઠં, ઇન્દ્રિયાનં અધિપતિયટ્ઠં અવિદિતં કરોતીતિ **અવિજ્જા**. દુક્ખાદીનં પીળનાદિવસેન વુત્તં ચતુબ્બિધં અત્થં અવિદિતં કરોતીતિ **અવિજ્જા**, અન્તવિરહિતે સંસારે સબ્બભવયોનિગતિવિઞ્ઞાણટ્ઠિતિસત્તાવાસેસુ સત્તે જવાપેતીતિ **અવિજ્જા**, પરમત્થતો અવિજ્જમાનેસુ ઇત્થિપુરિસાદીસુ જવતિ, વિજ્જમાનેસુપિ ખન્ધાદીસુ ન જવતીતિ **અવિજ્જા**.

યં પન **અટ્ઠકથાયં** ''અપિચ ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીનં વત્થારમ્મણપટિચ્ચસમુપ્પાદપટિચ્ચસમુપ્પન્ના નં ધમ્માનં છાદનતોપિ અવિજ્જા''તિ વુત્તં, એતં ન સદ્દત્થતો વુત્તં, અથ ખો અવિજ્જાય છાદનકિચ્ચત્તા વુત્તં. તથા હિ **અભિધમ્મટીકાયં** ઇદં વુત્તં –

''બ્યઞ્જનત્થં દસ્સેત્વા સભાવત્થં દસ્સેતું 'અપિચા'તિઆદિમાહ, ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીનં વત્થારમ્મણાનિ 'ઇદં વત્થુ, ઇદમારમ્મણ'ન્તિ અવિજ્જાય ઞાતું ન સક્કાતિ અવિજ્જા તપ્પટિચ્છાદિકા વુત્તા, વત્થારમ્મણસભાવચ્છાદનતો એવ અવિજ્જાદીનં પટિચ્ચસમુપ્પાદભાવસ્સ, જરામરણાદીનં પટિચ્ચસમુપ્પન્નભાવસ્સ ચ છાદનતો પટિચ્ચસમુપ્પાદપટિચ્ચસમુપ્પન્નછાદનં વેદિતબ્બન્તિ. તત્થ દુગ્ગતિગામિકમ્મસ્સ વિસેસપ્પચ્ચયત્તા અવિજ્જા 'અવિન્દિયં વિન્દતી'તિ વુત્તા, તથા વિસેસપચ્ચયો વિન્દનીયસ્સ ન હોતીતિ 'વિન્દિયં ન વિન્દતી'તિ ચ, અત્તનિસ્સિતાનં ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીનં પવત્તાપનં ઉપ્પાદનં આયતનં, સમ્મોહભાવેનેવ અનભિસમયભૂતત્તા 'અવિદિતં અઞ્ઞાતં કરોતિ, અન્તવિરહિતે જવાપેતી'તિ વણ્ણાગમવિપરિયાયવિકારવિનાસધાતુઅત્થવિસેસયોગેહિ પઞ્ચવિધસ્સ નિરુત્તિલક્ખણસ્સ વસેન તીસુપિ પદેસુ **અ**કાર**વિ**કાર**જ**કારે ગહેત્વા અઞ્ઞેસં વણ્ણાનં લોપં કત્વા **જ**કારસ્સ ચ દુતિયસ્સ આગમં કત્વા **અવિજ્જા**તિ વુત્તા''તિ.

અરહધાતુતો ઞેય્યા, **અરહં**સદ્દસણ્ઠિતિ;
અરારૂપપદ**હન**-ધાતુતો વાથવા પન.

રહતો **રહિ**તો ચાપિ, અકારપુબ્બતો ઇધ;
વુચ્ચતે અસ્સ નિપ્ફત્તિ, આરકાદિરવસ્સિતા.

તથા હિ **અરહન્તિ** અગ્ગદક્ખિણેય્યત્તા ચીવરાદિપચ્ચયે અરહતિ પૂજાવિસેસઞ્ચાતિ અરહં. વુત્તઞ્ચ –

“પૂજાવિસેસં સહ પચ્ચયેહિ,
યસ્મા અયં અરહતિ લોકનાથો;
અત્થાનુરૂપં **અરહન્તિ** લોકે,
તસ્મા જિનો અરહતિ નામમેત”ન્તિ.

તથા સો કિલેસારયો મગ્ગેન હનીતિ **અરહં**. વુત્તઞ્ચ –

“યસ્મા રાગાદિસઙ્ખાતા, સબ્બેપિ અરયો હતા;
પઞ્ઞાસત્થેન નાથેન, તસ્માપિ **અરહં** મતો”તિ.

યઞ્ચેતં અવિજ્જાભવતણ્હામયનાભિં પુઞ્ઞાદિઅભિસઙ્ખારારં જરામરણનેમિં આસવસમુદયમયેન અક્ખેન વિજ્ઝિત્વા વિભવરથે સમાયોજિતં અનાદિકાલપ્પવત્તં સંસારચક્કં, તસ્સ સો બોધિમણ્ડે વીરિયપાદેહિ સીલપથવિયં પતિટ્ઠાય સદ્ધાહત્થેન કમ્મક્ખયકરં ઞાણપરસું ગહેત્વા સબ્બે અરે હનીતિપિ **અરહં**. વુત્તઞ્ચ –

“અરા સંસારચક્કસ્સ, હતા ઞાણાસિના યતો;
લોકનાથેન તેનેસ, **અરહન્તિ** પવુચ્ચતી”તિ.

તથા અત્તહિતં પરહિતઞ્ચ પરિપૂરેતું સમ્મા પટિપજ્જન્તેહિ સાધૂહિ દૂરતો રહિતબ્બા પરિચ્ચજિતબ્બા પરિહાતબ્બાતિ રહા, રાગાદયો પાપધમ્મા, ન સન્તિ એતસ્સ રહાતિ **અરહં**. “અરહો”તિ વત્તબ્બે **ઓ**કારસ્સ સાનુસારં **અ**કારાદેસં કત્વા “અરહં”ન્તિ વુત્તં. આહ ચ –

“પાપધમ્મા રહા નામ, સાધૂહિ રહિતબ્બતો;
તેસં સુટ્ઠુ પહીનત્તા, ભગવા **અરહં** મતો”તિ.

અથ વા ખીણાસવેહિ સેક્ખેહિ કલ્યાણપુથુજ્જનેહિ ચ ન રહિતબ્બો ન પરિચ્ચજિતબ્બો, તે ચ ભગવાતિ **અરહં**. આહ ચ –

“યે ચ સચ્છિકતધમ્મા,
અરિયા સુદ્ધગોચરા;
ન તેહિ રહિતો હોતિ,
નાથો તેના’રહં મતો”તિ.

રહોતિ ચ ગમનં વુચ્ચતિ, નત્થિ એતસ્સ રહો ગમનં ગતીસુ પચ્ચાજાતીતિ **અરહં**. આહ ચ –

“રહો વા ગમનં યસ્સ, સંસારે નત્થિ સબ્બસો;
પહીનજાતિમરણો, **અરહં** સુગતો મતો”તિ.

પાસંસત્તા વા ભગવા **અરહં**. અક્ખરચિન્તકા હિ પસંસાયં **અરહ**સદ્દં વણ્ણેન્તિ. પાસંસભાવો ચ ભગવતો અનઞ્ઞસાધારણો યથાભુચ્ચગુણાધિગતો સદેવકે લોકે સુપ્પતિટ્ઠિતો. ઇતિ પાસંસત્તાપિ ભગવા **અરહં**. આહ ચ –

''ગુણેહિ સદિસો નત્થિ, યસ્મા લોકે સદેવકે;
તસ્મા પાસંસિયત્તાપિ, **અરહં** દ્વિપદુત્તમો''તિ.

ઇમાનિ નિબ્બચનાનિ ''**અરહ પૂજાયં, હન હિંસાયં, રહ ચાગે, રહિ ગતિય**''ન્તિ ઇમેસં ધાતૂનં વસેન ઇધ વુત્તાનિ કિલેસેહિ આરકત્તા ''અરહ''ન્તિ ચ પાપકરણે રહાભાવા ''અરહ''ન્તિ ચ અસપ્પુરિસાનં આરકા દૂરેતિ ''અરહ''ન્તિ ચ સપ્પુરિસાનં આરકા આસન્નેતિ ''અરહ''ન્તિ ચ. નિબ્બચનાનિ પન ધાતુસદ્દનિસ્સિતાનિ ન હોન્તીતિ ઇધ ન ગહિતાનિ. પસંસા પન અત્થતો પૂજા એવાતિ ''**અરહ પૂજાય**''ન્તિ ધાતુસ્સ અત્થો ભવિતું યુત્તોતિ ઇધ અમ્હેહિ ગહિતા, અટ્ઠકથાચરિયેહિ તુ **અરહ**સદ્દસ્સ લબ્ભમાનવસેન સબ્બેપિ અત્થા ગહિતા ધાતુનિસ્સિતા ચ અધાતુનિસ્સિતા ચ. કથં? –

આરકત્તા હતત્તા ચ, કિલેસારીન સો મુનિ;
હતસંસારચક્કારો, પચ્ચયાદીન ચારહો;
ન રહો કરોતિ પાપાનિ, **અરહં** તેન વુચ્ચતીતિ.

ટીકાચરિયેહિપિ તથેવ ગહિતા. કથં? –

આરકા મન્દબુદ્ધીનં, આરકા ચ વિજાનતં;
રહાનં સુપ્પહીનત્તા, વિદૂનમરહેય્યતો;
ભવેસુ ચ રહાભાવા, પાસંસા **અરહં** જિનોતિ.

યથા પન **અરહં**સદ્દસ્સ, એવં **અરહા**સદ્દસ્સાપિ નિબ્બચનાનિ વેદિતબ્બાનિ.

સુપુબ્બ**ગમિ**તો ચેવ, **સુ**પુબ્બ**ગદિ**તોપિ ચ;
ધીરો **સુગત**સદ્દસ્સ, નિપ્ફત્તિં સમુદીરયે.

એત્થ હિ **સુગતો**તિ સોભનં ગતં એતસ્સાતિ સુગતો, સુન્દરં ઠાનં ગતોતિ સુગતો, સમ્મા ગતોતિ સુગતો, સમ્મા ચ ગદતીતિ સુગતોતિ ધાતુનિસ્સિતં અત્થં ગહેત્વા સદ્દનિપ્ફત્તિ કાતબ્બા. વુત્તઞ્હિ **અટ્ઠકથાસુ** –

''સોભનગમનત્તા , સુન્દરં ઠાનં ગતત્તા, સમ્મા ગતત્તા, સમ્મા ચ ગદત્તા સુગતો. ગમનમ્પિ હિ ગતન્તિ વુચ્ચતિ, તઞ્ચ ભગવતો સોભનં પરિસુદ્ધમનવજ્જં. કિં પન તન્તિ? અરિયમગ્ગો, તેનેસ ગમનેન ખેમં દિસં અસજ્જમાનો ગતોતિ સોભનગમનત્તા સુગતો''તિઆદિ.

ભગસદ્દૂપપદતો, **વનુ**તો **વમુ**તોપિ ચ;
ભગવાસદ્દનિપ્ફત્તિં, પવદે અઞ્ઞથાપિ વા.

અત્રિમાનિ નિબ્બચનાનિ – ભગસઙ્ખાતા લોકિયલોકુત્તરસમ્પત્તિયો વનિ ભજિ સેવીતિ **ભગવા**. સોમનસ્સકુમારત્તભાવાદીસુ ચરિમત્તભાવે ચ ભગસઙ્ખાતં સિરિં ઇસ્સરિયં યસઞ્ચ વમિ ઉગ્ગિરિ ખેળપિણ્ડં વિય અનપેક્ખો છડ્ડયીતિ **ભગવા**. અથ વા નક્ખત્તેહિ સમં પવત્તત્તા ભગસઙ્ખાતે સિનેરુયુગન્ધરઉત્તરકુરુહિમવન્તાદિભાજનલોકે વમિ, તન્નિવાસિતત્તાવાસસમતિક્કમનતો તપ્પટિબદ્ધછન્દરાગપ્પહાનેન પજહીતિ **ભગવાતિ**.

પરધાતુવસા વાપિ, **પરૂ**પપદતોપિ વા;
મુતો તથા **મજ**તો ચ, **મય**તો **મુન**તો **મિ**તો.

પુન **મિ**તોતિ એતેહિ, ધાતૂહિ ખલુ સત્તહિ;
વદે **પરમ**સદ્દસ્સ, નિપ્ફત્તિં જિનસાસને.

ઉત્તમવાચી**પરમ**-સદ્દેન સહ અટ્ઠહિ;
પદેહિ **પારમી**સદ્દં, વદે તદ્ધિતપચ્ચયિં.

પારસદ્દૂપપદતો, **મજ**તોપિ **મુ**તોથ વા;
મયતો વા **મુન**તો વા, **મિ**તો વા પુનપિ **મિ**તો.

એતેહિ છહિ ધાતૂહિ, મહાપુરિસવાચકં;
પારમીસદ્દમીરેન્તિ, તતો **પારમિતા**રવં.

એત્થ તાવ ઉત્તમત્થવાચક**પરમ**સદ્દવસેન **પારમી**નિબ્બચનં કથેસ્સામ. તતો **પર**ધાતુવસેન, તતો **પર**સદ્દૂપપદમુધાતાદિવસેન તતો **પાર**સદ્દૂપપદ**મજ**ધાતાદિવસેન.

દાનસીલાદિગુણવિસેસયોગેન સત્તુત્તમતાય પરમા. મહાબોધિસત્તા બોધિસત્તા, તેસં ભાવો, કમ્મં વા **પારમી**, દાનાદિક્રિયા. અથ વા પરતિ પાલેતિ પૂરેતિ ચાતિ પરમો, દાનાદીનં ગુણાનં પાલકો પૂરકો ચ બોધિસત્તો, પરમસ્સ અયં, પરમસ્સ વા ભાવો, કમ્મં વા **પારમી**, દાનાદિક્રિયા. અથ વા પરં સત્તં અત્તનિ મવતિ બન્ધતિ ગુણવિસેસયોગેનાતિ પરમો, પરં વા અધિકતરં મજ્જતિ સુજ્ઝતિ કિલેસમલતોતિ પરમો, પરં વા સેટ્ઠં નિબ્બાનં મયતિ ગચ્છતીતિ પરમો, પરં વા લોકં પમાણભૂતેન ઞાણવિસેસેન ઇધલોકં વિય મુનાતિ પરિચ્છિન્દતીતિ પરમો, પરં વા અતિવિય સીલાદિગુણગણં અત્તનો સન્તાને મિનોતિ પક્ખિપતીતિ પરમો, પરં વા અત્તભૂતતો ધમ્મકાયતો અઞ્ઞં પટિપક્ખં વા તદનત્થકરં કિલેસચોરગણં મિનાતિ હિંસતીતિ પરમો, મહાસત્તો, પરમસ્સ અયં, પરમસ્સ વા ભાવો, કમ્મં વા **પારમી**, દાનાદિક્રિયા.

અપરો નયો – પારે નિબ્બાને મજ્જતિ સુજ્ઝતિ, સત્તે ચ મજ્જેતિ સોધેતીતિ પારમી, મહાપુરિસો, તસ્સ ભાવો, કમ્મં વા **પારમિતા**. પારે નિબ્બાને સત્તે મવતિ બન્ધતિ યોજેઈતિ પારમી, પારં વા નિબ્બાનં મયતિ ગચ્છતિ, સત્તે ચ માયેતિ ગમેતીતિ પારમી, મુનાતિ વા પારં નિબ્બાનં યાથાવતો, તત્થ વા સત્તે મિનોતિ પક્ખિપતીતિ પારમી, કિલેસારિં વા સત્તાનં પારે નિબ્બાને મિનાતિ હિંસતીતિ પારમી, મહાપુરિસો, તસ્સ ભાવો, કમ્મં વા **પારમિતા**, દાનાદિક્રિયાવ. ઇમિના નયેન પારમીનં સદ્દત્થો વેદિતબ્બો.

કરધાતુવસા વાપિ, **કિર**ધાતુવસેન વા;
કંસદ્દૂપપદ**રુધિ**-ધાતુતો વાપિ દીપયે;
કરુણાસદ્દનિપ્ફત્તિં, મહાકરુણસાસને.

તત્થ **કરુણા**તિ પરદુક્ખે સતિ સાધૂનં હદયકમ્પનં કરોતીતિ કરુણા. કિરતિ પરદુક્ખં વિક્ખિપતીતિ **કરુણા**. કં વુચ્ચતિ સુખં, તં રુન્ધતિ વિબાધતિ કારુણિકં ન સુખાપેતીતિપિ **કરુણા**.

વિદિવિધવિદધાતુ-વસેન પરિદીપયે;
વિજ્જાસદ્દસ્સ નિપ્ફત્તિં, સદ્દનિપ્ફત્તિકોવિદો.

તત્થ **વિજ્જા**તિ વિન્દિયં કાયસુચરિતાદિં વિન્દતિ યાથાવતો ઉપલભતીતિ વિજ્જા. તમોખન્ધાદિપદાલનટ્ઠેન વા અત્તનો પટિપક્ખં વિજ્ઝતીતિ **વિજ્જા**. તતો એવ અત્તનો વિસયં વિદિતં કરોતીતિપિ **વિજ્જા**.

મેધધાતુવસા ચેવ, **મેધા**ધાતૂહિ ચ દ્વિધા;
મેધાસદ્દસ્સ નિપ્ફત્તિં, મેધાવી સમુદીરયે.

તત્થ **મેધા**તિ સમ્મોહં મેધતિ હિંસતીતિ મેધા. પાપકે વા અકુસલે ધમ્મે મેધતિ હિંસતીતિપિ **મેધા**. અથ વા –

‘‘પઞ્ઞા હિ સેટ્ઠા કુસલા વદન્તિ,
નક્ખત્તરાજારિવ તારકાનં;
સીલં સિરિઞ્ચાપિ સતઞ્ચ ધમ્મો,
અન્વાયિકા પઞ્ઞવતો ભવન્તી’’તિ

વચનતો પન મેધતિ સીલેન સિરિયા સતઞ્ચ ધમ્મેહિ સહ ગચ્છતિ, ન એકિકા હુત્વા તિટ્ઠતીતિપિ **મેધા**. અપરો નયો – સુખુમમ્પિ અત્થં ધમ્મઞ્ચ ખિપ્પમેવ મેતિ ચ ધારેતિ ચાતિ **મેધા**, એત્થ **મેતી**તિ ગણ્હાતીતિ અત્થો. તથા હિ **અટ્ઠસાલિનિયં** વુત્તં ‘‘અસનિ વિય સિલુચ્ચયે કિલેસે મેધતિ હિંસતીતિ મેધા, ખિપ્પં ગહણધારણટ્ઠેન વા મેધા’’તિ.

રઞ્જધાતુવસા ચેવ, રાપુબ્બતિરતોપિ ચ;
રત્તિસદ્દસ્સ નિપ્ફત્તિં, સદ્દત્થઞ્ઞૂ વિભાવયે.

રઞ્જન્તિ સત્તા એત્થાતિ **રત્તિ**, રા સદ્દો તિય્યતિ છિજ્જતિ એત્થાતિ **રત્તિ**, સત્તાનં સદ્દસ્સ વૂપસમકાલોતિ અત્થો.

મા માને ઇતિ **સો**અન્ત, કમ્મનીતિ ચુભોહિ તુ;
ધાતૂહિ **માસ**સદ્દસ્સ, નિપ્ફત્તિં સમુદીરયે.

તથા હિ સત્તાનં આયું માનન્તો વિય સિયતિ અન્તં કરોતીતિ **માસો**, ચિત્તમાસાદયો દ્વાદસ માસા. સેય્યથિદં? ચિત્તો વિસાખો જેટ્ઠો આસાળ્હો સાવણો ભદ્દો અસ્સયુજો કત્તિકો માગસિરો ફુસ્સો માઘો ફગ્ગુણોતિ. તત્ર ચિત્તો માસો

‘‘રમ્મકો’’તિ વુચ્ચતિ. ‘‘યથાપિ રમ્મકે માસે, બહૂ પુપ્ફન્તિ વારિજા’’તિ પાળિ દિસ્સતિ. ભદ્દો પન ‘‘પોટ્ઠપાદો’’તિ વુચ્ચતિ.

અથ વા **માસો**તિ અપરણ્ણવિસેસસ્સપિ સુવણ્ણમાસસ્સપિ નામં. તત્થ અપરણ્ણવિસેસો યથાપરિમિતે કાલે અસિયતિ ભક્ખિયતીતિ **માસો**, ઇતરો પન ‘‘મમ ઇદ’’ન્તિ મસિયતિ આમસિયતિ ગણ્હિયતીતિ **માસો**તિ વુચ્ચતિ.

સંપુબ્બ**વદચરે**હિ, **સંવચ્છર**રવસ્સ તુ;
નિપ્ફત્તિં સમુદીરેય્ય, સક્યસીહસ્સ સાસને.

તથા હિ તં તં સત્તં ધમ્મપ્પવત્તિઞ્ચ સઙ્ગમ્મ વદન્તો વિય ચરતિ પવત્તતીતિ **સંવચ્છરો**.

ભિદિભિક્ખિધાતુવસા , અથ વા ભયવાચકં;
ભીસદ્દં પુરિમં કત્વા, **ઇક્ખ**ધાતુવસેન ચ;
ભિક્ખુસદ્દસ્સ નિપ્ફત્તિં, કથયેય્ય વિચક્ખણો.

તથા હિ કિલેસે ભિન્દતીતિ **ભિક્ખુ**. છિન્નભિન્નપટધરોતિપિ **ભિક્ખુ**. ભિક્ખનસીલોતિપિ **ભિક્ખુ**. સંસારે ભયં ઇક્ખતિ, ઇક્ખનસીલોતિ વા **ભિક્ખુ**.

સદભિદીહિ ધાતૂહિ, **સબ્ભિ**સદ્દગતિં વદે;
સપ્પુરિસે ચ નિબ્બાને, એસ સદ્દો પવત્તતિ.

અત્રિમાનિ નિબ્બચનાનિ – સીદનસભાવે કિલેસે ભિન્દતીતિ **સબ્ભિ**, સપ્પુરિસો, યો ‘‘અરિયો’’તિપિ ‘‘પણ્ડિતો’’તિપિ વુચ્ચતિ. અપિચ સીદનસભાવા કિલેસા ભિજ્જન્તિ એત્થાતિ **સબ્ભિ**, નિબ્બાનં, યં ‘‘રાગક્ખયો’’તિઆદિનામં લભતિ. તથા હિ **સંયુત્તટ્ઠકથાયં** વુત્તં ‘‘યસ્મા નિબ્બાનં આગમ્મ સીદનસભાવા કિલેસા ભિજ્જન્તિ, તસ્મા તં સબ્ભીતિ વુચ્ચતી’’તિ.

એત્થેતં વદામ –

‘‘યસ્મા નિબ્બાનમાગમ, સંસીદનસભાવિનો;
ક્લેસા ભિજ્જન્તિ તં તસ્મા, સબ્ભીતિ અમતં’બ્રવુ’’ન્તિ.

બ્રૂધાતુ**સદ**ધાતૂહિ, **ભિસિ**સદ્દસ્સ સમ્ભવં;
ગુણેહિ બ્રૂહિતા ધીરા, પોરાણાચરિયા’બ્રવું.

તથા હિ બ્રવન્તા એત્થ સીદન્તીતિ **ભિસીતિ ભિસિ**સદ્દસ્સ સમ્ભવં પોરાણા કથયિંસુ.

સુખધાતુવસા ચાપિ, **સુ**પુબ્બ**ખાદ**તોપિ વા;
સુપુબ્બ**ખનુ**તો વાપિ, **સુખ**સદ્દગતિં વદે.

સુખન્તિ હિ સુખયતીતિ સુખં. યસ્સુપ્પજ્જતિ, તં સુખિતં કરોતીતિ અત્થો. સુટ્ઠુ દુક્ખં ખાદતીતિપિ **સુખં**. સુટ્ઠુ દુક્ખં ખનતીતિપિ **સુખં**.

દુક્ખધાતુવસા ચાપિ, **દુ**પુબ્બ**ખાદ**તોપિ વા;
દુપુબ્બ**ખનુ**તો વાપિ, **દુક્ખ**સદ્દગતિં વદે.

દુક્ખન્તિ હિ દુક્ખયતીતિ દુક્ખં. યસ્સુપ્પજ્જતિ, તં દુક્ખિતં કરોતીતિ અત્થો. દુટ્ઠુ સુખં ખાદતીતિપિ **દુક્ખં**. દુટ્ઠુ સુખં ખનતીતિપિ **દુક્ખં**. અથ વા દ્વિધા સુખં ખનતીતિપિ **દુક્ખં**.

ગન્ધધાતુવસા ચાપિ, **ગમુ**ધાતુવસેન વા;
ગમુધાધાતુતો વાપિ, **ગન્ધ**સદ્દગતિં વદે.

તથા હિ ગન્ધયતીતિ **ગન્ધો**, અત્તનો વત્થું સૂચયતિ ''ઇદં સુગન્ધં, ઇદં દુગ્ગન્ધ''ન્તિ પકાસેતિ, પટિચ્છન્નં, વા પુપ્ફફલાદિં ''ઇદમેત્થ અત્થી''તિ પેસુઞ્ઞં કરોન્તો વિય અહોસીતિ અત્થો. અથ વા ગન્ધયતિ છિન્દતિ મનાપગન્ધો સુગન્ધભાવેન દુગ્ગન્ધં, અમનાપગન્ધો ચ દુગ્ગન્ધભાવેન સુગન્ધન્તિ **ગન્ધો**. એત્થ પન **ગન્ધ**સદ્દસ્સ છેદનવાચકત્તે –

''અતિજાતં અનુજાતં, પુત્તમિચ્છન્તિ પણ્ડિતા;
અવજાતં ન ઇચ્છન્તિ, યો હોતિ કુલગન્ધનો''તિ

અયં પાળિ નિદસ્સનં. વાયુના વા નીયમાનો ગચ્છતીતિ **ગન્ધો**. **કચ્ચાયનસ્મિઞ્હિ** ''ખાદામગમાનં ખન્ધન્ધગન્ધા''તિ **ખાદઅમગમિ**ઇચ્ચેતેસં ધાતૂનં યથાક્કમં **ખન્ધ અન્ધગન્ધા**દેસા વુત્તા. અથ વા ગચ્છન્તો ધરિયતે સોતિ **ગન્ધો**. વુત્તઞ્હેતં ભદન્તેન **બુદ્ધદત્તાચરિયેન** વેય્યાકરણેન નિરુત્તિનયદસ્સિના ''ધરિયતીતિ ગચ્છન્તો, ગન્ધો સૂચનતોપિ વા''તિ.

રસધાતુવસા ચેવ, **રમાસ**ધાતુતોપિ ચ;
રસસદ્દસ્સ નિપ્ફત્તિં, આહુ ધમ્મરસઞ્ઞુનો.

રસોતિ હિ રસન્તિ તં અસ્સાદેન્તીતિ **રસો**, રમન્તા તં અસન્તીતિપિ **રસો**. વુત્તમ્પિ ચેતં ''રમમાના ન'સન્તીતિ રસોતિ પરિદીપિતો''તિ. તત્રાયમત્થો – દેવમનુસ્સાદયો સત્તા યસ્મા રમમાના નં ધમ્મજાતં અસન્તિ ભક્ખન્તિ, તસ્મા તં ધમ્મજાતં રસો નામાતિ નિરુત્તઞ્ઞૂહિ પરિદીપિતોતિ. પદચ્છેદો પન એવં વેદિતબ્બો –

નં અસન્તિ ન સન્તીતિ, પદચ્છેદો સિયા તહિં;
કમ્મકારકભાવેન, અત્થો હિ તત્થ ઇચ્છિતો.

ઇતિ વુત્તાનુસારેન, અવુત્તેસુ પદેસુપિ;
યથારહં નયઞ્ઞૂહિ, નયો નેય્યો સુસોભનો.

ધાતુચિન્તાય યે મુત્તા, અનિપ્ફન્નાતિ તે મતા;

તે ચાપિ બહવો સન્તિ, **પીતલોહિતકા**દયો;

નિપ્ફન્ને અપિ ધાતૂહિ, સદ્દે **ધગાઇતિ**આદયો;
અનિપ્ફન્નંવ પેક્ખન્તિ, **ગવાદિ**વિધિભેદતો.

તથા હિ ''ગચ્છતીતિ ગો'', ઇતિ વુત્તપદં પુન;
અનિપ્ફન્નં કરિત્વાન, ''ગાવો'' ઇચ્ચાદિકંબ્રવું.

એકન્તેન અનિપ્ફન્ના, સદ્દા **વિડ્ડભા**દયો;
ધાતુરૂપકસદ્દા ચ, ''પબ્બતાયતિ''આદયો.

સેય્યથિદં? ''વિડ્ડભો, તિસ્સો, યેવાપનો, પીતં, લોહિતં'' ઇચ્ચેવમાદીનિ નામિકપદાનિ અનિપ્ફન્નાનિ ભવન્તિ. ''નીલં, પીતં, યેવાપનકો'' ઇચ્ચાદીનિ પન નીલવણ્ણે પીતવણ્ણે. **કે રે ગે સદ્દે**તિ ધાતુવસેન આગતત્તા નીલતીતિ **નીલં**, પીતતીતિ **પીતં**, યે વા પન ઇતિવચનેન ભગવતા કિયતે કથિયતેતિ **યેવાપનકો**તિ નિબ્બચનમરહન્તીતિ નિપ્ફન્નાનીતિ વત્તબ્બાનિ. કેચિ પનેત્થ વદેય્યું ''નનુ નીલતિ પીતતીતિઆદીનિ ક્રિયાપદાનિ તેપિટકે બુદ્ધવચને ન દિસ્સન્તી''તિ? કિઞ્ચાપિ ન દિસ્સન્તિ, તથાપિ એતરહિ અવિજ્જમાના પુરાણભાસા એસાતિ ગહેતબ્બાનિ. યથા હિ ''નાથતીતિ નાથો''તિ એત્થ કિઞ્ચાપિ ''નાથતી''તિ ક્રિયાપદં બુદ્ધવચને ન દિસ્સતિ, તથાપિ **નાથ યાચનોપતાપિસ્સરિયાસીસનેસૂ**તિ ધાતુનો દિટ્ઠત્તા અટ્ઠકથાચરિયા ગણ્હિંસુયેવ, એવં સમ્પદમિદં દટ્ઠબ્બં. ન હિ ક્રિયાપદપરિહીનો ધાતુ વુચ્ચેય્ય.

કિઞ્ચ ભિય્યો – યથા ''યાવ બ્યાતિ નિમીસતિ, તત્રાપિ રસતિબ્બયો''તિ **જાતકપાળિયં** ઇમસ્મિં બુદ્ધુપ્પાદે દેવમનુસ્સાનં વોહારપથે અસઞ્ચરન્તં પુરાણભાસાભૂતં ''બ્યાતી''તિ ક્રિયાપદમ્પિ દિસ્સતિ, તથા ''નીલતિ, પીતતી''તિઆદીહિપિ પુરાણભાસાભૂતેહિ ક્રિયાપદેહિ ભવિતબ્બં. તત્થ **યાવ બ્યાતી**તિ યાવ ઉમ્મીસતિ. અયઞ્હિ તસ્મિં કાલે વોહારો, યસ્મિં કાલે બોધિસત્તો ચૂળબોધિ નામ પરિબ્બાજકો અહોસિ. યથા પન **વિડ્ડભ**સદ્દાદયો ધાતુવસેન અનિપ્ફન્ના નામ વુચ્ચન્તિ, તથા ''પબ્બતાયતિ, સમુદ્દાયતિ, ચિચ્ચિટાયતિ, ધૂમાયતિ, દુદુભાયતિ, મેત્તાયતિ, કરુણાયતિ, મમાયતિ'' ઇચ્ચેવમાદયો ચ ''છત્તીયતિ, વત્થીયતિ, પરિક્ખારીયતિ, ધનીયતિ, પટીયતિ'' ઇચ્ચેવમાદયો ચ ''અતિહત્થયતિ, ઉપવીણયતિ, દળ્હયતિ, પમાણયતિ, કુસલયતિ, વિસુદ્ધયતિ'' ઇચ્ચેવમાદયો ચ ધાતુવસેન અનિપ્ફન્નાયેવ નામ વુચ્ચન્તિ.

તત્થ ''પબ્બતાયતી''તિઆદીસુ સઙ્ઘો પબ્બતમિવ અત્તાનમાચરતિ **પબ્બતાયતિ**, એવં **સમુદ્દાયતિ**. સદ્દો ચિચ્ચિટમિવ અત્તાનમાચરતિ **ચિચ્ચિટાયતિ**. વત્થુ ધૂમમિવ અત્તાનમાચરતિ **ધૂમાયતિ**. સદ્દો દુદુભઇતિ આચરતિ **દુદુભાયતિ**, ભિક્ખુ મેત્તાયતિ, તથા કરુણાયતિ. ''મમ ઇદ''ન્તિ ગણ્હતિ **મમાયતિ**. અછત્તં છત્તમિવ આચરતિ **છત્તીયતિ**. અપુત્તં પુત્તમિવ આચરતિ **પુત્તીયતિ**, સિસ્સં આચરિયો, અત્તનો પત્તમિચ્છતિ **પત્તીયતિ**. એવં વત્થીયતિ, પરિક્ખારીયતિ, ચીવરીયતિ, ધનીયતિ, પટીયતિ. હત્થિના અતિક્કમતિ **અતિહત્થયતિ**. વીણાય ઉપગાયતિ **ઉપવીણયતિ**. દળ્હં કરોતિ વીરિયં **દળ્હયતિ**. પમાણં કરોતિ **પમાણયતિ**. કુસલં પુચ્છતિ **કુસલયતિ**. વિસુદ્ધા હોતિ રત્તિ **વિસુદ્ધાયતિ**.

તત્રાયં પદમાલા – ‘‘પબ્બતાયતિ, પબ્બતાયન્તિ. પબ્બતાયસિ, પબ્બતાયથ. પબ્બતાયામિ, પબ્બતાયામા’’તિ ઇમિના નયેન અઙ્ગં વિભત્તીનં વસેન સેસં સબ્બં યોજેતબ્બં, એવં ‘‘સમુદ્દાયતિ, છત્તીયતી’’તિઆદીસુ. તત્ર કારિતવસેનપિ ‘‘પબ્બતાયન્તં પયોજયતિ પબ્બતાયતિ, પુત્તિયન્તં પયોજયતિ પુત્તીયતિ’’ ઇચ્ચાદિ પદસિદ્ધિ ભવતિ. અયં પન પદમાલા – પબ્બતાયતિ, પબ્બતાયન્તિ. પબ્બતાયસિ. સેસં યોજેતબ્બં. ઇચ્ચેવં ધાતુવસેન નિપ્ફન્નાનિપ્ફન્નપદાનિ વિભાવિતાનિ.

ઇદાનિ ધાતુગણલક્ખણં, અધાતુલક્ખણં, કારિતપચ્ચયયોગં, સકારિતેકકમ્મદ્વિકમ્મતિકમ્મપદં, ઊહનીયરૂપગણં, ધાતૂનં એકગણિકદ્વિગણિકતેગણિકપદં, સુદ્ધકત્તુહેતુકત્તુપદરૂપં, કમ્મભાવપદરૂપં, એકકારિતદ્વિકારિતપદં, અકારિતદ્વિકમ્મકપદઞ્ચ સબ્બમેતં યથારહં કથયામ.

તત્ર સબ્બધાતુકનિસ્સિતે સુદ્ધકત્તુપ્પયોગે સુદ્ધસ્સરધાતુતો વા એકસ્સરતો વા અનેકસ્સરતો વા **અ**પચ્ચયસ્સ પરભાવો **ભૂવાદિ**ગણલક્ખણં સામઞ્ઞલક્ખણવસેન, વિસેસલક્ખણવસેન પન આખ્યાતત્તે ઇકારન્તાનેકસ્સરધાતુતો સહ **અ**પચ્ચયેન નિચ્ચં નિગ્ગહીતાગમનઞ્ચ નામિકત્તે નિગ્ગહીતાગમનમત્તઞ્ચ **ભૂવાદિગણલક્ખણં**. આક્યાતત્તે કત્તરિ ધાતૂહિ **અ**પચ્ચયેન સદ્ધિંનિયતવસેન નિગ્ગહીતાગમનં **રુધાદિ**ગણલક્ખણં સામઞ્ઞલક્ખણવસેન, વિસેસલક્ખણવસેન પન આખ્યાતત્તે કત્તરિ ધાતૂહિ **ઇવણ્ણેકારોકાર**પચ્ચયેહિ સદ્ધિં નિયતવસેન નિગ્ગહીતાગમનઞ્ચ નામકત્તે અનિયતવસેન નિગ્ગહીતાગમનમત્તઞ્ચ **રુધાદિગણલક્ખણં**. કત્તરિ ધાતૂહિ આદેસલાભાલાભિનો **ય**પચ્ચયસ્સ પરભાવો **દિવાદિગણલક્ખણં**. કત્તરિ ધાતૂહિ યથારહં **ણુ ણા ઉણા**પચ્ચયાનં પરભાવો **સ્વાદિગણલક્ખણં**. કત્તરિ ધાતૂહિ **ના**પચ્ચયસ્સ પરભાવો **કિયાદિગણલક્ખણં**. કત્તરિ ધાતૂહિ આખ્યાતત્તે અપ્પકતરપ્પયોગવસેન નામિકત્તે પચુરપ્પયોગવસેન **પ્પણ્હા**પચ્ચયાનં પરભાવો **ગહાદિગણલક્ખણં**. કત્તરિ ધાતૂહિ યથાસમ્ભવં **ઓયિર**પ્પચ્ચયાનં પરભાવો **તનાદિગણલક્ખણં**. આખ્યાતત્તે કત્તરિ ધાતૂહિ સબ્બથા **ણેણય**પ્પચ્ચયાનં પરભાવો **ચુરાદિ**ગણલક્ખણં સામઞ્ઞલક્ખણવસેન, વિસેસલક્ખણવસેન પન આખ્યાતત્તે **ઇ**કારન્તધાતુતો સહ **ણે ણય**પચ્ચયેહિ નિચ્ચં નિગ્ગહીતાગમનઞ્ચ નામિકત્તે નિગ્ગહીતાગમનમત્તઞ્ચ **ચુરાદિગણલક્ખણં**. ગણસૂચકાનં પચ્ચયાનમપરત્તં **અધાતુલક્ખણં**. ઇતિ ધાતુગણલક્ખણમધાતુલક્ખણં વિભાવિતં.

કારિતપચ્ચયસ્સ યોગે ‘‘ણે ણયો ણાપે ણાપયો ચા’’તિ ઇમે ચત્તારો કારિતપચ્ચયા.

> **ણે ણયા**સું ઉવણ્ણન્તા,
> આદન્તા પચ્છિમા દુવે;
> સેસતો ચતુરોદ્વે વા,
> **ણયો**યેવ અધાતુતો.

તત્ર સાવેતિ, સાવયતિ. ભાવેતિ, ભાવયતિ, ઓભાસેતિ, ઓભાસયતિ. ઇમાનિ કારિતે ઉવણ્ણન્તધાતુરૂપાનિ.

દાપેતિ , દાપયતિ. હાપેતિ, હાપયતિ. ન્હાપેતિ, ન્હાપયતિ. નહાપેતિ, નહાપયતિ. **આ**કારન્તધાતુરૂપાનિ.

સોસેતિ, સોસયતિ. સોસાપેતિ, સોસાપયતિ. ઘોસાપેતિ, ઘોસાપયતિ. **અ**કારન્તધાતુરુપાનિ.

મગ્ગો સંસારતો લોકં ગાપેતિ, ગાપયતિ. **ઇ**ધાતુરૂપાનિ નિગ્ગચ્છાપેતીતિ એતેસમત્થો. ઇમાનિ હિ **નિ**પુબ્બાય **ઇ**ધાતુયા વસેન સમ્ભૂતાનિ હેતુકત્તુરૂપાનિ. તથા હિ સુદ્ધકત્તુભાવેન મગ્ગો સયં ગાયતિ, સંસારતો નિગ્ગચ્છતીતિ ગાયોતિ વુચ્ચતિ.

પાવેતિ, પાવયતિ, **ઉ**ધાતુરૂપાનિ. વદાપેતીતિ એતેસમત્થો. ઇમાનિ હિ પપુબ્બાય **ઉ**ધાતુયા વસેન સમ્ભૂતાનિ હેતુકત્તુરૂપાનિ. તથા હિ ''યો આતુમાનં સયમેવ પાવા''તિ સુદ્ધકત્તુપદં આહચ્ચભાસિતં દિસ્સતિ.

ખેપેતિ, ખેપયતિ. કદ્ધેતિ, કદ્ધયતિ, કદ્ધાપેતિ, કદ્ધાપયતિ. આચિક્ખાપેતિ, આચિક્ખાપયતિ. **ઇ**વણ્ણન્તધાતુરૂપાનિ.

ખિયેતિ, ખિયયતિ. મિલાયેતિ, મિલાયયતિ. એકારન્તધાતુરૂપાનિ.

સિયેતિ, સિયયતિ. **ઓ**કારન્તધાતુરૂપાનિ.

પબ્બતાયાયતિ, પુત્તિયાયતિ. અધાતુનિસ્સિતાનિ રૂપાનિ. ઇમિના નયેન સેસાનિ અવુત્તાનિપિ રૂપાનિ સક્કા વિઞ્ઞાતું વિઞ્ઞુના પાળિનયઞ્ઞુનાતિ વિત્થારો ન દસ્સિતો. ઇતિ કારિતપચ્ચયયોગો સઙ્ખેપેન વિભાવિતો.

ઇદાનિ **સકારિતેકકમ્માદીનિ** બ્રૂમ –

> અકમ્મકા એકકમ્મા, દ્વિકમ્મા વાપિ હોન્તિ હિ;
> કારિતપચ્ચયે લદ્ધે, સકમ્મા ચ દ્વિકમ્મકા.
>
> સયં સોધેતિ સો ભૂમિં, સોધાપેતિ પરેમહિં;
> નરં કમ્મં કારયતિ, વિઞ્ઞેય્યં કમતો ઇદં.
>
> દ્વિકમ્મિકા સમ્ભવન્તિ, તિકમ્મા એત્થ દીપયે;
> ''ઇસ્સરો સેવકં ગામં, અજં નાયેતિ'' ઇચ્ચપિ.
>
> ''નરો નરેન વા ગામં, અજં નાયેતિ''ઇચ્ચપિ;
> કમ્મત્થદીપકંયેવ, કરણં એત્થ ઇચ્છિતં.

ઇતિ સકારિતેકકમ્માદીનિ વિભાવિતાનિ.

ઇદાનિ **ઉહનીયરૂપગણં** બ્રૂમ – હોતિ, ભોતિ, સમ્ભોતિ, ઇદં **ભૂવાદિ**રૂપં. સુમ્ભોતિ, પરિસુમ્ભોતિ, ઇદં **રુધાદિ**ગૂપં. નિન્દતિ, વિનિન્દતિ, બન્ધતિ, ઇદં **ભૂવાદિ**રૂપં. છિન્દતિ, ભિન્દતિ, રુન્ધતિ, ઇદં **રુધાદિ**રૂપં. દેતિ, નેતિ, વદેતિ, અન્વેતિ, ઇદં **ભૂવાદિ**રૂપં. રુન્ધેતિ, પટિરુન્ધેતિ, ઇદં **રુધાદિ**રૂપં. બુદ્ધેતિ, પલિબુદ્ધેતિ, ઇદં **ચુરાદિ**રૂપં. જયતિ, સયતિ, પલાયતિ, મિલાયતિ, ગાયતિ, ઇદં **ભૂવાદિ**રૂપં. હાયતિ, સાયતિ, ન્હાયતિ, ઇદં **દિવાદિ**રૂપં. કથયતિ, ચિન્તયતિ, ભાજયતિ, ઇદં **ચુરાદિ**રૂપં. ગબ્બતિ, પગબ્બતિ, ઇદં **ભૂવાદિ**રૂપં. કુબ્બતિ, ક્રુબ્બતિ, ઇદં **તનાદિ**રૂપં. હિનોતિ, ચિનોતિ, ઇદં **સ્વાદિ**રૂપં. તનોતિ, સનોતિ, કરોતિ, ઇદં **તનાદિ**રૂપં. ચિન્તેતિ, ચિન્તયતિ, ઇદં કત્તુરૂપઞ્ચેવ હેતુકત્તુરૂપઞ્ચ. કન્તેતિ, કન્તયતિ, ઇદં હેતુકત્તુરૂપમેવ. ભક્ખેતિ, ભક્ખયતિ, વાદેતિ, વાદયતિ, ઇદં

સુદ્ધકત્તુરૂપઞ્ચેવ હેતુકત્તુરૂપઞ્ચ. **મિય્યતી**તિ કત્તુપદઞ્ચેવ કમ્મપદઞ્ચ. **ભાવેથા**તિ બહુવચનઞ્ચેવ એકવચનઞ્ચ. **સંયમિસ્સ**ન્તિ અનાગતવચનઞ્ચેવ અતીતવચનઞ્ચ. **અનુસાસતી**તિ આખ્યાતઞ્ચેવ નામિકઞ્ચ. **ગચ્છં વિધમં નિક્ખણ**ન્તિ નામિકઞ્ચેવ આખ્યાતઞ્ચ. એત્થ આખ્યાતત્તે **ગચ્છ**ન્તિ અનાગતવચનં, **વિધમ**ન્તિ અતીતવચનં, **નિખણ**ન્તિ પરિકપ્પવચનં, સબ્બં વા એતં પદં અનાગતાધિવચનન્તિપિ વત્તું વટ્ટતેવ. ઇમિના નયેન અઞ્ઞાનિપિ ઊહનીયપદાનિ નાનપ્પકારતો યોજેતબ્બાનિ. ઇમાનિ પદાનિ દુબ્બિઞ્ઞેય્યવિસેસાનિ મન્દબુદ્ધીનં સમ્મોહકરાનિ આચરિયપાચરિયે પયિરુપાસિત્વા વેદનીયાનીતિ ઊહનીયરૂપગણો વિભાવિતો.

ઇદાનિ **એકગણિકાદીનિ** વદામ – **ધા ધારણે**, **ભૂવાદિ**ગણિકવસેનાયં એકગણિકા સકમ્મિકા ધાતુ. ભગવા સકલલોકસ્સ હિતં દધાતિ વિદધાતિ, પુરિસો અત્થં સંવિધેતિ, નિધિં નિધેતિ, ઇમાનિ સુદ્ધકત્તરિ ભવન્તિ. ‘‘સંવિધાપેતિ, વિધાપેતી’’તિ ઇમાનિ હેતુકત્તરિ ભવન્તિ. કમ્મે પન ભાવે ચ ‘‘અનુવિધીયતી’’તિઆદીનિ ભવન્તિ. તથા હિ કમ્મે ‘‘નિધિ નામ નિધીયતી’’તિ ચ ‘‘ધીયતિ ધપિયતીતિ ધેય્ય’’ન્તિ ચ રૂપાનિ દિસ્સન્તિ. તત્થ કમ્મે ‘‘કમ્મં સત્તેહિ અનુવિધિય્યતિ, કમ્માનિ સત્તેહિ અનુવિધિય્યન્તિ. ભો કમ્મ ત્વં સત્તેહિ અનુવિધિય્યસિ, અહં કમ્મં સત્તેહિ અનુવિધિય્યામી’’તિઆદિના યોજેતબ્બં. ભાવે પન ‘‘સત્તો દુક્ખં અનુવિધિય્યતિ, સત્તા દુક્ખં અનુવિધિય્યન્તિ, તો સત્ત ત્વં દુક્ખં અનુવિધિય્યસી’’તિ યોજેતબ્બં. અયં નયો અતિવિય સુખુમો પાળિનયાનુકૂલો.

નામિકપદત્તે ‘‘ધાતૂ’’તિઆદીનિ ભવન્તિ. તત્થ **ધાતૂ**તિ સલક્ખણં દધાતિ ધારેતીતિ ધાતુ. **અટ્ઠકથાસુ** પન ‘‘સલક્ખણધારણતો દુક્ખવિધાનતો દુક્ખધાનતો ચ ધાતૂ’’તિ વુત્તં. **ધાતૂ**તિ પથવીધાતાદિધાતુયો. તત્થ **સલક્ખણધારણતો**તિ યથા તિત્થિયપરિકપ્પિતો પકતિ અત્તાતિ એવમાદિકો સભાવતો નત્થિ, ન એવમેતા, એતા પન સલક્ખણં સભાવં ધારેન્તીતિ ધાતુયો . **દુક્ખવિધાનતો**તિ દુક્ખસ્સ વિદહનતો. એતા હિ ધાતુયો કારણભાવેન વવત્થિતા હુત્વા યથા અયલોહાદિધાતુયો અયલોહાદિઅનેકપ્પકારં સંસારદુક્ખં વિદહન્તિ. **દુક્ખધાનતો**તિ અનપ્પકસ્સ દુક્ખસ્સ વિધાનમત્તતો અવસવત્તનતો, તં વા દુક્ખં એતાહિ કારણભૂતાહિ સત્તેહિ અનુવિધીયતિ, તથાવિહિતઞ્ચ તં એતેસ્વેવ ધીયતિ ઠપિયતિ, એવં દુક્ખધાનતો ધાતુયો. અપિચ નિજ્જીવટ્ઠો ધાતવોતિ ગહેતબ્બં. તથા હિ ભગવા ‘‘છ ધાતુયોસં ભિક્ખુ પુરિસો’’તિઆદીસુ જીવસઞ્ઞાસમૂહનત્થં ધાતુદેસનં અકાસીતિ. યો પન તત્થ અમ્હેહિ ભાવટ્ઠાને ‘‘સત્તો દુક્ખં અનુવિધિય્યતી’’તિ તિપુરિસમણ્ડિતો એકવચનબહુવચનિકો પઠમાવિભત્તિપ્પયોગો વુત્તો. સો –

‘‘દૂસિતો ગિરિદત્તેન, હયો સામસ્સ પણ્ડવો;
પોરાણં પકતિં હિત્વા, તસ્સેવાનુવિધિય્યતી’’તિ ચ

‘‘માતા હિ તવ ઇરન્ધતિ, વિધુરસ્સ હદયં ધનિય્યતી’’તિ ચ ‘‘તે સંકિલેસિકા ધમ્મા પહીયિસ્સન્તી’’તિ ચ ઇમાસં પાળીનં વસેન સારતો પચ્ચેતબ્બો. તત્થ પણ્ડવો નામ અસ્સો ગિરિદત્તનામકસ્સ અસ્સગોપકસ્સ પકતિં **અનુવિધિય્યતિ** અનુકરોતીતિ અત્થો. એત્થ ચ યદિ કત્તુપદં ઇચ્છિતં સિયા, ‘‘અનુવિદધાતી’’તિ પાળિ વત્તબ્બા સિયા. યદિ કમ્મપદં ઇચ્છિતં સિયા, ‘‘પણ્ડવેના’’તિ તતિયન્તં કત્તુપદં વત્તબ્બં સિયા, એવં અવચનેન ‘‘અનુવિધિય્યતી’’તિ ઇદં ભાવપદન્તિ સિદ્ધં. ન કેનચિ એત્થ વત્તું સક્કા ‘‘**દિવાદિ**ગણે કત્તરિ વિહિત**ય**પચ્ચયસ્સ વસેન વુત્તં ઇદં રૂપ’’ન્તિ, **ધા**ધાતુયા **દિવાદિ**ગણે અપ્પવત્તનતો, એકન્ત**ભૂવાદિ**ગણિકત્તા ચ. દુતિયપ્પયોગે પન યદિ કત્તુપદં ઇચ્છિતં સિયા, ‘‘ધનુતે’’તિ પાળિ વત્તબ્બા સિયા. યદિ કમ્મપદં ઇચ્છિતં સિયા, ‘‘ધાતુયા’’તિ વત્તબ્બં સિયા . એવં અવચનેન ‘‘ધનિય્યતી’’તિ ઇદમ્પિ ભાવપદન્તિ સિદ્ધં. એત્થ ‘‘**ધનિય્યતી**તિ પત્થેતિ,

ઇચ્છતીતિ અત્થો''તિ **અટ્ઠકથાયં** વુત્તં. "**ધનુ યાચને**"તિ ધાતુ એસા એકન્તેન **તનાદિ**ગણેયેવ વત્તતિ. તતિયપ્પયોગે ''પહીયિસ્સન્તી''તિ યદિ **ભૂવાદિ**ગણે "**હા ચાગે**"તિ ધાતુયા રૂપં સિયા, કત્તરિ ''પજહિસ્સન્તી''તિ રૂપં સિયા, ''કસ્મા નો પજહિસ્સતી''તિ એત્થ વિય. કમ્મપદં પન ''પજહિયિસ્સન્તી''તિ સિયા. યસ્મા ''પહીયિસ્સન્તી''તિ ઇદં **દિવાદિ**ગણે "**હા પરિહાનિય**"ન્તિ ધાતુયા રૂપત્તા ''પહાયિસ્સન્તી''તિ કત્તુપદરૂપં સિયા ''આજઞ્ઞો કુરુતે વેગં, હાયન્તિ તત્થ વળવા''તિ અકમ્મકસ્સ કત્તુપદરૂપસ્સ દસ્સનતો, તસ્મા ''પહાયિસ્સન્તી''તિ અવત્વા ''પહીયિસ્સન્તી''તિ વચનેન **ય**પચ્ચયો ભાવે વત્તતીતિ ઞાયતિ.

કેચિ પનેત્થ વદેય્યું ''સો પહીયિસ્સતિ. તે સંકિલેસિકા ધમ્મા પહીયિસ્સન્તિ. રૂપં વિભવિય્યતિ. અગ્ગિજાહિ પુબ્બેવ ભૂયતે'તિઆદીસુ **ય**પચ્ચયો કમ્મેયેવ વિહિતો, ન ભાવે. કમ્મકત્તુવસેન હિ ઇમે પયોગા દટ્ઠબ્બા, સયમેવ પીયતે પાનીયં, સયમેવ કટો કરિયતેતિ પયોગા વિયા''તિ. તં ન, એવઞ્હિ સતિ ''પજહિયિસ્સન્તી''તિઆદીનિ સકમ્મકધાતુરૂપાનિ વત્તબ્બાનિ ''પીયતે કરિયતે''તિ રૂપાનિ વિય. એત્થ પન ભાવટ્ઠાને કત્તુનો ઠિતભાવો હેટ્ઠા નાનપ્પકારેન દસ્સિતોતિ ન વુત્તો. યે સદ્દસત્થે મતં ગહેત્વા સાસનિકા ગરૂ ભાવે અદબ્બવુત્તિનો ભાવસ્સેકત્તા એકવચનમેવ, તઞ્ચ પઠમપુરિસસ્સેવ ''ભૂયતે દેવદત્તેન દેવદત્તેન સમ્પત્તિં અનુભવનન્તિ અત્થો''તિ પયોગઞ્ચ તદત્થયોજનઞ્ચ વદન્તિ. તેસં તં વચનં પાળિયા, અટ્ઠકથાદીહિ ચ ન સમેતિ, તસ્મા યથાવુત્તોયેવત્થો આયસ્મન્તેહિ ધારેતબ્બો.

જર રોગે. જરતિ, જરિય્યતિ. **જરવયોહાનિયં**. જીરતિ, જિય્યતિ. ઇમા દ્વેપિ **ભૂવાદિ** ગણિકવસેન એકગણિકા. તાસં અયં સાધારણરૂપવિભાવના. ''યેન ચ સન્તપ્પતિ, યેન ચ જરિય્યતી''તિઆદિ. તત્થ **યેન ચ જરિય્યતી**તિ યેન તેજોગતેન કુપિતેન અયં કાયો એકાહિકાદિજરરોગેન જરિય્યતિ જરતિ. અથ વા **યેન ચ જરિયતિ** યેન અયં કાયો જીરતિ ઇન્દ્રિયવેકલ્યતં બલક્ખયં પલિતવલિતાદિઞ્ચ પાપુણાતિ.

મર પાણચાગે. **ભૂવાદિ**ગણિકોયં અકમ્મકો ચ. સત્તો મરતિ, મિય્યતિ. કિઞ્ચાપિ અયં ધાતુ "**મર પાણચાગે**"તિ વચનતો સકમ્મકો વિય દિસ્સતિ, તથાપિ ''પુત્તો મરતિ. કિચ્છં વતાયં લોકો આપન્નો જાયતિ ચ જિય્યતિ ચ મિય્યતિ ચા''તિ એવમાદીનં કમ્મરહિતપ્પયોગાનં દસ્સનતો અકમ્મકોયેવાતિ દટ્ઠબ્બં. અત્થયોજનાનયેન પન **મરતી**તિ પાણં ચજતીતિ કમ્મં આનેત્વા કથેતું લબ્ભતિ. ''મરતિ, મિયતી''તિ ઇમાનિ સુદ્ધકત્તુપદાનિ, ''સત્તો સત્તં મારેતિ, મારયતિ, મારાપેતિ, મારાપયતી''તિ ઇમાનિ કારિતપદસઞ્ઞાતાનિ હેતુકત્તુપદાનિ. એત્થ ચ યો અમતં સત્તં મરણં પાપેતિ, સો વધકો મારેતિ મારયતિ મારાપેતિ મારાપયતીતિ ચ વુચ્ચતિ. સત્તો સત્તેહિ મારિયતિ મારાપિયતીતિ ઇમાનિ કમ્મપદાનિ. ભાવપદમપ્પસિદ્ધં. એવમઞ્ઞત્રાપિ પસિદ્ધતા ચ અપ્પસિદ્ધતા ચ ઉપપરિક્ખિતબ્બા.

ખાદ ભક્ખણે. અયં પન **ભૂવાદિ**ગણિકવસેન એકગણિકો સકમ્મકો ધાતુ. ખાદતિ, સઙ્ખાદતિ, ઇમાનિ સુદ્ધકત્તુપદાનિ . પુરિસો પુરિસેન પુરિસં વા પૂવં ખાદેતિ ખાદયતિ ખાદાપેતિ ખાદાપયતિ, ઇમાનિ હેતુકત્તુપદાનિ. એત્થ ચ યો અખાદન્તં ખાદન્તં વા ખાદાહીતિ પયોજેતિ, સો ખાદાપકો ખાદેતિ ખાદયતિ ખાદાપેતિ ખાદાપયતીતિ ચ વુચ્ચતિ. ખજ્જતિ, સંખજ્જતિ, સઙ્ખાદિયતિ. ઇમાનિ કમ્મપદાનિ. અત્રપનાયં પાળિ ''અતીતં પાહં અદ્ધાનં રૂપેન ખજ્જિં, સેય્યથાપાહં એતરહિ પચ્ચુપ્પન્નેન રૂપેન ખજ્જામિ. અહઞ્ચેવ ખો પન અનાગતં રૂપં અભિનન્દેય્યં, અનાગતેનપાહં રૂપેન ખજ્જેય્યં, સેય્યથાપેતરહિ ખજ્જામી''તિ. ભાવપદં ન લબ્ભતિ સકમ્મકત્તા ઇમસ્સ ધાતુસ્સ. **ભૂવાદિ**ગણો. અયં નામધાતુ એકન્ત**રુધાદિ**ગણિકોતિ અપ્પસિદ્ધો.

દિવાદિગણે **તા પાલને**. લોકં તાયતિ સન્તાયતિ. ઇમાનિ સકમ્મકાનિ સુદ્ધકત્તુપદાનિ. હેતુકત્તુપદં પન કમ્મપદઞ્ચ ભાવપદઞ્ચ અપ્પસિદ્ધાનિ.

સુધ સંસુદ્ધિયં. ચિત્તં સુજ્ઝતિ વિસુજ્ઝતિ. ઇમાનિ અકમ્મકાનિ સુદ્ધકત્તુપદાનિ. સોધેતિ, સોધયતિ, સોધાપેતિ, સોધાપયતિ, ઇમાનિ હેતુકત્તુરૂપાનિ. એત્થ ચ યો અસુદ્ધં ઠાનં સુદ્ધં કરોતિ, સો સોધકો સોધેતિ, સોધયતીતિ વુચ્ચતિ, એસ નયો અઞ્ઞત્રાપિ ઈદિસેસુ ઠાનેસુ. યો પન અસુદ્ધટ્ઠાનં સયં અસોધેત્વા ''ત્વં સોધેહી''તિ અઞ્ઞં પયોજેતિ, સો સોધાપકો સોધાપેતિ સોધાપયતીતિ વુચ્ચતિ. એસ નયો અઞ્ઞત્રાપિ ઈદિસેસુ ઠાનેસુ. તથા હિ ''કારેતિ, કારયતિ, કારાપેતિ, કારાપયતી''તિઆદીસુ અયં નયો ન લબ્ભતિ, એવં લબ્ભમાનનયો ચ અલબ્ભમાનનયો ચ સબ્બત્થ ઉપપરિક્ખિતબ્બો. ઇમા પનેત્થ પાળિયો –

> ''પચ્ચન્તદેસવિસયે, નિમન્તેત્વા તથાગતં;
> તસ્સ આગમનં મગ્ગં, સોધેન્તિ તુટ્ઠમાનસા''તિ ચ

''મગ્ગં સોધેમહં તદા''તિ ચ. ઇમા હિ પાળિયો સહત્થા સોધનં સન્ધાય વુત્તા. ''આયસ્મા પિલિન્દવચ્છો રાજગહે પબ્ભારં સોધાપેતિ લેણં કત્તુકામો''તિ પન પાળિ, ''કિં ભન્તે થેરો કારાપેતી''તિ, ''પબ્ભારં મહારાજ સોધાપેમિ લેણં કત્તકામો''તિ ચ પાળિ. ઇમા પરેહિ સોધાપનં સન્ધાય વુત્તા. ''કસ્સ સોધિયતિ મગ્ગો''તિ ઇદં કમ્મપદં, ભાવપદં પન અપ્પસિદ્ધં. ઇમિના નયેન યાવ **ચુરાદિ**ગણા યોજેતબ્બં.

દ્વિગણિકત્તે સુભ સોભે. સોભતિ વતાયં પુરિસો. **સુભ પહારે**. યો નો ગાવોવ સુમ્ભતિ સુમ્ભોતિ ઇચ્ચપિ દિસ્સતિ. ''સુમ્ભોતી''તિ ચ **કચ્ચાયનમતે** રૂપં, ઇમાનિ કત્તુપદાનિ. નગરં સોભેતિ, સોભયતિ. પુરિસો પુરિસે ચોરં સુમ્ભેતિ, સુમ્ભયતિ, સુમ્ભાપેતિ, સુમ્ભાપયતિ. ઇમાનિ હેતુકત્તુપદાનિ. કમ્મભાવપદાનિ લબ્ભમાનાલબ્ભમાનવસેન યથાસમ્ભવં યોજેતબ્બાનિ. **ભૂવાદિરુધાદિ**ગણિકરૂપાનિ.

પચ પાકે. પુરિસો ભત્તં પચતિ. નેરયિકો નિરયે પચ્ચતિ. કમ્મં પચ્ચતિ. ભત્તં પચ્ચતિ. પારમિયો પરિપચ્ચન્તિ. ફલાનિ પરિપચ્ચન્તિ, પક્કાનિ હોન્તીતિ અત્થો. ગરવો પન –

> ઞાણયુત્તવરં તત્થ, દત્વા સન્ધિં તિહેતુકં;
> પચ્છા પચ્ચતિ પાકાનં, પવત્તે અટ્ઠકે દુવેતિ ચ –

''અસઙ્ખારં સસઙ્ખાર-વિપાકાનિ ન પચ્ચતી''તિ ચ એવં **પચતિ**પદસ્સ દ્વિગણિકરૂપસ્સ સકમ્મકત્તં ઇચ્છન્તિ. એવં પન સાટ્ઠકથે તેપિટકે બુદ્ધવચને કુતો લબ્ભા. તેપિટકે હિ બુદ્ધવચને ''કપ્પં નિરયમ્હિ પચ્ચતિ. યાવ પાપં ન પચ્ચતિ. નિરયમ્હિ અપચ્ચિ સો''તિ એવં અકમ્મકત્તંયેવ દિસ્સતિ. એત્થ વદેય્યું ''નનુ **પચ પાકે**'તિ અયં ધાતુ સકમ્મકો, તેન 'પચ્ચતી'તિ પદસ્સ **દિવાદિ**ગણિકરૂપસ્સપિ સતો સકમ્મકત્તં યુજ્જતિ, તસ્માયેવ 'પચ્ચતિ પાકાનં પવત્તે અટ્ઠકે દુવે'તિઆદીસુ વુત્ત''ન્તિ. એત્થ વુચ્ચતે – યથા ''**છિદિ દ્વિધાકરણે, ભિદિ વિદારણે**''તિ ધાતૂનં **રુધાદિ**ગણે પવત્તાનં ''રુક્ખં છિન્દતિ, ભિત્તિં ભિન્દતી''તિ રૂપપદાનં સકમ્મકત્તેપિ સતિ **દિવાદિ**ગણં પત્તાનં તેસં ધાતૂનં ''ઉદકં છિજ્જતિ, ઘટો ભિજ્જતી''તિ રૂપપદાનિ અકમ્મકાનિયેવ ભવન્તિ, યથા **ભૂવાદિ**ગણે પવત્તસ્સ **પચ**ધાતુસ્સ ''ભત્તં પચતી''તિ રૂપપદસ્સ સકમ્મકત્તેપિ સતિ **દિવાદિ**ગણં પત્તસ્સ ''નિરયે પચ્ચતિ, કમ્માનિ વિપચ્ચન્તી''તિ રૂપપદાનિ અકમ્મકાનિયેવ ભવન્તિ.

અથાપિ વદેય્યું ‘‘નનુ ચ ભો યથા ‘આસવેહિ ચિત્તાનિ વિમુચ્ચિંસૂ’તિ એત્થ ‘‘આસવતો ચિત્તાનિ વિમુચ્ચિંસૂ’તિ ચ ‘આસવેહિ કત્તુભૂતેહિ ચિત્તાનિ વિમુચ્ચિંસૂ’તિ ચ એવં **દિવાદિ**ગણિકસ્સ ધાતુસ્સ ‘વિમુચ્ચિંસૂ’તિ રૂપપદસ્સ અકમ્મકત્તઞ્ચ સકમ્મકત્તઞ્ચ ભવતિ, તથા ‘નિરયે પચ્ચતિ, કમ્માનિ વિપચ્ચન્તી’તિ ચ અકમ્મકત્તેનપિ ભવિતબ્બં. ‘પચ્ચતિ પાકાનં પવત્તે અટ્ઠકે દુવે, અસઙ્ખારં સસઙ્ખારવિપાકાનિ ન પચ્ચતી’તિ સકમ્મકત્તેનપિ ભવિતબ્બ’’ન્તિ. અકમ્મકત્તેનેવ ભવિતબ્બં, ન સકમ્મકત્તેન, ‘‘પચ્ચતિ પાકાન’’ન્તિઆદિના વુત્તપ્પયોગાનં ‘‘આસવેહિ ચિત્તાનિ વિમુચ્ચિંસૂ’’તિ પયોગેન અસમાનત્તા. તથા હેત્થ ‘‘વિમુચ્ચિંસૂ’’તિ પદં કમ્મરહિતકત્તુવાચક**ય**પચ્ચયન્તમ્પિ ભવતિ કત્તુસહિતકમ્મવાચક**ય**પચ્ચયન્તમ્પિ. ‘‘વિમુચ્ચિંસૂ’’તિ ઇમસ્સ હિ પદસ્સ કમ્મરહિત**ય**પચ્ચયવન્તત્તા ‘‘આસવેહી’’તિ કરણવચનં અપાદાનકારકવાચકં ભવતિ. ‘ચિત્તાની’’તિ પચ્ચત્તવચનં પન કત્તુકારકવાચકં ભવતિ. તથા ‘‘વિમુચ્ચિંસૂ’’તિ પદસ્સ કત્તુસહિતકમ્મવાચકત્તા ‘‘આસવેહી’’તિ કરણવચનં કત્તુકારકવાચકં ભવતિ. ‘‘ચિત્તાની’’તિ પચ્ચત્તવચનં પન કમ્મકારકવાચકં ભવતિ. અયં નયો ‘‘પચ્ચતિ પાકાન’’ન્તિઆદિના વુત્તપ્પયોગેસુ ન લબ્ભતિ. તથા હિ તત્થ પચ્ચત્તવચનં કત્તારં વદતિ, ઉપયોગવચનં કમ્મં વદતીતિ દટ્ઠબ્બં. કારિતે ‘‘પુરિસો પુરિસેન પુરિસં વા ભત્તં પાચેતિ પાચયતિ પાચાપેતિ પાચાપયતી’’તિ ચ, ‘‘અનન્તે બોધિસમ્ભારે, પરિપાચેસિ નાયકો’’તિ દસ્સનતો પન ‘‘પરિપાચેતિ, પરિપાચયતી’’તિ ચ રૂપાનિ ભવન્તિ. ઇમાનિ હેતુકત્તુપદાનિ. કમ્મે – યઞ્ઞદત્તેન ઓદનો પચ્ચતે, ભાવપદં અપ્પસિદ્ધં. ઇમાનિ **ભૂવાદિદિવાદિ**ગણિકરૂપાનિ. ઇમિના નયેન અઞ્ઞાનિપિ દ્વિગણિકરૂપાનિ યોજેતબ્બાનિ.

તેગણિકત્તે સુ પસવે. હેતુફલં સવતિ, પસવતિ. **સુ સવને**. સદ્ધો ધમ્મં સુણોતિ, સુણાતિ. **સુ હિંસાયં**. યોધો પચ્ચામિત્તં સુનાતિ. ઇમાનિ યથાક્કમં **ભૂવાદિસ્વાદિકિયાદિ**ગણિકાનિ કત્તુપદાનિ. તથા હેતુના ફલં સવિય્યતિ, ઉન્નાદસદ્દો પથવીઉન્દ્રિયસદ્દો વિય સુય્યતિ. યોધેન પચ્ચમિત્તો સુનિય્યતિ. ઇમાનિ કમ્મપદાનિ. ભાવપદં ન લબ્ભતિ સકમ્મકત્તા ઇમેસં ધાતૂનં. ઇમિના નયેન અઞ્ઞાનિપિ તેગણિકરૂપાનિ ઉપપરિક્ખિત્વા યોજેતબ્બાનિ. અત્ર પનાયં નયવિભાવના –

> **ભ્વાદિરુધાદિ**કા ધાતૂ, **સ્વાદિદિવાદિ**કા તથા;
> **રુધાદિકદિવાદિદ્વા, ભૂવાદિકચુરાદિ**કા.
>
> **ભૂવાદિકગહાદિદ્વા, ભ્વાદિસ્વાદિકિયાદિ**કા;
> એવમાદિપ્પભેદેહિ, વિત્થારેન્તુ વિચક્ખણા.

ઇચ્ચેવં સઙ્ખેપતો યથારહં એકગણિકદ્વિગણિકતેગણિકવસેન સુદ્ધકત્તુહેતુકત્તુકમ્મભાવપદાનિ ચ સકારિતેકકમ્માનિ ચ સકારિતદ્વિકમ્માનિ ચ સકારિતતિકમ્માનિ ચ દસ્સિતાનિ.

ઇદાનિ **એકકારિતદ્વિકારિતપદાનં** વચનોકાસો અનુપ્પત્તો, તસ્મા તં વદામ. **સો અન્તકમ્મનિ**. અરહત્તમગ્ગો માનં સિયતિ, કમ્મં પરિયોસિયતિ. ઇમાનિ તાવ સુદ્ધકત્તુપદાનિ. એત્થ **માનં સિયતી**તિ માનં સમુચ્છિન્દતિ. **કમ્મં પરિયોસિયતી**તિ કમ્મં નિપ્ફજ્જતિ. **પરિ અવ** ઇચ્ચુપસગ્ગવસેન હિ ઇદં પદં અકમ્મકં ભવતિ, અત્થો પન ‘‘પરિયોસાનં ગચ્છતી’’તિ સકમ્મકવસેન ગહેતબ્બો. અત્તના વિપ્પકતં અત્તના પરિયોસાપેતિ. ઇદ**મેકં કારિતં** હેતુકત્તુપદં. એત્થ પન **પરિઅવ** ઇચ્ચુપસગ્ગવસેન અકમ્મકભૂતસ્સ **સો**ધાતુસ્સ લદ્ધકારિતપચ્ચયત્તા એકકમ્મમેવ સકારિતપદં ભવતિ. અત્તના વિપ્પકતં પરેહિ પરિયોસાવાપેતિ. ઇદં **દ્વિકારિતં** હેતુકત્તુપદં. એત્થ ચ પન **પરિ અવ**

ઇચ્ચુપસગ્ગવસેન અકમ્મકભૂતસ્સ **સો**ધાતુસ્સ લદ્ધકારિતપચ્ચયદ્વયત્તા દ્વિકમ્મકં સકારિતપદં ભવતિ. ‘‘પરિયોસાવાપેતી’’તિ ઇદમ્પિ **પરિ અવ** પુબ્બસ્મા **સો**ધાતુમ્હા **ણાપે ણાપે** ઇતિ પચ્ચયદ્વયં કત્વા **અવસદ્દસ્સો**કારઞ્ચ કત્વા તતો **ય**કારાગમઞ્ચ અનુબન્ધ**ણ**કારલોપઞ્ચ પઠમપચ્ચયે **પ**કારસ્સ **વ**કારઞ્ચ દ્વીસુ ચ ઠાનેસુ પુબ્બસરલોપં કત્વા નિપ્ફજ્જતીતિ દટ્ઠબ્બં.

ઇદાનિ તા પાળિયો અત્થન્તરવિઞ્ઞાપનત્થં આહચ્ચદેસિતાકારેન એકતો કથયામ – ‘‘અત્તના વિપ્પકતં અત્તના પરિયોસાપેતિ, આપત્તિ સઙ્ઘાદિસેસસ્સ. અત્તના વિપ્પકતં પરેહિ પરિયોસાવાપેતિ, આપત્તિ સઙ્ઘાદિસેસસ્સા’’તિ એત્થ ‘‘ભિક્ખૂ’’તિ હેતુકત્તુપદં આનેતબ્બં. **અત્તના વિપ્પકત**ન્તિ એત્થ ચ **અત્તના**તિ વિપ્પકરણક્રિયાય કત્તુકારકવાચકં કરણવચનં. **વિપ્પકત**ન્તિ કમ્મકારકવાચકં ઉપયોગવચનં. **અત્તના પરિયોસાપેતી**તિ એત્થ પન **અત્તના**તિ અબ્યયપદભૂતેન **સયં**સદ્દેન સમાનત્થં વિભત્યન્તપતિરૂપકં અબ્યયપદં, **સયં**સદ્દસદિસં વા તતિયાવિભત્યન્તં અબ્યયપદં. તથા હિ ‘‘અત્તના પરિયોસાપેતી’’તિ વુત્તવચનસ્સ ‘‘સયં પરિયોસાપેતી’’તિ અત્થો ભવતિ ‘‘અત્તના ચ પાણાતિપાતી’’તિઆદીસુ વિય. **પરેહિ પરિયોસાવાપેતી**તિ એત્થ પન **પરેહી**તિ કમ્મકારકવાચકં કરણવચનન્તિ ગહેતબ્બં, ‘‘સુનખેહિપિ ખાદાપેન્તી’’તિ એત્થ ‘‘સુનખેહી’’તિ પદં વિય. એત્થ હિ યથા ‘‘રાજાનો ચોરં સુનખે ખાદાપેન્તી’’તિ ઉપયોગવસેન અત્થો ભવતિ, તથા ‘‘ભિક્ખુ અત્તના વિપ્પકતં પરે જને પરિયોસાવાપેતી’’તિ ઉપયોગવસેન અત્થો ભવતિ. એવં ઇમસ્મિં અચ્છરિયબ્ભુતનયવિચિત્તે ભગવતો પાવચને દ્વિકારિતપચ્ચયવન્તમ્પિ પદમત્થીતિ સારતો પચ્ચેતબ્બં. અયં નયો સુખુમો સાસને આદરં કત્વા આયસ્મન્તેહિ સાધુકં મનસિ કાતબ્બો. યસ્સ હિ અત્થાય ઇદં પકરણં કરિમ્હ, ન અયં અત્તનો મતિ, અથ ખો પુબ્બાચરિયાનં સન્તિકા લદ્ધત્તા તેસઞ્ઞેવ મતીતિ દટ્ઠબ્બં.

ઇદાનિ **અકારિતદ્વિકમ્મિકપદાનં** વચનોકાસો અનુપ્પત્તો, તસ્મા તાનિ કથયામ, તાનિ ચ ખો ધાતુવસેન એવં વેદિતબ્બાનિ સવિનિચ્છયાનિ. સેય્યથિદં?

દુહિકરવહિપુચ્છિ, યાચિ ભિક્ખિ ચ નિબ્રૂતિ;
ભણિવદિવચિભાસિ, સાસિદહિનાથધાતુ.

રુધિ જિ ચિપભુતીતિ, યે તે દ્વિકમ્મકા ધીરા;
પવદુમપિ વિયુત્તા, કારિતપ્પચ્ચયેહિ ચ.

અપાદાનાદિકે પુબ્બ-વિધિમ્હા સહિમે’બ્રવું;
ઉપયોગવચનસ્સ, નિમિત્તન્તિ સનન્તના.

એતે **દુહા**દયો ધાતૂ, તિકમ્માપિ ભવન્તિ તુ;
કારિતપ્પચ્ચયે લદ્ધે, ઇતિ આચરિયા’બ્રવું.

તત્રિમાનિ ઉદાહરણાનિ – ગવં પયો દુહતિ ગોપાલકો. ગાવિં ખીરં દુહતિ ગોપાલદારકો. તત્થ **પયો**તિ ઉપયોગવચનં, ‘‘યસો લદ્ધા ન મજ્જેય્યા’’તિ એત્થ ‘‘યસો’’તિ પદમિવ. મનોગણિકસ્સ હિ ઈદિસમ્પિ ઉપયોગવચનં હોતિ અઞ્ઞાદિસમ્પિ. ઇસ્સરો ગોપાલં ગવં પયો દુહાપેતિ. ગોપાલેન ગાવો ખીરં દુહિતા. ગોહિ પયો દુહતીતિ એત્થ અપાદાનવિસયત્તા દ્વિકમ્મકભાવો નત્થિ. ‘‘વિસાણતો ગવં દુહં, યત્થ ખીરં ન વિન્દતી’’તિ

એત્થ પન અપાદાનવિસયત્તેપિ ગવાવયવભૂતસ્સ વિસાણસ્સ વિસું ગહિતત્તા ‘‘ગવં ખીરં દુહન્તો’’તિ દ્વિકમ્મિકભાવો લબ્ભતીતિ દટ્ઠબ્બં. **દુહિનો** પયોગોયં.

કરોતિસ્સ પયોગે કટ્ઠમઙ્ગારં કરોતિ, સુવણ્ણં કટકં કરોતિ, સચે જે સચ્ચં ભણસિ, અદાસિં તં કરોમિ. એત્થ ચ **અઙ્ગારં કરોતી**તિ પરિચ્ચત્તકારણવસેન વુત્તં. કટ્ઠઞ્હિ અઙ્ગારભાવસ્સ કારણં, અઙ્ગારે કતે કારણભૂતસ્સ કટ્ઠસ્સ કટ્ઠભાવો વિગચ્છતિ. **કટકં કરોતી**તિ ઇદં અપરિચ્ચત્તકારણવસેન વુત્તં. સુવણ્ણઞ્હિ કટકભાવસ્સ કારણં, કટકે કતેપિ કારકભૂતસ્સ સુવણ્ણસ્સ સુવણ્ણભાવો ન વિગચ્છતિ, અથ ખો વિસેસન્તરુપ્પત્તિભાવેન સમ્પજ્જતિ. **અદાસિં તં કરોમી**તિ ઇદં પન ઠાનન્તરદાનવસેન વુત્તં ‘‘ઉપરાજં મહારાજં કરોમી’’તિ એત્થ વિય. તત્થ ‘‘ઇસ્સરો પુરિસેન પુરિસં વા કટ્ઠમઙ્ગારં કારેતિ. તથા સુવણ્ણં કટકં કારેતી’’તિ તિકમ્મિકપ્પયોગોપિ દટ્ઠબ્બો. તથા ‘‘બ્રહ્મદત્તો રજ્જં કારેતી’’તિ, ‘‘બ્રહ્મદત્તે રજ્જં કારેન્તે’’તિ દ્વિકમ્મકપ્પયોગો.

એત્થેકે વદેય્યું ‘‘નનુ ચ ભો એત્થ એકમેવ કમ્મં દિસ્સતિ, કેનાયં પયોગો દ્વિકમ્મિકપ્પયોગો હોતી’’તિ. કિઞ્ચાપિ એકમેવ દિસ્સતિ, તથાપિ અત્થતો દ્વેયેવ કમ્માનિ દિસ્સન્તીતિ ગહેતબ્બં. તથા હિ **બ્રહ્મદત્તો રજ્જં કારેતી**તિ એત્થ બ્રહ્મદત્તો અત્તનો રાજભાવં મહાજનેન કારયતીતિ અત્થો. એવં પન અત્થે ગહિતે ‘‘રજ્જં કારેહિ ભદન્તે, કિં અરઞ્ઞે કરિસ્સસી’’તિઆદીસુપિ ત્વં અત્તનો રાજભાવં અમ્હેહિ કારાપેહિ, અત્તાનં રજ્જે અભિસિઞ્ચાપેહિ, મયં તં રજ્જે અભિસિઞ્ચિતુકામાતિ અત્થો સમત્થિતો ભવતિ.

બ્રહ્મદત્તે રજ્જં કારેન્તેતિ એત્થાપિ બ્રહ્મદત્તે અત્તનો રાજભાવં મહાજનેન કારયન્તેતિ અત્થો ભવતિ. સાસનસ્મિઞ્હિ કારિતવિસયે કરણવચનં ઉપયોગત્થઞ્ઞેવ દીપેતિ, તસ્મા અત્થતો દ્વેયેવ કમ્મનિ દિસ્સન્તીતિ વદામ. અયમત્થો **અભિધમ્મટીકાયં** ચક્ખુન્દ્રિયાદિનિબ્બચનત્થવિભાવનાય દીપેતબ્બો. તથા હિ **અભિધમ્મટીકાયં** ઇદં વુત્તં ‘‘**ચક્ખુદ્વારે ઇન્દત્તં કારેતી**તિ ચક્ખુદ્વારભાવે તંદ્વારિકેહિ અત્તનો ઇન્દભાવં પરમિસ્સરભાવં કારયતીતિ અત્થો. તઞ્હિ તે રૂપગ્ગહણે અત્તાનં અનુવત્તેતિ, તે ચ તં અનુવત્તન્તી’’તિ. યદિ પન **કર**ધાતુ દ્વિકમ્મકો, એવં સન્તે ‘‘બ્રહ્મદત્તો રજ્જં કારેતી’’તિઆદીસુ લદ્ધકારિતપચ્ચયત્તા ‘‘કારેતી’’તિઆદીહિ પદેહિ તિકમ્મકેહિયેવ ભવિતબ્બન્તિ? ન, નિયમાભાવતો, તાદિસસ્સ ચ પયોગસ્સ વોહારપથે અનાગતત્તા.

કટ્ઠં પુરિસેન અઙ્ગારં કતં. સુવણ્ણં કમ્મારેન કટકં કતં, દાસી સામિકેન અદાસિં કતા, એવમ્પેત્થ દ્વિકમ્મકપ્પયોગા વેદિતબ્બા. **સુવણ્ણેન કટકં કરોતી**તિ એત્થ હિ વિસેસનત્થે પવત્તકરણવિસયત્તા દ્વિકમ્મિકભાવો ન લબ્ભતીતિ દટ્ઠબ્બં. અયં નયો અઞ્ઞત્રાપિ ઉપપરિક્ખિત્વા યથાસમ્ભવં નેતબ્બો. **કરોતિ**સ્સ પયોગોયં.

વહિઆદીનં પયોગે રાજપુરિસા રથં ગામં વહન્તિ. અયં રાજા મં નામં પુચ્છતિ. પરાભવન્તં પુરિસં, મયં પુચ્છામ ગોતમં. આયસ્મા ઉપાલિ આયસ્મતા મહાકસ્સપેન વિનયં પુટ્ઠો. દેવદત્તો રાજાનં કમ્બલં યાચતિ. તે મં અસ્સે અયાચિસું. ધનં તં તાત યાચતિ. બ્રાહ્મણો નાગં મણિં યાચતિ. નાગો મણિં યાચિતો બ્રાહ્મણેન બ્રહ્મુના આયાચિતો ધમ્મદેસનં ભગવા. તાપસો કુલં ભોજનં ભિક્ખતિ. અજં ગામં નેતિ. અજો ગામં નીતો. મુત્તો ચમ્પેય્યકો નાગો, રાજાનં એતદબ્રવિ.

એત્થ **રાજાન**ન્તિ મુખ્યતો કમ્મં વુત્તં. **એત**ન્તિ ગુણતો. તથા **રાજાન**ન્તિ અકથિતકમ્મં વુત્તં. **એત**ન્તિ કથિતકમ્મં. એસ નયો અઞ્ઞત્રાપિ ઉપપરિક્ખિત્વા યથારહં યોજેતબ્બો. એવમેવ ‘‘બ્રૂહિ ભગવા’’તિઆદીસુ સમ્પદાનવિસયત્તા દ્વિકમ્મકભાવો ન લબ્ભતિ. ભિક્ખુ મહારાજાનં ધમ્મં ભણતિ. યં મં ભણસિ સારથિ. યં મં

વદતિ. ભગવન્તં એતદવોચ. પિતા પુત્તં ભાસતિ. યં મં ત્વં અનુસાસસિ. સક્યા ખો પન અમ્બટ્ઠ રાજાનં ઓક્કાકં પિતામહં દહન્તિ. ભગવા ભિક્ખૂ તં તં હિતપટિપત્તિં નાથતિ. ગાવો વજં રુન્ધતિ ગોપાલકો. ધુત્તો ધુત્તજનં ધનં જિનાતિ. એત્થ ચ ''કમનુત્તરં રતનવરં જિનામા''તિ **પુણ્ણકજાતકપાળિ** નિદસ્સનં. તત્થાયમત્થો ''મયં જનિન્દ કતરં રાજાનં અનુત્તરં રતનવરં જિનામા''તિ. ઇદ્ધકાયો પાકારં ચિનોતિ વડ્ઢકી. અઞ્ઞાનિપિ યોજેતબ્બાનિ.

એત્થ કેચિ પુચ્છેય્યું ''ગન્ધકુટિં પદક્ખિણં કરોતિ, બુદ્ધં સરણં ગચ્છામિ. ઉપાસકં મં ભવં ગોતમો ધારેતૂ'તિ પયોગેસુ કિં દ્વિકમ્મકભાવો લબ્ભતી''તિ? એત્થ વુચ્ચતે – ''ગન્ધકુટિં પદક્ખિણં કરોતી''તિ એત્થ ન લબ્ભતિ ગુણગુણીનં વસેન ગહિતત્તા. ''બુદ્ધં સરણં ગચ્છામી''તિ એત્થાપિ ન લબ્ભતિ ''સરણં ઇતિ ગચ્છામી''તિ **ઇતિ**સદ્દલોપવસેન વુત્તત્તા. તથા હિ **બુદ્ધ**ન્તિ ઉપયોગવચનં. **સરણ**ન્તિ પચ્ચત્તવચનં. ''બુદ્ધં મમ સરણં પરાયણં, અઘસ્સ તાતા હિતસ્સ ચ વિધાતા''તિ ઇમિના અધિપ્પાયેન ''ભજામિ સેવામિ બુજ્ઝામી''તિ અત્થો. ''ઉપાસકં મં ભવં ગોતમો ધારેતૂ''તિ એત્થ પન દ્વિકમ્મકભાવો લબ્ભતીતિ વત્તબ્બો ''મં ઇતો પટ્ઠાય ઉપાસકં ધારેતૂ''તિ અત્થસમ્ભવતો ''સક્યા ખો પન અમ્બટ્ઠ રાજાનં ઓક્કાકં પિતામહં દહન્તી''તિ **દહ**ધાતુપ્પયોગેન સમાનત્તા ચ, અધિપ્પાયત્થતો પન ''મં 'ઉપાસકો મે અય'ન્તિ ધારેતૂ''તિ અત્થો સમ્ભવતીતિ દટ્ઠબ્બં. એવં અકારિતાનિ દ્વિકમ્મિકધાતુરૂપાનિ વિભાવિતાનિ.

ઇચ્ચેવમમ્હેહિ આદિતો પટ્ઠાય ભગવતો સાસનત્થં યથાસત્તિ યથાબલં ધાતુયો ચ તંરૂપાનિ ચ તદનુરૂપેહિ નાનાપદેહિ નાનાઅત્થેહિ નાનાનયેહિ ચ યોજેત્વા વિભાવિતાનિ, એવં વિભાવેન્તેહિપિ અમ્હેહિ તાસં સરૂપપરિચ્છેદો અત્થપરિચ્છેદો વા ન સક્કા સબ્બસો વત્તું. તદુભયઞ્હિ કો સબ્બસો વત્તું સક્ખિસ્સતિ અઞ્ઞત્ર આગમાધિગમસમ્પન્નેહિ પભિન્નપટિસમ્ભિદેહિ મહાખીણાસવેહિ.

અત્થાતિસયયુત્તાપિ, ધાતૂ હોન્તિ યતો તતો. પયોગતોનુગન્તબ્બા, અનેકત્થા હિ ધાતવો.

યેનેકત્થધરા ચરન્તિ વિવિધા નાથસ્સ પાઠે વરે,
તેનેકત્થધરાવ હોન્તિ સહિતા નાનૂપસગ્ગેહિવે;
ધાતૂનં પન તેસમત્થપરમં ખીણાસવે પણ્ડિતે,
વજ્જેત્વા પટિસમ્ભિદામતિયુતે કો સબ્બસો ભણતીતિ.

ઇતિ નવઙ્ગે સાટ્ઠકથે પિટકત્તયે બ્યપ્પથગતીસુ વિઞ્ઞૂનં

કોસલ્લત્થાય કતે સદ્દનીતિપ્પકરણે

સબ્બગણવિનિચ્છયો નામ એકૂનવીસતિમો પરિચ્છેદો

સહ રૂપવિભાવનાય ધાતુવિભાવના નિટ્ઠિતા.

ધાતુમાલા નિટ્ઠિતા.